

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Slav 3223.50

HARVARD
COLLEGE
LIBRARY

2472
Academy
N. Y. P. L.

FONTES HISTORIAE UKRAINO-RUSSICAE (RUTHENICAE)
legio archaeographico Societatis Scientiarum Sevčenkianae editi.
V O L. VIII.

ЖЕРЕЛА ДО ІСТОРИЇ

КРАЇНИ-РУСИ

В И Д А С

ЕОГРАФІЧНА КОМІСІЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.

ТОМ VIII.

МАТЕРІАЛИ ДО ІСТОРИЇ УКРАЇНСЬКОЇ КОЗАЧЧИНИ ПО Р. 1831.

ЛЬВОВІ, 1908.

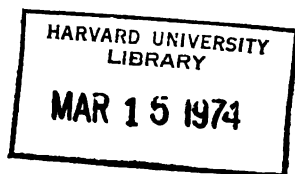
Накладом Наукового Товариства імені Шевченка.

**В ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА
ПІД ЗАРЯДОМ К. БЕДНАРСЬКОГО.**

4470
74-7M
2-3

△
Slav 3223.50(8)

" ZHERELA DO 'ISTOR. UKRAÏNY

Ukr. St.

Ж Е Р Е Л А

ІСТОРІЇ УКРАЇНИ-РУСИ

VIII.

Fontes Historiae Ucraino-Russicae (Ruthenicae)

a collegio archaeographico Societatis Scientiarum Sevčenkianae editi.
VOL. VIII.

ЖЕРЕЛА ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНИ-РУСИ

В И Д А Н

АРХЕОГРАФІЧНА КОМІСІЯ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.

Т О М VIII.

У ЛЬВОВІ, 1908.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА
під надзором К. Водяра-ського.

Acta historica res gestas Kozacorum Ukrainensium illustrantia
Vol. I, acta et documenta usque ad a. 1631 continens
opera Joannis Krypjakevyč collectum et editum.

МАТЕРІАЛИ ДО ІСТОРІЇ
УКРАЇНСЬКОЇ КОЗАЧЧИНИ

видані під загальною редакцією Михайла Грушевського

ТОМ I.

ДОКУМЕНТИ ПО РІК 1631

ЗІБРАВ І ВІСТАВ

ІВАН КРИП'ЯКЕВИЧ.

У ЛЬВОВІ, 1908.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

Дослідження історії козаччини — сього найбільш голосного, і блискучого періоду української історії, досі стрічає на дорозі свого розвитку великі труднощі, які гальмують поступи методичного студіювання цих часів і полишають її навіть по заду інших, менше богатих матеріалом і змістом періодів української історії. Рідкість і несистематичність публікацій актового матеріалу, що служить головним джерелом для сього періоду, а дуже часто — майже виключним, ставлять першу таку перешкоду, що засуджує всякого дослідника на попередні архівальні студії і при незвичайнім розпорощенню матеріалу в десятках слабо упорядкованих, часто — трудно приступних архівів і бібліотек, ставить величезні перешкоди збільшенню і проясненню відомостей не тільки про соціальний і політичний підклад подій сеї доби, а навіть і самі події. Протягом останнього чвертьстоліття засоби документального матеріалу в сього поля встали незвичайно слабо, а з тим дуже мало поступили і досліди сього часу. А хоч появляли ся від часу до часу праці, які старали ся посунути наперед наші відомости за помічю матеріалу недрукованого, використаного для даної розвідки, то вони не могли бути тріvkим здобутком нашого знання. Очевидна бо річ, що там де зіставило ся так багато суб'єктивному інтерпретованню матеріалу, а перевірка сього інтерпретовання кожним інтересованим зіставала ся неможливою, — погляди, здогади, комбінації, оперті на таким не опублікованим матеріалі, мусіли приймати ся з певною обережністю.

За ціле минуле століття ми мали тільки одно видавництво, яке систематично займало ся публікуванням матеріалів до історії української козаччини. Були то „Акты относящіяся къ исторіи Южной и Западной Россіи“; завдячуємо їх енергії й праці пок. Костомарова. Черпаючи виключно з офіціальних джерел московських, і то тільки деяких архівів (Москов. архива справ заграничних і по трохи з деяких відділів Москов. архива юстиції), багато лишаючи до бажання щодо добору матеріалу і способу його видання, вони дали все таки богату збірку матеріалу для рр. 1648—1678, найбільш бурхли-

вого, напруженого, кривавого тридцятиліття української історії. Але се видавництво перервало ся тому двадцять п'ять літ, і не знайшло собі продовження. Всі ті видання, присвячені козаччині, які з'являлись перед ним і по ній — більшіе або меншіе цінні, більшіе або меншіе багаті, більшіе або меншіе наукові — як „Памятники“ і „Архивъ“ Київської археографічної комісії (збірка подільської кореспонденції для середини XVII в. і три томи актових матеріалів для історії козаччини), Księga Pamiętnicza Jak. Michałowskiego, „Матеріали“ Кутуша, старі „Источники малороссійской исторіи“ Бянтиша-Камонського, „Матеріали“ Судиенка і новіша збірка Еваришцького („Источники для исторіи запорожскихъ козаковъ“), поодинокі видання пок. Лаваревського і т. п. — все се в сумі було ще менше повне, ще менше систематичне, далеко не сходило ся з собою й лишалося влучезні прогадки. І їх так само, тим менше ще, не заповнили і ті видання, які тільки більш przypadково, не самовільно заходили в сферу козаччини, хоч і приносили для неї також нераз незвичайно цінні, першорядної ваги матеріали, як польські збірки кореспонденції визначних діячів того часу — Захойського (новоропочате Archiwum), Жолкевського („Listy“ і „Pisma“), Ю. Збарзького (Pisma), Конєцпольського (Sprawy Ukrainne), Собєського (Pisma do wieku i spraw), і деякі російські публікації офіціальних актів (Акты Московскаго государства, Матеріали военно-учебнаго архива, Протоколи и указы верховнаго тайнаго совѣта, Булаги кабинета министровъ, і т. п.). Та сума матеріалу, якою розпоряджуємо ми для історії козаччини до 1648 р., незвичайно бідна в порівнянню з дійсним його запасом. Для згаданого вище тридцятиліття 1648—1678 р. не використано цілого ряду першорядних колекцій. Для часів же від 1678 р. і до кінця століття, так само для цілого XVIII в. ми розпоряджаємо документальним матеріалом нечувано бідним і для судження про найелєментарніші питання козацького життя, козацького устрою, відносини під козацьким режимом не маємо скільки небудь міцних підстав.

Супроти того, що не заносило ся на якусь користну зміну в сім навіть в будучності, себто не було надій, щоб якась иньша наукова інституція забрала ся до скільки небудь систематичного збирання матеріалу до сеї доби української історії, Наукове товариство імени Шевченка, як єдина в тім часі наукова українська інституція, здавала ся покладаною зайняти ся сям ділом, не зважаючи на його труднощі і на бідні свої засоби, обтяжені й без того стількома ріжними проєктами, підприємствами, видавництвами, розпочатими або плянованими. Потреби української науки пильно сього вимагали від нього.

На засіданні археографічної комісії Наукового товариства ім. Шевченка дни 21/X (2/XI) 1904 р. підписаним була вперше піднесена гадка організації систематичного збирання матеріалів до історія козащини починаючи від перших початків її до упадку козацького устрою в середині XVIII в., на тлі сучасного соціально-економічного, національного і політичного жити. Гадка ся була прихильно прийнята комісією, а потім і віділом Товариства, котрому була предложена ся справа, і коли виявило ся, що можна рахувати і на певні, хоч не великі кошти для сповнення сього плану, коли виконання його розложити на довгий час, — приступлено до детальнішого розроблення сього плану. На однім з засідань 1905 року підписаний предложив комісії близший план видання „корпусу матеріалів до історії української козащини“ та систематичного збирання для неї матеріалів дорогою археографічних екскурсій. Завданням було поставлено — зібрати матеріал не тільки для зверхньої, воєнної і дипломатичної історії козащини, яка головпо притягала увагу дослідників і видавців матеріалів до сього часу, але також і для студіювання козащини як явища соціального і національного, продукту економічних і соціальних обставин; не обмежати ся хронікою козацького жити, але зібрати відповідний матеріал до пізнання козацького устрою, управи, та відносин соціально-економічних під козацьким режимом. Збиранне матеріалу мало бути поділено по певним хронологічним періодам та по певним групах архивів, і в міру поступу того збирання серії матеріалу мали друкувати ся, не чекаючи навіть скільки небудь повного вичерпання матеріалу для даного періоду, бо инакше дуже далеко відтягало ся б публікування і весь план став би химеричним при тім незвичайнім розширенню матеріалів¹⁾.

В тім напрямі організовано роботу, і почавши від р. 1905 що-року по 3—4 члени археографічної комісії, вихованці історичного семінари підписаного, одержували від археографічної комісії Наукового Товариства кредити на археографічні екскурсії й інструкції щодо своїх археографічних розслідув. Протягом сих чотирох літ таким чином працюю сих екскурсантів і иньших членів комісії були переведені досить широкі розсліди в архивах Львова, Київа, Харкова, Варшави, Кракова, Петербурга, Москви, Відня й ин. і призбирано матеріали для ряду томів, неважаючи на трудности, з якими нерозлучно звязана була така трудна і зложена

¹⁾ Пор. записку мою, друковану в „Хроніці Наукового Товариства імени Шевченка“ за р. 1905, ч. 24 с. 19—21.

справа в тих незвичайно трудних обставинах, в яких і по нинішній день пробуває українська наукова робота. Досить згадати про ті неймовірні до анекдотичности труднощі, які стрічала Археографічна комісія, коли їй приходило ся звертати ся до тутешніх властей за легітимацією для своїх членів, потрібною для зайнять в заграничних державних архивах і сеї простої формальности вихоловати як незнати якої ласки (внесені Комісією в осени 1906 р. подання для міністерства освіти в Відні для одержання легітимації двома її членами для зайнять в державних російських архивах по нинішній день зістають ся без сповнення і відповіді!). Досить пригадати, що ті адепти історичної науки, які своїми трудами мали зібрати сеї розпорошені історичний матеріал, мусіли не раз жертвувати насущними інтересами свого особистого життя, аби приймати участь в сій роботі. Далі — зяркувати, що майже неможливо було рахувати на довготривалу, систематичну роботу одних і тих самих співробітників, не будучи в стані забезпечити їм можливість віддавати ся науковій роботі, тому що вся наукова робота наша все ще не має ніяких опор в публичних наукових інституціях, опираєть ся виключно майже й досі на одно лише Наукове Товариство ім. Шевченка з його нищими фондами, і в сферах офіційно-наукових тих, з якими наслідком самих обставин мусить виходити в найближчу стичність, все ще вважаєть ся за рід: контрабанди, котрою можна користуватись — але по можности до того користування не признаватись. Тільки зваживши сеї обставини, можна відповідно оцінити обстанову, в якій мусіла розвиватись отся робота. Будемо одначе сподівати ся, що енергія нашої суспільности, її молодших поколінь особливо, переборе всі сеї труднощі, і праця раз зрушена з своєї жертвої точки, буде йти невпинно.

В данім моменті крім отсього першого тому, що обіймає матеріали львівських і краківських колекцій кінчаючи р. 1631, приготвлені до друку томи матеріалів: для дипломатичних зносин польських в часів Хмельницького, матеріали для рр. 1657—1668, матеріали для суспільних відносин і управи першої половини XVIII в. Приготовляють ся до друку матеріали для рр. 1631—1648 і 1665—1676 і акти для історії гетьманства Апостола (1727—1734). Готовлять ся збірки актів до історії Хмельниччини (1648—1657) і до історії гетьманщини рр. 1676—1727, кількожа дослідниками. Вони виходити мугь в міру виготовлення.

У Львові 17 (30)/XI 1908.

М. Грушевський,
голова археографічної комісії.

Вступне слово до т. I „Матеріалів“.

В сей перший том корпусу матеріалів до історії козаччини входять акти до початків козаччини, цілого століття 1531—1632 р. Всі вони походять із трьох бібліотек: Чорторійських і Академії Наук у Кракові й Оссолінських у Львові. Оригіналів знайшлося розмірно небагато, вони замічені в відповідних місцях; більшість — се копії з XVII в., а частина з XVIII і XIX в.¹⁾ Деякі акти приходять в кількох копіях — се й зазначено, як і місця, що відбігають від себе. Акти, що представляли за мало інтересу в повнім виді, а все таки мали якусь вартість для збірки, подані в ексцерптах. Правониць — відповідно до принципів, котрих придержується Наукове Товариство ім. Шевченка — захована така, як є в рукописах²⁾; зміни пороблено тільки в отсім:

- а) у (звичайно в двома точками) транскрибоване на ii (не ij), з винятком тих місць, де заступав нинішнє i, y;
- б) трудніші скорочення порозв'язувані;
- в) змодернізована інтерпункція й писання великих та малих букв.

З формального боку можна розділити акти на такі групи:

1) листи й інструкції козацьких гетьманів (ч. 72, 152, 184, 185, 187, 188, 189, 190, 201, 216).

2) листи до козаків: королівські (ч. 73, 74, 162, 212, 213, 228, 232), соймових послів (ч. 229) — разом 8.

3) акти комісії для козацьких справ (ч. 107, 153, 215) — разом 3.

¹⁾ До XVIII в. належать два збірники турецьких актів з бібл. Чорторійських ч. 611, 612; до початків XIX в. Тека Нарушевча.

²⁾ Так заховане: e замість ae; an, am, om, on зам. a; sz зам. s; l зам. c (й противно); c, cz зам. é; en зам. e; ch зам. h (й противно); y зам. i; l зам. l; o зам. ó; ss, sz зам. s; s, sz зам. s; v зам. u (й противно); s зам. z; z зам. z, z.

4) королівські листи, пропозиції, інструкції для соймів (ч. 38, 81, 83, 116, 119, 129, 226), для соймиків (ч. 39, 43, 70, 76, 110, 117, 133, 141, 169, 172, 176, 178, 208, 222), до урядників (ч. 31, 56, 127, 139, 140, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 170, 173), до турецького правительтва (ч. 90, 96, 103, 114, 230) — разом 46.

5) інструкції соймиків (ч. 35, 36, 41, 42, 44, 55, 46, 47, 51, 52, 58, 61, 65, 67, 69, 71, 75, 77, 78, 79, 85, 91, 113, 118, 124, 134, 177, 180, 224, 225) — разом 30.

6) сойміві діярії, промови на соймач (ч. 82, 98, 121, 130, 182, 183, 204, 223, 227) — разом 9.

7) меморіали, проски і т. в. (ч. 37, 48, 49, 50, 53, 111, 122, 137, 142, 175, 181) — разом 11.

8) військові рахунки і реєстри (ч. 57, 59, 60, 62, 151, 238) — разом 6.

9) листи різних осіб (ч. 54, 55, 63, 64, 84, 86, 92, 93, 94, 95, 97, 102, 104, 105, 108, 109, 125, 128, 131, 136, 138, 143, 147, 149, 150, 161, 171, 179, 186, 191, 192, 193, 198, 205, 209, 210, 211, 217, 218, 231) — разом 40.

10) письма чужих держав: Туреччини (ч. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 66, 68, 87, 89, 100, 101, 106, 112, 120, 123, 126, 132, 135, 202, 207, 214, 219, 210, 221), Татар (ч. 80, 115, 206), волоцького воєводи (ч. 197, 199, 200, 203) — разом 59.

11) інструкції, сировоздання, звістки різного змісту (ч. 40, 88, 99, 144, 145, 146, 148, 174, 194, 195, 196) — разом 11.

Всіх актів є 233.

Дещо замітно що до змісту й інтересу, який представляють акти для історії козаччини. Збірку розпочинає серія турецьких листів з 1531—1572 р.; зміст їх — скарги турецького правительтва на „своєволю“ пограничної людности, на походи в степи за вівцями та на Очаків, Білгород, Тегню й Волощину за здобичею й невольниками; добре ілюструють відносини, в котрих народила ся козаччина (ч. 1—33). Початки козацької організації поясняє многоважний лист Стефана Баторія з 1582 р. з славними вольностями (ч. 34); йому присвячена вступна розвідка. Про перші козацькі рухи є дрібні звістки, переважно ухвали соймиків з різних сторін Річпосполитої; інтересні тии, що показують, як електризувала всіх зростаюча

сила козаччини (ч. 35—47); зараз вирізняють проєкти, як спинити розбурхану своєволю (ч. 48—50). Далі маємо багатий матеріал до боротьби литовської шляхти з козаками (ч. 51—62) й нові версії оповідань про битву над р. Солоницею (ч. 63, 64). Далше, аж до кінця, йдуть безконечні жалі з одного боку шляхти на козацькі своєвольства, з другого боку Туреччини на походи в море. На сім тлі виступають дереговори правительства з Самійлом Кошкою в 1600 р. (ч. 72—74); звістки про козацькі універсали против шляхти в 1605 р. (ч. 82), про козаків Наливайка й Ширая під Смоленском 1611 р. (ч. 95), про цілу фалангу козацьких полковників в Пинщині 1613 р. (ч. 97), про славний похід на Синопу 1614 р. і королівську комісію на козаків (ч. 102—109), проєкти оборони України (ч. 111, 122, 142). Хотинський похід 1621 р. має значний матеріал (ч. 143—150); на спеціальну увагу заслуговує спис козацьких полковників з 1621 р. (ч. 151) і переговори з козаками (ч. 152, 153). Рік 1622 приводить з собою комісії на козаків (ч. 154—173), комісії, що розбивають ся о козацьку „своеволю“; козацька справа й далі лишає ся нерозв'язана серед ріжнородних остережень, плянів і проєктів. З 1626 р. є нові козацькі листи з новими домаганнями (ч. 184, 185); рік 1627 дає гарний матеріал до в'яснення діяльності гетьмана Михайла Дорошенка (ч. 187—192, 202). В тих самих часах йдуть енергічні проби Стефана Хислєцького вирівняти відносини з Туреччиною, спеціально що до козацького питання; вирінає справа Шагин Герая і участь козаків у ній (ч. 206—211). З 1630 р. є лист гетьмана Антона Конашевича (ч. 216) і широка дискусія над козацькими справами.

Випускаючи в світ сю збірку, почуваю ся до обов'язку подякувати передовсім Археографічній Комісії Наук. Товариства ім. Шевченка, що значною підмогою уможливила мені зібрати матеріал, проф. М. Грушевському, що давав мені поміч в уложенню актів, як також управам бібліотек Чорторійських й Академії Наук у Кракові, та Оссолійських й Університета у Львові,

Ів. Крип'якевич.

Львів, вересень 1908.

Козаччина і Баторієві вольности.

I.

„При Стефані Баторію, королі польським, 1576 р. козаки устроєні в ліпший лад; він (Баторій) ізза їх мужества поставив сам їм гетьмана, дав їм хоругву, бунчук, булаву й печать з гербом, се є лицар в самопалом, на голові колпак перекривлений і ріг при боці; а гарнат і воєнних припасів самі собі добули, воюючи Турків. Й той же король Баторій і старшину військову у них утворив: обозних, суддів, писарів, асаулів, полковників, еотників, атаманів і ще дав козакам крім їх старинного города складового Чигиріна, Терехтимирів з монастирем для зимових квартир; а платив кождому козакови на рік по червоному волотому і по кожусі.

„В сей час козаки напавши на Азію, повоювали на 1000 миль, Трапезунт взяли і вписали, Синопу зруйнували до основ і під Константинополем користи побрали. Побачивши се король Баторій захав й сам бояти ся їх і хотів всіх вигубити; але козаки пізнавши кородівський замсел, скорше пішли з своїх кочовищ до донських козаків і тим самим більший ще страх завдали Полякам; а потім знов прийшли в Дніпрорі дуги і забавляли ся по давньому війною з Татарами“¹⁾.

Так представляє ся оповідання про реформу Баторія в своїй клясичній формі. Ся версія знаходить ся в „Кратком описанію

*) Розвідка була читана на історичнім семінарі проф. М. Грушевського у Львові; за поміч і вказівки дякую Ш. Професорови на отсімі місци.

¹⁾ Лѣтопись Самовидца, Москва 1841 с. 2—3; те саме, Київ 1878 с. 214.

Малоросіи“ 1734 р.; але в сій формі Баторієва легенда є вже у Грабянки в „Дѣйствіяхъ предѣльной брани“ 1710 р. Грабянка переняв її від Самуїла Твардовського з поеми „Woyna domowa“ 1681 р.; Твардовський знов опирає ся на Пясецького „Chronica gestorum“ 1645 р. Такий довгий родовід легенди. У Пясецького Баторієва реформа виглядає ще досить скромно й мало чим відбігає від дійсности; Твардовський вплишов пророцтво короля про се, що з козаків буде колись вольна річнесполита; Грабянка подав звістки, що Баторій дарував козакам Терехтепрів побіч Чигирина, утворив козацькі уряди, подав булави й герби. Формованне оповідання на сїм не скінчило ся, прийшли ще иньші додатки. Самуїл Ірондський в своїй „Historia belli cosacco-polonici“ 1676 р. додав звістку про шістьтисячний реєстр козацький; Петро Симоновський в „Краткім описанію о козацкомъ малоросійскомъ народѣ“ 1765 р. відносив до часів Баторія заложенне города Батурина для гетьманської резиденції. В 1770 р. знайшла ся й грамота Баторія з вольностями для козаків (з датою 20 серпня 1576 р.); „Історія Руссовъ“ 1820 р. дала другу таку грамоту (з датою 19 цвітня 1579 р.) і докінчила та вишліфувала легенду¹⁾.

Нова історична критика проаналізувала достаточнo всі сї оповідання і доказала, що в них історичного і дійсного дуже-дуже небагато. Майже кожде слово легенди або перекрученне або неправда.

Передовсім Баторій „реформував“ козаків не ізза їх мужества і не задля яких симпатій до них, ніби бачив в них завязки вольної республіки. До козаків взяв ся король Стефан лиш під напором Татар, котрим занадто надійли козацькі походи; про се є виразна звістка в листі Баторія до перекопського царя Мехмет-Герая²⁾. І взагалі Баторій не поважав козаків ні трохи; хоч часом говорив їм компліменти про їх мужество й відвагу³⁾, то поза очі даєв їх все „лотрапи“ і „гультайством“⁴⁾.

Баторій не думав також давати „ліпший лад“ всій козацькій, ані навіть шістьом тисячам козаків. Листом з 16 ве-

¹⁾ Історію легенди розлітив здебільшого Стороженко Стефанъ Баторій в Давровскіє козаки стор. 121—148.

²⁾ Biblioteka Krasin'skich т. V—VI стор. 36.

³⁾ ibid. с. 131.

⁴⁾ Grabowski-Przedziecki — Źródła dziejowe I с. 64, 65.

ресня 1578 р. взяв на служби Річпосполитої лиш п'ять сот людей¹⁾; с'ей відділ стрічає ся й 1581 р.²⁾. В роках 1583 і 1584 був в службі відділ зложений з шість сот козаків³⁾. Реєстр 6000 козаків може й був проєктований при кінці XVI в.⁴⁾, але в жите війшов значно пізнійше — аж 1625 р. куркувською комісією⁵⁾.

Так само хибна традиція, що Баторій утворив уряди обозних, суддів, писарів, асаулів, полковників, сотників, атаманів. В дійсности Баторій в листі 1578 р., котрим бере козаків на службу, зовсім не реформує козацьких урядів, які були в війську: „гетьман і наші їх справники“ мали лишити ся далі й тільки мали бути під рукою „найвищого справника“, поданого королею⁶⁾. Козацькі уряди творили ся і розвивали самі, без впливу з горп.

Подібно стоїть справа з емблемами козацькими. Легенда говорить, що король дав козакам хоругву, бунчук, булаву і печать; акти потвердають лиш звістку про хоругву: дійсно козаки дістали пранор — *vexillum magnum*⁷⁾. Булаву бачив в руках козацького старшого Самуїл Зборовский підчас свого побуту на Запорозжі⁸⁾; військову печать бачимо вперше в руках Косинського 1593 р.⁹⁾. Але неха причини відносити сї знаки ко-

¹⁾ Bibl. Krasiniskich ч. V—VI с. 336—8. Інтересне, що число козаків в звістках посторонних людей зараз стало збільшати ся: кс. Ян Пінотровский в листі в 17 вересня 1576 р. (день по виданню Баторієвого листу!) говорить вже про шість сот козаків (*Acta Historica* т. IX стор. 144—5). Се очевидно помилка; платню дістає 500 людей (*Źródła dziejowe* т. IX стор. 203).

²⁾ *Źródła dziejowe* т. IX ч. II стор. 294—5; *ibid.*, т. XX с. 154—164; *Górski Historia piechoty* с. 243—4.

³⁾ Broel-Platter *Zbiór pamiętników* т. IV с. 114; *Źródła dziejowe* т. IX с. 293 (1583 р.); *Архивъ Ю.-З. Россіи* ч. III т. I стор. 14—15 (1584 р.).

⁴⁾ Про се звістки в недавно оголошенім листі Бартоша Верещинського в 15 цвітня 1601 р. — *Стороженко Стефанъ Баторій и днѣпровскіе козаки* с. 320.

⁵⁾ *Архивъ Ю.-З. Россіи* ч. III т. I стор. 284 sq.

⁶⁾ Bibl. Krasiniskich т. V—VI стор. 436.

⁷⁾ *Źródła dziejowe* т. IX ч. I стор. 217. Подібно 1596 р. радить біскуп Верещинський дати козакам „*kroliewską chorągiew przykłądem swientey ramieci krolia Stephana*“ — *Стороженко Стефанъ Баторій* с. 315 (додаток).

⁸⁾ Paprocki — *Herby rycerstwa* (ed. Turowski) с. 158.

⁹⁾ *Архивъ Ю.-З. Россіи* ч. III т. I стор. 57

зацьких урядів до Баторія, вони могли бути між козаками і ранше. Зрештою й хоругву бачимо в руках козакуючих людей вже 1541 р.¹⁾

По частині перекручені, по частині неправдиві також звістки про надання земель козакам. Чигирин і Батурин в часах Баторія не існували ще зовсім: Чигирин був заложений 1589 р.²⁾. Батурин аж к. 1625 р.³⁾. Що до Терехтемирова, с певна звістка, що він був переданий козакам Баторієм: згадує про се цісарський посол Ляссота, котрий був на Україні 1594 р.⁴⁾. Слірне лиш питання, чи Терехтемирів був даний козакам тільки на шпиталь для недужих і старих козаків, як се підносило звичайно польське правительство⁵⁾; чи може й на місце зборів і нарад для козаків, — такої думки є козацька традиція⁶⁾. Платню означає традиція також хибно: козаки брали не по одному золотому, лиш по 15 зол. і не кожухи, лиш сукно.

Так отже в цілої легенді лишає ся дуже небагато дійсного. Правдиве одно, що Баторій відгрожував ся знищити козаків і що вони тікали перед ним до донських козаків: але се одне місце, взяте з жерел сучасних Баторієви⁷⁾.

Критика⁸⁾ віднесла сьвітлу побіду. Авреоля, що окружала Баторія, як заложителя і добродія козащини, розвіяла ся на все.

А проте приходило пригадати ся, звідки саме король Баторій, безперечно ворог козащини, котрий не додав нічого важного до козацької організації, — як сей король став героєм

1) Жерела до історії України-Руси т. VIII стор. 10.

2) Архивъ Ю.-З. Россіи ч. V т. I с. 137.

3) Ateneum 1896 р., VIII с. 263.

4) Tagebuch des Elich Lassota von Steblau вид. Райнгольда 1836 р., с. 207.

5) Volumina legum II с. 401.

6) Про Терехтемирів замітки Яблоновского — Trechtymirów (Kwartalnik hist. 1901 с. 487—490).

7) Bielski Kronika (ed. Turowski) с. 1359. Причина гиіну короля на козаків знов неправдива: на Транезунт, Синопу й Царгород були козацькі походи аж пізнійше — з початком XVII в.

8) Критику Баторієвої традиції розпочав Куліш — Матеріали для історії возсоединенія Руси т. I с. 11. Інші праці: М. Грушевський — Примітки до історії козащини (Записки Н. Т. ім. Шевченка т. XXII): Jablonowski Kozaczyzna i legitymizm (Ateneum 1896 р.) і Źródła dziejowe т. XXII. Стороженко Стефанъ Баторій и днѣпровскіе козаки, Київ 1804 р.; Jarosz — Legenda batoryańska (Kwartalnik hist. 1903 р.). Перегляд літератури дає Дозаницький — Чи була реформа Баторія? (Науковий Збірник присвячений М. Грушевському).

козацької легенди, навіяним великою симпатією, неначе фунда-
тором козащини. Чим се толкувати? Вважати популярність Ба-
торія до козаків впливом незвичайних прикмет короля, його
лицарської вдачі і воєнного духа, як се дехто робить¹⁾ — річ
занадто ризикозна. Хочби дійсно Баторій був сонцем лицар-
скости, ледви чи його проміння дійшло би аж над Дніпро.
Казкова воєвничість Баторія України не дала нічим пізнати ся;
в борбі з бісурманами, котра для тодішньої української суспіль-
ности була найважнішим фактом життя, Баторій не взяв участі.
Може й деліав в душі антиурецькі пляни, але-ж ті пляни
зсггли відшукати аж історики XIX і XX в. в архівах — звідки
яла звати про них козащина? Льюляні відносини короля до
Татар і Турків могли будити лиш неохоту, коли не ненависть
до короля. Воєнна сфера не могла причинити популярности Ба-
торієвому імені.

А таки Баторій лишив ся популярний. Мусіли бути якісь
інші причини; Баторієва акція мусіла пр'явитись не в самій
лиш військовій організації. На таку акцію вказують деякі
звістки відомі давно, хоч не просліджені як належить. Говорю
про одну фразу в давно публікованім листі козацького гетьмана
Самійла Кошки в 22 січня 1601 р.²⁾ Польське правительство
хотіло собі звербувати козаків на інфлянтський похід; Кошка
предложив козацькі умови: жадав знесення баніції наложеної
по повстаннях 1590 рр. і просив „o porządę listow
slawnej ramięci krola Stephana około odumar-
szczyzu naszymi, aby się nikomu nie dostawaly krom
towarzysza i przyjacielu jakiego“³⁾. Оден з дослідників Ба-
торієвої реформи толкував се місце так, ніби козаки жадають
знесення ординації Баторія⁴⁾; се мало бути доказом, яка
ненавпнена була козакам Баторієва реформа. Але така інтерпре-
тація ніяк неможлива; ниший, так само давно звисний лист
Кошки виразно говорить що козаки жадають привернення
вольностей Баторія⁵⁾. Мажмо отже вказівки, що Баторій
займав ся не лише військовим устроєм козащини, але робив

¹⁾ Jabłonowski Ukraina — Źródła dziejowe т. XXII с. 326;
Jarosz — Legenda batoryańska с. 614.

²⁾ Listy Żolkiewskiego (вид. Любомирский) с. 108—110.

³⁾ ibidem.

⁴⁾ Jarosz — Legenda batoryańska с. 611, 613.

⁵⁾ Listy Żolkiewskiego с. 105; лист в липня 1600 р.

якісь заходи і в інших сферах козацького життя, дав козакам якісь листи про „відумерщину“.

Знаходжу ся в щасливім положенню, що можу доповнити ці фрагментарні і неясні дані про листи Баторія, повним текстом листу короля Стефана з вольностями для козаків. Лист знайшов я підчас археографічної ескурсії в Кракові. Ось його зміст:

Stefan etc. Wszem wobec ukrainnym woiewodom, kasztelanom, starostom naszym i ich podstaroscim w panstwach naszych będącym, uprzejmym i wiernie nam miłym łaskę naszą krolewską. Uprzejmi i wiernie nam mili. Dali tę sprawę przed nami kozacy nizowi zaporowscy, iz uprzejmosci i wiernosci wasze mimo urząd i zwierzchnosc starszego ich nad nimi od nas zleconą, iurysdykcją nad nimi uzurpując, nie tylko onych imają i bez wszelakiej przyczyny do więzienia sadzają, obwieski, kolendy i insze podatki na nich wymyslaią, ale tez majątnosci po smierci ich, minawszy przyiacioly i krewne, zabierają i sobie przywłaszczają; co iz jest przeciwko prawu pospolitemu i praw ich naruszeniu, roskazujemy uprzejmosciom i wiernosciom waszym aby na potym nad tymi kozakami nizowemi ¹⁾, zwłaszcza, ktorzy zold nasz biorą, a w mieściech, miasteczkach i indziej mieszkają, onych karząc i do więzienia sadzając mimo wiadomosci starszego ich, ktorzy z ramienia naszego nad nimi jest, iurysdykcey nieprawnie w rzeczach potocznych nie uzywali, zadnych tedy podatkow, wymyslow wiecznie nie brali, oprócz zebы iakie mordy i gwałty czynili, takowi mają bydz, zniowszy się z nimi, urzędownie karani. A po zinarlych majątnosci zebyscie tez nie zabierali albo komu zabierac nie dopuszczali, ale aby krewni z nich kozdego, albo komu on daruie, po smierci majątnosci ich brali, dla łaski naszej i powinności urzędow swych abyscie inaczy nie czynili. Dan w Rydze dnia dziewiątego miesiąca kwietna roku bożego MDLXXXII, krolowania naszego roku VI.

Лист переходує ся в бібліотечі Чорторійських в теках Нарушевича ч. 124 стор. 93—4; на горі дописаний заголовок: Копія униwersалов од козакow запороських подане (sic) з strony волности их им наданых од крoля Ієго Мосци

¹⁾ в р.к.: нічовемі.

Stefana. Се копія з початку XIX в.; с й нотка копіста: Ex ms. metrices regni.

Причина, чому лист дотепер не був віднайденй, хоч знаходить ся в приступній бібліотеці і в популярних теках Нарушевича, випадкова: лист вложено замість в теку 1582 р. в тиньшу теку з 1632 р. (цифру MDLXXXII через помилку взято за MDCXXXII) і тут він передежав безпечно до нинішнього дня.

Листи з вольностями Баторія мають, як я вже згадував, лпху славу — дотепер звісні були лиш фальсифікати. Являє ся конечною річею провірити автентичність й сеї знахідки. Наш лист вже на першій погляд не дає приводу до ніяких підозрінь; своєю стилізацією він зовсім подібний до інших листів Баторія писаних на Україну¹⁾.

Дата з Риги 9 цвітня 1582 р. також не подає ніяких сумнівів; Баторій дійсно був в тім часі в Ризі: приїхав там 12 марта²⁾, а 14 цвітня ще там пробував³⁾.

Зміст листу, хоч подає передовсім нові факти, нічим не противить ся дотепер звісним подіям; фраза про „urząd i zwierzchnosc starszego ich nad nimi od nas zleconą“ натякає виразно на „najwyzszego sprawce“, даного козакам Баторієм 1578 р. в особі Михайла Вишневецького⁴⁾ і лучить сеї лист з тамтою ординацією. Факт, що козаки особисто предкадали Баторієви свої жалі (dali tę sprawę przed nami kozacy niżowі zarogowscy), знаходить аналогії в двох інших посольствах козаків до Баторія 1576 і 1578 р.⁵⁾.

Вкінци лист має potwierдження в посторонній згадці, в цитованім письмі гетьмана Кошки⁶⁾; спадщини по кривляках, про котрі говорить лист Баторія, згадують ся у Кошки як „вдужерщини“, тесаме згадує ся і в иншій свіжо віднайденій листі Кошки⁷⁾. З усього виходить, що Баторієвий лист зовсім автентичний⁸⁾.

¹⁾ Пор. Źródła dziejowe т. XI с. 120, 121.

²⁾ Acta historica т. IX с. 347.

³⁾ ibidem с. 349.

⁴⁾ Bibl. Krasin'skich т. V—VI стор. 336—7.

⁵⁾ Źródła dziejowe т. IX ч. I с. 80 (1876 р. в певисній справі); ibidem т. IX ч. I с. 216 і Bibl. Krasin'skich т. V—VI с. 336 (1878 р. в справі договору що до служби).

⁶⁾ Listy Żółkiewskiego с. 108—110.

⁷⁾ Ркп. бібл. Замојских — вйде в Жерела т. IX.

⁸⁾ Жерела до історії України Руск т. VIII с. 98.

Лист Баторія з 1582 р. се не надання вольностей козакам, лиш затвердження їх і то лиш в посередній спосіб, як інструкція для королівських урядників. Чи був післаний колинебудь універсал з такими вольностями до самих козаків, не можна певного нічого сказати. Але більш правдоподібно, що такого листу не було. Про се свідчить записка на самім листі: „Kopia uniwersalow od kozakow zaporowskich podane z strony wolnosci ich im nadanych od Krola Iego Mosci Stefana“; козаки подають і записують до метрики коронної лі: свідомство своїх вольностей сей універсал, адресований до урядників, не якийсь инший; очевидно иншого, писаного до них самих, не мали. Ще одно питання: коли козаки подали до метрики Баторієвий лист? По великій правдоподібности се стало ся в 1600—1601 рр.; се одинокі роки в котрих виразно цитують ся листи Баторія¹⁾, в пізнійших часах є лиш неозначені згадки про „вольности“. Сі домисли могло-б потвердити пошукування в коронній метриці під відповідними роками, бо в метриці скопійовано універсал для збірки Нарушевича.

Про значіння сього листу, здасть ся, не треба багато говорити. В історії початків козаччини він буде належати до найважніших документів, спеціально-ж на справу Баторієвої реформи він кидає зовсім нове світло, повертає досліди над сими неясними часами на инший шлях. Завдання моїх заміток буде означити місце тих нововідкритих фактах серед подій звісних дотепер; очевидно при сій нагоді треба провирити і сі відомі вже події, провирити думки про устрій і життя козаччини в часах Баторія.

II.

Полуднева Україна в середині XVI в. захвала ще багато порядків, котрі тривали у ній ще із староруських часів. Литовське правління не мало сили ввести рішучих змін на вищій культурно Русь, знов західні впливи ще не доходили тут і відносили на Україні могли укладати ся свобідно без ніякого натиску з горц, а лиш так, як формували їх місцеві условни. Головним фактором, котрий показує тут свою силу, є більш як де инше географічний характеру краю. Цілу країну займають степи, лиш на півночі степ сходить ся в лісовий пояс; ха-

¹⁾ В згаданих місцях: Listy Żółkiewskiego с. 108—110 і в Жерлах т. VIII с. 98.

рактер дуже однотайний на цілім просторі і при тій однотайності в гори можна сподівати ся однотайного типу господарки. Рід і організацію сього господарства диктує сам степ: вкритий буйною рослинністю, повний звіря і риби, аж просить ся, щоби його використувати. Обильність тих природних продуктів тут така велика, що господарство може бути просто рабівничче, не потрібне нічим вязати ся, ані робити яких небудь вкладів на будучність; лови, рибальство, пасічництво, годівля коней се головні роди промислів.

Такий характер має господарство не лиш в степу, але й глибоко в цілім пограничнім поясі. В Київщині стоїть хліборобство так слабо, що місцева продукція не вистає для ужитку самої місцевої людности; збіжжя треба привозити з Литви та Підляша¹⁾. Так само в Черкасах; тутешні міщане купують „жито і інші жавности“ в Києві²⁾.

Як в хліборобстві, так само стоїть річ і з ремеслами та торгівлею промисловими виробами: міста ледви заспокоюють свої локальні потреби. Вся людність віддасть ся лиш степовій господарці, а до інших промислів бере ся лиш о стівка, о скільки вони вязуть ся з сею господаркою. Черкаські міщане ходять ловити звіря „по всему Дніпру“; на рибу ходять на Сулу, де й мають свої „звічыстни“ (відвічні) уходи; міські пасіки є в уходах на Тясмені в великім числі, бо аж тридцять. Поодинокі міщане мають ще свої уходи в різних місцях за Дніпром. Взагалі ловлять „вольніє“ всюди по ріках і на полях (степях) рибу, звіря (особливо бобрів), закладають пасіки. Се степова господарка вдоволяє потреби міста і ще багато лишає понад консумцію; надвишку возять міщане продавати — Дніпром в Київ: се головно риба і мід³⁾.

Терен до експльоатації великий; одинока річ, котрої почувася недостача, се лиш робочі сили, котрі-б повними пригорщами збирали се, що лежить готове, чекає лиш на влассителя. Такі відносини мають великий вплив на уложення суспільних верств, радше на знівельованне їх. З причини недостачі робітника в тих малозаселених околицях не може розвинути ся велика власність; не може зродити ся кріпацтво, бо кожда одиниця, котра почувася який гнет, зміняє лиш місце і задержує

¹⁾ Любавский Областное дѣленіе 765.

²⁾ Україна 1907 р., т. I, стор. 81—96.

³⁾ ibidem.

вою. Хлоп туг нераз більш багатий і гордий як пан, а пани мусять шанувати підданого і жити з ним по сусідськи. Одно-стайність відносин не дає виробити ся навіть ріжинцям між селом і містом; нема в дійсности ні міста ні села, лиш щось посередного між ними; є оборонна велика оселя, в котрій живуть побіч себе бояре і міщане і селяне; бояре не стидують займати ся торгівлею, міщане свобідно посідають землю; а ті і сі однаково ходять на степові промисли.

Але країна має вплив на людність не лиш безпосередно самим географічним характером, але ще більше посередно через те, що привабляє до своїх степів чужу людність не українську, степових кочовників. Від XIII в. сидять тут Татари, останнє звено в тім довгим ряді орд, що від непам'ятних часів нищать осіле жите України. Присутність їх в степу дуже стримує розвій господарки; хто йде в степи, зводить на свою голову поважну небезпеку. Щоби могли вести господарство постійно і з цілою інтензивністю, вперед треба очистити степ від чужих пришелців. Борба з Татарами являє ся побіч організації степових промислів найважнішим моментом в життю української людности. питанням життя або смерті; вона проникає всі гадки звязує ся з усіми планами, кермує всіми ділами; вона витворює нову суспільність.

В сім степовім життю — в ухадничих промислах і в боротьбі з Татарами — перед ведуть люде, що звуть себе козаками. Вже в звістці з кінця XV в. (1499 р.) бачимо, що козаки віддають ся рибальству¹⁾. В 1528 р. козаку так само як бояре і міщане гонять бобрів, ставлять сіти, ловлять рибу по озерах²⁾. Так само 1541 р. козаки „на рыбы и бобры въ добутки идуць“³⁾. Сі промисли уважають ся чимсь звичайним для козаків; кожної весни йдуть козаки на тенду по року в степи; се відвічний лад: сидять там „на входѣхъ (своихъ стародавнихъ для пожизненя своего“⁴⁾. Се, що лишається із того, що потрібне їм самим до життя, козаки неперепродують по городах так 1499 р. привозять бочками рибу до Київ⁵⁾. Але не можна знов думати, щоби сі козаки-промисловці не

¹⁾ Акты Зап. Россіи т. I ч. 194.

²⁾ ibidem т. II ч. 153.

³⁾ Акты Ю-З. Россіи т. I ч. 105.

⁴⁾ Україна т. I с. 276 (1545 р.).

⁵⁾ Акты Зап. Россіи I ч. 194.

брали ся і до грабовання; як раз про тих козаків, що сидять на своїх стародавніх уходах, 1545 р. є скарга, що вони напали і пограбили московських купців¹⁾. Ухід на Тавані на низі Дніпра, се головне місце на котрім козак напавають всякх купців і послів²⁾. Нападн на Татар і степові промисли звязані з собою нерозлучно, підцирають ся взаїмно. Се річ зовсім зрозуміла, господарство в степу могло аж тоді свобідно розвивати ся, як з степів уступили Татаре. Си розбійничка козаччина розширила значно українську територію на полудне, в степи. Пеступи козакуючих людей в степу можна знаменито прослідити на татарських пастухах, чи инакше „польових мешканцях“, що були якби передовою сторожою Татар. На початку XVI в. вони кочують свобідно по степах і то не лиш в тих, що належать офіціально до орди, але й за польською границею. Так напр. ще звістка 1539 р. говорить, що від Білгорода і Кидії через Дністер кожного року переходять вівці до литовсько польської держави; се султанські і татарські вівці³⁾. Вони платили десятину до Очакова⁴⁾. Але українська людність хопль походила на тих польових мешканців⁵⁾, робить їм шкоди в отарах і в 1540 р. примуше платити собі податок. „Від Дністра до Дніпра кідько є піль і пасовищ, що прислугують Білгороду, Тегині і очаківському замкови і рівно з ними лежать“ вибирає ся ніби на королівській приказ „спасне“⁶⁾. Головно нищить пастухів князь Дмитро Вишневецький; забирає нераз по 300—400 штук худоби⁷⁾. Турки протестують против сього, запевняють, що степи належать до мусулман⁸⁾. Але фактична сила української людности примуше їх уступити; годять ся на се, що пастухи платити-муть десятину і другій стороні⁹⁾. Але сі уступки не доводять до нічого: з причини наїздів з України турецьке і татарське вівчарство підунало до краю: „господарі оведь, покинувши зимовища і місця придатні на пасовиска, перестали бавити ся вівцями“¹⁰⁾. Так стояла річ 1563 р. — Степи не лишают ся очевидно-порожні по відході попередних власників. Місце їх займають самі ко-

¹⁾ Україна 1907 р. т. I с. 277.

²⁾ Се місце називає ся також Руські Ворота; з початку XVII в. знаємо про них інтересну праповідку: kiedy tamtędy iusz przechodzy, to kiiem potraczaiąc, mowią: tut maiemo Turkow bily, tak naszymy powiadaly. Жерела т. VIII стр. 156.

³⁾ Ж-рела т. VIII, ч. 6. ⁴⁾ ibidem ч. 10. ⁵⁾ ibidem ч. 8, 9.

⁶⁾ ibidem ч. 18. ⁷⁾ ibidem ч. 19. ⁸⁾ ibidem ч. 18.

⁹⁾ ibidem ч. 24, 25, 26. ¹⁰⁾ ibidem ч. 23.

закі і свобідно використовують на свою користь. „Козаки вперли Татар із степів і самі в них мешкають“ — говорять пізніша звістка ¹⁾.

Центрами козаччини в її початках є наддніпрянські, низові городи. Михайло Литвин, письменник середини XVI в. говорить про се так: „Кнївщина звісна як прибіжище народів. На Дніпрі і його притоках лежать людні міста і села, котрих мешканці з дитинства привикли до иливання, рибальства і ловів. Богато з них виходить, втікаючи з під батьківської власти, від роботи, неволі, кар, довгів і иньших прикростей або просто шукаючи кращого зарібку і ліпшого місця, і йдуть в Кнївщину, особливо весною. Пізнавши вигоду такого життя в низових городах, ніколи вже не вертають до своїх; скоро набувають вправи і привикають до небезпек, полюючи на медведів і зубрів“ ²⁾. Те саме говорить одна з найстарших звісток про козаччину (1499 р.); „козаки зъ верху Днѣпра и съ нижнихъ сторонъ ходять водою на низъ до Черкасъ и далѣй“ ³⁾. В тих південних городах знаходять козаки захист і прищичення, тут їх все найбільше число і тут найдокладніше виступав їх склад і організація.

В Черкасах в половині XVI в. є кілька груп козаків. Перша — козаки, що зовсім не відходять „у козацтво на поле ані рекою у низъ“, лиш служать в наймах місцанам і боярам; се найбільшійша кляса козаків, їх не потягають до ніяких податків для города. Другі, — „котрі в Черкасах домів не мають“, але заможніші, коли можуть платити старості „колядки“ по 6 золотих; приватним людям не служать, за те город потягає їх до робіт: мають косити два дні сіно. Видно не дуже ходять на промисли, коли можуть робити літні роботи в місті. Мабуть се вони також волочать старості озера. Третя група ходить в козацтво. Сі козаки не роблять робіт, лиш коли „з землі поприятельскою здобывши ся приходять, а добытку того старосте одно што лепшое“ мають давати. Звуть їх прихожими козаками; являють ся в місті в ріжнім числі (в зимі 1552 було їх коло 250); між ними є очевидно багато прихожих і з чужих міст, з городів на верхнім Дніпрі. Ті групи ріжнять ся від себе значно, але видно у них одно спільне: не мають власних домів, є неосілі. Але безперечно є і такі козаки, що мають

¹⁾ Жерела т. VIII стор. 173 (1616 р.).

²⁾ Мельникъ — Мемуари о Южной Руси т. I.

³⁾ Акты З. Россіи т. I ч. 194.

свої домп; але урядові люстрації причисляють їх до „осілих бояр і міщан“, — і тільки незручна стилізація зраджує правдивий стан річей¹⁾.

Взагалі в Черкасах під імя козака підходять ще в середині XVI в. усякі суспільні класи, починаючи від наймитів, кінчаючи осілими боярами. Хоч козацький тип виступає тут вже досить виразно, то ще він не зовсім здекларований. Козаки се, як видно, міщане; від загалу міщане відрізняють ся тим, що більшість їх неосіла постійно в місті, не має своїх домів. Друга річ, що характеризує козаків, се їх часті походи в степ; хоч і загал міщанства робить се, то козаки ведуть промисл більш інтензивно. Є очевидно вплики: декотрі козаки мають свої домп, декотрі не ходять зовсім в степи. Все таки чоловік „легкий“, неосілий, котрий сам а може кидат ся на степові „промисли“ — найбільше зближений до типу тодішнього козака. Лиш в такий спосіб можна означити різницю між козаками і рештою міщанства.

Сей козацький тип пізніше доповняє ся новими прикметами, кристалізує ся — навіть змінє ся.

Видно се, як піти далі на північ від степів, у Канів. Тут так само як в Черкасах декотрі козаки відходять в козацтво, декотрі ні; з тих, що лишають ся в місті, одні служать боярам і міщанам, інші не служать, але платять колядку і косять сіно на город. Є і прихожі козаки в різних числі в різних роках. Чп є тут козаки осілі на домах, на се вже й натаків не маємо. Натомісь стрічасмо тут иншу звістку: „Переказа уходомъ онымъ сиверскимъ тыхъ часовъ дается не только отъ Татаръ, але большъ отъ своихъ козаковъ, которые установище тамъ живутъ на мясе, на рыбе, на меду, з пасекъ, зъ свепетовъ и сыгять тамъ себе медъ яко дома“²⁾. Козаки на

¹⁾ „Козаки, которые дозовъ тамъ въ Черкасахъ не мають...“ (Архивъ Ю. З. Р. ч. VII т. I с. 82): виходило-б, що є теж козаки, котрі мають домп в Черкасах. Виразніше в другім місці (с. 89): „Козаки. Окрозь осілихъ бояръ и мещанъ бывають у нихъ прихожі козаки...“ Є вражінне якби люстрація ділила козаків на двое: 1) осілі, 2) прихожі. Відчув се й Яблоновскій (Zródła dziejowe т. XXII стор. 415), що так переновдає слова люстрації: „Orócz osiadlychъ bojar i mieszczan (kozakujuacychъ również), bywają w Czerkaszachъ przychoży kozacy“.

²⁾ Архивъ Ю.-З. Россіи ч. VII т. I стор. 103 --- люстрація 1552 р. Замітити треба, що слова люстрації, се вислів переконань не самихъ люстраторів, лиш місцевих „старихъ людей“, котрихъ вони питали огадку.

перекір більшости міщан взяли міські уходи в свою виключну власність, не допускають татих до участі. І се роблять не якісь чужі козаки, лиш свої, канівські. В Каневі як бачимо є два табори: міщане і козаки. Козаки, не йдуть вже в згоді з загалом, виступають як опозиція, показують свої окремі інтереси, ведуть свою політику.

III.

Як прийшло до сього роздору? Щоби се зрозуміти, треба вернути ся трохи назад в історію наддніпрянських городів. Сі городи завдяки своему положенню на краю колонізації заховали багато незалежности, рідили ся своїми правами, а для центрального правительства не мали майже ніяких обовязків. В Черкасах нпр. ще в перших десятиліттях XVI в. міщане давали на город лиш частину здобичи з Татар, а на Різдво „пять або шесть парсунь собравши ся одну кунцю шерстю старосте нашивали“¹⁾ се була вся данина. Роботу на город робили не міщане лиш „особныи есочники“: дрова і воду постачали села Мошин і Дожонтово²⁾. Правительство більше не вигагало, тримало ся принципю „не рухати старини, не вводити новини“.

Але сі іділічно-патріярхальні відносини мусіли колпсь скінчити ся. „Старину рухати“ почав Остафій Дашкевич, що був черкаським і канівським старостою більше тридцяти літ в першій пол. XVI в. Заховав ся ресстр тлх „новини“, котрі пробував завести Дашкевич в Черкасах³⁾. Передовсім він підніс ті податки, які були дотепер: жадав, щоби на Різдво кождий (не як перед тлх дехто лиш) давав кунцю, лиспцю або 12 гр. готівкою. Здобичу з Татар забрав всю на город; так само брав половину здобичи з ловів на звіря чп рибу. Не попускав і перевізникам на Дніпрі, казав платити по золотому від перевезеного човна. Позаводив і нечувані дотепер роботи: „кожного дня“ дрова возити, сіно косити, неводи ставити. Казав давати підводи під поєлів і гондів. Що більше — по померших він конфіскує майно на город; міщан то не пускає вечером до міста, то знов не дає їздити до Кнїва. Чисті кріпосні порядки! Староста хоче зовсім зруйнувати місто; відбирає місту всі уходи, вймає з під

¹⁾ Україна 1907 т. I, с. 277.

²⁾ ibidem.

³⁾ Україна 1907 т. I с. 278.

міського присуду цілі родини. Дашкевичу повело ся перевести новий лад — але на коротко. За його життя стероризоване міщанство не в'дважило ся противитись йому; але по смерті старости зараз прийшла реакція. Як пристойть статочним міщанам, боротьба починає ся легальною дорогою: „війг і всі міщане“ посилають депутацію до великого князя, жадувати ся на великі кривди, що діють ся „міщанам, козакам і наймтам“. Великий князь признав рацію міщанам і приказав зробити їм справедливість¹⁾. Але новий староста Василь Тшкєвич не виконав приказу, не хотів знести надужить. Тоді черкаські міщане хапають за оружє і 1542 р. проганяють Тшкєвича з міста. На поміч старості приходить відділ війська з Кієва. Черкаські боронять ся, але мусять уступити. Така сама боротьба як в Черкасах йшла і в Каневі, хоч ближших подробиць про неї не маємо: знаємо лиш, що Канівці побили військо, що йшло против Черкашан.

Боротьба зі старостами не вдала ся містам; тягарі, що були причиною незгоди, лишили ся далі: в люстрації 1552 р. вони фігурують вже урядово як повинности міщан²⁾. І більшість міщан не протестувала вже далі против утисків, приняла нові порядки, повони привикала до них, піддала ся старостам. Але були й такі, що не хотіли погодити ся з новим ладом. Одні з них емігрують, „розходять ся проч з тої України“³⁾; куди йдуть, ближше не знаємо, мабуть над Дон та в московські держави⁴⁾. Але інші не вступають ся з міст; хочуть удержати город при його давніх правах, виступають і против старостів, що доплять старину і против загалу міщанства, котре малодушно уступає із свого становища. В самих містах боротьба була неможлива по погромах; новдоволені міщане переносять її в степ в міські посілости, уходи. Один факт з сеї боротьби се власне спір о сіверські уходи в Каневі. Уходи були найважнішим жерелом міських доходів і за них йшла завзята боротьба між міщанством і старостами; старости побідили і де

1) Україна 1907 р., т. I с. 279.

2) Архивъ Ю. З. Россіи т. VII ч. I стор. 81—89.

3) Пор. слова королівського листу — *ibidem*.

4) Була традиція, що Черкаськ над Доном заложили емігранти з Черкас але число тих емігрантів — аж 5000! — і дата 1570 р. не дуже промовляють за правдоподібністю сих звісток; справа ближше не просліджена, див. Броневскій Історія допскаго войска I с. 57.

іуге взяли уходи в свої руки ¹⁾). Але здійснити своїх претензій не могли, бо частина міщан не хоче пустити уходів в свої руки. Сі міщане сплять на них „установичне“, використовують ї на свою користь, якби не було над ними ніякої влади. Вони беруть на свою виключну власність імя козаків; таким способом козак відтепер се не лиш степовий промисловець, с. і ухидник і вояк, але при тим чоловік, що стоїть в опозиції до правління. Козаччина бере в себе й більш „статочні“ елементи, що передтим сторонили від неї, і рівночасно підіймає боротьбу за вольности, борбу, котрій загал міщанства спроневірив ся стає головним заступником городських інтересів. Сі свовольні міщане, козаки, не тільки негують авторитет старої громади, але намагають ся творити й свою нову організацію. Слїди якоїсь організації між козаками стрічаємо від самого початку; хоч звичайно міщане ходили на Татар під проводом старостів або інших панів, то часом ходили в похід на власну руку, під власними старшинами. Першу таку звістку маємо з 1489 р.: люде київського воеводи Юрія Пацевича граблять московських купців на Тавані, а „въ головах“ стоять Богдан Голубець і Васько Жила — очевидно посполиті люде ²⁾). В 1527 р. граблять Татар козаки Солтанець, Вороча і Масло „съ товариши своими“ ³⁾). Повніші звістки є з 1545 р. Робить ся похід на Очаків і в нїм беруть участь люде з Черкас, Київ, Переяслава, Браслава і „богатых інших замків, що стоять над границею“. На чолі походу стають Яцько і Мануйло з Переяслава та Карпо і Андрушко з Черкас; інтересне, що на перших місцях в жерелах згадують сі міщане, різні панове хоч і брали участь в поході, прилучили ся пізнійше ⁴⁾). Бачимо далі, що сі свовольні люде дучать ся не до одного тільки походу, мають постійну організацію; в поході сьогож року виступають „въ головах старшине козаки“ ті самі міщане Карпо, Андруша, Яцько Білоус, одинокий новий є Леазун ⁵⁾). Відразу можна замітити, що всі ті козацькі організації вжуть ся в містах; беруть в них участь міщане-козаки, старшини є міщане. місце зборів війська є під містом, як в поході 1545 р. „в поли“

¹⁾ Архивъ Ю.-З. Россіи т. VII т. I ст. 103.

²⁾ Сборникъ истор. общества т. 35 с. 23, 26, 43.

³⁾ Акты З. Россіи II ч. 150.

⁴⁾ Жерела ч. 13; та саме у Барвінського — Набіг козаків на Очаків 1545 р. (Записки Наук. Тов. ім. Шевч. т. 12).

⁵⁾ Україна 1907 р. т. I с. 275.

(в степу) під Черкасами. Часто сі відділи стоять в звязи з місцевим правлінням, з старостами чи воєводою і обов'язані складати частину здобичи на городи.

Побіч такої військової організації до походів були ще організації господарські. Кожної весни йдуть козакі в степ на промисли в великим числі; ділять ся на „ватаги“¹⁾ більші і менші; кожда ватага обіймає якийсь ухід і використовує його, значить ся, ловить звіря і рибу, закладає пасіки і т. и., а потім вернувши ся до міста, дає старості якусь частину риби, шкір і и. Як бачимо, й сі організації зв'язані з містом. Так було в перших десятиліттях XVI в.; по кождім „козакованню“, яке-б воно не було, козакі вертали до міста.

Але потім відносини змінили ся. Урядники на приказ центрального правительства почали бути більш гострі для козаків, стали обмежати козацьку свободу. Побут в місті починає бути небезпечний. Так 1540 р. козакі не сміють йти „до замків і де инше в панство наше“, бо декотрі з них провинили ся, були оскаржені о зраду²⁾. Так само 1561 р. козакі просять аж залізного листу, щоби могли вернути ся з низу; вони руйнували Очаків і не почувують ся безпечними від урядників³⁾. А що мав робити чоловік, котрий здобув собі таку славу, що під ніяким услів'єм не міг вернути ся до міста? Старости зачинають таксамо для своєї користі класти перешкоди ухадничій господарці; давнійше нпр. брали від ватаги всього 30 риб, тепер кожду третю рибу, давнійше одного бобра, тепер більше; і ще піднірають чужих людей против місцевих. До сього долучили ся ще инші утиски, яких допускали ся старости, і все те мусіло відтягнути козаків від города а звернути в степ, де й так була точка тяжкості всього козацького життя.

Козакі зачинають заводити власну організацію. Завести її не було так трудно. Ціле діто козакі по уходах були дійсно незалежні від старостинських і міських властей; рідили ся самі, як хотіли. Тепер ходить о се, аби і на змужу лишити ся по уходах, там не могла досягнути нікого рука правительства. Мабуть так урядили ся вже канівські козакі на сіверських уходах; на таку гадку наводить фразу, що вони живуть в тих уходах „уставичне“ — се може значити цілий рік; потверджує се

¹⁾ Архивъ Ю.-З. Россіи т. VII ч. I с. 85.

²⁾ Акты Ю.-З. Россіи II ч. 119.

³⁾ *ibidem* ч. 143.

звістка, що козакки „снтать тамъ себе медъ яко дома“: дійсно треба бути добре загосподарованим і твердо сидіти на місци, щоби брати ся до такої зложеної роботи; впроблати мід до пята се дуже цінне право, котрого всі міста берегли зависно. Значить ся козакки на сіверських уходах вже зірвали зносини в Каневом, утворили независну кольонію. Але такої кольонії трудно було самій одній удержати ся. В трийцять літ пізнійше маємо докази, що такі козацькі осади вяжуть ся в певного рода союз.

Як зорганізувала ся козаччина в стєпах, про се маємо найдокладнійші звістки в оповіданню про подорож Самуїла Зборовского на Запороже к. 1582 р.¹⁾; при помочи иньших ще звісток можемо досить докладно прослідити єї відносини. Зборовский, йдучи на запороже, стрічає на ріці Самарі 200 козаків річних (rzecznych), котрі лиш звіря і рибу ловлять иньшим на поживу“; в другім місци сказано про тих козаків так: „вони там безнастанно між ріками мешкають, маючи користь із звіря, як з рясів та з пньшого, а що до поживи належить, відсилають другим“²⁾.

На перший погляд знати вже, що маємо тут до діла з козаками-уходниками; але як змінили ся відносини в порівнанню з серединою XVI в. Самарські уходи по люстрації 1552 р. належали до Черкас; колись орудували ними міщане, але потім відібрали їх старости і стали винаймати на свою користь³⁾. Тепер в 1580 рр. вже не видно тут старостинської власти; козакки сидять на уходах „безнастанно“, значить ся не вертають до міст на зиму. Все, що здобудуть і що „до поживи належить“ відсилають иньшим козакам, а не до міста. Хто лиш ті „инші“ козакки? На се маємо посередню відповідь. Зборовський, хоч входить в переговори з козаками на Самарі, то не вважає їх якоюсь значнійшою силою; метою його дороги є острів Томаківка; там мешкають „лицарські“ козакки, котрі ведуть перед на цілім Запорожі.

Оі козакки також займають ся промислами; так мешкають „над великим і рибним озером“, певно тому, щоби ловити рибу;

¹⁾ Paprocki Herby gycerstwa (ed. Turowski) с. 156—166; про дату див. близьше у Стороженка — Стефанъ Баторій и дивировскіе Козакки, в додатку.

²⁾ Paprocki Herby с. 157.

³⁾ Архивъ Ю.-В. Россіи ч. VII т. I стор. 84.

далі є в них і инший промисел: чумацтво. Коли Зборовський вже зачав старшувати над козаками, оповідає ся, що „цїслав сто чоловіка на море по сіль, бо там, як рік сухий, сіль осїдає на островах біла як лід“. Зборовський робив се очевидно не з власної ініціативи, а лиш дїятого, що так водило ся здавна між козаками. Але сї козакі в Томаківки не займають ся промислами так інтензивно, як нпр. тамтї на Самарі; головне їх дїло се війна з Татарами: від сього оповіданне зве їх „лицарськими“, коли тимчасом козакі на Самарі звуть ся „водними“ або „річними“. Бачимо отже, що між козаками на Нпзі є певні ріжницї, певний подїл праці: одні більше воюють, другі більше сидять на уходах. А все таки між обома групами є якась звязь. В лїті що правда козакі розходять ся по цїлій Дніпрі і всіх його притоках чи „річках“ і тоді зносини між ними певно слабнуть; але в зимі, сї з козаків, що не вертають до міст, мусять сходити в одно місце; їх ще не так дуже багато і при небезпечнім житю в степах треба тримати ся разом. Місце де козакі лишают ся на зиму, се в часах Баторія Томаківка¹⁾. Але сей огров є заразом лїтнім осїдком „лицарських“ козаків; щоби инші козакі мали право лишати ся на нїм в зимі, користати з його укрїплень і т. и., мусять в лїті вже причинити ся в який спосіб до забезпечення зимового житя. Й дїя того то „водні“ козакі відспідають все, „що до доживи належить“, иншим козакам, на Сїч.

Так можна ствердити якусь економічну організацію між козаками; досить виразно виступає якась залежність менших козацьких осель від головного центра, Сїчи. Побіч такої організації на господарськїм тлі можна-б припускати істнованне військової звязи між козаками. Се зовсім правдоподібна річ, що до більших походів на Татар вся козаччина ставала солідарно в одну організацію. Але щоби така організація була в тих часах трївка, щоби всі козакі були під одною верховною командою — сього ще не бачимо. Оповіданне про подорож Збо-

¹⁾ Bielski Kronika стр. 1359: „Jest i trzeci takowy (ostrow), który zowią Tomakówką, na którym najwięcej nizowi kozacy mieszkują, jakoż im stoi za namocniejszy zamek...“; до сього острова відносять й сї слова: „a na zimę do miast blizkich się rozchodzą, jako do Kijowa, Czerkas i innych, łódki swe na ostrowie na bezpiecznem miejscu na Nieprze gdzie poclłowawszy i kilkaset tam człowieka zostawwszy na korzeniu, jako oni mówią, przy strzelbie, jakoż mają i działka swe.“ (с. 1358).

ровського розказує про козаків на Самарі, що „вони вже там мали старшого, що їм приказував“. Хоч сі козаки стояли в якійсь звязи з козаками на Томаківці, то не видно, щоби їх старший був в якій залежності від центра козащини; противно самарські козаки на свою руку входять в укладн зі Зборовськими: „всі йому ударили чолом і обіцяли послух“¹⁾. Правдоподібно і інші козацькі групи також не були в ніякій тривкій залежності від головної Січі, хоч й стояли в господарським союзі з нею. Військова централізація являла ся лиш в час війни, коли треба було зєдинити всі сили против ворога; в мирний час звязь з головною громадою ставала слабша, поодинокі козацькі групи починали рядити ся самі; спільности було стільки, що на Томаківці складали ся харчі на зиму. Аж знов нова небезпека або новий похід лучив в одно розбиті сили.

Та хоч Січ на Томаківці не стала ще вповні центром козащини, то вже була найзначнійшою козацькою оселою на Запорозжі. Оселя на Томаківці се такий сам ухід як всі інші: місце, на котрім ловить ся риба і звір. Як й на інших уходах, є й тут козацькі „мешкання“²⁾; се звчайні шатра в дерева, вкриті тростиною³⁾. Але Томаківка се також козацька твердиня: переходує ся там своя артилерія, „бо й гармати свої мають, котрих набрали на турецьких замках і відняли Татарам“⁴⁾. Частина козаків лишає ся тут, як сказано, „на курені“ і в зимі, через се жите проявляє ся тут навіть тоді, як всюди инше все завмирає. Але особливо великий рух видно в літі: коли на таким великим уході як самарський є всього 200 людей, то на Томаківці козаків є в десятеро більше: за Зборовського було їх півтретя тисячі⁵⁾.

На Томаківці вперше бачимо козацьке жите в повнім розвою; постійний побут більшого числа козаків на однім місци, вдалека від впливів городів і їх нового жита, дає розвивати свобідно свесвідному побутуви і організації.

Органом громади є збір всіх козаків — рада. Як сей збір звав ся в тих часах, певно не знаємо; декотрі мисльменники звуть його „колом“⁶⁾; се назва анальоґічна до терміну „кругъ“.

1) Paprocki Herby стор. 157.

2) Зборовський йде на Томаківку, „na miejsce to, kędy mieszkanie swe mieli“. — Paprocki Herby с. 158.

3) Przegląd polski 1906 II с. 24.

4) Bielski Kronika с. 1358.

5) Paprocki Herby с. 166.

6) ibidem с. 158.

що уживався між донським козацтвом — тільки звучить щось не по українськи. На раді кожний козак має право бути присутній; що більше навіть має обов'язок, неохотних до цього примушають силою брати участь в зборах. Функції ради при її великих принципіальних значіннях невеликі: вибір старшини, справи війни, мир і союзів, часом суд над старшиною. Приклади зборів ради маємо в оповіданні про Зборовського. Коли Зборовський приїхав на Томаківку, зібрані козаки зараз серед окликів і стріляння признали його своїм гетьманом; оден пізнійший письменник дуже відповідно зве сей рід виборів вибором через аклямацію¹⁾. Не знати лиш чи в тих часах був вже обичай обкидати вибраного шапками; також не відомо, чи виробив ця вже той „добрий тон“, котрий наказував кандидатови як найдовше боронити ся перед почесами. Зате бачимо инший рід церемоніялу: зібране „лицарське коло“ віддає нововибраному „гетьманську булаву“ — „оружа (broń) перших гетьманів місця того, котрі нам щасливо з доброю славою панували“²⁾: ся булава се була просто палиця з трости³⁾. Як Зборовський хотів йти в похід на Крим при помочи деяких Татар, мусів також скликати раду; рада була бурлива: „зараз розірвали ся, одні хотіли з ним їхати, другі не дали про се й говорити, кажучи, що се (Татаре) зрадливі собаки, не додержать слова, погубять і нас погубять...“ На тій самій раді бачимо також заїмпровізований суд над гетьманом; більшість противна похови, хотіла Зборовського покарати смертю: „відперезавши міцно, насипати піску за пазуху і кинути в воду“; ледви зміг вратувати ся. Взагалі на раді громада любила показувати в найбільш драстичний спосіб свою волю; але лиш на раді — поза тим панувала сувора жорність, треба було безусловно повинувати ся приказам старшини.

Яка була тоді старшина у козаків і по якій схемі була організована козаччина, не знаємо докладнійше, хоч і маємо деякі звістки. Так звертає увагу передовсім відділ, котрий ніслав Зборовський за собою над море: се був відділ „100 чоловіка“; така кругла цифра робить можливим здогад, що козаччина не ділила ся вже на ватаги різної величини, лиш на від-

¹⁾ Sobieski Commentariorum Chotinensis belli libri tres ed. 1646 стор. 104.

²⁾ Paprocki Herby с. 158.

³⁾ baculus ex arundine confectus — Sobieski Commentarii l. c.

дїли о числі означенім докладно. Але на жаль не можна вповнї вірити оповіданню в тій подробиці; до того не маємо в нїм поданого, чи був який старшин над тим відділом і як він звався. Бельський в своїй історії згадує у козаків „сотників“ і „батаманів“¹⁾. Сотники, як сама назва показує, се старші над сотнею козаків; тїх сто людей, що йшли по сімь, можемо вважати тєю сотнею. Що до „батаманів“ се очевидно ті самі атамани, котрих бачимо, як старших над десятками в відділі, котрий взяв на службу Баторій²⁾. Чи були в часах Баторія які більші відділи як десятки і сотні, сього не можна ствердити на певно; навіть ще 1593 р. підчас рухів Косинського, найвищими старшини є лиш сотники і атамани³⁾. Аж 1594 р. цісарський посол Ласота згадує на Запорозжі асаулів і полковників⁴⁾; полковники були старшинами над 500 людей, асаули, як видно з пізнійшої практики⁵⁾ — старші над 250 козаками. В часах Баторія ані асаулів ані полковників, ще не бачимо; сі уряди повстали очевидно аж тоді, як козаччина ціла сцентралізувала ся в одну громаду.

Що до верховної власти в кожній громаді — справа не зовсім ясна: видно ще вагання, чи на чолі громади має стояти якась колегія старшини, чи лиш оден чоловік. Як ми бачили вперед навіть в воєнні походи козаки не йшли під одним старшином, лиш „въ головах“ мали кількох „старших козаків“⁶⁾. Так само було і на Січи, в громадах, що сидїли тут постійно. Так Зборовський на Томаківці не знаходить якогось одного старшого, лиш старшину в більшім числі; оден із тїх старших говорить до гостя промову⁷⁾. Подібно й Баторій адресує декотрі листи до „мохойців запорозьких і їх старших“⁸⁾, а не до одного старшого. Але в універсалї, котрим козаки приймають ся на службу, виразно згадує ся між козаками „гетьман“ побіч „лиших справників“⁹⁾. В громаді на Самарї верховну

1) Bielski Kronika стор. 1361.

2) Zrodla dziejowe т. XX с. 154—164.

3) Пор. квітучаційний лист Косинського від Паткою: „Я Крыштофъ Косинский, ны, сотники, атаманья и все риццество“ (Архивъ Ю.-З. Россіи ч. III т. I с. 53).

4) Ласота Путевны записки ed. Брун стор. 36, 47.

5) Górski Historia piechoty с. 243.

6) Україна 1907 р. т. I с. 275. 7) Paprocki Herby с. 158.

8) Bibl. Krasinskiх ч. V—VI стор. 131, 396.

9) Bibl. Krasinskiх т. V—VI стор. 436.

владсть має один старший. Така власть одного чоловіка в часом відсуває на другий плян колегію старшини.

Власть старшого очевидно більша або менша, відповідно до сього, чи громада велика чи мала. Старший на Самарі мав під собою всього 200 людей; старший в Томаківки мав їх кілька тисяч. Як звав ся уряд старшого в тих часах не знаємо на певно: чи просто „старший“ або голова чи атаман чи гетьман; ще й в XVII в. сі назви міняли ся в собою. Гетьманська власть, особливо в часі походів, була дуже сувора; як видно хочби в пізнійших часах, старший мав право навіть карати смертю непослушних. Коли вірити оповіданню Папроцького, власть старшого була обіяна навіть якби якоюсь аврелею; гетьман Томаківки уживав відзнаки, з котрою звязана повна неясна історична традиція: се та палиця „оруже перших гетьманів місця того“. Але одниця, що обіймала сей уряд, була знов строго відповідальна перед громадою: за найменший промах старшого судили і карали смертю; така судьба мало не стрінула Зборовського.

Хоч козаччина не злучила ся ще ціла в одну організацію, то вже має в своїм житю стільки окремого і своєрідного, що можна вважати її новою суспільністю. В козацькім побуті дещо пригадує життя давньої України — як рада і взагалі широкі права громади, що так дуже нагадують старий вічевий устрій (хоч аналогії можуть бути випадкові); дещо перенято із нових порядків на Україні, як нпр. саме імя гетьмана; є також й татарські впливи в тім всім, що виже ся з технікою степового життя — табор, кіш і ин. Але всі ті позички, взяті із ріжних боків, зливають ся в козаччині в одну цілість, роблять вражіння чогось зовсім самостійного. Пога тим жите на Запорозжі розвиває ся саме, шукає собі нових доріг, у всіх напрямках, стає чимраа більш ріжнородне. Січ зовсім не є такою дикою і суворою фортецею, якби можна думати, ніби її мешканці займають ся лиш війною; тут розцвітає в цілій повні оригінальне товариське жите, розвиває ся інтересний побут. З оповідання про Зборовського довідуємо ся про такі інтимні річи, що „молодці“¹⁾ вміють знаменито бавити ся: „в великої радости невимовні штуки показували, сьпівали пісні, стріляли, на кобзях грали et alia..“²⁾ З тогож жерела знаємо, що між

¹⁾ Термін „молодці“ стрічаємо в листах Баторія з 1578 і 1579 р. Bibl. Krasin'skich т. V—VI стор. 131, 396.

²⁾ Paprocki — Herby с. 161.

козаками була звісна стара жовнірська штука чарувати стрільбу: оден козак „ввів кожду стрільбу замовити, що йому не могла шкодити, ані сьому війську, в котрім був“¹⁾; про таке саме „гадує Бельський“²⁾. Особливо цікаві козацькі обичаї при різних важнійших справах як вибір гетьмана, суд; вже було згадане вручення булави, далі кара смерти через утоплення (те саме водило ся між Донцями). Можна бачити на Запорозжі також початки козацьких традицій — про „гетьманів місяця сього“; також в пісні знаходять свої відавуки всі важнійші події як й особи, що вели перед в війні з Татарами: гетьман Богданко, Байда-Вишневецький, Зборовський. З усього видно, які тверді основи починає прибирати нова козацька суспільність.

А що найбільш важне, в тих часах стрічаємо вже вказівки, що козаччина не лиш живе окремих житєм, але й сама зазначає свою окремішність. Се стверджують деякі факти козацької політики, передовсім свобода, з якою входять козаки в союз з сусідніми державами. Найдокладніше звісні відносини до Волщини. В 1570 рр. починають ся козацькі походи в Волощину з ріжними претендентами на волоський стіл. Перший такий похід відбув ся 1579 р. Господар Івоня „знаючи про козаків, що вони є люде собі вольні і мужі між ними добрі, післав до них просячи, щоби прибули йому до сеї потреби против Турків, обіцяючи платити їм так, як самі скочуть. Вони радо зробили се і зібравши ся в дванацять соток не питаючи ся короля, ані не розуміючи сього, щоби се було против нього, виїхали до війська“. Проводив в тій експедиції Свєрчовський³⁾. В слідуючих роках походи трапляють ся чимраз частійше. В 1577 р. йде в Молдавію гетьман Шах з претендентом Підковою; того самого року підправлять козаки й другого претендента Олександра. В 1578 р. було аж три походи: оден з господаром Петром, другий козака Лукяна, третій з Константином Лакустою. В 1579 р. козаки знов ведуть Лакусту на молдавський стіл. Польському правительству сі походи були дуже не на руку, бо звичайно приводили скарги і погрози Татар та Турків. Звичайно против козаків посилено ся військо і козацькі протестовані навіть клали голови під меч ката, як на р. Підкова.

Ще більш небезпечною проявляє ся козацька політика в зносинах з Москвою, з котрою Польща стояла все в напру-

¹⁾ Paprocki Herby с. 163.

²⁾ Bielski Kronika с. 1439.

³⁾ Bielski Kronika с. 1346.

жених відносинах. Вже 1527 р. татарський хан звертає увагу польського правительства на небезпеку козацької зради: „Черкаскін и каневскін пускають казаків съ казаками неприя-теля твоего и моего путивльскимн по Дніпру, подъ улусы наши и штоколовекъ въ нашомъ панствѣ увѣдають, яко о войскахъ, тогда напередъ дають вѣдать до Москви“¹⁾. Просто козаки, що мешкають по городах В. Князівства стоять на московській службі! В 1540 рр., як я вже згадував, якась частина козаків як „зрадцы“ переходять до Москви²⁾. Найбільш драстичний факт порозуміння козаків з московським правительством стрічаємо на самім вступі пановання Баторія в Польщі 1576 р. Московська реліція оповідає про се так: „Московський цар прислав на Дніпро до голови кн. Богдана Ружинського і до всіх козаків Дніпрових з великим своїм жалованнем і переказав їм: коли вам треба до помочи козаків, а вам пришло їх, скільки вам потреба, і салітру пришло і запас усякий, а ви повинні йти весною конечно на кричські улуси і на Козлів. Голова і козаки взяли ся государю кріпко служити і дуже втішили ся государською милістю“. Може бути, що оповідання трошки підмальоване, але без сумніву, таке посольство було до козаків; а що козаки відважили ся його прийняти і показували явну прихильність до царя — се свідчить, які широкі простори обхапувала козацька свобода.

З часом мусіла прийти і ясна свідомість сеї свободи, а за нею і проклямація політичної окремішности козащини, незалежности від Польщі, з котрою хоч *de iure* була козащина звязана. В 1580 рр. ще не бачимо такої певности і ясности в козацьких поглядах; є ще багато вагання, неконсеквенції; але маємо і вказівки, котрі показують, що наближають ся важні зміни в козацьким життю. Знов неоцінені звістки подає тут оповідання про Зборовського. Як Зборовський приїхав на Томашівку, козаки вибрали його гетьманом і при відданню булав оден із козацьких старших говорив до нього промову; в сій промові він згадує облесно про „милу вітчину“ — Польщу. Зборовський очевидно повірив словам і вважав козаків добрими патріотами. Але пізніше прийшло ся йому змінити погляд, козаки „не дбають на короля пана свогого ані на вітчину, в котрій породили ся, тільки все надіи

¹⁾ Акты Зап. Россіи т. III с. 150.

²⁾ Акты Ю. З. Россіи т. II ч. 119.

покладають на сїм місци, де живуть, а так якбв сказали тою звисною приповідкою: *Róki żyta, róty byta*¹⁾. Сю фактичну незалежність козаччини завважало навіть правительство: вже 1545 р. констатує король, що козаки „ні від кого незалежні“ (*nulli imperio subsunt*)²⁾. Такими-ж словами говорить про козаків й Стефан Баторій 1577 р.: „*nullo imperio cuiusquam teneri*“³⁾.

IV.

Що козаки не проклямували явно своєї незалежності, на се була своя причина: Запороже не могло ще істнувати само для себе, за багато инток лучило степову людність з жител. решти України. І так хоч Запорожці могли здобути собі самі поживу в степу, то знарядів до своїх промислів, самі витворити собі не могли: передовсім такі річи як порох, олово все брали із міст⁴⁾. Але й деякі харчі як муку, можна було дістати лиш із хліборобських країн. З другого боку всі свої продукти могли козаки продавати лиш в городах; инакше в степу вона марнувалася без користі. Наддніпрянські міста були одинокими центрами, що могли витворити і удержувати торгівлю між козаками; торгівля з Татарами, котрої огнищем було урочище Карайтебен, „котре є fogim або ринок, де Татарє з козаками всякі торги свої мають“⁵⁾, очевидно була невелика і не вистарчала для Запорожа; головним місцем збуту і закупна для козаків були міста. Даді хоч Запороже мало свої оселі, котрі давали захист і на зиму, то все таки на Січи лишалися тільки сі, що ніяк не могли жити в місті; велика більшість козаків вертає в зиму до городів і городи а не Запороже вважає місцем свого постійного побуту. Навіть козацька старшина зимує по містах, як зимою 1577—8 р. жили старші козаків Шах і Арковський, оден в Немирові, другий в Київі⁶⁾.

¹⁾ Paprocki Herby с. 158, 162.

²⁾ Е. Варвінський Набіг козаків на Очаків (Записки Н. Т. із Шевченка т. 18) стор. 8.

³⁾ Iorga. — Acte si fragmente cu privire la istoria romanilor I с. 5 (інструкція послу Тарановскому).

⁴⁾ Bibl. Krasnińskich т. V—VI стор. 33; Scriptores rerum polon. т. XVIII стор. 240.

⁵⁾ Paprocki Herby стор. 159.

⁶⁾ Bibl. Krasnińskich т. V—VI стор. 33.

Козаки, що вертали до міст, з початку ще не мали сили протидіяти новим порядкам. Мабуть платили всі податки і частини із здобичі, так як сього вимагали старости; а коли не хотіли платити і переходили в опозицію, то не вживали в боротьбі ніяких гострійших способів і принайменше формально признавали місцеве правління. Пізнійше змінюють ся відносини. На Запорозжі розвиває ся в цілій повні нове козацьке жите, що має свої власні ідеали і формує ся по своїм власним нормам. Невдоволені елементи по містах можуть зачати тепер більш рішучу боротьбу: в Січч знаходять передовсім ясний взорець, на який спосіб реорганізувати міське жите, далі можуть надіятися звідтам реальної помочи в своїх стремліннях. Одно й друге підпомагає знаменнто змагання міської козацчини. По містах творять ся козацькі громади. На жаль, як в богатіох інших подіях тих часів, таксамо й тут, подробиць сього важного руху не знаємо докладнійше. Не знаємо ані коли почали ся організувати ці громади, ані на який спосіб вони організували ся. Певна річ лиш се, що такі організації були по містах ще перед Баторієм. Згадки про них маємо в двох королівських листах: оден (без дати) адресує ся до черкаського намісника, а коли-б його не було в місті, „ино его намъ в ступку черкаскому и отаману и войту и всимъ мѣщаномъ черкасскимъ“¹⁾; другий з 1560 р. в такий самий спосіб віддає ся „подстаростимъ его черкаскому и каневскому и тежъ бояронъ, мѣщаномъ, козакомъ и всимъ подданымъ нашимъ тамошнимъ“²⁾. Порівнянне обох листів не допускає ніяких сумнівів, що тут йде мова про зорганізовану козацьку громаду. На чолі сеї громади стоять атамани — ті самі урядники, котрих ми бачили на Запорозжі; вони мають вже велике значінне, коли лист кладе їх на вищій місци від війта; можна-б виводити з сього, що козаки мають вже більшість в місті против інших міщан. Які були компетенції уряду атамана в місті, бачимо з пізнійшої практики 1600 рр.: атаман потверджує своїм пірписом тестаменти і акти купна-продажі: на документах прибиває „печать мескую“³⁾. Чи під уряд атамана підходили ще які справи, не знаємо.

¹⁾ Акты Ю. З. Россія т. II ч. 123.

²⁾ *ibidem* ч. 138.

³⁾ Чтенія общ. Нестора т. VIII. — Казаніна Матеріали по історіи козацкаго землевладѣнія с. 13, 16, 17.

Козаччина зорганізувала в громаді по містах зачала вводити в жите свої постулати, що в більшій частині були зовсім аналогічні з правами і привілеями, які мали українські міста давніми часами. Із пізнійших звісток можна відтворити собі хоч в загальнім нарисі козацькі домагання. Так козак не хотіли платити „колядок“, податків на різдво, котрі, як було згадано в своїм місці, старости накладали в значній сумі на кожного міщанина; таксамо не складали „обвісток“, оплат при вїзді до міста¹⁾. Бажають виконувати свобідно всякі промисли, особливо удержувати коршми²⁾. Також не віддають майна по помершій козаку на город, хоч се водило ся давнійше³⁾, лиш свобідно ділять між кривняків чи товаришів. Здасть ся також всякі акти купна, продажі і ин. полагоджували між собою, не звертаючи ся до урядів; може і судили ся самі, ігноруючи місцеві суди⁴⁾.

Все те, коли ще додати сам факт істновання козацьких організацій по містах, мусіло викликати з одного боку нагінки старостів на козаків, з другого протести не скозаченого міщанства. Зачинає ся боротьба, але про неї ми знов не багато знаємо; всі факти, про які дійшли до нас звістки, відносять ся до пізнійших часів. Є лиш загальна звістка з 1572 р., що козаки „отъ воеводъ, старостъ украинныхъ и владовъ нашихъ великое утпсненіе и кривды себе быти поведали“⁵⁾. Десять років пізнійше дізнаємо ся, що в Черкасах були якісь непорозуміння між тамошніми міщанами і козаками; міщане поробили козакам якісь близше незвісні „кривди“. Може бути, що ся справа тривала вже з давнійших часів.

¹⁾ Такі обвістки знаємо в Києві — Архівъ Ю.-З. Россіи ч. VII т. I стор. 112; пор. Акты З.-Россіи ч. I с. 194.

²⁾ Пор. знагання козацьких старшин Бадовського (Акты Ю.-З. Россіи II ч. 149) і Оришовського (Архівъ Ю.-З. Р. ч. VII т. I стор. 253-6) — про се далі.

³⁾ Архівъ Ю.-З. Россіи ч. III т. I стор. 2.

⁴⁾ Знесенне колядок, обвісток і свобода ділччєня майна — се головні козацькі постулати, про які згадує універсал Баторія 1582 р.; що акти купна-продажі переводили ся самими козаками — се видно із цитованих звісток про атаманів. Що козак не признавали навіть королівських судів, на се є інтересний доказ: 1578 р. королівський комісар воевода Тарло розіслав ріжним козакам позови; „Sądzić tam jednak nikogo nie mógł, bo nikt na pozwu stanąć nie chciał“. (Acta historica т. XI с. 145).

⁵⁾ Акты Ю.-З. Россіи т. II ч. 149.

На сю боротьбу мусіло звернути увагу і центральне правительство. Козаччина давно вже була предметом заінтересовання правительствених кругів; по часті як елмент, котрого можна-б ужити в боротьбі з Татарами, а ще більше як шкідливе явище, що приводить все татарські напади. В перших десятиліттях XVI в., коли ще козаччина не сформувала ся в окрему верству і лучила в собі всяких людей, правительство показує охоту організувати козаків. Так 1524 р. Жигимонт I піддає гадку українським старостам, чи не добре було-б, „якби там тисяча або дві людей козаків на Дніпрі мешкало; може була би від них більша і знаменита послуга і оборона державі“¹⁾. Пізнійше 1533 р. на сеймі підносить таку саму гадку Остафій Дашкович²⁾. Навіть ще 1540 р. видно певну прихильність до козаків; король дозволяє козакам вертати ся до замків із Дніпра, хоч вони провинили ся перед правительством³⁾. Але зараз слідуєчого року (1541 р.) видно очевидно зміну в поглядах на козацьку справу: Жигимонт I каже списати в реєстр всіх козаків в Кліві, Черкасах і Каневі, не для того, щоби організувати їх против Татар, лиш противно, аби їх стримати від походів на татарські услуги⁴⁾. Така політика правительства триває яких 20 років: король приказує стримувати козаків. Так в 1545 р. знов мало перевести ся слідство над козаками і ті, що брали участь в нападі на купців, мають бути покарані⁵⁾. Правдоподібно ані одно ані друге не було виконане. В 1557 р. показуєть ся новий спосіб на козаків: Дмитро Вишневецький поставив дець на порогах замок, очевидно, щоби звідти шкодити Татарам; король похваляє се діло і заявляє надію, що Вишневецький не буде допускав козакам „зачепокъ дѣлати чабаномъ и влусомъ цесаря турецького шкодити“⁶⁾. Але план знов не вдав ся. Вишневецький найменше був відповідний на сторожа козаків; він сам був мистець в степових промислах, знаменито знав лунити чабанив. Сей „неспокійний зрадник“, як його звуть Турки вибирає ніби в королівським імени оплату із пасовник в степу, а в дійсности забирає турецьким підданям по

1) Чтенія Общ. Нестора т. VIII. — Каманинъ Къ вопросу о казачествѣ до Б. Хмельницкаго, док. стор. 81.

2) Bielski Kronika s. 1359.

3) Акты Ю.-З. Россіи т. II ч. 119.

4) Україна 1907 р. т. I стор. 273.

5) ibidem с. 277.

6) Акты Ю.-З. Россіи т. II ч. 130.

300—400 волів¹⁾. В осені 1556 р. зробив похід на Очаків; „згодійським і зрадинцьким способом“ прийшов під замок в 600 коней і землею і в 18 човнів Дніпром, розпочав битву, убив 12 людей із сторожі а 15 лишив ранених²⁾. Взагалі „князь Дмитраш“ вважав ся причиною всього злого на пограничу, „з миром не сидячи, на тій Україні злости робить“³⁾. Очевидно сей чоловік козаків стримувати не лиш не міг, але певно і не хотів. В 1560 р. знов нарікає король на козацькі напади, знов приказує їх стримувати — і знов безуспішно⁴⁾. Правительство побачило, що напимненнями козаків не переконає ані силою не переможе; треба було вступити на иншу дорогу — переговори. Вже 1561 р., як козаки просили листу безпеченства для себе по поході на Очаків, король поручає їм безпечність і заохочує вступити до служби: можуть йти до Лівляндії в похід; та сі процозниці мабуть не вийшли в жите⁵⁾. Так само 1568 р. король збороняє козакам нападати на Татар і приказує вертати ся із Нгу до міст: „ведже при замцехъ нашихъ знайдется вамъ служба наша, за которую жаловане каждый з васъ отъ насъ одержить“. І знов не маємо доказів, щоби козаки прийняли візванне. Аж чотири роки пізнійше удало ся правительству довести до успіху свої бажання: в 1572 р. гетьман коронний Язловецький „водле злеценья и порученья нашего... певный почетъ тыхъ козаковъ, которыхъ юргелтъ зъ скарбу нашего ити маєть, обрах“. З пізнійших років маємо звістку, що сей відділ числив 300 людей.

Як видно зовсім не легка річ була взяти козаків в службу. „Низовці, що привикли до розбоїв, що живуть без ряду і зверхности, довго предкладали надію сумнівної здобичі над певну платню“, — влучно характеризує ті відносини шл. Ожельский, котрий пізнійше також мав приказ брати козаків на службу. Дійсно самою платнею і при тім дуже скромною, — по 2¹/₂ зол на чоховіка, — козаків не можна було позискати; треба було зробити їм ще які уступки. Очевидно ходило о те жите „без ряду і зверхности“, котрим жили козаки — иншимц словами о той новий хад, котрий завела собі козацщина нелегальною дорогою. Як ми бачили, правительство вже перше може й несвідомо, в кождім разі необережно, признало рацію істновання ко-

¹⁾ Жерела т. VIII ч. 18, 19. ²⁾ ibidem ч. 19.

³⁾ ibidem ч. 19, 21. ⁴⁾ Акты Ю.-З. Россіи II ч. 137.

⁵⁾ ibidem ч. 143.

зацьким організаціям: королівські листи, звернені в урядових справах до козацьких атаманів по містах, давали якби правительственну санкцію тим нелегальним урядам. Козаки, що й так признавали лиш свої уряди, тепер тим певніше могли вести боротьбу в їх обороні. І коли правительство 1572 р. скотіло взяти їх на службу, козаки виказали, що терплять „отъ воеводъ, старостъ украинныхъ и врядовъ великое утисненіе и кривды“ і заявили, що до порозуміння може дійти лиш тоді, як сі кривди будуть знесені. Козацькі жадання увінчались несподіваними успіхами; гетьман коронний „зъ влады и присуду всякихъ врядовъ ихъ вынялъ и подъ справу свою гетманскую взялъ“¹⁾. Козаки певно бажали, щоби їх лишити під присудом їх власних урядників; під котрих вони de facto були; але правительство так далеко не пішло і поставило справу на посередню дорогу. Коли козаків увільнено з під власти льокальних урядів, за те вони мусіли піддати ся присудови урядника іменованого королем. З початку сповняв старшинство над козаками сам гетьман коронний; але скоро поставив на своє місце шл. Яна Бадовского „старшимъ и судьею надъ всеми козаки низовыми“.

Хоч козаччина не змогла перевести всіх своїх бажань, все таки ординацію 1572 р. треба вважати великою побідою козацьких ідеалів. Пригадати лиш, як коротко тривала боротьба. В 1520 рр. козаччина ще зовсім не сформована так само в верству, в 1540 рр. старости побіджають її як і все опозиційне міщанство, в 1550 і 1560 рр. зявляють ся вперше по містах козацькі організації, з початком 1570 рр. частина козацьких домагань дістає потвердження правительства. Козацька побіда стає тим більш імпозантна, коли ближше придивити ся новій козацькій організації. Найважнійший факт в ній те, що козаки увільняють ся від власти всіх урядів, і то не лиш ті козаки, що війшли на службу, але ціла козаччина: Бадовский став „старшим і судьею над всіми козками низовими“. Неясна лиш справа, чи козаки не підлягали тільки судовій власти льокальних урядників, чи взагалі не були обовязані до ніяких обовязків супротив урядів, отже не платили податків, не сповняли служб і т. и. Ціла річ мабуть була відразу неясна і швидко прийшло тут до непорозумінь. Компетенції нового старшого також не означені докладно. Ординація головну вагу кладе на від-

¹⁾ Акты Ю.-З. Россія т. II ч. 149.

носни старшого не до козаків, лиш до урядів і сторонніх людей. Так приказує ся, що старший „каждому, хто бы какое дѣло до козакѡвъ, кгда до зашковъ и мѣстъ нашихъ зъ Нису придуть, мѣлъ, справедливости зъ нихъ чинити маєтъ“. Що до урядів, то від них суддя має бути зовсім незалежний „окроімъ квалту и речей кравыхъ“, що судять ся звичайними судами. Яку власть мав старший над самими козаками, про се ординація не говорить нічого, поза сею одною справою, що судить козаків в мішаних справах з сторонніми людьми. Се не випадкова річ; власне сій неслености і нерішучости компетенцій старшого лежить сама характеристична прикмета ординації. Козаччина дотепер розвивала ся сама без впливів з гори, як раз против волі місцевої управи; і розвивала ся з такою енергією, що ніякі нагінки не змогли стримати її зросту. Коли-ж не дали їй ради локальні власти, то тим менше могло керувати нею центральне правительство, що ані не знало достаточного відносин на Україні, ані не мало сили змінити ті відносини, ані навіть не бачило великої користи в їх зміні. Коли козаки вже фактично творили в кожній громаді окрему громаду і не було способу знищити сеї організації, правительство рішило принайменше звести до мінімуму ворогованне між козацтвом і рештою людности, кинути якийсь міст між обома ворожними собі суспільствами. Тим мостом був уряд козацького судді, котрий мав зводити сусідські спори на мирову дорогу. Що до козаків, то здавало ся догіднішим не рухати їх організації, старший старшував над козаками хіба лиш в воєнних походах і рішав їх справи з сторонніми; поза тим мабуть не мішав ся до козацького устрою. Такі здогадки тим більш правдоподібні, коли глянути ще на саму особу судді. Хоч він був шляхтич і Поляк, то давно сидів на Україні, а козацтвом знав ся добре і його громадські ідеали були зовсім ідентичні зі змаганнями козащини. Се видно ясно із тих „вольностей“ які він собі виторгував за ціну того, що став козацьким старшим: отже він увільняє ся від всякого присуду; з своїх домів і ґрунтів в Білій Церкві не платитиме ніяких податків ані робити повинностей; в своїх домах разом з жінкою „шинкѡ вольный, медъ, пиво, горѣлку жѣти и всякіе пожитки собѣ тамъ розмножати мають, а съ того капцянѣ, платѡвъ и повинностей жаднихъ намъ господару и никому поднити не будутъ повинни“. Вольність від присуду, свобода від податків і повинностей, право шинків і всяких інших промислів — все те сі „воль-

ности", за котрі бореться козащина. Як зрієся Бадовський з козащиною, видно ще із його неохоти до всяких урядників: „безъ таковоє волности для переказы (секатур) отъ воеводъ, старостъ украинныхъ и урядовъ. . . служити бы не могъ“¹⁾; такі самі скарги на урядників ми чули від козаків. Такий чоловік певно не міг і не хотів виступати против козацького ладу і козацьких змагань.

V.

Як тяжко було правительству зробити щонебудь з козаками, видно з сього, що ординація 1572 р. упадає дуже скоро. Згадки про відділ, що вступив на королівську службу маємо лиш в 1573 р.²⁾; в дальших роках не чути про нього нічого, — очевидно він розвазався. Нову організацію зачинає новий король Стефан Баторій. Правда, не знати напевно, чи ініціатива тепер вийшла від самого правительства; в 1576 р., як Баторій лиш приїхав до Польщі, прийшло до нього козацьке посольство: Іван Сіверний, Хведір Захвостний, Семен Поховський і Марко Вйницький³⁾; можна-б підозрівати, що вони бажали вступити в товариство на королівську платню. Два роки пізніше приходять знов послы „з поміж запорозьких молодців“: Андрій Лиханський, Іван Подолянин, Матвій Дід, Іван Клинок, Філин Коза в заявоу, що готові служити королеви⁴⁾. Очевидно знаходилися між козаками одиниці, котрих привабляла платня і кватрі годилися заступити давнійший відділ. Король також не був противний організації козаків. З одного боку примушували його до сього Татаре, котрі остро домагалися, щоби вкоротити козацьку своволу, і самі піддавали думки, чи не взяти-б королеви козаків на службу⁵⁾; з другого боку козаки як народ воєнний могли бути дуже помічні в московській війні⁶⁾. Не без впливу було мабуть й се, що Москва також хотіла перетягнути

¹⁾ Акты Ю.-З. Россіи т. II ч. 149.

²⁾ Górski Historia piechoty с. 242.

³⁾ Źródła dziejowe IX с. 80.

⁴⁾ Bibl. Krasin'skich т. V—VI стор. 336; пор. Źródła dziejowe т. IX стор. 216.

⁵⁾ Bibl. Krasin'skich т. V—VI стор. 36.

⁶⁾ Див. лист короля з 27 липня 1578 р. — Bibl. Krasin'skich т. V—VI стор. 130—1.

на свій бік, — пригадаймо посольство 1576 р., — й дійсно могла тих зробити поважну конкуренцію Польщі. Так інтереси козаків і правительства зішлися в одній точці; заключено улову 16 вересня 1578 р.¹⁾ Баторієва ординація не була нічим оригінальним; сам королівський універсал виразно звязує її з ординацією Жигимонта Августа: новий старший Михайло Вишневецький ставить ся козаком „на місце небіжчика Вп. Юрія Язловецького“. Тільки відділ тепер побільшений; замість 300 людей є 500; платня на час війни з Московою вища дещо, як давніше, але „потім мають мати се, що мали за бл. п. Жигимонта Августа, короля і попередника нашого, тим способом і з сею вольністю, як тоді було“. Зовсім докладно видно, яка несправедлива була традиція, що приписувана Баторію нову військову організацію; Баторієва ординація се лиш копія ординації Жигимонта Августа.

Ся угода 1578 р. навіть о стільки менше замітна в порівнанню ординацією 1572 р., що в ній козацька організація означена ще менш ясно і докладно як за Жигимонта Августа. Правда, військовий устрій в ній відданий з більшою прецизією: верховним старшим над козаками є Михайло Вишневецький і йому мають бути послухні „гетьмани їх і інші справники, також всі молодці“; на вірність складають йому присягу; козаки мають здержувати ся від своєвольних походів і карати тих, що ходять в такі походи; мають давати звістки про Татар і віддавати полонених невольників; за се беруть за час війни річно по 6 кіп литовських і сукно, а потім се, що брали за Жигимонта Августа; король обіцяє ще мати на памяти більше заслужених. Військові права і обов'язки козаків, як бачимо, означені докладно. Але як неясно означене правно-політичне становище козаків! Про се згадане лиш одною фразою: по московській війні „мають мати се, що мали за бл. п. Жигимонта Августа, короля і попередника нашого, тим способом і з сею вольністю, як тоді було“; тільки всього... Очевидно під „вольністю“ треба розуміти увільнення козаків від присуди воєвод, старост і інших урядників. Але коли в попередній організації була означена границя між компетенцією козацького старшого і правами наших урядів, тут цього нема; там віддавала ся старшому судівнича власть над козаками, тут і згадки нема про се; навіть старший не носить вже титулу

¹⁾ Bibl. Krasinskiach т. V—VI стор. 336—8.

„судді“, як за Житимонта Августа. Се новий доказ, який слабкий вплив мало правительство на козацькі громади поза чисто військовою організацією (котрій зрештою не були противні і самі козаки, як се видно з їх посольств); Житимонт Август пробував ще зробити деякі зміни в правнім положенню козащини, Баторій не здобув ся на нічо більше, як на фразу про „фольности“, — видно, не було вже ради на козаків. Одинок річ, в котрій можна-б ще підозрівати змагання правительства до реорганізації козацьких порядків, се те, що старшиною над козаками іменовано черкаського старосту, Михайла Вишневецького. В попередній ординації козаків увільнено від старостинського присуду; тепер сей присуд вертав ся назад: в одній особі лучило ся старшинство і старство. Очевидно не відмежовано обох компетенцій й Вишневецький як старший дуже легко міг потягати козаків до тих обовязків, що належали ся йому як старості; таким способом, підступом можна було ломати козацьку незалежність, примушувати козаків до всяких служб і податків. Коли правительство справді мало такий плян, то не можна сказати, щоби він удав ся; передовсім Михайло Вишневецький якось відразу відсунув ся від старшинства, а його місце заняв заступник його, Ян Оршезьський, що скоро переняв ся сам козацькими стремліннями; а далі і самі козаки не думали піддавати ся старостам.

Козацький відділ, що ввійшов на службу, не відразу ввійшов в військовий порядок. Вже в цвітні 1579 р. король мусів на-поминати, щоби козаки не підпомагали волоських претендентів, лиш „так, як удали ся на нашу службу, в повинности вашої нічого иншого не робили, а пильнували сього, щоби були вірні нам і Річипосполитій, а послужні у всім старості черкаському, під котрого старшинством стоять“¹⁾. Але якось заведено дисципліну. Відділ Оришовського з початку був на Україні; потім в 1580 р. ходив в московську війну: „шкоди великі поробили, Стародуб спалили і з великою корпстю вернули ся“²⁾. З двох років (1578 і 1581) маємо рахунки платні, котру діставали козаки; при однім із них є поіменний реєстр козаків, що взяли платню³⁾.

1) Bibl. Krasnińskich т. V—VI стор. 396.

2) Bielski Kronika с. 1480; пор. Heidenstein Rerum polon. libri (ed. 1672) с. 164.

3) Źródła dziejowe т. IX с. 294—5, т. XX стор. 154—164.

З воєнного боку козакі вдоволили правительство і певно самі були вдоволені; але швидко прийшло до непорозумінь на нижшій тлі. Козакі, що ввійшли в королівську службу, очевидно ще з більшою невністю стали підносити свої домагання; до сього давала товчок давніша ординація, не обороняла сього неясна Баторієва організація, вкінці підтримувала стремління явна сьвідомість заслуг супротив правителства.

Як дізнаємо ся із листу Баторія козакі послали до короля посольство зі скаргами на те, що урядники протів їх вольностей накладають на них всякі обовязки і роблять різні кривди. Головні точки сих кривд такі:

1. Хоч король віддав уряд і старшинство над козаками їх старшому, урядники узурнують собі юрисдикцію над ними, піймають їх і саджають в в'язницю;

2. ввядують на них обвістки, коляди і інші податки.

3. маєтності по смерті їх, поминаючи приятелів і кривників, забирають і беруть собі на власність.

Урядники отже не хочуть признати трох головних козацьких постулатів: незалежності від присуду, вольности від податків, свободи дідичення. Найбільш інтересне се, що козакі вважають сі три точки не дезідератами, лиш своїми вольностями, правами; секатури урядників діють ся „з нарушенням їх прав (przeciwko praw ich naruszeniu)“. Коли-ж козакі дістали такі права чи вольности? Як знаємо, можна ствердити напевно лиш одно, що були увільнені від присуду урядників; по ординації 1573 р. мав їх судити їх старший. Отже коли старости виконували юрисдикцію над козаками, робили се безправно. Але що до двох інших точок, то нема сліду, щоби козакі мали тут які особливі вольности; противно практика виказує, що козакі й платили обвістки та коляди і по смерті майно по них забрав намісник на город. Так в Київі по люстрації 1552 р. „козакъ або якийколькогь гость, хто до Києва зверху, з низу або зъ заполяя приедеть, повиненъ дати каждый обвістки наместнику воеводиному грошь“¹⁾. В Черкасах і в Каневі козакі, що не мають домів платять „старосте колядки по шестижъ грошей“²⁾. Що до дідичення, то в Черкасах записаний 1503 р. „обычай“, що тин отумерлые речі, хто ближнего не

¹⁾ Архивъ Ю.-З. Россія ч. VIIт. I с. 112.

²⁾ ibidem с. 82, 95.

маєть, приходять на намісника черкаського¹⁾; користаючи з цього права намісник бере на город „отумерлме речн“, котрі лишив козак Матенко у свого товариша-бурсника¹⁾. Так козаки не мали ніякої підстави говорити про вольности від податків або про волю дідичення. Коли звали се своїми правами, то зовсім без основи; правительство не признавало дотепер тих прав. І можна було сподівати ся, що Баторій, що найбільше затвердить вольности Жигмонта Августа, — значить ся, лишть козакам незалежність від присуду, — а інших „вольностей“ не буде признавав, як ніхто признавав їх до сеї пори. Але стало ся инакше. Урядники дістали таке нашітненне:

1) „щоби над козаками „без відомости старшого, котрий з нашої руки над ними є, не уживали юрисдикції в звичайних (potocznych) річах... хйба, щоби які убвства і івалти робили, такі мають бутн, порозумівши ся з ними, урядово карані;

2) „щоби нілких податків, випелів вічно не брали;

3) „щоби по умерших маєтностей не забирали або кому иншому не доускали забирати, але щоби кривляк кожного з них або кому він дарує, брали їх маєтности“.

Одним словом Баторій акцентував всі козацькі домаганя: не лиш незалежність від присуду урядників (з застереженем що до „івалтів“), але й свободу дідичення маєтностей і волю від податків. Козаки знов побідили, знов переперли дальшу частину своїх змагань. І як незамітно перейшов такий важний факт! Король в своїм універсалі зовсім не признає ся немов-би давав якісь нові вольности для козаків; він просто констатує, що козаки мали такі права, а що деякі несумлінні урядники почали їх ігнорувати, пригадує ся їм буква закона. Тимчасом се були нові вольности! Так тихим способом затвердило правительство новий лад, який витворила собі козаччина; в формі інструкції для урядників видано привілеїї, що стали підставою легалізації козацької верстви в польській Річн-посполитій.

Здобути признанне для тих вольностей у інших верств було не легко. З того самого часу, коли видав Баторій грамоту козакам, маємо звістку, що в Черкасах прийшло до поважних непорозумінь між міщанами і козацтвом; про причину цього не знаємо нічого певного, але зовсім правдоподібна річ, що Черкаські стали протестувати против козацьких привілеїї, які обер-

¹⁾ Архивъ Ю.-В. Россіи ч. III т. I с. 2.

тали ся очевидно в їх некористь: коли козаки звільняли ся від податків, всі татарі спадали на саме міщанство. Королівський відпоручник шк. Ожельський, вірний політиці правительства став по боці козаків і вину бачив лиш по боці міщанства. „Але Черкаські, люде на пів дикі і лишені всякої осьвіти, лиш з трудом дали наклонити ся до нагороди Низовцям за кривди, що їм зробили“¹⁾). Значить ся, правительство серіозно боронило прав козацьких.

Та хоч правительственні круги так забігали о ласку козацтва, козаки, „що привикли до розбоїв і життя без ряду та зверхности, довго предкладали надію сумнівної здобичі над невну платню“²⁾). З гори було видно, що й ся друга організація не вдержить ся довго. Дійсно про козацький відділ по 1584 р. не чуємо нічого; потім 1588 р. стрічаємо більший відділ 900 чоловіка³⁾). В 1590 р. наслідник Баторія, Жинимонт III пробує завести знов новий відділ, тим разом з 1000 чоловіка⁴⁾). Отже головна мета заходів короля — взяти козаків в міцну руку, не вдала ся.

Зате незвичайний успіх мали Баторієві вольности. Тільки що справа пішла в ниший бік, як се могли собі бажати верховодячі сфери. Коли правительство давало вольности козакам, то думало забезпечити їх лиш тим 500 козакам, що вийшли на службу. Тим часом до московської війни взяв король на платню ще більше козаків поза тим відділом: так в 1579 р. були під Полощакон козаки Матвія Шамотого і козака Миколи, в 1580 р. був Іван Новельський з 100 козаків, Корнїло Перевальський з 100, Гаврило Баруля з 500, Хведір Кишевич з 100, Григорій Чилуна з 100, Константин Величко 100, Борис Жаба з 300⁵⁾). Всі ті козаки віддавали Польщі такі самі важні прислуги як відділ Оришовського, і як вернули ся на Україну, очевидно мали претенсію до таких самих прав і вольностей як королівські козаки. І не можна було їм відмовити рації. Сам Баторій признавав, що тим козакам належать ся також свободи як відділові на постійній платні; се видно із стилізації універсалу 1582 р.: урядники не мають виконувати присуду „nad tymi kozakami nizowemi, zwłszcza, ktorzy żold nasz biorą..“

¹⁾ Broel-Platter: Zbiór pamiętników т. IV с. 114 (Записки роду Ожельських). ²⁾ ibidem.

³⁾ Górski Historia piechoty с. 36.

⁴⁾ Архивъ Ю.-В. Россіи ч. III т. I с. 28.

⁵⁾ Źródła dziejowe т. IX с. 216.

поза тим „zwłaszcza“ могли вигідно помістити ся козакі, що не належали до відділу; так само як тамті мали певну причину користувати ся головними вольностями: не підхопити під старостинський присуд, не платити податків, свобідно розпоряджати майном. Завдяки сьому козацький лад ширить ся чимраз далі.

Козацькі стреління підпер знаменито Ян Оришовський, що був іменований 1578 р. помічником Вишневецького, головного „справника“ королівського відділу. Як було вже згадано, Вишневецький не виконував свого уряду і всю організацію віддав в руки свого заступника. Оришовський був фактично одним старшим козаків; навіть титулує ся гетьманом¹⁾. Але він поступав зовсім не так, якби пристало на відпоручника правительства. Замість дати козаччині якийсь напрям і керувати нею, він піддав ся зовсім козацьким впливам, переняв ся козацьким світоглядом і не зробив ані кроку, щоби звести козаків на дорогу корисну для Польщі, противно підпирав козацький сепаратизм. Між козаками він шляхтич і Поляк скозачів так, що аж зробив сензацію на соймі; був убраний по грецьки, сідав по турецьки²⁾. Не думав стримувати козаків від походів на Татар; ще й підпирав козацьку боротьбу, сам ходив двічі на Крим — за татарськими вівцями. А що найважнійше, пожагав своїми впливами заводити козацький лад по „воляхъ и местахъ“ на Україні. Є на се одна інтересна вказівка. Князь Константин Острожський, київський воевода, казав „обволати“ в одній київській слободі волю на 24 роки. Люде зійшли ся до слободи і як самі кажуть „почали ся есмо обходити як у въ нашихъ воляхъ и местахъ его королевское милости то есть шинкувати пиво, медъ, горелку“. Шинкування напоїв се дуже цінний промисел і не дозволяв ся кому небудь, лиш привілейованим людям; знаємо вже які невдоволені були Канівці, як козакі почали ситити мід в сіверських уходах. Так само і Острожському видало ся неможливою річею, щоби перші-ліпші слобожане уживали такого високого права; приказав, щоби сі осадники „жаднымъ питемъ шинковнымъ ани гандлемъ се не обходили“. Княгиня Воронєцька, як намісниця київська, виконала княжий присуд, наїхала на слободу, зруйнувала її і слобожан заперла в тюрму. Се оден із тих епізодів боротьби урядників

¹⁾ Архивъ Ю.-З. Россія ч. VII т. I стр. 255.

²⁾ Scriptores rerum polon. т. XI с. 33.

з людністю України, епізод анальоґічний до кровавих спорів в середині XVI в.; як там, так і тут уряд хоче оружною рукою придусити вольну людність. Але знати зараз, як змінили ся тепер відносини. Сорок літ тому опозиційні елементи були розбиті і мусіли піддатися всім старостам; тепер знаходять собі заступника і оборонця. От як оповідають про се слабожане: „Оповедали ся есмо слуге єго королевского милости, єго милости пану Оришовскому, гетману запорожскому; акожь дей єго милость пань гетмань обедал се устие перед єго королевскою милостью сознати тое наше оповедане“¹⁾. Так отже козацький старший в характеру свого уряду вважає ся прїблизцем покривджених соціально; і Оришовський без ніякого протесту дозволяє вважати себе якби якоюсь вищою інстанцією над українськими урядами. Таким способом Оришовський, — коли згадати перед ним Дмитра Вишневецького і Яна Бадовського, — се вже третій козацький організатор, що використав правительсвенну поміч на користь козащини, а на шкоду правительства.

При таких корисних обставинах розвій козащини шїг шїйти ще швидшим темпом. Зовсім не устають козацькі походи чи до Волощини чи на Татар. В 1583 р. підпірали козаки молдавського претендента Емануїла; тогож року відбув ся похід братів Збóровських на Ягорляк; в 1584 р. ходили козаки на Очаків, в 1585 р. двічі на Крим. При тім козаци не вважають своїх походів чиясь нельояльним: противно „всі тим славлять ся, що з приказу (правительства) ходили, і тепер инакше не говорять, лиш що ми служили річипосполитій“²⁾. Походи були більші як коли небудь і привели нові, гострі погрози з боку турецького правительства; король мусів звернути ся до репресій, декотрих козаків покарано, инших примушено тікати аж на Дін кїж донських козаків. Але знов показало ся, що не все можна числити на козацьку покїрливість. Коли 1585 р. по поході на Очаків, король післав до козаків посла Ілємбоцкого з жаданєм видачі винуватих, козаци не лиш не послушали приказу, але ще покарали смертю королівського посла: по запорозькїм звичаю утопили в ріді“³⁾.

І не лиш шїж запорожцями видно такий рух ворожий правительству і всім тим, що не показують явної прихильности

¹⁾ Архивъ Ю.-З. Россіи ч. VII т. I ч. 35 (1586 р.).

²⁾ Acta historica ч. XI с. 403 (1583 р.).

³⁾ Архивъ Ю.-З. Россіи ч. III т. I с. 15.

козаччині. „Своєволя“ переходить і в українські городи та шляхотські добра. В маєностях кн. Яна Збаражського, браславського воеводи і у сусідній шляхти козаки „беруть собі приставства по старому“, жадають щоби їм давати харчі. Знов між свовольними на першій місці стоїть королівський урядник Янча Батер, писар козацького відділу: „Італом собі приставства позабирав і шкоди немалі поробив“, „приказують, щоби їм урядник давав харчі“¹⁾. В Білій Церкві міщане-козаки роблять такі неспокої, що правительство видало їм процес як „бурителям публичного ладу“²⁾. В 1587 р. виступає в Житомирщині Лукіян Чернинський, „который кажець себе гетманомъ звати“; зібрав кількасот козаків і селян та на чолі їх напав на Кодню, містечко пл. Тпшкєвнча і поробив там великі шкоди³⁾.

Се лиш вістунн пізнійших подій. Козаччина в своїм стремлінню до заведення нового ладу не затримала ся на половині дороги, рішила ся зреалізувати свої змагання в цілій повноті. До сього прийшло в найближчих роках по смерті Баторія — в повстанню Косинського. Косинський, як стільки інших козацьких старшин був шляхтич і не-Українець, але подібно як Бадовський і Оршовський скочив ся на Україні і переняв змагання козаччини за свої. Повстанне розпочало ся як приватна справа між самим Косинським і кн. Острожським⁴⁾; але в Косинським злучили ся всі невдоволені ексменти, що мали поладнати й собі рахунки з ріжними панамп, і війна обняла цілу східну Україну. Хоч може більшість учасників сього руху не були козаками чистого типу, то дуже добре видно провідний ключ в цілім повстанню — бажанне завести козацькі порядки в цілій Україні. І як енергічно переводять ся в житє сі змагання: „замки и места С. К. М. яко и шляхотскіе обычаємъ неприятельскимъ посідають, людей забивають, мордуютъ, палить, пустошатъ и до присяги на послушенство свое примушають“⁵⁾. Козаки просто виповідають послух польській державі, заводять своє пановання. А як мали виглядати козацькі

1) Acta historica т. XI стор. 403—4 (1583 р.).

2) Scriptores rerum poloniarum т. XVIII стор. 240 (1585 р.).

3) Архивъ Ю.-З. Россіи ч. III стор. 18—23.

4) Пор. Доманицького Козаччина на переломі XVI—XVII вв. (відбитка із Записок Н. Т. ім. Шевченка) стор. 6—7.

5) Архивъ Ю.-З. Россіи ч. III т. I стор. 49 пор. стор. 45—6.

перядки, на се маємо деякі вказівки в умові між козаками і черкаським старостою Михайлом Вишневецьким; з тим старостою вели козаки також війну, але в битві Косинській погіб, а його військо було примушене йти на переговори з Вишневецьким. Умову зложено десь літом 1593 р.; найважніші її точки такі:

1. „Що тикає ся маєтностей по умерших товаришах козацьких, урядники Й. М., так підстарости як також й городничі, не мають їх брати на черкаського старосту, але по природнім праві повинні переходити і діставати ся жінкам, дітям і своякам їх.

2. „Козаки, що приходили б колинебудь з низу до старостів Й. М. мають мати вільний прихід і відхід.

3. „Але сі козаки, що будуть приходили, мають вибрати між собою старшого, котрий робив би справедливість із їх переступів“.

Як видно, се в більшій часті звівні вже козацькі поступати, такі самі, як прийняв Баторій: свобода дідичення і незалежність козацького суду; тільки вольність від податків не згадує ся. Натомість сильніше зазначена особиста свобода козаків — право свобідного приходу і відходу з городів; се була важна справа й її нерадо приймали правлячі круги¹⁾. Але й се не було одинокое нове домагання козаків; Косинський „брав ся до чогось більше“²⁾, але не вдало ся йому не тільки завести козацького „послушенства“ по городах, але навіть перевести дрібніших бажань. Так нпр., як вже знаємо, козаки дуже заходили ся коло сього, щоби здобути собі свободу „деж і представів“, але своїх змагань мусіли зречи ся³⁾.

Рухи Лободи й Наливайка, що лучать ся хронологічно з рухом Косинського, очевидно мали в основі ті самі змагання; тільки не вдали їх ніде виразно здефініювати, ані не розширили їх в ніякім напрямі. Остаточно солонницька катастрофа відібрала козащині всі здобутки. Але не на довго. В 1600 р. польське правительство завизвав козаків на поміч; козацький

¹⁾ В переговорах Косинського з Острожським в лютого 1593 р. навіть примушувало козаків вертати ся „на звичайні місця, за порогами“ — Архів Ю.-З. Росції ч. III т. I стор. 55.

²⁾ Bielski Dalszy ciąg kroniki с. 181.

³⁾ Acta historica т. XI с. 408—4; Архів Ю. З. Р. ч. III т. I с. 55.

гетьман Самійло. Кошка іменем всього війська жадає привернення давних вольностей — вольностей Баторія. Тільки під назвою Баторівських вольностей виступає лиш оден привілей — відпиченне відумерщизни; що до присуду, козаки годять ся, щоби разом з старшим судили їх королівські комісарі: жадати повної самостійности суду не відважили ся; свобода від податків і воля перебування в городах зазначена невпривно¹⁾. Правительство не хотіло затвердити й таких бажань, не допустило навіть до неповного суду, знов піддало козаків під старостинський суд²⁾. Але козаки зростають знов в силу й легковажать собі соймові конституції, против законів „мають своїх гетьманів і иншу форму справедливости“, „ставати не хочуть перед ніяким правом, лиш перед гетьманами собою встановленим“, „ані магистратів міст, ані гетьманів слухають, самі собі права складають, урядників і вождів становлять і якби in magna republica aliam rempublicam facinut...“³⁾. Починають ся „комісії“, що мають впорядкувати козацькі відносини, відібрати козакам се, що вони безправно посідають. Але супротив живого розвою козаччини всі правительственні змагання показують ся безсилні; Польща мусить уступати із своєї позиції крок за кроком. Переговори 1614, 1617, 1619 р. не доводять до нічого: козаки, правда, під загрозою війни приймають комісарські рішення, годять ся вийти з „волости“, давати гетьмана до затвердження, не ширити свого присуду, — але рівночасно заявляють, що се дієть ся „з великим нарушеннем вольностей від найяснійших королів, панів наших померших, наданих“⁴⁾ і кладуть застереження на будучність. Й як лиш трапиться нагода, зараз реалізують свої вольности. По хотинським поході жадають з початку лиш стацій і харчів⁵⁾; коли їм мінімальних бажань не вдоволено, беруть ся вводити в жите відразу всі постулати: заводять свої суди, ведуть промпсли і торговлю, опановують городи і шляхотські маєтности, вибирають гетьмана без відома короля, починають зносини з чужими

¹⁾ Listy Żolkiewskiego с. 105—106, 110—111; Жерела до історії України т. VIII стор. 98—100.

²⁾ Volumina legum т. II с. 401, 447 (1601, 1607 р.).

³⁾ Volumina legum т. II с. 465 (1609 р.), т. III с. 122 (1613 р.); Жерела т. VIII с. 174 (1616 р.).

⁴⁾ Pisma Żolkiewskiego с. 337.

⁵⁾ Жерела VIII с. 268, 271 (1622 р.).

державами, „забувши віри і підданства, самостійну рiчпосполиту собі становлять“¹⁾. Знов йде ряд комісій, тепер вже оружних, кровавих; против обмежень робить козаччина чим раз нові повстання (1620 і 1630 рр.); аж повстання Хмельницького дає остаточну перемогу столітнім змаганням.

Яке значіння мали вольности польських королів Жигимонта Августа і Баторія (треба їх брати разом), в розвою козаччини і в відносинах її до польської Річпосполитої?

Козаччина, як знаємо, завдячує свою існуванню, незвичайним пограничним відносинам південної України. В степах виробився оригінальний тип господарки, а в його обороні нова воєнна організація; знов під впливом сеї господарки і в війні зі степовими ордами повстала нова козацька суспільність, з своїм окремим побутом і окремим світоглядом. Виробивши собі новий лад в степах, переходять козаки до давніх українських центрів, до городів; тут лучать ся з міщанською опозицією против нових міських порядків, переймають на себе її боротьбу з локальними урядниками і реорганізують міста по своїм ідеалам. Цілий сей процес відбуває ся дуже скоро; козацький лад так знаменито відповідав пограничним відносинам і в своїм поході показав стільки сили, що протягом двох-трьох десятиліть скозачили всі міста над степовим поясом. Від початку стремів сей рух до того, щоби обняти всі українські землі; повстання Косинського і Наливайка підняли більшість української території. Стримати зріст козаччини була річ неможлива; заздалегідь було видно, — уживмо апокрифічних слів Баторія, — що „з тих юнаків буде колись вольна рiчпосполита“. Польське правительство пробувало репресій, але вони не довели до нічого; треба було йти на переговори з козаками. Жигимонт Август і Баторій дають козаччині вольности, легалізують козацький устрій.

Якими мотивами руководили ся вони при тім? Адже-ж козаччина була виразною опозицією против правительства; своїми постулатами підривала значіння місцевих властей, своєю абстиненцією від участі в службах і податках могла внести дуже поважну небезпеку в державу. Віднайти мотиви правительства досить трудно. Мабуть, як в багатьох інших разях, тут постунали ся без ніякого пляну; козаччина, як явище далеке — „яко на Україні“ — легковажило ся; уступки їй, хочби се були

¹⁾ Niemcewicz Zbiór pamiętników т. VI с. 185—198; Жерела т. VIII с. 285.

уступки принципіального значіння, не вважали ся чимсь дуже серйозним або небезпечним. Що козаків пнакше не можна було притягнути до служби, вдоводено їх домагання. Правлячі круги були певно думки, що пізнійше, коли козащина не буде потрібна, таксамо легко можна буде відібрати її привілеї. Пізнійше пізнала Польща свою похибку, побачила, що козацького ладу ніяк не знищити, що привілеї не обмежують своєволі, а ще її підтримують. І пізнійше різними часами намагав ся правительство відібрати сі привілеї, так якби разом з тим взагалі можна знищити козащину. Але жите, факти потверджують чимраз більше, що сі вольности се одинока дорога розвизання козацького питання в рамках польської держави. Як Польща колинебудь пробувала відібрати козакам вольности, в сій хвилі приходило до повстання, до союзів з Московією або Татарами, до плянів відірвати ся від Річипосполитої. Коли вольности назад привернено, відразу між козащиною показувала ся партія прихильна до згоди, і солідарність та сила козащини пропадала. Станіслав Жолкевский, пізнійший коронний гетман знаменито вмів удержувати козащину в лояльності — при помочи таких уступок. Так отже вольности Баторія, хоч на перший погляд виглядають на уступки козакам, в далеким консеквенціях показують ся знаменитим антідетом на козацькі стремління до самостійности; видно в них сей тонкий нюх добрим володарів, що ласками і уступками вміють убити найбільш грізну опозицію. Тільки, тільки... не знати, чи Баторій дійсно мав такі далекозорі пляни, чи може самі історичні обставини так корисно покермували його вольностями.

Як дивити ся з точки козацьких інтересів, то річ очевидно стоїть противно. На перший погляд Баторієві вольности — побіда козаків, дивно скоро дали собі козаки раду з королями. Але коли дивити ся на них через призму пізнійших подій, треба пригадувати ся, чи се не була часом Ширрова побіда. Козащина, як кожда молода суспільність, мала в собі багато елементарної енергії і дуже легко та скоро вміла реалізувати свої бажання. Але світогляд козащини — знов як кождої молодой громади — навіть в часах Баторія не був виключений, не стояв ще твердою ногою. Щоби козащина могла виробити собі тверді основи, потреба було, щоби вона перейшла цілу дорогу черешкод і утисків; аж по богатых роках могла сконсолідувати ся в сильне громадянство. Тимчасом зараз по перших

своїх виступах, на самім порозі свого життя козаччина стрічає замість перешкод — ласки й привілеї, місце до вигідного життя. Се відразу звело козаччину з широким фільм опозиційности і революційности на мутну воду компромісів. Замість отвертої боротьби перед козаччиною стала стежечка цетицій. І хоч час братання козаччини з старим правительством був дуже коротенький і козак швидко перейшли на дорогу повстань, сліди „вольностей“ лишилися: народилася угодова партія, що все гравітувала до Польщі і довго не давала козаччині пійти її власною дорогою.

Іван Крип'якевич.

А К Т И.

1.

Ібраїм баша до Жигмонта I; просить зробити справедливість з свовольними людьми з України, що пограбили волоську землю. — Без місця, жовтень-падолист 1531 р.

Bog wszechmogący, który jest możny y dziwny, kotoiego możności y słowom nikt sie sprzeciwić nie może, niech błogosławi, a on który ma znak poselstwa wszystkich prorokow porzedzający (sic); nad gwiazdy sliczniejszy Machmet Mustafa z mnostwem cudow swych; (ktoremu etc)¹⁾, y czterech iego miłych y ulubionych towarzyszow, Ebubekira, Umera, Osmana y Alego, (nad ktoremi etc), y wszystkich czystych duchow miłych y wybranych prorokow bozych, niech będzie przytomny. Tego, który jest sultanem sultanow, zawsze zwycięzca korony wielmożne na świecie rozdawający, cien boży na ziemi, Białego y Czarnego morza, rumelskiego, anadolskiego, karamanskiego, syamskiego, halepskiego, misirskiego, Mechy y Medyny y świętego Ieruzalem y ziem arabskich, Gemenu y wielu państw, które swą szablą, ogniowi podobną wielmożność ottomanska otworzyła y inszych wielu królestw y państw sultana y cesarza terazniejszego Bajazetowego syna sultan Suleymana, siaha, (ktorego Bog etc), ia którym jest najwyższy wezyrem; między lezusa chwalcącymi najsławniejszymu, królestwa polskiego królowi Zygmuntowi, (nad którym etc), oznaymuję, że tymi czasy z wołoskiej ziemi Piotr wojewoda ludzie swych do nas przysławszy, dał znać, że z waszy strony ludzie swywolni na niektórych miejscach w ziemi wołoskiej szkody poczyniwszy, ubogim ludziom stada pobrawszy y wielkie krzywdy porobiwszy, że wszystkim do państw waszych cało uszli, chcąc tego y o to bardzo prosząc, aby mu też odebrać dozwoleńie z owąd dano²⁾. A tak iż z najiasniejszym cesarzem, (ktorego etc), macie zobopolno przyiazni, a wiecie dobrze, że wołoska ziemia jest własną

¹⁾ доповнити: ktoremu покою боży неч буде дарованы — поп. ч. 2.

²⁾ в рукописі: дозвольне з оввід дана.

ziemią cesarza pana mego, a Piotr wojewoda, iako y insi bekowie, iest niewolnikiem cesarskim y od wielmoznosci iego w tamtey stronie ziemi posadzony, poddani tez tamieczni daia dan y insze powinności odprawnia Porcie otomanskiej, zaczym aby ta ziemia iaka zaczepkę od kogo miec miala albo zeby na panstwa wielmoznego cesarza mial kto rękę wyciągnąc, uraziwa by to najiasnieyszemu cesarzowi rzecz byla. Przeto nie widząc tego bydz słusznoscią y nie o tym najiasnieyszemu cesarzowi nie supplikuiąc, sam od siebie ten list piszę, aby iesliby to tak bylo, zeby ludzie wasi do wołoskiej ziemi wpadszy, iakie szkody poczynic mieli, tedy cobykolwiek tam dobra albo towary, bydel y stad pobranych się bycz ukazalo, wynalazszy, abyscie nazad powracac kazali, a więcey nigdy ludziom na granicach tamtych mieszkaiącym, do wołoskiej ziemi wpadaiąc, przykrosc iaką czynic, srogim rozkazaniem zakazali, a w tym zobopolnego, ktore z najiasnieyszym cesarzem macie przymierze, ochronili, aby poddani tamieczni, ktorzy dan cesarską placą, bez zadnego nagabania z tamtey strony w pokoju siedzieli. A iako tę sprawę odprawicie, listem swym do nas oznaymic nie zanedbywajcie. Pisan we srodku miesiaca prebiul ewel nazwanego 938 roku.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 611, с. 110. З боку заголовка: Од Ібраһим башы веzyра y hetmana wielkiego do krola Jego Mosci Zygmunta o szkody Piotrowi Woiewodzie wołoskiemu poczynione 1539 (!) roku.

2.

Султан Сулейман до Жигмонта I; просить покарати людей, що убили в Камінецькім повіті турецького купця з товаришами і побрали їх товари. — »На урочиську«, липень-серпень 1534 р.

Za laską y wspomozieniem nayswiętszego wszechmogącego Boga y za świętych sług bozych błogosławienstwem za poszczescieniem proroka nad gwiazdy slicznieyszego, wszystkich prorokow poprzedzaiącego y wybranego Macbmeta Mustafy, (ktoremu pokoy bozy niech będzie darowany), takze z mnostwem cudow iego y czterech umilowanych towarzyszow przytomnością Ebubekiера, Umera, Osmana y Alego, (ktorym niech będzie Bog miłosciw), y wszystkich czystych duchow miłych y wybranych bozych, Sultan Suleyman han, syn sultana Selimow, ia, ktorym iest teraznieyszego wieku sultanem sultanow zawsze zwycięzca, korony krolom rozdawaiący na swiecie, cien bozy na ziemi, (albo okrywacz ziemi)¹⁾, Białego y Czarnego morza, Rume-

¹⁾ Османіт вєсєіа „окrywacz ziemi“ се јаші каііуіт переклад вєсєіу „сєіа боzy на зєімі“.

lii, Azii, Romaniey, Karamanu, Armenii, Mesopotamii y garytanskiey ziemi, Diarbekieru, Damaszku, Adziamli, Halepu, Egiptu, Saydy y błogosiawionego Ierusalem y wielmoznego miasta Mechy y oswieconego miejsca Medyny y wielu krayn arabskich, Gemenu, Habeszu y panstw wielu tatarskich, więc y innych panstw. ktore przodkowie sławni moi możnoscia swą opanowali, (nad którymi niech Bog okaze miłosierdzie swe), także y tych, ktoriesmy my potężną y mężną bronią naszą otworzyli y podbili, iestem sultanem y cesarzem sultan Selimow syn, sultan Suleyman han iestem. Wam, ktorzyscie iest krolém polskim y do Polski należącym panstwom panem. Zygmuntowi wiadomo czyniemy, ze mało przed tym czasem z panstwa naszego od zamku Karahylar nazwanego, imieniem Eyiep mianowanego, samosiedmnastego kupca do Polski z roznymi kupiami iadącego y tam się bawiącego y ieszcze siedmnastie wozow towarem nalozonych iuz nazad z sobą prowadzącego w powiecie kamienieckiem złodzieystwo napadszy, wszystkich pozabiiawszy, za pietnastie tysięcy czerwonych złotych towarow y golowizny, cokolwiek było, wzięli y rozszarpali ci złodzieie y rozboynicy, niektore towary z tych pobranych także w tamecznym kraiu do schowania dali. Więc ci wspomnieni kupcy mieli służebnych dwoch chrzescian, ktorych nie pozabiano y zywi dotąd zostali y w tamtym kraiu są. Trzeba tedy, abyscie wedle powolności i przyiazni, ktora iest między nami y wedle przymiernego obowiazania się z obopolnego, kto tych kupcow rozbił y dobra ich tak wielkie pobrał, także tam w waszym kraiu będących tych dwoch chrzescian, ktorzy pozabiianym słuzyli iaką rostropnością wynalese kazawszy, dobrze ich wypytać, ktoby był ten, co pozabiił y tak wiele dobra pobrał, wszystkiego się porządnie wywiedziec kazali. A potym takowych do siebie przywiesc kazawszy, aby pobrane wszystkie rzeczy y towary powracane były, coby naynniejsza rzecz z nich nie zginela, staranie uczynic, abyscie rozkazali, a potym przez niewolniki porty naszej do progu wielmoznosci naszej abyscie wszystko oznaymili. Tych zas zabiaczow y rozboynikow, ktobykolwiek był, abyscie wedle tamecznego zwyczaju z mękami potracic kazali. Więc oprócz tych cobykolwiek kupcow inszych tam poginęło, ktoby ich pozabiił, abyscie od tych dowiedziec się kazali y jezliby się co ukazało, dobra y towary pozabiianych abyscie temu naszemu niewolnikowi oddawszy, zbrodniarzow wedle zwyczaju bez kary nie puszczałi, a cokolwiek temu niewolnikowi naszemu oddano złamtąd będzie, abyscie porządnie zregestrowac kazawszy, nam oznaymili, tak raczcie wiedziec. Pisan we srodku miesiaca mucharem nazwanego roku 941¹⁾ na uroczysku.

¹⁾ Всреда было 943, але перероблено на 941.

Бібл. Чорторійских рук ч. 611, стор. 107—108. — 3 боку заголовка: Od Suleymana do Zygmunta o zabiciu samosiedmnastego kupca pod Kamieniem 1532 (!).

8.

Султан Сулейман до Жигмонта I; просить випустити на волю арештованого купця Андрія, таксамо московського посла і жадає карн на Українців, що зробили нахід на Очаків. — Без місця, март-цвітень 1538 р.

(Po zwykłych tytułach) Krolowi polskiemu Zygmuntowii, (ktorego sprawom etc), list nasz cesarski gdy oddany będzie, mieycie wiadomo, iż tymi czasy u wysokiey porty naszej słyszano iest, że dobrze przedtym dla własnych potrzeb naszych cesarskich poslanego do Moskwy kupca imieniem Andrya, gdy do panstw waszych przyjechał, (iakoby oprócz towarow naszych cesarskich miał niec przy sobie cudze towary), zatrzymac rozkazaliscie, a tak temu kupcowi, gdy zowąd odjeżdzał, na naszą własną potrzebę cesarską niemały skarb dac rozkazalismy byli, przeto gdy ten niewolnik nasz Sayd tam przyedzie, iezliby który z waszys panow tego to kupca zatrzymał, względem przyiazni naszej, przydawszy kogo swego do tego naszego niewolnika, abyscie z nim sam dla przypatrzenia się przysłali, bo iezli oprócz na naszą własną potrzebę cesarską kupionych rzeczy naydzie się co cudzego, więcey tego kupca w tamte kraie posylacz nie będziemy. Słyszalismy y to, iakoby moskiewski krol posła swego do wysokiey porty poslac miał, który do waszych panstw przyechawszy, zatrzymany by bydz miał. Nasza wysoka porta, tak przychodzącym iako y odchodzącym nie iest zabroniona; iezli tedy ten poseł dla przyiazni lub dla nieprzyiazni posłany iest, kiedy do wysokiey posła idzie, a bylby przez kogo waszego zatrzymany, gwoli przyiazni z tą wysoką portą y gwoli uczciwosci, przymierzu, nie kazcie go chamowac lub z przyiaznią lub z nieprzyiaznią, z czemkolwiek iest posłany u wysokiey porty naszej, niech się sprawi. Więc przeszlego czasu suplikowano nam, że z waszych ludzi na Ukrainie się bawiący niektorzy, iedni łądem, drudzy łodziami przyszedlszy, na oczakowską osadę uderzyli, poddanych tamecznych, zony y dzieci y dostatki poszarpawszy, odeszli. O czym ponoscie wy wiadomosci nie mieli, ale gwoli przyiazni mamy nadzieię, że ukraïnskim starostom tę sprawę zlecic, aby między nami będące ustanowienie y list nasz cesarski przymierny, miał swoje poszanowanie y aby się mu nic przeciwnego nie dzialo, a tych co to porobieli, ktobykolwiek był, tymze ukraïnskim starostom wedle ich roboty skarac rozkazacie. Pisan miesiñca zylchide nazwanego 945 roku.

Бібл. Чорторийских рук ч. 611 стор. 119—120. З боку заголовок: Od Suleymana do Zygmunta o kupcu Andryiu, o kupcach własnych cesarskich, o posle moskiewskimi, ktorego, izby zatrzymac w Polsce miano, slychac bylo, o szkodach u Oczakowa poczynionych.

4.

Султан Сулейман до Жигмонта I; просить звернути річи одного купця, що помер на Україні; жадає справедливости з браславських підданих, що убили і пограбили вівчарського писаря. Адриянополь, червень-липень 1538 р.

Między Iezusa chwalcemi najmozniejszyemu, między messyaszow zakon trzymajacemi zacnieyszemu, z nazarancykow wszystkie sprawy naprawiajacemu, wszelkiej czci etc. etc. krolowi polskiemu Zygmuntowi, (ktorego sprawom), ten list nasz cesarski ¹⁾ oddany będzie, miecicie wiadomo, ze niedawnego czasu w waszym krolestwie kupiec nasz ieden, po kupiectwie zaiechawszy, tam umarł, po ktorym towary y rzeczy na skarb wasz wziawszy zatrzymano, to gdy do wiadomosci naszey cesarskiej przyszło, gwoli odzyskania tego poslalimy z niewolnikow naszych iednego, Seyd nazwanego. Niedawno takze poddani wasi z Braclawia pisarza iednego owczarskiego zabiwszy, 60.000 asprow przy nim wzięli, tak maiestatowi naszemu sprawę dano; trzeba tedy gwoli przyiazni y przymierzu, ktore między nami jest, aby tego kupca naszego w panstwie waszym zmarłego wszystkie rzeczy y towary odumarle, ileby ich kolwiek było y u kogoby się ieno wynalazły, temu naszemu poslanemu niewolnikowi wydac abyscie kazali; takze tych z Braclawia poddanych, ktorzy to owczarza zabili y pieniądze pobrali, (iesli się tak ukaze), gwoli przyiazni i miłości między nami będący wyszukawszy zaboycow, pieniądze pobrane temu niewolnikowi naszemu oddac abyscie rozkazali. Tak wiedzcie y znakowi naszemu cesarskiemu wiarę daycie. Pisan w Adryanopölu miesiaca sefer nazwanego 945 roku.

Бібл. Чорторийских рук ч. 611 стор. 125. З боку заголовок: Od Suleymana do Zygmunta o wrocenie odumarlych rzeczy y towarow kupieckich y o sprawiedliwosc z barawskich (sic!) kozakow o zabicie pisarza owczarskiego y o pobranych pieniędzy powrocie 1538 roku.

5.

Султан Сулейман до Жигмонта I; жадає справедливости для Турка Мустафи, котрому якийсь хорунжий з Польщі убив батька, а його самого тримав в вязниці. — Без місця, серпень 1538 р.

Наймозniejszyemu między Iezusa chwalcemi, naychwalebniejszyemu między messyaszowego zakonu ludzmi, wszystkie sprawy naza-

¹⁾ пропущено: gdy.

renczykow naprawiającemu, wszelkiej czci y chluby godnemu, zastępow wielkich y ogromności panu krolowi polskiemu, (ktoremu etc), Zygmuntowi ten nasz znak cesarski gdy będzie oddany, niech ma wiadomosc, iz ten. który ten list nasz do was niesie, nazwany Mustafa, obywatel zamku naszego oczakowskiego, do wrot wysokiej porty naszej przyszedłszy, ze mało przedtym z krolestwa polskiego ieden pan chorąży nazwany ze dwoma tysiącmi siedmiolet ludzmi blisko Oczakowa poszedłszy, Alego, oycza tego Mustafy zabrawszy, samego Mustafę w więzienie wziąwszy, do Polski zaprowadził y tam go więznień chował, a potym go za 50.000 aspr przedał, które pieniądze ieden jego przyjaciel Iusuph temu to panu oddawał y odliczał; w czym iz się mu krzywda y gwałt stał, do nas suplikował. A tak trzeba tego abyscie gwoli przyjazni między nami będący, w tę sprawę¹⁾ weyrzawszy wspomnionego Mustafy pieniądze, ktokolwiek ie wziął, także y oycza jego, kto zabił, wynalazłszy, pieniądze nazad wrocic, a tych, co się takimi bawią lotrostwy, skarac rozkazali. Tak wiedzcie. Pisan na scho-dzie miesiąca prebiul ewel nazwanego 945 roku.

Бібл. Чорторійских рук. ч. 611 стор. 144. З боку заголовка: Od Suleymana do Zygmunta za Mustafą oczakowskim o zabiciu oycza y o więzieniu samego, aby to, co dał za się okupu, wrocono nazad 1536(I) roku.

6.

Султан Сулейман до Жигмонта I; прирікає, що не буде нападів з боку Татар, також не будуть приходили в українські границі пастухи, з котрими заходять свовольники; просить випустити на волю купця Андрія. — Без місця, 19 мая 1539 р.

(Po zwyczajnych tytułach) Krolowi polskiemu (ktorego sprawy niech Pan Bog prowadzi do dobrego konca), znak nasz cesarski gdy oddany będzie, wiadomo mieycie, ze temi czasy przez przyslanego posła waszego do tej wysokiej porty cesarskiej, niejakiego między messyaszow zakon trzymającemi zacnego Wilamowskiego, niektore sprawy oznaymiliscie nam y zescie niekontenci będąc z Tatarow, ktorzy poddanych panstw polskich naiezdziac, poddanych w niewolę zabieriac, zlosci wyrzadzac nie przestawiac, y abysmy hanowi teraznieyszemu Sachip Gieraiowi koło tego przykazaly, zadaliscie. A tak wedle woli waszey temu to hanowi od wysokiej porty naszej mandal nasz cesarski poslalismy y koło tej sprawy, iako potrzeba, rozkazanie nasze dalismy, aby wiency do panstw naszych Tatarom wpadac y szkod czynic nie dopuszczal. Ale iz z dawnych czasow z tamtego

¹⁾ będący w tę sprawę — двічі в рукописі.

krolestwa polskiego cos trochę zwykło mu było dawac, tedy cokolwiek jest, co wy lepiej wiecie, gdy mu to oddano będzie, będą oni też z pokojem siedzieli y szkod poddanym tamtym czynic nie będą. Nie psuyciez dawnego, iaki kolwiek jest zwyczaj, aby między nami zawsze przyiazn y zgoda, miasto zwad y halasow była. A iz zdayna zwyklistmy do panstw posłać własnego kupca naszego Andryia nazwanego, o którym teraz oznaymuiecie, ze oprócz tego, co na naszą potrzebę kupurie, cudze towary przyimując, przeprowadza; tedy za bożą pomocą, gdy się tento kupiec do progu porty naszej powtoci, opyt kolo tego uczyniemy, iezli iego taka zdrada odkryta będzie, nie poslemy go tam więcej; a temu, ktorego posylac będziemy, cokolwiek z skarbu naszego lub złoto lub aspyr albo towary damy y, iako tego wiele będzie, zregistrowawszy, wespuł posylac będziemy; a tak zdrada trudno będzie mogła byc czyniona. Ieszcze oprócz tego od Białogrodu y Kiliy przez Dniestr kazdego roku do panstw waszych owce przechodzic zwykły, między ktoremi owcami białogrodzkich, dobruckich, kilyiskich Tatarow y inszych swawolnych ludzi owce pod nazwiskiem własnych owiec cesarskich naszych przechodzą y ci poddanym waszym szkody y przenagabania czynią, tedy w tey sprawie takze zacnemu między musułmany sędziakowi białogrodzkiemu Hasanowi osobny y surowy mandat nasz cesarski poslalismy, aby więcej do panstw waszych tak owiec, iako y Tatarow y innych swowolnikow nie wpuszczal, y aby, iako potrzeba, pochamował, rozkazalismy. Od tych czas złamąd w panstwa wasze owce przechodzic nie będą, bo mandat nasz cesarski musi byc wypelniony. Na ostatek wspomniony poseł wasz usunie cokolwiek nam opowiedzial, wszystko dość tecznie wyrozumielismy y cokolwiek od wysokiey porty pozadaliscie, na wszystko respons z owey strony dany iest, a przerzeczony poseł, obem stronom wygodnie y uczciwie sobie zleconą posługę odprawiwszy, z dozwole niem naszym y z łaską naszą do was odesłany iest. Pisan na nowiu miesiąca mucherem nazwanego 946 roku.

Бібл. Чорторійских рук ч. 611 с. 251—2. З боку заголовок: Od Suleymana do Zygmunta o posle wielkim, o hanie tatarskim y o pa stwiskach w polach 1536(!) roku.

7.

Султан Сулейман до Зигмонта I; прирікає спокій з боку Та тар; жадає покарання тих свовольних людей, що разом з Волохами зробили нахід на Білгород і Тергню. — Без місяця, к. 10 цвітня 1541 р.

Міędzy Jezusa chwalcemi wybranemu krolowi polskiemu Zygmuntowi za oddaniem etc. znaku naszego cesarskiego niech będzie wia-

domo. Mało przedtym od Białogrodu niektórzy, granice polskie przeszedszy y wsi napadlszy, poddanych polskich na więzienie nabrali, mowiąc, listem swym do wysoki porty oznaymiliscie byli, gwoli tej sprawy kilkakroc poslow y tłumaczow przysylaiąc, o to wiecznie skarzylicie się. Względem postanowionego dawno przymierza, które jest między nami, aby się waszym państwow szkoda z owej strony dziać miała, nie jest wola nasza cesarska. Dlatego do beyiow y kadyiow naszych surowy mandat nasz poslalismy, aby cokolwiek by tam spraw wam należących było, porządnie się o nich pytali, a więzniow, którzybykolwiek musulmanani zostali, aby od panow y gospodarzow ich pobrali i wolno puscili, a ci co w chrzescianskiej wierze nalezioni będą, aby waszym ludziom oddani byli; co zas jest waszych spraw, takie jest rozkazanie. Poniewaz tak tedy z wołoskich poddanych niedawno niektórzy lotrowie głowę podnioslszy, woiewodę swego zabiwszy, w państwie waszym z niektórymi znowę maiąc, koło Białogrodu y Techyni niemało wsi naiezdzaiąc, ludzi zabiiając, owce y insze bydła zabieraiąc, wiele inszych towarow rozszarpawszy, na waszę stronę przeszli byli, ale kiedysmy wołoskiej ziemi woiewodztwo Piotrowi woiewodzie podarowali y od wysokiej porty koniuszego naszego Hassana z nim poslali, tamtych, którzy byli z między Wołochow hersztami y wodzcami, także tych, którzy lotrostwem się bawili, poscipawszy, powrocil; teraz pozostałych woiewoda łapiąc karze, a tak tych tam ludzi, iako trzeba, uskromil, bo wszyscy złe robiący, czego godni byli, nalezli. Ale ci tez w państwie waszym będących y znowę z nimi maiących, którzy naiezdzaiąc państwa, palili y szarpali, wynalazszy, skarac, a te owce, bydła y insze rzeczy pobrane powracac abyscie rozkazali, gwoli czemu z niewolnikow porcie wysokiej służących z pulku spaskiego Iusupha posylamy. Trzeba tedy, abyscie tez wy względem przyiazni mysli swej przylozywszy, tych, którzy to z Wołochami znowę maią y wsi w Ukrainie łupią, lub to pan lub szlachcic lub pozostali, nikomu nie folgując, wyszukawszy, zaraz skarac rozkazali, aby o tym słyszającym było ku naprawie y aby więcey takowych przeciwnych przyiazni zbrodni czynic nikt się wazyc nie smial, to zas, coby pobrano byc się ukazalo, lub czlowiek lub bydłę, gdziebykolwiek było, wynalazszy, przy ludziach swych na tę stronę oddac rozkazecie. Co w waszym państwie o spalenie kilku wsi y ze kilka osob więzniami zostalo, skarzycie y iuz po kilkakroc ludzi waszych o tym do porty przychodzili y listy wasze przynosili, niektore tedy sprawy, które się mogli odprawic, iuz są odprawione, niektore tez ieszcze na odprawieniu. A ze słuszną to tez widziemy rzeczą, aby ludzie z waszego państwa, z tymi lotrami wołoskiemi łącząc y kupiąc się, państwu naszemu

take szkody czyniac, pokarani byli, tych tedy, iako będzie naysnadniej byc mogło, aby nie pouciekali, dostawszy, pokarac y pobrane rzeczy y ludzi, takze bydło powracac y sam na owe stronę odeslac koniecznie trzeba; taką rzeczą szczerą przyiazn swoią oswiadczycie. Iako tedy koło tego chodzic będziecie y ktoby to był ci lotrowie y iako ich karac rozkazecie, do wysokiej porty naszej nam oznaymic nie zaniedbywacie. Pisan pod pełnią miesiaca zylichie nazwanego 947 roku.

Бібл. Чарториских рук. ч. 611. стор. 147—148. З боку заголовок: Od Suleymana do Zygmunta o szkodach uczynionych, o Wolochach, ktorzy pouciekawszy z Woloch w Ukrainę przemieszkiwaiąc i zmwę z Ukraincami maiąc, wsi tureckie y woloskie naiezdiali y lupili, aby Wolochow wydano, a Ukrainczykow aby konieczni nie puszczać (sic!), ktoby był, czy ludzie czy pana karano 1538(!) roku.

8.

Султан Сулейман до Жигмонта I; жадає справедливости з свовольних людей, що кілька разів напали на степових мешканців, на Очаків і все надморе. — Константинополь, кінець мая 1541 р.).

Między Iezusa chwaiąceni naymoznieszemu, między messyaszow zakon trzymaiąceni zacnieyszemu, z nazarencykow wszystkie sprawy naprawuiącemu, wszelkiew czci y ozłobnosci panu, krolestwa polskiego krolowi Zygmuntowi, (ktorego sprawami..), list nasz cesarski gdy oddany będzie, wiadomo mieycie, ze niedawno woyt albo kady oczakowski do wysokiej porty naszej pismeni swoym oznaymując dał znac, ze tego roku 947 miesiaca redzieb¹⁾ nazwanego z Polski ukradkiem cicho ze sto koni lotrostwa przypadłszy pod sam prawie zamek oczakowski, porwali 250 bydła y starszego nad zamkową czeladzią ze dwiema zamkowemi y dwiema Tatarami zabili. Lecz zeby ta suplika kadyowa byla pewna, rozkazalismy Osmanowi, sylistryiskiemu sędziakowi, aby się on wszystkiego pilno wywiedziawszy, nam oznaymił. Ten tedy namieniony sylistryiski sędziak tak do wysokiej porty oznaymił, ze wspomienionego kadya suplika prawdziwa iest, bo oprócz tego ieszcze w tymze roku na początku miesiaca siewał²⁾ nazwanego u polnych mieszkancow sto pięcdziesiąt bydła zabrawszy; tegoz roku pod pełnią miesiaca zylchidzie³⁾ nazwanego na wszystko nadmorne uderzywszy o

¹⁾ redzieb 947 p. = половина 1540 p.

²⁾ початок шеваля 947 p. = кінець січня 1541 p.

³⁾ новия зілдіже 947 p. = половина швітня 1541 p.

port się oparli. Ieszcze znowu na schodzie tegoż miesiąca ¹⁾ z chorągwią rozwiniętą przyszedłszy, zamek obozniejszy, mocno na osadę nacierali. Nazajutrz rano zamkowe ludzi do nich wypadłszy, od zamku ich odgromili; wszakże tych, co w przedmiesiach a nie w osadzie byli, tatarskie koczowiska napadłszy, rozszarpali i gdzie niemało truppa padło; tamże sto pięćdziesiąt niewiast z dziećmi wzięli, a tak zamkowym ludziom y Tatarom dwa tysiąca bydła popędzili. Z temi wieściami od starszych zamkowych listy przyszły. Za przyściem takiej nowiny, gdy względem polskiej, wołoskiej y oczakowskiej granicy, aby była wiadoma, daliśmy niedawno rozkazanie nasze, i z waszej strony do tego przysłany człowiek Czayrmer teraz tu jest, którego, ktoby takie zbrodnie robił i ktoby ich przyczyną był, gdysmy się pytali, że niektorzy swowolni Tatarowie kazdego czasu wypadając, krajów naszych łupić nieprzesławiają y nigdy tam bez wojny nie jest, powiedział. A tak z wami z dawna będące zobopolne postanowienie y teraz trzymamy, z portą tedy tą wysoką przyiazn taką mając, z waszego krolestwa takowi lotrowie y swywolnicy wypadając, takowe rzeczy robic, co za przyczyna jest? Przeto takowych przeciwko przy mierzu występujących wynalazłszy, trzeba, abyscie pokarali, gwoli czemu z niewolników wrot naszych jednego Iuzufa posyłamy, który gdy was zdrowo zastanie wedle zopolnego postanowienia między nami będącego pilno starać się, takowe złości robiących, ktoby kolwiek był, nie dawać im w państwie waszym przytulenia, koniecznie ileby ich osob było, wywiadawszy się, wszystkich, nikogo nie odsyłając, skarac abyscie rozkazali, azeby drudzy y przykład y postrach stąd mając, przyiazni przeciwnego nie czynic drugi raz się nie odwazyli, a zatym obustronni poddani w pokoju by siedzieli. A z państwa naszego poddanym naszym, pobrane rzeczy y bydło, iakoteż niewiasty z dziećmi y mężczyzni odszukawszy, z pełną temu poslanemu niewolnikowi naszemu abyscie oddac rozkazali; a on to odprowadzić powinien tym, komu to będzie należało. Przez tegoż iako tych lotrow pokarzem y musułmanow poymanyh y ich rzeczy y bydła, iako wiele oddacie, wysokiey porcie naszej, listem swym wiadomosc daycie, abysmy, iako to lotrostwo potracicie y iaką karą wezmą, dostatecznie wiedzieli. Tak wiedcie y temu dosyc czyniecie. Pisan na nowiu miesiąca sefera 947 roku²⁾ w Konstantynopolu.

¹⁾ кінець злітже 947 р. = кінець півдня 1541 р.

²⁾ Дату листа сефер 947 (= червень 1540 р.) зміняю на сефер 948 (= кінець півдня 1541 р.), з огляду що в самім листі згадує ся ріджеб 947 (= падозлет 1540 р.).

Бібл. Чорторійських рук. ч. 611 стор. 145—6. З боку заголовок: Od Suleymana do Zygmunta o szkodach poczynionych pod Oczakowem sprawiedliwosci ządaiąc y dla niey posyłaіąc 1537 (!) roku.

9.

Султан Сулейман до Жигмонта I; дає пояснення в угорських справах; жадає покарання свовольних, що находили кілька разів на степову людність і на Очаків. — Без місця, жовтень-падолист 1542 р.

Sultan Suleyman, bożą mocą cesarz turecki etc. przyiacielowi naszymu zakonu chrzescianskiego krolowi polskiemu i innych wielu panstw, Zygmuntowi etc. Oznaymniemy y daiemy wam wiedziec przez ten nasz list, coscie zdrowie nasze, przysylali, nawiedzaiąc, posla swego z panow iednego Iakuba Wilamowskiego z waszey strony i od syna waszego z listy, w ktorzych listach swych piszecie, cobykolwiek ten poseł wasz słowem mowil, izhysmy temu wierzyli. Poseł wasz tez gdy do nas przyszedł od was samych i od syna waszego, opowiadaiąc o dobrej przyiazni waszey i syna waszego, ktorąście przyiazni zwykli czynić naprzeciwo nam przyiacielowi swemu i króla Ianowym synie, Stefanie i matce iego pisaliscie, zalecaіąc ie ku nam, i o tym, zebysmy tez rozkazali list nasz pisac do ziemi erdelskiej do wszystkich panow do inszych pospolitych ludzi, zebы im dobrze a wiernie sluzyli i naprzeciwo im by się zachowywali iako naprzeciwo panom swoim. A tak tych czasow o cokolwiekescie do nas pisali i przez posla swego wskazali, ze wszystkiegośmy dostatecznie wyrozumieli, gdyz tak jest: Stefanow oyciec, krol Ianusz, był naszym dobrym a wiernym, a ku nam pozytecznym slugą i mialem go w wielkiej łasce swey; on tez widząc tę wielką łaskę od was wielką, a pilną posługę swę ku nam okazował i Stefan tez syn iego iest sluzi naszego dobrego syn, inaczey iego sobie nie rozumiem, ieno tak iak oycia iego i inszych panow moich wszelkich, w ktorzych powodzenia tak i iego mam. Matce tez iego w tym nieodmiennie mam. Oni tez będąc naszymi slugami i widząc bacznosc moją na się, niech się umieją sprawowac, iako ich stan należy, między temi poddanemi, gdy tez i obaczę wiernosc ich dobrą naprzeciwo nam w posługach ich, tedy będę zawsze lepszą i większą łaskę naszą na siebie mieć, bo ja iestem...¹⁾ po mnie, i inszego, ieno zawsze od nas łaskawę podwyższenia nasze. Do tych czasow do panow węgierskich i do pospolitego czlowieka były listy nasze po kilka razy pisane, aby oni ni w czym nie byli przeciwni naprzeciwo im, zebы zawsze byli ich posluszni według rozkazania ich. Tych czasow tez

¹⁾ Лише чисто місце на два-три слова.

według woli i żądania waszego rozkazaliśmy list nasz pisać do wszystkich ich, żeby byli ni w czym nie gđmienni naprzeciwko im, bo te ziemie są przez moc naszą dobyte, wszyscy panowie i pospolity człowiek iest naszymi sługami; nad rozkazanie nasze nie uczynienia (sic!) nie, ieno dalibog według rozkazania naszego wszyscy iako panowie, tak i pospolity człowiek będą się zachowywać w dobrym posłuszeństwie. Przy tym też pierwey tego państwa waszego korony polskiej przeszedłszy sto koni do zamku naszego Oczakowa; wzięli pultrzecia sta bydła a sprawcę zamkowego i dwuch służebnych, dwóch Tatarzynow i przy nich iednego pospolitego człowieka zabili, a na polu z bud ich na półtora sta bydła wzięli, na potym powtore przyszedłszy, rybitwy pobrali i port zamku naszego od nich był skaziony. Potym zebrałszy się, z większym sposobem przycięgneli i oblegli ten zamek nasz, miasta i wielką mocą dobywali i ktore były donicy¹⁾ za miastem tatarskie²⁾, przyszedli na nich, niektore pobili, na półtora niewiast i chlupiąt w niewolę wzięli, służebnych naszych zamkowych tatarskich na dwa tysiące bydła wzięli. Sendziak nas sellisserski a sendzia oczakowski o tym nam panu swemu oznaymili, iakoż to wtenczas się trafiło przy poszle waszym, ktoregoscie z swych granic przysłali do nas. Gdy było, posła waszego o tym pytano, on powiedział: „Tatarowie zawsze w państwa pana mego wtargnienie miewaią dla tey przyczyny zawsze na oboiey stronie taki niepokoy i walka iest”, w ten sposob powiedział. A tak my z wami do tego czasu, którą przysięgę mamy, zawsze oną przysięgę swą w poczciwości chowamy i nigdy siebie nie ukazał przeciwnością przeciw wam; co temu iest za przyczyna, iż z waszey strony przeciwność przysiędze się ukazuje, lud państwa waszego do państwa mego wtargnienie miewaią, i nie mało ludzi pobito, a inszych w niewolę pobrano, ze wszystkimi majątnosciami ich. To było między nami, takowa przyiaźń była według przysięg naszych. Iezliby z państwa nasego ktory miał uczynić wtargnienie do państwa waszego i trafiłaby się z takowych, których poymać, takowych byście mieli przysłać, my by wiedzieli, iakim sposobem mieliby my takowych okrutnemi karnosciami karać; ale ieno tym sposobem zachowywaią się ludzie wasi, od takowych nam szkoda się stała: i gonia i przygoniwszy w państwo moje wtargnienie miewaią i poddanym naszym szkody wielkie działaią. A to wszystko dla tego czynią, żeby mogli rozerwać oną przyiaźń naszą, którą mamy między sobą według przysięg naszych. Z waszey strony państwu memu ktore wtargnienie miewaią y szkody poddanym naszym podziałwaią, nie miałbym na to zadney trudności zebym ie

¹⁾ B pykonaci: do niey. ²⁾ tatarskiej.

za to skarał. Ale ja według stanu mego cesarskiego postępuie tak i piszę po kilka razy, opowiadając wam te złoçynywa, które się stanowią od ludu waszego, iakożesmy do was w tych sprawach posła swego posłali z listami naszymi, iakoż i do tey doby w tey rzeczy zadna sprawa od was nam nie dana, a tak i teraz te złoçynce, żeby byli znalezieni i karani według¹⁾ występku ich, iezli ich będziecie karać i te pobrane rzeczy iako...²⁾ a też i insze rzeczy iezli będą wroczone poddanym naszym, to iest przysięga nasza będzie zachowana według przysięg naszych nieodmiennic. Zeby to było uczynione przez omieszkania, a ci złoçynce, gdzieby kolwiek mogli bydz znalezieni w państwie waszym, zebyscie rozkazali ich za występy karać, zeby insze strony słyszac i widzac takową karnosc tego się nie dopuszczali, a który lud na niewolę iest pobrany, iako z nizkiego stanu tak i naywyższego, bydła i insze rzeczy w całosci zebrawszy, ten poseł nasz, iezli tam ieszcze przy was bedzie, w całosci rozkazali podać; iezliby ten poseł nasz od was iuz iechał, i wy by swym którym dobrym człowiekiem ta pobrane rzeczy w całosci odesłali i tym, u kogo co wzięto, zeby było przez tegoz człowieka waszego oddano i tych złoçyncow, którą karnoscia ich rozkazecie karać i pobrać; a tak państwu naszym najiasnieyszemu szkody nie będzie i zawsze w tey mierze przyiazn³⁾ i poszanowanie będzie. I tak poseł iako człowiek przystoyny w tym upewnił, czego my według przyiazni żądamy. Pisano ten list w roku według Machometowego 1049 (sic!) na początku miesiaca redzieba.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 611 с. 571—4. Дата 1049 р. = 1639 р. очевидно хибна: події, згадані в листі належать до 1540—1541 р. (пор. ч. 8 збірки), а лист до 949 р. геджирі = 1542 р.

10.

Осман бей, сизістрийський санджак, повідомляє, що ввійшов означити границі від України, але не зміг цього докінчити, бо литовські комісарі не явилися, за те прийшло 20.000 війська. Без дати (1542 р.).

„Osman bek, sylistryiski sendziaku, znasz y rozumiesz, iż przyszedł list od kadyow białogrodzkiego, kiliyskiego, thehinskiego, oczakowskiego do dworu naszego, aby uczynili granicę, o czym iuz też wie krol Zygmunt, a tak ty zebrawszy ludzi stare białogrodzkie, thehinskie, kiliyskie, oczakowskie wypytyuy się dobrze y uczyn dobrze“.

Ja Osman beg zebrawszy, bilogrodzkie thehinskie y oczakowskie ludzie stare y ja zaraz poslałem do chorążego Ferhata woiewode, przy-

¹⁾ в рукописі według według. ²⁾ порожнє місце. ³⁾ в рукописі przyiazn“.

sięzni, człowiek dobry, przy którym razem było dziesięć panów y listy krolewskie zapieczętowane, a wszakże na tych listach granice nie były opisane, a w tym czasie, zebrałem ludzi starych, Bilogrodcow, Oczakowcow, Thehiczow y pytałem ich, pokiby była granica. W te czasy przyszedli ludzie Piotra wojewody y przyniesli mi listy od Piotra wojewody, powiadając, iż panów ciarskich (sic!) idzie dwanaście tysięcy nad twoją głową, a nie nad granicą. Tedy m się śmiały y patrzyłem rotmistrzow y kihaiow, to jest Hadzibreima, Hebib kihaya, Tataralia z Oczakowa, Mechmet aga, Misz Godza i wszystkich inszych ludzi dobrych, tak że ci ludzie powiadali i świadczyli, że granica oczakowska postawiona po prawey stronie do Bohu, a od Bohu poprzeg do Dniepru, od Dniepru do Czarnego Morza, a po lewey stronie od miasta Iahorlik; y kiedy han tatarski Oczakow trzymał, tedy po te mieysca oczakowski brał od dziesięćciną, zowią karsurlay azuny azina zawarł, a tam brał za morskich. A tak powiedzieli, iż ani krol ani wojewoda wołoski nie mają nic do tych pol y szedłem y stanąłem na Izalanie y czekałem ich cztery dni, azby Ferhat moy przyjechał od nich, a pan chorąży przysłał do mnie, gdziebysmy siedzieli y z wielu ludzmi. Tedy m rozkazał, żeby we trzechset ludzi przyjechał, a on biegał za nami, a ja też także miał przyjechać y jako car rozkazał, żeby mi uczynili; y przysłał do mnie dwóch panow, coby mi powiedzieli, abym im wiarę dał; a gdy m ich pytał około tych granic tedy oni powiedzieli, że my. puty granice nie ustąpiemy, chociażby nam gardła dać. A w te czasy woiska swoje ruszały, ku mnie do Kodyzni przybieżał mi Ferhat od nich z temi 18 ludzmi y powiedział mi, że widział dwadzieścia tysięcy iezdnych, dwa tysiące pieszych, to dział, y wiemy to pewnie. że złe myślą, a to usłyszawszy, wrocilem się nazad y pisałem to do Waszey Mosci V. S. Tak ja car będąc wielkim dworem swoim w Stambule, a w te czase trafił się poseł krolewski, A tak pisałem list do krola. oznajmując granice według powiesci starych ludzi, jako Osman bek pisał, a iż y dałem to posłowi krolewskiemu a tak poki ta granica pisana, poly moze, a po tamtey stronie krolewskie. Wiedziesz, znaycie. (L. S.).

Бібл. Чорторійських рук. ч. 611 стор. 823—4. Лист без дати і як видно, дуже поплутаний. Про переказані факти див. ч. 11, 12; звідси й дата 1542 р.

11.

Султан Сулейман до Жигмонта I; силістрійський санджак за наказом Порти війшов означити границю від України, але не міг

сього докінчити, бо против нього вишло велике польське військо. Б. м., кінець падолиста 1542 р.

Między Jezusa chwalcami najmozniejszemu, między messyaszowego zakonu nasladującami naywybornieyszemu, nazarencykow sprawy naprawującemu, wszelkey czci y chwaly godnemu, ogromnosc y ozdobnosc panu, krolowi polskiemu Zygmuntowi, (ktorego sprawani niech Bug da szczesliwe dokonczenie) znak ten nasz cesarski gdy doydzie, wiadomo mieycie, iz malo przedtym, aby granica między Oczakowem a krolestwem polskim uczyniona była, silistryiskiego sendziaka Osmana, niewalnika naszego, przydawszy mu theinskiego i bialogrodzkiego kadya, dawszy mu rozkazanie nasze cesarskie, naznaczylismy byli. Teraz ciz to naznaezni do wysokiey porty naszej suplikowali, ze kopie mandatu naszego wam poslawszy, wiadomosci od was czekali. Wy potym temu silistryiskiemu sędziakowi listem swym daliscie wiadomosc, ze z beglerbegiem waszym dziesięc inszych begow poslaliscie, więc my swoiey granicy ukazac nie będziemy od tamtych mieysc wiadomych, ludzi dobrych dobrze się wyptawszy, wedle przyjazni po przyjacielsku sprawiedliwie granice uczynicie, a tez od nas poslani ludzie znaki obaczą y tak skonczycie tę sprawę, mówiac, takescie napisali. A izescie to do wiadomosci tam będącym podali, tedy według tego listu waszego silistryiski sędziak wziawszy z Bialogrodu ludzi wiadomych i dobrych, o te granice ich pytał, ci ze granica ta idzie do uroczyska Sawran nazwanego, ztamtąd na prawą stronę do Białey Wody, ztamtąd do Dniepru, ztamtąd do Czarnego morza, lewa zas strona jest okrągły polok nazwiskiem Sławny, od wołoskiey ziemi zas powyze y wsi Dawlak nazwaney blisko az do Dniestru granica idzie; wiecey nie trzydziesci albo czterdziesci lat chanowie tatarscy tak trzymali i spasne od owiec y od inszego bydła, takze y insze wiadrowe dochody bierali, insze zas mieysca, ze maiestatu naszego cesarskiego są oznaymili. Wyzey wspomniony silistryiski bek z kadyami Dniestr pod Theinią przeiechawszy, cztery dni iadąc do mieysca Deligiol nazwanego, to jest Glupiego Jeziora (gdzie musulmani oycy Danial nazwanego w cenie będącego grob nawiedzaią,) przyszedłszy, tam blisko tego grobu stanęli. Tamze tez od waszego wspomionego beglerbega z listem poslaniec przybył, pytaiąc, iako z wielkim ludem ma przyiechac, Sylistryiski sendziak tez: „we trzechset czlowieka na Sawran przyiedzcie, gdyz my tez w takimze poecie tam iedziemy“, mówiac, odpisał, i przy onymze beglerbega waszego poslanca poslal niektorych zamkowych sluzących ludzi. Piątego dnia od polskich panow ieden nazwiskiem Burwalecki przyiechawszy, list od beglerbega waszego oddal, gdzie abyscie, cokolwiek powie, w tym wiarę dali, napisano bylo, gdyz woysko nasze od Sawranii dwa dni

chodu na uroczysku Gierfi nazwanym stanęło, i „choeby nam głowy pobrac miano, my zład granicy nie przyznamy“, mówiąc, tak powiedzieli, od tych zas ludzi, których sędziak nasz wspomniony do waszego beglerbega posyłał, taką wziął wiadomość, że z waszym beglerbegiem ze dwadzieścia tysięcy dobrych do boju ludzi w pancierzach i w zbroiach było i z osobna dwa tysiące rusnicznych i sto dział na wozach; nie dobre to znaki, bo jedno co przeciwnego przymierzu się nie stało, powiedzieli. Co i sendziak sylistryjski uważając, posławszy też y list wasz, ktoryscie do niego pisali o wszystkim dostatecznie porcie naszej wysokiej oznaymili. A tak, ponieważ macie dobrą przyiazn z wysoką portą naszą, a pozwoliwszy na uczynienie granic i przereczonemu silistryjskiemu sędziakowi taki w tej sprawie list napisany posławszy, zaraz w tej tropy tak wiele tysięcy ludzi zbroynych posyłać, co za przyczyna była albo jest? Iezli wola była granice uczynić, iednego iakiego zacnego bega waszego z kilką inszych ludzi wiadomych starych przysławszy, dosyc by było, gdyż z owej strony do zbroienia czego zlego nikt tam nie był, ale za mandatem naszym cesarskim, żeby sprawiedliwie granice uczynili, tamci ludzie na to tam byli ziachali, aby zatym obustronni poddani spokojem kiedy siedzieć mogli, a te kłotnie, które się tam dzieją, aby ustały. Z owej strony nic przeciwnego postanowionemu przymierzaniu się nie stało, ale z waszej strony w tej sprawie taka rzecz przeciwko przymierzaniu jest uczyniona, a zwłaszcza, że w liście do tego sędziaka naszego przysłanym granice nie mianując, na owej strony ludzi starych i wiadomych odwołaliscie się; więc ten od was wysłany pan, „by nam miano głowy poscinać, my z tego miejsca granic nie poprowadzimy“, mówiąc sędziakowi naszemu, kazał powiedzieć, — takiego uporu i zacięcia się jego co za przyczyna? Gdyż tam w tych granicach wiele musulmanskich grobow i meczetow i szpitalow znaki ieszcze się znalazły, co właśnie same granice opowiada i wyswiadcza, a czemuż iuz właśnie granice uczynić nie pozwalacie? Iezli tedy z najwyższą tą portą naszą przyiazn szczerą zachować chcecie, tak iako nasze iuz rozkazanie stanęło, według też listu waszego, iako ci starzy ludzie i wiadomi, którzy tam byli musulmanowie, granice te uznali i one opowiedzieli, abyscie tak je oznaczyć kazawszy, trzymali y zapewne mieli, aby koło tego wszystkie zwady y kłopoty ustały, bo zaprawdę przyiazn nasza cesarska opaczna przeciwko wam będzie, którą przyiazn na baczeniu mając, uczciwość iey czynicie. Tak wiedzcie. Pisan na początku miesiąca sieba nazwanego 949 roku (1540 roku).

Бібл. Чорторійських рук. ч. 611 стор. 167—170. З боку заголовка: Od Suleymana do Zygmunta Starogo okolo uczynienia granic w dzi-

kiel polach między Oczakowem a Koroną, gdzie od Sawrani granice Turcy prowadzić chcieli roku 1540(!) na początku siaban.

12.

Султан Сулейман до Жидмонта I; домагає ся справедливости з тих Українців, що здоганяючи Татар, пограбили Очаків; особливий неспокій йде від папа Претвича. Означене границь не могло відбутися, бо з польського боку вислано на Україну велике військо. — Б. м., початок марта 1543 р.

(Po zwykłych zalotach) Królowi polskiemu Zygmuntowi, (ktorego sprawom etc.), niech będzie wiadomo, iz tymi czasami niektórzy zloczyncy z panstw waszych polskich przypadszy pod zamek nasz oczakowski, w panstwa nasze wpadwszy, tamtym obywatelom zony y dzieci, woły, owce y insze bydła zabrawszy, niektórych samych pozabiiawszy, odesli. Takowi lotrowie aby pokarani byli y to, cokolwiek pobrali, aby powrocono było, z listem naszym cesarskim z niewolników wrot naszych iednego Iusupli nazwanego posłaliśmy byli; teraz z tym to naszym niewolnikiem Piotr Dumaniowski posłaniec wasz z listem waszym, w którym przyiazn y powolność swoją tey wysokiey Porcie oswiadczenie y że wedle dawney przyiazni z ową stroną żyć chcecie, oznaymiliscie, więc ze tym rozruchom przyczyną są Tatarowie, ktorzy na wasze panstwa napadwszy, wiele dusz w niewolę pobrawszy, uciekając, pod Oczakow się umykając, tam dogonili, więc ze i oczakowskiego starszego o tym obwiescili, a ci, nie mogąc wycierpieć, bitwę zwiedli; Tatarowie tak wielką szkodę uczyniwszy mimo Oczakow usli, a iż u Oczakowian pobrane rzeczy y ludzie powracać y szkody nagrodzić rozkazano iest, tedy naszym też, co pobrano, ludzi bydła y towarów; aby powrocono, y nadgrodzono było, rozkazania żądamy, mówiąc do nas napisaliście; a to cokolwiek w tey mierze y w czym inszym napisano y z ust posłanego człowieka waszego zrozumiano, wszystko maiestatowi naszemu dostatecznie wiadomo się stało. Ponieważ tak z owey strony będące między nami przymierze stałe zostawa, y aby się co przyiazni przeciwnego dziać miało, nie iest wola nasza cesarska, ale iezli Tatarowie do panstw waszych wpadwszy, szkod waszym ludziom naczynili, a od wysokiey porty naszej, aby co przeciwnego przyiazni się dziać miało, pozwolenia naszego nie dawaliśmy, poniewaz oni bez dozwozenia naszego w panstwa wasze wpadwszy, szkody porobili; tedy to była rzecz przyiacielska, z tych ktorego poimawszy, suplikowac tedy, by takowy lotr musiał być byc zaraz skarany, ale poniewaz nikt nie poymany, a z granic waszych wysli, niesłuszna była naszym ludziom w panstwa nasze wpadac. Owo w waszych panstwach

szkody czynic nie iest pozwolenie nasze, ale y to nie iest przyiazn, coscie w liscie sami napisali, ze Tatarowie wam szkody poczynili; a ludzie wasi oprócz Tatarow, marszałka zamku tego y kilku ludzi zanikowych y inszych pozabiiiali, a słusznasz to iest? Ieszcze oprócz tego, tak wiele bydel, rzeczy poszarpawszy pobrali, z kąd codzien skargi z pewnemi swiadectwy ludzie rozni do wrot maiestatu naszego przy- nosząc przychodzą. Poniewaz szkodę czyniący byli Tatarowie, tych zabiiac y bydła ich brac, azas była słuszna? y co za przyczyna? Ta sprawa własnemu waszemu pisaniu przeciwna się bydz ukazała. Nuz napisaliscie, ze oczakowskich obywatelow bydła y insze pobrane rzeczy wrocic kazaliscie, a gdyśmy się od tego niewolnika naszego w tym pytali, ci panowie, którym to rozkazano, miasto pultorasta więzniow pobranych, ledwo 14 puszczone, a za iednego konia tysiąc aspr za- płacono, a oprócz tego z pobranych bydel y rzeczy nic nie wrocono, powiedzial. A tak z muzulmanow tak wiele dusz poginelo, y zali to nie iest przeciwko uzyczonemu wam przymierzu, y tak wiele więzniow, zon y dzieci, z panstw naszych pobranych trzymac y skarby y bydła musulmanskie brac, wedle wiary naszej y wedle powinności naszej cesarskiej cierpiec się tego nie godzi. Koniecznie tedy aby ci wynale- zieni byli, a co komu nalezy, aby pooddawano, z powinności cesarskiej tego się upominamy, dla tegoz Hasana, który tam pierwey był, znowu posylamy, ktoremu y Iusufa przydawamy, aby zony y dzieci, rzeczy y bydła y cobykolwiek wzięto z rozkazania waszego powrocono bylo. Iezli chciecie, aby przyiazn y przymierze z tą wysoką portą naszą stale zostawalo, starac się pilno macie, iakoby więzniowie y insze pobrane rzeczy przy tym naszym niewolniku, komuby co nalezalo, oddano bylo, a kiedy taką przyiazn tym ukazecie, w porcie naszej wiadomo się stanie, tedy dotąd między nami będące przymierze trwale zostanie; a cokolwiek ztamtąd tak więzniow, iako y bydel y inszych rzeczy od- dano będzie, do wysokiej porty naszej oznaymicie. Co tez z waszego panstwa Tatarowie pobrali tak więzniow, bydel iako y inszych rzeczy, tych, którym pobrano, przydawszy im ludzi swoich, na Ukrajnę po- sleycie, gdyz sędziakowi y kadyowi rozkazanie dane iest, aby to od- szukawszy, powracali, y tych co to robili, aby skarali. A tocz obu stron ma bydz zachowano, aby słyszający tym się kaiali, a złego czynic nie wazyli się, zaczym kazdy swoją powinność wiedząc, złości czynic wazyc się nie będzie. Ieszcze znowu białogrodzkiemu sędziakowi y tam- tych panstw kadyom y na przeprawach będącym strozom y mytnikom surowe rozkazy poslalismy, aby gdy się więzien na przeprawie u kogo trafil, aby go wzięli, takze, by z waszych panstw pobrani więzniowie się nalezli, tedy ich odebrawszy, tych, co ich mieli, do więzienia wsza-

zwiwszy, do progu porty wysokiey oznaymili, więzniowie aby nam byli
 oddani, a lotrowie aby skarani byli, tak iest rozkazanó. Z owey strony
 cokolwiek do przyiazni zatrzymania nalezy, wedle zwyczaju naszego
 cesarskiego na wszystkie strony rozkazanie dane iest, ale z waszych
 ukrainskich panow owey stronie wiadomy y nieprzyiazliwy Prelfic
 nazwany, nie chcąc siedziec z pokojem, ten ci iest przyczyną tego
 wszystkiego zlego, co się teraz między nami dzieie; zaprawdę to nie-
 słuszná, aby między nami będące przymierze przez takowych swawol-
 nych ludzi, którzy coraz co nowego zbroią, naruszone bydz miało;
 przeto go z tamtąd ruszyc macie a inszego wiernego, cobyscie mu
 ufac mogli, tam naznaczcie, aby panstwa naszego szkody przestrze-
 gając, przyiazni co przeciwnego czynic się przestrzegal, aby wzdy obu-
 stronni poddani w pokoju kiedy siedzieli. A iakosmy iuz przedtym
 sędziaka sylistryiskiego na oznaczenie granic oczakowskich od panstw
 polskich naznaczyli byli, o czym tez w'liscie swym wspominiacie, zescie
 bez swego kapitana iednego wyslali byli, a ze sędziak nie wyicchał,
 powiadacie, czego przyczyną wołoski gospodar, który iakiś mu strach
 uczynił, chcąc między nami przyiazn zepsowac, y abysmy iego oblud-
 nosci nie słuchali, szeroko oznaymiliscie. A tak od tego wojewody
 wołoskiego nie takowego o was opacznoy y zlego nie słuchaliśmy,
 a około granic tych uczynienia nie nam powiadac nie potrzeba, gdyz
 aby poddani nasi około tamtych mieysc więcey się nie wadzili, to roz-
 graniczenie wzięliśmy przedsię; lada czemu tez wiarę dawac, nie iest
 rzecz nasza cesarska. Tac była przyczyna naznaczenia y posłania tego
 sędziaka, aby z tymi, którzyby z waszey strony posłani byli, obaczyw-
 zy się, granice umowiwszy, znaki poczynili, aby więcey obustronni
 poddani, iuz na to nie oczekiwali y więcey się nie wadzili. Sędziakowi
 temu wspomnionemu z pewnemi ludzmi y kadyami rozkazanie nasze
 takie było, aby wzięwszy dobrze wiadomych y swiadomych tamtych
 pol y mieysc na roznice się tamte stawił, ale z waszey strony woyska
 dwańscie tysięcy zbroynego gdy przyszło, (a granice z takim woyskiem
 nie bywaną odprawowane), by iaka zwada zład nie urosła, gdyz sprawa
 graniczna nie woyska, ale wiadomych ludzi y rozsądnych potrzebuie;
 a takowego woyska przysłania coż za przyczyna iest? Kto rozsądny
 ostrzeze na co się to było zaniosło, takowe nagotowanie między temi,
 którzyby w miłości y zgodzie bydz mieli, a zas podeyrzenia uczynic
 nie miało y więcey przymierzu między nami będącemu. a zas to nie
 wbrew z owey strony nikt umysłem woiennym, ale na oznaczenie
 granic tam iechał. Tak gdyby z waszey strony oznaczenie granic na
 umysle było, tedy byscie byli, tak, iako z owey strony się działo, mą-
 drych y rozsądnych ludzi swych mieysc tamtych wiadomych kilka po-

ślali, a ci, iezliby to rzecz była podobna granice uczynic, uczyniliby byli, iezliby byli nie mogli uczynic, te mieysca, o ktoreby gra szła porcie wysokiey naszey oznaymili byli; ale ze woysko wasze nie miało podobienstwa odprawiac granic zbrojno z rusnicami y z działami przyszedłszy, a sędziak nasz wspomniony, aby się co przeciwnego przymierzu nieostrożnie nie stało, pomysliwszy, nazad odszedł; tac była przyczyna iego tam nie przyjscia. W tenze waszym liscie blisko granice dawney panstw naszych na rzekach niektorych wołoski woiewoda z dozwozeniem naszym młyn był zbudował, a te mieysca o przodkow naszych nam się dostały y kiedyby były te młyny przeszkadzaly między nami będące przymierze, nie zdałoby się było. a wołoski woiewoda to przymierze gwałci. aby tedy mieisc tamtych trzymać dozwozenie od nas nie było dawane, prosząc napisaliscie. Iesli tak jest ze te wspomnione młyny na rzekach pobudowane są, a rzek były wiele, te młyny tedy, na ktorey to rzecze są y za ktorego woiewody zbudowane są, co zac są te młyny, w liscie waszym nie rzetelnie napisano; wszakze chcąc o tym co pewnego wiedziec, od postaw waszego, który sam przyjechał, pytalismy się, który też prawdziwie nam powiedziec nie umiał, skąd ta sprawa urosła y te młyny na ktorey wodzie zbudowane są y ktorego czasu y za ktorego woiewody się to stało. Więc wasza przysięga czy z tym woiewodą czy z Piotrem woiewodą czy ieszcze przedtym będącemi stała się, to¹⁾ dostatecznie napisawszy do wysokiey porcy naszey odesliycie, tedy wedle tego będzie wam respons dany. Pisan na schodzie miesińca zilkade nazwanego 949 roku.

Бібл. Чорторіанських рук. ч. 611 стор. 157—160. З боку заголовка: Od Suleymana do Zygimunta o szkodach koło Oczakowa poczynionych o nadgrodzie bydź szkod, o Pretsicu y o młynach, o ktore z hospodarem wołoskim była alteratia 1539(1) roku. Лист в в'її самїї руки писан ще двїчі: стор. 161—6 і 171—4.

13.

Султан Сулейман до Жигмонта I; люде з Черкас, Переяслав, Київ, Браслава і інших замків разом з українськими панами прийшли водою на Очаків і порobili великі шкоди; султан жадає справедливости. — Константинополь, половина січня 1546 р.

Міędzy wielmoznemi słany Iezusa chwałęcemi najwyższemu, między messyaszowego zakonu naśladowującemi najwyższemu, nazarencyjkom sprawu naprawującemu, wszelkiey czei y pochwały godnemu

¹⁾ рук. до.

ogromności i zastępów wielkich panu, królowi polskiemu Zygmuntowi, (ktorego etc.), znak nasz ten cesarski gdy oddany będzie, wiadomo mieycie, że temi czasy silistryjski sędziak Mechmed bei z oczakowskim kadyem do wysoki porty list swoy przysławszy, iż z zamków niektórych do Polski należących z Pereasławia Iaczko i Manuilo, z Czyrkasz Karp i Iedrusco, z Braclawia, z Kiiowa i z inszych wielu zamków tu granicy przyległych i z niektórych sami panowie iako Pretwoz, Włodymirski¹⁾, Bruski²⁾ i pan Moruski, ci starszenstwo wzięwszy, z trzydziestą dwiema czołny wodą tego roku 952 miesiąca redzieb nazwanego dnia 12³⁾, rusznice w rękę i insze gotowe oręza mając, uderzyli na oczakowski zamek i długo się bił⁴⁾, piecioro ludzi zabili, a czworo postrzeleni i ranieni zostali, inszych musulmanow tak z mężow iako i niewiast trzydziesti i dwie osob więzniami pobrali i ieszcze za dziewiętnascie tysięcy aspr rzeczy rozszarpali, potym dwadziescia osob oszacowawszy, przedali, za ktore wzięli czterdziesti i osm tysięcy i sześćset aspr; dotychczas ieszcze siedm osob więzniami zostali; z poddanych także trzydziesti i dwie osob w więzienie wzięto i za iędynascie tysięcy aspr i za trzysta tymże rzeczy poszarpali i pobrali, z tych trzydziestu na okup dawszy, trzydziesti i dziewiec tysięcy czterysta aspr za nie wzięli, dotychczas został ieszcze jeden w więzieniu. Inszym tez poddanym naszym pospolitym za trzydziesti i szesc tysięcy i za osmsset aspr towarow i rzeczy i dziewiedziesiąt i siedm koni zabrali. To o tym nam wyżej wspomniony sędziak oznaymił. Więc mówią, że dawnego czasu Polacy są przyiaciołmi tej wysokiey porty i iest między nami postanowienie pewne, a czemuż państwow i poddanym naszym z tamtey strony takie szkody i naiezdzenia się dzieją? A ieszcze ci zdraycy i łotrowie pobrawszy do więzienia poddanych naszych, tak ich zafrasować i nam przedawać, cóż może bydź do nieprzyjazni nad to znaczniejszy i coż za przyczyna tego iest? Ieszcze y przedtym po wiele razy z waszey strony poddanym naszym wiele szkod czyniouo, a mało co się nadgrody stawiało, taka tedy robota nie iest znakiem przyjazni. Z naszey strony przymierzu postanowionemu nigdy się nie dzieie nic przeciwnego, a z waszey wszystko złe swawolnicy robią. Aby te takowe szkody ubogim ludziom uszkodzonym nadgrodzic, a tych łotrow, ktobykolwiek był, prędko, nie odkładaiąc, pokarac, koniecznie sama słuźnosć wyciąga; dla czego od wspomnionego sędziaka y kadyia przysłany do wysoki porty registr szkod, przepisawszy, z czauszow porcie wysokiey

1) Мабути ки. Федір Сапгушко, володимирський староста.

2) Має бути Пронські — кишзь Андрій Пролечкий церковный староста.

3) 12 реджеба 952 р. = 19 веросня 1545 р.

4) в рук.: биі.

służących Mechemet czausza z nim posyłamy. Gdyż na tym jest rozkazanie nasze cesarskie, aby się woli naszej w tym dosię stało bez żadnych odwołów i do iutra odkładania, aby wedle tej przyjazni, którą macie z wysokim progiem porty tej, tych wszystkich łotrow, co to robią, kobykolwiek był, wynalazłszy, przywiesc, aby ubogim poddanym lubo za krew, lubo za pobrane rzeczy i za w okupie wzięte pieniądze, także za bydła i stada pobrane, coby się kolwiek ukazało, dostateczną zapłatę czauszowi temu aby oddali, którą zas on wedle rozkazania naszego własnym tym, którym to będzie należało, oddać powinien. A tych, co te łotrowstwa robią, choć pan choć poddany pospolity, bez wszelkiej folgi i ochrony, koby kolwiek był, z mękami i rozmaitym trapieniem abyscie potracic kazali dla naprawy i przykładu drugim, aby zaden przeciwko postanowionemu przymierzowi nie poczynac i złego robic się nie wazył. Przy tym wszystkim, aby ten od porty wysokiej posłany czausz był i aby o tym wiedział, a rzecz y sprawę wszystkę progowi wielmożney porty naszej opowiedzieć umiał. Czego i wy wielmożności naszej oznaymic nie zaniechawaycie, tak wiedzcie. A iezlibyscie rzekli, że ta sprawa iest trudna do odprawienia, bo się to ukradkiem, gdzie nie wszyscy o tym wiedzeli, stała: trzeba tam aż na tamte miejsca iechac, tedy wiedzcie macie, że ta sprawa zwłoki nie cierpi, ani też potrzebuie, wy z swoiey strony macie porządnych i sposobnych do tego ludzi swych, namiestnikami uczyniwszy, poslac; sędziak też z kadyem za obwieszczeniem czauszowym uczynią dostateczny opyt, coby się słusznie i prawnie ukazało. A te wszystkie szkody wedle rozkazania naszego cesarskiego czauszowi temu naszemu aby były wydane, azehy ta sprawa miała bydz odkładana albo niedbale odprawowana, nie iest wola i rozkazanie nasze. Ubogich ludzi krzywda prędko ma się uspokoic, bo iezliby odwołkłyży nienadgrodzono to było, iuz to będzie przeciwko przyjazni naszej i za bożą pomocą takowe krzywdy, które się stały prawowiernym ludziom naszego wysokiego maiestatu się tykają i rzecz iest potrzebna, koniecznie o ich nadgrode mówie i o oną się starac. Tak wiedzcie. Pisan pod pełnią miesiąca zylkade nazwanego 952 roku w Konstantynopolu.

Бібл. Чорторійских рук. ч. 611 с. 197—199. З боку заголовка: Od Suleymana do Zygmunta o szkodach oczakowskich przez kozak uczynionych, o więźniach pobranych, o Pretwiczu i o nadgrodzie szkod grozny list 1543. В відміннім перекладі в сей лист у Ев. Барвінського — Набір козаків на Очаків 1545 р. стор. 15—17 (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка т. 18); там дата походу 13 жовтня 1545 р., дата листа лютий 1546 р. Імена учасників в там такі: ... з Брацлавія Ізачко а Masslo z zamku less wassego s Cerkas na imie Karp, Ian Dersko.

cy s Czerkassow y z Kiowa y z innych zamkow, niektorzi panowye ssami w glowach, przodkiem Prethwicz, Wlodimierski, Pronski“...

14.

Султан Сулейман до Жигмонта I; домагае ся справедливости з людей, що пограбили Очаків. — Б. м., кінець лютого 1546 р.

Między Iezusa chwałęcemi pany nauwybornieyszemu, między messyaszowego zakonu nasladuięcymi nauzacnieyszemu wszystkich nazarencykow sprawu naprawawuięcemu, wszelkiej czci i chwały godnemu, ogromności y zastępów, panu krolowi polskiemu Zygmuntowi, (ktorego sprawom etc.), list ten nasz cesarski gdy oddany będzie, wiadomo mieycie, ze tymi czasy do progu wiemożności naszej przez człowieka swego list przyslaliscie, ze ta złość i takie krzywdy, które się stały w Oczakowie, nie od was albo waszych ludzi, ale z Litwy i moskiewskich panstw swawolni przyszedłszy, to porobili i, gdzieby w którą stronę pouciekali, ze nie wiecie. Więc i to, żeście ludzi mężnych w pogonią wyprawili, aby mogli byc ci lotrowie пойmani, w liście tym swoim posłanym napisaliscie. A tak iakośmy mało przedtym z listem rozkazaniā naszego cesarskiego czausa porty naszej do was poslaliśmy byli, tenże mandat nasz cesarski umacniany i potwierdzamy, inaczezy go nie odmieniaiāc. Trzeba tedy, abyscie wedle pisania naszego względem i gwoli zobopolnemu pokoiowi między nami będącemu tych lotrow i naiezdniokow dostawszy, poddanym naszym pobrane skarby i rzeczy wedle rejestru odzyskawszy, przy naszym tym czausie oddać a lotrow pokarać rozkazali, aby drugim to na przykład i na upamiętanie bylo. Tak wiedziecie. Pisan na schodzie miesiāca zylichcie nazwanego 952 roku.

Бібл. Чорторницьких рук. ч. 611 с. 201. З боку заголовка: Od Suleymana do Zygmunta o naiechaniu Oczakowa y o szkodach tam poczynionych, aby sprawiedliwosc czynil 1543(l) roku.

15.

Султан Сулейман до Жигмонта I; приймае до відомости, що покарано 100 свовольників, з тих що ходили на Очаків; жадае зворогу покраденого ними майна. — Б. м., кінець червня 1546 р.

Między Iezusa chwałęcemi nauymężnieyszemu etc. etc. krolowi polskiemu Zygmuntowi... ten znak nasz cesarski gdy oddany będzie wiadomo mieycie. Tymi czasy do wysokiey porty cesarskiej list nasz przyszedł, w ktorym, iz od porty wedle mandatu waszego cesarskiego poslanego, ci, ktorzy oczakowskim obywatelom krzywdy poczynili, пойmani i ze ich sto w ręce wpadło i ze są przy czausie pokarani, więc,

ze i te rzeczy, które byli pobrali, od tych łotrow odzyskawszy, co komu należało, oddano iest, więc ze za pomocą bożą nie chcecie, aby się co przeciwnego postanowionemu przymierzu od was działo, mówiąc napisaliscie. I cokolwiek koło tego namieniliście, wszystko wielmożności naszej cesarskiej supplikowaną i dostatecznie stało się wiadomo, a tak potwierdzając tamten nasz mandat, tych, którzy; to łotrowstwo robią, konieczna wynaleść i srogo skarać i poddanym naszym szkody, które się im stały, nadgrodzić albo powracać koniecznie trzeba, aby w tej mierze iaka zwłoka albo wymowka bydz miała, nie pozwaliśmy, ale owszem aby mandatu tamtemu naszemu cesarskiemu we wszystkim dosyć się gwoli przyjaźni zobopolney działo, potrzebuujemy, bo iezliby zwłoka albo iaka niedbałość w tym była, albo żeby tamtych łotrow wedle mandatu naszego nie pokarano i szkód poddanym naszym nie powrocono, już między nami będąca przyjaźń naruszona będzie, gdyż my wedle powinności naszej cesarskiej musimy się o to starać, iakoby poddani nasi szkody nie mieli albo za nie nadgrode, wzięli. A isz w tym waszym liście niektórych łotrow uchylacie i ochraniać, wiedzcież, że w tej sprawie to u nas nie ważno i tego wdzięcznie nie przyjmujemy, ale owszem koniecznie, aby poddanym naszym nadgroda się stała, chcemy. Tak wiedzcie. Pisan na nowiu miesiąca dziemazył ewella 953 roku.

Бібл. Чорторійских рук ч. 611 стр. 203. З боку заголовка: Od Suleymana do Zygmunta strony sprawiedliwosci z łotrow, co poczynili szkody pod Oczakowem, aby ich harano i aby szkody nadgrodzono, niewdzięcznie przyjmując, że niektórych pokarawszy, niektórych ochraniało 1544 roku.

16.

Султан Сулейман до Зигмонта Августа; домагає ся справедливости з свовольників, що поробили шкоди коло Очакова. — Константинополь, січень-лютий 1550 р.

.....Ja sultan Suleyman, syn sultan Selima liana, wam, ktoryscio iest teraz krolem polskim między Iezusowemi pany nayzacnieyszy, między messyiasza nasladującemi narody naywybornieyszy, sprawy wszystkich nazarencykow naprawuiący, wszelkiej czi y pochwały godny, ogromności y ozdobności, pan y krol polski teraznieyszy wiadomo niech ma, że do wrot wielmożności cesarską okrywaiących i do sprawiedliwego podolka maiestatu naszego przez iednego z paniął panstwa waszego lubelskiego kapitana, między Iezusa chwaiącemi zacnego Mikołaja Bogusza posła waszego, że zdawna będącą od oycy waszego zatrzymowaną, przyjaźń i teraz mocno wytrzymać chcecie,

oznaymiliscie i iakąście szczerosc miłosc i powolnosc przeciwko gniazdu tey wysokiey porty naszey okazowali, szeroko wypisalliscie. Owo cokolwiekiscie oznaymili, wszystko dostatecznie i wiernie przed wielmoznosc podnozka naszego cesarskiego supplikował, zkaąd nam wiadomo wszystko stało się. A tak, iakie za czasow sławnych dziadow i pradziadow naszych, (nad których duchami pokoy bozy niech będzie), postanowienia przyiazni i poboiu zobopolnego byly, tak y teraz w teyze mierze zostaią. y poki z waszey strony temu postanowieniu przeciwnego się nie nastanie, od wielmoznosci naszey takze nie przeciwnego przymierzu ukazano nie będzie. Wszelakoz teraznieyszymi czasy, ze z Polski niektorzy Iotrzykowie wypadłszy, oczakowskiich mieszkancow naiechali i wiele im szkod poczynieli, oznaymiono iest. Dla czego abyśmy istną i pewną rzecz wiedzieli, iednego z niewolnikow naszych kadya (to iest sędziego) tam poslaliśmy, wy takze wedle przyiazliwey słusznosci namiestnikow swoich poslawszy, aby na tamtym mieyscu wedle prawa opyt uczyniwszy, Iotrow, któryby się znaleźli, skarali, a ubogich poddanych płaczu ochraniając, nie na dali nie odkladając, co by komu należało, z pełna oddać rozkazali, tak aby niezyiego u kogo nie zostawalo. Co iezli według umowy spolney uczyniono będzie, tedy od dawnych czasow z oycem waszym będącą przyiazni y przymierze z wami tez ponowiwszy, trwale i stale trzymac będziemy, tak, aby na tamtey Ukrainie ubodzy ludzie i poddani w pokoiu bez boiazni będąc, kupiectwa i insze swe roboty wszelkie wczesnie odprawowali, aby się nie przymiernemu postanowieniu przeciwnego nie dzialo. Przerzeczony poseł wasz, odprawiwszy przystoynie posługę poselstwa, z dobrowolnym postanowieniem naszym cesarskim nazad do panstw waszych powraca. Pisan miesiąca sefer nazwanego 957¹⁾ roku w Konstantynopolu (to iest 8 martii 1550).

Бісл. Чорторійських рук. ч. 611 с. 215—216. З боку заголовка: Od Suleymana do Zygmunta starego (sic!) przez p. Mikołaja Bogusza starostę lubelskiego, ponawiając pakta i utwierdzając anno 1550.

17.

Султан приказує пустити на волю невольників з України. Без дати (1552 р.).

Daiemy znać kadyiom naszym, którzy ku wołoskiej ziemi mieszkaia, ze Krola Iego Mosczi polskiego poseł iedzie od porty naszey ku panu swemu. Rozkazuiemy tedy, gdzieby się trafil poddany krolewski Rusin albo Polak, aby byli wydani wedle przymierza naszego, dowia-

¹⁾ було 958 перераховано на 957.

dując się pilnie, iezli własny poddany krolewski, okrom tych, którzy są pobisurmanieni.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 611 стор. 679. Заголовок: List aby w drodze p. posłowi więznie wydawano. З боку: Mandat cesarski do woytow po drodze wołoskiej będących, aby więźniow niepoturczonych posłowi brac nie bronili 1552 anno.

18.

Султан Сулейман до Жигмонта Августа; не дозволяє брати оплат від мусулманських пастухів в степах. — Алепно, початок цвітня 1554 р.

(Po tytułach zwyczajnych) Krolowi polskiemu Zygmuntowi Augustowi, (ktorego sprawom etc.), list nasz cesarski gdy oddany będzie, wiadomo mieycie, ze teni czasy między beiami naszeni zacny sendziak bilogrodzki niewolnik nasz Hasan do wysokiey porty naszej swiat okrywaiącey i do progu maiestatu naszego, (do ktorego się garnąc przytulaią wiele możnych panow,) list przysławszy, ze 961 roku dnia 17 miesiāca sefera¹⁾ z waszey strony przyjechał do niego poslaniec wasz z listem, aby od Dniestru az po Dnieprówā wodę między teni mieyscy, cokolwiek iest pol y patwisk (sic!), ktore Bialogrodowi, Telini y oczakowskiemu zamkowi przysłužaiā, i rowno z niemi leżā, spasne wybierac kazāl; ieszcze do tego z waszā pieczęciā list na to wyięty iest, a względem brania tego spasnego od wysokiey porty naszej przed tym danego mandatu naszego przepis wyiāwszy, poslaliscie, koniecznie spasne brac chcąc i koło tego się sważąc (sic!), co wszystko wyzey napisany sendziak oznaymil i wypisāl. Od scholdowania i posiedzenia tych tam kraioy mieysca te w ręku musulmanow były i iakoscie wy nastali, nigdy z waszey strony tam spasne nie było brane; tako my mamy wiadomosc, nāwet i te listy, ktoreście pisali i posłali do wspomnionego sendziaka, odeslane nam były. Przedtym do wysokiey porty ludzi swych gdyscie posyłali, wszelakā powolnosc oswiadczaiąc, przyiazn y poiednanie aby było, ta była wola wasza, względem czego 960 roku dnia 20 sichana²⁾ list przymierny napisawszy, waszemi ludzmi wam poslaliscie; w tym tam liscie przymiernym iako napisano, tak i u porty naszej trzymano będzie; i poki z waszey strony co przeciwnego przymierzu się nie ukaze, od wysokiey porty takze nic a nic okazano nie będzie. Trzeba tedy abyscie te sprawy, ktore w liscie przymiernym napisane są, mocno trzymali, a od waszych ukraiynnych panow y od

¹⁾ 21 грудня 1553 р.

²⁾ 2 липня 1552 р.

woysk tanze będących poddani, owce ich z owczarzami w tamtych stronach przeciwko przyziemnemu listowi zaczepieni nie byli, także na granicach państwa waszego będących koszar abyscie pod pretekstem spasnego zaczepiac nie kazali, ale się we wszystkim wedle przymierza sprawowali, co też z owej strony aby było zachowano, nasza wola jest. Za krótki też czas z wielmożnością naszą nazad powrocimy, gdzie o wszystkim lepszą wiadomość mieć będziemy; w tej tedy sprawie Hasanowi, wspomionemu niewolnikowi naszemu, mandat nasz cesarski poslalismy, i aby nie przeciwko przymierzowi nie czynił, rozkazalismy. Wy także na Ukrainie będącym ludziom swym surowie zakazacie, aby przymierza w niczym nie gwałcili, a iako potrzeba, aby zobozstronnego pokoju szanowali. Tak wiedzcie. Pisan na nowiu miesiąca dziemazył ewel nazwanego 961 roku (a u nas 1550) w miasta (sic!) Halepie.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 611 стор. 257—8. З боку заголовок: Od Suleymana do Augusta, aby spasnego z pol, które są między Dniestrem a Dnieprem zaniechali 1550(!) roku.

19.

Султан Сулейман до Жигмонта Августа; князь Дмитраш (Вишневецький) бере податки з мусульманських пастухів і робить шкоди Туркам: пограбив Очаків. — Константинополь, к. 20. вересня 1556.

Między Jezusa naśladowiacami naywybornieyszemu, między narodem messyasza naśladowiacym nayzacnieyszemu, wszystkie sprawy nazarencykow naprawiacemu, wszelkiej czci y pochwały godnemu ogromności, ozdobności y zastępow wielkich panu, Zygmuntowi Augustowi, (którego sprawy niech mają szczęśliwe dokończenie,) list ten gdy oddany będzie, miéycie wiadomość, ze bielogrodzki sendziak, niewolnik nasz między inszemi wybrany Useyn, (który niech się pomnaza w zacności,) także kadyi tamteczny to jest sędzia, (który niech ma pomnożenie w swoiey nauce), do wysokiey porty wielmożności naszej, (która przytula, okrywa y ochrania wielu do niey się oklaniających), listem swym oznaymili, iż na Ukrainie waszey nieiaki kniaz Dimitrasz, niespokoiny zdrayca z tamtey strony przyszedlszy, zawdy w tamtych polach Dnieprowi przyległych rozboystwem y różnemi zradami się bawiac, że imieniem krolewskim od Turkow y inszych nam poddanych ludzi spasne wybiera, powiadaiac, po trzy po cztery sta różnych ślad bydel przy inszych rzeczach y towarach ubogim ludziom zabierac zwyk. Malo na tym maiac teraz tego miesiaca siebana 25 dnia¹⁾ zlodzieyskim y zdradzieckim sposobem w szesciuset koni ladem a z osmnatą czolnow

¹⁾ 4 липня 1556 р.

rzeką Dnieprem do Oczakowa przybiegłszy, z tymi, którzy tamtego zamku pilniali, bitwę zwiódłszy, dwunastu z nich zatracił, a pientnastu poranionych odbiezał, z kąd znać, że się był na ten nasz zamek nasadził. Wszakże wyżej wspomniony sędziak nasz białogrodzki tego się dowiedziawszy, wszystko konnę białogrodzkie wojsko z ich starszym Musztafą agą także z inszymi, którzy się do tego zabrać mogli, posławszy, sam się też z swoymi zaraz ludzmi ruszył; ale ten lotr ucieklszy w granice wasze, umknął y zbył, oni też nie mając rozkazania od wielmożności naszej, nie smieli za nim daley gonić. Więc, że z obopolnych kupców kafenska droga już dlatego lotra zepsowana jest, bo białogrodzkie i oczakowskie przeprawy od zwyczajnych dochodów uszczuplone wielką szkodę skarbowi wielmożności naszej przynoszą, to wszystko porządnie y statecznie progowi wielmożności naszej oznajmiono, zaczym niektóre iego lotrostwa opisać y wam posłać roskazaliśmy. A tak mało przedtym, gdyśmy na wojnę kyzylbaską wychodzili, posła swego do wysokiej porty naszej przysłaście, żądając, abyśmy też przyiazn y poiednanie, które miał oyciec wasz z nami, dla pokoiu ubogim ludziom na granice mieszkających (sic!) muzułmanom, ochraniając zobustronnych kupców, uczyniwszy, list przymierny poprzy siężony na to dali, cośmy uczynili. Już tedy za łaską y błogosławienstwem bozym wszystkie sprawy z niewiernym Kyzylbasem wedle woli y zdania naszego cesarskiego skoneczyły się, tak, że prawie nic nie zostało, z wami też utwierdzony pokoy y przymierze wedle postanowienia trzymamy y poki z waszey strony temu postanowionemu przymierzmu nic przeciwnego się nie ukaże, od wysokiej porty naszej także y od hana tatarskiego y od niewolników y sług naszych na Ukrainie tamtey będących panstwu waszemu y inszym w ręku y w dzierzeniu waszym będącym włosciom zadna zaczepka nie będzie y, zawsze roskazanie nasze cesarskie trzymając, nic przeciwnego czynić nie będą. Ale też tego trzeba, aby z waszey strony też czyniono było. Słuszna tedy abyscie na waszey Ukrainie będących lotrow zniesli i wytracili, y tego przerzeczonego lotra gwoli zobopolney przyiazni przymiernemu listu dosyć czyniąc, za takie lotrostwa abyscie skarcé roskazali, któremu, rozumiemy o was, żeście tych zbrodni nie roskazowali, o czym jużesmy byli list nasz cesarski raz do was posłali, na który dotychczas, odlogiem tę sprawę polożywszy, nie odpisaliscie nam. Ponawiając tedy teraz, z czauszow porcie wysokiej naszej służących uczeiwego Ibrahim czausza, (ktorego zacość niech pomnożenie ma), posyłamy potrzebiując tego, abyscie wedle szczerości y przyiazni, która była między przodkami naszymi, tego wspomnionego lotra, z miycse tamtey Ukrainy ruszywszy, skarali, a wedle nie dawno wam poslanego rejestru, pilno

wen weyrzawszy, dobra y towary muzulmanow, także tych pozabianych krew nagrodzić kazali, aby więcej nie zostawała przyczyna na tamtej granicy będącym ludziom do iakiey nieprzyjazni y niesnasek y aby drudzy taką sprawą się karali, aby z wami będące przymierze y przyiacielstwa aby się takimi lotrostwy nie naruszały, ale owszem aby mocnie zatrzymane były. Tę sprawę jako odprawicie y jako przezeczonego lotra uprzątnicie, skarżecie y jako strony tych dobr po-branych muzulmanow sobie postąpicie, przez tego czausza, nic go tam nie bawiać, dostatecznie nam oznaymieć nie zaniechaycie. Za dni wielmożności y sprawiedliwości naszej lud popolity y tamta wszystka granica y wszelakie stworzenia aby spokojnie pod rządem naszym cesarskim siedzieli, a lotrowie z waszey strony, ktobykolwiek nim był, pokarani aby byli, pragnę, gdyż porta ta nasza wysoka kazdemu przyiazliwemu y nieprzyiazliwemu zawzdy otwarta jest. O to Pana Boga wszechmogącego prosimy, aby iey wszystko dobre sposabiał. A iesliby też tą razą z tego lotra sprawiedliwosci nie bylo, przyszłoby od wysokiey porty hanowi tatarskiemu rozkazać, aby on granicznymi ludziami naszym pomagał y to lotrostwo pochamował y pokarał, co uważając, nadgrode słuszną uczynić rozkazać macie. W tey tedy sprawie wedle przyjazni y powolności przeciw tey wysokiey porcie postąpiono bydz ma, a iakim to sposobem uczynicie y tamtych pokarżecie y dalsze lotrostwa zniesiecie, przez tegoż czausza, niedługo go tam trzymając, nam oznaymieć, aby między nami będący lancuch miłości i iedności zgody długo zatrzymywana (sic!) była. Pisan we srodku miesiąca zilkade nazwanego roku 963, (to jest 21bra anno 1563!) w Konstantynopolu.

Бібл. Чарторнских рук. ч. 611 стор. 297—301. Заголовок в боку : Od Suleymana do krola Iego Mosci Augusta o krzywdach pod Ocza-kowem uczynionych przez Dymitra Niemowieckiego (sic!) y o skon-czeniu woyny perskiej 23 7bris 1563(!)

20.

Султан Сулейман до Жигмонта Августа; Польща має нагородити шкоди заподіяні Туркам і стримати свовольників, особливо князя Дмитрана (Вининовецького). — Константинополь, к. 10 вересня 1557 р.

Міędzy Iezusa nasladującemi pany nauzaeniyszemu, między me-szysza chwalącemi nauwyborniyszemu, nazarencykow wszystkie spra-wy naprawuіącemu, wszelkiey czci y sławy godnemu, ogromności y wielkości pełnemu, panu y krolowi polskiemu Zygmuntowi Augu-

słowi, (którego sprawom etc.), znak ten nasz cesarski gdy ukazany będzie, wiadomo nieycie, że tymi czasy do progu wielmożności naszej cesarskiej y do gniazda wysokiej porty ottomanskiej, (która jest przytuleniem wszystkich monarchów na świecie będących, a do tej wysokiej porty się skłaniających), z zacnych y z znacznych panów waszych messyasza chwalcących Andrzeja Bzickiego z listem powolności y miłości pełnym w poselstwie przysłałiscie. Ten, Bogu chwala, w szczęśliwą godzinę przyszedłszy, dobrotliwość naszą otrzymał y wedle potrzeby poselstwo oddawszy, za srodkowaniem iego, cokolwiek w liście waszym naznaczono było, dostatecznie wielmożności maiestatu naszego wiadomo się stało. Tenże poseł imieniem waszym y od was gniazdu porty tej wielmożney wielkie przyiaźni, miłości y powolności opowiedziawszy, ode dni dziadów y pradziadów waszych aż dotąd, iaka była zobopólna miłość y najpierwsza przyiaźn, aby takaz y teraz zostawała, chęć y wolą waszą szeroko mówiąc, oznaymił. Cokolwiek tedy powiedział y co zachciał, wszystko z woli naszej cesarskiej stało się. A tak weyrzawszy na ofiarowanie powolne tej wysokiej porcie gwoli zobopólney y tak dawney przyiaźni, czego proszącym z łaski naszej pozwalac zwyklimy, y teraz zobopólną przyiaźn, która zdawna między gniazdem wielmożności naszej y między przodki waszymi była, za Bożą pomocą trzymac chcemy, y poki z waszey strony wiernie y przystoynie zachowana będzie y od panów waszych na Ukrainie będących państwom naszym y ich ubogim poddanym, granic nie przechodząc, aby w pokoju Boga modląc żyli, zaczepki żadney nie będzie, od wysokiej porty naszej także wrota przyiaźni mocno zamknięte, zawarte y obwarowane będą, że nic przeciwnego z owąd się nie ukaze. Trzebaby tedy, aby temu przymierzcu y pokoiowi, między nami będącemu, nic przeciwnego się nie działo y kłoby się co uczynic wazył, aby o to karany był, z obu stron staranie koło tego ma bydź uczynione, aby takim sposobem od na Ukrainie będących panów y niewolników, tak naszych iako y waszych nic przeciw paktom y listowi przymierzeniu się nie działo, także y tam y sam będącym poddanym aby się przykrosc nie czyniła, a iesliby się co od kogo ukazało, aby mu żadnego przytulenia nie dawano. Mamy nadzieję za pomocą bożą, żeby tak wszystkie łotróstwa ustały. A iż mało przedtym koło Białogrodu mieszkającym niektórym ludziom przeciw przymierzcu y umówioney przyiaźni stała się od nieiakich swawolnych ludzi szkoda, gdy im bydła y towary y dobra ich zabrano y wiele ludzi pobito, czego wszystkiego registr spisawszy, posłałismy tam byli, aby rzeczy pobrane gospodarzom własnym powracano y łotrowie aby też pokarani byli, życząc list nasz cesarski napisany w tej sprawie posłałismy do was; wzglę-

dem czego z tamtej strony napisano było od was, aby dla odebrania nazad pobranych rzeczy był tam kto przysłany, dla czego dalismy mandat nasz cesarski sędziak bey de Bialogrod (to jest Akierman), rozkazując, gdy z waszey strony czas naznaczony wysłania ludzi na tę sprawę będzie, aby z wszelakim pokoiem y on swoich zesławszy, co około święta Dymitry nastąpi, to co ubogim ludziom pobrano y komuby należało, aby oddano było, a zлочyncow y lotrow swawolnych aby pokarano. Zatym aby zadni szczęśliwych wielmoznosci naszej ubodzy poddani w pokoju siedząc, żywnosc sobie zarabiając, wczasow zwyczajnych zazywali. Dalismy wam tez znac przedtym, ze na tamtej Ukrainie wszystkiego zlego y lotrostwa przyczyną jest knias Dimitrasz, iakis lotr, ktorego koniecznie zagubic jest rzecz potrzebna, gwoli szczyrosci powolności przeciw progowi porty tej tego to lotra iakim kształtnym sposobem do rąk dostawszy, skarżcie, aby więcej tam szkod nie czynił, a ubodzy ludzie, aby w pokoju zostawali. Pisan we srodku miesiaca zylkade nazwanego 964 roku w Konstantynopolu.

Білл. Чорторійських рук. ч. 612 стор. 253—255. Заголовок з боку: Od Suleymana do Augusta przez pana kasztelana Andrzeja Bzickiego przymierze ponawiając y o uspokojenie Ukrainy y o Dymitrze Wisniowieckim pisząc roku 1553(1)

21.

Султан Сулейман до Ягмонта Августа; син татарського хана пограбив Україну без відомости султана; князь Дмитраш (Вишневецький) робить все неспокій на границях. — Константинополь, в 20 мая 1558.

Między wielmoznymi pany Iezusa chwalącymi nayzacnieyszemu, między wybornemi pany messyaszowego zakonu naywybornieyszemu, sprawy wszystkie nazarencykow naprawuiącemu, wszelkiey czci y chwaly godnemu, ogromności panu, krolestwa polskiego krolowi Augustowi, (tego sprawy etc.); ten znak nasz cesarski gdy oddany będzie, miecicie wiadomo, ze teraznieyszego czasu do wielmoznosci porty naszej wszystek swiat okrywaiącey y do wysokiego progu maiestatu naszego cesarskiego, do ktorego się wszyscy utrapieni uciekaią y schraniaią, łomacz wasz z listem miłości pełnym przyszedłszy dawney ieszcze z oycem waszymi będącey przyiazni, iako on ią szczerze y przystoynie zachowywał, wy takimze sposobem tez trzymac y niczemu przeczyć nie chcąc, ieszcze więcej czynic chcecie y ze takowego zprzyaznienia pragniecie, opowiedział. A iako się było przedtym postanowiło za srodkowaniem posła waszego y za posłaniem do was listu naszego cesar-

skiego, za którego doysciem aby przymierzu nie przeciwnego się nie działo, a Ukraina oboia aby w spokoju zostawała, bez zadney odwłoki z sędziakiem bielogrodzkim na Ukrainie tamtey będącym, (ktoremu etc), na słusznym y przystoynym mieyscu się ziechawszy, wszystkie tamteczne sprawy wedle słusznosci aby były uspokoione, napisalismy byli. Co gdyscie naznaczonym od was komisarzom ziechac się kazali nim on czas naznaczony nadszedł, syn hana tatarskiego Dewled Gierain (oproc z wiadomosci naszej cesarskiej) z niemalym woyskiem przeciw listowi przymiernemu od oblicznosci naszej cesarskiej danemu y przeciw postanowieniu mało przedtym przez was z tym to hanem uczynionemu, do panstw y krolestw waszych wpadłszy, ze niektore zamki y osady y wsi wiele polupił y w niwecz obrocil y wiele dobra ubogich ludzi rozszarpawszy, więzniow nie mało nabral, oznaymiliscie. I cokolwiek oproc z tego do przyiazni należącego napisali, wszystko maiestatowi naszemu supplikowano iest. Ale nim w tych sprawach do porty naszej list wasz przyszedł, ze się wam taka szkoda od hana stała, oznaymiono nam. Zaczym mandaty do ukrainnych bogow naszych y do bielogrodzkiego sendziaka poslac kazalismy, zakazując, aby więzniow z panstw waszych wyprowadzonych po stronach nie rozwozono. Teraz zas od przerzeczonego hana do gniazda wielmozności progu naszego mają przysc posłowie; ci iako ieno przydą, nie zaniechamy się pytac przyczyny takich wam szkod poczynienia. Co mi na to odpowiedzą, zaraz do tegoz hana, aby nie przeciwnego przyiazni nie poczynal y aby poczynione szkody nagrodził, rozkazanie nasze poszlemy. A tak między nami zupełna przyiazn utwierdzona y stała niech będzie, ktorey poki się nic z tamtey strony przeciwnego nie ukaze, ze zawsze umowione punkta przyiazni mocno trzymac będziecie, z strony wielmozney porty naszej nic się tez przeciwnego dziać nie będzie. Trzebaby tedy wedle dawney przyiazni waszey przeciw tey wysokiey porcie y wedle postanowienia naszego cesarskiego dla rozsądku o poczynieniu na naszej Ukrainie z tamtey strony szkod kommissarzow potządnych y statecznych iuz naznaczonych, abyscie do przerzeczonego bielogrodzkiego bega rychło posłali, aby te, ktore się ukazą szkody wedle rozkazania naszego cesarskiego wynalazłszy, komu należały, powrocono, a lotrow pokarano, zeby zaltym zobopolni poddani z pokojem siedzieli y zobopolna przyiazn między nami będąca aby się mnozyła. Wy z tamtey strony staranie czynic macie, aby się postanowieni kommissarze ziechali y temu wszystkiemu aby się dosyc działo. Więc od tey wysokiey porty nigdy lancucha albo związku miłości y przyiazni nie odcinając, coby godnego y słusznego do wiadomosci naszej było, oznaymiać nie zaniechawaycie. A iz znowu przecie Demetrasz z po-

kojem nie siedząc na tamtej Ukrainie złości czyni, przetoż trzeba go koniecznie uprzątnąć, co aby się porządnie stało, starania swego wy przyłożyc macie, aby wzdy poddani ubodzy w pokoju kiedy siedzieli. Pisan na początku miesiąca siebana 965 roku w Konstantynopolu

Бібл. Чорторійських рук. ч. 281—284. З боку заголовок: Od sułtan Suleymaņa do krola Augusta o kommissarzach na szkody poczynione koło Białogrodu, o hana tatarskiego wpadnieniu do Polski y o Dymitrze Wiszniowieckim, roku 1558.

22.

Султан Сулейман до Жигмонта Августа; домагає ся справедливости для турецького посла, котрому пан Разгуский(?) забрав гроші. — Б. м., к. 25 цвѣтня 1563 р.

Między Iezusa nasladującemi pany najmownieyszemu etc. (iako zwyczaj) królowi polskiemu Zygmuntowi Augustowi, (ktorego sprawomniech da Pan Bog dokonzenie dobre,) znak ten nasz cesarski gdy oddany będzie, wiadomo miciecie. Malo przedtym z kupcow naszych, a teraz z muteserakow dworu naszego cesarskiego Mustafa nazwany, idąc z Moskwy przez panstwa wasze, na rzece nazwaney Domalu jeden z panow waszych Razguski (sic!) nazwany wziął u tego wspomnionego czerwonych złotych in specie czterech tysięcy pięćset, o czym iużesmy do was list nasz cesarski po dwa razy posylali. Trzeba tedy względem z wami postanowionego przymierza y względem powolności y szczerości waszey ku owey stronie zawsze oswiadczaney, abyście temu panu nakazali nie odkładając, ani zwłoczając, wedle pisania naszego a rozkazania waszego te wzięte czerwone złote spełna temu posłancowi wrocic y oddac, aby iuz w tey mierze zadna wymowka nie była. Kiedyby się co takiego w owych krajach trafiło, gwoli przyjazni waszey nic nie odkładając, wedle słusznosci byśmy odprawili; rozumiemy, że y z tamtej strony gwoli przyjazni zobopolney te wspomnione czerwone złote spełna bez odwłoki oddac rozkażecie, czym szczyrość y powolność swoię przeciwku tey wysokiey porcie naszej oswiadczycie. Pisan na początku miesiąca ramazana 970 roku (to iest 1560!)

Бібл. Чорторійських рук. ч. 611 с. 303. З боку заголовок: Od Suleymana do Augusta o czterech tysięcy pięćset czerwonych złotych wziętych od kupca Mustafa, aby ich wrocic kazano 1560(!) roku.

23.

Сулейман до Жигмонта Августа; свовільники з України нападають на пастухів в білгородських степах і а сеї причини підупала

годиwля овецъ; домагае ся покарання винуватих. — В. м., середина серпня 1563 р.

Міędzy Iezusa chwałacemi etc. krolowi polskiemu Augustow (ktorego sprawom etc) list ten nasz cesarski gdy oddany będzie, mieycie wiadomo, iz od¹⁾ naywyzszej porty naszej cesarskiey y podnozku maiestatu naszego cesarskiego, (ktory iest ochroną ubogich, poden się uciekających, ktorzy tey porcie przyiazn ukazują, zawsze mają pomoc y przytulenie y wszyscy poszanowanie godne odnoszą,) w granicach panstwa naszego będącym beglerbegom i wszystkim niewolnikom naszym przykazujemy, aby zaden z nich y z woysk naszych cesarskich y z poddanych naszych y ieden człowiek nie śmiał zadnego mieysca do panstwa waszego należącego zaczepiać ani zadnych szkod czynić, a od was albo z waszego kraiu niektorzy łotrowie y zdrajcy na polach bilogrodzkich będącychi koszary albo stanowiska owiec napadając, owce zabierając, y iagnięta, tylko dla skor odzierając, owczarzom wszystko zabierając, rozszarpywając, gwoli takim łotrostwom y niazdom gospodarze tych owiec zimowiska y mieysca pastwiskom sposobne porzuciwszy, owcami się bawić poprzestali, zaczym stamtąd od owiec dzieścina y insze podatki zginąć musiały, o czym tamtych mieysc strożowie y okolo podatkow tamtych chodzący nam o tym suplikowali. A tak, iż maiestatowi naszemu cesarskiemu należy granic ochraniać y o nich zawiadować, a z owey strony naszej przymiernemu postanowieniu dosyć się dzieie, z waszey a to strony przeciwko przymierzu łotrowie niespokoyni przychodząc, poddanym naszym takie szkody czynią y czynić nie ustawiają, czy by to za wiadomością waszą, czy za niedbałością y pobłażaniem iakim tak zle rzeczy się dzieją, abyśmy tak rozumieli, jeszcze się wachamy. Trzeba tedy iako ten list zdrowo was zostanie, iako od dawnych czasow z tą wysoką y swietną portą. (czyniąc postanowieniu zobopolnemu uczciwość), przyiazn dobrą potrzebą zachowuiecie, tamtych kraiw blisko będącym waszym dzierzawcom abyscie surowo przykazali, zeby w tamtych mieyscach będących swawolnych wygubili, aby tamta Ukraina od łotrow swawolnych w pokoiu kiedy zostawała, co z szczerosci y powolnoscі swey przeciwko przyiazni naszej aby to czyniono y pilnie kolo tego chodzono, starania swego przyłożyć macie. Cóż więcey mowic. Pisan na zchodzie miesiaca zylbychcie 970 roku.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 611 стор. 295—6. З боку заголовка: Od Suleymana do Augusta o szkodach w polach y o pobraniu owiec 1563 roku.

¹⁾ в рук. : до.

24.

Султан Сулейман до Жигмонта Августа про волюські і українські справи; чабани в очаківських степах мають подавати турецьким і українським урядникам реєстри своїх отар і платити податок обох сторонам. — Константинополь, початок жовтня 1564 р.

Переклад I.

Nayzacnieyszemu między Iezusa chwalaćemi, naywybornieyszemu między messyjasza nasladuićemi, wszystkie sprawy nazarencykow naprawuićemu, wszelkey czci y chwały godnemu, ogromności y wielkich zastępów panu, krolowi polskiemu Zygmuntowi Augustowi, (ktoremu etc), ten znak nasz cesarski gdy oddany będzie, wiadomo mieycie, az tymi czasy do wysokiey porty ottomanskiey y do wynioslego gniazda iey, gdzie wielmożność przemieszkuiwa, z znacznych y sławnych beglerbegow zakonu messyszowego nasladuiących od Budziacza¹⁾ Ierzy Iasłowiecki na Ukrainie leżącego zamku Kamienca beglerbega y kasztelana ezernowskiego z listem przyiazliwym dla ponowienia y utwierdzenia dawney przyiazni w poselstwie przyslawszy, (w dobrą godzinę y szczęśliwy czas do wysokiey porty naszej przyszedłszy, podnożkowi majestatu naszego się ukloniwszy, wszelkie poszanowanie y godney uczciwosci naszej cesarski doznał), od dziadow y pradziadow waszych iuz dotąd z tą wysoką portą iako przyiazn, miłość y sąsiedztwo prowadzicie, według rozkazania waszego majestatowi naszemu opowiedziawszy, list wasz oddał, w którym cokolwiek było napisano y naznaczono, wszystko wielmożności naszej suplikowano iest y wiadomo się stało. A tak ktokolwiek iest tey wysokiey porcie, w ktorey znacność przemieszkuiwa, dobrym przyiacielem, od wielmożnego gniazda naszego cesarskiego tegoz dozna. A iż z ziemi wołoskiey, która szablą naszą zawoiowana y podbita iest, niektorzy zdraycy y lotrowie w tamtey stronie się chowali y kryli, tych ze za listem naszym cesarskim pokaraliscie, także Chocim zamek, który do ziemi wołoskiey należy, oswiadczaiąc w tym miłość y przyiazn swoię, oddaliscie, wiadomo się nam stało. Za pomocą bożą poki z waszey strony po przyiacielsku uczynionemu z nami przymierzu uczciwość czynić będziecie, z owey strony także postanowionym kondycjom pokoju oprócz uczciwosci nic przeciwnego nie będzie czyniono. Terazniejszy woiewoda wołoski Alexander z wami w dobrej przyiazni zyiąc, nie przykrego przyległym osadom nie czyni y blisko Chocimia postanowiony od niego iarmark zniósłszy, tak iako z dawna bywało, aby z opisania w liście naszym cesarskim za tegoż czasow było, więc

¹⁾ zamiec: od Buczacza.

iako on zastał, także też nie przyczyniając, niech będzie; y za granice przechodzie, aby się nie wazył, y nic przeciwnego przymierzu nie czynił, surowosmy mu rozkazali.

A iż w państwach waszych przy granicach naszych w oczakowskich polach z owcami przychodzący ciobanowie, ile który owiec przywiedzie, ma wprzód z obiema stronami spiszek uczynić y regestr podpisami utwierdzić, aby iako to zwykli byli, do ucieczki z owcami droga się zawarła y aby ukradkiem swywołnie nie chodzili, ale aby się tam będącym onych mieysc dzierzawcom ukazali, a gdzieby im owce poginęły, aby owi, wieleby im zginęło, wiedząc, szkodę szacowali; więc od tych owiec, któreby się za granicą waszą pasły wedle dawnego zwyczaju, aby paszą płacili, a gdy od takich owiec płacą wybierac będą, wybiercy z obu stron na to wysadzeni gotowi bydz mają, aby tak oboiey stronie dochody nie ginęły, y aby za tą przyczyną obiema stronom szkoda się nie działa.

Tatarowie, iż mimo woli naszej cesarskiej przeciwko przymierzu postanowionemu w państwa wasze wpadają, kiedy ci więźniowie, którzy musułmanami zostali, wolnymi bydz mają, a ci, którzyby w swojej chrześcianskiej wierze dotąd znaleźieni byli, wypuszczeni y wolni niech będą, a bydła pobrane aby się gospodarzom wrocily, do hana tatarskiego Dewlet Geraya y do bielogrodzkiego bega Hasana surowy mandat nasz posłaliśmy. Wy też swoich ludzi na granice przy granicach mieszkających zatrzymywajcie, aby w tamtych kraiach szkod też nie czynili, aby tak za dni wielmożności naszej obustronni poddani w pokoju siedzieli, granica tamta aby spokojnie ziąc, nikt niczyiego szarpac się nie wazył, ale owszem aby wszelki człowiek, tak kupiec, iako y ubogi słuzały, iako y pan swym się kontentuiąc, w pokoju mieszkali. Wspomiony poseł wasz poselstwo sobie zlecone z wszelką obyczajnością y ostrożnością odprawiwszy, z dobrowolnym dozwoleнием naszym do was odjeżdża. Pisan na schodzie miesiąca sefera 972 roku w Konstantynopolu.

Бібл. Чортгорійских рук. ч. 611 стр. 277—280. З боку заголовков: Od Suleymana do Augusta przez Jasłowieckiego, ponawiając pakta, o Alexandrze wojewodzie wołoskim, o oddaniu Chocimia, o zniesieniu iarmarku blisko Chocimia a od wołoskiego postanowionego, o pástwiskach w polach y oplacenie od owiec 1563(1) roku.

Переклад II.

W wierze chrześcianskiej oświecony a między wielmożnymi pany i książkami państw wielkich i sławnych największy y najwielmożniejszy, sławniejszy y sprawiedliwszy, panie nad pany w wierze messyana-

szowej z przodków y dziedzictwa wszelakiej czci panstw y posluszenstwa, poczciwosci krolewskiej godniejszy, nad innemi sprawiedliwszy, sedzia wiary nazarenskiej w Koronie polskiej, z laski bożey krolu i panie Zygmuncie Auguscie, przyjacielu a somsie dzie nasz mily y starodawny, (ktoremu day Panie Boze we wszystkim szczęśliwe panowanie i długie zdrowie, -a potym prawdziwą drogą duszne zbawienie,) gdy pod pieczęcią naszego wielkiego a niezwyctzonego cesarstwa list ten oddan będzie, z ktorego wyrozumiec Wasza Krolewska Mosc będziez raczył, iż do dworu nieprzedobyley cesarskiej wielmoznosci naszej, (do ktorego wielmożni, wielcy y zacni panowie przychylac, a w potrzebach ich się uciekac zwykli), poseł wielki a uczciwy, inieniem Georgius Iasłowiecki z Buczaca wezwany, ktory tez iest kasztelanem kamienieckim i starostą czerno-weckim z przyiazliwemi listy w szczęśliwą godzinę przyciechawszy, nam oddał i przyiazn starodawną, ktora iest między nami, z strony Waszey Krolewskiej Mosci i chęć wielką ku teyze przyiazni umnozeniu, powiedział z strony Waszey Krolewskiej Mosci, a będąc nam i poselstwo iego u nas wdzięczne, laskawie wysłuchawszy go, przyjęli i uczcili z wielką powa-znością i cokolwiek przeniez iako przez listy wasze do nas zescie wska-zowac raczyli, od mało do wiela o wszystkim nam własnie dostateczną sprawę dano. A tak wszystkim, ktorzybykolwiek z cesarstwem naszej wielmoznosci przyiazn miec, a uzywac wolą mieli, z przodków cesarstwa i pokolenia naszego zadnemu przyiazni bronie nie mozemy i nie chcemy, ktora rzecz iest wiela sławna po swiecie. Takze tez z Waszą Krolewską Moscią, a zwlaszcza iz tak dawna a nienaruszona przyiazn, ktora mamy między sobą, dalibog stale a mocne miec i zachowac wszelakim obyczaiem chcemy i potwierdzamy. Tyz nam oznaymił, iako Wasza Krolewska Mosc skarac rozkazac raczył one zdrayce z zbiegłych naszych, ktorzy byli przyczyną wielkiej szkody i rozsterkow w naszym panstwie wołoskim i ktorzy tez od sławny szabli naszej boiazliwey z strachu do ziemi waszey sie byli udali i pouciekali. A iz ten, Chociniem nazwany zamek, z rozkazania waszego wrocen iest, co wszystko nie ieno iz nam to wszystko poselstwo, a wskazowanie wasze nam wielce wdzięczne było. Alec tym Wasza Krolewska Mosc nas uczytaiąc, chęć swą i umnozenie przyiazni starodawney okazowac raczysz, przyimuiąc to od Waszey Krolewskiej Mosci przyiazliwie, na tą chęć serdeczną a dobrą dziękuiemy i obiecuiemy się tez wszelakim obyczaiem to wszystko przyiazliwemi uczynkami oddzialywac, ktorzy przyiazni dalibog zadną miarą naruszenia z strony naszej przyczyny nie damy, ani ukazemy, a zwlaszcza dokądby ieno wola wasza była, a iaka wielka przyczyna przeciwney strony waszey się nie uznala. O tych tez tam drugich zbieglcow i pokoju a przymierza tez naruszancow, o ktorzych

tez nam Wasza Krolewska Mosc wskazowac raczył tak przez naszego posła, iakoteż y przez swego, przez się przyiazliwie żądamy i prosimy, aby albo ci, którzy ich wybawienia przyczyną byli, albo ciz przez sie skarani byli, dla lepszego i mierniejszego pokoju i ludzkiego i wojska odpocznienia z obudwu stron spolnie. Albowiem tyż nasz o to przez się upominanie do przyiazni waszey Alexander dla swey lepszey bezpieczności ustawicznie prosi, które musmy tez pilnie y srodze rozkazanie i nauki dali, aby się z Waszą Krolewską Moscią i z poddanemi waszemi dobrze a przyiazliwie i w dobrym somszedztwie zachowywał i mieszkal, i tez, aby przymierza i przyiazni naszej starodawney żadną miarą nie naruszał i aby znowu nic nie ustawał ani poczynął. A tez aby ten iarmark, który nie bywał z starodawna, a zwlaszcza od czasu tego przymierza naszego potwierdzenia, z Chocima podniósł, a tam, gdzie i pirwey bywał, aby tamze przez się stawał i tez aby z swych granic na wasze się nie wrywał, owo aby żadną miarą starodawney przyiazni i przymierza nie naruszał, a nikomu przyczyny nie dawał. Co się tyczy pola oczakowskiego, tedy ci pasterze, którzy tam pasc albo bywac zwykli, dalismy rozkazania, aby albo tam nie bywali, albo zeby od paszy płacili wedle przymierza, ale zeby się z obudwu stron pogranicznym panom opowiadali i dobytek ich u sędziow i starostow popisowali, a w registr wkładali, aby im tym obyczaiem nic nie ginęło, a tez pohorowi spolnemu i słusznemu, aby się szkoda kryiomo nie stawała; a zginęło by im co, a tym obyczaiem, by popisani się nasi¹⁾, aby wedle ustawy w przymierzeniu im to starostowie nadgrodzili i placili; stałaby się szkoda iaką niepopisanym z obudwu stron na tym tam polu, aby się tego nikt domagac nie mógł. I tez gdyby poborcy tam s pol zbierac mieli, aby siebie ieden drugiemu do pogranicznych panow wiedziec dawali, a wespol z rownym poczem w przyiazni dobrej wyjezdźdali i dan albo pobor zbierali, ale aby ta przyczyna przeciw przymierzju ieden z drugim sobie czego złego a nieprzyiazni nie wyrządźdali. Co się tez tyczy szkod, któreby Tatarzy w ziemi waszey mieli uczynic, takzesmy mu dali powtorzenie listow y rozkazania naszej wielmożności, tez srogim zakazaniem tatarskiemu chanowi Dewlet Gerey hanowi i białogrodzkiemu sendziakowi, (ktorych wielmożność Panie Boże racz mnozyc), aby się tego daley czynic żadną miarą nikt wazyc nie smiał ani dopuścił, a tych, którzyby to tani natenczas uczynic mieli, skarawszy ich, aby to wszystko, cobykolwiek w tym przymierzju pobrali, tak swoje iako i inne dobytki albo rzeczy aby od mała do wiela koniecznie powracac rozkazali, bo tego potym

¹⁾ неучто.

sami winowac i przyplacac muszą. Racz ze tez ieno Wasza Krolewska Mosc swych pogranicznych ludzi hamowac i powsciagac, ktorzy wedle powiesci ludzkiey wszelakiey rzeczy a przymierza nuruszenia naywiększą przyczyną sami są, a wszystko zle czyniac skarzyc się zwykli, aby ieno swą złość zakrywali; niechze by się tego uwodzili, bo takowe skargi nie ieno iz im wiary nie dawaia, ale ich tez nie zawsze za dobre, a zwłaszcza przeciw przymierzmu będąc, przyjmują. A tak z obudwu stron by tego potrzeba przegladac, izby się przymierze nie naruszając, ubodzy ludzie a poddani w pokoju a przyiazni naszej odpoczywając, za nas obydwóch zdrowie i szczęście Pana Boga niechby prosili, a szkod nie mieli ani podeymowali i izby tez kupcy i inni podrozni i potrzebni ludzie wszędzie bez ucisku i szkod bezpiecznie w tej dobrej przyiazni sprawowac mogli. Posel tez ten wielmoznym y uczciwym panem będąc, u nas się we wsiem uczciwie i powaznie, mądrze zachował i odprawił, ktorego po odprawio iegosmy tez wedle stanu i mądrosci iego ku Waszey Krolewskiej Mosci laskawie i uczciwie i tam, gdzie wola wasza była, odprawili i odesłali. A zatym day Panie Boze wszystkim dobrym a przyiaciom naszym długie zdrowie i we wsiem szczęśliwe powodzenie i panowanie. Dan w Konstantynopolu ostatecznych dni miesiaca octobra lata bozego wedle liczby proroka naszego nayswiętszdogo y wierniejszego 972.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 стор. 309—311. З боку заголовка: Responsum Solimani pen D. Georgium Iaslowiecki.

25.

Султанський приказ Гассану, білгородському санджакови; степові чабани мають списувати ся; свовольників треба карати, а майно і невольників віддавати. — Без дати, перша половина 1565 р.

Z laski bozey powyyszsonemu a urodzonemu panu Hassan, sendziakowi bialogradzkemu, bądź tobie wiadomoscia. Pierwey tego dalismy tobie naszą naukę, abys zadnemu człowiekowi z cobanow nie rozpisawszy się y ukrainnym dzierzawcom, urzędnikom krolewskim, sami o sobie y owce swoje wiadomo nie uczyniwszy, za rzeki pod Bialogrodek (sic), Dniestr y morze przegnawszy owce, na paszą puszczać nie kazal y od czego ich grozno uial, lec kiedy kozdy coban rozpisze owce swoje na registr y da znac sam o sobie y o owcach swoich ukrainnym nrzędnikom krolewskim. A gdy ku zbieraniu myta ze onych owiec nikt nie będzie przyslan, zeby bez bytnosci iego nie u kogo niczego nie brac, az przy bytnosci zebrac y iemu dosyc uczynic bez zadney szkody y krzywdy ich. Nizli iesliby u kogo owiec poginac miało,

o tym też słusznie mówić y tego prawem dochodzić, iakoby y owce w całosci bydz mogły. Ku temu też u Tatarow białogrodzkich u kogoby kolwiek poddany krolewski w więzieniu był, takowych odzyskiwać, zas do państwa krolewskiego wypuszczac. I też co y...¹⁾ Syn Sholkolma z towarzyszy swoiemi po trzykroć w państwo krolewskie wtargnąwszy, szkody poczynili y niemalo ludzi w polu pobrali, tych ludzi odzyskiwać, wypuscic, a poczynione szkody zaplacic kazali. A ieszcze iakiego Michaila, który był z groszmy poslan y drugiego Fedora, który był poslan do cara przekopskiego poymali, y tych odzyskawszy wypuscic, a tych zlozcyncow gardły karac. A gdyby od krola polskiego dla iakich szkod tu do Białogroda kto przyisc miał, tedy szkody według dokonczenia na tych winowatych słusznie sprawiwszy, y kto na to od krola przyslan będzie, przez niego tym szkodliwym te szkody poplacic, a samych iech iako występnych srogim karaniem skarac. Tym wszystkim szerokiey nauce naszey tobie daney y krolowi polskiemu wiadomosmy uczynili. Przeto y teraz powiedamy y przykazuiemy tobie, zebys według dokonczenia y nauki naszey się sprawował.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 611 стор. 813—814. Без дати. В рукописі безпосередно з тим листом султана до короля — той сам лист, що поданий у нас ч. 26 (лиш в відміннім перекладі); з сього означає ся дата на першу половину 1565 р.

26.

Султан Селім до Жигмонта Августа, про різні граничні справи степові пастихи мають платити податок обом державам; свовольників треба карати по обох боках, кривди нагороджувати і видавати побраних невольників. — Константинополь, к. 10 серпня 1565.

(Po zwykłych tytułach) Krolowi polskiemu Zygmuntowi Augustowi, (ktorego sprawom etc), znak nasz cesarski gdy oddany będzie, wiadomo mieycie, iz teraznieyszego czasu do wysokich wrot maiestatu naszego, (do ktorych tak wiele zacnych i wielkich ludzi się garnie, gdyż ta porta iest przytuleniem wszystkich do niey sie szczerze garnących), przyszedlszy poseł wasz Mikołay Brzeski nazwany, z ktorego rąk list przyiacielski wasz nam oddany iest, gdzie tey porcie wysokiey z wszelką powolnością okazuiecie przyiazń swą zwykłą i oney na dalsze czasy ostrzegac się ofiaruiecie, i cobykolwiek ieno w liscie waszym było napisano i temu wspomnionemu posłowi cosciekolwiek rozkazali;

¹⁾ Листою порожнє місце на оден рядок.

wszystko dostatecznie i szeroko opowiedziano nam iest i wszystko rozumowi naszemu cesarskiemu stało się dobrze wiadomo. A tak z dawna między nami będące przymierze i przyiazn statecznie trzymana będzie, poki wielmożney naszey porcie szczerze przyiazn swoją okazowac będązcie i poki listowi przymiernemu z waszey strony nic się przeciwnego nie ukaze, a ze wedle opisania w przymiernym liscie sprawowac się będziecie, z owąd tez nic, cokolwick napisano iest, nie będzie opuszczono. Co należy do owiec y bydeł od Oczakowa przez Dniestr y Moroz rzeki do panstw waszych przechodzących, takze owcarzow, o których się iuz umowa była zawarła z przeszłym posłem waszym, aby zapasne od nich nie ginelo, ale aby się Ukrainą rządzącym opowiedziawszy, owiec i bydeł swoich registr oddali, do czego naznaczylicie byli z waszey strony zacnego beia swego, (między messyasa nasladującemi wybornego,) Mikołaiia Sieniawskiego i pisaliscie nam o tym; cosmy my tez sędziakowi zacnemu bilogrodziem Hasan beiowi mandatem naszym cesarskim zlecili, do ktorego i teraz w teyze sprawie mandat nasz cesarski posylamy, aby od Bilogrodu za tante rzeki wspomniane dla paszy idący owcarze, owiec y bydeł owych, ile by ich było, zregestrowac obustronnym na to naznaczonym urzędnikom i za wiadomością naprzod nie bronili, y bez tego aby nie chodzili; spasne tez, aby gdy iuz czas przydzie zganiac z paszy, zobostronnie do wybierania naznaczeni obwiescie się maia i ieden bez drugiego nie wybierac; gdy się wszyscy zgromadzą, tedy od gotowych wedle owych regestrow wybierac benda, aby obiena stronom i ieden pieniądz nie zginał. Iesliby tez komu owce abo bydllo poginely, wedlug regestru maia się upominac, aby tak nikomu szkody najmnieyszey nie było, surowosmy rozkazali. Wy takze przykazcie, aby bez niedbalosci pilnicy ztamtąd kolo tego niz pierwey chodzono. Zbiegow i lotrow wołoskich, ze w waszey stronie przechowania imi dawac zakaznietie i kolo tego pilnie staranie maiać, iednego z nich z rozmaitym trapieniem w więzieniu trzymacie, więc ze niektorych poddanych waszych przy ich robotach i pracach rozmaitych przeciwko przymiernemu postanowieniu bilogrodzey i insi Tatarowie łapaiąc, więzniami biorą i aby uwolnieni zostali, więc iz bialogrodzey Tatarowie po dwa albo po trzy razy do panstw waszych wpadaiąc szkody wam poczynili, oznaymiliscie. Owo cosciekolwiek pisali i ustnie wskazali, dobrze zrozumielismy, przelo z Wołoch, którzy są w panstwie naszym y poddanemi naszemi dan y podatek placącemi, kiedy oni oprócz rozkazania naszego cesarskiego swawolnym lotrom towarzystwa dopomagaia, takowych lotrowskie rzeczy robiących, (aby Waszey Wielmożnosci nie wprawili panstw i nie byli by przyczyną wielkiego zamieszania), karac trzeba, czego i wy nie

omieszkiwajcie. A co się tycze kupcow z panstw waszych do naszej strony iezdzących, aby nie chodzili niezwyklei drogami, ale temi, ktoremi zdawna iezdzą i są utorowane, rozkazalismy bilogrodzkiemu sendziakowi tego przestrzegac, ale tez wy wedle postanowionego przy- mierza z owey strony tam iezdzących zdrowych y w pokoju z panstw waszych wyprowadzac rozkazac macie, bo oprócz tych, ktorych tam w waszym panstwie porozbiiano, nie dawno z Bursy nieiakiemu Me- chmedowi niewolnikow i towary pobrano; dla czego z listem naszym cesarskim czauszamy byli posłali, aby wedle listu przymiernego takowe rzeczy robiących wynalazszy, tym wspomnionym kupcom niewolnikow, towary i pieniądze powracawszy, potym lotrow tych skarac abyscie rozkazali, gdyz ubodzy kupcy, w pokoju i we zdrowiu z panstw do panstw przechodzących, czynią pożytek i dobrą sławę. Z strony wię- zniow wspomnianych, iako w liscie naszym przymiernym opisano iest, według tego postępować, tych, którzy są musulmanami, puscic wolno, a ktorzy dotąd w swej wierze zostawiają, nazad w pokoju aby prze- puszczeni byli. Wielmoznemu chanowi krymskiemu Dewlet Gieraiowi list nasz cesarski poslalismy, takze białogrodzkiemu sendziakowi mandat porty naszej dany iest, aby między Tatary białogrodzkimi, iesli się naydą poddani wasi, u kogobykolwiek byli, wszystkich aby wolno puscil, wspomnione od Tatarow szkody aby nadgrozione były i tych, ktorzy przeciwko przymierzu lotrostwo i zlose robia, karac rozkazalismy; od tych tedy iesli iest kto, coby się czego upominal sobie wziętego, do tego wspomnionego Hasan beia bilogrodzkiego niech posłany będzie, a wedle pakt i prawa niech postępują; a gdy swe rzeczy gospodarze odzyskają, wedle zaslugi i zarobku aby lotrowie byli karani. Aby tez, gdyby była potrzeba, ratunek wyzey wspomniony chan z częścią iaką woyska wam dawal, list nasz cesarski poslalismy mu. Wy tez z tymze chanem przyiazni z ręką nie wypuszczajcie, ale wedle waszego z nim przymierza zwykle podatki wedle czasu oddawac kazcie, aby tez oni w potrzebie pomocy dawac nie omieszkiwali. Poseł wasz sprawy u wy- sokiey porty naszej odprawuiące dokonczywszy, z dozwozeniem naszym do was odesłany iest, za pomocą bożą z listem naszym cesarskim gdy przyiedzie, a was zdrowo zastanie, to, coby się godziło maiestatowi waszemu, do wiadomosci y do zpolney zachowania przyiazni takze o zdrowiu y opatrzaniu waszym oznaymowac nie zaniechujcie, aby tym więcej między nami będącą przyiazni i postanowienia zobopolne się utwierdzając, wzajemna miłość, szczyrosc y powolnosc się minożyła. Pisan pod pełnią miesiąca mucherrem nazwanego 973 roku w Kon- stantynopolu.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 911 стор. 313—316. З боку заголовка: Od 'Selima do Augusta przez Mikołaja Brzeskiego o polach y o pastwiskach i o inszych skargach 1565 roku.

27.

Султан Селім до Жигмонта Августа; різні українські пани, здоганяючи Татар, напали Очаків і пограбили великі стада волів, овець і ин.; домагає ся справедливости. — Б. м., к. 25 липня 1568 р.

(Po zwykłych tytułach). Krolowi polskiemu Zygmuntowi Augustowi, (ktorego sprawom etc.) znak ten nasz cesarski gdy oddany będzie, mieycie wiadomo. Tyni czasy bilogrodzki bey i kady do progu porty naszey list przysławszy, ze z ludzi waszych p. Laski i syn, p. Grudzin i stolnik podolski, także syn Pretwiczow, także barski starosta i insi ukrainni starostowie, udawszy to, ze za pewnemi tatarskiemi swawolnikami, ktorzy panstwa wasze pustoszyć przyszli, gonili pod zamek Oczakow z iedynasto tysięcy woyska w przeszlym miesiacu zylkade nazwanym dnia dziesiątego¹⁾ gdy wszyscy koło zamku mieszkający, niczego się nie obawiając, bezpiecni byli, podpadszy i pogrom uczyniwszy, mieszkańcom tamtego zamku i poddanym naszym do niego należącym wołow 3169, owiec 15162, koni 59 porwawszy, 4 zamkowych niewolnikow i 4 cobanow i niciakiego Sulimana ulupiwszy, w więzienie wzięli, gdzie w tey mierze wielki gwałt listowi przymiernemu uczyniony iest. To wspomniony bey y kady oczakowski dostatecznie oznaymił, przeto takie szkody aby sie nadgrodziły tym, ktorych poszkodzono, a przeciwko przymierzu występujących wedle napisania w liscie przymiernym aby pokarano, co teraz u wysokiey porty będący poseł wasz, ze te szkody mają bydź, ile sie ich naydzie, nadgrodzone i szkodnicy pokarani, wziął na się i podiął się tego. Trzebaby tedy, gdy list ten nasz cesarski was zdrowo zastanie, abyscie wedle zdawna z tą portą i wielmożnym gniazdem naszym zawartej przyiazni y uczynnego przymierza takie poczynione szkody i krzywdy poddanym państw naszych według opisanja w przymiernym liscie nieodwłocznie zupełnie nadgrodzić kazali, także tych, ktorych tam пойmano, czobanow uwolnić a takowych, ktorzy przeciwko przymierza ważą się występować, surowie na przykład drugim pokarać rozkazali, a więcey takowych szkod i naczadzania państw naszych czynic zakazali. Posylami tedy z sylistryiskim sędziakiem naszym Iunus-begiem z czauszow porty naszey Hasan czausza, aby on tego doyrzał, iakoby te wszystkie szkody porządnie

¹⁾ 7 мая 1568 р.

były nadgrudzone wedle napisania w liście przymiernym, gdy tedy tam przyjedzie, ile ludzi będzie miał z sobą, tyłoz z tamtey strony niech mu będzie przydano, aby tak o tych poszarpanych bydłach iako y o tych, którzy nosy i uszy rzezali, owo zgola o wszystkim tym co siękolwiek przeciwko przymierzu stało, wziąwszy dostateczną wiadomość, porządnie co komu pobrano, wszystko powracawszy, a lotrow, którzy się tego wazyli, na przykład drugim pokarawszy, uspokoili. Więc białogrodzkiego beia ieden niewolnik niedawnemni czasy z pieniędzmi mu uciekł, także czausza porty naszej Abdy nazwanego dway niewolników ze trzema sty siedemnastą czerwonych uciekli, a, iako jest wiadomość, w tamtych kraiach są, takowych tam wynalazszy z pieniędzmi i pobranemi rzeczami, temu to Chasan czauszowi oddać do rąk rozkażcie, aby on odebrawszy z sobą tu przywiozł, więc gwoli przyjazni naszej tego Chasana więcej nad uniesiąc tam nie bawcie, ale predko do nas aby odesłany był, postarać się chcecie. Pisan na zachodzie miesiąca mucherrem nazwanego 976 roku.

Бігл. Чорторійских рук. ч. 611 стр. 325—6. З боку заголовка: Od Selima do Augusta na Laskiego i inszych ukrainnych starostow, skarżąc o pobraue bydła pod Oczakowem i o niewolniki etc. 1566 roku.

28.

Султан Селім до Жигмонта Августа; захоуче короля до участі в війні з Астраханею; жадає стримання українських панів від походів на улуси; просить віддати майно одного купця-Жида, забрано якимсь старостою. — Константинополь, початок цвітня 1569 р.

(Po zwykłych tytułach) krolowi Augustowi, (ktorego sprawom etc.), znak ten nasz cesarski gdy będzie oddany, mieycie wiadomo, iz na granicy pol kypciackich ruskiemu, bezrozumnemu i kazni godnemu, w przy należącym mieyscu i w iego bezwiernym rozkazaniu zamek Chadzi Turchan, który jest sławny nazwiskiem Astrachan nazwany, usiadłszy na nieyscu ciasnym przeciwko prawowierney wierze pielgrzymowania musułmanów przeszkadzając, drogę tamtą zastąpił i zagroził; oprócz tego, ze dostatki przechodzących zabiera, ale o tez jego złość, którą tam wyrządza iz wiary nie mając, potrzebuie tego, aby za pomocą bożą ten zamek z moznoscią iego był wzięty i odebrany. Gwoli czemu wielmoznemu Dewlet Gieraiowi chanowi tatarskiemu i z beglerbegow naszych kafenskiemu beglerbegowi i wszystkim czerkiewskim wodzom, rumelskim, anadolskim niewolnikom, taimetom, tymanom, ianczarom, topciom i inszym wszystkim niezwycięzonym woyskom waszyni, ile

widziemy bydz tego potrzebę, rozkazalismy, aby będąc pogotowiu, iuz się z bożą pomocą ściągali. Nayprzed tedy zaczynamy co za łaską bożą od błogosławioney ofiary rzezania owiec na obchod pielgrzymom. A tak mało przedtym za oycy naszego sultan Suleymana zmarłego, (ktorego duchówi niech Bog okaze miłosierdzie swoje,) przez iednego z tłumaczow tey porty naszej wysokiey Abrahama do progu wielmoznosci cesarskiey rozkazaliscie byli, ze mając wolą isc na tego ruskiego bezwiernika, aby iego panstwa prędzey mogły bydz spustoszone i poszarpane, abysmy tego Dewlet Gieraia chańa albo dobruckich Tatarow i akendziow, ileby potrzeba była, wam posłali. Teraz temu czas sposobny ukazał się, przeto iesli to wola wasza iest, wedle upatrzenia rzeczy y sposobu gotuycie się. Kupienie się y ściąganie woysk ukaynnych w panstwach naszych niech wam nic podeyrzenia nie czynią, bo poki wy w przyiazni stali będziecie, z owey strony panstwom y poddanym waszym, aby się co najmniejszego przeciwko przymierzu stac miało, nie myslcie ani sie obawiajcie. Przeto potrzeba tego gdy ten list nasz przez tego tłumacza porty naszej Ibrahima posłany was zdrowe zostanie, abyscie na Ukrainie swoiecy będącym dzierzawcom surowo zakazując, rozkazali, aby jako przedtym na oczakowski zamek napadłszy, niektore ulusy albo koszary zniosłszy, owce i insze bylla pobrali byli, aby więcey przeciwko przymierzu tego nie czynili i tych, ktorzy się tego wazyli, skarawszy pobrane bydła i rzeczy abyscie ukrzywdzonym powracac rozkazali, o czym iuz też list cesarski do was posłany był, wedle ktorego się sprawując na zamki i na mieysca panstw naszych przeciwko przymierzu abyscie naiezdzac nie kazali. Tak przyiazn dawna między nami trwała i mocha będzie zostawała. Co się tchnie tey przedsięwziętey sprawy, za bożą pomocą za zasciem tam niezwyeczonych naszych zamek ten wspomniony rozezwany i nieprzyiaciel ten nasz rowno z ziemią polozony wedle okazyi i sposobu podaiącego się będzie; wy tez iak najlepiej będziecie rozumieli, gotuycie się, ze za błogosławienstwem Bozym, znioszy spolnego nieprzyiaciela, poddani nbodzy będą pokoin zazywac; w tey sprawie iakobyscie mysleli i chcieli postać y iakim sposobem gotowosc swoią y zkad począc, wielmozney porcie naszej wypisawszy, oznaymiycie. W przeszłym do was przez Hassan czausza posłanym liscie Zyda iednego nieiakiego Iachcie pobrane rzeczy i pieniądze przez iednego starostę waszego, aby powrocone były i sprawiedliwosc aby się mu słuszna stała, napisalismy byli; przez ktorego czausza, ze te pobrane pieniądze y rzeczy w rękę waszych są, wskazaliscie, o toz ten Zyd tego Ibrahima do was iadącego namiestnikiem swym uczynił; trzeba tedy, abyscie podług listu waszego tego Zyda pieniądze i rzeczy odzyskawszy,

namiestnikowi jego oddać rozkazali, a cokolwiek w przeszłym liście naszym i w tym terazniejszym do was pisali, aby się wszystkiemu temu dosyc stać mogło, staranie pilne uczynić macie. Pisan pod pełnią miesiąca siewał zwanego 976 roku w Konstantynopolu.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 611 стор. 327—329. З боку заголовка. Od Selima do Augusta o wojnie do Astrachana i o szkodach kupieckich 1566(!) roku.

29.

Султан Сулейман до Жигмонта Августа; приймає до відомості що рушено з границь свовольних панів; післав до хана лист з напінням, щоб не робив шкід на Україні. — Константинополь, початок червня 1570 р.

...Krolowi polskiemu, Zygmuntowi Augustowi, (ktorego sprawom etc.) znak ten nasz cesarski gdy oddany będzie, wiadomo mieycie, iż temi czaszy do wielmoznego gniazda naszego i do sławnego progum wyniosły porty naszej, która jest y zacności sławna i zawsze jest ochroną tych, którzy do niej, przytulają przez wiernego panicza waszego Andrzeia Taranowskiego list powolności i szczerę miłości pelen¹⁾, w którym, cokolwiek napisano jest, wyrozumielismy dobrze tak z strony hana krymskiego, (ktory etc.), Dewlet Girai'a także około wam posłanego listu i do niego należących niektórych spraw i oprócz tego i jeszcze, że z państw naszych niektórych kupców w tamtych krajach poszarpano i skarby ich pobrano i to że na Ukrainie waszych będących niektórych panów, którzy do rozerwania między nami będącej przyiazni przyczynę dawali, ztamtądoscie ruszyli i że iestescie przyiazni z nami zawartę stali i szczyrzy i oprócz tego, cociękolwiek pisali i co przerzeczony posłaniec wasz ustnie opowiedział, wszystko dostatecznie przed podnożkiem wielmożney stolicy naszej suplikowano iest y wszystko rozumowi naszemu cesarskiemu wiadomo się stało. A tak przepis listu przymiernego wam posłanego przy liście osobnym naszym cesarskim, ktorysmy napisac kazali, wyzey wspomnionemu hanowi poslalismy, aby tak jako zdawna iest zobopolne między wami postanowienie, przymierza przestrzegal y kiedy hanem został, iako list przymierny odnowiwszy, wam dał, aby przeciwko iemu w państwa polskie nie wpadał, i aby się więcej podatkow od was, ieno iak zdawna bywało, nie upominal. Izescie wy zdawna porcie wysokiey powolności przychylni, macie wiedziec, że tych, którzy iey tez są zyczliwemi, znacie, a tak przeciwko temu listowi przymiernemu od was danemu

¹⁾ кінець речення вєра, нпр. oddany iest.

do Polski wpadac y panstwa tamte i poddanych ich szarpac, nie iest nasze cesarskie pozwolenie; więcey tedy tego nie czyncie i tych, którzy by czynic mieli, zahamuycie, a ktorzyby się hamowac nie dali i was nie słuchali, karzcie, mowiac, listem naszym cesarskim iemu poslanym przykazalismy. Gdy tedy list ten nasz cesarski wam przyidzie, trzeba tego abyscie wedle dawney waszey przeciwko porty tey szczyrosci y powolnosc, tak w kupieckich sprawach iako tez i w ukrainnych ostrozni będąc, dobrze zatrzymywali, iakoby się nic przeciwko przy- mierzu nie działo, staranie o to pilne czynic macie; z hanem tez wspomnionym, iakoscie się zdawna obchodzili, uczciwosc czyniac po- stanowionemu przy mierzu, nikogo w tamte kraie takze nie puszczaiac, szkod czynic nie dopuszczaycie, aby zatym obustronni poddani w po- koiu siedząc, powołania swego pilnowali. Niedawnego czasu techin- skiego starosty Hasan bega sługa, który mu z pieniędzmi zbiezał i zginął, miał byc odzyskany, ale ze iako slychac, daley uciekl, nie moze byc dostany; wszakze, co był pobral, iest wiadomosc, u kogo co zostało; mamy nadzieję ze tego to sendziaka naszego przez tego sługę iego pobrane rzeczy i gotowe pieniądze, odzyskawszy, gwoli z nami będącey przyiazni do wysokiey porty odeslecie. Pisan na nowiu miesiaca mucherrem nazwanego 978 roku w okręgu miasta Konstan- tynopola.

Бібл. Чорторійских рук. ч. 611 стор. 331—2. З боку заголовок: Od Suleymana do Augusta o lianie tatarskim Dewlet Gieraiu, o ukra- innych sprawach, o kupcach i o zbiegłym słudze sendziaka techinskiego Hassan bega 1570 roku mucharem.

30.

Мехмед баша везир до Жигмонта Августа; жадає заспокоєння гра- ниць. — Б. м. і д., червень 1570 р.

Między messyaszowego zakonu nasladuiącemi ludzmi nayzacnicy- szemu etc. krolowi polskiemu, (ktorego sprawom etc.) po zaleceniu chęci moich zyczliwych i po ofiarowaniu szczyrey przyiazni z miłosci pochodzącey wiadomo czynię, iz z rąk poslanen waszego do nayiasniey- szey porty ottomanskiey poslanego Andreja list pelen miłosci wziąwszy i przeczytawszy, sens iego dobrze wyrozumiałem, tak z strony Wgo hana krymskiego, Dewlet Giraia, (ktorego etc.) iako też i z strony przedtem poslanego listu przy miernego takze z strony kupcow, ktorych dobra w tamtych kraiach są rozszarpac, takze i to ze na Ukrainie waszey posadzeni są niektorzy panowie, od ktorych się niepokoy tam mnoży a nayiasnieyszy niezwyćężony i wszelkiey czcigodny cesarz chce, aby w panstwach iego wszędzie ludzie niespokoyni i zaczepki

robiący zniesieni byli, wedle postanowienia z wami będącego i aby też złamnąd zachowywany był pokoy, zyczy i pragnie. Owo cokolwiek napisano było i cokolwiek ieno ustnie posłaniec wasz powiedział, przed podnożek maiestatu nayiasniejszego cesarza wszystko wiernie suplikowałem. Do hana tedy wyzey wspomnionego z listem własnym nayiasniejszego cesarza poslanego wam listu przymiernego przepis posłaliśmy, napominając, aby iako za dawnych czasow z dziadami i pradziadami waszemi było zobopolne postanowione przymierze, tak aby się i teraz zachował, a przeciwko danemu wam listowi swemu przymiernemu nic nie czynił i panstw waszych nairzdzad aby zartiechał, gdyż cokolwiek jest nad postanowienie zobopolne, tego nayiasniejszy cesarz wdzięcznie nie przymuie; przeto i teraz tego więcey aby nie czynił i od wpadania w panstwa wasze się pochamował, a ktorzy by się nie chamując wpadac wazyli, aby takowych karał, pisac do przereczonego hana kazal. Ale kiedy to wpadanie w panstwa wasze czyni, tym się rad wymawia, że mu zwyczajnych podatkow, lubo się ich u was upomina, wydawać nie kazecie; rozumiem i tę nadzieją mam, że kiedy mu te zwyczajne podatki nie odkładając i nieomieszkiwając wydawać kazecie, a spolnego między sobą postanowienia przestrzegać pilno będziecie, będą w pokoju poddani panstw waszych zostawali i swoich robot zwyczajnych i wczasow zazywali, o co wy się pilno starać macie. Coż więcey pisac. (Daty nieniasz: 978 roku miesiaca mucharzem).

Бібл. Чортгорійських рук. ч. 611 стор. 577—8. З боку заголовок: Od wezyra Mechmed basze do krola Augusta per factorem Czelebi allatae o sprawach ukrainnych i o hanie Dewlet Gieraiu 1570 roku.

81.

Султан Сулейман до Зигмонта Августа; жадає карі на українських козаків, що граблять Татарів, розбивають купців, убивають татарських послів; в українських городах є билин як тисяча невольників-Татар. — Константинополь, кінець падолиста 1570 р.

Iezusa chwalaćemu wybornemu pańu, messyaszow zakon trzymiaćemu, nayzacnieyszemu etc. krolowi polskiemu Zygmuntowi Augustowi, (ktorego sprawom), gdy ten list nasz cesarski oddany będzie wiadomo mieycie, iż wielmożny i zacny han tatarski Dewlet Gieray do wysokiey party naszej list swoy przyslawszy, bardzo się uskarza, że kozacy niektorzy z Polski rok podle roku zimie i lecie zawsze przychodząc, Tatarow zony, dzieci, stada i bydła rozne zabierając, bardzo

przykro ziemi krymskiej czynic nie uslawiają, więc i kupcow do Moskwy handlujących po trzykroć iuz rozbiwszy, po siedmdziesiąt tysięcy we złocie tak gotowizny iako i w towarach roznych pobrali, i tego roku dnia 20 (miesiąca rebiul achyra¹⁾) stado tatarskie owce i bydło rogatę porwawszy ugnali, owo zawsze wielkie szkody nam czyniąc, nigdy nie ustawiają, mówiąc, napisal. Posła waszego, ktorego był zatrzymał i za rozkazaniem naszym go cesarskim puscil, taką sptawę o tym daie, ze od astrachanskiej wojny aż dotąd zadnego wpadania w panstwo polskie Tatarowie nie czynili, ale częste skargi od Tatarow o pobieranie zon i dzieci i stad i bydł często slychać, (ktorych szkod, aby nadgrodzone były, upomina się), przeto gdy po drugi raz do Astrachanu na wojnę im kazano, wiedząc, ze tam szesc albo więcej miesięcy zamieszkać mieli, pokiby się tedy nie powrocili z wojny, gwoli temu posła waszego zatrzymał, aby pod iego w Krymie bytność kozacy Dniepr przechodząc, Tatarom szkod nie czynili; wszakże i samego i ludzi iego w jednym miasteczku dobrym we wszelakim wczasie trzymał, ani go, iako było udano, więził, albo ślepił, atoli, iakosmy prędko do niego o tym pisali, zdrowo do was przypuszczony iest. Uskarżał się i o to, ze kilkakroć posły iego, ktorych do was posyłał, pozabiano, a gdy dla niewiadomości, gdzieby się podzieli, znowu ślał, nie się pewnego wywiedzieć nie mogli. Więc, iż niektórzy kupcy, inż własnie w Moskwie będąc, a drogi przez Polskę zawarte mając, rozkazalismy, aby wozy i wielbłądy przeciwko nim posławszy, onych zdrowo przeprowadził, tedy gdy tych kupcow prowadzono dawnymi, starami drogami, i tych poszarpano i połupiono i nuż pięćset Tatarow iadących po swej potrzebie do Białogrodu wszystkich Polacy napadłszy poymali; nuż blisko nad rzeką Dnieprem mieszkających Tatarow cztery i pięć kroć w rok nabiegaiąc, zony i dzieci biorąc, stada i bydła odganiają, a to i tą razą iako wiele stada i bydła pobrali, Mechmed czausz iest świadkiem; wszak i dotychczas w Czerkasiech, w Kijowie, w Braclawie i w Kaniowie i w Peresławiu sławnym (Dom Chanslu, od nazwiska miejsce), więcej niz tysiąc niewiast i dzieci musulmanskich naydzie się, taką rzeczą takie tatarskie szkody nadmniemanie wielkie są. Co z strony podatku, zeby się miał większego u was upominac, taką sprawę daie, zescie mu ie za pięć albo szesc lat winni zostali, y toć to iest, ze się on tego zatrzymania dochodzi, a wy rozumiecie, ze się więcej upomina; to i tu się opaczna rzecz ukazuje. Niedawnego czasu, gdy za rozkazaniem naszym cesarskim woiewodę włooskiego zaprowadzał, od was się wracającego posła swego

¹⁾ з 1 вересня 1570 р.

w drodze potkawszy, a zadnego słusznego responsu od was nie mając, tego czasu uderzył w państwo wasze, i żeby się za ten rok upominać miał podatku, nie zna się do tego ani się to ukaze, powiada. Wiedzieć, że ziemia tatarska i sam han tatarski Dewlet Gieray jest z dawnych ten, który chorągiew naszą cesarską trzyma i jest zawsze szczerym i posłusznym i wiernym porcie wysokiej ottomanskiej i nigdy się z usług naszych nie wymawia. Tatarowie też sami muszą być zawsze u nas na miłościwym oku, bo są musułmani. Ile razy się trafi do niego nam pisać, zawsze mu, że z wami dobrą przyjaźnią i somsiędztwem prowadzimy, oznajmujemy, aby on też z wami w dobrej przyjaźni żyjąc, do państw wpadania i szkody czynienia zaniechał, napominamy i napominac na potom nie zaniedbamy. Ale iż też jest sobie pan i ma swe osobne państwo, tedy wedle danego wam od niego przymiernego listu zachowac się macie, i te jego podatki wedle zwyczaju bez odkładania i wymówek niepotrzebnych oddawac kazcie. Ieszcze oprócz tego, aby z waszej strony musułmanom takie szkody się dzieć miały, żony, dzieci tatarskie w niewolę zabierac, bydła, stada i ich dobytki zaganiac, kupcy nasze i z państw naszych wychodzące szarpac i zabierac i włosci naiezdzać aby wasi kozacy mieli, a z waszej strony nie mieli by być hamowani, nigdysmy się tego nie spodziewali. Potrzebna tedy to jest, gdy z listem naszym cesarskim sługą porty wysokiej naszej Durgul czasz tam przyjedzie, abyscie ukazując przeciwko tej porcie naszej zdawna zwykłą życzliwość i powolność swoją, w tym szczyrość swą oświadczyli, a około tego pilno pracowali i o to się starali, iakoby odtąd więcej szkody ziemi tatarskiej z Polski się nie działo, a żony, dzieci, stada i bydło i insze dobytki pobrane, aby wedle między wami będących przymiernych kondycji powracane były i kozacy ci, gdziebykolwiek byli, onych wynalazszy, aby pokarani byli, więźniowie, ile ich kolwiek pobrano, a nayać się, aby powracani, także żony i dzieci musułmanskie aby wypuszczeni byli i na swoje miejsca aby wolno posli. Także przeciwko przymierzom kupcom poczynione szkody aby nadgodzone były, a potem, aby się nie z tamtej strony przymierzu przeciwnego nie działo, hanowi też tatarskiemu zwyczajne i zdawna powinne podatki albo upominki, aby spełna wedle czasu oddawane były, pilnego starania przyłożyć macie, aby zatym każdy stan w pokoju siedząc, każdy swe powinności sposobnie odprawować mógł. Hanowi też krymskiemu listem naszym cesarskim przykazemy, aby państwu polskiemu i poddanym ich przeciwko przymierzom szkody żadnych nie czynił i czynić nie dopuszczał, gdyż to nie jest rzecz przystoyna i słuszną; a iezliby się kto wazył szkody czynić, aby takowych karać, zaczym pewnismy, że się zachowac będzie chciał.

Wy też kozakom swoim y na Ukrainie będącym ludziom, mocno przykazcie, aby postanowionemu przymierzu uczciwość czyniąc, wszelakiej przyczyny dawania się wystrzegali. Tak wiedźcie, a temu piśmu naszemu wiarę dajcie. Pisan na z schodzie miesiąca dziemazył achyra 978 roku, w Konstantynopolu.

Бібл. Чорторпійских рук. ч. 611 стор. 339—342. З боку заголовка: Od Suleymana do Augusta o hanie tatarskim y o szkodach od kozakow, o kupcach, o posle w Krymie zatrzymanym 1668 roku.

82.

Судтан Сулейман до Жигмонта Августа домагає ся кары на людей, що пограбили Татарам вівці. — Константинополь, к. 5. жовтня 1571 р.

...Krolowi Zygmontowi Augustowi... znak ten nasz cesarski gdy oddany będzie, mieycie wiadomo, ze wszelkiego poszanowania godny, Dewlet Geray han tatarski, (ktoremu zacności niechay przybywa,) do wysokiej porty naszej przez czausza wrotom naszym służącego Durğud nazwanego list przysłał, skarżąc się, zescie wedle dawnego zwyczaju iemu należących wydatkow, ktorych się on u was za trzy lata upominal, nie dali, a iż Tatarowie w kupie gotowi będąc stali, obawiając się ich woyska, też swoje trzymać musieliscie, ze się tym wymawiać oznaymil. Co było przyczyną, ze kilkadziesiąt tysięcy woyska zabrawszy, poslow swoich do was posyłał, ktorych trzech iakobyscie zabić mieli, oznaymuie. Ieszcze, gdy temi czasy do Moskwy chodzili, Polacy Dniepr przeszedłszy, pięć tysięcy owiec zabrawszy, wiele musułmanskich dusz natracili i zon i dzieci w niewolę pobrali i iezli iuż tak to zostawac będzie, a oni się nie poćhamui, i повинного dawania za trzy lata nam nie dadzą iuż ztąd będzie znać, ze się im woyny z nami chce, czego Tatarowie pragnąc, „gotowismy wszyscy pomrzec“, mowiąc, szeroko wypisał. A tak iakie macie z wyzey pomienionym hanem krymskim zdawna postanowienie i przymierze, wedle tego się sprawniując, wszelkim obowiązkom dosyc czynic macie, aby z waszey strony nic przeciwnego postanowienia między wami będącemu się nie działo i aby od poddanych i wam poslušnych ludzi państwom tautym pokoy zachowany byl i wićcey aby zabierania musułmanskich ludzi w niewolę y dobr ich działo się; takze te im zwyczajne podatki, aby im rok podle roku bez zatrzymania wszelakiego oddawane bywały. Słuszna tedy teraz i potrzebna rzecz iest, abyscie za przyściem tego porty naszej Abdy czausza gwoli przyiazni z wielmożnym gniazdem naszym

w te sprawy porządnie weyrzawszy postanowionego przymierza inaczey ochraniać rozkazawszy, to co Tatarom pobrano, powrociwszy i tych, co to robili, skarawszy, więźniów wypuściwszy, więcey nie przeciw postanowieniu czynić nie kazali. Tak wiedziecie. Pisan we srodku miesiąca dziemazył eweł nazwanego 979 roku, w Konstantynopolu.

Бібл. Чорторвйских рук ч. 611 стор. 575—6. З боку заголовок: Od Suleymana do Augusta, o szkodach tatarskich i upominkach, przyniesiony przez Abdi czaus die 11 februarii, 1569 (1).

38.

Султан Сулейман до Жигмонта Августа; питає ся, яка причина, що польське військo приблизило ся до волоської границі. — Адриянополь, в 15 січня 1572 р.

...Krolowi Zygmontowi Augustowi, (ktorego sprawom niech Bog da dokonczenie dobre), znak ten nasz cesarski gdy oddany będzie niyecie wiadomość, ze tymi czasy na Ukrainie tamtey na urządzie będący sendziakowie niewolnicy nasi osobnemi listami swemi nam oznaymili, ze Polacy kupami i pulkami niemalymi zblżyli się do ziemi wołoskiew i bardzo iuż ziemi i poddanym z niemi ciężko. Laski też ieden z panow waszych z niemalym woyskiem na granice wołoskie nastąpiwszy na gruncie polskim stanął, doład, coby zamysliwał, nie wiedząc, napisali. Oprócz tego ieszcze, ze taka się rzecz w Waradzyniu i Sadryniu dzieie, dolożyli. A tak coby za przyczyna tego kupienia się i zbierania woysk na wołoską ziemię była, abyśmy prędko wiedzieć mogli, z poslušnych wysokiew porcie naszey czauszów i niewolnikow Durgud czausa posylamy. Trzeba tedy, iako prędko ten doydzie, a was zdrowo zastanie, abyscie wedle starodawney zyczliwosci waszey, powolnoci i szczeroci swoiey wszystkie sprawy koło tego względem przymierza i pokoju między nami będącego przestrzegaiąc, aby się mu nie przeciwnego nie dzialo. dostatecznie nam wypisali. A iezlibyscie tę przyczynę byc rozumieli, ze gospodar wołoski pannę iedną bierze y poymnie z Polski i dlatego lakowe kupy gotowe są, tedy aby gwoli takiej sprawy Polacy do Wołoch chodzie i co zlego tam robieć mieli. nie dalismy nigdy pozwolenia i teraz żadną miarą na to nie pozwalamy. Przeto tak o tey sprawie iako i o inszych, coby się kolwiek w tamtey stronie dzialo, do wysokiew porty wedle waszey przyiazni prędko oznaymieć nie omieszkiwacie. Pisan we schodzie miesiąca siebana 979 roku w Iedrnopolu.

Бібл. Чорторвйских рук ч. 611. стор. 351—2. З боку заголовок: Od Suleymana do Augusta o kupieniu się ludzi do Wołoch i o Laskim, który woysko zbierał 1577 (1).

84.

Стефан Баторий до українських урядників; з поводу жалів запорозьких козаків збороняє урядникам виконувати юрисдикцію над козаками, накладати на них податки, забирати по померших майно. — Рига 9 півтіня 1582 р.

Stefan etc. Wszem wobec ukrainnym woiewodom, kasztelanom, starostom naszym i ich podstaroscim w panstwach naszych będącym uprzejmym i wiernie nam miłym łaskę naszą krolewską. Uprzejmie i wiernie nam mili. Dali tę sprawę przed nami kozacy nizowi zaporowscy, iz uprzejmosci i wiernosci wasze mimo urząd i zwierzchnosc starszego ich, nad nimi od nas zleconą, iurysdykcją nad nimi uzurpując, nie tylko onych imają i bez wszelakiey przyczyny do więzienia sadzają, obwiestki, kolendy i insze podatki na nich wymyslaią, ale też maiętności po smierci ich, minąwszy przyiacioly i krewne, zabierają i sobie przywłaszczają, co iz iest przeciwko prawu pospolitemu i praw ich naruszeniu, roskazuemy uprzejmosciom i wiernosciom waszym, aby na potym nad tymi kozakami nizowemi¹⁾, zwłaszcza, którzy zold nasz biorą, a w miesciech, miasteczkach i indziej mieszkaią, onych karząc i do więzienia sadzając mimo wiadomosci starszego ich, który z ramienia naszego nad nimi iest, iurysdykcey nieprawnie w rzeczach potocznych nie używali, zadnych tedy podatkow, wymyslow wiecznie nie brali, oprócz zeby iakie mordy i gwalty czynili. takowi mają bydz, zniowszy się z niemi, urzędownie karani. A po zmarlych maiętności, zebyscie też nie zabierali albo komu zabierac nie dopuszczali, ale aby krewni z nich kozdego albo, komu on daruie, po smierci ich brali, dla łaski naszej i powinności urzędow swych abyscie inaczey nie czynili. Dan w Rydze dnia dziewiątego miesiąca kwietnia roku bozego MDLXXXII, krolowania naszego roku VI.

Бібл. Чорторийских Текн Нарушевича ч. 124 стор. 93—4. — Документ хибно положений під 1632 р., хоч має дату 1582 р. — Заголовок: Копія універсалов од козакow запороских подане (sic) з strony волности их им наданых од крoла Јего Мосци Стефана. — Нова копія: Ex ms. metrices regni.

85.

Із рішень повітового сеймику в Безді: про українну свободу. — І. м., жовтень 6 р. (1584 р.?).

...Isz nam Јего Krolewska Moscz raczel dac znacz, ze niebespiechenstwa, ktore iminebant tak od Tatarow iako tesz y od czesarza

¹⁾ в рук.: nicowemi.

tureckiego, za obnisiwaniem, czuloszcizą y shtaraniem Jego Krolewskiej Mosczi są zahamowane, iako y insze lasky Jego Krolewskiej Mosczi przecinilo tey rzeczypospolitei naszey, tak tesz y tho z wielkim podziękowaniem przymuiemy y prosiemi daliey Jego Krolewskiej Mosczi, aby w them wstawacz nie raczel, a laskę raz pokazaną w obnisiwaniu bezpieczenstwa kraioiw tych do koncza continuowacz nie zaniechal, abisimi za szesliwem panowaniem Jego Krolewskiej Mosczi w domiech y majątnosciach swoich od nieprzyiacziela czuli bely. A isz nam Jego Krolewska Mosczi raczi dawacz znacz, czego y sami nasluchalismi się, ze swowolenstwo ludzi wkrainnych tych niebespieczenstw wielką nam occasią daie, panowie poslowie przimawiacz się do tego będą, aby czy ludzie w porządek iaki wprawieni bely, gdisz w porządku będącz, mogą sie do sluzbi rzeczypospolici przidacz, a pacta y foedera starozitne s cesarzami tureczkimi facta i tecta miecz chczeni y zawięzenia rzeczypospoliti swej z nimi nie ziczemy.

Бібл. Чорторійских рук. ч. 1621 стор. 73—74.

36.

З ухвал люблинського сеймику; про свобольних людей, що пучють мур з Туреччиною; 1584 р.

...Prosić Jego Krolewską Mosczi, aby zaniechawszi niepotrzebnych rzeczi, ktore zwikly rzeczpospolitę hamować y pruznować, a propio czas na seymie trawicz, aby raczil na tem scymie zabiegać za radą stanów coronnich, a izbi nie tilko ten motloch hultayski ziwocie, iako sie po ten czas dzialo, był karan, alie y czy, ktorzy rzeczpospolitei mieliby szluzic, sami są przicina y powodem tich niesnaszek okolo targania przimierza z cesarzem tureczkiem, czego laczno mozo Jego Krolewska Mosczi sprawie miecz od comiszarzow, ktore na inquisitią Jego Krolewska Mosczi slacz raczil.

Бібл. Чорторійских рук. ч. 1621 стор. 85.

37.

Намфлет на Яна Замојского; закидає ся, що він послав козаків під Тегиню. — В. д. (1586 р.).

Interrogatoria o obrazach rzeczypospolitey ku dowiadowaniu się o nich na przyszley elekticy.

1. Kto wziąwszy dziesięć tysieny złotych od pana z Tarnowa dzisiejszego sendomirskiego castelana, udawszy, ze z oney przyczyny od siebie Krolowi Jego Mosczi nieboszczykowi Augustowi tę sprawę o panu z Tarnowa, iako młodemu człowiekowi na ten czas y dufaią-

cemu, z dobroci swej odniósł, zemu król dopuścił wiechac w Tarnow, y czyją sprawą rozruch się stał w Koronie y nawiedzenie cudzoziemcow na gniazdo tarnowskie, ludzi starożytych y przednie v rzeczywospolitey zasłużonych y na znaczne xiążę Ostrogskie, Ięgo Mosci pańa wojewodę kiłowskiego z ukrwawieniem miejsca tego z rozszarpaniem antiquitatum domu tego, między ktoremi y te były, co wolnościom rzeczywospolitey należały, także y secretorum regni, o którym iako w senatorskim domu pisma były, które po cudzych ziemiach rozniezione są, z zakochaniem się ieszcze w tym wczynku, że zaraz na dwóch się pomścili, na panu Tarnowskim, przy którym rzekomo stali, że tę pannę, o którą się starał, radnicy mu dano, na xiążeciu Ięgo Mosci wojewodzie kiłowskim, że mu corki dac nie chciał.

2. Kto fidem publicam zgwałcił w osobie Bohdana y co za consilia mieli, iakoby z tego crimen onego wywiedli?

3. Ktorzy w pierwsze interregnum po królu Auguscie Francuzowi Korone przedawali y corruptii tych nie wstydzali się we Francicy vpo-minac, potym ze fortelmi dziwnymi wymogli, w Krakowie brali, y choć iuz był Francuz odiachał, iuz za panowania króla Stephana te corruptie gwałtem na kupcach krakowskich wyciągali?

4. Kto pod interregnum henrykowskim pod Ięgo Moscią panem z Dąbrowiec, wojewodą y starostą vprzywiliowanym zamek krakowski vbieczać chciał?

5. Kto słudze slacheckiemu ręce obciął, a potym tegosz samego slachcica na zamku krakowskim pod seym vpoliczkował?

6. Kto Krupezanę w tlomoku y pannę służebną królowi Henrykowi, ku wszeteczeństwu zaprawuiąc go, posyłał, nie obzierając się na to, że święta panna królowna polska tu w poblizu natenczas mieszkała?

7. Kto w tance wszeteczne y obrzydliwosci z białymi głowami nagimi króla wprawował, wiedzem y pobudką mu tego będąc?

8. Ktorzy króla tegosz o krzywoprzysięstwo przywiedli, że o zamordowanie onego człowieka, rady koronney, kasztelana przemyskiego z domu znaczego Wapowskiego z matki Tęczynskicy, zabitego na seymie na zamku decret czynic, dwa statuty koronne zgwałcił przeciwko różnym sententiom wielu senatorow z wielkim zalem ludzi slacheckich?

9. Kto potym tenze decret zmyslonym vproszeniem confiscathey dobr wyspiał, z sprawiedliwosci koronney y ze krwi przelaney ludibrium sobie własnie czyniąc?

10. Kto w domu pana Iazłowieckiego, wojewody ruskiego, piwszy, iadszy, obłapiawszy Coruat Ianusza, skoro z domu tamtego wyiachał,

calowaniem tym wbespieczony, wysławszy za nim Tatary, wstrzelac dał?

11. Kto obrzydliwości rozmaite, senatorem będąc, na miejscach różnych, rąk i plec y lata nie miane nie oglądając się, czynił? Siłaby tu pisac, czego wstydliwe pióro nie może.

12. Ktorzy we wtore interregnum, iechawszy do Rozembergu do siedmigródzkiej ziemie, praktyki różne jednego czasu o Koronie czynili?

13. Ktorzy z Serarskim także tego czasu praktyki czynili? Pieniądze od niego kto brał? Komu się ich za króla Stephana wspominało?

14. Ktorzy także od Rakuszan y od innych pieniądze brali? Wszak słyszeć o rejestrze w komorze wrocławskiej ku hanbie narodu naszego, gdysz o tym Niemcy druki podali sprośne, przyrównując naszą matkę Koronę matce wszechczyny.

15. Ktorzy od króla Stephana na on czas wojewody siedmigródzkiego praetextem potrzeby rzeczypolitey coronney dwadzieścia tysięcy czerwonych złotych wzięli y kto wzięwszy ich połowice, do drugiej strony iachal?

16. Ktorzy pod tym także praetextem rzeczypolitey potrzeby sto tysięcy złotych od tegoż wzięli y komu je podzielili albo zniszczyli, ze podzielili?

17. Ktorzy pana nowego do złupienia ludzi a zwłaszcza contrariae sententiae wiedli y przez którą sprawę, dotąd się król nie łączył, tym kilku osob wysługi odjęte są?

18. Ktorzy człowieka osądzonego y wywołanego do Korony przywiedli, skąd rzeczypolita musiała przysc do obelżenia praw, które za potęgą ich kilka lat z krzywdami nowymi cierpiała, z despektem wedle zacnych ludzi, przyjeżdżaniu do grodów y pytaniem się, iesli przez zamek lubeski drogi niemasz?

19. Ktorzy pobór najpierwszy uchwalony na potrzebę rzeczypolitey rozebrali y rozsławiali?

20. Kto wzięwszy od króla niemało zbioru siedmigródzkiego y intraty, co tu trochę było a zwłaszcza z zup y pieniędzy poboru, skazał mu pozytywki w Gdansku y do gdanskiej burdy rzeczy przywiodł y także królowi dla teyże przyczyny do Tykocina wkazał?

21. Kto do zup krakowskich Włocha z Żydy wwiódł, y do tey skazy zupy przywiodł. gwoli pozytywki swemu?

22. Kto by na Niz wysłan był y szedł pod ten czas, gdy się zaczynała wojna moskiewska, skąd nie tylko rozerwanie pokoju z pogany wrosc mogło, ale y przerwanie zaczętej wojny z moskiewskim y kto potym kozaki w domu swym powiązane miasto place im winney posiekl?

23. Kto wyprawil na Tehinie kozaki, czym sie przymierze z Turkiem malo nie rozerwalo, az potym poswarzeniem, wziecia dobr zmyślenie confiskowanych ledwie zatrzyman byl?

24. Kto slachcica starozytnego domu Siemienskiego vbaczmagował (sic) y do przysięgi przycisnął, ze skarzyc się o to nie miał?

25. Kto Trepkę slachcica zamordował, tak ze psi cialo iego roznosili? Gwallow innych roznych ktoby sie nawyliczał, czarnoscięstwa?

26. Z czyiego domu y czyi siestrzeniec czlowieka zacznego y cnotliwego Iego Mosci pana Andrzeia z Gorki, kasztelana miedzyrzeckiego, godney pamieci poimal y poimawszy do cudzey ziemie wozono ku krzywdzie wielkiej y zalu Korony, co nieboszyk oplakiwaiąc z swiata tego szedł?

27. Kto pod zamkiem krakowskim proboszcza miechowskiego w domu strzelbą szturmem dobywał, ze mu się asz kilką tysienicy zlotych odkupil?

28. Kto do Franciey do Henryka iezdził y krolestwo polskie przeciw warunkowi warszawskiemu przyznawal mu y co tam sprawował?

29. Przywiesc sobie na pamieć, kto od moskiewskiego przeciwko oiczyźnie pod woine pieniądze bral y onemu przysięgal?

30. Rospytywac się, iesli zeby gdzie po Koronie y kto falszywą mynicę bil?

31. Kto slachcicowi polskiemu ręce obciął?

32. Kto slachcica polskiego adegil, vi więzając, dręcząc, ze musiał katowski vrząd exequi, ręce obcinac?

33. Pytac się, od kogo y dokąd Nawoy z Foglerzem się pod to inz interregnum przeiezdżali y iesli komu co przyniesli?

34. Pytac się, kto tak prędko posły cudziemskie na conuocatie cieszyc Krola Iego Mosci, czego po smierci siostry rodzoney Krolowey Iei Mosci szwedzkiej nie czyniono, przywioldł y kto z iemi praktykował?

35. Pytac się, co tu Szambor y Daniel princz y z kim sprawuie?

Бібл. Чорторийских рук. ч. 350 стор. 359—364. Сей памфлет написаний підчас безкоролівя по смерти Баторія 1586—7 р., як се в нім самим замічено (див. пункт 33 і пор. 1, 3, 4.); особа, до котрої відносять ся закиди, се Ян Замойський; пор. відповідь на памфлет в *Collectanea vitam Zamoyscii illustrantia* стор. 277 і д.

38.

З промови підканцлера на софмі; козакки знищили кілька турецьких кораблів і пограбили Козлів, Турки і Татари йдуть на Польщу. — 9 вересня 1589 р.

Anni millesimi quingentesimi octuagesimi noni, die nona septembris.

Panowie senatorowie witali krola. szwedzkiego imieniem swym y panow senatorow, ktorzy byli congregati w Lublinie, gdy Krol Iego Mose domui austriacae przysiegal, od ktorych X. Podkanclerzy do niego mowil rzec w te slowa.

...Est praeterea unum, Rex Serenissime, quod iam nostram rempublicam in hac Serenissimi Regis et Domini nostri clementissimi a Polonia absentia tangit, hic vero nos et senatores et aulicos omnes vehementer angit atque sollicitos reddit. Adhuc Maiestas Sua erat Vilnae, cum ab Illustri et Magno Domino cancelario et exercituum regni generali praefecto, tum quoque ab aliis senatoribus et finitimis exercituum capitaneis certum accepit nuntium, qui aliis atque aliis posterioribus literis fuit confirmatus, Turcarum imperatorem sic irritatum atrocino kozakorum Nizoviorum, qui aliquot naves turcicas depraedati sunt, postea et civitatem Kozlow in Thaurica Chersoneso depopulati sunt, siue offensa transactione Maiestatis Suae cum serenissima familia austriaca, numerosissimum exercitum turcicum equestrem et pedestrem cum bilgelbego Graeciae et cum tormentis, tum et uno principe Tartarorum Praecopiensium, ad regnum Maiestatis Suae bello prosequendum expediisset et Turcas quidem ad ipsum Danubium in Valachia pervenisse, Tartaros per Boristenem flumen frustra impediendis nostris transivisse. In eo reipublicae nostrae periculo nullum praesentio remedium adferri posse videmus, quam si Serenissimus Rex noster et Dominus clementissimus, quam primum in Poloniam reditur, instituat et pro officio suo regni populorumque a Deo sibi commissorum defensionem promeditetur, eique incumbat. Quam ob rem summopere Maiestatem Vestram rogamus, ut eum cum Serenissimo Rege nostro congressum ita moderari atque dirigere dignetur, ut quo ad eius fieri possit, cum periculum sit in mora, quamprimum Maiestas Sua in Poloniam sese recipiat. Ea re non modo Maiestas Sua rebus, sed ipsi existimorum Maiestatis Suae non modo apud nostros homines, verum etiam apud externos omnes maxime ipsos hostes quam maxime consuletur.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 360 стор. 497.

39.

Із королівської інструкції на сеймпки — про причини непорозумінь з Туреччиною. Козаки розбили турецькі кораблі на Чорних морі, зруйнували й пограбили Козлів; ізза цього Турки з Татарамі зробили похід на Україну. — 23 грудня 1589 р.

...Iednak a to choc w tak obwarowanych y opatrzonych zewsząd rzeczach nalazł zły y szkodliwy wiater swą dziurę albo dziur kilka.

naprzód od pogan, co iako y skąd poszło, tak Iego Krolewska Mosc, który wszystkie zewsząd niepogodi opatrzować y w nich Wasze Mosci przestrzegac powinien, daie o tim Waszmosciam znac. Paganin ten cesarz turecki, lubo dobrze mozny y na ktorego sie swiat wszitek ogląda, iednak, nie spuszczaiać sie na moznosc swą, iest na wszitkie strony, na wszitkie nieprzyiacioly, na wszitkie sąsiadi swe bardzo intentus y ma na kazdą y namnieyszą rzecz pilne oko. Wiedząc to o arexyiążeniu Iego Mosci Maximilianie więzieniu, pilnie sie y o tim dowiadował, coby sie daley w tey sprawie działo, iusz insze rzeczy miiając, ktore go dochodziły y w ktorich do Iego Krolewskiej Mosci dawał listi swe. Ale gdi transactia z domem rakuskim sie stała, gdi sie dowiedział, ze Maximiliana z więzienia wypuszczaią, poczęła mu ta rzecz byc bardzo podeyrzana y począł o przyiazni Krola Iego Mosci wąpic, bo iakie między nim, a domem tim rakuskim iest nieuspokoiene y nieuleczone odium, moziecie Waszmosc wiedziec. Tho tedi naprzód wzruszilo go y uczynilo mu podeyrzaną przyiazn Iego Krolewskiej Mosci, iako s pewney wiadomości i wspomniania baszu przednieyszego, weszyra, Iego Krolewską Mosc tą doszło, co tesz z odpisu tureckiego, który przyniosł pan Fredro iasnie Krol Iego Mosc wyrozumiał. Przystąpiło do Iego, ze poseł do ponowienia przynierza przez czas niemały do niego nie był posłan, co tim więtsze a swiętsze mu podeyrzenie czynilo. To nieposłanie posła przez sie stało, gdisz ieszcze na koronacii był naznaczon, nizey sie powie. Ale atoli y to była iedna y niemala podzoga Iego zapalu, który sie był wzniecił od tey tam strony. Na ostatek tho podeyrzenie nie tilko potwierdziło, ale y gniew poganina Iego iawnie zapaliło, swowolenstwo vkrainne, swowolenstwo kozakow nizowych, ktore ze miało kiedy zatrudnic rzeczpospolitą y w wielgie ią niebezpieczentwo przywiesc. Krol Iego Mosc świętey pamięci Stephan iako ma sprawe Iego Krolewska Mosc wspominał y często o to radi y stany coronne przestrzegał, było tho y przez Iego Krolewską Mosc y na seymnikach przeszlych dostatecznie Waszym Mosciom przelozono, było y na seymie walnym inculcowano iako w propositiey Krola Iego Mosci tak y wolach senatorskich, a ossobliwie więc przez pana hetmana coronnego, który gdi constitucia dokładnie przeciw tim swowolenstwom namowiona dla roznego osob niktorich zdania doisc nie mogła, ale insza nie tak dostateczna, iak i swawola tamta barzo zawzięta potrzebowała, na to mieysce była wniesiona, opowiadał sie zalem wielkim przy zawiraniu seymu, bo bez wąpienia posłowie Wasz Mosc, ktori tam na ten czas byli, pomnią, ze zaniedbanie tho albo lalkie branie przed sie takowey szkodliwey iskry miało wielki zapal wznieccic y rzeczpospolitą w wielką trudnosc przywiesc. Y tak

ze sie stalo, bo gdi lekce te rzeczy byly puszczone, a to wzielo swowolenstwo tim wieksza smialosc y gure richlo po seymie, gdi Iego Krolewska Mosc, bywszy u Arcyxiarzcia Iego Mosci Maximiliana w Krasnym Stawie, w drogie ku Ifflantom sie puscil y byl w Xięstwie Litewskim, kozacy na swych¹⁾ iako oni zowia, czaykach²⁾, uderzili na okręci tureckie przy brzegu na Czarnym Morzu bezpiecznie stojacy, rozbili ie y zlupili. Co gdi cesarza tureckiego doszlo, a byl tam natenczas v niego poslaniec Iego Krolewskiey Mosci pan Fredro, barzo sie tim obrazal, iednak, choc to iusz nie pierwsza. gwoli dobrej przyjazni s Krolew Iego Moscia, przy panu Fredre puscil to mimo się, alie zaraz, raz wraz, ledwie pan Fredro odiechal byl s Konstantinopola, y byl ieszcze na dobruckich polach, znowu kozacy miasto Kozlow w Perekopie, gdzie wielki sklad mieli kupcy tureccy, zburzyli o kila set kramow kupieckich wybrali, korzisc wielką tam wzieli. Tho gdi ku pierwszym rzeczom i suspitium przypadlo, dopirosz poruszilo serce i iad poganina Iego cesarza tureckiego, y iako sie za krola Stephana po zburzeniu w Tehinie opowiadal, gdzieby go co znowu takiego polkac mialo, ze nie chcial cierpiec Iego y przimirze iusz wypowiadal, tak wytrwawszy potim to, co sie w interregnum dzialo, co swiezo przed seymem, co w rozbiciu okrętow, Iego iusz wytrwac nie chcial, woiska zaraz przeciw panstwom Iey rzeczypospolitey poslal y carowi tatarskiemu wojowac ie rozkazal. Macie Wasz Mosc przycziny tak naglego y tak niespodziewanego niebezpieczenstwa, w ktorzym wszitkim przypadku, co y iako sie dzialo i na czym teraz rzeczy zawisly, y to sie krotce przypomni y przelozy Wasz Mosciom. Za tim rozdrażnieniem cesarz turecki beglerbega, tho jest hetmana woisk wszitkich ewropejskich z ludem y aparatem woennym do panstw coronnych poslal, kazal y Tatarom wszitkim, takze Wolochom y Multanom z nim isc; y to bylo przedsiwzięcie, ta rada y ten umysl Iego beglerbeha, zeby przednie ludzie lechkie tureckie, takze Tatarzy wprzod dla Ibrania y pustoszenia ziemie y trwogi wszem czynienia, puscivszy y polozywszy iako na strazy, sam zamki vkrainne posiadal y bral. Tatarzin na pretkosci wszistko sadzac y na lup bedac cheiwym, poprzedzil wpadszy w ziemie wielką pretkoscia y z Iakowaz z ny wypadl, nie kladac nigdzie nad zwyczaj dawny kosza y nie bywszy na iednym mieyscu y dnia iednego calego. A idac w ziemie zaraz mil dwanascio podolskich dobrze wielkich padl. Dla Iey Iego pretkosci prziszlo poroznie tak zolnierzom iako y ludziom tamecznym potrzebe z nimi miec, i acz w tim sciraniu wielkich nierownosci w naszych ludziach szkode poczynili, iednak

¹⁾ в pyr.: naszym. ²⁾ в pyr.: чайка.

sami też bez znaczney w tych potrzebach kłeski nie odeszli. Gdiesz od kozaków na koniec na Kamiencie rzecze gromieni byli, tak też w tych wszystkich wtarczkach, jako ieden Tatarzyn, który murze znacznego raniwszy, do naszych zbiegł y więzniowie sprawę dał, o dziewięć tysięcy przednich ludzi Tatarowie stracili. Car sam w nogę postrzelon, brat jego Saffa Giercy, siostrzeniec, podskarbi, koniuszy y kilka murzów przedniejszych pobici, naszych więzniow y plonu wiele przitim odbitych. Następował za tim beglerbek y przeprawiwszy sie przez Dunay, nad Niestrzem z wojskiem ku państwowi coronnymy ciągnął. Pan hetman coronny w takowym rzeczypospolitey przypadku, ludzi nie wiele mając żołnierskich y to rostrzelanych, panow rad tamecznych dolożywszy sie, wnet ludzi pieniędzmi własnymi zakładając, przyjął y ze Lwowa przeciw beglerbegowi sie ruszył, dawszy list do niego, w ktorim sie rskarzał o zgwałcenie starożytnego przimierza y chcąc po beglerbegu, aby mu za dziesięć dni declarował sie, iesli za przyjaciela czili nie-przyjaciela ma go rozumiec. Iusz Tatarzyn odniosszy kilka kłesek, (bo y na przeprawie przez Dniestrz znowu był gromion, y więzniow nie-mało tam mu odbito), do domu był poszedł, yz nie mógł się zięć z beglerbegiem. Turcy, którzy naprzod przed wojskiem chodzą, sami przez niego przeszedzszy granice wołoską. Sniatin pograniczne miasteczko wybrali y spalili. Ale gdy sie oslyszeli o hetmanie y woysku naszym, nazad sie cofneli. Zatim drudzy ludzie beglerbegowi nad niego wolę nazad ku Dunajowi poszli. Sam był został u wsi Bilakowa, gdzie miał oboz ze czterma tysięciami, ale potim musiał też za drugimi y przeszedzszy Dunay, zimuje w Silistrzy. Do pana hetmana słał, ieszcze w Wołoszech będąc, z listem, obiecując pokoy, ale zeby zamki niektore vgraniczne były zrucone y kozacy pokarany y zniesieni. Thoc suma jest tey sprawy wszystkiey y tego przypadku, który był Pan Bog dopuścił na rzeczpospolitą, co przymowacz sie od niego musi cirpliwie y wdzięcznie. Si bona suscepimus de manu Domini, mala cur ne sustineamus? Pokazował Pan Bog wielkie łaski y dobrodzieystwa przeciwko Iego Krolewskiey Mosci y rzeczypospolitey zapal wielki y rozerwanie wielkie w rzeczypospolitey przedziwnym sposobem usmierzył; dał zwyciestwa, dał sławę v wszech narodow, statum rzeczypospolitey y wolności i z niebezpieczney toni podzwignął; iesli przitim karę jaką dopuścił, nie godzi sie iedno za wszystko iemu dziękowac, boć też y szczęście, które nie bywa jakimi przypadkami przeplatane, podeyrzane zawsze v ludzi bacznych bywało. Atoli jednak nie odniósł też do konca nieprzyjaciel poclechy, wziął wielkie szwanki, więc y Turczyn za pomocą bożą y czulością hetmanską musiał, nie sprawiwszy, cofac sie nazad przez Dunay y pokazało się temu poganinowi, ze nie

może sobie lechce tej rzeczypospolitej ważyć, doznał y serca y sprawy y gotowości ludzi tutecznych. Jedno obmyślając o tym potrzeba, iakoby y daley wszelakiemu od niego niebezpieczeństwa zabiegać się mogło. Wyjechał iusz posel do niego przed tym naznaczony pan Vchan-ski, był w ziemi jego natenczas, gdy poselstwa swe Iego Krolewska Mosc na seymiki odprawować raczył; tam iako się odprawił, nie mógł zaden na on czas wiadomości mieć Iego Krolewska Mosc. Iesliby s Persąm pokoiu nie miał, byłaby nadzieia, żeby i z nami uczynił, bo nie zwykł ten nieprzyjaciel choć możny na dwoje się rozrywać; ale to była wiadomość y Iego Krolewskiej Mosci, że się obsyłali z Persąm y traktowali około przimierza. Acz go szarpnął był snac cos Persa, jednak isz y na morzu od Hiszpanow wziął był iakąs szkodę y siedm barcelonow z Alexandrii idących było mu wzięto od krzescian y tu o wojsku gotowym o nas słyszał, wiedli go do tego baszowie rozumiejąc, że cos wszyscy krzescianie przeciw niemu biorą przed się, aby s Persąm wzięwszy przymierze, moc swoje wszitke na nas obrócil. Co kiedyby tak było, pewnie nie lada woyny na lato nam by się obawiać trzeba, gdisz y wojska tu na pogotowiu nieinale y beglerbeg nad Dunaiem, iakoby nad szyją nam zimwie.

O Tatarach, o tych pewną miał sprawę Iego Krolewska Mosc. że się brali na to, aby znowu wołowali panstwa Iego Krolewskiej Mosci. Zaraz po pierwszym wyciągnięciu ziemie cara przekopskiego. nim się do Przekopu wrocil, słał beglerbeg czausza do Przekopu, wskazując do cara, ysz za to nieposłuszeństwo, że się z wojskiem cesarskim nie ział, że swemu pozytywowi a nie cesarskiej potrzebie dogadzaiąc, poprzedził, inszego na jego miejsce cara poszła. Zaczim on wrociwszy się, gdi mu Kuszibiey starosta przekopski to poselstwo odniosł, kazał wołać w ziemi swej, żeby znowu się gothowali do Polski, chcąc sobie zadzierzec łaskę cesarską y zemścić się rany swej, y pobicia brata, siestrzenca y tak wielu inych przednich swych ludzi. W czym drugi znowu czausz turecki potwierdził go, rozkazując mu, aby był gotow z ludźmi znowu do Polski y zatiem pilnie się gotował y dosięgał inszych dalszych ord, ktorich nie mało iusz przeprowilo się było przez Dun. Do tego y moskiewski się z nim zszywał, ten, pewną ma wiadomość Iego Krolewska Mosc, że y na pierwsze wtargnięcie moskiewski go pobudzał, vpominki mu posyłać, aby wołowal panstwa Iego Krolewskiej Mosci, był przy nim posel w ciągnięciu asz do samego Dniepru, od Niepru się wrocil y szedł z nim z rozkazania carskiego Abdulabiey Tatarzin s pięciuset człowieka, ktorzy Abdulabiey, gdi się car wrocil do Przekopu, ieszcze był nazad nie przyszedł y nie zastał go carz. Zaczim znowu zas swego car do moskiewskiego posyłał, oznaymując mu, że

był w państwach tego Królewskiej Mosci według ządania tego y posłał mu więźniow s tey dobyczy, prosząc miasto vpominkow inszych, aby mu dał ludzi szteleckich, iako obiecał y na nie temu Abdulakiemu czekac kazano, aby na pewny czas, gdiby car szedł do ziemie tego Królewskiej Mosci, zaszedł z nimi od Dniepru carowi drodze. Baczycie tedy Wasze Mosci y co sie stało albo co było przyszło na rzeczpospolitą od tych dwu poganinow y na co się zanosi. Tatarzyna iedno co godzina wyglądac, s Turkiem tesz, choc poseł do niego szedł, zadney pewności o przyiazni nie możecie sobie Wasz Mosc obiecowac, gdisz zwłaszcza beglerbeg tu na zimie przy granicy został, może być ze iedno zimie, który czas nam iest pogodniejszy, będą chcieli zwlec, może być, ze posła za trudne condicie wyciągac będą, iakosz i to dał był beglerbeg iuz znac, ze chcieli zrucenia zamkow vgranicznych y zniesienia nizowcow. Owo¹⁾ iako kolwiek rzeczy padną, trzeba pilno, gorąco y serio Wasz Mosciom te sprawie wziąć przed się y iako z Wasz Mosci kazdi o zdrowiu swym, gdi przypadek iaki na nie przydzie zwykły radzić, tak o tey potrzebie y więcej ieszcze radzić potrzeba, gdisz idzie nie iedno o zdrowie, o wolność Waszych Mosci ale y o zony, dziatki, o majątnosci, o wszitko zgola. Iesli pan poseł prziniesie pokoy, to iusz dobrze. Ale spuszczac się na to prozno y niebezpieczno y bylby nierozum na tym zdrowie y calosc swoje chciec zasadzac. Krol Stephan nieboszczik, pan mądri y baczny mawiał, to, ze cel y szkopus rad wszitkich w tey rzeczpospolitey miał by być obmyślawanie o wojnie tureckiey, bo za lada przyczinką, (a często sie dawaia), może przisc do wojny; ale w niegotowosci i co inszego może być ieno klęska zaraz wielka; która krola mądrego y walecznika dobrego powiesc, tym więcej by Wasz Mosciow wzruszac miała, gdiscie iusz sprobowali, co to iest, gdi w niegotowosci do potrzeby y wojny przychodzl. By był hetman przemysłem swym y consilis, które tesz miał swoje, nie zabiegł tego y nie przywiódł rzeczy do tego, ze od samey granicy, ba iusz y za granicą Turcy y beglerbek za nimi wrocili się, a przyszło im było woiovac ziemie coronne y municie iakie pugnóvac. Nie richły by był iaki ratunek, s tych, którzy dopiro w pol zimy szli z rotami swymi. Potrzeba tedy nieozieblą te rzecz wziąć przed się, tak gdzieby nieprzyiaciel zły vmysł swoy chciał daley prowadzić y popirac, by zaraz iako tesz y na polim, gdiby do przypadku takowego przyszło y tak trzeba Wasz Mosci posły wyprawowac, chciecie li być cali na potem, iakoby o wojnie tureckiey na tym seymie namowe y postanowienie vczynili. Która iesliby się zwlokła, a skleił się iako kolwiek ten

¹⁾ в pyr. А во.

rozerwany pokoy y przimirze, pilnie tego Wasz Mosciom przestrzec trzeba, aby sie nie lada iako na potim rozrywał, bo jest to iakoby dobrowolnie chćieć zginąć, prętko; nagle, niespodziano, nie ostrzeższ sie, nie naradziwszy, nie obmyśliwszy czego potrzeba, w szranki y woinę z moznym nieprzyjacielem zachodzić. A to wszitko wam przynosi swowolenstwo graniczne y nizowskie. Weyrziczysz w to Wasz Mosc pilnie nie raz sie tho. Wasz Mosciom inculcuie nicraz przeklada: mniej teraz o tim trzeba mowić, bo rzecz sama wkaźuie Wasz Mosciom, co to jest y co na tim nalezy. A tak iesli co, tedi pewnie y te sprawe pohamowanie tamtey swey woli tak trzeba Wasz Mosciom wziąć przed się, iakoby zwłoki y odkladu zadnego iuz więcey nie niosła, a iako nayspilniey się opatrzyła. Bo nic ci y po przimierz u tureckim, gdiby zaraz wzruszone byc miało, owszem zawiedzenie by to było więtsze. gdiby rzeczpospolita spusćila sie na to przimierze, a w nicostrzezeniu iey było znouwu przerwano.

Бібл. Чорторайских рук. ч. 2244 стор. 165—172. Заголовок (стор. 184): Instructia panu posłowi na seymnik wilnenski od Krola Iego Mosci dana w roku 1590. — Бібл. Чортор. ч. 1621 стор. 161—168; тут докладніша дата: 23 грудня 1589 р.

40.

Оповідання шл. Секлюцького про відносини Татар до Польщі — без дати (1589,90 р.).

Powiesc Siekluczkiego slachcica polskiego, który temi czasy z ordy wyszedł.

Na on czas, kiedy Tatarowie beli pod Ostrogiem poimano go belo, ktorego dzisieyszy car prekopski, widząc go bicz pacholkiem podobnem, wzyał bel do służb swoyeh i bel z niem w Perszei na woinie. Powiada, ze poszel moskiewski przynim przyiecial do cara i przyniosł mu piecdziesiath thysięczy czerwonych zlothyh, prosząc, zeby wbiował panstwa Corony polskiej, ktore car wziąwszy prosil dozwohlenia v ceszarza tureczkiego, zeby mogli zemscie się na nass skody swy, którą wzyał w zburzeniu Kosłowa od kozakow. Zaczem cesarz tureczki nie iedno iemu pozwolil wtargnąć w ziemię naszą, ale mu do tego posłał dziesięc thysięczy czerwonych zlothyh na nohaiskie Tatory, szablę oprawną i parę koni thureczkich, zeby tho uczynil i ze sam za niem miał poslac beglerbega z woyskiem swoym dla dobywania zamkow wkraiynnych. A then poszel moskiewski, który te pieniądze carowi przyniosł, nie odiezdzał cara, asz go odprowadzil do Dniepru i asz sie car przez Dniepr przeprawil, tosz się wrocil do

Moskwy. Vszedl ten Siekluczki od cara pod ten czas, gdy Tatarowie w naszej ziemi bili.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 1621 стор. 333—4. Статю попереджає Wyklad vsprawiedliwienia Махуміліанового, з безкоролівя по смерті Баторія; докладніше означити дату можна по згадках про зруйнування Кізілова козаками і похід Татар на Польщу — 1589 р. (Пор. ч. 38 і 39).

41.

З інструкції виленської шляхти на варшавський сейм — про козацьку своволю 1590 р.

...Kozaki nizowe, ysz nie tylko swym swowolenstwem pacta et federa z obostronnemi sąsiady wzruszają, ale tez y nam barzo dobrze się daly znac, nie inaczej iako Tatarowie procz palenia majątnosc z nami sie obychodząc, okupy wielkie na narod szlachecki y miasta wkładając, tak ze się tez y chleb duchowny nie wysiedział, даіemy moc zupełną паном послom naszym s stany się znaszac, iakoby się ta insolentia tych ludzi swowolnych zahamowac mogła. A isz nas przeszle pericula wyuczuli, mają панowie poslowie naszy do tego rzeczy ciągnąc, iakoby żołnierzem litewskim на Łoiowej gurze zasadzonym Wielkie Xiestwo Litewskie vbespieczone było od nאיаздов tych swowolnych ludzi.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 2242 стор. 190.

42.

З інструкції вишенського сеймику про турецькі, татарські і козацькі справи 1590 р.

...A isz rzeczy są do tego nachelone, zebi podług dawnych pact s cesarzem tureckim pokoi bel zastanowiony, coram R. P. poslowie niech o tho solicutia.

Takze z czarem krymskim rząd veteribus pactis y skądби się ym mialo dosicz, abi tho opatrzone belo.

Nizowczy y ludzie vkrainny, abi pact nie turbowaly, opatrzie.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 1621 стор. 594.

43.

Із королівської інструкції на сеймику, поданої 6 липня 1592 р. — про турецькі і татарські відносини й про козацьку своволю.

Instructia на сейм anni 1592.

...Nietaino W. M. iako się bely rzeczy z ceaszem tureckim zaciagnely. Nietaino y to W. M. czego I. K. M. zabiegajancz tam s tey strohy nie-

ЖЕРЕЛА ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНИ-РУСИ, Т. VIII.

5

bespieczenstwu po opowiedzeniu woyny przez cesarza tureckiego czynicz raczył. Pan Bog z miłoszciwy lasky swy wszystkie one postrachy y trwogy tak obroczie raczył, iz pan Zamoisky poseł I. K. M. za pilnym staraniem, rozmaitych do tego drog y sposobow zwywaiącz, utrzymal to v cesarza tureckiego, isz przestacz chciał na pewny nagrodzie skod od ludzy swawolnych vkrainnych w panstwach iego poczynionych, a za tym starodawne przymierze slwierdzic y stanowicz, co gdy na seymie walnym wszystkie rzezypospolitey stany pilnie rozbieryl, nalazly to, ze obroniwszy wolnosci pospolity, lepi belo te nagrodę vczynicz nisz z nieprzyacielem wszemu krzescianstwu poteznem w sranki wchodzie y woinę podnoszicz. Polozono to tedy od rzezypospolitey na seymie na K. I. M., aby s pewnych dochodow na to znaczonych sam imieniem swym to odprawicz raczył...

Nie mnieiszą w ten czas K. I. M. pieczą y staranie o tym miecz raczył, aby s trudnoscią w niedostalkach skarbu y zatrudnienia na to naznaczonego nakladu bely sporzandone, gdysz na gotowy podatek y zatrudniony byl od stanow ziem pruskich y tatarskim vpominkom wystarczycz; odwiezione są tedy y oddane temu poganinowi, przyięte od niego, ale tak że na nich nie przestawa, vpomina sie zatrzymanych tak za zywota przodka K. I. M. iako y po te insze lata za panowania K. I. M. i w tym przymierzu, ktore dzierzec obiecuie, kladzie te conditia, aby mu odeslane bely, kladzie y drugę, aby ludzie vkrainni z Nizu wszyscy uprzatnieni beli. Trzeba tedy W. M. w te poganske condicie weirzec.

...Vkrainne swowolenstwo rospuscilo się barzo y tak jest szkodliwe, ze tesz, (Boze strzesz), leda kiedy W. M. znowu s pogany powadzic moze, iako przed tym powadzilo, y w trudną a niebespiecznią woynę zaciagnacz. Zaniošlo się bylo na to roku przeszlego, gdy koniecznie do Woloch bralo się zebranego tamtego kozactwa niemalo, iakiegosz hospodarczyka nalazszy, czemu z wielgą pracą y trudnoscią K. I. N. zabiezcz raczył y przywioldl ich do tego, ze przedsięwzięcia swego odstampili a hospodarczyka tego Krolowi I. M. odeslali. A isz bunt ten ich stąd sie byl zawzial, y isz tym, którzy przeszlego seymu na sluzbę rzezypospolitey bely przyięczy y na pewnym zoldzie postanowieni, aby inszym pola bronily, zaplata na czas pewny bela zatrzymana, nie mogęcz na then w wielgich trudnosciach skandinąd pienieczy dosięcz za zdaniem y pozwolenim P. P. Rad nieco roku przeszlego rptei quarty ruszycz a K. I. M. raczył y to między to tam kozactwo poducz. Zaczym jest od skodliwego rptei przedsięwzięcia odwiedzione. lednak potym tu w panstwie K. I. M. y mаетnosciach ludzy zacnych wielgie zbrodnie mordy y niazdy domow slacheckich kozactwo tesz poczynielo, tak isz przyszło

K. I. M. comissarza na Ukrainę z niemalym ludem zesłacz, którzy by byli s tych swowolnych czynieli sprawiedliwosc, a swawolą tę w iakie posluszenstwo y porządek wprawili. Lecz u swawolnych male baczenie na zwiczchnosc. Bronieli się z okopu comissarzom K. I. M., asz gwaltem przycziznieni byli do tego, ze posluszenstwo przyrzekli y starszego podanego sobie przyieli. Iednak y teras snadz tesz za pobudzieniu niktorych innych znowu się wracaią do obyczaiow. Pereaslaw y Trypole miasteczka K. I. M. naiachawszy, mordowali ludzie y sami tam osiedli. Mimo te wstawiczne wiesci K. I. M. dochodzą, ze się bierzą do panstw sąsiedzkich, s ktoremi pacts y przymierza są zastanowione, ktore zeby się iakimkolwiek wtargnieniem tych swawolnych ludzi wzruszeli, iuzescie W. M. tego doznali. Zabiega teniu K. I. M., iako moze y tentam niestworny lud zatrzymawa. Ale isz zawzięty swywoli podolacz trudno, trzeba zeby wszystkie stany co postanowiely, czem by iuz to tam niebezpieczenstwo rptej zniesc się mogło. A iusz tego dali odkladacz nie trzeba, by rasz ta swawola y sameni Waszmosciom domu nie belá ciężka y na to kiedy nie wyszła, na co tesz niemi w inszych panstwach wychodziela.

Бібл. Чорторійских ч. 370 стор. 2—17; те саме ч. 2723 карта 75—76.

44.

3 інструкції серадзького воеводства на сойм — про українську своєволю, 4 серпня 1592 р.

...Swowolenstwo vkraynego pohamowane skuteczne aby bylo namowione, a isz Vkrayna iesth bez zolnierza; thedi s powiathu rotmystrze Krol I. Mszcz na the Vkrayne naznaczacz ma, ktorzibi do dwu lath a nycz dluzey nie trwaly, a nie w zlosczy ale w pokoiu lezely, nie wibieraiacz sobye ziwnosczy z przestastw swowolnye.

Бібл. Чорторійских рук. ч. 2724 стор. 433.

45.

Із інструкції воеводств познанського і баліського на сойм — про козацьку своєволю, 4 серпня 1592 р.

...Swowolenstwo nizowych kozakow aby pochamowane bilo y taky sie modus nalazi, iakoby bely sub regimine i disciplina.

Бібл. Чорторійских рук. ч. 2724 стор. 418.

46.

З інструкції краківського воєводства на сойм — про козацьку своєволю, 11 серпня 1592 р.

...Swowolenstwo kozackie, przez ktore wielkie się skody z wielkimi mordł y gwałty tak rptej iako y xziążat Ych Mści Ostrowskich staly się, zliczani p. poslom naszym, zeby namowiwszy się z yuszemi woiewodstwi, to opatrzili y pochamowali. A cy kozacy mają bycz wprawieni pod regiment I. M. Pana hetmana coronnego.

Бібл. Чорторійских рук. ч. 2723 стор. 96; те саме ч. 2724 стор. 146.

47.

Із інструкції камінецького соймку на сойм 1592 р.; про козацьку своєволю.

...Sposob zachamowania szwowolenstwa nizowych kozakow porozumiawszy sie z IKM. y stany koronnemi namowicz sie nieodwlocznie y to czo nas od nich dolega opowiedziecz.

Бібл. Чорторійских рук. ч. 2724 к. 78.

48.

Проект конституції на козаків, предложений на соймі 1592 р. Козаки ходять на чужі держави, а в річншполітій зруйнували Білу Церкву, Богуслав і Переяслав; королівської комісії не хотіли послухати; комісія видала на них 14 марта 1591 р. декрет, що вийняв їх з під права; сойм затверджує декрет, конфіскує козацькі маєтності і зборняє шляхті і урядникам підпрати козаків.

О поhamowaniu nizowych kozakow.

Із козачу¹⁾ до tego czasu wedlie constitutii anni 1590, o nych uchwaloney dla zatrudnienia spraw r. p. do porzątku y poslusenstwa nye są przywiedzieni, przeto yako ludzie swowolni maiora prioribus delicta patrare non verent, za granicze do panstw sasiednych, z ktorymi mamy pacta y federa, wtargiwali, na koniecz y w panstwie naszym bunty woyska ludzi roznych narodow, gwałty, nayazdy na zamky, miasta y majątnosczy nase y sliacheczkie czynili, liud niewynny mordowali, zabiyali y wiele ynnych krzywd y wczynkow czynili, o czym s tamtych krayow poddani nasy częstokroc sie zalobliwie wskarzali, my chcząc o tym wsytkym pewną wiadomoscz niecz a onych od

¹⁾ До тексту додані з боку замітки; в сім місці дописано: I. liudz'e z roznych narodow zbrani i zgrupowani.

sweywoli zahamowacz, a vkrzywdzonym z nich sprawiedliwosc vczynicz, posylalismy w tamty kraie z ramienia nasego comisarze nase, pewne osoby, vrodzonych Jakuba Pretwicza trembowelskiego, Alexandra Wisniowieczkiego czerkaskiego, Jerzego Strussa braczlawskiego y winniczkiego, Jana Gulskiego woiskiego braczlawskiego, Stanislaw Gulskiego barskiego starosty, ktorzi stamtąd przyechawsy referowali to nam: Iz czy to kozaczy dobra nase y r. p. to iest zamek y miasto Białą Czerkiew y Bohuslaw more hostili oppugnowawsy, strzelbę, dziala, hakownicze, prochy, kulie, maiętnosc postarosciemu tamiecznemu y poddanych nasych pobrali, zlupili ludzie niewinne, tyrannice yako ieden nieprzyjaciel pozabiyali, a na koniecz wsytko spalili. A gdy od comisarzow naszych za listy y mandaty nasymi byli obsylani do prawa za inotescentią ich y obsylaniem czestem na termin od nich na zwierzchnosc nase, gdyz slugami nasymi byli¹⁾, nie tylko nie stanęli, ale y owsem zgromadziwsy sobie woysko niemale, z strzelbą ognistą przeczym im sie stawili²⁾, discrimen ipsis minati sunt. Zaczyn oni bacząc vpor ich y takie występkę w r. p. barzo skodliwe za niestaniem ich na roku naznaczonym, iako winne spolnie z vrodzonym Mikolaiem Jazłowieckim, starostą sniatinskim, osądziłi ac pro rebellibus et hostibus patriae pronuntiowali prout hocidem decreto ea omnia largius³⁾ complectitur. Ktory decret executii swey ieszcze do tego czasu dla insych spraw r. p. nie odniósł, a to kozactwo ym daley, tym więczey do sweywoliej przysło, na ktore y teraz in conuentu praesenti skargi niemale przez posły ziemskie kyowskie, wolynskie, braczlawskie do nas y panow rad y w. kolie poselskim przychodzili, iz w tych czasiech za granicze panstw nasych to lotrowstwo ku wzruszeniu pact s pany sąsiednymi ludzie wyprawowali. A w państwie nasym teraz nowo zamek y miasto Przeslaw graniczne moczą dobywsy, namiesnika tamiecznego y wiele slachty y lud pospolity na glowe wysiekli, maiętnosc, strzelbę, dziala, hakownicze y czo iedniokolwiek bylo pobrali, zamek y miasto funditus spalili. A tak my bacząc, yz sie to dzieie z wielkim niebezpieczenstwem r. p., gdyby ony pacta y foedera s pany sąsiednimi naszemi wzruszali, potym vwazywszy tak nieosaczowane skody, gwalty, mordy, zaboistwa ludzi niewinnych, spustoszenie dobr nasych y r. p. takze y poddanych nasych, skąd by więcz y nieprzyjaciel coronny mogli by się vziessycz, nakoniecz wziąwszy przed sie zniewazenie zwierzchnosczy nasey przez nie y prawa pospolitego

¹⁾ З Голы замѣтил: Не зѣла сѣ признавач их слугами, бо вѣчз тим Турка збывано, ыз не сѣ слудзы, збирана то дружина.

²⁾ Одно слово нечткѣ.

³⁾ Тут одно слово замѣчаше.

nieposluszność, decret pomieniony comisarzow naszym de data in castris de Tripoli die quatuordecim mensis martii anni nunc eurentis na nich wydany y obwołany y w acta grodzkie laticzowskie inserowany autoritate conuentus praesentis cum consensu omnium ordinum ac nuntiorum terrestrium we wsytkim approbujemy y wtwierdzamy wiecznemi czasy y do executiey swey przywodziemy¹⁾. I imi zaraz tego Crzistofa Kosinskiego²⁾ y iego wsytko towarzystwo, tak te, ktorzy są w tym decrecie mianowani, yako y te wsytkie, ktorzy mu tych iego zlych wczynkow radą, pomoczą dopomagali y ktorzy teraz przy niem są y wsytko kozactwo nizowe za takimj ich iawnemi excessami in patria infamos de regnoque et dominiis bannitos et proscriptos pronunczujemy ac pro rebellibus et hostibus patriae declarujemy czasy wiecznemi y one per publicas proclamationes obwołacz kazalismy. Nad to dobra ich liezące, ktore by byly im tak na wsytko woysko nizowe yako y z osobna niekorym osobom kozackim z wchwały sejmowej, bądź wiecznością, bądź iakimkolwyek insym sposobem od nas y r. p. nadane autoritate conuentus praesentis de consensu omnium ordinum regni ac nuntiorum terrestrium na r. p. wiecznemi czasy confiscujemy y te wsytkie ich daniny y privileie constitutiami aprobowane ius ex nunc znosiemy y casujemy czasy wiecznymi. A zabiegając temu, aby czi to ludzie swowolni, Kosinsky s towarzystwem swym formidine paenarum po dobrach naszym albo tez y poddanych naszym nie wkrzywali, się y executiey decretu tego y constitutiey niniejszey nie wbiegali, roskazujemy moczą seymu niniejszego, aby kazdy tak starosta y dzierzawcza nas yako tez y kozdy sliachezycz y ktorego kolwiek stanu czlowiek takowych ludzi przesadzonych y kazdego z nich nie smiał ani sie wazyl w domiech swych y w majątnosciach naszym y poddanych naszym przechowywacz, ale skoro by sie iedno o nich w majątnoscy swey albo dzierzawy nasey dowiedzial, zaraz absque omni mora powinien takich y takiego siue sit nobilis siue plebeus do wżędu grodzkiego kyjowskiego poimawszy oddacz snb poenis infra scriptis: starostowye y dzierzawczy nasy priuationis capitannatus vel tenutae a sliachezie sub amissione bonorum omnium immobilium³⁾ a plebeus sub poena coli et amissionis bonorum omnium mobilium et imobilium na r. p. A iesliby więcz starosta albo dzierzawcza nas takze tes sliachezycz y ktoskolwiek dlia potężnoscy y wielu ich nie mogli by ich poimacz, tedy powinien zarazem y sliachezie dacz znac y starosczie blisseniu a starosta starostom naszym pogramicznym⁴⁾

¹⁾ 3 боку дописано: 8. przywodziemy obycaiem nizey opisanym.

²⁾ 3 боку дописано: 4. iako wodza ych i principata.

³⁾ В рукописі: immobilium.

albo też yakinikolwick dzierzawczom naszym, którzy także za obesłaniem¹⁾ ich będą powinni sub poenis supra scriptis pomocz onemu dacz y poimawsy do wrzędu wyszei pomienionego oddacz. O czo forum w wrzędzie grodzkim²⁾ kyowskim ad instantiam instigatoris wrzędu tamecznego delationem vero cuiusuis y tam zaraz przed wrzędem ma sie tego na pierwszym roku yako na zawitym sprawicz citra quamnis appellationem salua tamen euasione citati iako o niem w maiećnosczy swey nie wiedział ani go przechowywał, nec dedit causam aufugiendi radą y pomoczą. A wrząd kyowsky³⁾ na takich y takim kazdym ma in dilatam executionem za slusnem dowodem czynicz y onych gardlem karacz sine sit nobilis sine plebeius bez wseliakiey informatii nasey y apelatii.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 2723 к. 40 і 42. Над актом поданий пишою рукою хибний рік 1590. В дійсности проєкт був предложений на соймі 1592 р.: в самім акті згадано, що комісія на козаків відбувала ся «die 14 mensis martii anni nunc currentis», з інших актів знаємо, що комісія відбувала ся 1592 р. (Архивъ Ю. З. Р. ч. III т. I стор. 34 – 5), се її дата сойму. Що маємо перед собою не конституція, а лиш проєкт, се видно з поправок і критики з боку тексту; мабуть так соймом ся конституція не була затверджена — не знаходимо її в Volumina legum.

49.

Із конституції сойму 1592 р.: зносить ся уряд козацького старшого на користь гетьмана коронного; постановляє ся комісія до судів в справах козацьких злочнів.

...Kleynothi this r. p. poniewasz poth kluczamy y pod pieczenciamy pothskarbiego coronnego y Wielkiego X. Litewskiego w skarbie coronnem bicz maią, thu na temze seymie do schowanya ych wroczieny y deputati do pisania y reuidowanya onich thak senathorow y s kola poselskiego deputuiemy, a ze y na potomne czasi w ich mocy y schowaniu ye maią, waruiemy; ktorich ad actus publicos gdy ich potrzebowacz bedziem, dawacz nam do uziwania mayą, a po odprawieniu thich actow do schowania thamze wroczone bicz mayą. Temze sposobem wrzendor hetmanstwa coronnego y W. X. Litewskiego

¹⁾ З боку дописано: 5. przez woznego y dwu sliaczciczow, ktore będą sie miał sobie in hac parte pro testimonio.

²⁾ З боку дописано: 6. O czo forum w wrzędzie grodzkim bliskym a starostom coram officio vicinori quamuis castrum.

³⁾ З боку дописано: 7. a takies y insych powiatow, gdzieby nalezieni byli.

nie jedna władza y iurisdiction ich, kto w krolestwie them y w W. X. Litewskiem, tak za przodkow naszych krolow polskich yako y za czasow ius naszych s prawa y zwyczajow wzywaly, zostawuemy. Ale y przilozenstwo nath nizowemy kozakamy ku abrogacji y umie hetmanstwa coronnego dano, tą constitutią znosimy. Nowich thisz hetmanstv z Waszych Mosezi albo przilozenstwa woiennego zadnego na pothim stanowicz y dawacz nie bendziemy y pothomkowie nasi nie bnda.

...Za zezwoleniem oboysga narodu vchwaliamy y postanowiamy comissarze NN do ssadzenia gwallhow y krziwd poczinionich od nizowcow i ynich ludzy vkrainnych tak swem iako obczem ludziom i do wprawienya w porządek tych tham ludzy z Vkrainy, abi pres nie pacta s postronnemy i pokoi pospolithi turbowan nye bil, ktorim zupełną mocz vchwałą seymu thego daiemy, abi tak w thyi mierze postempowacz mogli, nas się dokładaiącz, iako czas i potrzeba r. p. okaze.

Бібл. Чорторських рук. ч. 2723 к. 135—6; тесаме ч. 2724 стор. 411—413. Згаданих тут конституцій в козацьких справах нема в Volumina legum.

50.

Проект конституції на козаків — без дати (по 1592 р.). Козаки мають бути зведені на Запороже, піддані під королівського старшого і звіттам не вільно їм приходити. Урядникам і шляхті збороняє ся спомогати їх харчами й оружям.

Strony nizowych kozakow, isz oni wedlie constucii roku...¹⁾ do porządku i posluszenstwa hetmana coronnego nie są prziwiedzeni i na Nisz za porohi na mieszcza ich zwykle nie są sprowadzeni, za czym częstokroc iako i teraz na seym przez posly swoje obywatelie slachta woiewodztwa kiiowskiego iako tesz i starostowie dzierzawczy dobr naszych skargi swe niemale na nich o rozne krziwdy do nasz panow rad naszych i do poslow ziemskich wnosili, żadając nasz za to, aby im z nich sprawiedliwosc byla wczyniona, takže aby i s tamtych kraioy na Niz za porohi byli sprowadzeni w porządek i posluszenstwo starszego od nasz im danego prziwiedzieny. Gdi tedy s pani radamy naszemi y posly ziemskiemy zabiegaiącz temu, aby za ych rozpustą do czego więtszego, szkodliwszego rzeczy pospolitey nie przislo, moczą seymu ninyeiszego, tak o nych wfalyami, isz to wszystko kozacztwo, ktore nizowemy kozakami bycz naziwają, z dobr naszych wseliakych, z dobr poddanych naszych tak duchownych iako y swie-

¹⁾ Тыр нинше місце.

czkich po odwołaniu seimu niniejszego za cztery miesiące wszystkie a wszystkie konieczne za prohi na Nisz sprowadzili y tamże wstawne mieszkały, ktorymi mi albo hetman nasz koronny ma od nasz dacz starszego, a mając ich w porzątku i posłuszeństwie wedle constitucii wiszi mianowaniem roku. A strony krzywd od nych obywateli kraju tamesznego, gdzieby sie iedno w państwie naszym od nych komukolwiek bydz okazały, iako tesz y ony na kogo skarczic będą, dla czynienia na obyie stronie sprawiedliwosci deputujemy na to pewne osoby w tamthe kraye, wielmożne woyewody, wrodzone starosty, ktorzy porozumiawszy się między sobą o czasie i myseiu, w tamthe kraye na Ukraynie, jako sobye czas upatrzą, dla czynienia they sprawiedliwosci ziachez się, obwieszczywszy obiedwie strony, sprawiedliwosc skuteczną i nieodwloczną o obyie strony wedle prawa i nawiętszego wważenia y baczenia swego, nye dopuszczając nigdzie apelatii, prziwodząc w skutek dekret od comissarzow naszych w roku 92 pod Tripoliem uczyniony, tak wedle niego iako gdzieby nowo zostały winny, mocną exekucją uczyniecz mają. A iesliby s tich comissarzow na czas obwieszczenia ku they sprawie iedna osoba albo y dwie z iakichkolwiek przezin, nie przibity i tedy, ktorzy z nich na ten rok przybęda, zas mocz mają iako y wsieczy ku odprawowaniu i konczaniu. Nicch, i yusz od tego czasu na wieczne czasy tak miecz chcemy, aby kozactwo krom wolie nasey i tho za wyadomoscią y pozwoleniem wsech stanow r. p. gdybi ych potrzeba r. p. okazowada, w państwie naszym chowacz ych nie mamy y oni, iecz miecz nye mają telko za porohamy. A gdzieby, ktoremu kozakowi s tych, ktorzy pod posłuszeństwem starszego naszego za porohy będą, do włosczy bądź do myasta, muięnosczy naszy y sliachezky bila potrzeba, tedy ma od starszego od nasz ym danego list myecz po czo y do kogo yachacz y czas namieniecz zamierzony ku zwroczeniu. A ktoby w państwie naszym kozactwo takowe bądź starostowye, dzierzawczy w dobrach naszych, bądź tesz sliachezicz y ktokolwiek kozaka bez listu starszego woiska ych smial przechowywacz albo bez listu starszego nowo na Nisz przepuszczal, czolnow, ziwnosczy prochow y inien rzeczy dodawacz, ma biez takowy o tho pozwan do grodu kyiewskiego przez instigatora wrzędu tamesznego. A gdi pozwany do thego nie bedzie sie znal, ma przisiącz i jako w tym nie yest winyen y o takim nie wiedzial. A gdzieby przisiącz nie chiezial, thedy takowy starosta, dzierzawcza dobra nase na nasz, a swoye na r. p. traczy, takze y sliachezicz. Przetu dayemi kazdemu s poddanich naszych taką mocz, aby kazdego kozaka, ktoriby na Nizie byl albo nyzowem się zwał bez listu starszego, od nasz ym danego, lapali i na wrząd nasz nabliszi odsilaly, a wrząd bez folgi takowego

kozaka wedlye wyni skaracz ma, a gdzieby się executii sprzeciwić chezieli, tedy starostowye nasy vkraynny społem wsiszcy s poczlamy swemi, takę strzelczy y wybranczy wsiszcy koronny i W. X. Litewskiego przeciw takowym rusicz się iako na gwałt mayą.

Бібл. Чорторійських рук. 2723 к. 41. При кінці заголовков: Сорта constitutii strony kozakow nizowych. На початку иншою рукою дата 1590 р. — хибна. Бо хоч своїм змістом оя конституція дуже пригадує конституцію 1590 р. (пор. Volumina legum II с. 310), то в самім акті згадує ся рік 1592; отже конституція була видана пізніше, по 1592 р. Можна б її ставити на 1593 або 1596 рр., в котрих були ухвалені подібні конституції, звісні з дяковичних згадок в Volumina legum (II. стор. 344, 364).

51.

З постанов виленського зїзду — про козацьку своволю; липень 1593 р.

...Na thenize ziezdzie naszym glownym wilienskiem przelozyli nam poslowie powiatlu mozyrskiego niebespieczenstwo od kozakow, ktorzy iako czasow przeslych wielkie skody y veziski liudziom narodu slia checzkiego y ich poddanem czynili, thak i therasz im daley thim bardziei szię zmaczniaią. Czemu zabiegaiącz, vchwałę przeciwko im na ziezdzie przeslim wilienskim w roku 1591 vezynioną przeciwko they swowolnosci kozackiey poczaiącz y w executią tę constitutię przywieszcz vszilowacz bendziemy z dokladem tego, isz panowie woiewodowie, starostowie y dzierzawczy dobr Krola Jego Mosci, thakze ich namieszniezy powinni bendą takowych liudzi, ktorzy z miasth i wsi na Nisz idij, hanowacz i do więzienia wszadzacz. Thakze i tych, ktorzy tam na Nizie swowolienstwem szię bawiwszy, z lupami nazad przychodzą y w dobrach Krola Jego Mosci przemieskiwaią, aby y thich takowych do więzienia brali y liudziom, ktorzyby od nich choczas pierwy vkrzywdzeni bili, sprawiedliwosc czynili.

Бібл. Чорторійських рук. 2724 стор. 549.

52.

З постанов шляхти новгородського повіту — в справі оборони В. Кн. Литовського перед козаками; 1 листопада 1593 р.

Insze artikuly w Wilnie postanowione tilko czasowi, teraznieyszemu potrzebne, ktore ku ochronie zachowaniai całosci granic W. X. Litewskiego, oyczyzny naszej, albo z strony obrony od nieprzyiacielu pogranicznego y kozakow albo lotrowstwa swowolnego, iako dobrzi sy-

nowie oyczyny przyjąwszy, gotowosc swą przy Jego Xiey Mci Panu
 Chrystoffie Radziwile, hethmanie W. X. Litewskiego z chęcią ofiaruie my.

Бібл. Чорторійских рук. 2243 стор. 225.

53.

Причини, для котрих треба приготувати ся до війни — між ин-
 ним козацькі напади на Туреччину; 1594 р.

Przyczyny, dla ktorzych potrzeba w czas o obronie radzie propter
 pericula impendentia.

1. Sława pewna apparatus ingentes bellici tak strony cesarza
 chrzescianskiego iako i tureckiego, ktorzy wielkie woiska poblizu wokół
 nas przeciwko sobie na ten przyszly rok zawodzą, zawiodą li bitwe,
 ieden wygra, a victoria zawsze insolens iest, niepodobna rzecz, abysmy
 się w pokoju wysiedzieli.

2. Gdzie tesz Niemcy vproszą, pewna rzecz, ze woiska Turek nie
 rozpusci, będą, iako być mu w nas; kiedy Soliman pod Segitem lezał,
 deliberowali basze sto tysięcy woiska do Polski poslac, w tym zmarł
 Soliman, nie doszło to przedsięwzięcie; a iakosz teraz wierzyć.

3. Turek ma przyczyne do nas częstym targowanim przynierza
 przez nas, nie mniej przez nizowe kozacy; potem ponowili naszy, wtar-
 gnąwszy do Wołoch a teraz przez zburzenie Iargrowa i szkod wielkich
 poczynienia.

4. Absoluta potestas baszow, ktorzy kiedy chcą i iako się im
 kiedy zabazy, bitwy zawodzą bez wiadomosci i rozkazania cesarza tu-
 reckiego.

5. Pies iadowity Sywon basza główny nieprzyjaciel krzesciianom
 a zwlaszcza Polakom spac nie będzie, a vpomina się v nas pietnascie
 set talerow obiecanych.

6. Czulości i gotowosci v nasz nie masz i owszem securitas ma-
 xima, zamki zle opatrzone, zywnoscia, prochem; działmi, kulami, pie-
 chotą et aliis ad bellum.

7. Kiedy Jego M. Pana doma nie masz, lada kto kusie się będzie.

8. Ten rok przyszly niebezpieczniejszy pierwszego, bo tureckie
 woiska cale lato wolne mają, a tego przeszła zima im zawadą była.

9. Pospolitym ruszenim in casu subito nic sobie nie pomozemy,
 bo gotowosci niemasz.

10. Obwieszczenia nie będącie w czas czekac wedle constitucii.
 Wenetowie, chocia mają przymierze, zamków starych poprawiają i nowe
 nakładem wielkim budują.

11. Szczęści się w Węgrzech, nie trzeba się bac niebezpieczeństwa, ale dubius eventus bill.

Бібл. Чорторіських рук. 2243 стор. 264--5.

54.

Криштоф Радивил і ин. до шляхти витебського воєводства: повідомляє, що Наливайко пограбив Слуцьк і що против нього вислано військо; зазиває шляхту йти в поміч. — Несвиж, 4 грудня 1595 р.

Oswieconym Jasnie wielmożnym, zacnie vrodzonym wszem wobec Ich Mōsciam panom obywatelom woiewodztwa witebskiego, panom y braci naszej laskawei etc. sluzby nasze braterskie zalecamy w laskę wszech Waszych Mczi. Oznaimuiemy przytem, WMciam ysz za zgodnym zezwoleniem y postanowieniem nas wszechi ktorzysmy się na ten czas dla tego niebespieczeństwa od nizowych kozakow oiczyznie nasze zachodzącego, w dom Iego Xcei Mczi Pana Woiewody trockiego do Nieswiza zlachali byli, posylamy w pogonię za Naliwaikiem y za ludzmi Iego, (ktorzy vbiegszy swowolnie y gwałtownie zamek y miasto sluckie, niemale szkody nie jedno tam w nim, ale y wielu innym ludziom wczciwym braci naszej w tym tam kraiu poblizur Slucka niemieszkaiącym poczyniwszy, malo na tym maiąc, ieszcze się snąc y glembiei w Wielkie Xięstwo Litewskie ku wielkiej szkodzie y zniszczeniu maiętnosci naszych i wielu innych ludzi braci naszej. to swowolne hullaistwo bierze: Jego Mczi Pana Michała Buiwida, staroste rezickiego z tysiącem koni ludzi tak zolnierskich za pioniądze rzecypospolitey przyiętych, iako tesz y tych, ktorychesmy sami z miłości ku oiczyznie naszej, iako kto mogli, według przemozenia swego wyprawili, aby to swowolne hullaistwo, nie dopuszczaiąc im dalszych szkod w oiczyznie naszej ludziom czynic, z granic Xięstwa Litewskiego wyprzec mogli. Prosimy tedy wszech Waszych Mosc panow y braci naszej laskawie, abyscie tesz W. Mosc z miłości swei ku oiczyznie naszej kazdy według przemozenia swego ludzmi swemi pomoc Iego Mosc Pana starostie rezickiemu na wyparcie tego hullaistwa swowolnego z oiczyzny naszej przykładem nas braci swei czyniąc to z miłości swei ku oiczyznie naszej dodac racyli, niedopuszczaiąc tym złym ludziom dluzei się w maiętnosciach naszych y braci naszej rozpuszczac ku wielkiej szkodzie panstwa tutecznego y ku obelzeniu narodu naszego. Zalecamy się zatym pilnie w laskę wszech WMci. Z Nieswiza 4 decembris 1595.

Krzysztof Radzywił ręką swą. 10. янних підписів і печатки.

Бібл. Чорторпійских рук. 2243 стор. 293—4 (оригінал); тут же стор. 295—6 лист такого самого змісту до шляхти оршанського повіта — 3 грудня 1595 р. (оригінал).

55.

Берестейська шляхта до Криштофа Радивиля, виленьського воєводи; просять помочи против козаків, що наїхали Литву. — Бересте, 4 лютого 1596 р.

Isuiste oswiecone Xiążę miłościwy panie wojewoda wilenski, panie, panie nam miłoseiwy.

Przi oddaniu chęci y służb naszym w łaskę Waszey Xiążęcey Mosci, naszego miłoseiwego pana winszujemy, tak szczęśliwego panowania iako i pociech pomysłnych w dobrym zdrowiu długo zazywać, ku ozdobie i podpoize tej rzeczypospolitey, pana naszego, a pociesze nas sług Waszey Xiążęcey Mosci.

List Waszey Xiążęcey Mosci pod datą 20 ianuarii oddany jest nam 2 februarui na ten czas zgromadzonym będąc w Brzesciu na obieranie Ich Mosci panow sędziow dorocznych głównych na tribunal, który przeciwiwszy, czulość y staranie Waszey Xiążęcey Mosci, które czynić raczysz w obmyślaniu, aby za nabiegim i pocieszeniem się tych to ludzi swowolnych do Wielkiego Xięstwa Litewskiego w nas samych i wolnościach naszych obelżenia to nasze państwo nie ponosiło, iako nawdzięcznici przyjąwszy, Pana Boga prosieczesmy gotowi, aby on sam za tę czulość i obmyślanie o nas obfitą nagrodą będąc, nam się długo dopuścił s czulości Waszey Xiążęcey Mosci iako hetmana i główey nasze¹⁾. W którym też to liście swym, ochraniając obelżenia iakiego w tem Xięstwie Litewskim, zgromadzić się Wasza Xiążęca Mosc nam do Kopyła ad diem 12 februarui naznacza. Co iako rzecz jest potrzebna i słusna, każdy baczyć może, to samo mając przed oczoma, (co i w liście Wasza Xiążęca Mosc dolożec raczel), że, czego strzez Boze; po wesciu tych swowolnych ludzi w to państwo, zgromadzenie nasze nie spore by było. Żądaniu tedy Waszey Xiążęcey Mosci iako słusznemu, mając też całą miłosc przeciwko temu Wielkiemu Xięstwu Litewskiemu i wolnościom naszym, bez mieszkania dosyc byśmy czynili, by tenże list Waszey Xiążęcey Mosci, iako to ku koncowi w nim dolożono, nas doma pozostać nie przymusił. Pisze bowiem Wasza Xiążęca Mosc, że toż swowolenstwo wstąpiwszy w powiat pinski, naszymi się gosemi owdzie być obiecuia. Zaczim nam samym przy zonach, domach i majątnościach naszych sama przistoiność zostać v granic swych

¹⁾ Тут пропущене одно слово, в. пр. cieszyc.

nas wyciska. I owszem sami, jako pogranicznymi będąc od inszych wojewodstw, iss wprzod się to swowolenstwo od nas otrzec ma, prosimy, abys Wasza Xiążęca Mosc z teize czulosci i powinności jako hetman i głowa nasza nam z innemi wojewodztwy pomocą być raczyli gassąc ten ogien, czego Boze strzez, w naszym wojewodztwie, aby pozarem i dalszych wojewodstw w Wielkim Xięstwie Litewskim nie dosiagl. Nadto i seimik nasz powiatowy naznaczony ad diem 13 februarii wprzedsaiący seim walny przy przyczynie glowniejszei wzwyss mianowani, przyczyną tess jest zostania nasz w domiech naszych. Rozumiejąc jednak o lch Mosc panow braciei naszej wojewodzw innych Wielkiego Xięstwa Litewskiego, ze przy Waszey Xiążęcey Mosci stawiąc się osobami swemi na tym tam naznaczonym miejscu, z miłosce przeciwko temu panstwu i przeciwko nas sług i braciei swei obmyslać Wasza Xiążęca Mosc y z Ych Mosciami będziecie raczyli, iakoby ta sciana nasza blisko sąsiedzka scianom Waszmosci, strzez Boze, zapaliwssy się, nie obiecowała pozarem tegoz ognia wzuc. A pozostanie to nasze w domach naszych nie czulosci y niemilosci naszej przeciwko oiczyźnie s tych przyczyn zwysz mianowanych, prosimy, aby nie bylo przyzycane. Oddawamy się iusz i powtore s chęcią y posługami naszymi cale w łaskę Waszey Xiążęcey Mosci pana naszego.

Datum w Brzesciu 7 februarii anno 1596.

Waszey Xiążęcey Mosci zyczliwi przyjaciele i powolni słudzy.

Mykołay Sapielha wojewoda wytebsky ręką swą. Пими підписи

и 42 печатки.

Бібл. Чорторійских рук. 2243 с. 297—300 (оригінал).

56.

Жигмонт III до виленьского городничого; приказує видати Криштофу Радивилу гармати і інші воєнні прилади, потрібні до походу на козаків. — Краків, 8 лютого 1596 р.

Zugmunt III etc. Vrodzonemu Janowi Włoskowski horodniczemu naszemu wilenskiemu, cekwartowi y inszym, ktorzy by zawiadywali cekauz wilenski wiernie nam milym laske nasze krolewską. Vrodzony wiernie nam mily. Izechmy Iasnie Wielmoznemu Krzysztofowi Radziwilowi, xiążęciu na Birzach y Dubingach, wojewodzie wilenskiemu, hetmanowi naiwyssemu W. X. Litewskiego, kononowskiemu, wrzędowskiemu, soleckiemu naszemu staroscie zlecili y roskazali, aby na the potrzebe przeciw swowolenstwu kozackiemu wziął z cekauzu wilenskiego dział polnych, takze kul, prochow i inszych potrzeb, wziął według potrzeby. Roskazniemy tedy Waszmosciom, abyscie pomienionemu Iasnie Wiel-

moznemu Christofowi Ziemowiczowi, wojewodzie brzeskiemu, na miejscu hetmanskim pod odiazd hetmana naszego będącemu, gdy po the dziala poszle y inszych potrzeb woiennych s cekauzu wydac nie zbraniali się. A inaczey aby nie belo, WW. roskazuiemy, pod laską naszą rozkazuiemy. Dan w Crakowie dnia VIII miesiaca lutego roku panskiego 1596, panowania krolestw naszych polskiego dziewiątego, szwedzkiego trzeciego roku. A co wiernosc wasza dzial, kul, prochow y inszych potrzeb s cekauzu wydacie, na to recognitia wezmiecie, aby to za spelna oddano belo.

Sigismundus rex.

Maciei Woina
pisarz.

Бібл. Чорторійских рук. ч. 2073 стр. 53 - 4 (оригинал).

57.

Спис новгородської шляхти, що ставила ся против козаків. — Копія, 12 лютого 1596 р.

Spisanie szlachty powiatu nowogrodzkiego, ktorzy się do Kopyła ziachali na expeditią przeciw kozakom w roku 1596, na dzien od lęgo Mosci pana hetmana zlozony 12 februarii.

Na setnie rozdzielone.

Setnia pana Augustyna Czarkowskiego.

Pan Iwan Baka koni	10	Pan Stanislaw Wasiewicki kon	1
a pieszych 5		Pan Iwan Kmita koni	12
Pan Wasiley Zienkowicz koni	7	a pieszych 12	
a pieszych 2		Panowie Kmitowie koni	6
Pan Bieniasz Czarkowski koni	6	Pan Augustyn Czarkowski koni	6
Pan Iwan Zienkowicz koni	4	Pan Iuda Boresniewicz z bra-	
Pan Adam Grybowicz koni	1	tem swym panem lackiem	
Pan Swiderski koni	2	koni	2
Pan Wasiley Sienkowicz Ro-		Pan Andrzej Sierocinski y pan	
manowicza kon	1	Stanislaw Koneski koni	2
lury Kotlubay pieszy		Pan Marcin Zyborth kon	1
Pan Ian Odachowski koni	5	Pan Pupkowski koni	2
Pan Piotr Tracewski kon	1	Pani Makowiecka koni	6
Pan Ian Lachowski kon	1	Tomas Milewski a Maciey Zub-	
Pan Ian Wysocki koni	6	kowski koni	2
Pan Iarosz Makowiecki koni	5	Pan Adam Mogilnicki koni	5
Pan starosta pinski koni	2		
Pan Ian Steckiewicz koni	3		koni 99

Setnia pana Hrehora Vnichowskiego.

Sam pan Hrehory Vnichowski koni	14	Pan Krzysztof Cyzowski koni	2
Pan Gostowski koni	11	Pan Iarosz Abrahamowicz kon	1
Panowie Wadaszynscy koni	7	Pan Kasper Andrzejewicz kon	1
Pan Pociey Iuraha koni	4	Pan Mikołay Haraburda kon	1
Pan Vłatowski koni	3	Knias Siemion Lichodzieie- ski kon	1
Pan Siemion Pokorszenski koni	2	Pan Wenclaw Wolk koni	2
Pan Ian Mogilnicki koni	4	Pan Wasiley Wiczinowicz kon	1
Pan Baltazar Snowski koni	3	Pan Ian Buyno kon	1
Pan Bartosz Brzuchanski koni	6	Pan Fiedor Romanowicz kon	1
Pan Pawel Wirowski koni	2	Pan Krysztof Saniucicz kon	1
Panowie Bohdan y Hryhorey Wirowscy koni	2	Pan Stephan Romanowicz kon	1
Pan Skipor z uczestnikami koni	6	Pan Stanisław Saniuczicz kon	1
Pan Stanisław Iankowski koni	2	Pan Iakub Rynsza kon	1
Pan Kasper Bykowski koni	2	Ierzy Fiedorowicz kon	1
Pan Michał Burnuk kon	1	Fiedor Tracewski kon	1
Pan Iwan Mokłok kon	1	Onikiey Hrehorowicz kon	1
Pan Gloszowski z panem Cza- binskim koni	2	Woyna Wolczecki kon	1
Pan Gabryel Pokorszenski kon	1	Pani Iędrzejowa Podarzewska koni	2
Pan Piotr Ruzan kon	1	Stephan Rowinski kon	1
		Iwan Iakubowicz Danilowicz kon	1
			<hr/> koni 101

Setnia pana Adama Chreptowicza.

Sam pan podkomorzy koni a pieszych 10	40	Pan Kleczkowski kon	1
Pan Stanisław Łodziata koni	3	Pani Adamowa Marchaczowa kon	1
Pan Ian Haciski z bratem koni	2	Panowie Fiedor, Iesif, Ian, Matfley, Ierzy Protasowi- czy koni	10
Pan Awakun y Bohdanowi- czy kon	1	Pan Iar: Holownia koni	3
Pan Piotr Kopacz koni	3	Pan Ian Zmieiowski kon	1
Pan Wasiley Zdanowicz z u- czestnikami kon	1	Pan Fiedor Leszczilowski z Hawrylem Makidonem koni	2
Pan Constanty Darowski koni	4	Pan Hryhorey Tupalski kon	1
Pan Ian Łodziata koni	2	Pan Lew a Iwan Hryckowi- czy koni	2
Pan Siemion Korsak koni	3		
Pan Pieswiter-Biejut kon	1		

Pan Alexy Wyczolkowski kon	1
Pan Makar Holownia kon	1
Pani Buynina koni	3
Pan Woyna Limont kon	1
Pan Budzinka kon	1
Pan Krasuski kon	1
Pan Wasiley Mikoszie kon	1
Pan Ian Ianuchowicz kon	2

Pan Ian Iozefowicz kon	1
Pan Krzysztof Krzemieniewski, kon	1
Pan Ian Wolski koni	3
Pan Andrzej Maszowicz koni	3
Pan Iarosz Łodziatka kon	1
Koni	100

Sétnia pana Marcina Okunia.

Pan Iozef Holownia koni	50
a pieszych	30
Pan Mikołay Holownia, cho- rązy nowogrodzki koni	6
Pan Filon Zubko koni	4

pieszych	4
Pan Bohdan Kozinski koni	20
Pan Marcin Okun koni	20
a pieszych	10
Koni	100

Sotnia Pana Mikołaja Woyny.

Pan Mikołay, pan Iwan Woy- nonie koni	8
Pan Ian Kuncewicz koni	6
Pan Marcin Polonski koni	6
Panowie Poczepowscy koni	6
Pan Marcin Poluian koni	5
Pan Sita Skrobot koni	3
Pan Kluchowski koni	3
Pan Ierzy Michałowski koni	2
Pan Mikołay Ruczkowski koni	3
Pan Drozdowski kon	1
Pani Andrzeiowa Podarzewska koni	2
Pan Ianuchowicz Ruciecki kon	1
Pan Ian Iozefowicz Rutski kon	1
Pan Fiedor Korsak koni	2
Pan Dremlik z panem Kurza- nem koni	2
Pan Hreczycha kon	1
Pan Mikołay Zdanowicz z u- czestnikiem kon	1
Pan Troian Iwanowski kon	1
Radzieon Pawłowski kon	1
Pan Fiodor Hlud kon	1

Pan Woyna Maluszycki kon	1
Pan Iwan Zdanowicz kon	1
Pan Sozon Raykiewicz kon	1
Pan Lew Zwoleza kon	1
Pan Stanislaw Inclino z uczest- nikiem kon	1
Pani Alexandrowa Bykowska kon	1
Pan Mikołay Stepkowski kon	1
Pan Ian Duszewski kon	1
Pan Oksieniey Duszewski kon	1
Adan Bogdanowicz z stryiem kon	1
Siemion Pawłowicz z uczest- nikami kon	1
Iwan Michowski kon	1
Iwan Zdanowicz z uczestni- kiem kon	1
Hrehory Woyciechowski kon	1
Pani Andrzeiowa Mostfilowa kon	1
Pan Iwan Fiedorowicz kon	1
Pan Krzysztof Pierszko kon	1
Ian Dzieszewicz z bracią kon	1

Mikołaj Malyszewicz z bratem
 kon 1
Iwan Kuypa s cieszcą kon 1
Choma Pokorszanski kon 1
Prokop Ciszkiwicz z uczestni-
 kien kon 1
Pan Stanisław Beinarowicz kon 1
Pan Stanisław Zagniewski kon 1
Pan Olizar Borzobohaty kon 1
Pan Andrzej Pietraszkiwicz
 koni 2

Pan Alexander Slauta z uczesni-
 kiem kon
Pani Stefanowa Pachiewiczowa
 kon
Pan Iwan Szyszka kon
Hrehory Skuratowicz z bracią kon
Pan Iakym Lubecki kon
Pan Stanisław Szepak kon
Pan Lew Tryzna kon
Pan Orciszewski kon

Koni 10

Selnia pana Mikołaja Paderzewskiego.

Poczet Xiężny Iey Mosci Słu-
 ckiej koni 31
Pan Oodarzewski sam koni 10
Pan Wasiley Mienkowski koni 2
Pan Ian Kaznowski koni 5
Pan Zdan Mienkowski keni 2
Pan Ierzy Kowalski koni 2
Pan Ian Iesman koni 2
Pan Chreptowicz referendarz
 koni 2
Kniaz Krzysztof Swirski koni 2
Kniaz Ian Puzyna koni 2
Pan Iarosz Zwierz kon 2
Pan Walenty Krzysztofowicz
 kon 1
Pan Wacław Kasproicz kon 1
Pan Stephan Zdanowicz z sia-
 brem kon 1
Pan Daniel Loczewski kon 1
Pan Hawryło Zieniewicz kon 1
Pan Mikołaj Skipor kon 1
Pan Bohdan Zawolaiewicz kon 1
Pan Symon Bykowski kon 1
Pan Stephan Bohuszewicz kon 1
Pan Stephan Kiryk kon 1
Pan Bohdan Plasowicki kon 1
Tenze z panią Stephanowną
 Markowską kon 1

Tenze z Ywanem y Ostafiem
 Plaskowickim kon
Pan Andrzej Niemiric z Stu-
 chowskym kon
Pan Stephan Leskiewicz kon
Pan Ostaphiey Kiersnowicz kon
Pan Iurkowsky koni
Pan Stanisław Tracewski kon
Pan Piotr Brelow kon
Pan Hrehory Michajłowicz kon
Pan Wasiley Makarowicz kon
Pan Andrzej Fiedorowicz kon
Pani Iwanowa Berezowska kon
Pan Horain i Piotr i Ian Tra-
 cewscy kon
Piotr Tracewski i Ierzy i Mi-
 chał Samucicz kon
Woyna Iackiewicz kon
Marko Daszkiewicz kon
Ian Nikiporowicz kon
Timofley Kuzmiez kon
Szczęśny Makowski kon
Kasper Skrobowicz kon
Wasiley Kurkan kon
Fiedor Dremlik kon
Pawłowa Wołodkiewiczowa kon
Lawryn Boni kon

Koni 9

Setnia.

Pan Maleher Szerpiot koni	18
Kniaz Matfiei Polubienski koni	4
Pan Walenty Taliszewski koni	3
Pan Ierzi Szygowski koni	2
Pan Woyciech Krzyczewski koni	2
Pan Iakub Proszycki koni	2
Pan Ierzy Kiernozycki kon	2
Paa Doktor Slucki koni	2
Pan Piotr Kozupko kon	1
Pan Adam Pioro kon	1
Pan Wasiley Machewicz koni	2
Pan Ierzy Gurski koni	4
Pan Stanisław Odolinski kon	1

Pani Kulina koni	8
Pan Ian Ianowski koni	2
Pan Wasiliy Wolk z uczesni- kiem koni	3
Pan Walenty Bahuszewicz y pan Lew Bykowski koni	2
Pan Poricy Sienkowiez koni	2
Pan Ławryn Linko z uczesni- kiem kon	1
Pan Ierzy Gilewski s Cimo- chwieiewiczem kon	1
Pan Stephan Iuchnowicz Ko- rzycki kon	1
Pan Niemirowicz koni	10

Nad tlo było koni więcej sta, ktorzi sie jeszcze do setni nie wpisali, oprócz tych, ktorzy jeszcze z domow swych nie przyszli.

Бібл. Чорторвйских рук. ч. 2243 стр. 331--339.

58.

З інструкції люблінської шляхти на сеймику — про оборону Люб-
лина від козаків. — Люблин, 21 лютого 1596 р.

Iz sie obawiamy niebezpieczenstwa od nizowcow, tenesiny sposob w tym namowieli: ze Iego Mosc pan podskarbi koronny, starosta mia-
sta tego, odiezdza na seym, zylichiny Iego Mosci p. Adama Goray-
skiego ze wziął na się obronę miasta tego, który tez ma nas przez
listy swe ostrzedz, gdyby sie pewney rzeczy dowiedział o jakim nie-
bezpieczenstwie od nich, a my się tu stawic obiecuiemy na odpor im,
a nadto ma bydz przyięta trzysta piechoty, z ktorey polowica do zam-
kowy, druga do mieyskiej obrony ma byc, a pan poborca nass ma
dac na nie pieniądze na dwa miesiaca do rąk Iego Mosci pana pod-
skarbiego; iesliby tez Ich Mosci od pana poborce potrzebowali, co na
haczenie Ich Mosci przypuszczamy, pewni będąc, ze tych pieniędzy bez
wlasney potrzeby od pana poborce nie ruszą, a my ten wydatek obie-
cuiemy przyięc panu poborce y zastampic go.

Бібл. Чорторвйских рук. ч. 2724 с. 476.

59.

Списъ нѣяготськихъ вѣдѣлѣвъ, що ставили ся противъ козакѣвъ. —
 Мѣнськ, 24 і 27 лютого 1596 р.

Registr tychъ pocztow, ktore niektorzy Ich Mosc s chęci swej stawili, do potrzeby przeciwъ kozakomъ nizowym, ktore sie popisaly w Miensku die 24 februarii 1596. Naprzod:

z woiewodstwa mienskiego	
Iego Mocz pan Zmodzki po usarsku koni	24
po kozacku koni	50
Iego Mocz pan polocki po usarsku koni	10
po kozacku koni	16
Iey Mocz pani woiewodzina trocka Hlebowiczowa zabiera z synemъ swymъ koni	74
Iego Mocz pan Andrzej Zawisza po vsarsku koni	5
po kozacku koni	55
Iego Mocz pan Ciszkiewicz koni	12
Iego Mocz kniaz Roman Baltazorowicz Lichowski po vsarsku koni	7
po kozacku koni	7
Iego Mocz pan Hladki, pisarz ziemski mienski, po vsarsku koni	7
Iego Mocz pan Trokinicki, chorazy wilenski, po kozacku koni	6
S powiatu Lidskiego:	
Iego Mocz pan starosta brszanski po vsarsku koni	11
po kozacku koni	48
Iego Mocz pan Zawisza koni	30
powodny kon	1
Iego Mocz pan Tryzna koni	20
powodny kon	1
Iego Mocz pan Wojciech Skinder, pisarz ziemski lidski, po vsarsku koni	3

Synmua wszystkich tychъ pocztow koni 387

Ci ktorzy swe poczty pokazali die 27 februarii tamże w Miensku:

Pan starosta mienski koni	17
Pan woiski mienski koni	10
Pan podkomorzy polocki koni	10
Pan Marcin Wołodkiewicz koni	5
Pan Iwan Narkiewicz koni	2
Pan Wlorzynski koni	2
Pan Wolk koni	2

Бібл. Чортгорйськихъ рук. ч. 2243 с. 341—6.

60.

Спис наемного війська протів козаків. Б. м. (Минськ, лютий 1596 р.).

Ludzie pieniężni litewscy przeciwko nizowcom przyjeźci ¹⁾ .	
Roty pana sędziego mińskiego po husarsku koni	100
a po kozacku koni	100
Roty pana Słuzczyney ²⁾ po husarsku koni	50 ³⁾
a po kozacku koni	100
Thym dwum rotam wychodzi służba 18 die maii.	
Roty pana Rajczkiego po husarsku koni	50 ⁴⁾
Roty Zawackiego Tatarzyna po kozacku koni	50
Roty Iablonskiego Tatarzyna po kozacku koni	50
Thym trzem rotam wychodzi służba 13 die iunii.	
Roty Iursowicza Tatarzyna po kozacku koni	30 ⁵⁾
Themu wychodzi służba 15 die maii.	
Od Iego Mosci pana Zmoydzkiego pieniężnych po kozo-	
cku koni	20 ⁶⁾
Thym służba wychodzi 11 die maii.	
Od Ich Mosciow Xięzey Capituly wilienskiej pieniężnych	
po kozacku koni	48 ⁷⁾
Thym służba wychodzi 18 die may.	
Roty pana Gostomskiego po husarsku koni	100
Roty pana Łodziaciney po husarsku koni	50
Roty pana Niemirowiczowey po husarsku koni	100
Roty Cziemieszka Tatarzyna po kozacku koni	50
Z wojewodztwa połockiego koni	100 ⁸⁾
Z powiatu xpitskiego koni	100 ⁹⁾

1) 3 бокы дописано:

Roty pana Makarewiczowey	
Pan Słuzzec husarzow koni	50
Pan Wołodkiewicz husarzow koni	50
Iuresowicz kozakow koni	20
a przidzie ich wybrakowac	
Wolkowi kozacy koni	50

2) 3 бокы замітка: Z roty pana Słuzczyney zbywa kozakow koni 50.

3) 3 бокы замітка: Znowu na drugą czwierć list posłano.

4) 3 бокы замітка: Na trzecią czwierć przypowiadano mu koni 100.

5) Na drugą czwierć przypowiadano mu koni 50.

6) 3 бокы: зяччали.

7) 3 бокы: зяччали.

8) 3 бокы: zostali doma

9) 3 бокы: Pany Sianeckiemu (Słaneckiemu?) list na drugą czwierć przypowiadny posłałem.

Roty pana podkomorzego trockiego po husarsku koni	100
po kozacku koni	100
a piechoty pachołkow	100
Temu czwiere wychodzi od popisu 10 iulii.	
Roty pana Choynickiego po husarsku koni	100
a po kozacku koni	50
Temu czwiere wychodzi 15 iulii.	
Roty pana Narkuskiego po husarsku koni	100
a po kozacku koni	50
Summa wszystkich koni	1495
piechoty	100

Бібл. Чорторійських рук. ч. 2243 стор. 349—350.

61.

Из інструкції промовицького соймаку — про козацьку овеволю: 4 марта 1596 р.

O kozaky zleczeni panom poslom, aby sie w tej mierze z insemi porozumieli woiewodztwy, aby rzecz pospolita od nich vspokoiona bila.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 2724 ч. 463.

62.

Дмитро Халецький посвідчає, що Криштоф Радивил зложив йому рахунок з видатків на в'їзну з козаками. — Варшава, 9 мая 1596 р.

Roku 1596 die 9 maii.

Liczba lasnie Wielmoznego Pana, Iego Mosci pana Krzysztopia Radziwila, xiazęcza na Bierzacz y z Dubinek, woiewody willeńskiego, hetmana najwyszego Wielkiego Xięstwa Litewskiego, starosty soleskiego, wrzędowskiego, kokonhanskiego y kainskiego etc., etc. s przyięcia pieniędzy poborowych, ktore w roku przeszlym 1595 na wyprawę zolnierza przeciwko kozakom od Ich Mosci panow deputatow przez slugi Iego Mosci w Wilnie odebrano y między ludzie sluzebne rozdano, ktorym pieniędzom Iego Mose czyniąc rachunek, teraz w Warszawie w skarbie Krola Iego Mosci taki przychod y roschod Iego Mose polozyc raczyl. Naprzod:

Od Iego Mosci pana Iana Abrahamowicza, woiewody smolęńskiego, starosty lidskiego etc. dane do Iegomosci litewskich kop

Od Iego Mosci pana Iana Naruszewicza, lowczego Wielkiego Xięstwa Litewskiego, dano Iego Mosci także wiele litewskich kop 853 — 20

Od Iego Mosci pana Mikołaja Janowicza, podkomorzego oszmianskiego, dano do Iego Mosci także wiele litewskich kop 853 — 20

Summa przychodu, czo do Iego Mosci doszło, czyni litewskich kop 2560

Którym pieniądzom Iego Mosc takowy roschod wczynicz raczył To jest:

Iego Mosci Panu Raieckiemu, koniuszemu wilenskiemu, na pierwszą czwiere roku, ktoremu się służba poczęła od dnia 14 decembra w roku 1595, a skonczyła się dnia 14 marca w roku 1596, na 63 koni vsarzow, placząc na kazdego konia na iednę czwiere po kop 5 litewskich, czyni kop 378

Temusz panu Raieckiemu na 37 koni kozaków, placząc na kazdego konia na iednę czwiere po kop 5 litewskich, czyni kop 185

Temusz panu rotmistrzowi na kuchnią na iednę czwiere dano kop 40

Summa na te 100 koni panu Raieckiemu dano wszystkiego na iednę czwiere litewskich kop 603

Zawackiemu Tatarzynowi na pierwszą czwiere, ktoremu się służba pocęła dnia 14 decembris w roku 1595, a skonczyła się dnia 14 marca w roku 1595, na kozaków koni 50, placząc na iednę czwiere na kazdego konia po kop 5 litewskich, czyni kop 250

Łablonskiemu Tatarzynowi na pierwszą czwiere, ktoremu się służba pocęła od dnia 14 decembris w roky 1595, a skonczyła się dnia 14 marca w roku 1596, na kozaków koni 50, placząc na iednę czwiere na kazdego konia po kop 5 litewskich, czyni kop 250

Summa tym dwom Tatarzynom na koni 100 dano wszystkiego na iednę czwiere litewskich kop 500

Panu Bohdanu Turszewiczu na 30 koni kozaków na pierwszą czwiere, ktoremu się służba pocęła dnia 14 februarii w roku 1596, a skonczyc sie ma dnia 15 maia w tymże roku 1596, placząc na kazdego konia na iednę cwiere po kop 5 litewskich, czyni kop 150

Za roskazaniem Ich Mosc panow senatorow y panow obywatelow Wielkiego Xięstwa Litewskiego do Nieswieza zgromadzonych panu Michałowi Buiwidowi, odprawionemu starszym nad ludem pod Mohylow, dano litewskich kop 160

Ięgo Mosci panu Ianowi Raieckiemu, koniuszemu Wielkiego Xięstwa Litewskiego, na drugą czwierz roku, któremu się służba poczęła od dnia 14 marca w roku terazniejszym 1596, a skonczyć się ma dnia 14 iunii w tymże roku 1596, na vsarżow koni 50, płacząc na każdego konia na iednę czwierz po kop litewskich 6, czyni kop

300

Temusz panu rotmistrzowi na kuchnią na iednę czwierz dano kop

20

Summa na koni 50 na iednę czwierz dano wszystkiego litewskich kop

320

Zawackiemu Tatarzynowi na drugą czwierz, któremu służba poczęła się dnia 14 marca w roku terazniejszym 1596, a konczyć się ma dnia 14 iunii w tymże roku 1596, na 50 koni kozaków, płacząc na każdego konia na iednę czwierz po kop 5 litewskich, czyni kop

250

Iablonskimu Tatarzynowi na drugą czwierz, któremu służba poczęła się od dnia 14 marca w roku terazniejszym 1596, a skonczyć się ma dnia 14 iunii w tymże roku 1596, na 50 koni kozaków, płacząc na iednę czwierz na każdego konia po kop 5 litewskich, czyni kop

250

Summa tym dwum Tatarzynom na 100 koni na iednę czwierz dano wszystkiego kop litewskich

500

Puszkarzom 4 za dwa miesiąca do dział y inszei polney strzelby do smigownic, płacząc na każdy miesiąc każdemu z nich po kop 2 — 24, czyni kop

19 — 12

Furnianom 4 za dwa miesiąca do czterech działek, płacząc każdemu z nich na ieden miesiąc od pary koni po kop 3 — 12, czyni kop

25 — 36

Do siedmi kar smigownic y hakownic, do każdej kary po dwa konia, płacząc na każdego konia na ieden miesiąc po kopie 1 — 36, czyni kop

44 — 48

Za prochu funtow 100, płacząc każdy funt po gr. 7, czyni litewskich kop

11 — 40

Za ołowu funtow 200, płacząc każdy funt po gr. 1, czyni kop

3 — 20

Na rozne posylki, rossylając Ięgo Mosci listy swe do powiatow, poslancom na strawe y Tatarom, naimując ich, którzy więznie prowadzili, na szpiegi y na in rozne potrzeby wydano kop 46 — 24

Summa Ięgo wszystkiego roschodu, czo przez ręce slugi Ięgo Mosci wydano, czyni litewskich kop dwa tysiąca trzysta osmdziesiąt cztery.

Którym pieniądзом, równiąc przychod z roschodem, okazało się być reszty przy Iego Mosci panu hetmanu kop litewskich sto siedm-
dziesiąt szesc, którą reszta teras przy rachunku Iego Mosc pan hetman
do rąk moich oddać raczył.

Którym tym pieniądзом, isz takowy roschod przez służę Iego
Mosci pana hetmanowego uczyniony jest, tedy czyniąc Iego Mosc pan
hetman rachunek w skarbie Krola Iego Mosci przedemną Demetrym
Chaleckim s Challeza, podskarbiem ziemskim Wielkiego Xięstwa Litew-
skiego, dla wiadomosci skarbowi dac mi Iego Mosc raczył Iego sza-
funku swego rejestr s podpisem ręki swej y pod pieczęcią swą, na
czo ia te-z daię Iego Mosci panu hetmanowi ten moy przeciwny
rejestr z moją pieczęcią y s podpisem ręki moiej. A isz kwitu ied-
nego od pana Iana Raieckiego, rotmistrza Krola Iego Mosci, na kop
trzysta dwadziescia teras przy tym rachunku Iego Moscz pan hetman
miec nie mogł, tedy powinien będzie Iego Mosc ten kwit pana Ra-
ieckiego na kop trzysta dwadziescia do skarbu Krola Iego Mosci do
rąk moich bes wszelkiego omieszkania oddac. Pisan w Warszawie roku
y dnia zwysz pomienionego.

Demetry Challecki s Challeza ręką swą własną.

(Печатка.)

Бібл. Чорторійских рук. ч. 2243 стор. 315—317.

68.

Микола Гербурт, руський воевода, до шл. Тарановського; козаки
тікають до Лубен, королівське військо йде за ними. — Б. м., 31 мая
1596 р.

Przyjechał p. Munowsky towarzysz z rotj Iego M. Pana woie-
wody lubelskiego, który, we srode tydzen minął, iako woiska za Kor-
szunem kilka mil odiechał, tho jest polku Iego Mosci pana Danilo-
wicza, s którym pospoln Iego Mosc pan starosta Skulsky idzie. Z łaski
milego Boga dobrze zdrow. W kilku tysięcy koni idą po tej stronie
Dniepru kwoli Nakławaikowi, zeby się sam na tę stronę ku nam iako się
węknał (sic!), bo kozaczy po tamtej stronie Dniepru pospolu z wozami
y z zonami do Łubna uchodzą, za ktoremi Iego M. Pan Hetman z Pe-
resławia w kilku tysięcy lekkich ludzi wyprawil Iego Mosci pana
Strusza z kniazem Ruzenskim, a szam iako naprędzey spoločnie
z Iego Moscią panem starostą kamienieckim pospiesza. Dosli by ich
byli, iedno ze na rzekach mostli popsowali uchodząc, a mianowicie
na Trubeszcu rzerze, która pod Peresław idzie. Kozaczy w wielkiej
trwodze uchodzą ku Donowi; za pomoczą Bożą wezmą koniec swój.

albo iusz do tego czasu wzieli, bo na kozdy dzien nie malo ich dostaję. Tenze Manowsky wezora podkal slugę Iego Mosci pana starosty kamienieckiego, Krasowskiego w Latyczowie, który z Wołoch z listy idzie od hospodara do Iego Mosci pana hetmana, dając znać pewnie, iż Tatarowie mimo wołoską ziemię thu po tey stronie Donau idę do Węgier, który hospodar niemalę statyę poslal czarowi perekopskiemu. Sam ze tho Ban Bog wie, zeby nasz iako nie dosiagneli. Die vltima mii 1596.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 2723 число 63; заголовок: Od IM pana wojewody ruskiego do pana Taranowskiego.

64.

Станіслав Жолкевський до Жигмонта III; повідомляє про хід війни, про битву над р. Солоницею і мир з козаками. — Табор над Солоницею, 10 червня 1596 р.

Nayiasnieyszy Krolu, Panie moy milosciwy.

Oznaymilem niedawnego czasu W. K. Mci, panu memu milosciwemu, iakiem staranie czynil, zebyni mogl doyc kozakow y swowolę ich wedle roskazania W. K. Mci uskromic y pohamowac. Zdarzyl Pan Bog za szczęsciem W. K. Mci, ze ludzie, ktorých zem byl poslal wprzod im zachodzic, zastali ich iusz w dzikich polach za Alexandrowem o milę. ja tez zywszym woyskiem wedle porozumienia, ktorem z tantemi ludzmi przedniemi miał, tegoz dnia to iest 20 may doszedlem ich. Stanęli byli kozacy w mieysru dosyc dobrze warownym, wynioslym, z ktorego byl prospekt na wszystkie strony, nad rzekę Solonicę. Tabor, który ze wszech stron w dziewięć rzędow wozami zaloczyli, okopali znou szancami w koło, tak iż nie mala ukazowala się trudność dostawac ich, bo y liczba ich nie lekcewazna byla, gdyż iako się teraz rzeczą pokazalo w tym taborze do boiu godnych zamknęło się było blisko 6000, polozeniem mieysca, strzelbą y innym apparatusem wojennym dobrze się opatrzywszy. Nadewszystko woyska W. K. Mci wielka objiciebatur difficultas strony niedostatku zywnosci, o którą iako to na pustyni trudno było, ktorey kozacy, gdy zdawna, wnet miesiac, na pustynię wychodzic im przyszło, naspizowali byli. Woysko zas W. K. Mci nagle za nimi złączwszy się, gonilo. Iednak za szczęsciem i błogosławienstwem boskim nic niezwycięzonego. Zrazu stawili się byli dosyc hardo strzelbą, z dział ugęszczali, wycieczki ku stanowiskom żołnierzy W. K. Mci częste czynili. Lecz tak Pan Bog zdarzyl, iż zawzdy z znaczną szkodą y uszczerbkiem swoim od żołnierzy W. K. Mci porazeni byli, tak iż oprócz iedney wycieczki, w ktorey chęc do sluzby W. K. Mci

niektórych młodych szlachciców była uwiodła, zahamować się nie dali, a za tymi swawolniki prawie na sam okop taboru ich zagnali y tain od strzelby z pięciu poległo. Pan statosta zylomirski taboru też chęcią uwiedziony, sam ieden nad wiadomość moją wpadł na tabor y także od strzelby swe życie położył. Inszey szkody w tych wszystkich burdach oprócz kilku poranionych, a koni pobitych, Pan Bog zachował. Zaczyn inni ludzie, którzy byli pozad, y strzelba przybiła, tou samo na pieczy miał, zebym ich nigdzie z taboru nie wypuszczał, iakoz potęgą y pracami żołnierzów W. K. Mci zabiegło się temu, ze y na piędz przed tabor ukazać się im trudno było, konie za tyu y bydło, czego na kilkanassie tysięcy mieli, zaczęło im słabiec, a iezli na paszę trochę wygnali, tedy im to przed oczyma odbierano. Przez pewne sposoby semina niezgody między Łobodą, który ich starszym był, a Nalewaykiem y iego sekta wzruszyli się byli. Za tym z tey nieufności, która była między nimi, sami Łobodę sieli, a Krzysztofa Krępskiego na iego miejsce obrali. Posylali dla mnie po niemało razy dla traktatów, ale iz ta satysfakcja, którą podawali, nie zdała mi się taka, na ktoreyby dignitali W. K. Mci i potrzebie rzeczypospolitey miało się dosyc stac, skoro mię strzelba nadscigła na niektórych miejscach, z ktorych był odkryty ich tabor, kazalem ią postawicz y znaczna szkoda, iakom się potym dowiedział, działa się w nich, od tey strzelby. A iz wymorzyc ich głodem nie było nadziei, bo bysny się sami byli rychley wymorzyli, kteinu y to mię doszło, ze y ci drudzich towarzysze, którzy byli na czolnach, przemyslali o sposobie dania im ratunku, i ci także, co za progami naynizey byli, wygrzebli się ku gorze Dniepremu, iuz niedaleko byli, chcąc im dac ratunek. Przyszło mi tedy przemyslac iakobym czym prędzey mógł się z nimi rozprawic. Chęc rycerstwa W. K. Mci do służby W. K. mci y rzeczypospolitey, iako zawzdy tak y teraz znacznie się ukazała; widząc, ze na koniu przystępu nie było, pieszo wszyscy chcieli isc do szturmii y juz się byli nagolowali niektore zasłony, ktore na kolach przed sobą tocząc, od strzelby iakokolwiek warowali. Lecz postrzegłszy to ludzie ci swywolni, dopiero do prawdziwey pokory udali się. Za zdaniem Ich mościow Panow Rad, to jest woiewody podlaskiego y Imci Pana kami-nieckiego, którzy na ten czas przy woysku będący, radą y pomocami znacznemi ratować mię raczyli, więc y za zdaniem panow rotmistrzow, ochraniając rozlania krwi dusz niewinnych, bo z zotami y z dziećmi było w taborze tych ludzi na dwanasie tysięcy, oglądając się też na rozne przypadki, ze chocebysmy byli, iakom powinien był ufac, za pomocą bożą, a szczęściem W. K. Mci, zwyciężyli, jednak czyniąc z ludźmi odwaznemi, którzy przy swoim fortelu na

śmierci stali, nie mogło być bez znacznej szkody swoich, przestali
 tedy na niektórych kondycjach, które in instanti uczynili, to jest, z
 zaraz rozeszli się z kupy roznie, starszych z między siebie kilkanastu
 osob na łaskę y niełaskę W. K. Mci wydali. Cudzoziemskich panow
 inne chorągwie, trąbę srebrną, którą mieli od Cesarza Imci y buławę
 Wasilowy regiment, armatę wszystkę, dział 20 całych, bo się ich kilka
 spadało, oddali; niektóre rzeczy, które były żołnierzom W. K. Mci
 w Białej Cyrkwi, gdy do nich w pole na bitwę wyszli, pobrane, po
 wrocili. Przy tym wracaniu tumult się stał niemały. Żołnierze, a naj
 więcej piechota węgierska i ukraińcy, kędąc na nich rozjątrzeni, nie
 tylko swe rzeczy, ale y ich własne im powydzierali y pobili ich do
 kilkudziesiąt, czego się obronic żadnym sposobem między ludzimi roz
 iuszonemi nie mogło, choc z wszelką pracą y staraniem z panami
 rotmistrzami zabiegałem temu. Taki się z temi koniec stał; mniemam
 y łamci, którzy są na czołnach, y ci, co wygrzebli się, dadzą się rekty
 fikować, a raczej, iako się spodziewam, do pokory się ucieką. Cz
 kolwiek y z temi się stanie; nie zaniecham donieść W. K. Mci, acz tak
 się teraz nakarali, że, iako baczę, zarzekają się tej swawoli, jednak
 trudno to ma wygasnąć; wiemy ślad tych ludzi, którzy z łupow ży
 nawykli; zaczym rozumiem rzecz bydz potrzebna, żeby na to bacznosc
 była, aby się do kupy znowu nie zebrali. Sposob ieden zabiegania temu
 będzie, kiedy W. K. Mci. hersztów tych skarac, iak są godini, rozkazesz
 żeby insi napotym przykładem się ich karząc, powodani do zwoly
 wania takowych kop nie czynili się. Więc Najiasnieyszy miłościwy
 krolu, sie stantibus rebus, poki się to nie uspokoi, trzeba żeby dla
 postrachu żołnierz w tych krajach był polozony, y to tez jest rzecz
 nie mniocy potrzebna, żebyś W. K. Mci. raczył napomniec Felmcio
 Panow starostow i dzierzawcow dobr swoich, żeby albo sami obe
 cnością swą, albo namiesnikow zabiegali początkom y wzmagać się
 temu złemu nie dopuszczali. Woyska W. K. Mci, tak koronnego iako y W
 X. Litewskiego, które prawie ku samej potrzebie przybyło, zalecie prace
 trudy, męstwo, odwagę, nie załowanie krwi y zdrowia dla sluzby W
 K. Mci. wiem, że jest powinność moja, lecz nie dostacie mi tyle słow
 iako rzecz sama tegoby wyciągala. Wiem tez, że W. K. Mci. z baczeni
 swego zwazysz zasługi rycerstwa swego y one wdzięcznie przyjmowa
 raczysz. A iz z poszrodka siebie niektórych do W. K. Mci posyłać
 przez nich o wszystkim dostatecznie, co się tu stało, będzie wiado
 mosć. Acz y pan Kuropatwa, ktorego z tym pisaniem do W. K. Mci
 posyłam, iako ten, który był przy wszystkim, a iako przed tym, tu
 y teraz przy tych potrzebach sluzyl W. K. Mci, nie załując krwi y zdro
 wia swego, ustnie o wszystkim doniesć może W. K. Mci.

Tym czasem dłuższym nie bawiąc pisaniem, unizone, a wierne służby swe miłościwey łasce W. K. Mci zalecam.

Dany z obozu pod Solonicą rzeką dn. 10 iunii anno 1596.

Stanisław Żółkiewski Hetman Polny.

Бібл. Чорторійских рук. ч. 351 стор. 7—9; в гопі заголовок: List od pana hetmana polnego o porażce kozaków do Krola I. Mci, pisano roku 1596.

65.

З інструкції воєводств казішського і познанського — про турецько-козацькі справи; жовтень 1596 р.

Pochwalaią mądre na obie strone ostrozne y rzeczypospolitei poziteczne posthanowienie na przeslim seinie, aby non obstante commissione posłaniec bel poslan do Turck z uskarzeniem na Tatari o przesie ziem coronnich, a isz widzą zwloke tak długą od seymu do thego czasu bydz rzeczypospolitei skodliwą, proszą, aby lego Krolewska Mosc poslanca przelho do Turck poslac raczel, doloziwszy obnówę strony kozaków nizowich, ktorzi swąwolą nad wiadomosci y zakazanie lego Krolewskiei Mosci niektore zamki tureczkie splądrowali et ad explorandam mentem et voluntatem thego tyranna. A isz then rumor ieslli, zeby pan hetman z woiskiem do Woloch wyiechac miał bes wiadomosci lego Krolewskiei Mosci y rad coronnych, widzą thū rzecz bydz mali exempli et maxime periculi, proszą, aby lego Krolewska Mosc interponat autoritatem suam, zebi ruptus fueribus coroni nie zaciągnął s tym nieprzyiacielem wszistkiemu szwiatlu straszmem w wojnie.

Бібл. Чорторійских рук. ч. 2724 стор. 498.

66.

Султан Могамед до Зигмонта III в волоських, татарських і козацьких справах. — Константинополь, жовтень—падолист 1596 р.

...Krolowi polskiemu i szwedzkiemu dziedzicznemu, Zygmuntowi, zczęśliwego powodzenia y dokonczenia zyczenia. Gdy ten nasz z wyokim znakiem naszym list wam oddany będzie, macie to wiedziec, iz do naywyższy porty naszej zacny i bardzo godny człek wielmożny pan Stanisław Galski, starosta barski, z pokolenia Messyaszowego do nas przyiechiał y oddał nam wasz pełny przyiazni y rzeczy list.

...Co nam przypomniał poseł wasz z strony paniąt wołoskiej iemi takze y tych, ktorzy się ozywaią woiewodami tedy wołoskimi,

za czem wielkie niesnaski i wzruszenia pokoju w tamtym panstwie przychodzą, żądał nas, abysmy z takich sprawiedliwosc czynili i takich iako pokoju pospolitego mieszaiące karali. My w takich się nie kochamy, ani tego pragniemy, aby się tacy znajdowali y pokazowali y niemasz na to woli naszej, aby się takiemu folga działa, iakoz gźziebr się tu u nas tacy pokazali, więzieniem y dalszym karaniem będą hamowani z rozkazania naszego, a gdyby też w panstwie waszym tacy się naydowali, tedy bez wszelakiey odwłoki dawaycie nam o nich znać, a my im karanie naznaczymy, skoroty do nas odesłani byli. Ku temu, iż niektore mieysca na granicach naszych, dlatego ze pusto leżą y nie są wielkoscią ludzi osadzone, złi ludzie y kozacy wasi często gabaią, szkody wielkie czyniąc tak w naszym iak y waszym panstwie, oznaymił nam poseł wasz, czemu aby się mogło zabiec, żądał nas, aby temu mogły bydz twierdze y zamki budowane dla uspokojenia poddanych a dla prędzego pohamowania kozaków, więc do tego y to chciał mieć, aby narod tatarski pod Białogrodem nie był y tam nie mieszkał. Ale iz tamta kraina y pogranicze jest dawno w dzierzeniu musułmanskim, gdzie wiele musułmanow, ktorzy smiercią męczeńską pomarli y mają tam swoje groby, także tez y nurod tatarski, który się pod skrzydła nasze z mąętnoscią swą z pasiekami, z bydlem y owcami znoszą y kryją y spokojnie siedzą, nie haczymy y nie naydujemy tego, aby stamtąd mieli bydz ruszani y spędzeni, a zatym aby tamte kraie miały pustoswać, potrzeby nie widzimy, y owszem uczynilibysmy to przeciwko starodawnemu przymierzu y z oszukaniem starowiecznych artykułow. Ale jednak, gdzieby ktorzy z poddanych naszych kozackim albo złodziejskim obyczaiem iaką szkodę wam y panstwom waszym uczynił y przymierze w czymkolwiek naruszył, tedy z takiego kazdego, da P. Bog, skuteczną y nieodwłoczną sprawiedliwosc uczynic iestesmy gotowi podług występku kazdego...

Datum z [sic] stołecznym miescie naszym Konstantynopolu roku od narodzenia Mahometa 1005 miesiaca rebiul ewella.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 стор. 391-397. З боку замітка: Przez pana Gulskiego od Porty.

67.

З інструкції виленського візду — про козацьку своєволю. — Вильна, 20 грудня 1596 р.

...Ze tesz swowolenstwo kozackie ieszcze latet na niekatorych mieyscach, te tak constitucią roku...¹⁾, na nie vczyniona, iako zolnierzom,

¹⁾ Лишь чисте місце.

ktorzy in finibus byc, Ich Mosc panowie helmany oboiga narodu hamowac y karac maia.

Бидл. Чорторпйских рук. ч. 2243 с. 320.

68.

Султан Могамед до Жигмонта III в ріжних справах; татарські напади будуть стримані, як козакн перестануть своїх походів. — Константинополь, жовтень—грудень 1597 р.

Jasnie wielkiemu nad pany moznemi, ktorzy ufała Panu Jezusowi wiary chrzescianskiej, zeby ku ostatku lepszej wiary przystac mogli, krolowi polskiemu, szwedzkiemu i innych panstw, z wysokosci maiestatu naszego oznaymujemy, ze przez wiernego chrzescianina starostę barskiego, zacnego Stanisława Gulskiego, posła swego, y przez pisanie wedle waznosc i zwyczaju przyjacielskim obycaiem dawnych krolow, zycząc sobie zwierzchnosci naszej, przyiazn nam oznaymily. Co, iako moznosci naszej nalezalo, wdzięcznie przyiąwszy, a wiedząc to, zescie przed laty zyczliwie nam posłuzyli, kiedy Wołochowie zdradę pokazali, za uczynieniem pomocy waszey uskroniliscie, w czym do przyiazney y do przymierza godnosc i strony waszey nam się dogodzilo. Przetoz uwazając wedle przystoynosci wielkiej, a sławney pamieci do chwały bozey a swiatłosci rayskiej wziętego nieboszczyka oycy naszego soltana Amuratha chana przymierze, iako wiadomo bylo tedy y teraz tym sposobem, albo y wazne kazalismy przymierze ponowic y przysięga umocnic, na wieczne czasy statecznie trzymac. A coscie strony panstwa maltanskiego, iako zdawna do moznosci naszej trybit na kazily rok dawano y zeby tez speln dawano, a woiewodowie strony waszey podawani byli. zadaliscie, tedy to panstwo Jasnie Wielebnemu Carowi iest zleczone. Wszakze gdy za pomocą bożą panstwo węgierskie do władzy naszej przywrocone będzie, na proshie waszey, nie slanowiąc beglerbergow na panstwo węgierskie, woiewodowie podawani będą. A niemieckie zamki, to iest Muchacz y Chust, do Ukrainy waszey przylegle, ieslibyscie woyskami swemi do władzy swey przywrocili, tedy z strony naszej do tych zamkow zadnego wstępnu y naruzzenia nie będzie, co od wiela az do mala na liscie przymierzem od nas wydanym iest dolozone, mocno y stale dotrzymane będzie, krom wszelakich pochyb, tak iako za przeszlych a za dawnych krolow zachowało się, ostatecznie przymierze napisawszy, posłowi waszemu koronnemu ukazalismy. A iz Jasnie Wielebny Car Kazi Giercy ku pomocy nam przeciwko nieprzyziacielowi był powstał przez ziemię maltanską, y iako się zaniechalo, to do was dalo się słyszec, takoz y teraz mamy

wolę y za pomocą bożą, iako szczęście otrzymamy. nie zaniechamy. tez. wam oznaymic, gdyz z woli boży staranie nasze iest na tym, ze na panstwo węgierskie woiewadaw nasadzić. Wszakze pomienione zamki niemieckie ku Ukrainie waszey przyległe gdybyscie mocą swą do władzy swey przywrocili, wtedy strony państwa naszego do tych zamkow zadnego wstępu nie będzie. Oznaymiono nam tez, ze car tatarski w panstwo wasze wtargnąwszy, szkody poczynił, za co od nas niewdzięczność odniosł. Wszakze gdy wedle dawnego zwyczaju carowi tatarskiemu zwykle dawac y z niemi przymierze spokojne postanowiwszy, azeby przez to on w panstwo wasze wpadłszy, szkodę czynił, wtedy za oznaymieniem waszym do nas zwierzchności naszej, mocno będzie powściągniony y szkoda nadgrodzona będzie. A co tez woiewodowie wołoscy przez zdradę między nami ku gniewie czynili, trzeba będzie mocno powściągnąć, iakoby między nami ku naruszeniu przyiazni nikt nie był przyczyną, z strony naszej wedle wiary naszej prawdziwey muzulmanskiej szczery pokoy państwu waszemu będzie, tak tez y z strony waszey szczerosc stateczna niech będzie. A co koczacy z państwa waszego ukrainom naszym Białogrodu y innym miastom szkody uczynili, popustoszyli, tak tez y państwu tatarskiemu nie małe szkody ukradkiem wpadając czynili, przeto kazdemu prawdziwemu za szczerosc, a nieprawdziwemu za łakomstwo Pan Bóg za czasem pomstę uczynić może. A tak nam wiernie zasłużony Pirak czausz z pisaniem naszym gdy do iasney osoby waszey y statecznie napisane pacta do maiestatu waszego doniesić, ufamy, ze wdzięcznie przyjąwszy według szczerosci wiary waszey, onego z łaskawym baczeniem y przyiaznią dobrą do nas odprawicie y we wszystkim ku nam y przyiazni naszej przychylnie a zyczliwie oznaymicie, zachowując się według dawnych krolów polskich, kazdemu przyiacielowi naszemu przyiazn swoję, a przeciwko kazdemu nieprzyiacielowi nieprzyiazn oddawac będziecie, y dzien od dnia, czas od czasu, zeby między nami miłość y zgoda wiecznie trwała, obudwom państwom święty pokoy aby zawsze bydz nie przestawał. A co pomieniony poseł wasz podatek wcale nam doniosł, wdzięcznie wedle należytości naszej y możności z łaską naszą kazalismy go odprawic. Dan z maiestatu naszego Konstantynopola, rebiul miesięca tysięcznego szóstego roku

Бібл. Чорторійських рук. ч. 351 стр. 12—14; ibidem рук. ч. 611 стр. 399—402; ibidem Тека Нарумевича ч. 97 стр. 441—3. Заголовок: List cesarza tureckiego w roku panskim 1598 dnia 12 miesiaca kwietnia przez czausza, który z panem halickim na seym przyiechal, przyniesiony.

69.

З інструкції генерального варшавського соймака — про своєволю жовнірів і «козаків», 14 лютого 1598 р.

...Swowola żołnierzow niektorich, czo skodliwe bynty y zamysły przeciw rzeczypospolitey mimo zaplate słusną w Samborze, iako y gdzieindziey czynieli, aby bela pokarana y dla dobrego przykładu na potem aby sposob w tey mierze bel namowiony y prawem obostrzony et disciplina militaris wczalie bela zachowana.

Thosz thesz strony liuznych liudzi, czo sie kozakami naziwaią y strony tutecznych domowych, a zwlaszcza w wojewodztwie mazowieckiem, ktorzi mordy y wielkie vssilstwa y zbrodnie czinia.

Бібл. Чорторійских рук. ч. 2724 к. 107.

70.

З королівської інструкції на соймаки; козаки роблять шкоди Туркам і підпомагають мультанського воеводу. — Варшава, 29 грудня 1599 р.

...Z cesarzem tureckim iest zastanowiony pokoy i przimierze i sposobem nieco iuz przedtym lepszym, tego iednak strzec potrzeba, aby pokoy ten rozriwan nie był przez ludzie swowolne tak vgraniczne iako i tu domowe. Vgraniczne kozaki i tego roku czynili Turkom szkody wielkie na morzu zwlaszcza, takze przymieszowaniem się do Michała, wojewody multanskiego, co wszitko obala się na ludzie państwa Krola Iego Mosci y obawiac się potrzeba, za vspokoieniem się cesarza tureckiego, aby to większey trudności rzeczypospolitey nie uczinilo. Takze domowe iuz, nie vgraniczne, a niektore domow znacznych a wziętych kupami niemałemi wiezdzali do postronnych państw przeciw Turkom bez pozwolenia Iego Krolewskiey Mosci i owszem dawane były uniwersały, zakazuiać te, do starost, aby bronili y hamowali takowe wyiezdanie; nie pomogło nic, tak wielka swawola y niedbanie na zadne urzędy i na kazdą zwierzchnosc wniosła sie do tey rp., ktora i zgubic ią moze.

Бібл. Чорторійских рук. ч. 351 стор. 286.

71.

З інструкції белзької шляхти; про своєволю козаків; 1599 р.

...Vkrainney sweywoli, aby się in futurum zabiegło, a de praesenti ci zbrodniowie pohamowani byli iako naysurowi, staranie wszelakie uczinic, aby tak y Pan Bóg w gniewie swem o bespieczenstwo ich

ЖЕРЕЛА ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНИ-РФСУ, Т. VIII.

7

y obywatele kraioŭ tamtych w nieznośnych vciskach swoich y w utra-
pieniu vkoieni beli y periculum publicum et indignitas r. p. zniesiona.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2724 стор. 129.

72.

Самійло Копка до Жигмонта III; козаки готові йти на війну
(волоську), але натомість жадають: знести баніцію, вернути вольности
короля Баторія, зборонити старостам робити кривди козакам, збільшити
платню, дати хоругву. — Запороже, 1 липня 1600 р.

Wszelaką wiernosc poddanstwa naszego do Waszey Krolewskiej
Mosci naszego miłosciwego pana, uniżenie oddaemy. Doszło nas pisanie
od Waszey Krolewskiej Mosci, naszego miłosciwego pana, w ktorym
pisaniu Waszey Krolewskiej Mosci było zlecone ustne mowienie do nas
wiernych poddanych i sług swych woyska zaporożkiego przez komor-
nika Waszey Krolewskiej Mosci, urodzonego pana Stanisława Siera-
kowskiego¹⁾, z ktorego pisania Waszey Krolewskiej Miłosci, iak z ustnego
mowienia Waszey Krolewskiej Mosci, do nas zleconego, zrozumielismy,
iz Wasza Krolewska Mosc pan miłosciwy nas wiernych poddanych
i sług swych na potrzebę i posługę Waszey Krolewskiej Mosci żądać
raczysz, co my według zayscia pierwszego listu Waszey Krolewskiej
Mosci będąc gotowi, nic się nie wymawiając, na posługę rozkazania
Waszey Krolewskiej Miłoci na mieyscu zwykłym oczekiwaliśmy aż do
tego czasu, poki nas doszło to wtore pisanie Waszey Krolewskiej Mosci
naszego miłosciwego pana, nic nie będąc econtra woli Waszey Krolew-
skiej Mosci, ale owszem ze wszelakim sposobem i zobowiąz zyczli-
wością naszą według woli Waszey Krolewskiej Mosci ochotnie iestemy
gotowi, znając za pewny znak łaski Waszey Krolewskiej Mosci, my
słudzy y wierni poddani Waszey Krolewskiej Mosci unizenie prosimy
w słusznych cunnexyach (sic!), to iest nayprzod, aby ta banicya, ktora
za wolą Waszey Krolewskiej Mosci i rzeczypospolitey na nas iako nie-
winnych włożona iest, zeby z miłosciwey łaski Waszey Krolewskiej
Mosci zniesiona była, gdyż to nam iest pierwsze zródło uczciwosci
naszey w ziemi Waszey Krolewskiej Mosci. Z tego miłosciwy nasz
kroľu wolności nasze, ktorych przodkowie nasi mieszkając tu, na tym
zwykłym mieyscu i czeąc te nadania świętey pamięci zesłego kroľa
Stefana, spokojnie używali, aby też nam, po nich pozostałym, tymże
sposobem nic nie naruszać, z miłosciwą konfirmacją łaski Waszey
Krolewskiej Miłosci były przywroczone. Trzecia, w państwach Waszey

¹⁾ в рук. Scirabowskiego.

Krolewskiej Mosci ktorzy są dzierzawcy dobr Waszey Krolewskiej Mosci, iako panowie starostowie ukrainni, od ktorych wielkie przenagabania cierpiemy nie za zadną przyczyną naszą, lecz prawie w niewinności naszej, to od Ich Mosci ponosimy nieznosne krzywdy, i w chudobach naszych, ktore krwawym potemi¹⁾, garel swych nie lituiąc, nieprzyziaciela krzyza świętego przez szablę swą dobywamy i tych nam spokojnie zazyc nie dadzą z swobodą. Przeto unizenie Waszey Krolewskiej Mosci, naszego milosciwego pana prosimy, aby i to bylo od Waszey Krolewskiej Mosci zabroniono, zebysmy więcej takich krzywd nie ponosili. A osobliwie o zold milosciwey laski Waszey Krolewskiej Mosci naszego milosciwego pana ządamy teraz, iako ludzie obnazeni w dostatkach naszych, za ktorem zoldem abysmy tym lepiej y dostatnie Waszey Krolewskiej Mosci, iako panu naszemu przyrodzonemu, ochotnie sluzyc mogli, tak tez prosimy Waszą Krolewską Mosc naszego milosciwego pana znak to jest o chorągiew, pod ktorem znakiem Waszey Krolewskiej Mosci naszego milosciwego pana tym snadniey moglibysmy byc znani wiernemi poddanemi i slugami Waszey Krolewskiej Mosci. A na rozkazanie y gdzie będzie wola Waszey Krolewskiej Mosci nas slug, poddanych swych obrocic, zwykłych z mieysc swych idziemy i iestésmy gotowi. Powtore wiernosc wszelką, poddanstwo naszych Waszey Krolewskiej Mosci naszemu milosciwemu panu oddayemy. Data z Zaporoza, anno domini millesimo sexagesimo die prima mensis iulii.

Waszey Krolewskiej Mosci wszego poddanstwa wierni sluzebnicy, Samuel Koszka hetman, polkownicy, setnicy, atamany i wszystko rycerstwo Waszey Krolewskiej Mosci woyska zaporozkiego.

Бібл. Чорторійських, — Текн, Парушевича ч. 98 стор. 147—149. Заголовок: Копія листу Самуїла Козьки, гетьмана воєська запорозького до Короля Ієго Мосци писаного.

78.

Жлїмонт III до козаків; приймає охоту козаків до служби, обіцає полагодити їх просьби і посълає глєйт безпечности для них. — Б. м., 1 серпня 1600 р.

Starszemu i rycerstwu woyska zaporozkiego laskę nasze krolewską. Wyrozumielismy s pisania waszego, zescie chentni do służby naszej i na nie iusz idziecie. Wdzieczni iestesmi tego od wasz i chcemi laskę nasze Waszmosciom za to pokazowacz. Czosczie mianowicie nie-

¹⁾ в рук.: полум.

które prozby swe do nasz doniesli, w tych według sposobow tej rptej doznacie chency naszej panskiej...¹⁾ potem dostateczniej za zgromadzeniem się do nasz panow radey stanow inszych. A zebyscie nie obawiali się na iakie dla przeszlych rzeczy niebespieczenstwa, gleith wam possylami, daiemy do starosth, takze wrzędow wszelakych listy, aby przeczyw wam, zonąm, dzieciom i maiętnosciom waszym zachowali się spokojnie i nie czynieli wam przekass i przenegabania. Dalszych spraw waszych, o ktorych piszecie, nie zaniechamy miecz na pieczy. Ani tesz nie wstawaicie w sluzbach i wierze swei ku nam y oyczyznie. Dan pierwszego sierpnia 1600.

Za własnym Iego Krolewskiej Mosci poruczeniem.

Бібл. Академії Наук рук. ч. 277 к. 28—29; з другою боку дописане: Copia listu do nizowych kozakow.

74.

Відповідь Жигмонта III козакам; король прирікає полагодити прихильно декотрі козацькі постуляти. — Корчин, 25 жовтня 1600 р

Na prozby starszego y wszech mołoycow zaporozkich tę Iego Krolewska Mosc, nasz milosciwy pan, odpowiedz daie. Co się zoldu y sukien dotczye, iz o sluzbie ich nie moze gruntownie nic bydz postanowiono, jeno na seymie, przeto musi do tegoz czasu, to iest do seymu, który iuz iest przez Iego Krolewską Mosc zložon, y zoldu, takze sukien postąpienie, bydz odložono. Teraz iednak Iego Krolewska Mosc z laski swey, aby szesc tysięcy złotych, iako y pierwey przez Iego Mosci pana hetmana imieniena Iego Krolewskiej Mosci byly im dane, zlecac panu hetmanowi raczy. Dalszego postanowienia niech czekaią do seymu. Strony podniesienia banicyi albo wywołania Iego Krolewskiej Mosci, zniac natenczas chęc tamtych ludzi w sluzbach swych y rzczytey, co moze, czyni teraz, daie zawieszenie albo podniesienie tej banicyi do seymu, gdyz na seymie była wydana, a na seymie dalszą laskę swą im offiaruie. Mandaty takze do starost wydac rozkazal. Około naznaczenia kogo do sądow ich, pisze Iego Krolewska Mosc do pana hetmana. Co się Techymirowa (sic!) dotczye, iz ma kto inszy nan prawo, trudno mu ie, poki żyw, odeymowac, iednak coby iedno mogło bydz z Iego Krolewską Moscią, nie zeydzie nigdy tym tam ludziom na lasce Iego Krolewskiej Mosci y o ich postanowieniu pewnym y gruntownym na seymie przyszłym z stanami chce się znieśc. Na własne Iego Krolewskiej Mosci rozkazanie etc.

¹⁾ Тут два слова підорті.

Бібл. Чорторійських. — Тека Нарушевича ч. 98. стор. 273—4.
Заголовок: Respons Iego Krolewskiej Mosci starszemu y wszem mo-
loycom woyska zaporożkiego przez Iego Mosci Xięcia podkacierzego
dany w Korczynie, dnia 25 octobris 1600 roku.

75.

З інструкції новгородського воєводства; козаки і інші війська,
що вертають ся з інфлянтської війни, пишуть латовські повіті. —
Новгородок 13 грудня 1602 р.

...Nastampielo nowo zle, a iuz ostatnia zguba y vpadek a prawie
zniszczenie tego panstwa Iego Krolewskiej Mosci. Za zwrociem sie Iego
Mosci pana hetmana koronnego z Inflanth, woisko Iego Krolewskiej
Mosci iezdne pienięzne y kozacy nizowi, ktorym plata idzie z skarbu
koronnego, wciagneli w te panstwa W. X. Litewskiego, niemal we
wszystkie powiaty, a iuz najbardziej w osmianski, braclawski, lidzki,
minski, mozyrski, rzeczycki z przyleglymi dobry y dzierzawami Krola
Iego Mosci. occupowali nad prawa y wolnosci szlacheckie, bez wiado-
mosci nad wolą y listow y mimo wiadomosc hetmana W. X. Lithew-
skiego, lecz po roznych miejscach, tak ci dobrach Iego Krolewskiej
Mosci, iako tez w szlacheckich duchownych y swieckich między sie
rozebrali, przystawstwa rospisali, nie dbajac nic na constitutią nową
na przeszlym seymie uczynioną, ze dobra szlacheckie oboiga stanu od
lez, przystawstw y od requirowania straty wolne miały byc, tą iedno
samę przyczynę dajac, ze ich zaplata nie doszła y tym iedno samym
szczyzac się przez listy swe y vstnie, ze tu na odpoczniecie sobie
y koniom swym za naznaczeniemi lez za wolą y słownym roskazaniem
Iego Mosci pana hethmana koronnego przyiachali. Czego o Iego Mosci
panie hethmanie, strozu praw y wolnosci szlacheckich, rozumiec y dzie-
rzec nie mozemy.

A ysz w tym powiecie nowogrodzkim roty sie niektore polozyly,
to jest w Corynie, w Molkadzi, w Niedzwiedzicach, maiętnosci Iego
Mosci xiędza biskupa wilenskigo, ktore iuz y szlacheckich sięgają przy-
stawstw, tedy za ziachaniem się naszym na ten seymik przed seymem
blizko przyszlym od Iego Krolewskiej Mosci zlozony, thowarzysze przysli
wprzod do nas senatorow, w kupie natenczas w domu priuatnym będą-
cych y przelozywszy to, ze będąc wyciagneni do ziemie inflantckiej na tę
expeditiā, tam przez ten wszystek czas nic zdrowia, krwi, maiętnosci nie za-
lując, oiczyznie y rzeczypospolitey słuzyli y daleyby ieszcze byli trwali, kie-
dyby byli nie zeszli na zdrōwiu, czeladzi, koniech y rynsztunku y doma-
wiali się, aby onim od nas senatorow y od drugich statia pozwolona y da-

wana była. Ze ta rzecz panow żołnierzow należała nie tylko nam, ale y wszystkiemu rycertwu, tedy wspomniawszy im nieco, ysz to ich wyciągnięcie y takie, które jest prawom y wolnościom naszym przeciwnie, ysz mimo wiadomość wola y pozwolenie Jego Krolewskiej Mosci y stanow wazyli się tego, odłożyliśmy do koła większego, aby tam w poszrodek nas wszystkich doniesli. Gdzie acz wzbranieli się stanowić się, wskazując, że my nie mamy tam co czynić, jedno v senatorow się domawiamy, ysz gdy wy pozwolicie, tedy mnieisi pogotowiu pozwolą. Iednak nazaiutrz przysli do koła naszego, powtarzając to, co y w priuatnym domu donosili, imieniem swym y imieniem drugiego żołnierstwa przekładając nędzę, którą cierpieli, niedostatki i vpadek na rynsztunkach, czeladzi, koniach, żądali, aby im statie z dobr wszelakich, tak Krola Jego Mosci, iako y naszych szlacheckich dawane były. Respons na to uczyniony jest od wszystkich przez iednego, że patrząc na tę rzecz nową a szkodliwą prawom y wolnościom Wielkiego Xięstwa Lithewskiego, które tak mają być zachowane, iako są przysięga stwierdzone, widząc na ostatek z instructiey samey przeciwną woli Krola Jego Mosci, chocia wiemy trud y prace ich y pewniszyny, że od Krola Jego Mosci y rzeczypospolitey wdzięcznością nadgrozdzone będą, załujemy strat, vpadkow koni, czeladzi etc, iednak leży zadney, dawania statii pozwalac nie możemy, dzierząc to o nich, że sami będąc szlachećcami, zazywając wolności szlacheckich, ciesząc się z nich, będąc bracią naszą, nam w tey mierze za złe mieć nie będą, że my, patrząc na to, ysz zawsze nowe rzeczy mnożą niebezpieczeństwa, a co większa poddane, zneedznione, zubozone nader głodne many, (co y sami przyznawali,) tak na to nie pozwalamy, co y prawom y wolnościom przeciwną rzeczą jest y złą sequellą, abusum prawa przynosi. Prosilimy przy tym y braterskie napominali, aby wyciąganiem statii w majątnościach naszych się nie przykrzyli, asz siebie iako bracia z powinności chrześcianskiej y braterskiej y to, co by z nasz być mogło, vsłużyć y dogodzić, aby się iedno tam pomknęli, gdzie szlusznie według prawa im należy. Wspomniano od nas jest y to, że żołnierza swego mamy, placimy mu, który y po ten czas jest w Inflanciech, zapłata dochodzi ich spełna, (co tez także y sami przyznawali,) vkazaliśmy, żechmy ich Mosciom nic nie winni. Nie contentowali się tym responsem, domagali się statii. A my tez, stojąc przy prawiech naszych, odstępowac prawa nie mogliśmy. Zaczyn odesli niecontenci, dokładając tego, że głodu cierpieć nie mogą, którego się w Inflanciech nacierpieli. Ta tylko sama consolatio zostaje nam, tą się cieszymy, tey dufamy, że Bog widzi y że wzięły weirzy na nas y zmieluje się. A przytym, że Jego Krolewskiej Mosci pana naszego, pana iednego, pana dobrego zdrowego być sły-

szemy, od Boga przez ręce y z rąk Iego Krolewskiey Mosci, ktorego nam dał, pomocy, ratunku szukamy y auspiciis Iego Krolewskiey Mosci, pobożnością, bogobożnością, (bo przez takie pany bywają błogosławione panstwa), ano czekamy y wyglądamy tego pokoju; abysmy dośiągszy, sławili y wysławiali y podnosili imię maiestatu Iego Krolewskiey Mosci. Prosimy vnizenie Iego Krolewskiey Mosci, aby to ostatnie zniszczenie y ta oppresia zniesiona z nas była, a powinności teyże, będąc panem naszym, bronie y temu takiemu złemu, aby się ogniem y nie ięło, bez mieszkania zabiegac Iego Krolewska Mosc raczył, gdyż obawiany się, że y dalsze poparcie tey woiny, iakieby z panstw tych Iego Krolewskiey Mosci miało byc, nie będzie podobno mogło byc za takim vtrapieniem y zniszczeniem panstw Wielkiego Xięstwa Litewskiego, ktore tak od żołnierzow, iako y od kozakow te kraie bez litosci cierpią. W Nowogrodku, 13 decembra 1602.

Бібл. Чорторских рук. ч. 350 стр. 263—268.

76.

З королівської інструкції на сеймик — про своєволю в річипосполтій; козаки зруйнували Туркам три міста. — Краків, 30 вересня 1604 р.

...Czasby kiedy co skutecznego z strony tych rzeczy wszystkich uczynic, ale iesli w czym rozumie Iego Krolewska Mosc ze pohamowania potrzeba, tedy y w żołnierskim posłuszenstwie, albo dyscyplinie barzo rozbiegłej y w domowym też swowolenstwie nieznośnym. Żołnierska dyscyplina prawie iuz wszystka upadła, skoro przypowiedziana bywa służba rocie, ktorey, skoro dane pieniądze, zaraz doma woiowanie się zaczyna, brania, szkody czynienia, nie iedno zabieraniem żywnosci niezmierney, ale innych rzeczy własnych odeymowaniem, wyciąganiem składania pieniędzy, nakoniec mordami y gwałtami, iako tego wiele do uszu Iego Krolewskiey Mosci bywa przynoszone. Ktemu konfederacye barzo szkodliwe przeciw prawu wszystkiemu bywają czynione, za ktoremi y maiętnosci prywatne ludzkie bywają barzo ucisnione y rzeczpospolita szkodę odnosi. Obawiac się potrzeba, aby na co gorszego te konfederacye potym nie wyszły. Domowe zaś swowolenstwo wielką też gorę wyniosło, a taką, że iuz prawie miary niemasz, kędykolwiek iedno obroci oczy Iego Krolewska Mosc, po wszystkich stronach panstwa tego widzi wszędzie iedno mordow, iedno niazdow, iedno zawodow mieysca, iako innych zgromadzenia pospolitych, tak y sądow, ktore są prawem pospolitem bespieczenstwem naybarziej opatrzone, ledwie nie naybarziej niebespieczne. Nie moze Iego Kro-

lewska Mosc zrozumiec, co to iest za wolnosc, kędy zuchwalstwa wię-
cey, anizli skromnosc, płaci gdzie niebezpieczeństwo zdrowia dostatek
wszystek y maiećnosc odwazyc, a mnieyszym y niedostatecznieyszym
odbiegac wszystkiego przychodzi, a iuz y na przyległe panstwa te swy-
wolenstwa wylewają się, pakta, przymierza targane bywają, wielkimi
gromadami swowolnie z Korony wyiezdzaią. Drudzy iuz y do pogan
się przedaia z wielką hanbą y ohydą narodu tego, drudzy zas zadzie-
raią niepotrzebnie, drażnią bez przestanku y przymierza targają. Co po
tych przymierzach, iesli się ladaiaکو targac będą? Zatargi czynic, a nie
miec, a nie chciec miec gotowosci nic inszego nie iest, iedno zginienia
szukac. W krotkim czasie trzy miasta kozacy Turkom zburzyli. Do-
chodzi Iego Krolewskiej Mosci pewnie, co za obrazę przed się ztąd
biorą, ale y kazdy lacno rozumiec moze. Wprawdzie teraz kędy indzie
niech zabawieni, iednak iesli teraz ledwie to znoszą y pokrywają,
gdzieby do ulacnienia przyszli, co temu nieprzyjacielowi tak dalece
nietrudna, lacno obaczyc, co będą chciec uczynic. Upomina Iego Kro-
lewska Mosc, ze obawiac się y miec pilne oko na to potrzeba.

A iż się y insi postronni przypomnia, od ktorzychby w rzeczy-
pospolitey zachodzić mogło, Tatarzyn pokazuie się przyziacielem, iedno
y upominkow się dopomaga, ustawicznie y same przykłady przeszłych
czasow przestroge czynią, iako ufac ubezpieczeniu y wierze poganskiej;
dobrze, zeby co pewnego było obmyslano, czymby się to, co iest z daw-
nych czasow między czaty tatarskimi, a Koroną zwyczajnego opatry-
wało, a tak przecie, iż zawsze nieprzyziacieł ten na koniu siedzi, zeby
ta gotowosc y prędkosc iego nie była lekko pokładana.

Бібл. Чорторайских — Текн Нарушевича ч. 99 стор. 815—820.

77.

З інструкції галицького соймку — про потребу ординації на ко-
заків; 20 січня 1604 р.

...Kozacy aby wedlug porzadku swiętey pamieci krola Stefana in
ordinem redygowani byli.

Бібл. Чорторайских рук. ч. 320 стор 242.

78.

З інструкції київського воеводства — про козацьку своєволю.
З козаків не було ніякої користі в інфлянтській війні, а тепер вони
роблять утиски на Україні, підпирають царевича і т. н.; 10 грудня
1604 р.

...Swowolenstwa kozackie, ktore temu woiewodztwu naszemu y oby-
watelom iego zbyt uprzykrzyły się, a za zniesieniem bannicii z nich

y wywiedzeniem ich do Inflant, gdzie zadney poslugi albo malo co uczynili, to hultaystwo tak w gore się pnie, ze tez poslednie pierwszych aby nie były gorsze rzeczy, bojąc się, iakoż iuz tego początki dobre są, ze za wygrzebieniem ich terazniejszym carewiczowi albo iakiemus hospodarczykowi, iako oni roznie udawają, angariowac i trybutami niezwyklei szlachtę onerowac ięli, starac się pp. poslowie mają, aby temu wojewodztwu i obywatelom ięgo, captur korczynski contra goericos uczyniony, pozwolony był. Iakoz executorami tych trybutow swoich byłoby to hultaystwo, by nie lud X. I. Mci P. Krakowskiego, który dla miłości oyczyzny i za uzyciem naszych onych ięszcze in officio zatrzymywa i zatrzymywac chce do zwrocenia pp. poslow naszych z seymu. Zadnieprskie iednak kraie iakie bezprawia teraz cierpią od tych swawolnikow, panowie nasi to przedlozyc mają.

Бібл. Чорторійских рук. ч. 320 стор. 245—6.

79.

З інструкції вишенського соймику — про козацьку своволю; 14 грудня 1604 р.

...Swowolenstwo kozackie, aby sie wielo w discipline i rząd dobry i starszi aby imi bely dani etc.

Бібл. Чорторійских рук. ч. 318 стор. 207; те саме ч. 320 стор. 259.

80.

Хан Казим Герей до Зигмунта III в справі відновлення миру; спокій є тоді, як нема на Дніпрі козаків. — Бахчисарай, 6. л. (1604 р.).

Wielgiey ordy wielgi czar czerkaski, nogaiski, saneski i inszych wszystkich narodow tatarskich dziedziczny chan Gazi Gierey sultan, wszytkiey Rusi, pruskiemu z laski bozey trzeciemu Zygmuntowi wielgiemu xiążęciu litewskiemu, zmodzkiemu, kyowskiemu, podolskiemu, szwedzkiemu, gotskiemu, wandalskiemu, mazowieckiemu, inflanckiemu y inszych wiele panstw samodzierzawcy dziedzicznemu z dziadow y pradziadow wielgiemu cesarzowi y krolowi polskiemu po zaleceniu wszelkiey zyczliwosci y chęci naszej czarskiey y braterskiey przyjacielskie oznaymienie. Iesli sie Wasza Krolewska Mosc o nass bracie swem Gazi Giereiu pytac raczysz, tedy Wasza Krolewska Mosc masz wiedziec, zesmy z laski Boga wszechmogącego barzo dobrze zdrowi, zaczem abysmy tesz mogli wiedziec y slyszec o dobrem zdrowiu Waszey Krolewskiey Mosci brata swego, vynyslnie posla naszego wielkiego

z poszrodku panow rad naszych zacnego y wszolakiej czci godnego pana Daruiss begowego syna, pana Kuzi bega na wielkie poselstwo naznaczyliśmy, ktorego do Waszey Krolewskiej Mosc brata naszego ze wszystkim dobrem y z szczyrą vprzezną przyaznią poselamy. A isz niedawnego czasu poslales był Wasza Krolewska Mosc do nass brata swego zacnego y znakomitego czleka pana Ławryna Piaseczynskiego posla swego, dlatego aby był między temi społecznemi panstwy przy-
 mierze y przyazn stateczną zatrzymał y potwierdził, chcąc od nass y żadając, abysmy mu statecznie opissane przymierze y artykuły w nin opissane widali. Ia sultan Gazi Kierey y chan, aczem nie miał nigdy inszego przedsięwzięcia y vmysłu, iedno abym mógł zawsze stateczne przymierze z Waszą Krolewską Moscią bratem naszym mieć, mocno dzierząc y zachowując starowierne przymierze, ktore dziadowie y pradziadowie nasi s pradziadami y przodkami Waszey Krolewskiej Mosc mieli y mocno dzierzeli, tedy pokazując to skutkiem y zabięgając temu, aby vbodzy poddani obojga panstw mogli być bezpieczni zdrowia y majątnosci swych, tedy podług starowiecznych pact, artykułow w nich opissanych przez tegoss posla wzwyż mianowanego Piaseczynskiego Waszey Krolewskiej Mosc poslalismy przymierze, za ktorem od onego do terazniejszego czassu rachując, s strony naszej w namnieyszem punkcie przeciwko przymierzcu vczynionemu y postanowionemu nic się nie wykroczyło ani zgrzeszeło y zadna sie zdrada albo oszukanie nie pokazalo y owszem we wszystkim się dosyc stało y na potem nigdy sie nie wykroczy. A przymierze y pierwsze y terazniejsze takie jest :

Isz iesli Krol Iego Mosc podług przymierza w liscie swem opissanego y nam poslanego panę karacze y murzy y poddane nasze dobre y złe, nass y syny nasze, także wsi majątnosci y dobytki nasze y wszystkich karaczow y murzow y wszystkich poddanych naszych od wielkiego do małego poczawszy także y Tatory nogayskie nam y władzey naszej podległe w stateczney przyazni y pokoju zachowa, pokazując nam szcerą a niezmyslną przyazń y spokojne sąsiedztwo, tak zebysmy nie mieli ani ponosili namnieyszej szkody w panstwach naszych ze wszystkimi poddanemi naszymi, mogli wszelakiego wczasu zazywac y zeby poddani nasi społeczni w zgodzie y miłości sąsieckiej handle swoje odprawowac mogły, tedysmy tess Gazi Kierey chan społecznie s starszem synem naszym sultan Tochtimissem galgą y ze wszystkimi inszemi synami naszymi sultanami, s karaciami, z murzami y ze wszystkimi poddanemi naszymi pod roskazaniem y władzą naszą czarską będącemi y ze wszystką ordą Tatarow nogaiskich chcemy byc wiernemi, zycziwemi y statecznemi w przyazni naszej Krolowi Iego

Mosci bratu naszemu y panom radom iego, takze y poddanem iego wszystkim. A gdy tego będzie potrzebował Krol Iego Mosc brał nass, zebym woiował nieprzyaciela, tedym ia gotow bydz kazdemu nieprzyacielowi Krola Iego Mosci nieprzyacieleni iawnem a przyacielowi przyacielom, szanując przyaciela a woiojąc nieprzyaciela. Tymze tess sposobem y Krol Iego Mosc przeciwko nam ma się zachowac, nie pomagając ani ratunku dając nieprzyacielom naszym przeciwko nam. A gdysmy za roskazaniem, wiadomością y wspomnieniem Krola Iego Mosci ktorego nieprzyaciela woiowali y przez panstwa albo blisko panstw Iego Krolewskiej Mosci z woyskiem naszym szli, tedy mamy y powinni iestesmy wszystkich miast zamkow, miasteczek, dworow y wsi y wszelakich włosci tak samego krola Iego Mosci iako y poddanych iego pp. rad, kniaziov, slachli ochraniać y bronieć, namniejszych szkod y zadnego niazdu nie czyniąc we wszystkie panstwa Iego K. M., ale owszem w pięknem pokoin one zachowując tak samego Krola Iego Mosci, iako tess y wszystkich poddanych iego. Y nie mamy ani malego ani zadnego wielkiego woyska do panstw Krola Iego Mosci posylac y zadnego niazdu czyniąc namniejszego, więznia brac y w niewolę przedawac, takze ani zaden z poddanych moich brac y przedawac nie będzie, y owszem ia sam s synmi y ze wszystkim poddanymi swymi wzwyż mianowanymi stateczne przymierze y całą przyznac chcę zupełnie zachowac y wiary dotrzymac. A ieslibym ia Gazi Kierey cham takze galga sultan, Tochtunisz syn moy starszy, albo inszi sultanowie sinowie moi albo woysko moje na posługę iaką w nieprzyacielskiej ziemi byli za wiadomością y oznaymieniem Krola Iego Mosci y uczynieli iaką znaczną y dobrą posługę Krolowi Iego Mosci, tedy Krol Iego Mosc y panowie rady iego za tę posługę naszą synow albo woyska naszego wszelaką chcę y łaskę swę ma nam pokazac y nagrodę uczynic, a według starego zwyczaju przodkow naszych wolno się mamy wrocic ze wszelaką zdobyczą naszą z nieprzyacielskiej ziemi do Krymu, panstwa naszego hess przenagabania wszelakiego y hamowania tak samego Kr. Iego M. iako y panow rad iego y wszelakiego woyska poddanych Krola Iego M. y owszem nass spokojnie przepuszczac mają do ziemi naszej. A my obiecuiem, ze zadney namniejszej szkody nie uczyniem, tak iako to czynili y przodkowie nasi, iuss s tego swiata zesli. Do tego kupcom wszelakim poddanem Krola Iego M. będzie wolno z kupcami y majątnością ich dla odprawowania y odbytu kupii y handlow swych w ziemi naszej bydz y iezdzic y chodzic, zapłaciwszy starozytne zwykłe myto; a iesliby który z kupcow do iakiej szkody bądź pizess zgubę bądź z inszey miary przyszedł, a majątnosc y kupię swoią stracił, tedy mu powinni iestesmy sprac-

wiedliwość skuteczną uczynić y jego mądrość przywrócić, przestrzegając tego, aby ludzie w bódzy żadnej krzywdy y szkody nie mieli. A iss z dawnych czasów wspominki Królowie Ich Msc przodkowie Króla Jego Msci brata naszego powinni nam byli posłać przez posła swego y oddawać im na tę stronę Dniepru, iakoss y do tego czasu oddawali, tenże sposobem y potem każdego roku przez swego posła ma nam Król Jego Msci wspominki posyłać.

A iss przedtym, ilekroć się trafiło, że na Dnieprze kozaków nie było, tedy się żadna szkoda w państwie Króla I. Mosci nie działa y namniejsze przymierze nie naruszało, tedy y teraz zawsze na potem, gdy ich nie będzie, namniejsze przymierze nie będzie wzruszało. A teraz iss ci kozacy na Dnieprze będący ustawicznie szkody y złości w Krimie czynią, wiele złego broją, zaczynając zwadę y przymierze łamiąc, przeto aby ci złi ludzie z Dniepru byli spędzeni y sprowadzeni, żeby iuss więcej szkód żadnych w Krimie y państwach naszych nie czynili, k temu też, iss żadnych niazdów na państwo wołoskie y do ziemie wojewody wołoskiego gwoły W. K. M. nie czynimy. Folgując w tej mierze przyiazni y łasce Waszej Kr. M., tedy y napotem toś czynić będziemy, obraniając ziemie y poddanych jego, dotąd poki się z nami y z W. K. M. szczyrze y prawdziwie obchodzić będzie y poki się z iaką zdradą swą nie odkryje y nie pokaze. To tedy przymierze napisawszy dostatecznie, przez posła naszego wielkiego y zacnego s panów rad naszych W. K. M. bratu naszemu posyłamy, ktośmy sami vsy swemi powiadali y pisać kazali. Przeto na imię najwyzszego, który ani początku ani konca nie ma, Boga wszechmogącego, stworzyciela nieba y ziemie, także y natchwalebniejsze księgi alkoran y na psalmy albo księgi Dauida proroka i na najświętszego y prawdziwego proroka naszego Muhammeda Mustaphę od Boga posłanego przysięgamy, że to przymierze y artykuły opisane szczyrze zachować y strzymać chcemy y obiecujemy dotąd, dokąd s strony W. K. M. przeciwko przymierzemu y artykułom nic się nie wykroczy, a do tego gdy zwykle wspominki będą zupełna oddawane y żadna szkoda w państwie naszym się nie stanie, tedy też my s strony naszej przestrzegac tego będziemy, iakobysmy namniejsze przeciwko temu świętobliwemu przymierzemu naszemu od nas danemu w namniejszym punkcie nie wykroczyli, ale owszem stateczną przyazn y braterstwo wcale zachowali, gdysz inszej myśli ani przedsięwzięcia v siebie nie mamy y owszem o to się starac będziemy, iakobysmy przez wszytek czas żywota swego y te pamiętkę po sobie zostawili, iakoby w bódzy ludzie, kupcy y poddani społeczności naszej za nasz y szczęśliwe zdrowie y długo fortunne panowanie społeczne nasze Pana Boga prosili. Zaleczamy

przytem powolną chęć y przyiaźń naszą lasce W. K. M., zycząc od Pana Boga wszytkiego dobrego.

Datum w Bachciesaraju (w sadowem ogrodzie albo ogrodnem dworze).

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 43 к. 186—189. — Заголовок: Копія прzymierza czara prekopskiego przez Deruissa begowego syna. Дату означаю на 1604 р. в порівнанню з иньшими актами, що знаходять ся побіч сього листу.

81.

З королівської пропозиції на сойм — про козацьку своєволю, турецькі й угорські відносини. — Без дати (1604—5 pp.).

O swowolei kozakow y niebezpieczenstwie od tego.

Zadzieranie z Turkien pod przimieniem, zburzenie miast przez kozaki tim nam iest niebezpiecznieisze, im się blizey nas a iusz nie z iedney strony Turcy przimikają. Niedaleko im z Koszic pod Krakowem to tam oddacz y nie bez przycziny się z nich sprawiedliwosci nie upominają. Trzeba temu w czas zabiezic. Iest ordinatia dobra za szczęśliwego panowania I. K. M. na trzech seimach warszawskich¹⁾ wczyniona o pohamowaniu y karaniu kozakow tak plebeios iako y sliachcicow. Iedno to nagorsza, ze iei do skutku nie prziwodzą. Niebezpieczenstwa, ktore nas od Węgrz zachodzą, wielkie są, ktorym nie mniei nisz inflanckiem zabiegac potrzeba. Bo iakoskolwiek rzeczy tam padną, przecie nam nie dobrze. Otrzyma li cesarz chrzescianski zwyciestwo, Węgrz wybiwszy, nie będzie mogli Turkom takiego odporu dawac iako po te lata; wędzie mu syly, gdy mu Węgrz ubędą, ktorymi po te woiny wszitkie stal, zaczin często Turkom ex inferiori Vngaria usłepowac muszi. Otrzymają li tesz ci rebelles Węgrz gore nad Niemcy, to nie moze bydz bez pomocy tureckiej, ktorych iusz snac do Koszic wprowadzili y tak zawsze będziemy miec Turki w tych nissich Węgrach albo iako absolutos dominos albo iako socios Vngarorum, iakoskolwiek, nam to przecie niebezpieczno. Ku temu przidzie im tu u Koszic woiska zwodzic y bitwy walne staczac przy samei granicej polskiej, co iako nam bezpieczno, kazdy to widzi. Obawiac się potrzeba, aby kiedy Niemci na sobie Turkow do Polski nie prziwiedli. Przeto dobrze ieden politik radzi: Vicinorum incendium ac bellum a uicinis quietis statim extinguendum, alio quin in idem bellum tra-

¹⁾ 3 бокy рокi: Anno 1589, anno 1590, anno 1593.

het quietos vicinos et iisdem malis inuadet¹⁾. Tak Graecia z grontu vszitka upadla, ze niechala z przodku dwu tilko miast Corinthiorum et Corcirensium incendium et bellum extinguere. Przeto y my starac się mamy, iakoby teraz zapal y ogien woiny węgierski ugaszony w czas bil. Alie iako w to potrafic mamy? Tu trudnosc. Armią niegodzi się, bo y z cesarzem chrzescianskiemu y z Turkiem przimierze mamy, a tesz tich rebelles. ad arma pronecare nie godzi sie. Pacta, ktore mamy z krolestwem węgierskiem, bo te pacta rebellibus nie sluszają et status dominii mutatus est in aliam formam, alie dla tego, ze plures hostes uno tempore non sunt prouocandi; odprawny się pierwei z iednych. Inszich tedy sposobow trzeba szukac, iakobisuny hos rebelles ad obedientiam imperatoris prziwiesc mogli. A snac z obu stron tego pragna, aby ich kto iednal. Zaslichnolem tesz przed kilka lat, iakoby w ostatniem przimierzu z cesarzem tureckiem miało to bydz inter alias conditiones pacis, aby zamkow węgierskich od granice polskiej in inferiori Vngaria Turci nie posiadali. Poslac by do Turka upominając się, aby conditionom dosic czyniel. Tenze niech się imieniem I. K. M. ostarule Turkoni z kozakow sprawiedliwosc uczinic, ktorzi swowolnie w państwa tureckie wpadają y skody czynią.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 1623 стор. 186—90. Дату 1604—5 р. означають згадки (в іншій частині пропозиції) про похід польських панів з Дмитрієм в Московщину.

82.

З промови Януша Острожського на сеймі 1605 р.; козаки розписують універсали і кажуть складати собі гроні.

...Nizowi kozacy lacniuchno mogą się uskronic, kiedy Ich Mosci panowie starostowie pograniczni będą chcec się ruszyc przeciw temu nieprzyiacielowi; trzeba ich prędko hamowac, bo iuz gorą wielką wzięli. Iedzie tu I. Mosc xiądz biskup kiiowski, ten lepszą sprawę W. K. M. da, co się tam dzieie; ale iako ia mam wiadomosc, ze iuz do tego przyszło, ze ciz kozacy uniwersaly rozpisali w tamtych kraiach, kázac sobie pieniądze skladac; za czym obawiany się, aby chłop nasi za takim swowolenstwem, kędy kary niemasz, z kozakami nie przestawali i do nich się nie przyłączyli.

Бібл. Чорторійських, Теми Нарушевича ч. 100 стор. 33—24.

¹⁾ З боку дописано: Tacidides libro primo historiarum.

83.

З соймового діяря: королівська пропозиція про Турків, Татар і козацьку своєволю; 20 серпня 1605 р.

Po tym witaniu I. M. X. Podkanclerzy propositiã od krola I. Mci uczynil, ktorey te contenta byly:

Pierwsze o tureckim niebezpieczenstwie, bo acz mlody pan na panstwo tureckie nastapil, jednak baszowie nie proznuia, zadney okazy z genus consultationum, choc pana mlodego maia, nie opuszczaiã. Zaslona nasza zacno y obfite krolestwo węgierskie, za ktorã nieprzyiaciel nie tak latwie nas dosiãdz mogl, iuz zwãllona. Zuchwalstwo kozackie w tych czasiech trzy miasta tureckie splãdrowalo, czego upatrzyszy Turcy czas y pogodã, zaspac nie bẽdã chcieli.

Wtore. Tatarzyn upominkow sie dopomina y nie zawsze siã iemi kontentuiã, srogosc, prãtkosc, pożogi, zabieranie żon, dzieci, dobytkow przypomnial...

Бібл. Чорторійських рук. ч. 342 стор. 117.

84.

Януш Острожський до Жигмонта III — про побіду королівського війська і козаків над Татарами. — Острог, 26 грудня 1605 р.

Naiiasnieiszy Miłosciwy krolu Panie nasz miłosciwy.

Silentium mego, zem po ten czas nie nie pisal do W. Kr. Mosci pana mego miłoscivego, ta byla przyczyna, iz dotãd nie godnego a potrzebnego nie bylo wiadomosci W. Krol. Mosci. Teraz to oznaimuiã W. K. M. panu memu miłoscivemu, za ponowaniami y trwogami tuteiszyni czãstymi od nieprzyaciela I. M. Pan hetman polny przyszedl byl pierry do Winnice z woyskiem W. Krol. M. miãdzy szlak czarny y kocziński, stamtãd, (iako mi Iego Mocz dal znac), za radã Ich Moczy P. P. Senatorow, ktorzy na ten czss przy I. M. beli, poszedl ku Braclawiu y polozył siã na szlaku koczińskim. Tam tez sluszki swe, com ich miał, položel wszystkich na szlaku czarnym wielkim, który idzie od Biały Cerkwii, porozumiewaiã siã czãsto z Iego M. Panem hetmanem y szlac dla spolny o sobie wiadomosci.

Interim dnia 18-tego miesiãca przysli Tatarowie pod Nowograd, miasto Iego M. Pana wojewody podolskiego syna mego, na szlak kocziński, a Szarograd miasto niebosczyka Pana hetmana coronnego, kãdy wielkie szkody poczyniwszy, zaraz nazad poszli. Piszã mi I. M. Pan hetman polny, że na przeimy tym Tatarom poslal Iego M. Pana

halickiego z panem starostą braclawskim. Podstarości nasz raszkowski z ludzmi naszymi postrzegszy tychże Tatar, zdiawszy się s kozakami, którzy lezeli na Mołokoszu, uderzyli na ten tabor nieprzyaiacielski, plonu bardzo wiele nabili y szkodę barzo wielką w tym nieprzyiacielu uczynili, o czym tuszę da dostateczniejszą sprawę Iego M. Pan Hetman W. Kr. Mci¹⁾. Iednak ia tego, który w tey potrzebie był, posyłam ku W. K. Mci, aby o wszystkim sam ustnie dał sprawę. Oddając zatym unizone szluzby moje miłosciwy lasce W. Krol. Msci, Pana Boga proszę za długo dobre zdrowie y nam szczęśliuie W. K. M. panowanie. Dattum w Ostrogu dnia 26 decembris 1605.

Waszey Krolewskiej Moscici pana mego miłosciwego nainiszszy sługa y wierna rada, Ianusz X. Ostrowskie.

Бібл. Чорторійских рук. ч. 342 стор. 175. (ориг.)

85.

З інструкції соймку воеводств познанського і калініського — про козацьку своєволю; 9 лютого 1606 р.

...Swawola thysz ykrainna kozaczka, aby zawciagniona y władza hetmianska wczale zachowana byla, w czym wszystkim z inszemi pany posły znieśc sie mają.

Бібл. Чорторійских рук. ч. 1623 стор. 405.

86.

Микола Струсь до вармійського біскупа про селянський рух на Україні, про Татар і т. в.; великдень 1606 р.

Wielmozny a mnie wielke mczivy xiąże biskupie warmiensi.

Powolne szluzby me mczivy lasce W. M. memu miłosciwemu panu oddaie. Spodziewaięcz się W. M. mego miłosciwego pana na seimie, nie chcialem zaniechacz pisanim swym dobre zdrowie W. M. mego miłosciwego pana nawiedzicz z oddaniem powolnych szluzb mych mczivy lasce W. M. A izem zawsze doznawal choinego dobrodzieistwa W. M. mego miłosciwego pana, nie wątpie, ze w tyz waszmosciny lasce W. M. czalie zachowan będe, y w czymby tamten sługa moi p. Porembinski wcziki się do W. M., bydz mnie miłosciwym panem y dobrodzieiem y wiedziecz o mnie słudze swym w tych tam zabitych oplakanych kraiach a rosказacz sobie szluzyc, doznacz W. M.

¹⁾ З боку иншим письмом: ieszcze nie masz listow o tym od I. M. P. Hetmanna polnego.

raczysz niezaliczanego przyjaciela y sługę. Nowin sam nie mamy, tylko placzu doszcz za spustoszeniem nieprzyjacielskim. Nie będnie li łaski boży y obmyślenia iakiego o tych sam krajach, do złego sie barzo zanosi. Chłopi z Ukrainy za Turka sie zadają, czis nam będną ciężcy. Orda tys gotuie sie mocno woiowacz. Dali wie to P. Bog, czo sie z nami będnie dzialo. Potym prozę radz W. M. bydz umie słudze swemu panem y dobrodzieiem, a ia poki zyw powolnym sługą W. M. mego miłosciwego pana iestem. Miłosciwy lasce W. M. służby nie pilnie oddaigcz. Datum Chmielnik we wtorek wielkanocny anno 1606.

W. M. mego miłosciwego pana vprzeimie zyczliwy sługa, Mikołai Strus z Comorowa, starosta chmielnicki ręką swą własną.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 1628 стор. 233 (оригінал).

87.

Султан Ахмед до Жигмонта III з заявами приязни; Татарам і турецьким урядникам приказано жити в спокою в Україною; козаків треба карати. — Б. м. і д. (перед падолистом 1606 р.).

Teraz do naszej naywyższej porty list wasz przyjacielski przyszedł, ktorego to iest summa, ze do was Mechemet czausz z naszym cesarskim listem przyiechał, w ktorym nad opowiedzenie zdawna wspolney przyiazni daiecie znac, iako przyiazn zdawna od swych dziadow chcecie zachowac y iako, poki się z naszej strony co nie pokaze miłosci przeciwnego, z waszey strony nie paktom y przynierzmu przeciwnego nie stanie się. Iako car perekopski Kazi Giercy cham, choc ta nasza obietnica była rozkazac mu przyiazn zachowac, aby do polskich kraiw nie wtargnoł, przyiazni szczerze nie strzymawszy, z woyskiem kilkakroc do waszych kraiw wpadal y poddane wasze, nie się nie obawiając, w niewolą pobral, iako panowie y rycerstwo, dowiedziawszy się tego, bardzo się frasowali y iako wam łatwie było pomscie się tych krzywd uczynionych, ale dla przyiazni naszej szableście dobyc nie chcieli y pogranicznym panom, aby nie przeciwnego paktom nie poczynali, rozkazaliscie. Wszakze iesliby przyiazni przez cara rozerwanie nie było karane, urosłoby co trudnego z tego. Nadto, iako tez przyiazn, którąście z oycem naszym, sultaniem Machometem chowali statecznie, ieszcze stateczniej y mocniej chcąc z nami zawrzec, wielkiego posła waszego poslecie. I to y wszystkie rzeczy insze, ktorekolwiek w liscie tym pisane y nam referowane były, dobrzesiny zrozumieli. A tak od czasow dziadow y pradziadow naszych zachowaney, az do tego czasu y według przyiazni z nami zachowaney, poki z waszey strony nie się przeciwko paktom nie stanie, z naszej strony tez po-

koiowi y przyjazni przeciwnego nie się dziać nie będzie. A nadto, że tatarskie woyska z strony chanowey panstwa y poddane wasze molestowali, naymniejszey woli naszej niemasz y u kogoby się ieno polski niewolnik w panstwie naszym znalazł, kazalismy go wypuscic y zeby tych wszystkich, ktorzyby przeciw przymierzu takze czynili, srogo karano, roskazanie nasze wyszło y zakazalismy, aby zadnego więźnia Polaka nie kupowano y panstwa naszego pogranicznym panom y kapitanom rozkazalismy, aby napotym zadnego więźnia Polaka nie kupował, y do cara perekopskiego znowusmy list ostrzy posłali, aby na potym z jego strony naszego panstwa nie plondrowano y więźnia iednego nie brano. Potrzeba iest, skoro ten nasz list ze czcią y chwałą do was przydzie, abyscie wedlug zachowania dobrej przyjazni z naszą portą z dawna az do tego czasu wierzyli, że poki wy na dobrej przyjazni y miłości stac będziecie, my tez dla duchow oycow y dziadow naszych przeciwko przymierzu y paktom nic nie wykroczemy, ani z naszej strony panstw y poddanych waszych molestować nie będziemy y dopuszczac tego nie będziemy, aby od chana waszym kraiom iakie krzywdy y szkody bydź uczynione miały. Wy takze pakta y przymierze zachowując, nie pozwolicie, aby się co przeciw przyjazni działo y na granicach panstw waszych mieszkającym starostom y kapitanom rozkazecie, aby naszym poddanym y kraiom krzywdy y szkody nie czynili. I to się nam nie podoba, aby się miało dawac pomoc cesarzowi chrzescianskiemu, dawnemu nieprzyjacielowi naszemu. A tak dla spolney naszej przyjazni cesarzowi chrzescianskiemu pomocy zadney nie dawacie, tak zebyśmy od was nic inszego, iedno dobroc y miłosc widzieli. A iako iest dawny zwyczaj, posła waszego wielkiego do nas przysleycie, aby zadney w utwierdzeniu przyjazni wątpliwosci nie było. Kiedy dziadowie y oycowie nasi na stolicy cesarskiej usiadali, krolowie polscy zawsze zwykli przymierza odnawiac; my iakosmy na stolicy usiedli, iuz będą za krotki czas lat trzy, zaczym izescie wy przymierza do porty nie posłali y nie odnawiali, wiedząc o tym Tatarowie, ziemie wasze plondrują, a od tak dawnego czasu przymierza swego nie odnawialiscie, wedlug dawney przyjazni posła posleycie y przymierze odnowcie, zeby nie miał okazji Tatarzyn wasze ziemie woiovac. Teraz tez moskiewski krol za waszą wolą będąc posadzony, że do tego czasu przymierza nie wziął, a te nasze panstwa szarpia, co za przyczyna? Rozkazcie mu, aby się skromnie zachował, panstwom naszym dał pokoy, azeby od was przymierze wziął. A z carem perekopskim, iakoscie dawno w przyjazni y miłości zyli, tak y teraz zycie, a od kozakow ich broncie, będąc z nami w dobrej przyjazni. Kozakow, ktorzy w ziemie naszą przychodzą, psuic, karac potrzeba, a mianowicie tych, kto

rzy świezo szkody poczynili; dla dawney naszej przyiazni skarżcie ich tak, aby drugim przykładem byli.

Бібл. Чорторійских, Теки Нарушевича ч. 102 стор. 349—352. Заголовок; Przelomaczenie listu cesarza tureckiego przez Mechemet czausza przyniesionego dnia XV novenbris 1606.

88.

Справозданне Станіслава Вітовского з посольства в Туреччині 1606 р.

Relacya odprawy Stanisława Witowskiego w Turczech 1606 roku.

We Włoszech jako się odrawił z listu do Iego Mosci Xięcia Kancelerza pisanego, jezeli tego potrzeba, wyrozumiec łatwo.

W Turczech zas tak iego odprawa szła. Dnia 14 octobris do Carogrodu przyiachawszy, miałem trzeciego dnia audientią u wezyra wielkiego. List od krola iemu oddawszy, odniosłem to wezyrowi, com miał zleconego od Krola Iego Mosci. Nayprzod obmowa nierychłego przybyciu od nas posła wielkiego uszła dobrze; oswiadczenie przyiazni Krola Iego Mci, o ktorey niemalą wątpliwosc mieli, barzo wezyrowi wdzięczną była.

I strony ziemie wołoskiej, albo raczej chorągwie, ze ją pospiesznie dali, nie czekając zalecenia Krola Iego Mosci, gdym o to expostulował, w tey materji długą wezyr rozmowę ze mną miał, a tę nayprzod wymowkę powiedział, ze się ich tu wiele staralo u porty o chorągiew, wiele cesarzowi za tę ziemię i chorągiew postępowali, wielkie y mnie upominki dawali, ale cesarz Iego Mosci chcąc zatrzymac przyiazn z krolem Iego Moscią polskim panem twoim i pomnąc na kapitulat, nie chciał nikomu dac y iam tez cesarza do tego wiodł, nie dbając o upominki, y owszem, skoro wiadomosc przyszła o smierci Hieremiego woiewody, zaraz synowi iego dał potwierdzenie na chorągiew oycowską, dlatego, ze był w kapitulacyach, dlatego, ze się krol Iego Mosc w oycę iego kochał, dlatego, ze tez od krola waszego prawo miał. Potym iuz nie rychło, boday nie w tydzień, gdy przyiechali poslowie od boiar wołoskich i odniesli to do mnie, ze Siemioną sobie obrali za pana; prosząc, aby temu chorągiew była dana. nie zrazu nadanie iemu tey chorągwi pozwolilem; powiedziałem im, ze o Konstantego idzie, ktoremu iuz jest dane potwierdzenie na chorągiew oycowską. Dali mi tę sprawę. iz młody rządzie nie moze, pokoy u nas za niego bydz nie moze. Daley powiedziałem iu, ze o krola polskiego idzie; pokazywałem im kapitulacyę; upewnili mnie, ze się Krol Iego Mosc polski Siemionem kontentowac będzie, bo on takze jest ohywa-

telem iego, iako nieboszczyk y tak iest na niego laskaw, iako na nieboszczyka, zaczym za ich upewnieniem, a dla zatrzymania pokoju w ziemi tamtey, dałem Siemionowi chorągiew. Ia zas, aczem chwalił, ze cesarz większy miał wzgląd na przyjazn Krola Iego Mosci y kapitulacye, a po naszymu przymierza, nizeli na pozytek y to ze obcemu chorągiew nie dali, iednak przecie ganilem to y okazowałem im, ze tak nie miało bydz, aby ia lubo Konstantemu lubo Siemionowi dawac miano.

Baczyłem się y w tym y przekladałem weryrowi, ze on tylko ozdoba iaką, a słowy o tej przyjazni y przymierzu powiada, ale rzeczy niemasz. Tu by była cała ochrona przymierza, kiedybysmy chorągwie az temu, kogo Krol Iego Mosc zaleci y poda, nie dawali, bo się boiarowie wołoscy, ktorzy nie są w tym wolni, ale Krol Iego Mosc pan moy, miał tu hospodara podawac, który tę ziemię od nieprzyjaciolonych sanych y cesarskich ludzmi swemi często wyrwał. Nie miało się to znaczyć Krolowi Iego Mosci, ze to prawo iemu y rzpłety tym postępkim iakoby zniesc y zepsowac chcecie. Czuie się dobrze w tym Krol Iego Mosc, ukazał mi oto z tobą panie wezyrze mowic y nie puscic tego mimo się y posel wielki skoro przyedzie, będzie miał o tym ieszcze więcej zlecenia od Krola Iego Mosci do cesarza tureckiego y do ciebie.

Na tę moją expostulatią excuzacye iego tez, co wyzey byly, przecie mi iednak humaniter deklarował, ze się tu prawo krolewskie nie zniosło, ze się to naprawic moze, kiedy wielki posel przyedzie, iednak o tym stateczną rezolucyą do audyencyi drugiey odlozył. Na teyze audyencyi mowil ze mną wprzod o kozakach niemało, potym o Tatarach, do ktorzych naszym rozmow kazal zawolac Achmet agi marszalka y posla cara tatarskiego y chcial tego po mnie, aby ia iakies skargi, albo instancye czynil nan o te incursie tatarskie w panstwa koronne.

Nie mając nic o tym w instrukcyi y rozumiejąc to bydz niebarzo z dostojenstwem panskim, nie tylkom się nan nie skarzył, ale w zadne rozmowy wdawac się z nim nie chciałem, nawet y nie witalem się z nim, anim mu ręki dał, iako nieprzyjaciela pana naszego sludze y posłowi, co bylo barzo niemilo wezyrowi. Zaczym, kiedy iuz wesyr nie mogł mnie wyciągnąć, pytał iego o tę nieprzyjazn y dlaczego Tatarowie plądrują panstwa Krola Iego Mosci polskiego? Powiedzial trzy przyczyny: pierwsza, ze upominkow nie dają, druga, ze ich kozacy plądrują, trzecia, ze posły ich zle na dworze Krola Iego Mosci traktują. Kiedy mnie wezyr usty swemi te przyczyny powiedzial, więc z affektem dobrym, iako do Krola Iego Mosci tak y do narodu naszego więc y zwierzchnoscią nad temi tam Tatarzy popisywał się, dałem iemu sa-

memu sam z siebie o niewinności paskiej y naszej dostateczną sprawę y te racje jego zniosłem. Zaczyn tego Achmet agę połaiał wezyr basza, przypominając, iaki jest stateczny przyjaciel cesarski Krol Jego Mosc pan nasz, przestrzegając, abyscie go z nami nie powadzili, o tym konkludował, gdzie tego nie przestaniecie, a więcej kopyto konskie w panstwach Krola Jego Mosci postoi, ze zaraz wypusciam brata cara tatarskiego y dawszy mu ludzi, wsadziem go na panstwo. Obiecował to wtenczas Achmet aga y na głowę swoją brał, ze więcej Tatarowie u nas bywac nie mieli y zaraz z pol mieli bydz zwiedzeni. Odszedł, potym po jego odeysciu frasował się wezyr, zem mu ręki nie dał, ile posłowi tak wielkiego pana; dałem mu w tym racje słuszne y nie miał mi potym za złe.

Byłem u cesarza, witałem go pozdrowieniem zwykłym, zapowiedzeniem dobrej przyiazni od Krola Jego Mosci odprawilem, list od dałem.

U wezyra na drugiey audyencyi byłem, tamze inter caetera na ten punkt o ziemi wołoskiej responsu statecznego upominałem się. Odprawował mnie; ze kaze na to odpisac Krolowi Jego Mosci, a tez na posła wielkiego krol pan nasz to raczey wkłada y samiscie tak powiedzieli.

Powiedziałem, ze się ia listem kontentowac nie mogę; list za list y tymze do posła wielkiego odkładacie, prawdac to, ze wielkiemu posłowi to zleca z cesarzem Jego Moscią y z Waszą Moscią o tym mowic, ale y ia mam o tym zlecenie w instrukcyi swojej y słowne poselstwo do Waszey Mosci; trzeba mi na nie odpowiedziec, zebym wiedział, z czym odiezdzam. Chciał u mnie instrukcją widziec, nie okazałem mu iey, wymowiwszy się, ze to tylko dla mnie pamięc; referowałem się na list Krola Jego Mosci do cesarza y do niego pisany, za którym iako posłancowi masz mi wierzyc; potym kazał listy czytac y obaczywszy fidem mi dane, a nie mogąc mnie inaczey zbyc, odłożył to do inszey audyencyi. Prosiłem go przytym, zeby mnie długo nie bawił, abym prędko odprawę miał; zaciągał mnie honorifice, abym tam czekał na posła, potym, kiedym natarł o odprawie, rzekł mi: kiedy chcecie zegnać cesarza, a naznaczył mi 2-dum diem octobris. Pozegnałem tedy cesarza tego dnia naznaczonego.

Nazaiutr byłem u wezyra wielkiego, który z strony tych Wołoch dał mi taki respons:

Iesli się ubliżyło daniem tey chorągwi prawu Krola Jego Mosci polskiego, tedy wtenczas, kiedy posel wielki przyiedzie, a przymierze zawrze w zgodzie y miłości między pany naszymi, łatwo to poprawi, nawet iesli się nie będzie ten gospodar podobal Krolowi Jego Mosci,

niech zleci posłowi wielkiemu o tym mówić. Mówił mi przytym, aby się poseł wielki iako nuyprędzey pospieszał, opowiadając mi to, że cesarz na wiosnę iedzie do Persyi, aby nie omieszkał.

Mówił y o kozaki, zeby albo zniésieni byli, albo tak polhamowani, iakoby w panstwa tureckie y tatarskie nie wypadali, powiadając, że to ludzie są zli, nie nie czynią, tylko pany wadzą y pokoy pospolity wzruszają, upewniał przytym, że incursyi tatarskich nie będzie, skoro kozaki znieściecie, albo in officio zatrzymacie.

Na ostatek zalecał tego czausza, który tu przyjechał, prosząc, aby był, iako stary, szanowany y prędko odprawiony y zeby z nim wielki poseł przyjechał.

Бібл. Чорторійских, Теки Нарушевича ч. 102 стор. 319—326.

89.

Султан Ахмед до Жигимонта III; домагає ся выдачі Богдана, сина волоцького воєводи, що багато провинив ся, втік на Україну і збирає козаків до походу в Туреччину. — Константинополь, кінець цвітня 1607 р.

Z przedniejszych xiąząt Iezusowych wybranemu, nuywyzszemu y nuyzacnieyszemu z nacyi messyaszowey, narodu nazarenskiego spraw wszystkich terminatorowi, panu chwałą, iasnością, zacnością, czią przyozdobionemu, krolowi polskiemu Zygmuntowi, ktorego spraw koniec niech będzie szczęśliwy. Skoro ten znak nasz cesarski doydzie, wiedziec będziecie, iz za czasow Ibraim basze wezyra y hetmana Iankuły, zmarlego woiewody syn, Bogdan woiewoda, dla niektorych występku byl poimany y miał bydz stracony, potym dla tego, iz chciał bydz muselmanem albo prawowiernym, wypuszczony, uciekł, zas nadto, że na morzu występki y złości czynił, znowu nieznaionie przemieniwszy się do naszej porty przyszedł, kędy poimany do icdnego panstw naszych zamka, na imie Bogaz Kipar¹⁾, był w więzienie dany, tamże, gdy według świętey sprawiedliwosci miał bydz karany, przed tamtegoz mieysca sędziem, starostą y innemi ludźmi przedniejszemi, zeznał świętą wiarę musulmanską y professyą zwykłą doskonale uczynił, prawym muselmanem zostawszy, co było oswiadczone y zapisano, utwierdzono; imię wziął Mustaffa. Zaczyn z łaski naszej cesarskiey z zamku wyzey mianowanego wypuszczony, znowu apostatą y renegatem zostawszy, iechał do woiewody multanskiego. A gdysmy mieli wiadomosc, że

¹⁾ Тут вложена замітка мабуть новочасного копіста: Zameczek jest nad Hellespontem, niegdy Abidos nazwany.

nowe występki y excessy czyni, dalismy rozkazanie nasze, aby albo samego poymanego, albo iego głowę przysłano. Dano nam wiadomosc. ze złamład zbieglszy, do panstw się waszych udał y tamtey strony kozaki y lotry zebrawszy, ma przedsięwzięcie panstwa nasze pustoszyć. A iz nam tego potrzeba, zebyscie według przyiazni swey zdawna az do tego czasu zachowaney, poymanego do naszey porty posłali, skoro tam Mechmet z uczciwych naszey porty czaszow przyiedzie, starac się będziecie, abysmy według dawney z naszą portą przyiazni y szczerosci tego lotra, kędybykolwiek był, dostali y związanego do naszego progu posłali, a w tym nie trzeba wątpić, ze to będzie przyczyną do pomnozenia tak waszey, iak y naszey miłosci. I to pewna, ze ten lotr y złoczyńca kiedy tam będzie, złego broić nie przestaiąc, do naruszenia przyiazni okazyą dawac będzie, krotce dwakroc musulmanem, albo prawowiernym zostawszy, znowu apostatą, który iest złym zawsze, bydz musi. W tey sprawie spodziewamy się, ze nie puszczaiąc wyzey imianowanego dostaniecie y związanego poslecie, według tego staranie y pilnosc uczynicie. Pisany w Konstantynopolu, pierwszych dni muherrema miesiāca, roku od przyiscia prorokowego szesnastego y tysiācznego.

Бібл. Чорторійських — Тека Нарушевича ч. 104 стор. 553—555.
Зароловок: *Literae Turcarum imperatoris ad Sacram Regiam Malesstatem.*

90.

Жигмонт III до султана Ахмеда; козаків не може король покарати, бо вони не підлягають нічній власті, живуть своїми правами; Татари роблять шкоди рiчипосполитій. — Краків, 8 падолиста 1607 р.

In ipso Ibraimi et Machmetis czansorum adventu pervenerunt ad nos Deruis bassae, summi Serenitatis Vestrae consiliiarii, literae a Simeone, Moldaviae principe, misse, quibus aliqua ob perditorum hominum in Varnam, Balcikum oppida, aliasque oras incursionem de nostra cum Serenitate Vestra amicitia non satis recta iudicare videntur, tanquam illi nobis aminentibus, hoc facinus perpetrare ausi essent. Non est, quod hoc nomine in dubium revocetur integra nostra erga Serenitatem Vestram benevolentia. Genus illud hominum est vagum, audax improbum, ex Moschis, Tartaris, Turcis, Russis, Moldavis profugis mixtum, sine patria, sine lege, sine certis sedibus, scelere rapinis latrociniiis vivens, Boristhenis, aliorumque concurrentium fluminum, latibulis et recessibus tutum, suis fortunis carens, alienis infestum, nullius denique neque agnoscens, neque ferens imperium. Quod nos cum a nostris quoque partibus aliquando propulsari et arcere vix queamus,

tanto certe tenemur, minus alienas ditiones ab eius impetu et iniuriis defendere ac liberare. Si nobis esset Serenitatis Vestrae ditiones ac oras infestandi voluntas, istorum levissimorum latronum opera non uteremur, neque ista exigua oppida incursionis cum nostro assensu factae essent signa et monumenta. Sed longe noster amicus est ab inferenda Serenitatis Vestrae ditionibus iniuria, quin imo amicitiam nostram quam multis literis sanctam fore promissimus, hanc integram inviolatamque praestitimus et re ipsa probatam esse volumus omniumque nostrarum arcium in vicinia Serenitatis Vestrae sitarum praefectis mandata dedimus, ut subditos Serenitatis Vestrae amice ac benevole tractent, id et fecisse et imposterum facturos non dubitamus. Illos vero qui nostro non subiunt imperio, quique suis legibus vivunt cohibere et coercere non nostri esse muneris, ipsa Serenitas Vestra facile intellegere potest. Quod ad Tartaros attinet, istorum graves iniurias subditis nostris illatas ulcisci proposueramus; sed ut primum ea ipsa forma intelleximus Serenitatem Vestram hoc eorum audax facinus graviliter tulisse captivosque liberare iussisse atque ad precopiensem chanum Kazi Giereium mandata dedisse, ut imposterum suis sese finibus contineat, Serenitatis Vestrae amicitiae causa copias nostras hucusque cohibemus. De reliquo, nullum a se illatorum damnorum et extremae audaciae purgandae Tartari causam aequam habent, nam neque kozakos e Boristhene tollendi rationem videmus, neque illi munera petere a nobis iure possunt, nisi suam operam in singulis bellis nostris et vi faederum debitam praestiterint, et reliquis pactis, que multoties violaverunt, satisfecerint. Que uberius orator noster ad Serenitatem Vestram amicitiae confirmandae et pactorum innovandorum gratia est missus, qui in procincto est, Serenitati Vestrae deferet. Quam bene ac feliciter valere cupimus. Datum Cracoviae, die 8 mensis novembris 1607.

Бібл. Чорторвйских, Текп Нарушевича ч. 103 стор. 1183—5.
Заголовок: Litherae Sacrae Regiae Maiestatis ad Turcarum imperatorem.

91.

З інструкції пинської шляхти — про потребу стримати козаків від нападів на Турків і Татар; 1607 р.

...Kozakow zaproskich aby od zadatkow nieprzyjazni tureckiey y tatarskiey pohamowano, a na posługę Rzeczypospolitey, gdzie obrocono, o tem pilnie radzić.

Z Tatarzynem iz pod te trudne czasy nie przydzie o potężną pomstę ich wielkich zbytkow, a nieoplakaną szkodę y załości nasze starania czynic, przemyslac o tem, iakoby za iaką nadgroda od niego

y za pewnym iakim kontraktem mogł się w przyjazni sąsiedzkiej zatrzymać, a tak iakoby tam te kraie od nich bezpiecznie być mogły.

Бібл. Чорторійських — Текл Нарушевича ч. 103 стор. 1048.

92.

Януш Острожський до Жигимонта III — про козацьку своєволю і комісію на козаків. — Острог, 6 вересня 1609 р.

Naiasnieyszy, Miloszcziwy Krolu, Panie nasz miloszcziwy.

List Waszey Krolewskiej Mosczi pana naszego miloszcziwego oddal mi dzisia die 6 septembris komornik Waszey Krolewskiej Mosczi pan Moszynsky, w ktorым rozkazowac mi Wasza Krolewska Mosczi raczysz, abym zahaniowal swowolęnstwo kozackie po Ukrainie, zeby się do kupy nie zbierali y pact nie targali s pogranicznymi sąsiady. Ia nie iestem tanti, abym sam naprawic miał, czo wiele iech psuie. I teraz imieniem Waszey Krolewskiej Mosczi po Ukrainie chorągwie roznoszą y niektorzy ozywaią się sługami Waszey Krolewskiej Mosczi, choc nie są. I widzę to, ze za takowym rządem nie ia, ale y kto potężniejszy vhamowac tego nie będzie mogł. Szlachta narzeka na lupiestwa wielkie, a iuz przede drzwiami, ze nie tylko wołoska ziemia, ale y te kraie znacznego sie strachu nabiorą. To pro candore mco iako senator powinienem Waszey Krolewskiej Mosczi panu naszemu miloszcziwemu oznaymic. Oddaię za tym moje vnizone służby y wierne poddanstwo moje miloszcziwey łasce Waszey Krolewskiej Mosczi, pana naszego miloszcziwego, Pana Boga prosząc, abys Wasza Krolewska Mosczi długo nam fortunnie w dobrym zdrowiu panowac raczył. Dattum z Ostroga dnia 6 go wrzesnia roku 1609.

Waszey Krolewskiej Mosczi Pana naszego miloszcziwego nainiszy sluga y wierna rada, Ianusz Xiąze Ostroskie, castellan erakowsky ręką swą.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 320 стор. 229—232 (оригінал).

93.

Безіменний лист про турецькі справи; козаки ходили 16 чайками на море і пограбували побережні міста. — Б. м., лютий 1610 р.

Oznaymuie Waszmosci, ze przyszly tu do Lwowa listy z Konstantynopola przeslane y z Anguncij, przez Kulara są oddane we czwartek 13 octobris. Macie tedy wiedziec, ze gospodar wołoski wprzod pana posła komornika mego do Konstantynopola wyprawil, dawaiąc nać o panu posle polskim y skoro iedno u porty o panu posle dal

wiadomość, zaraz za tę nowinę w złotogłowy kaftan ubrany. A po tym pana posła dobrze przyjęli, do tego w Konstantynopolu bardzo o tym gruchnęło o Iego Królewskieg Mosci, że król polski po Moskwy nowego czara wyprowadziwszy, na stolicy posadził y sto tysięcy Moskwy na głowę poraził, którą nowiną bardzo się rozślawili. Ieszcze macie wiedzieć, że pięć tysięcy szpachów, szlachty turecki zbuntowawszy się. Naszhuph Baszę bardzo porazili, acz z obu stron bardzo sobie dobili, wszakże szpachowie plac otrzymali, a Naszhuph basza do Gony uciec musiał y tam się zaparł, którego szpachowie dobywają. Do tego w okrąg Anguzy prowincyi szpachowie y dryhalirowie, to jest rebelliantes wojska swe położyli, y wszyscy Anguczycy w zamku się zawarli, y nasi też kupcy przy nich, ale pieniądze swoje rozdali między mistrze, iakoż za takowemi trwogami y robota y handle wszystkie ustaly. Zaczym teraz ani pieniędzy ani towarow nie mają, day im Panie Boże wyzwolenie z tamąd, lecz iako sami o sobie piszą, że wiesz to Pan Bog, iako się stamtąd wyzwolą, których Panie Boże sam wyzwol. Do tego król perski Drygałę hetmana tureckiego bardzo poraził, tak że tylko w sześć tysięcy człowieka ledwo uciekł do Wanu i zawarł się tam, którego perski król dobywa, a Drygala do Kostantynopola czarza posyła o ratunek, aby cesarz ratował z wojskiem i skarbem, y tak tuszą, że pewnie Drygałę dostanie król perski. W Angaryi wielki też głód, na każdy dzień po szesnastu człeka poczęło umierać. Owo iako baczę, że Asia z rąk tureckich odeszła y za takimi wnętrznymi y domowymi burdami w niweć się obroci y zaginie turecka monarchia. Do tego ma się wiedzieć, że kozacy szesnastu czaiek¹⁾ przyiachawszy na Dunaj, Ohluczyie, Nowosidlo, Izmniel, Kilię, Białogrod y innych portow nad Dunajem popalili y porburzyli, wszakże niewiele wskorali, abowiem, mając o nich wiadomość, puciekali byli.

Бібл. Чорторійских — Теки Нарушевича ч. 105 стор. 379—80.
Заголовок: Новини з Турек до Львова писане. З гора дата: 1610 in febr.

94.

Лист Самуїла Тарговського до вармійського єпископа — про облогу Смоленська і участь козаків у ній. — Під Смоленськом, 26 червня 1610 р.

Illme et Rndme Dne et benefactor colendissime, nainisze służby moie w łaskę W. M. M. M. Pana iako napelni zaleciwszy etc.

¹⁾ в рум. czalek.

Iusz to po kilka nocy kosze pod mury smolenskie stawiają y one nasypują, szance kopią, pod każdą noc strzelba gęstsza y ogromna siła bes znaczny przecie w naszych z lasky boży szkody, bo ledwo 24 człowieka przy tym zginelo, a kosze y szance tak powiadaia, które postawią pol szturmu. Działa nadali poiutrze zaciagną. Starszym nad armatą w szancach z piechotą p. Iakub Polocky, bo gdy ich siela rzadzielo, bilo drew dosyc. Szturm bendzie by telko kozacy nadciagnęli, ktorych się nadali za pięć, za szesc dni spodziewac. Pan hetman s pod Psieły poszedł ku Mozajsku, co tam robi, ieszcze nie slyszec. To telko że tam temu niemieckiemu woysku iuszą byc v nas, bo się barzo v Szuyskiego zlie ma, nie placono ym za siela miesięcy. Dymitr Szuysky na Mozajsku siedzi, ma woyska zbierany druzyny z dziesiec tysięcy. Impostor (?) po staremu na Kaludze, ma snat Duncow dwanasce tysięcy, Moskwy pięć tysięcy. Od Wiazny poslal bil¹⁾ pan hetman pulk p. Mlockiego, y z Zaruckym dwa tysiąca kozakow przeciwko tym Niemcom, ktorzy z pod Biely vchodzieli; nie mogli ich tak napasc wedlie potrzeby, przecie wrvano ych do kilkadziesiatk, drugich żywcem pobrano. Ci twierdzieli, że sie chcą ych towarzystwo na strone K. I. M. przedac. Oidy tatarskie, co bely pod moskiewskym rozkazowaniem, samesz teras Moskwę woinią. W Smolensku omalie znac ludzy, bo z dział telko byli, z ręczney strzelby rzadko. Czwarta to noc kiedy poczęło szance kopac y kosze stawiac, tedy zeby ow...²⁾ ...szono barzo strzelba nie szkodziela, vczynic kazano kozakom z drugi strony warthą y gdykolwiek kozacy strzelbę wypuscieli, siela się odbielo naszym na drugi stronie, bo sie bili oblezeney do obrony rozdzielili. Więcy nie godnego wiadomosci niemasz pod ten czas. Zalieciam przy tym iako napelni nainisze sluzby moie wlasne W. M. memu panu y dobrodzieiu. W obozie pod Smolenskiem die 26 Iunii 1610.

W. M. mego pana y dobrodzieia nainissy sluzebnik, Samuel Targowsky.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 1630 к. 1229—30 (ориг.).

95.

Звістки з московської війни — в королівським війську є полковники Наливайко і Ширай та 3000 козаків. — Під Смоленськом 9 лютого 1611 р.

V nas teraz to nowego: Prokopi Lepunow, który był woiewoda; od Dinitra w Rezanie, do posluszenstwa iusz Iego Krolewskicy Mosci

¹⁾ в оригіналі: розлабил.

²⁾ Далі видерте.

przystąpiwszy, wiarę zламаł, uniwersaly po Moskwie, ludzie do siebie zwoływaiąc, rospisuie, do ktorego się tesz Zarucki zdrayca takierz (sic) przywiązawszy y niemalą gromadą woyska ku stolicy idą, aby stamtąd ludzie Kroła Iego Mosci y inni przychylne moskiewskiego narodu wyprzec, a siłę nawatloną panstwa tego na nogę postawic. Nie wątpiemy jednak, ze ich Pan Bog nie poszczęsi, bo Pan starosta chmielnicki z panem starostą uswiatskim ruszyli się z pulkami sweni przeciwko nim, do ktorych się tesz pulki Nalewayka y Seraja kozakow do 3000 przebranych przyłączyło. Lepiej tak podobno, ze Pan Bog tę kupe zmiennikow sprowadził, aza ich tesz mocną swą ręką zawsze trzymaiąc, raczy pana naszego y rzeczy iego piastowac wraz wszystkich zniesie. W tych przeszlych dniach Wolucow, Moskwiycyn wierny Iego Krolewskiej Mosci, z kilkiem tysięcy kozakow naszych miasto Wielkie Luki czatą ubiegł, gdzie wielką część ludu nad 24000 wysiekszy, do posłuszenstwa ostatek Iego Krolewskiej Mosci przywiódł. Pontus wichrzy w Moskwie y Nizny Nowograd w tym czasie wziął. Datum pod Smolenskiem 9 Februarii 1611.

Бібл. Чорторійских рук. ч. 361 стор. 19. На кінці дописка: Новини з Москви послєднє.

96.

Жигмонт III до вєзиря; Татари своїми нападами збільшають на Україні число козаків. — Без дати (1612 р.).

Ad vesirum Turcarum imperatorem.

Illustrissime princeps amice noster charissime. Mittimus litteras nostras per egregium Lucam Serebcowic subditum nostrum ad serenissimum et potentissimum imperatorem dominum sultan Mustapha chan, ex quibus illustritas vestra luculenter perspiciet, quam amico et sincero amico pacta et faedera nobis a serenitate sua per illustrem Christophum a Zbaraz ducem, supremi stabuli nostri praefectum, solecensem, vislicensem, camenecensem etc. castelaneum, magnum legatum. et oratorem nostrum transmissa acceptauerimus eaque firma atque constanti voluntate seruare et manu tenere, amicique amicis suae serenitatis inimicique inimicis esse velimus, non dubia spe freti serenissimum quoque imperatorem sua ex parte idem facturum ac praeclaram, serenissimi et potentissimi sultan Soliman chan aliorumque imperatorum exemplo, sincero amico amicitiam nobiscum sanctamque ac illibatam pacem atque faedus seruaturum. Elsi vero in praesentia generosum Meclmet..¹⁾ suae serenitatis causium cum pactis nostra ex parte vite stabilitis non remittimus, cum is in imperio sua-

¹⁾ Тут чисте місце.

met sponte sublitterit, nec vna cum legato nostro, vti debuerat, ad nos venerit, tum illustritas vestra nihil ab amicitia, pace, faederibusque alienum de nobis suspicetur, aut a maleuolis et pacis osoribus sibi persuaderi sinat, cum nihil eiusmodi nobis in mentem veniat, sed firmissime atque constantissime pactis stare. iura amicitiae tueri, omnem pacis atque faederum violatorum ansam praccidere atque auertere, cossacosque in officio continere velimus, dummodo eos Tartari his incursionibus non prouocent, nam tum nulla ratione eos ab infestatione ditionum serenissimi imperatoris prohibere possemus: difficile enim est iniuria lacessitum imperio frenare et in officio ac disciplina continere. Vetus quidem est querela. ex parte serenissimi imperatoris de cosacis et nostra ex parte de Tartaris, verum nisi Tartarorum insolentia et temeritas colibeatur, frustra de cosacis, vt quiete et pacate se gerant, laboretur; Tartari eos suis incursionibus et depredationibus ad vindictam et vicem referendam ac vim repellendam prouocant, Tartari etiam eorum numerum augent et ex incolis Russiae atque Podoliae agriculturae deditis, absumptis agri ipsorum villis et fundis cossacos efficiunt. Cum vero iidem Tartari duce Salasy murza, Cantimir propinquo, post...¹⁾ faederum pacta in ditiones nostras hostiliter irrumpunt, grauibusque damnis incolas eorum affecerint, scribimus ad serenissimum imperatorem, vt tempus commodum assignet, quo ex formula pactorum iustitiam administrare, captiuos restituere damnaque illata resarcire ac insuper in Cantimir murzam et pallatinum Vallachiae serio eo more amimaduertere iubeat, quod transitum Tartaris ex praescripto faederum atque eorum ausum et insolentem non prohibuerint. Neque illustritas vestra existimet aut sibi a quoquam persuaderi sinat Tartaros ditiones nostras praetextu non soluti a nobis annui donatiui infestare, cum nos parati semper fuerimus illud. ex praescripto pactorum liberalitateque nostra regia largiri, si ipsi quoque ex formula pactorum pacate sese et amice gessissent, ab incursionibus abstinuissent, operamque militarem nobis contra hostes nostros pro eo ac pactis tenentur, nauassent. Verum cum nihil horum praestitissent, quassi nunc quoque nuncium nostrum, quem ad renouanda et firmanda pacis et amicitiae faedera ad ipsos anno superiore expediuimus, per annum fere integrum apud se detineant, nec illum ad nos cum debita pacis atque faederis pactione remittunt ac eo modo solutionem donatiui, quod ipsis solui parati sumus, quasi de industria eludunt. Quare illustritas vestra pro sua singulari prudentia omnique moderatione facile iudicabit non penes nos eius rei causam, verum penes ipsum chan Tartarorum esse cumque serio officii

¹⁾ тут два слова пометки.

sui admonebit ac ut sese pacate et quiete gerat, pactis stare velit, ac multatenus eorum violandi causam praebet, seuerè imperabit. Nos itidem et solutum donatiuum ipsis quotannis in loco pactis praescripto solui mandabimus et in omnibus aliis punctis et clausulis ab antiquo more, quae cum vetustis pactis dignitateque nostra regia non discrepant, foedera inter nos et serenissimum atque potentissimum imperatorem inita obseruabimus. Caeterum illustritas vestra cum ex nostris ad serenissimum imperatorem tum ex oratoris nostri litteris ad illustritatem vestram scriptos luculentius intelliget sibi que persuadebit nos omnia, quae illa cum illustritate vestra supremi stabuli praefectus circa expeditionem et discessum suum constituit et quam more antiquo vetustisque pactis sint informia, constanter et sincere esse seruaturus. Quod vero illustritas vestra legato nostro beneuolum sese isthic exhibuerit ac eum honorifice pro eo, ac par erat, tractauerit renouandique foederis princeps et autor extiterit, summam eam et illustritatem vestram apud omnes laudes singularem vero apud nos beneuolentiam sibi comparauit. Ut vero illustritas vestra deinceps etiam parem erga nos voluntatem gerat ac sicut constituendae fuit ita et conseruandae pacis autor sit, amice ab ipsa requirimus. Cui facta atque prospera omnia optamus, studiaque ac beneuolentiam nostram regiam properanter referimus. Datum Varsaviae (1612).

Бібл. Чорторітських рук. ч. 3543 к. 59—60.

97.

З листу пп. Загорекого — про своєволю козацьких полковників Путивльця, Яцька, Мітли, Топиги і сотника Іллі Вараківського, що граблять Пинщину. — Язвінки, 4 грудня 1613 р.

Vmynnie posylam poslanca mego do W. M. dając pewną wiadomosc, iz w przeszłą niedzielę 2 decembris przyiachwszy do domu swego, znalazlem iuz tu w kraiu poleskim kozactwo s pulkownikiem nieiakim Putywlcem Moskwicinem, ktory ma pod swą mocą pod trzy-nastą chorągwi do tysiąca człowieka; byli tu dziesieyszego dnia wtorkowego, poszli mimo chalupę moją ku Lulinowi, obiecując isc do Pinska, ale podobno y pinsey kozacy co z Jackiem pulkownikiem, ktory odlaczyli się byli od Starzynskiego, gdziekolwiek w drodze, bo iuz snac ruszyli się z Pinska, złączą się z Putywlcem, od ktorego iedna setnia zład odlaczywszy się ludzi przebranych z sętnikiem Heliaszom Warakowskim nowogrodzkiego powiatu, iako on sam mianuje się szlachcicem, szli przez Hryczyn na Kormysz ku Sluckowi, przeymując Starzynskiego, żeby na ta pulki co pozad, oczekiwał. Bo znowusz

dzisiaj (sic) po wysciu Putywlcowym nastąpił niciaki Miotła pułkownik z tysiącem człowieka swowolnego kozactwa, znowu za tym Miotłą do Lachwy y do Horodka przyiechali pisarze od pułkownika Topielny, który z Turowa przewozi się przez Prypieć y Slucz rzeki y pewnie tu będzie z pułtrzecią tysiącem ludzi kozactwa; ma y piechotę, vdaią, żeby miał działa; będziemy patrzec na tę niewolę y zginienie swole. Bo prawie ten kraj wydany na mięsne iadki. Iako wilcy szarpaia v bogich ludzi poddanych, ale dostaje się y szlachcie vbogiej, muszą z swych domow dawac stacią pienięzną, iako kto przemoże y wiedna, ktemu piwo, gorzalkę, gdzie wziąć, tam wziąć y pochwalki czynią rozmaite na R. P. Jakosz zrozumiec W. M. będziesz raczył spisanie p. Rzyminskigo, vizednika z Kożan grodeckiego, co pisze do mnie etc.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 2245 стор. 69; тесаме стор. 71. — Листу нема в рукописі цілого лиш сеф вміток; з гори заголовок: „Z listu Zagorskiego z Jazwinek die 4 10-bris 1613“.

98.

Промова виленського біскупна Шніковського на варшавським сеймі: козаки граблять Литву; треба вислати їх на Московщину, може там втихмирять ся. — 5 грудня 1613 р.

...Mowiemy o zaplacie zconfederowanemu rycerstwu, a drugą rzecz niemniej potrzebą, czemu miłamy. Co będą po zaplacie te gromady czynic, albo my co z nimi, gdy sie nie roziają, poczniemy. A pewnie nie roziają, bo ci co domow swych nie mieli, co przed żołnierską małą condiciey beli, a rycerskim dzielem y polym w confederatię wszedszy, na dostatki na tytuły się zdobeli, aby ad priorem fortunam nie przysli, będą woleli żołnierskim, choc niespokoinym chlebem zyc y rosc y gromad się trzymac. Rosprawiam iedne confederati, spokoiem y obescie swe miący do domow swych obroca się, ci zas, ktorzy tego nie maia, a dopiero gniazdo swe založili szukaiąc; albo do drugih confederatow poiają, albo gdzie ich nie przyimają (iakož smoleńscy nie chcący tego y z inszych siła miar godni są wielkiej pochwały), osobne sobie gromady a podobno większe vczynią. A to iaszcyh kozackich woisk na wszystkie strony pełno, co ich ani rzpła, ani lego Kr. Mez ani panowie hethimanowie zaciągali, które albo nas tu vstawicznie niewczasowac y niszcyc będą albo z ktorym sąsiadem contra pacta et faedera powadzą. Patrzymy co nam wnet vczynią te kozackie gromady, co xięstwo lithewskie plondrują, y te drugie, co z rosprawionych confederatow sapieżynskich vrosly. Což tedy z nimi czynic? Kiedybysmy beli in republica bene ordinata, albo ich securitate legum

uskromic y roznieśc albo extra limites ad nouas colonias wywiesc, a bylo by gdzie na Ukrainę od Tatar, tak iako krol hispanski przed kilka lat uczynil, ktory Mauros propter certas illorum insolentias ex regno Hispaniae in Africam transtulit; lec ze v nas prae postero ordine idzie wszystko, a swawola się rozpuciela, ze nec rex, nec lex hamowac iey moze, trudno te maedia, ktore w rządnych r. p. swym trybem ida, zazyc mamy, musim inszego sposobu szukac. Taką icli robotą, w iakiei się kochaią y w iakiei professią czynią, zabawiac. Robotę zaczęli w Moskwie, w Moskwie się niech konczą, bo gdzieindziei trudno. Nie nacieram na wojnę moskiewską, bo iesli iuz kogo, tedy mnie, co na goscincu et quasi in publico diuersario wszystkich żołnierzow w biskupstwie mym mieszkam, doległa, ale radzę to dobrze. Iako Moskwa nas pomieszala y gromad nabawiela, tak zas moze nas uspokoic, gdy te gromady nazad sie powroca y tam osieda.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 350 стор. 110—123.

99.

Інструкція послови до Туреччини в ріжних справах; козаки будуть покарані за своєволю, але причиною зросту козацтва татарські походи на Україну. — Б. д. (1613 р.).

Instructia do Turek.

Posel nasz, iako skoro doiidzie go odprawa z cancellariacy naszej, naprzod z panem wojewodą kiiowskim, hetmanem naszym, porozumie się y zniesie się o punctach tego poselstwa, ktore iezliby panu wojewodzie kiowskiemu w czym poprawic się zdalo albo odmienic, puszczamy to pod zdanie iego, aby inko się tym czasem rzeczy podadzą y według ostatniey wiadomosci o zawzięciu nieprzyiacielskim, o ktorym on snadniey z prędzey wiedziec moze, rzeczy diiugowal y posla inprimowal.

Iesliby w drodze albo u wojewody woloskiego albo tesz gdzieindziey s tymi, ktorzy nad woyski tureckimi są przelozeni, widziec mu się przyszło, niech po sobie dawa znac, ze z opowiedzeniem dobrej przyiazni od nas idzie dla zastanowienia pokoju, dla pokarania tego, ze się o to z naszej strony staramy, aby swowolenstwa kozackie ukraiinne byly pokarane. Przeto bendzie im persuadowal, aby się zatrzymali dotąd, asz się on z portey odprawi.

Przy oddawaniu listu cesarzowi po zwykłym pozdrowieniu y winszowaniu opowie mu inieniem naszym stateczną chęnc do dotrzymania przyiazni, w ktorey zawsze przodkowie nasi y my sami z przod-

kami cesarza tureckiego y z nim przez te kilkanascie lat trwali y nieodmiennie się trzymali.

Na audienty u wezyra wywiesc to mu slusznymi ratiami, ze posylanie woyska w granice panstw naszych iest przeciwko przymierzu, gdysz iezliby iakie szkody od ludzi swowolnych staly się, to na rozsądek ma bydz dano y zli maia bydz pokarani.

Wspomniec, iako wielką szkodę odniosly y ustawicznie odnoszą panstwa nasze z niazdów tatarskich y wołoskich, skąd ustawiczne dzieją się incursie, lotrostwa, rozboystwa y przecie my rozumiejąc, ze się to nie z rozkazania cesarskiego dzieie, woyny o to nie podnosimy, ani tych zloczyncow z woyskiem za granicami nie szukamy, wiedząc, ze temu nalezy karac lotry, w czyiey się ziemi nayduia, by zas kiedy by się z woyskiem nastampielo przy zlych y dobrzy niewinnie cierpiec nie musieli. Więc między zamki, między woyska, między osady y praesidia nasze nie mogą wchodzie woyska cesarskie bez iakiego z obudwu stron zamieszania, lacna zwada między zbroynymi, a zwlaszcza, gdy się rozne woyska schodzie by miały. Sami rozum pokazuię, ze za małą przyczyną rychliwy z sobą, nizli z tymi, dla ktorych tam są zeslani, zatarli, utrzymac by trudno zarzúszone ludzie. A ze z obudwu stron powinisiny przestrzegac pokoju y namnieyszey nie dawac przyczyny do rozerwania starozyńney przyiazni, potrzeba, aby te woyska, ktorym to kozakow szukac w panstwach naszych poruczono, odwrot uczynili. Juz my w granicach naszych, aby swowolni ludzie mieru nie mieli, postaramy się; wziął to iusz na się hetman nasz, ktoremusny to z naprednieyszymi z pp. senatorow naszych poruczyl, mieysca te tam, w ktorych kozacy przebywaią, rugowac, swawolą karac, kozackie pulki gromic, proznuiące ludzie, ktorzy się na lotrostwa obracaią, w reze wprawowac; szedł tam z woyskiem naszym; mamy nadzieię w Panu Bogu, ze go tak poszczesci, ze takich skarg na potym na lotrostwo nie bendzie, trudno się kryc bendą mogli. Iezliby tez w panstwa cesarskie bądź ziemię, bądź tez, iako zwykli, morzem posli, tam niech by ich karano, co snadno sprawic, gdysz tam w mialey lidzbie uchodzie zwykli.

Wspomni do tego, iakie po te czasy szkody odniesli poddani nasi od Tatarow, ktorzy sie iusz nie tylko ukradkiem, ale całymi woiskami w granice panstwa naszego wpadaią, plondruia, palą, pustoszą, zaczym y to stąd pochodzi, iz ludzie ubodzy, ktorym chleb y zywnosc wydrą, nie mogąc się pozywic pracą rąk swoich, na rozboystwa się udaia, stąd te kupy kozackie rosł. Niechby cesarz napomniac czara perekopskiego, aby się wedlug przymierza zachowal, aby panstw naszych nie naiezdzał.

Toż sie rozumiec ma o Tomszy, terazniejszym gospodarze wolo-
 skiem, który nie tylko nie stara się o to, aby z obudwu stron pokoy
 był zachowany y przyiazn między nami a cesarzem wcale zatrzymana,
 ale sam z swey strony wielkie daje przyczyny do rozerwania przy-
 mierza, ludzie swowolne przy sobie chowa, sprawiedliwosci z zloczyn-
 cow ukrzywdzonym nie czyni. Nie tak inni, którzy przed tym bywali,
 gospodarowie uczynili, to ich była zawsze powinność tak nam, iako
 i cesarzowi tureckiemu ^{dawac} znac, kiedy się iakie lotrostwo groma-
 dzielo, aby za przestroga ludzie byli ostroznieysi. Miałby cesarz Iego
 Mosc o tym wziąć dostateczną informacją y uczynić, aby ten człowiek
 lekki nie dawał przyczyny do zaczepow y na przyiazne cesarzowi
 przyiaciele lotrostwa swego nie spuszczał, dokąd w Wołoszych rządzie
 bendzie, trudno się nam stańd pokoju spodziewac. Jaką odprawę od-
 niesie, niech się stara, aby y my y hetman nasz prętko o tym wiedzieć
 mogli y ztym do tego, co czas y okazya poda, rzeczy accomodowac.

Jezliby tam byli moskiewscy poslowie, dowie się posel nasz s czym
 przyiachali, iakie condicie podali, co otrzymali. Poda li się iaka wzmi-
 anka o tym narodzie y o zaciągu naszym do Moskwy, powie, że pan
 moy mając słuszne przyczyny przeciwko Moskwie sam w osobie swey
 obrócił się tam był, gdzie znaczne prowincie mieczem wzięwszy y sa-
 mę stolicę państwa ich podbiwszy, przywiódł ich był do tego, któreby
 im był podał contilie, obiecali przyiąć. Prosili K. Jego M., aby im dał
 był krolewica Iego Mosci Władysława za czara y pana ich. Ale Krol
 Jego Mosc widząc naród zdradliwy, panom swym niewierny, gruby,
 obłudny, nie chciał tego pozwolić. Ma tam y teraz K. J. M. woyska swe,
 które ze im są ciężkie, szukaią pomocy, gdzie mogą, tak u pp. chrze-
 scjanskich, iako i tu u porty, ale nie masz przy czym się wiązać, lada
 wiatr, lada okazya odmienia ten naród, tak że lubo się tym imieniem
 chrzescjanskim szczyca, żaden krol ani monarcha nie wiąże się z nimi.
 Przed tym iakolwiek, poki trwały ich starozytnych czarow pochodzący
 plemiennikowie, mogli się na nie każdy szlusznie oglądać, teraz większą
 część zniósł ich mocy K. J. M. pan moy, tak żeby naybardziej chcieli,
 bez pomocy y rady K. J. M. wskorac nie mogą, gdysz część ich wielka
 przysięgła zawsze stać przy krolewicu Jego Mosci Władisławie, synu
 K. Jego M., y teraz trzymać się tego mocno, zaczym rozerwanie jest
 w tym narodzie.

Бібл. Ягайдонська рук. 100 стор. 362—4. З інших документів,
 що є побіч листу, можна означити дату на 1613 р.

100.

Султан Ахмед до Жигмонта III; домагае ся рішучої карї на козаків, що роблять великі шкоди турецькій державі. — В. м. і. д. (перша половина 1614 р.).

Міędzy wielkimi Jezusowymi pany naichwalebniejszy, między wielkimi pany mesiaszowi pbsłusznymi nauwybranszy, wszystkich chrześcianow sprawy naprawiający, ozdoby, zgromadzenia y zacznosci pobudko y wielkich znakow panie, państwa polskiego krolu Zigmuncie, ktorego koniec niech będzie szczęśliwy.

Wysokosc tego pisma cesarskiego gdy doidzie, niech wam będzie wiadomo, że teraz z wody ony, to iest z Dniepru, czaikami wychodzących granicami okresołnemi v dzierzawy państwa naszego sie wdzierających y szkody czyniących kozackich lotrow, o których zniesienie namiestnik nasz wielki ma, to przedtym z poslem waszym wielkim mówiąc, y coby tego za przyczyna była, pytając, y responsu się upominając. To iest iedno lotrostwo, ktory Polak, ktory Moskwicin, ktory Wołoszyn, ktory Multanin, z roznych narodow zebrawszy się, czas po temu upatrzywszy, broic zwykli, takie brodnie y szkody czynic, co ani krola pana naszego, ani innych panow wszystkich swiadomoscią y potuchą albo poduszczeniem nie iest, tak'rozumieycie, staraycie się, abyscie ich zniesli, od nas żadny przeszkody nie będzie, odpowiedział. Ci przekłeci im dali, tym więcę między nami moznego przyiacielstwa y pokoju zepsowania przyczyną będąc, mając na pieczy wiarę y spraw cesarskich potrzeby, teras vromelskim beglerbekiem będąc między wielkimi pany, dobrotliwy pan Achmet basza, ktorego wysokosc niechaj będzie zawsze, z trochę woyska na tych zloczyncow zniesienie y zgubę naznaczywszy, posyłamy. Tymze przeklętym, gdyby się kryc mieli, w miejsca waszym państwom y granicom przynależącym, żadną miarą wchodziec ani się wdzierac nie dopuszczaycie, spolnego pokoju artikuly z waszy ze strony poki nienaruszone będą, z naszy strony takze nie naruszając, zacnych przodkow naszych, (ktorych miejsce iest rai, nad ktorych grobem niech będzie swiatłosc boza), postanowienia czynic vczynnosc, pewno y nieomylnie będziem, gwoli wam tedy, zebyscie wierzyli, napisawszy list nasz cesarski progu naszego wielkomoznego y zasłużonych czauszow, ktory sobie podobnymi albo rownymi iest, z posłusznym Vmyr czauszem posyłamy. Trzeba tedy pomienionego beglerbega z trochę woyska naznaczonego y poslanego iedno dla kozackiego lotrostwa zniesienia y wygubienia prawdziwie wiedziec. Co inszego nie rozumieycie, poki iako z przeszlymi przodkami naszymi w pokoju y związku przymierza szanować będziecie na szczerym posłaniu, mocno

z naszy strony takze przyiacielstwa y wiednoczenia albo pokoiu artykułow czynności vmnieiszenia nie będzie; niech was tedy to nie obchodzi. To tez niech wam wiadomo będzie, że przymierza zobopolnego wielki artykuł iest ten, przyjacielowi przyjacielem a nieprzyjacielem bydz nieprzyjacielowi. Teraz z naszego cesarskiego nastąpienia w krymskie państwa dany, (przed nim niech wysokość będzie), Dżian Bogerei, (ktorego zanosć niech będzie zawsze,) w państwo iego się wdzierający y zawieszenie się starający Si-dhin Gerei czar, ktorego wyży mianowany cham pogromiwszy, uciekającym uczynił, uciekwszy y w granice wasze wszedłszy, zachowywa się. Temu to zdraicy albo przeciwnikowi wszelką czynność y przytulenie się uczynić zamyslili, oznaimiono nam iest. Iawnno iest, że ten niespokoinik y buntownik taką sprawą złemu przyczyną będąc, y że iest naszy wielmożności nieprzyjacielem; wiadomo nam iest, przyiacielstwu należąca rzecz to iest, temu przeciwnikowi potuchy nie czyniąc, według obiecanego przymierza y artykułow tego pomienionego nie przechowywaiąc y w państwach waszych miejsca mu nie dając, w ręce go przywiodszy, to iest poimawszy y godnymi ludźmi do progu gniazda wielmożności naszy odesłacie, iako za zacnych przodków naszych waszy przodkowie zwykli byli czynić. To iest przyiacielstwu należąca rzecz. Za łaską bożą wojsko nasze niezwycięzone tam gdy przidzie, to lotrostwo pogańskie do państwa waszego unikając, zakryć się y obrony szukać będzie, wy tedy, ktoregokolwiek dostaniecie, mieczem zgubic, a przyiacielski sposób mocno zachować starać się będziecie.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 343 стор. 231—3. Заголовок: Сopia listu od cesarza tureckiego do krola polskiego. — Дату означаю з листу короля ч. 103, що є відповідю на султанське письмо.

101.

Турецкий везир до Жигмонта III; повідомляє, що розбив козаків на морі і жадає карі на свовольних. — Цід Тегиню, б. д. (перша половина 1614 р.).

Iesli dla przyiazni, ktora iest miedzy nami, pytać się W. K. Mosc będzie o naszym powodzeniu, wiedz że W. K. Mosc z łaski boży w dobrym zdrowiu będąc y za szczęśliwe panowanie cesarza iego Mosci pilnie Pana Boga prosząc, na strazy pograniczny iestemy, y o ubogich poddanych spokojnym zyciu usilnie staramy się. Przytym że kozacy zloczyncy na granicach państwa polskiego co dzien się zbierają, państwa cesarza iego Mosci plundrując, niezgody y roztrykń czynili, aby się tym zloczyncom droga zawarła, rozkazal cesarz iego Mosc na miejsce Gaziler Garents (to iest żołnierskiej przeprawie) zamek

zbudować y mnie, przyjaciela Waszey Krolewskiej Mosci, tego roku na tuteczne granice posłali, o czym napisawszy list przyjacielski, przez Achmeta, sługę starego naszego odwiecznego dawnosiny dali wiadomość W. K. Mosci, wiedząc, że W. K. Mosc przyjaciel nasz trzyma stateczną przyjaźń y miłość z cesarzem Jego Moscią naszym, (który jest ucieczką y obroną wielkich monarchów), i kiedyżmy iuz na granice przyszli, postaniec W. K. Mosci do porty szczęśliwy przyiechawszy, na diwanie przed wielkim wezerem powiedział y obiecał, że przereceni zloczyncy kozacy napotym nigdy nie mają takich kup y gromad czynic y ze W. K. Mosc staranie czynisz, aby kraiu cesarza Jego Mosci nie szkodzili, czemu wwierżono y posłano do W. K. Mosci czausza z listem cesarza Jego Mosci, ktorego respons ieszcze cesarza Jego Mosci nie doszedł. Będąc na potym przyjaciel W. K. Mosci na granicach pod Techynią az do przeprawy Bochowoy, wziąłem wiadomość, że kozacy znowu zgromadziwszy się, w azyackim kraiu leżące miasteczko cesarza Jego Mosci, Synopen nazwane, bez wieści wpałszy, złupili y zplądrowali. A yz armata nasza była w Białogrodzie niezła y tymże kozakom lotrom pod Oczakowem zastąpiła, y tam za pomocą bożą, jedni szablą pobici, drudzy v morzu potopieni, a niektorzy z kilką statkow albo czolnikow wiekli, y na granice polskie do Czerkas, do Korsunia vszli y gdyżmy iuz byli na tym woisko za nimi posłać, aby te zamki y połanki gdzie oni mieszkaia, brano y znoszono, zony, dzieci znano¹⁾ y tam ten wszystek kraj plundrowano, kilku więzniow albo ięzykow dostano, ktorých kiedy pytano, skąd kozacy wychodzą za czym poduszczeniem y otuchą takie występki czynią, tych zameczkow y połankow, w ktorých mieszkaia, starostowie y panowie co zacz są, te zdobyczy, ktore z panstw cesarza Jego Mosci biorą, y komu oddaia, dali pewną sprawę, że te połanki są pod władzą y sprawą W. K. Mosci, że zdobycz, którą biorą, do manasteru W. K. Mosci y pogranicznym panom daia. A krotce cokolwiek złego czynią, wszystko z poduszczenia y otuchy panow Waszey Krolewskiej Mosci y zacnych szlachcicow na granicach będących maia. Zaczyni gdyżmy mieli intencję posłać tatarske y insze woiska, przyszedł do nas list z tym: poniewaz yz posłowie W. K. M. v porty będący takze y kupcy obietnice y przysięgi uczynili, że na potym nigdy kozacy zgromadzac się ani takowych szkod nigdy czynic więcy nie maia, y w liscie W. K. Mosci było, ktory był W. K. Mosc posłał, zeby na granice polskie woysk tureckich nie posyłać, że krolowie polscy od dawnych lat byli szczerymi przyjaciolmi, że kozacy lotrowie będą pokarani według swy obietnice, bądź te zloczynce zburzą, bądź przeciwko postanowieniu swemu

¹⁾ znано мабуť замість: рзніоно.

tych, który się na takowe zloczenstwo y zbrodnie udaia, karne nie¹⁾ zaniedbaia. Pokibysmy z ty miary rozkazania cesarza Iego Mosci nie mieli, abyzmy się cierpliwie zatrzymali y przyiazni W. K. Mosci nie naruszali, o tym yz nam do W. K. Mosci y do panow na granicach W. K. Mosci będących pisac roskazano, list przyiacielski napisawszy, przez Noego, cesarza I. Mosci czausa, na granicach W. K. Mosci będącemu hetmanowi poslalimy, który iako prędko będzie W. K. Mosci oddany, mamy nadzieię ze W. K. Mosc pilnosc y staranie uczynisz, aby przerzeczeni zloczency byli pogromieni y zeby z tych lotrow kozakow na W. K. Mosci będących granicach znaczniejszy y przedniejszy y do takowych szkod y zlosci pomoc daiący ostrze surowie bez omieszkania byli pokarani. Tak zeby cesarza Iego Mosci budynek y związek przyiazni tym się lepiej utwierdził. Wkrotce starac się W. K. Mosc będziesz, aby od tych kozakow, którzy to miasteczko splundrowali, wszelakim sposobem dostawszy y według obietnicy swy przedniejszych y znaczniejszych srogo skarawszy, chęc cesarską Iego Mosci pozyskały przyazn swą cesarzowi Iego Mosci oswiadczył. A iakim sposobem pilnosc y staranie W. K. Mosc uczynisz y dasz W. K. Mosc znac, abym ia tez W. K. Mosci przyiaciel dla przyiazni dał cesarzowi Iego Mosci o tym dostateczną sprawę, iako się w tym szczerosc cesarzowi I. M. pokazała, zeby cesarz Iego Mosc, dowiedziawszy się z pokazania W. K. Mosci, tym więtszy chęci miał przyczynę. Tego zyczymy, aby ubodzy poddani w pokoiu zeli, ze kozacy ci od kilku lat udali się na takie zloczynstwa, a nie chcą bydz spokojnymi, musi za tym do tego przysc, ze się cokolwiek pokoiowi y spolny przyiazni przeciwko stanie y na czyią się stronę oboiga poddanych wzdychania obroca. W. K. Mosc wiesz. Co się ma nad to więcy pisac, czegobys. W. K. Mosc nie wiedział. Za tym pozdrowienie zwykłe. Na polach pod Tychynią.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 343 стор. 325. — Заголовок: List od wezyra do Krola Iego Mosci.

102.

Члени люблінського трибуналу до Жюмонта III; повідомляють, що дають прольонгацію речинців членам комісії на козаків; натомість не будуть відкладати трибуналу, бо самі інтересовані не бажать собі цього. — Люблин, 30 червня 1614 р.

Najinsniejszy milosciwy krolu, panie nasz milosciwy.

Iako z pierwszych listow Waszey Krolewskiej Mosci, pana naszego milosciwego, tak y z terazniejszego, który nam iest oddany przez

¹⁾ в рук. „nie“ пропущено.

pana Trzebinskiego, sekretarza Waszey Krolewskiej Mosc, iusz po kilka kroc przekladac raczysz, Pana Boga prosimy, aby Waszą Krolewską Mosc w dobrym zdrowiu chowaiąc, w zabieganiu tym niebezpieczeństwom posilać raczył. A zycząc, aby się tym niebezpieczeństwom iako napilniey zabiegac mogło wedlug zdania Waszey Krolewskiej Mosc, pozwalalizmy exemptii in personalibus actionibus Ich Moscioni panom commisarzom; ktorzy na wskromienie swowolensstwa kozackiego są od Waszey Krolewskiej Mosc naznaczeni. Nawet zeby się y nikt nie ubezpieczal sądami tutecznymi, kazalizmy te niebezpieczeństwa po kilkakroc przez woznego publicowac, aby kazdy o nich wiadomosc miał. Napominanie Waszey Krolewskiej Mosc pana naszego milosciwego z strony limitatney trybunalu wdzięcznie przyimuiemy. Lecz na to patrzymy, ze do tych czasow nikt taki nie byl z panow obywatelow woiewodstw vkrainnych, ktorzy są naibliszy tych niebezpieczeństw, aby prosic miał o limitatii trybunalu y owszem proszą y solicytują, ile się razy dowiedzą, ze o tey limitatii namawiamy, abyzimy sądy nasze continuowali do czasu zwyklego. Patrzyc tedy będziemy, co Wasza Krolewska Mosc z Ich Mosciami pany senatorami na ty conuocatii postanowic będziez raczył, oczekiwaiąc lepszych y pociesznieszzych nowin y obwieszczenia tak od Waszey Krolewskiej Mosc, pana naszego milosciwego iako y od Iego Mosc pana hetmana.

Oddawamy za tym vnizone poslugi nasze do łaski Waszey Krolewskiej Mosc, pana naszego milosciwego. Datum, Lublini die vltima iunii 1614.

Waszey Krolewskiej Mosc pana naszego milosciwego vnizeni sludzy y wierni poddani.

Бібл. Чортрийських рук. ч. 343 стор. 264—5. Заголовок: List panow tribunalistow do Krola Iego Mosc.

108.

Жигмонт III до султана Ахмеда; на козаків виправлено комісію, що має покарати їх своєю; Туреччина повинна стримати Татар. — Варшава, 8 липня 1614 р.

Serenissime ac potentissime princeps. Cum nobis significatum esset, in ditionibus serenitatis vestrae, quae regnis provinciisque nostris confines sunt, homines ad arma cogi, exercitus scribi et bellum decerni, non magnopere primo commovebamur, rati id fieri non modo preter voluntatem, sed etiam preter scitum serenitatis vestrae, autoresque eiusmodi motuum existere eos, quibus pacis, commodis belli rapinae gratiores sunt, quique velusta et inter nos maioresque nostros serenissimos reges Poloniae et serenitatis vestrae inclytosque eius proge-

nitores amicitiam coalescere ac firmam et stabilem conseruare aegre ferunt. Erasmus praeterea nobis optime consci nihil a nobis profecto esse, quod animum Serenitatis Vestrae offendere posset, nihil eius modi factum, quod factis faederibus ac bonae vicinitali esset contrarium. Ad id quoque efficiendum, quod postremis litteris suis S. V. a nobis fieri petebat, ut kozacy, gens aequae nostris ac S. V. ditionibus infesta ac perniciosa in ordinem redigeretur, manum admouimus. Licet enim difficile admodum est homines ex variis nationibus collectos et latebris importuosi fluminis sese occultantes, funditus extirpare, quidquid tum hac in re effici posset, cum id nobis conandum putassemus, eiusque rei causa principes senatus cum supremo exercitum capitaneo eo missimus, plane nobis persuadebamus, non modo nos officio pacis et amicitia studiosi vicini satis fecisse, verum etiam desiderio S. V. abunde respondisse. Dum eo aut nos molimur atque omnes occasiones, quibus amicitia nostra mutuo laedi posset, submonemus, iterum nuntiatum nobis Tartaros iminere finibus nostris, beglerbecum Romanorum cum exercitu esse, procinctu Valachos Moldavosque accingi. Venit postremo generosus Humen czausius S. V. cum litteris, quibus consentaneo iis, quae nobis significabantur, perscripta sunt. Scribit enim S. V. se cosacorum iniuriis adductum ad eos extirpandos coercendosque mittere exercitum petitque, ne id in eam partem accipiamus, quasi aliquod periculum ditionibus provinciisque nostris inde emerere vel iuncta cum S. V. inclytis illius maioribus pacta et foedera eo modo violari existimarem; postremo, ut Selin Gereum Tartarum S. V. rebellem, quasi is in ditionibus nostris esset, captum ad S. V. transmitteremus. Equidem quoad primum attinet, mirari non possumus, id S. V. quemcunque persuadere conatum esse, quasi exercitus is, quem contra kozacos se mittere significat, citra bannum provinciarum nostrarum non modo bellum istius gerere, locaque, quibus kozacy se continent, scrutari et peruestigare, sed etiam pacate versari et subsistere possit. Ea enim est ratio locorum illorum, ut vastae illae camporum solitudines nostra ditione continentur atque istae nobiles aliquot ciuitates et castella praesidiis nostris insessa habemus; quae tantum abest, ut receptum kosacis praesent, ut quotidiana potius certamina praesidiorum nostrorum praefecti cum illis suscipiant, infestosque eos in iussu et mandato nostro armis persequantur. Iam vero hoc ipso tempore misimus eo supremum exercitus nostri praefectum, illustrem et magnificum Stanislaum Zolkiewski, huius rei causa exercitu copiisque nostris instructum, eique mandauimus, ut cum iis, quos illi ex primariis senatoribus nostris, ut tanto melius id manus exequatur, adiuximus, totam illam prouinciam perlustraret, homines uagos, latrocinii et praesidiis faciendis assuetos ac raptu viuere solitos

puniat, agmina kozakorum dissipet, et penitus in ordinem redigat, et ne amplius in ditiones nostras recurrere atque inde excurrere possint, loca opportuna praesidiis firmet. In ea cura versatur iam supremus exercitus nostri capitaneus et non pridem ita iussu illius aliquot iam turmae kozakorum profligatae sunt, capti complures, qui auctores perniciosae factionis erant, Camenetiamque, ut istic de illis supplicium praesente S. V. czausio summeretur, remissi idque iam pridem factum fuisset, si is, qui apud nos fuit, S. V. czausius ex itinere regredi voluisset. Quanto autem id periculo foret ditium utrinque nostrarum, si loca ab exercitu nostro insessa copiae S. V. ingrederentur, armatique homines in vicinis locis consistentent, S. V. aestimandum relinquimus. Quisquis sane auctor est S. V. eius modi consilii, illum nos alienum a pace et mutua concordia animum gerere et belli occasiones captare arbitramur; neque enim fieri posset, quin inter armatos utrinque exercitus eam committerentur, quae mutuam amicitiam interrumpere; nam et in itinere faciendo et in comiteatu, qui non nisi a nostris hominibus haberi istic posset, expediendo, etiam si magna cautio adhiberetur, evitari non posset, quin certaminis occasio non praeretur, neque vero pacta ipsa et foedera sinunt, ut alter alterius ditiones ingrediatur suosque hostes in aliena provincia armis prosequatur, multa enim incommoda hinc oriuntur eveniantque, ut neque inter amicos et foedere obstructos principes tuta securaque esset amicitia, quinimo suspecta omnia redderentur. Suis quisque finibus sese teneat, necesse est, ut ab alienis ditibus absteineat, id et nos aequum censemus et praescripti foederis formula idem fieri iubet. Permittat S. V., ut kozakos aequae ac ipsimet inuisos habemus, nostris exercitibus nostrisque armis prosequamur et puniamus. Si qui vero eorum in ditiones S. V. transierint, in eos vicissim iubeat animaduerti S. V., Tartaros vero exercent, ne in nostras ditiones sine ulla causa excurrant, neque hominibus nostris omnibus fortunis per eos exutis eam necessitatem imponant, ut victum quaerere et agminibus kozakorum se adiungere cogantur. Haec ita a nostris et S. V. maioribus observata fuerant, eorum vestigiis nunc quoque nobis insistendum et neque commitendum, ut levissimorum hominum causa pax et amicitia tanto temporis spatio sacretissime culta dissoluatur. Quod hanc fiet, si S. V. exercitibus demandabit, ne fines nostros attingant, ne ditiones nobis subiectas ingrediantur. Quod autem ad Sahin Gereum attinet, non nos latebat illum rebellem S. V. armisque victum et profugum esse. Quam ob rem alienum a nostra amicitia putauimus, quamvis ille patrocinium imploraret ad nosque cum exercitu transfugere vellet, dare receptum eiusmodi homini, quem infestum S. V. atque inimicum fama acceperamus, neque

passi sumus, ut vel pedem in ditionibus nostris poneret, vel cuiusque auxilio subleuaretur, neque tunc quonam confugerit et ubi lateret, hactenus compertum habemus. Quod si deinceps in ditionibus compa-ruerit, dabitur a nobis opera, ut in eo ad officium redeundo ex praescripto faederis nos S. V. amicos exhibeamus. Hacc ad litteras S. V. respondendum putauimus. De cetero S. V. ita de nobis existimet nos nemini eorum, qui inter amicos S. V. censentur, in colenda amicitia partisque obseruandis cedere velle, quod quam diligenter hactenus maiores nostri et nos ipsi praestiterimus, memoria rerum retroactis seculis gestarum testato et ea, quae nobis iam imperio obtinentibus acciderunt, ad ipsum luculenter comprobant, adeo, ut nec amplissimorum commodorum fructus, nec coniunctissimorum nobis sanguine principum inultatio nos ab amicitia S. V. abstrahere nunquam potuerit. Cupimus S. V. diu sospitem esse et prospera frui valetudine. Datum Varsaviae die 8 iulii, anno 1614.

Бібл. Чорторийських рук. ч. 343 стор. 234. — Заголовок: Responsa ad litteras imperatoris Turcarum.

104.

Фелікс Криський, канцлер до великого везира; козаки будуть невдовзі покарані королівським військом; треба стримувати Татар від походів. — Варшава, 8 липня 1614 р.

Vetus erat ea consuetudo, ut de publicis negotiis non modo principes inter se conferrent, verum ii quoque, ad quos negotiorum suprema cura spectat, quique in rebus administrandis principum suorum cives obeunt, mutua inter se consilia communicarent; pertinebat eo res magnopere ad conseruandam amicitiam principum pacemque et concordiam inter subiectos populos tuendam et stabiliendam. Ego duobus iam ad serenitatem dominum meum clementissimum serenissimi Turcorum imperatoris czausis hoc animo missis hac in parte officium illustrissimae dominationis vestrae et amicae erga me voluntatis significationem desideravi, nam nec prior, nec is, qui nunc reuertitur czausius, vllas ad me litteras illustrissimae dominationis vestrae attulit. Proinde ne neglecta consuetudo suspensionem aliquam intermissi officii pariat, visum est mihi his litteris compellere illustrissimam dominationem vestram, cui inprimis studia officiaque mea defero, deque mea erga illustrissimam dominationem vestram optima voluntate, illam bene sperare volo. Audio illustrissimam dominationem vestram ita esse animatam, ut non temere cum vicinis principibus bellum suscipiendum esse amicitiamque dissolvendam serenissimo imperatori suadeat. Idem

quoque mihi semper visum est, raroque existimaui eos, qui bella non necessaria esse sumenda censent, quorum exitus caede hominum, vastitate agrorum, incendiisque urbium desinare consuevit, quae qui fieri desiderat, eum ego ab omni humanitate alienum esse puto. Fieri sane non potest, quin inter vicinos populos iniuriae multae fiant, neque enim ullum regnum adeo felix est, ut malis et perniciosis hominibus carent, sed isti priuata animadversione coerceri possunt. Praestitit id semper Regia Maiestas dominus meus, quantumcunque in eo fuit, summam adhibuit diligentiam, ut kozakos, genus hominum vagum, ex variis nationibus collectum in ordinem redigeret, ubicunque ditionibus S. R. M. comparere eos contigerit, seueras darent iussu Regiae Maiestatis poenas, ac nunc tanto magis, postquam id ipsum serenissimum Turcarum imperatorem cupere Regia Maiestas intellexerit. Misit iam R. M. supremum exercituum suorum praefectum cum principibus senatus sui, qui peruestigarent explorarentque latebras, ex quibus eiusmodi latrocinia prodire solent, punirent denique, paenis afficerent noxios istos homines. Quod si vel in ditiones serenissimi Turcarum imperatoris transfugerint vel naues, ut plerumque facere consueuerunt, conscenderint, vestrorum erit parlium transfugos istos nemini fidos intra fines provinciarum vestrarum comprehensos paenis suppliciisque afficere, ita si nunquam tuto subsistere poterint, brevi extinguentur. Illustrissima dominatio vestra vicissim det operam, ut Tartati prohibeantur, nec, quod saepe faciunt, furtiuis excursionibus provincias nostras populantur, hic enim reuera fomes est et origo kozakorum, nam homines spoliati et exuli bonis facile ad latrocinia animum adiciunt, quo victum quaerant, atque ita agmine facto, kozakorum istorum numerum augent. Relinquant Tartari fines nostras, permittantque homines agro colendo et labore proprio pacate victum sibi quaerere, facile ex nostra parte cessabunt latrocinia; haec illustrissima dominatio vestra sua cura et pacis studio efficere contendat. Ego quoque daturum me operam recipio, ne occasiones violandae amicitiae praebeantur, atque, ut ea, quae ad contestandam mutuam beneuolentiam pertinent, facilius expendantur. Idque efficiet illustrissima dominatio vestra, quod et exercituum praefecto et pallatino Valachiae et Moldauiae serio demandetur, ne internuntios S. R. M. morentur, tutusque et securus transitus illis pateat, cum id iure gentium ab omnibus nationibus sacrosancto observari sancitum sit, neque aliter amicitiae rationes et de mutuis negotiis transactiones constare efficique possent. Vicissim quoque serenissimi Turcarum imperatoris litterarum latoribus et nunciis liberum erit per ditiones locaque, in quibus R. M. exercitus versantur, comeari. Intellexi Moscorum quosdam venisse ad serenissimum Turcarum impe-

ratores; quid velint istic vel cuiusue legationem obeant, nescio; gens haec folax, et calumniis assueta in colenda amicitia inconstans serendarum discordiarum miro artificio praedita, id ita esse experta est R. M. ac proinde. quamvis in serenissimum principem Vladislaum Regiae Maiestatis primogenium dari sibi postularint, illius imperium agnoscere et subiicere velle, vetuit eam conditionem neque genti faedifragae filium suum in spem maximorum regnorum concidere voluit, ex aliis quoque illustrissima dominatio vestra idem cognoscit et re ipsa experietur. S. R. Mtas illiusque maiores serenissimi reges Poloniae, qui fide et qua sinceritate cum serenissima othomanica familia amicitiam semper coluerit, notum est illustrissime dominationi vestrae¹⁾; qui me presente, quae ab illustrissima dominatione vestra in mandatis habuit, Sacrae Regiae Magestati fideliter retulit. Quod reliquum est, cupio illustrissimam dominationem uestram bene valere eique meū studia defero. Datum Varsaviae, 8 iulii anno 1614.

Illustrissimae dominationi vestrae amicus beneuolentissimus Felix Kryski, Regni Poloniae Cancellarius.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 343 стор. 240. Заголовок: Illustrissimus dominus cancellarius regni supremo vesiro.

105.

Станіслав Жолкевський до членів трибуналу в Пйотриові; повідомляє, що Турки приближили ся до границі, погромили уходжків, ставлять замки коло Очакова і Балаклея; козаки пішли на море перед 2 місяцями, але не вернули ся дотепер. — Рідка Дуброва, 26 вересня 1614 р.

Iasnie Wielmożni miłościwi panowie bracia moiey (sic) miłościwi y laskawi.

Rozumiejąc rzecz bydz należąca powinności moiey, zem iest urzędnikiem rzeczypospolity woiennym y strozem granic koronnych, abym za czasu zwiedał o niebezpieczeństwie, a iakom Iego Krolewskięy Mosci panu naszemu miłościwemu o nim dawał znac, tak wszystkę Koronę ostrzegal, czynilem to, ile mi sposobow stawało, aby na powinności moiey w służbieh Iego Krolewskięy Mosci y rzeczypospolity nie zeszło. Dawalem za czasu Iego Krolewskięy Mosci znac o woiskach tureckich, ktore się zbierały w Grecyi, w Macedonyi, w Tracyi, w Bułgaryi, głos ten puszczając, ze do panstw koronnych. Obwieszczalem y o hetmanie, ktorego cesarz turecki na tę expeditiā wyprawował, y dawalem znac y do Ich Mosci panow deputatow przeszłego tribunału, podawalen y radę swoią, iakoby isto statū rei publicae bes

¹⁾ Тут очевидно пропущена частина періоду; дальні слова відносять ся до турецького посла.

wielkiego zawodu priuatorum, ktorzi mają możności swe w tych kra-
 iach, do tego się przyczynieniem rzeczpospolita w tym razie wesprzeć
 się mogła. Lec ysz Ich Mosc panowie deputaci nie chcieli tych osob
 od sądow wvolnić, in lubrico zostawało teras bezpieczenstwo rzeczy-
 pospolity. Nastąpił ten hetman cesarza tureckiego, o którym dawał
 znac, z wielkim woiskiem, zebrawszy się z woiski tatarskimi i hospo-
 darem wołoskim y hospodara multanskiego ludem, postawiwszy most
 v Hezynie na Nestrze, przeszedł na tę stronę Niestru, o same się
 prawie granice koronne wcierając. Primis diebus septembris poszedł ku
 Oczakowu, budnie tam cos dla zamknienia portu w limieniu, gdzie
 Dniepr z Bohem w morze się oddają, budnie y zamek Balakley szesc
 mil iakoby ponisz od Oczakowa nad Bohem. Bywał tam przedtym
 kiedyś zamek, są y teras ruiny; rzeczką Czapożaklei w tamtym miejscu
 do Bochu przychodzi. Naszychi ludzi, ktorzy zwykli na ryby, dla zwierza
 na tę pustynią chodzie, jednych pobili, drudzy, kto mógł, pouciekali.
 Tatarskie woiska rozbiegły się ku gorze po Nadbożu, osminascio mil tu
 od tego miejsca, gdzie ia iestem, stoją. Taką mam sprawę, oczekiwają
 przybycia cara tatarskiego samego y skoroby car przyszedł, o którym
 oznaimił mi hospodar wołoski od Oczakowa, ze iusz iest, mieszkać nie
 będą, choc Turcy będą budowac, ale Tatarom pewnie bydz do panstw
 rzeczpospolity. Zwolywają (siel) do ratunku, kogo mogą. Iego Mosc pan
 krakowski zebrał niemaly porzet ludzi swych, ktorzy tesz obozem leżą
 pogotowiu. Książąt Ich Mosci Zbarawskich słudzy y ludzie vkrainni są
 takze pogotowiu. Ich Mosc panowie obywatele wojewodztwa braclaw-
 skiego na przeszłym seimiku deputackim, obrawszy sobie za starszego
 Iego Mosci pana starostę wynickiego, z chęci swych, czując o tak
 bliskim a strasznym niebespieczenstwie, obiecali się do woiska stawieć.
 Zesłałem się z kozaki zaporowskimi. iako z ich przyczyny do tego za-
 trudnienia rzeczpospolita przychodzi, zeby y oni w tym niebespieczen-
 stwie do woiska się brali. Wszystkim obwieszczył vkrainie, zeby in
 comuni salute tuenda zbierali się do woiska, zeby za pomocą bożą
 nie dac nieprzyiacielowi poriechy. Co iedno mogą, czynię y czynic nie-
 zaniechają (siel) w daniu odporu nieprzyiacielowi, zebyim mógł Iego Kro-
 lewskiej Mosci y rzeczpospolity sluzyc. Y to pewnie nie mniejsze nie-
 bezpieczenstwo, ze cesarz turecki tym budunkiem podsiada y podmyka
 się pod granice koronne. Mniemam, ze Iego Krolewska Mosc będzie
 raczył złożyć wrychle seim y będzie raczył o tym proponowac na
 seimiki. Raczie to Waszmosc podac między bracią, niech nie zanie-
 chywają zawczasu o tych niebespieczenstwach radzie, ne quid detri-
 menti respublica capiat. Coszkolwiek tu iest, rozumiałem rzecz bydz
 należąca powinności moiej, wszem moim miłosejwym panom y braci

o tym oznaimuję. Oddaę zatym służby me braterskje w łaskę Waszmosciow moich miłosciwych panow y braciey. Dan z obozu v Redki Dąbrowy, 26 septembris anno 1614.

Waszmosciow moich miłosciwych panow powolny brat y sługa Stanisław Zolkiewski, woiewoda kiowski.

(Karteczka w tym liscie była taka): Zdało mi się y to waszmosciom mym miłosciwym panom y braciey oznaymic, ze kozacy zaporowscy przed osmią, dziewięcią niedziel¹⁾ niemalym woiskiem kilka tysięcy ich poszli na morze, iako mi dano znac z Białogrodu y gospodar wołoski, przeszedszy poprzeg Czarnego Morza, na azyiskim brzegu niedaleko Trapezuntu kraie spokoine y od dawnych czasow nieruszane woowali.

Credibile est, ze szkody niemale poczynili Turkom, ale sami dotąd nie wrocili się y towarzysze ich, ktorzy tu v mnie byli, powątpiali barzo, zeby się z nimi kiedy mieli widziec. Jest y to, ze Turcy zastąpili im w porcie v Oczakowa y obwarowali potężnie, zeby ich nie puscic w Dniepr. Ale tym więcy obawiam się, zeby posrodkiem morza z tak małymi statkami tempestas rozrzuciła, potopiela ich. Iuszby im dawno czas, zadnego do tego czasu nie slychac.

(Titul listu): Iasnie Wielmożnym, miłosciwym panom y braciey Ich Mosciom panom deputatom sądow tribunalnych w Piotrkowie na sprawiedliwosci święty zgromadzonym.

Бібл. Чорторійских рук. ч. 343 стор. 274—277. Заголовок: List Iego Mosci pana hetmana do Ich Mosciow panow deputatow tribunalskich.

106.

Румелійський беглербег до Станіслава Жолкевського; козаки пограбили Синопу, були побиті Турками і частина їх тікла в Польщу; жадає покарання своєвольних. — Бендер, б. д. (1614 р.).

Potenti inter sublimes nationis Messiae, glorioso magnorum Iesum profitentium, regni Poloniae confiniumque illius capitaneo felicem dierum exitum, salute atque pari amicitiae benevolentiaeque nostrae significatione praemissa.

Notum facimus, quod cum ea, quae hactenus in quotannis damnis et iniuriis excellentis potentissimique imperatoris nostri bene custodita regna iteratis vicibus afficere non intermittatis, ad capescendam tam insolentem, quae in dies crescere videtur audaciam, paenamque de malefactoribus illis euersis illorum regionibus at receptaculis,

¹⁾ Значить ся — при кінці липня чи на початку серпня.

arce ibidem exstructa promerito sumendam, feliciter nos hoc anno una cum Tartaris, Thanae et Graeciae exercitus parte in haec confinia venisse. Cui negotio cum intenti essemus, serenissimi imperatoris nostri mandata quam diligentissime exequi vellemus, eadem illa colluvies denuo congregata Synopen, felicissimi imperatoris nostri oppidum, ex altera parte ex improvise aggressi in praedam verterunt. Interim qui ad Oczakouiam treremium nostrarum erat exercitus intercluso illis itinere, obuiam factus, post parui temporis conflictum gladiis suis divina faciente gratia sceleratos illos confoderunt, pars aquis mersi, complurimi capti sunt, quicquid reliquum fuga elapsum in Poloniae regni confinia, in lutum se recipientes vindicandi nobis occasionem ademerunt. Iam qui in conflictu illo praecipui a nobis capti sunt, sufficientem nobis fecerunt relationem, inde nimirum veniant, quorum nutu et coniuventia tam multa mala perpetrant, quibus in arcibus degant, et qui artium domini, quo ex ditionibus rostris capti adducantur Turcae, eorumque facultates, quomodo confinium illorum rectoribus monasteriisque bona praedae pars cedat, et quod rerum adeo conscii sunt omnium. His ita ab istis, qui in potestate nostra sunt, relatis, persequendos fuga elapsos, meritamque cum de illis ipsis tam ditionibus ac receptaculis illorum paenam sumendam duximus, sed interuenit ab excellentissima parte potentissimi imperatoris mandatum, cuius summa fuit: regem nimirum Poloniae post acceptum mussulmanici exercitus in confiniis, nuntium litteris his de rebus missis sancte promissae dignum de cozacis melefactoribus supplicium sumpturum nec ullum post haec illorum cetum, qui ditionibus excellentissimi imperatoris nocere possit, fieri passurum, tantum hoc petere, ne praetextu kozakorum exercitus caesareae maiestatis regiones illius intrent. Qua cum potentissimus et augustissimus imperator noster pro eximia sua erga amicos gratia et benignitate rata habere voluerit, mandauit nobis, ut quoad fides hac in parte data executioni mandatur, a confiniis regni Poloniae abstineamus, nec ulli exercitus Tartarorum ingredi ea permitteremus. Huic mandato inhaerentes cohibitis exercitibus mussulmanicis, qui iam ad aquas conuenerunt, (cum modo Poloniae rex potentis imperatoris nostri antiqua amicitia et faedere coniunctus sit, nec sine insigni subditorum damno confinia illa ab exercitu nostro peti possint), ex confiniis statim nostris gradum recipientes, benigne quod certi aliquid hac in parte a vobis afferatur, constitimus. Ista quod certius vobis constare possint, per litteras significando duximus; datae sunt aliae quoque ad regiam maiestatem amicae nostrae litterae, quas per excelsae portae Magnificum omnique honore dignum Nurycz czausium mittimus. Hic cum aduenerit, nihil omnino detinetur, sed contentis

litterarum nostrarum regi Poloniae amico nostro perscriptis fidem sublimi portae datam promissamque, quam diligentissime in memoriam illi reuocabitis, czausium vero ipsum mature expeditum, (ne usquam rei bonae in mora sitis), ad nos remittere. Maleficis etiam in confiniis nostris seure castigatis, quicumque contra foedera pacemque publicam facere praesumpserit, coerceantur, breuiter quidquid potentissimi imperatoris nostri gratiani offendere possit, serio caueatis pro certo habentes, quod si in posterum pessima ipsorum kozakorum colluuius in confiniis nostris congregata denuo ditionibus felicissimi imperatoris nostri detrimentum aliquot intulerit, nulla posthoc excusatione admissa, faederis pacisque publicae violatores eritis, vobisque adeo ipsis regionum, incolarum, subditorum excidium, uxorum vero filiorumque captiuitatem et vincula imputabitis. Quem ante hoc ad vos cum litteris nostris misimus nuncium, miramur nondum rediisse; ii, qui amicitiae bonaeque vicinitatis erga homines vtrinque mittuntur, sine mora quocumque tandem cum responso expediendi sunt. Confidimus hunc, quem iam mittimus, czausium ulterius non progressum, sed mature vestris cum litteris ad nos rediturum, qui hyemis intemperiem effugere et tempestiui ad nos venire possit. De caetero saluere et feliciter valere vos cupimus. Datum in arce Bender.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 343 стор. 284—6. Заголовок: List beglerbega vrumelskiego. Що лист писаний до Ст. Жолкевського видно із відповіді, пор. ч. 109. Рік означаю на підставі інших актів, між котрими сей лист містить ся, — 1614.

107.

Королівська комісія повідомляє, що уконституувала ся, прийняла козацьких послів і подала їм такі услівя: 1) козаки мають мешкати на Запорозжі і повняти оборонну службу, 2) вате дістануть платню 10.000 золотих і 700 поставів сукна, 3) в королівських і приватних маєтностях можуть мешкати лиш за дозволом властителей, 4) Терехтемірв має бути лиш шпиталем, не місцем зборів. — Житомир, 15 жовтня 1614 р.

Ianusz Xiąże Ostrowskie, castelan krakowski, włodziński, białocerkiewski, kaniewski, bochusławski, czerkaski, peresławski, Stanisław Zolkiewski, woiewoda kiiewski, hetman polny koronny, barski, kamionecki, Ianusz z Ostroga xiąże Zasławskie, woiewoda wołyński, Walenty Alexander Kalinowski generał podolski, kamieniecki, braclawski starostowie, commissarze do postanowienia porządku pogranicznych rzeczypospolitey panstw lego Krolewskiey Mosci pana naszego miloscwego deputowani.

Oznaimuiemy, komu to wiedzieć należy, ysz podług comisii y poruczenia od Iego Krolewskiej Mosci, pana naszego milosciwego, y rzezypospolity nam danego, ziachalizmy się pod Zytomierz na dzien 10 miesiaca octobra, podług prawa y zwyczaiu iurisdictioni naszą comisarską fundowalizmy y obwolac rozkazali, na który tesz dzien poslowie od kozakow zaporowskich posłani stawili się, którzy acz zlecenia zadnego od towarzystwa nie mieli, z tym się iednak opowiedzieli, ze woli y roskazaniu Iego Krolewskiej Mosci y rzezypospolity w niczym nie chcą bydz sprzeczni. My tedy władzą Iego Krolewskiej Mosci pana naszego milosciwego y wszyscy rzezypospolity do porządnego zatrzymania woiska zaporowskiego, oglądaiąc się na wiele przygod, takowe postanowienie, ierko nazy opisano, za spolną, zgodną namową wczyniwszy, onym podali, które do towarzystwa iako najprędzy odnieśc mają. Naprzod Iego Krolewska Mosc y rzezypospolita tego potrzebuie y to nam w poruczenie daie, zeby woisko zaporowskie według dawnego zwyczaiu, który się za przodków Iego Krolewskiej Mosci zachowywał, na miejscach zwyklich w dawaniu przestrog o niebezpieczeństwach y bronieniu przeprawy nieprzyiacielowi krzyza świętego rzezypospolity słuzyli za zoldem, który ich dorocznie od Iego Krolewskiej Mosci będzie dochodził, mając starszego z ramienia Iego Krolewskiej Mosci od hetmana koronnego, na miejscach zwyklich swych mieszkaiąc, na włosci nie wychodząc, excessow y przykrosciey zadnego stanu ludzom nie czyniąc. Zeby na miejscach swych obescie slusne miec mogli, raczy im Iego Krolewska Mosc y rzezypospolita na każdy rok dziesięc tysięcy pozwalac zoldu y siedmset postawow karazyi, co ich rok po roku w Kiiwie na swiátky dochodzić ma. Więc hes tego hyc nie moze, ze niktory z nich w dobrach Iego Krolewskiej Mosci, duchownych y swieckich mają mieszkania swe, maiętnosci, zony, dzieci, zeby iurisdictioni nigdi przed tym niebywały y pospolitym prawem wielu seimow cassowany y zniesiony sobie nie przywlaszczali, ale gdziekolwiek kto myeska y obescie swe ma, podług constitulii seymowych panow miejsc lych albo ich namiesnikow, iako zwierzchnosci od Boga dany, posłuszni bydz mają. Monaster terestimorowski (sic!), iako imi jest od Iego Krolewskiej Mosci y rzezypospolity nadany, przy nich zostawac ma, takim sposobem, zeby ten monaster starym, chorym, zkaleczonym, zranionym y dla przemieszkania do smierci spokojnego był. Ale zbierac y zwolywac do kupy, ani gdzie indzie ani tam nie mają. gdyszby tym samym nadanie, które mają od Iego Krolewskiej Mosci y rzezypospolity, sami sobie zwatlely; sąsiednych panstw bez woly Iego Krolewskiej Mosci y rzezypospolity naiezdzac y przymierza starozytne, które ma Korona z po-granicznymi sąsiady wzruszac nie mają, ludzi swowolnych po Ukrainie

tulających się, aby do spójności swy nie przyjmowali, ani ich cierpień. Datum pod Zytomierzem, die 15 mensis octobris 1614.

Бібл. Чорторійских рук. ч. 282—283. Заголовок: Vniuersal commissarski o kozakach.

105.

Станіслав Жолкевський до Жигмонта III про різні українські справи. Козаки мають дати відповідь на постуляти королівської комісії протягом 5 неділь; з причини козацького походу на Снопчу, хоч козаки були побиті, треба побоювати ся турецької війни. — Бар, 30 жовтня 1614 р.

Naiasnieyszy, miłosciwy Krolu, panie nasz miłosciwy.

Vnizone sluzby swe zleciwszy lasce Waszey Krolewskiej Mosc. Iaka się stala rosprawa z kozaki z tego, co spolnie posylamy od wsztych nas, cozmy się tu ziachali podpisani, raczytes Wasza Krolewska Mosc wyrozumiec; to nam obiecali ci poslowie ich, ze od actu ty comissi za pięc niedziel maią nam respons od nich przynieśc, iako się acquietuią tym postanowieniem naszym communicato consilio. Z Ich Mosciami pany senatory zdalo się, zeby woisko polozyc brzegiem Dniepra kyewskiego. Iakosz począwszy od Kyowa asz do Cerkas, wszędy tak piecholę iako y iezdę rozložylem, a to dla więszego postrachu, zeby widząc, ysz serio res agitur, ysz metu periculi byli obsequentiores kozacy postanowieniu comisarskiemu. Wczora tydzien minał, gdy m z obozu w drogę się ruszył, podkalem się z poslancem, który mi z Kamienca przyniosł list od beglerbeka pisany; pisal mi pan podstarosci kamieniecki, ze tenze czaus. co do mnie list przyniosł, ma od tegosz beglerbeka do Waszey Krolewskiej Mosc pisanie. Radził się mię pan podstarosci, miał li by zatrzymac tego czausza albo do Waszey Krolewskiej Mosc puscic; izem in instanti nie mogł wiedziec, co list do mnie pisany zamyka, bo na pismo arabskie nie miałem tłumacza, przelo do Iego Mosc pana starosty kamienieckiego y do Iego podstaroscięo pisalem, yszby tantisper czausza pod Kamienem zatrzymał, zaczym by od pana Kochianskiego, (do ktorego o przelomaczenie tego listu posylam), poslaniec zbiezał. Wrócił mi sie wczora ten poslaniec y przyniosł interpretatią listu taką, iaką Waszey Krolewskiej Mosc posylam. W tym ze prziiachal pan Targowski. a ysz list od beglerbeka¹⁾ minaciler nniako do mnie pisany, podobno mogłby w tym, który y do Waszey Krolewskiej Mosc pisal, takowy phrasem

¹⁾ в рук.: beglerberka.

zazyc, ostrzegając się, żeby co takowego, coby było indignum Maie-
state Waszey Krolewskiej Mosci ten czaus nie przyniosł, nie zdalo mi
się go puszczać do Waszey Krolewskiej Mosci. Pisałem tedy do pana
starosty kamienieckiego, żeby list Waszey Krolewskiej Mosci należący
od niego wziął y odesłał Waszey Krolewskiej Mosci, a czaus z respon-
sem danym ode mnie, (ktorego tesz copią posyłam), żeby się wrocil
y pana posła dla więszego bezpieczenstwa przes wołoską ziemię prze-
prowadził. Pan Targowski communicował mi instructiã sobie danã;
o com rozumiał (zwłaszcza dla zrazenia obietnicy z strony kozackich
zbrodnię) informowałem pana Targowskiego y typum zmalowany da-
łem mu polozenia tych tam pustyn, rzek osobliwie a Dniepru progow,
między którymi mają kozacy swoje latibula, a nie dopiero, ale od wie-
ków dawnych, gdysz ieszcze Herodotus nastarszy historyk wspomina,
ze na tych tam nieiscach tacy zawzdy iako y teras rozboynicy by-
wali. A to dlatego uczynilem, żeby per demonstrationem pan Targow-
ski vkazal wezerowi dla wyrozumienia lepszego, że niepodobna z tam-
tych mieisc, gdzie fixerunt domicilium, gdzie sedes ich jest. nam ich
zrazac. Nazbieralo się z inszych consideratiew, ratiew; nie wiem, zwa-
szcza za zburzeniem tego Synopu, iako te ratie puidã, bo nie tylko
Turkom idzie o szkodę, która się stala, ale tym więcy, że to kozactwo
przewiedzialo drogę per diametrum Czarnego morza; muszą Turcy
zawsze bydz w ustawicznym strachu o tamte azyiskie brzegi spokoine,
nigdy przedtym ruszane y ni od kogo nie infestowane. By byli pa-
nowie deputaci chcieli tak powazyc Waszey Krolewskiej Mosci roska-
zanie, iako sluszna rzecz byla, moglibyzmy się byli wczas panowie
comissarze ziachat y zabiezec temu, żeby nie chodzili na morze ci
zbrodniowie. Teraz iusz sie stala znaczna rzecz. Pan Bog to wie, ziaką
odprawã wroci się poseł Waszey Krolewskiej Mosci od porty. Z Con-
stantinopola mialem od Otphinowskiego cedulę ciframi pisanã, w który
sadi na tym nasz pokoi, ieszli z cesarzem tego Mosciã albo z Persy
woina będzie. Pisał Otphinowski tę cedulę ieszcze in augusto przed
zplądrowaniem Synopu; tego dokładal, że poseł krola perskiego z upo-
minki niedalcko był w drodze. Z cesarzem tesz tego Mosciã, iako sly-
chac, pokoi, do 15 lath przymierze. Trzecha nam zaiste będzie, iesli
tam pokoi będzie, czulo siedziec, azehy z tych przyczyn, obras. który
ci poganie przedsiębiorã, wczewie zniknãc. Zatrzymałem się z odda-
niem Chocimia, tez na to patrzãc. poki tu woiska poganskie tak blisko
były naległe, żeby nie udawali, ysz metus tych woisk to na nas wy-
straszył; teras ysz Turcy z pola zesli, kazalem panu Milowskiemu,
w ktorego władzy to tam praesidium, żeby się zwiodł y oddał ten
zamek Wolochom. Prziãzdowi bezpieczenemu posła Waszey Krolew-

skiey Mosci, acz da Pan Bog, y odprawie v Porty tym się dogodzi, kędy to, na czym się Turcy sadzili y co to tak barzo w liscie vrgent, zniesiono będzie. O Chocim będzie, kiedy go rzeczpospolita będzie potrzebowała, lacno zawzdy. Oddaie przy tym vnizone służby swe do łaski miłosciwy Waszey Krolewskey Mosci, Dan z Baru 30 octobris 1614.

Waszey Krolewskey Mosci wierna rada y naniszy sługa, Stanisław Żółkiewski.

Wyszedł w tych dniach z Wołoch niaiki Chrobacki, który powiada się bydz z krakowski ziemie, niespełna niedziel siedm iako z Costantinopola, poturnak iest, był na dobrym mieiscu v podcancierzego cesarskiego, zazywał go za tłumacza od listow polskich y ruskich i łacinskich. Ten to przysłał copią listu przez moskiewskie posły przyniesionego. Znaiomy iest panu podsądkowi kamienieckiemu y miał iachac z nim, iedno ze się nie zdarzyło; biegły, wiadomy spraw wielu tureckich. Powiadał mi barzo siła, ale iednę rzecz ze wszystkich napociesznicza, a dai Boze, zeby się nie odmieniła, ze na wiosnę z Turki ma bydz i z Persy woina. I to, ze w Constantinopolu, skoro przyszła wieśc o splądrowaniu Synopu, wielka była consternatia y frasunek, bo to było miasto barzo bogate w pokoju y nienaruszone, iako wzięła od Amurata pierwszego tunita część Asiey mnieyszey. Cesarz tak był zalosny, ze chciał był kazac obiesic wezira Nasaff basze; vmitigowany prosbą zony swy y corki swy y innych białych głow, stracic go nie dał, ale buzdyganem pobil, co zaraz innotuit po Constsntinopolu wszystkimi. Ieszcze przecie na wrzędzie Nasaff basza, bo po odgniewaniu cesarskim wywioldł się, ze był posilkim opatrzył beglerbeka¹⁾ y innych baszow z woiski, ze nie puszczac mogli na morze kozakow, albo wracających się pobie. A ysz prętko wiadomosc przyszła o pogromieniu kozakow y odjęciu łupow, niaiko vlzył się cesarz szalu, zaraz iednak, (co Chrobacki twierdził za pewne), poslano listy z cancellarii do tatarskiego cara y beglerbeka, zeby obrocili woinę w panstwa Waszey Krolewskey Mosci. Pod ten czas nie boię się beglerbeka, bo Turcy zeszi z pola na zimowisko, ile Tatarzyna nie dowierzam; choc się zda woiuiu, nie czas we wszystkich narodach, ale v Tatarzyna zawsze czas. Odiezdżając do domu w słabym zdrowiu, posyłam vniuersaly po wszystki Vkrainie, a ossobliwie do woiska, dając znac, zeby byli intenti in omnem casum. Panu Kazanowskiemu przydzie mi woisko polecic; inszy panowie rotmistrze, którymby się godziło zlecic, rozmaitymi zabawami zabawieni, a trzeba iednego, co by zawi-

¹⁾ w pyk.: begleberka.

dował o rzeczach, nikomu nie poruczywszy, byłyby scopiae dissolutae. Dobrze się stanie, że Wasza Krolewska Mosc rozkazesz do niego napisac, zeby pilnował sluzby Waszey Krolewskiej Mosci odemnie poruczony. Wiem, że nieiaki Hali murza z hordy do Ias prziiachał w tych dniach, ten wspominał przed niktorymi, co mi dano znac, że gdy się puscał z Kozłowa do Biallogrodu, car wsiadał na kon swoi do panstw Waszey Krolewskiej Mosci. Dał mi tesz znac pan Miłowski z Kamienca, że Zyd, iakis, Karaim, prziiachał tam, który prziniosł do mnye lyst od cara galgy; ieszcze mi nie oddano tego listu, będzieli co godnego, nie omieszkałm dac znac Waszey Krolewskiej Mosci, a sam z słabym zdrowiem powlokę się ku domowi; blizy mi będzie o wszystkim, coby się tu w Ukrainie działo, dawac znac Waszey Krolewskiej Mosci. Iego Mosci pana krakowskiego obos y ludzie, które był na posługe Waszey Krolewskiej Mosci zwiold y rzeczypospolity, wydziałem, dość znaczny y prawie xiążęcy poczet, ten y teras przy woisku Waszey Krolewskiej Mosci polozył w Białły Cerkwi, w Bugulawiu (sic!). Nie wątpię, że Wasza Krolewska Mosc ochotę iego wdzięcznie prziiac raczysz; laudata virtus crescit, tym ochotniejszego do kazdy sluzby raczysz vznak¹⁾).

Nie wątpliwa poganie, którzy się na nas tak barzo zarzyli, iako my o nich, tak oni o nas wiedzieli, przeto nas zaniechali y te listy od beglerbeka y od galgi zład poszły, acz ieszcze w galzynym liscie, co jest, nie wiem, bo iako wizy tknął, nie widzialem go dotąd. Dobrze się mym zdaniem stało, że poselstwo Waszey Krolewskiej Mosci do cesarza tureckiego nie na swieżą furią po zburzeniu Synopu trafi, bo spódziewac by się było w swyeczy exacerbaciy surowy tych pogan odprawy.

Dobrze y to, że po zaczęciu comissiey kozacki y iakoby z woiska odemnie posel Waszey Krolewskiej Mosci wyiezdzał, któremu vniuersał dalem tesz dla instificatii y vkazania wezirowi. Widzę, że posel Waszey Krolewskiej Mosci dobrze animalus z męską resolutią in omnes casus iedzie w tę drogę na sluzbi Waszey Krolewskiej Mosci y nie wątpię, że na nim nic nie zydzie Waszey Krolewskiej Mosci; godzien laski y baczenia Waszey Krolewskiej Mosci.

Бібл. Чорторіських рук. ч. 343 стор. 277—282.

¹⁾ Над останнім словом дописано: загус.

Станіслав Жолківський до Ахмет-баші, румелійського беглербега; висказує радість з причини погрому козаків і заявляє, що королівське військо також побilo козаків; на будуче Туреччина і Польща помагати-муть собі против козаків. — Б. м. і д. (осінь 1614 р.).

Od Stanisława Żolkiewskiego, woiewody kyewskiego, hetmana Korony polski.

Iasnie Wielmoznemu Panu Achmet baszy, beglerbegowi vrumelskiemu y seydarowi naitasniejszego cesarza tureckiego, przyiacielskie pozdrowienie y vinczowanie dobrego zdrowia y szczęśliwego powożenia.

List, ktorys do mnie z Techiny posłał do Kamienca przez vczciwego Nurycz czausza, przyniesiono mi do obozu, gdzie na ten czas był z woiskiem Naitasniejszego Krola Iego Mosci, przez posłanca starosty kamienieckiego odesłany jest. A ysz na ten czas nie miałem tłumacza przy sobie, ktoroby vmiał list twoy przeczytać, więc yzięło czasu nisz osm dni, zaczym tłumacz prziiachał y list twoi przeczytał; zaczym Nurycz czausz musiał się zabawic.

Y na potym, iezli ze się co trafi do mnie pisac, roskasz przetłumaczenie bądź łacinskim albo polskim ięzykiem napisac, gdysz v nas nie łacno o takowe tłumacze, ktorzyby vmieli czytać pismo arabskie, ktorym wy listy piszecie. Wspominasz na początku tego listu swego, zes był posłany za roskazaniem naitasniejszego cesarza pana swego, na pokaranie tych lotrow kozakow y dla zbudowania zamkow dla bronienia im przechodow. Więc ysz ci lotrowie, gdy się wracali, spłodrowawszy miasteczko Synope, pogromieni są od galer od ludzi naitasniejszego cesarza, siła pobitych, potopionych y poimanych, ostatek ze vciekli na pogranicze Naitasniejszego Krola Iego Mosci pana naszego; ktorych, piszesz, zebysmy imali y na gardle karali. Tak tedy na to odpisnę. Głosna to była rzecz, iakos za roskazaniem cesarza pana swego od Zophii się ruszył, Dunai v Oblucy, a Dniestr v Techiny, y na te pustynie ku Oczakowu przeszedł, bo cesarz pan twoi przez list swoi do Naitasniejszego Krola Iego Mosci y ty sam przez pisanie swoje o tym oznaimiles. Iakosz pokazalo się, ze przyscie twe ku Oczakowu potrzebne było, gdysz za powodem y szczęściem swoim ci lotrowie kozacy pogromieni są. A z naszy strony, zyczilibyzmy tesz, zeby y jeden z tych lotrow nie uszedł. Wiadoma jest rzecz, iako z dawnych wiekow to lotrostwo na rzecz Dnieprze powyży progow bawic się y panstwa przyległe szkodzie y naiezdzać zwykli. Iakie szkody od nich działy się y dzieją się v panstwach Naitasniejszego Krola Iego Mosci.

pana mego, mniemam, że y wam nie tajno iest, gdysz Krola Iego Mosci pana naszego przes wiele bitew, które z nimi miałem, goniąc ich po pustyniach, wciszyło się było to lotrostwo. Świadkiem tego są zadnieprowskie pola y mogiely, które przykryły głowy ich. A ysz teras znowu nazbierało się tych lotrow z rozmaitych narodow, którzy wychodząc z tamtych miejsc, z nizu Dniepra, w państwach Iego Krolewskiej Mosci pana mego szkody niezmierne czynili, ludzie mordowali. miasta, zamki pustoszyli. Więc tesz najasniejszego cesarza pana twego w państwa morzem się wrywając, szkody czynią. Roskazał mi Najasniejszy Krol pan moi, a nie tylko mnie ale y inszym przedniejszym panom, którzy przy Ukrainie mieszkają, albo raczy mają swoje majątnosci, zebysmy się zebrawszy do kupy z woiskiem Krola Iego Mosci. na pokaranie tych lotrow swowolnych kozakow ruszyli y którzyby się w państwach Iego Krolewskiej Mosci gdzieszkolwiek znalezi, zebysmy ich na gardle karali y wyniszczeli te lotry. Iakosz podług roskazania od Iego Krolewskiej Mosci nam danego, wczynilizmy tak, zesmy w tamten krai ku Dnieprowi, gdzie zwykli się ci lotrowie bawic, z woiskiem przybyli, o którychezmy się mogli dowiedziec, poimac y pokarac na roznych miejscach roskazalizmy, y tam y teras iest woisko Iego Krolewskiej Mosci. O czym ysz tak iest, nie inacy, wiadomość latwie wziac mozesz. Potrzebnie się stanie, że spolnie pomozem sobie na spolne szkodniki, wy z swoiey strony, a my tesz z swoiey, zebysmy ich do gruntu wyniszczyli. Iakosz ci, którzy w naszy Ukrainie przebywali, jedni ponciekali, drudzy pobici są. Do tych, którzy na nizie Dniepra mieszkają, przes progi skaliste, które są w ty rzece, nam przebyd niepodobny. Wam snadniejszy y w porcie liniennym przy swoich zamkach, iakoscie teras wczynili, latwiey wam przydzie zabiegac swawolenstwu y rozboiom tych lotrow, wszak macie teras dosyc więzniow: od nich lacno się sprawicie, że ci lotrowie z roznych narodow zebrani, nie z naszy tylko ziemie, ale z Moskwy, z Donu schodzą się na te zwykłe miejsca, nizu progow Dnieprowych w naszy Ukrainie. Dotąd zadnego ostalka z tych, którzy przed woiskiem waszym ponciekali, nie masz y nie będą smieli się wkazacz, wiedząc o woisku Najasniejszego Krola pana mego. Iezliby się ktory pojawil, będzie imany y na gardle karany. Tamze y teras nizu progow Dnieprowych są ci lotrowie na swych zwykłych miejscach, iako my z woiskiem strzeczemy od nich ziemie swy, zebysmy nam szkody nie czynili, tak y wy z waszy strony czynicie. Zebysmy się miało co dziaz z naszy strony, iako piszesz, ku naruszeniu starozytnego przynierza, z zadny miary nie pokaze się to. Zaczyn ta pogroszka imania zon y dzieci mniej potrzebna y za pomocą y sprawiedliwoscą bożą nie lękamy się tego. A ysz wola twoia

iest, yszby iako naiprędy do ciebie się wrocil Nurycz czausz, pisałęm do niego, zeby odeslal do mnie list, kotorys do Krola Iego Mosci poslal, kotory ia Naiasnieiszemu Krolowi Panu memu odeslę, a odpis, kotory będzie, odeslę do Techiny, a Nurycz czausz zeby posla Naiasnieyszego Krola pana mego, kotory twoi list w obozie v mnie zastal, do wrot wysokich cesarza pana twego przeprowadzil, gdysz o zadzierzeniu stateczny prziazni starozytny o tych sprawach, iakoby ci lotrowie poskromieni bydz mogli, poruczenie ma dostateczne iako do najasnieyszego cesarza tak do wezyra wielkiego. O czausie, kotoregos pierw do Iego Krolewskiey Mosci poslal, slyszalem, ze dawno odprawiony laskawie od Naiasnieyszego Krola pana mego; nie wiem, gdzie się tak dlugo bawi, ze do ciebie dotad się nie wrocil. Zycząc y powtore dobrego zdrowia y fortunnego powodzenia.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 343 стор. 287—290. Заголовок: Respons pana hetmana na list beglerbega. Лист знаходить ся між актами 1614 р.; се й його дата. Потверджують се слова про комісію против козаків. — се комісія визначена в жовтні 1614 р. (див. ч. 105).

110.

З королівської інструкції на соймни; про своєволю в Річпосполитій і небезпеку турецької війни. — Варшава, 18 падолиста 1614 р.

...Wspomniało się wyzy o powszechnym od ludzi swawolnych zniewazeniu prawa. Zaprawdę boleie, na to Iego Krolewska Mosc patrząc, iako w ty rzeczypospolity wszystkie prawie związki wnetrznego pokoju porwaly się. To iest cel wszystkich spolkow, kotore się rzeczypospolita nazywaią, aby kazdy pod prawem siedząc, na tym się contentował y tego się bal y tym wszystkiego swego dochodził. V nas, zal się Boze, do tego przyszło, ze kto iedno moze, do gwaltu się vcieka. gromada, zwody, woiski sądy obsadzaią, naiachac ieden drugiego iusz to rzecz zwyczajna, własnie iakoby zwierzchnosci, iakoby pana, iakoby prawa w Polsce nie było. Zguba to iest rzeczypospolity, iawny vpadek wolności, kotora takową anarchią wyniszcza.

Niedawnosz to w Polsce nastalo, ale prętko, strzez Boze, wzruszeniem wnetrznego pokoju, vciskiem ludzi vbogich, contemptem prawa, zniewazieniem wrzędow wywrocic y zgubic moze, iezli się w czas temu nie zabiezy. Trzeba na to ostrego prawa, bo dawne iusz tak ztępialy, ze się ich ten tylko boi, kto nie ma mocy, o ktorą a komusz trudno, gdy się odwazy, a zwłaszcza przy tak rozpuszczony a smialy wywoli. Patrzalismy w tym roku na woiska od prywatnych zebrane,

dozna to księstwo mazowieckie y Pruszy, a pewnie samo Wielkie Xięstwo Lithewskie nadmiernych od nich ciężarów, łupiestwa, gwałtów y mordów. Obesłał ich Ięgo Krolewska Mosc uniwersały, mandaty, pozwy, nic nie pomogło. Tak nieszczęsne domowe mieszczaniny dają zawsze zły przykład pochopnym do złego animuszom, a to dzis trudno hamować, trudno w starożytny rząd oiczystych praw wprawic; nowe czasy, nowe obyczaje praw nowych potrzebują, a przytym executii, którą trzeba nie tylko namowic, ale y czynic, bo iesli nie będzie kara na złe, iesli bunty y tumulty tak częste słuszną animaduersią zganione nie będą, a cosz poprawic! Tec są choroby nasze, to nas z nas samych pochodząc gubi, o tym teras czas y plac radzie y powszechną takową naprawę stanowic macie Waszmosc; Ięgo Krolewska Mosc do tego wszystkiego chętnego, rad się przyczyni y powodem bydz chce do zdrowy rady, do zgodnych wspólny miłości, (bes który nic się dobrego sprawic nie moze), namow dostatecznego y gruntownego uspokoienia rzeczypospolity y opatrzenia potrzebnego rządu. Do czego należy ieszcze ta, która iusz dawno iest agitowana correctura iuris y skrocenie processu prawnego, były o tym y deputatów seimowych namowy y prywatnych niektórych osob godne wważenia y pochwały podania, ku czemu wszystkiemu ieszliby się co przydac, albo tesz inszy sposob w tymierze wziąć przed się zdało, rad na to pozwoli Ięgo Krolewska Mosc. To tak krolce przelożywszy, y tego zamilczec się nie moze, ani godzi, co od postronnych nieprzyjaciół nad nami wisi, bo iako consilium dynii, tak arma foris rzeczypospolitą każdą trzymają. Ktoby tego niezyczyl spólny oyczyźnie, abyzmy tak kiedy rzeczy uspokoic y granice zawrzec mogli, zebysmy, o pokoiu tylko domowym radząc, wczasow porządných zazywac mogli. Ale nie było szczęśliwe tak zadne krolestwo, aby nieprzyjaciela nie miało, nie dokazali tego y przodkowie nasi, ani tym mniey, których poganske mocy, rady od węgierski, siedmiogrodzki, wołoski y tatarski granice okrążyli, rzecz niepodobna, abyzmy mogli bydz od zartanych do zgubienia y wyniszczenia wszystkiego chrześcianstwa chciwosci bezpieczeni. Doczesny tylko dają nam czasem, a iako zguba y podanie w sromotną niewolą wielkich krolestw swiadczy, obłudny y zdradliwy pokoi. Iuzci oni dosyc otworzyscie swoje przeciwko nam zanysły w tym roku wyrwali. Bo naprzod, gdy Ięgo Krolewska Mosc w przeszłym roku pana Andrzeia Gorskiego podśadka kamienieckiego do cesarza tureckiego posłał, acz tam y Porty była iakus otucha przyiazni, w liscie jednak takie zaczepki do zwady, ze smieli to napisac, (o czym poseł Krola Ięgo Moscici ani myslil), iakoby miał imieniem Krola Ięgo Moscici cesarza tureckiego wbespieczac y obiecac kozaki zniesc. O co gdy się polyn listem expostulowało z tą de-

claratią list cesarza tureckiego nastąpił, że posyła beglerbega¹⁾ vrumelskiego z woiskiem na karanie y zniesienie kozaków, chcąc ich szukać, gdzieby się kolwiek znaleźli; snadnie było obaczyć, że to na nas knowano. Bo kozaków po dzikich polach, po pustyniach, po zaporoach (sic) szukać woisku tureckiemu, albo też na Dnieprze bystrym zamki budować, rzecz mało podobna; tu we włościach koronnych, iako tam były głosy, chcieli sedem belli położyc, na to się vsadzili, z tym wynysłem woiska swe y tatarskie pod granicę koronne zemknęli. Dwie rzeczy ich zapędu zawsciagnęły, iedna, że trochę pozniey, nizli ich zwyczaj niesie, wyprawili się; druga, że sława gotowosci vkrainney poszła w posłuch. Staął iego Mosć pan hetman ledwo nie w oczy nieprzyiacielowi z więtszym sercem nizli woiskiem, poczuli się za obwieszczeniem y napomnieniem przez vniwersaly od iego Krolewskiej Mosci wysłane vkrainni obywatele w bliskiu nad sobą niebezpieczeństwie, roznyimi pułkami zagęszczone slaki, ochota we wszystkich strach vezynila nieprzyiacielowi; godni wszyscy tamedzni ludzie rycerscy od iego Krolewskiej Mosci y rzeczypospolity wdzięczności, ale godni ludzie przedni, którzy znacznymi swymi posilkami nie tylko napelnili, ale i wypelnili woisko iego Krolewskiej Mosci y podziękowania y wdzięczności, a godzien-pewnie hetman przy tym oboigu czulości y prace swoiey wspomnienia nieledaiakiego, bo iego odwaga, iego piecza, iego staranie sprawilo, że woisko tureckie, granic koronnych nie tknąwszy, odeszło, a wszystkiek zysk tak głosny wyprawy, na porażeniu kilkuset kozaków, ktorych w porcie oczakowskim rozgromili, stanął. Ale ci, co spraw tego poganstwa swiadomi, vpewniają w tyń nas, że na przyszłe lato nie mozemy bydz z nimi bez kłopotu, gdysz z iawną przez listy do iego Krolewskiej Mosci y pana hetmana dane, przegroszką beglerbeg²⁾ ludzie swe zwiódł z pola. Vspokoil się Turczyn ze wszystkimi swymi nieprzyiacioły, w pokoiu trwac nie moze, na nas ma dawne swoie przyczyny, ma y niezyczliwych nam sąsiad poduszczania. Zaszły y teras z Moskwy swieze obesłania spolki y przeciwko nam vmowy. Są y od Porty pewne wiadomości, że wszystkie moc swą na nas chce obrocic, ale y tymi samymi pogranicznymi woiski, (chochy s kim innym miał woinę), ciężki nam bydz moze. Tatary, Wołochy, Multany, Siedmiogrodziany przy iakimkolwiek woisku na nas zemknąwszy, wielka na niegotowe potęga. Tego się obawiając przeszłego lata iego Krolewska Mosć, a mając dostateczną wiadomosc, że zaras na wiosnę woinę, ktorą samisz baszowie y w obwołaniach y w ediktach swych polską nazy-

¹⁾ в пук.: begleberga.

²⁾ в пук.: begleberg.

wali, bo w zadunaiskich miastach y zamkach publikowano, ze wszystkim holdownikom tureckim granicam naszym przyległym gotowac się kazano, vdal się do tego Iego Krolewska Mosc, czego przeszlego seimiu constitutia w takowym razie zazyc pozwolila, ze vniuersaly po wszyskiej Koronie rozeslal, dawiając znac o niebezpieczenstwie y do gotowosci napominiając, aby samym pospolitego ruszenia ogłoszeniem nieprzyziacielskie zamysly pomieszal, aby iakakolwiek gotowosc na vsilne niebezpieczenstwo sposobil. Nie przyszlo z laski bozy do tego, zostaliscie waszmosc w domach swych, bliskie iednak tego niebezpieczenstwa vkrainne woiewodztwa, chętnie na huk następującego nieprzyziaciela rzucili się do ratowania siebie y oyczyzny y przystoiną wdzięcznością, przestrogę y napominania Iego Krolewskiej Mosc y czulośc Iego Mosc i pana hetmana przyimuiąc. Iusz ten rok tak przeszedł, iako się wyzy wspomnialo, na dalsze czasy iakoby z tym potężnym sąsiadem pokoi trzymac, czyni wszelakie staranie Iego Krolewska Mosc. Swiezo teras poslal do cesarza tureckiego pana Targowskiego sekretarza swego, z ofiarowaniem prziazni y wyrozumiewiając ich zamysly; co tam sprawi, czas odkrycie. Nam, dotąd iednak w taki niepewności na obie stronie trzeba byc gotowymi, a w takich sprawach salus est inopinata vereri, quam sperata contemnere.

Бібл. Чортупицьких рук. ч. 343 стр. 292 — 298. Заголовок (с. 290): Instructia vrodzonemu Macieiovi Grabskiemu sekretarzowi y na seimik radzieiowski na dzien XIII miesiäcca stycznia poslowi naszemu w Warszawie dnia XVIII miesiäcca listopada roku panskiö MDCXIV dana.

111.

Безименний проект оборони України. — Без дати (1614 р.).

Sposob obrony ukrainnego niebezpieczenstwa.

Descriptum ex rationibus reipublicae et notitia imperii polonici numero 52.

Cum Scytharum seu Tartarorum mentionem hystoria faciat, non abs re erit ea nos hic adferre, quae contra illos maximo usui esse nobis possunt. Scythe Chersonesum Tauricam insedesunt, quam primo omnium nostri Slaui, qui Polowcy a venatione et multitudine ferarum licli erant, inhabitabant, quos Cromerus in 1. libro Poloniae suae Goltos fuisse existimat; Posi, Graeci et Itali illis permixti egregiis urbibus communierunt et ad formam pulcherrimarum provinciarum in orbe excoluerent. Haec Taurica Chersonesus est, quae in conlionem se extendit fossa cincta, a magna parte mari aluitur, ubi fossa est, ibi

per unam portam saltem in totam peninsulam excessus est. Ea porta vero et universa peninsula duodecim miliaribus abest a Borystene fluvio, ubi nostrates kozacy in insulis quibusdam quasi in excubiis orbis christiani habitant. Fluuius hic ita a natura munitus est, ut magna ex parte stagnet et ibi nulla ratione traici possit, ubi vero est limpidior, ubi littora saxea praeruptissima habet, ita ut nec tranari, nec manibus traici possit. Unus dumtaxat portus est, vel potius accessus, non longe, qua se Borytanes in Pontum Euxinum exonerat, Tauan dictus, qua illi nando penetrant, et cum ad nos traiciunt, tunc insulae, ubi kozacy manent, sunt illis ad dextram, mare vero nigrum vie uno miliari ad sinistram. Iam cum volunt traicere natando, tunc opponunt ad dextram versus istas kozakorum insulas aliquot triremes turcicas, ita ut tuto caudis equorum alligatis, viminibus, quibus pharetras et alia arma imponunt, et ipsi insident, tranare possint. Cum vero vel plures kosacos sciunt, quam ut sustinere illorum triremes impetum possent, vel anni tempus ad tranandum non est commodum, tunc in ipso ostio Borystenis triremibus turcicis transuehantur. Hic primo notandum in toto Borystene, qui plusquam quinquaginta miliaria reipublicae nostrae fines cum campis, ubi Scythae degunt, terminat, duo tantum loca esse, quibus ad nos peruenire possint, Tawan¹⁾ nimirum et Linnin, quod ostium graeco verbo quasi portum vocant. Si autem hi duo loci communirentur sumptibus pro rei necessitate dignis, tunc nulla ratione, nec ad nos nec ad uniuersum christianum orbem peruenirent. Ea de re ante annos complures Sigismundus primus rex tractauit in comitiis Petricouiensis, et consilio Ostaphaei Deszkouicii Cercasiensis praefecti utebatur, quod ex Annalibus Bernardi Vapouii adscribi hic placuit. Bernardus Wapowski in anno 1533 fol. 612.

Ostaphaeus Cercasiensis²⁾ apud Borystenem praefectus, in senatum, regni in comitiis Petricouiensis accersitus rogatusque sententiam, quibus modis, quo consilio Tartari et aliae Scythorum gentes ab assuetis incursionibus ac damnis arceri possent, cum in eam sententiam plurima solerter dixisset, id postremo suasisit, ut nauigiis comparatis inferiora Borystenis duorum millium dumtaxat peditum praesidio ac quadringentis equitibus, qui comiteatu pedites promitterent, firmarentur, posse hac parua manu, et exiguo stipendio ingentes Tartarorum

¹⁾ Мабуть до цього місця належить замітка без відсилача написана рукою в доді: Ruskie Wrotha v polach orininskich, kiedy tamtedy iusz przechodzy, to kitem potraczajac, mowia: tut maimo Turkow bity, tak naszycy oycowye powiadaly.

²⁾ Над першими двома словами дописано: Deszkowic Ostafy.

copias, qui nando periculosissime Borystenem transmittere solent, a transitu arceri. Esse praeterea frequentissimas toto Borystene insulas undique praeruptis saxis inaccessibiles, quorum aliquae in arcis modum vno ad illos praeparato aditu communire possent, quorum aliquae tantae essent magnitudinis, ut in eis non modo arces, sed oppida et vici locari possent, loca ad Scytharum excursiones inhibendas apprime opportuno: Hoc Ostaphaei consilium cum uniuersi in senatu magno assensu comprobarent, atque ita fieri peroptarent, viderunt id absque mutuo cum Lituaniis proceribus congressu ac consilio, qui illam Borystenis partem ditione tenerent, ad effectum deduci non posse. Ad hoc postremo decursum, ut optimates Poloni cum Lituanae gentis proceribus, cum sub vno essent principe, aliquando in finibus conuenirent et de frenando Borystene Tartarisque a transitu arcendis inuicem consultarent.

Vides mi lector rem iam praeclaram, ut solus orbis christiani iure vocari possit, tum dilatam fuisse ob nostras cum Lituaniis difficultates. Nam illud littus Borystenis ad principatum Kiouiae, qui cum Lituania erat, pertinebat. Rex Sigismundus cum maximas cum illis difficultates haberet, putabat omnibus negotiis decisis posse hoc etiam perficere, sed aliter fatis visum fuit. Nam ille morte praeuentus regnum Augusto reliquit, qui in summa rerum confusione et nihil scriuum agens regnauit. Post successerunt illi diuersarum nationum reges diuersis et ipsi moribus et rebus occupati. Non despero ego de diuina clementia nostrae aetati hoc Dei beneficium non modo ad defensionem christianae reipublicae nostrae rerum ad insignem utilitatem reseruatum esse, quae Indiarum opes superaret. Spatium hoc camporum a mari incipiendo longa 12 miliaria a Borystene ad Tyram siue Dnestrum complectitur. Post in longitudinem quadraginta miliaria ad Circassorum urbem, in latitudinem vero plura continet, unde plusquamcentum miliarium peripheriam complecti existimo. Habet campos fertilissimos, ita ut cum singulis annis in vere uniuersae arbores, inter quas cerasa et vrtes syluestres sunt, igne cum gramine comburentur, eodem anno renascantur et fructum ferant. Mellificia vero fidem excedunt, ut non modo arborum concavitates, sed terra etiam, ubi caeuosa est, melle repleatur; flumina plurimos et optimos pisces alunt, campi ferarum ingentes greges educunt, inter quos sunt etiam, quae vix in uniuerso orbe inueniantur. Multa materia denique nihil deest, quod non summam utilitatem cum immensa gloria et Dei amplissima benedictione adferat. Haec olim provincia callissima fuit, a Slauis habitata ex qua gravissima bella constantinopolitanis imperatoribus tam mari per Pontum Euxinum, quam mari, terra traiecto, Tyra et Danubio-

inferebantur, qua de re Ioannes Zonaros cupiose scripsit, cuius hystoriam nos cum russica manu scriptam contulimus et latinam fecimus. Quaedam pars illorum Russi vocabantur, alia, quae in littore Borystenis viuebant, Dreulanī, qui uero circa pontum habibant, eodem nomine cum incolis Chersonesi Tauricae Polowcy vocabantur, puto uniuersos Getas et postea Gottos uocatos, quanquam maximam partem populorum reipublicae nostrae sub Gottorum nomine uenisse, habeo ultra haec uulgaria grauissimum argumentum epitaphium regis Boleslai Chrobri anno Domini 1025 positum: rex Gottorum seu Polonorum, cum Gotli 405 Danubium traiecerent.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 343 стор. 268—271. Меморіял уміщений між актами 1614 р. — може се буде й дата його.

112.

Турецький везир до Жигимонта III; жадає покарання козаків, що нападають на Туреччину і продають в Польщі добуту здобичу. — Б. д. (1614—1615 р.).

Potentissimo Sigismundo, Poloniae regi, amico notum esse uolumus Magestatem Vestram antiquitus cum faelicissima et sublimi hac porta, (quae cum orbis delictum sit, merito populorum omnium refugium, portus est arcuissima) semper amicitia foedusque sacrosanctum inuolubiliter coluisse nihilque adeo, quod eximiae humanitati benevolentiaeque obesse possit, unquam amisisse; quinimo pro eo, ac par est, amicorum illius amicus, inimicorum uero inimicus existens, correctius propensum eiusmodi suum erga eandem gloriosissimam partem declararet animum obseruantiamque, egregios, omni honore dignos legatos suos saepius mittere consueuisse; quod ad praesens etiam, iisdem nimirum benevolentiae amorisque insistens uestigiiis, Magestas Vestra per generosum Samuelem Targowski secretarium suum facere uoluit, is amicissimas litteras Magestatis Vestrae plenas omnis generis benevolentiae et amoris exhibens, nonnulla etiam, quae uerae amicitiae conueniunt, oratenus addidit, cui ut plena in omnibus, quae nomine Magestatis Vestrae exponenda duxerit, et indubitata adhibeatur fides negotiorumque quam rectissime expediendorum facultas daretur, optare se significat. Omnia itaque ista, quae uel in litteris Magestatis Vestrae continebantur, uel ab eodem legato oratenus exposita sunt, postquam sufficienter mihi amico Magestatis Vestrae innotuerunt, nulla interposita mora ad augustissimum sacri imperatoris solium summarie comprehensa et interpretata, perlata sunt, ita ut nihil omnino, quod ueram in litteris Magestatis Vestrae amicitiam obseruantiamque redolere uide-

atur, omissum sit. Legatus insuper Magestatis Vestrae pro more antiquitus recepto ad sacrum potentissimi imperatoris solum admissus, post exhibitam, quae tantae magestati conuenit, reuerentia, multa expectatus beneficia, illud insuper obtinuit, ut quae in litteris Magestatis Vestrae de pace firmaeque beneuolentiae sarta tecta conseruanda scripta fuerunt, excellentissimus imperator dementeret benigne comprobare rataeque et firma habere dignatus sit, quae nimirum, ut ea rectius constaret amicitiaeque rite vtrinque culta hoc modo crescere possit, sacrae illius magestatis excelsa epistula nostraeque his adiunctae amicae litterae ad Magestatem Vestram datae sunt. Quae cum redditae fuerint, non dubitamus, quin iisdem, quam sancte fucusque cum gloriosissima porta Magestas Vestra coluit, amicitiae sinceritatisque vestigiis insistens, maiora in dies illorum incrementa iis, qua par est, officii debitaque obseruancia procurare, missisque quam celeberrime legalis studiosum eiusmodi animum suum testatum reddere velit, hac enim ratione, qui augustissimae portae huic firmis amicitiae obseruantiaeque sunt adstricti vinculis principes, vti consueuerunt. Experietur etiam Magestas Vestra diuina tenente gratia ex solita illa sua, quae sacrum hoc imperium prosequi non desistit, beneuolentia et amore maiora in dies commoda, rerumque suarum felicissimos successus. Caeterum notum Magestati Vestrae esse cupimus ex kozaeis, quam plurimos, qui illis in locis sua habent domicilia, ex improviso musulmanicas ditiones idque iteratis vicibus infestare colunt, praedam, quam auclunt, in Magestatis Vestrae regionibus vendere, armis etiam rebusque aliis ad victum et amictum necessariis ibidem instructos, nefarios conatus suos exequi solere; quod si nihil illi coniuens, quicumque cum colluue ista comertia exercere praesumunt, seuerè castigare, et a dititionibus illis tam perfidum genus arcendo hominum, annonam omnem Magestas Vestra interdicere velit, rebus omnibus destituti facile coerceri et in ordinem redigi possint. Fructusque ex amicitia utraque sinceritate et pace utrinque rite culta percipitur, vel primus esse debet et ut ditiones Magestatis Vestrae ex hac parte securae sint, beneque etiam custoditum imperium, hoc nihil illinc hostile patiat, ita enim subditi partis utriusque quiete et pacifice viuere suisque inuigilare commodis poterunt, alias si per coniuentiam latrocinia eiusmodi impunita relinquentur, magis in dies crescendo magni alicuius causa erunt, hac etiam de re caesareae ad Magestatem Vestram datae sunt litterae. Verae amicitiae id conuenerat, quod nulli fidem habendo suam, ipsis hac in parte impendat Magestas Vestra diligentia, coarctetque seuerè improborum istorum perfidiam, tuta omnia et securae in posterum reddat, quod cum fidel, potentissimo imperatori egregia cum commendatio-

ne Magestatis Vestrae explicari negocia, quae occurrunt, omnia amice a nobis suscipi et feliciter expediri poterunt. Quod reliquum est, legatus Magestatis Vestrae post recte, prudenter administratum legationis munus bona potentissimi imperatoris cum gratia dimissus est digne Regiae Vestrae Magnificentiae, is fusius ea omnia quae ad propagandam utrinque amicitiam benevolentiamque pertinent, explicare poterit.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 243 стор. 322—3. -- Заголовок: Kopia listu od vesera do K. I. M. pisanego; w tenze sens y niemal iednymi slowy mutandis y od samego cesarza pisany jest list do K. I. M. — Лист знаходить ся між актами 1614—1615 pp. — се й його дата.

113.

З інструкції слонвиського з'їзду — про козацьку своєволю в Лівті; 29 січня 1615 р.

...Kozacy, ze mając drogę bliższą w ziemię nieprzyjacielską, przechodzą Wielkie Księstwo Litewskie, hostiliter pustosząc, o zahamowaniu y zniesieniu ich z I. Mciami pany coronnemi namowic.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2245 стор. 85.

114.

Жигмонт III до султана; король не в силі стримати козаків, від нападів на Туреччину; козаки сходять ся з ріжних народів і таксамо роблять шкоди Польщі. — Варшава, 15 липня 1615 р.

Serenissime et potentissime princeps etc. Quos proxime ad nos generosus Mustapha czausius litteras Serenitatis Vestrae attulit, ex iis optime erga nos voluntatis significationem constansque conseruandae amicitiae et bonae vicinitatis studium perspeximus, id multa etiam cumulatam ex generoso quoque Samuele Targowski secretario nostro, qui proxime nostro nomine nuncius apud Maiestatem Vestram, intelleximus. Grata nobis ea est amoris et benevolentiae testificatio, quam ob optimo sinceroque erga nos animo profectam non dubitamus. Nos quoque vicissim quantopere amicitia iusta iura, quae dominis maioribus nostris serenissimis regibus Poloniae ac nobis ipsis cum serenissimis Turcarum imperatoribus supra hominum memoriam intercesserunt, quaeque sancta et inuiolabiter obseruata fuerunt, coluerimus vos, ipso documento esse potest. Ea nunc quoque sumus voluntate nihilque nobis prius vel antiquius est, quam ut amicitiae et benevolentiae, quam nobis Serenitas Vestra defert, paribus officiis responde-

amur; rati sumus S. V. traditam maioribus suis iure eius tuendae et conseruandae consuetudinem constanter seruaturam. Quamuis autem Tartari gens perniciosissimum, quos imperio suo contineri Sua Serenitas agnoscit, non modo conuiuentibus, sed plane inspectantibus ditio- nes nostras furtiuis excursionibus frequenter infestant, latrocinii more grassantur, tam cum id praeter scitum Suae Serenitatis fieri existime- mus, grauissima damna, caedes hominum, vastitates provinciarum, quae a Tartaris contra datam fidem fiunt, Suae Serenitati nos adscribemus : quorum quidem scelerata latrocinia facile nos coercere et gentem nulli fidam in ordinem redigere possemus, si illi in dicionibus Serenitatis Vestrae receptum non haberent, qua praedam omnem abducant et subditis Serenitatis Vestrae diuendant. Quod si praefecti et ii, qui cum imperio sunt Suae Serenitatis belli duces, faederis, quod cum Serenitate Sua habemus, amicitiae nostrae memores esse vellent, facile id consequentur, ne Tartari ditiones nostras ingrederentur, fieretque, ut regiones illae, quae nunc latronum sunt receptacula, securo pace perfruerentur, et inter unilos subditos commercia magno vtriusque nostro commodo exerce- rentur. Nunc autem homines eorum locorum omnibus fortunis a Tartaris exuti ad latrocinia exercendo sese conferunt, kozacisque iuncti nefariam illorum colluuiem, ex Moscis, Valachis, Vngaris, Graecis, Tartaris et iam ipsis Turcis collectam, immensum augent, ita ut a nostris praefectis coerceri nequeant damnaque multa hominibus nostris inferant et in diciones Suae Serenitatis clandestinis itineribus excurrant. Hos nos bello prosequemur, nusquam tuti in dicionibus nostris consistere patimur ac his ipsis diebus, cum aliquid eorum, agmina collecta essent ac in diciones Suae Serenitatis irrupturi viderentur, manda- vimus supremo exercituum nostrorum capitaneo, ut cum exercitu contra eos proficisceretur, a quo felicissimis auspiciis nostris et iniuncta militum nostrorum caritate ita caesi fugatique sunt, ut pauci eorum euaserunt, plurimi aut viui in potestatem nostram venerunt, acerbissi- mas paenas sceleratorum conatum iussu nostro daturi; cuius rei nun- cium fama ipsa ad Suam Serenitatem penetrasse iam non dubitamus. Haec ideo a nobis commemorantur, ut Sua Serenitas intellegat longe aliter se rem habere, quam quidem Suae Serenitati relatum est, quasi nobis conuiuentibus kozaci diciones Serenitatis Vestrae infestent, cum genus hoc hominum nobis ipsis, dicionibus nostris sit perniciosum, co- meatus illi in his ipsis locis, in quibus latibula sua habent, non desti- tuntur, caetera, quae illis sunt necessaria, ut ex rapinis, quas in nostris Serenitatisque Vestrae dicionibus exercent, acquirunt, ita, vt armis

tegumentisque abundant. Mandauimus autem finitimorum nostrorum praesidiorum capitaneis, ut in omnibus locis exactam diligentiamque curam adhibeant, ne quidquam earum rerum, quae ad victum sunt necessariae, homines nostri kozacis suppedirent, ex quo Sua Serenitas perspicere potest nihil nos eorum intermittere, qua ad conseruandam amicitiam iuraque bona vicinitatis tuenda pertinent. Vicissim non dubitamus Serenitatem Vestram, quod datis ad nos litteris vnice polliceri, effecturam, ut ex parte Suae Serenitatis inter nos maioresque nostros ac Suae Serenitatis maiores constituta faedera integre conseruentur, neque quidquam, quod illis contrarium foret, a subditis Suae Serenitatis vel belliducibus attentetur serioque illis Suam Serenitatem demandaturam, ut intra fines dicionum suarum se contineant, neque propius ad fines nostras, quod sine graui periculo fieri non posset, exercitum admoneant. Significatum est enim nobis ipsis, cum generosus Mustapha czauisius apud nos esset, diebus beglebergum Romaniae transmisisse Danubio, ad Biallogrodum cogere copias et versus fines nostras velle progredi, chamumquoque Tartarorum cum uniuerso suo exercitu iam in procinctu esse et dicionibus nostris imminere. Nihil isti in vita sua Suae Serenitati molliri possunt. Quam ob rem demandarat illis Sua Serenitas, ut ita gentes suas cohiberent, ne fines nostras attingant, vel subditos ditionesque nostras damnis afficiant, ita et amicitiae iura illaesa erunt et utrinque subiecti nobis populi secure pace perfrentur. Quod reliquum est, Serenitatem Vestram bene valere cupimus eidemque felices rerum successus exoptamus. Datum Varsaviae, 15 iunii a. 1615.

Бібл. Чорторийських рук. ч. 343 стор. 327. Заголовок: Responsa list cesarza tureckiego przez czauisza in iunio przyslanego do Warszawy.

115.

Татарський хан до короля; з Польщі прийшло 12000 людей, пограбили Татар і добували Очакова; Татари відбили здобичу і полали пограничні міста. — Без дати (1615 р.).

Wielki hordy wielki ham, nahayski, petryhorski y niezliczonych Tatarow wielki y mozny car Dziembeg Kierai Zygmuntowi III, krolowi polskiemu pozdrowieniem y listem przyziacielskim to oznaimuiemy. Niedawnego czasu poslaliscie posla swego do nas z tym, obiecuiac, iaka przedtym mieli krolowie z nami przyiazn y braterstwo, zachowac y dawac zwykłe skarby na kazdy rok; a ze terazniejsze skarby są w Kaniencu, oznaimuiac, prosiliscie o przymierze. Temu wierząc, gdziesmy nie mieli zadny woli czynic, dwanasie tysięcy ludu

przyszło y z naszego nachaiskiego ludu nieco wołów, bydła, owiec, wziąwszy szli do Oczakowa. zamku Cara Iego Mci nad Nieprem leżącego, y nan impet uczyniwszy wziąć go chcieli. O czym my wziąwszy wiadomość, widząc, że się tak krolowi niegodziło czynic, postanowiliśmy takim sposobem tak postąpić y prętko się zebrawszy, a sto osmdziesiąt tysiecy wojska zgotowawszy, bydło, owce, które było porwane, z ich rąk odielismy. A na Bar goncow swych posławszy, dwustu miast albo polankow, osiadłości y wszystkiego pobralizmy y splądrowawszy. każdemu Tatarzynowi dostało się siedno, osmdziesięc więźniow, a wołów, bydła liczby krom samego P. Boga nikt nie wie. Panstwa woiovac, jest naszego oica nam zostawione dziedzictwo, niesłuszna, abyscie wy panstwo woiowali, ani wam to należy. Kto chce naiezdzać y woiovac, tak potrzeba woiovac. Nie wiemy, iesli się to z waszą wiadomością stało, czy też Xiążęcia Ianusza radą y sprawą, wiedziecie o tym, zesmy asz na Kamińniec wyszli y na potym za pomocą bożą, co będziemy mogli, nie zaniechamy tego sprawic y uczynic, przyimiecie za wdzięczne. A tak wiedziecie, że przyiaciom iestemy przyiaciom, a nieprzyiaciom tak będziemy nieprzyiaciom.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 343 стор. 330. — Заголовок: List hama wielkiego do K. I. M. List поміщений між документами 1615 р.; це її його дата.

116.

З королівської пропозиції на сойм — про турецькі, татарські і козацькі справи; 1615 р.

...A iako w sprawach y porządkach domowych znacie W. M. łacnego pana, tak doswiadczycie pewnie ku zabiezeniu postronnym niebezpieczeństwom odwaznego krola, ktorych lekka wierę klasie nie trzeba, niechaj ie, kto chce. zniewaza, niechaj sobie pokoi obiecnie, niechaj ufa poganskiej przyiazni, niechaj discuruie, ze z sobą mają co czynic, ze nas zaniechają. wszystko to znaki na powietrzu. Doswiadczało się nie raz tego, iako obłudną y zdradliwą przyiazn, która z czasem przychodzi y uplywa. Nieraz oni poslom naszym responsa dawali lakie, gdy się u nich czego postanowionego upominali. a szczęście po nich było, że teraz iusze czasy, nizli wonzas były, kiedy się to stanowilo. Zły to sąsiad, niepewna wiara iego, u ktorego okkazyja y szczęście gwalcu naipewnicszą przysięgę. Doznalismy w tych prawie miesięcach przed zadawieniem Nassuch basze omylnosci ich na oko, choc się on nam z przychylnością swoją pisal. Aza nie szukal przyczyny do rozerwania pokoiu? aza, ubezpieczając przyiaznią y otuchą, przychylności nie wmawial w liscie do Iego Krol. Mci, w dzisieiszego pana

halickiego, że miał obiecować. (o czym mu się y nie sniło), kozaki znieść, aby tylko miał przyczynę, by wilk na onego barana, co mącił wodę, której polym y zazyl do obrocenia siły swej na nas. Aza kozaków, gdzieby iedno byli, szukać nie chciało? aza na granicach zamków budować nie kazano? Niech się przeczytają listy, które begleberg uromelski i przychodząc y odchodząc z wojskiem, tak do Krola Iego Mci pana naszego, iako do nas, urzędników koronnych pisał. Łacno się ztamtąd obaczą zamysły ich na dalszy progress z nami. Mają oni serce na nas, a iesli o co kiedy, tedy o zburzenie swieze miasta Sinopa przez kozaki, którzy nową do nich, a im niebezpieczną przewidzieli drogę. Ma ten nieprzyjaciel siły z nas, choćby inszą zabawiony był wojną, ruszywszy woisk ukraiennych, ruszywszy Wołochow, Multanow y siedmigródzkiego, dosyc będzie na nas. Ze mu to teraz zamysły nie poszły, opoznienie czasu, ale czulość najbardziej helimana przewaznego y ochota obywatelów ukraiennych sprawiła. Poszedł głos gotowosci, za ktorymi coraz swiezy czas, to do basze uromelskiego, aby nas zaniechał, to do Iego Kr. Mci, aby w dawnicy przyiazni nie wąpiał, a kozaki zniost. Ale z pierwszego listu tego wodza, hardo nazwanego, znac co myslili, bo nam y zywnosci dla woiska y matericy na budowanie zamków przysposabiac gwoli przyiazni cesarskiej ledwie praeise nie roskazowali, o czym, pewniemi, że szerzey urzędnik woienny da rzeczypospolitey wiadomosc, nam satius vereri, quam contentere. Prawdaz to, że prozne woisko w polu bez rady domowej, alec y rada wnętrzna bez woiska w polu nieprzyjaciela nie znieście; oboiga tego wraz rzeczpospolita potrzebuie; niech się. kto chce. ubezpiecza, potrzeba y blizszym kraiom niebezpieczentwa poganskiego zawsze gotowosci y dalszym ostrozney czulości. A wszakemy sobie wszyscy spolną winni pomoc, w spolney siedząc oiczyznie. Wspomniemy, co przodkowie nasi czynili. kiedy Rhodys (sic) wzięto, a to nie w granicy, a to nie na Ukrainie, a przecię tak się gotowali, iakoby iuz wsiadac przeciw nieprzyjacielowi. Niedarmo tedy Iego Kr. Me do pozwolenego na seymie ruszenia pospolitego udac się był raczył. ktore ze nie doszło, głos y sława. (quibus bella constant). a ostrozność czulego wodza zatrzymała, ale azehy się nam na lato bac nie trzeba, nie obieenimy tego sobie; są wiadomosci, a pewne, że y dzis w Carogrodzie u wszystkich naciezstzy głos o wojnie do Polski, a o gotowosci naszej iesliby to oni wiedziec nie mieli, mało tu szpiegów, alec dosyc na samym Wołoszynie; za kim on sercem, iakimi condyciami obiał to panstwo od Turka; postęпки y rząd Iego swiadczy. Ze się to troche wroceniem. Choćnia uciszył y powolność obiecał, a co wiedziec. iaka y długo icy będnzie. Bo on to wie bardzo dobrze, że nie dla Iego po-

stawy, nie dla tego to osoby się stało, iedno aby się większa cesarzowi tureckiemu przyczyna do rozerwania przyiazni nie dawała, na co go Thomsa dla Chocimia z perswazyami y upominkami przywoził. W czym co się tam odkryje daley. na godziny Iego Kr. Mc czekac raczy wiadomosci od pana Targowskiego, poslanca swego. Chocimia co się dotyczy. powrocony iest za zdaniem Ich Mci P. P. Rad, przyiazni y mocy tureckiey gwoli, ale tego iacniej dostac nazad prędko, niżeli zatrzymac porządek. Iest ci y insze wewnętrzne na Ukrainie niebezpieczeństwo. choćby postronnego nie było. Aza yz tey kozackiey burze, iesli Turcy tak ias, iako to drudzy ufaią, ochronią, nie wisi nad nami niepokoi? Iest taka colluvies tych ludzi, są takie woiska, ze się iuz do kilkunastu tysięcy rachuią. Posli do nich gołotowie, poszli y ci odsądzceny, posli zbiegowie, zbiegło chłopstwo, opuściwszy rol, zbiegła czeladz, pokorzyściwszy pany, tak ze mało kto iuz do pluga ma na Podolu ludzi; gdziekolwiek wynidą. przywiódą nam na sobie niebezpieczeństwo, nie wyidą, tez pomięszaią nam pokoy, iako on Nalewako, który iako nas trudził, iakiego było z nim kłopotu, co za szkod narobił. ci pamiętaią. ktorzy ci mieli, a ci niech powiedzą, co go odwagą swą znosili. Naznaczcie ci był Iego Kr. Mc raczył y dla respektow przyiazni tureckiey. ale y dla oczyszcienia Ukrainy z tego swowolenstwa commissarze, ktorzyby zazyli sposobow, traktatami, albo inszym szrodkiem, iakoby te ludzie rozwiesc, a pewną ich liczbę przywiesc do porządku dobrego. Co się z nimi mowilo y traktowało, dadzą Ich Mci P. P. commissarze sprawę, ktorzy tam ziachali byli, aczei nie wszyscy dla trudności podobno swoich, ale przecię ochotnie Xiążę Iego Mc Pan krakowski z Iego Mcią panem wojewodą kiiowskim y wołyńskim y panem starostą kamienieckim chcieli tę sprawę do efektu przywiesc. Upor y opor ludzi tyeli na nie pozwolic nie chcial, zlotą swoią smakuiąc sobie swawolą, z czym tu posłali posly swe do Iego Kr. Mci, ktorym iakiby respons dac. ostrożnie doliberowac trzeba. Ale niechby y to nas nie mięszalo. Tatarowie aza oni kiedy zaniechaią zwyczajnych naziądow y łupow swoich. Oto dzisiejszy car dopiero się ozwał wedlug dawnego. który przodkowie iego mieli, obyczaiu, ze stolicę osiadł, ozywa się y brat iego Galga z chęcią, a przecię szkodzą panstwa Iego Kr. Mci. Zda się to nam odleglejszym od tak częstego niebezpieczeństwa, tylko iakies igrzyszko wojenne, ale tym nie smiech, ktorym włosci palą. ludzie w plon biorą, ktorym bracia, siostry, syny, corki, oice, matki odkupowac przychodzi; trudno oratiami zniesc to niebezpieczeństwo: na prawo nasze nie dbaią, quarciannego zolnierza celeritate uchodzą: trzeba albo inszego sposobu, albo większey mocy na zniesienie tak

częstego upadku z braciey naszej. Ale niechaiby y Tatarzyn upominkami się contentował, niechaiby Ukraina podolska w pokoju była.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 350 с. 652—6.

117.

a) Korolівська інструкція на предеській сеймке — про відношини до Татар й Турків і про козацьку своєволю; козаки зросли до 40000. — 20 січня 1616 р.

Instrukcyja urodzonemu Adamowi Grodzieckiemu z Wyszyna, dworzaninowi y na seymnik do Szrody posłowi naszemu, w Warszawie, d. 20 stycznia 1616 roku dana.

...Zaraz po skonczeniu seymu, gdy przyszła wiadomosc od pana Targowskiego, posła Iego Kr. Mci, iako się w Konstantynopolu odprawił, iacno się było domyslec, co o przyiazni cesarza tureckiego mie-lismy rozumiec, nie iest y nie była nigdy szczerą; swoim tylko czasoni y okazyom. ten nieprzyiaciel wygadza, o tem zawsze przemysliwiając, iakoby swe panowanie niezbozne rozszerzał. Na nas dlatego ma przy-czyny dla ustawicznych w panstwa iego przez kozaki najazdow, o ktor-ych zniesieniu tak Turcy przemysliwiają, iakoby za tym zaraz pretextem zamki nasze ukrainne osiedli, o czym iawne były y przy posle Iego Kr. Mci baszow' mowy. Nowe iakies a pewnie zmyslone granice ukazują y inszym prawem kilkanascie osad ukrainnych sobie przywła-szczając. Chcieli to pewnie w tym roku wykonac, ale ze pierwey niey-sca, ktoremi kozacy na Czarne morze wpadaiają, zabudowac było po-trzeba, nad tym się zabawiali; swoje iednak zle przeciwko nam za-wzięcie cesarz turecki wykonywiając, rozkazal carowi tatarskiemu mocą wszystką wtargnac do Korony. Nie bez wiesci y ta klęska przyszła na rzeczpospolitą, dawali znac ci, co straż tamtey ziemie trzymaiają, prze-strzegal pan hetman swoiemi listami, rozesłaly się uniwersaly Iego Kr. Mci, wczas na to ludzie wzywaiąc niebespieczenstwo, y to, co mogli naprędde I. Kr. Mc, sposabiając do obrony, wybrance ze wszystkicy Korony obrocil, częsc swoiey dworskiey piechoty przydawszy, nikt iednak nie ruszył się do obrony; nikt prawie do pana hetmana nie przybył, ktoremu ze trzema tylko chorągwiemi stawic pole nieprzy-iacielowi y bez potęgi na szanc puscic rzeczpospolitą, nie godziło się. Przyszedł nieprzyiaciel, broni przed sobą dobytey nie widząc, tę częsc Ukrainy w ktorey dawno nie postal, mieczem y ogniem spustoszył, plon wielki y ludzi chrzescianskich wiele w niewolą poganską zabral. Zalosc niewymowną ma z tego I. Kr. Mc, tym więcey, ze y na seymie y potym przestrogi Iego Kr. Mci mieysca nie miały; więcey się na

tych spuszczano, którzy bezpiecznie to twierdzili, że tego roku Turczyn y Tatarzyn nas zaniechac miał, którzy niechby teraz liczbę oddali Panu Bogu z braci swej, w niewolę pobranych. Ale y teraz nie koniec temu; Turcy są na tym, iako się było wspomnialo, aby kozaki znosząc, włosci koronne posiadali y granice swe rozszerzali. Opowiada y przeklada to W. M-ci Iego Kr. Mc y w tym upewnia, że z tej tam strony pokoju trudno się spodziewac, iesli sposob obrony na tym seymie namowiony nie będzie, a nie trzeba większej do wojny przyczyny, to samo ludzi naszych, mimo wiadomosci y nad zakazanie Iego Kr. M-ci, weyście do Wołoch, zniesienie niedawnego wprawdzie w głowę nam nieprzyjaznego hospodara, nasadzenie nowego głowy nam niepokoy przyniesie. Z tymi, którzy to uczynili, iako postąpić, poda to I. Kr. Mc pod uwazenie seymowe; nie stanic jednak na tym, będzie Turczyn chcial swego się mścić, na co trzeba nam gotowemi bydz. Wyprawił tam I. Kr. Mc poslanca swego, aby nieco mógł zahamowac impet tego tyrana, wszakoz nie pewien ieszcze, co ten sprawic moze.

6) Додаток до інструкції.

Supplement do instrukcyi, który takoz pan poseł przelozyc ma imieniem I. Kr. M-ci.

...Nadto ieszcze z konsyderacyi niektorych panow senatorow, zawieruchow ukrainnych dobrze swiadomych, przeklada I. Kr. Mc. W. M-ciom niebezpieczenstwo wielkie, które nad rzeczpospolitą prawie wisi od swowolenstwa kozackiego, klorego liczba bo do czterdziestu tysięcy po roznych miejscach jest tych swowolnikow y na wszystko złe jest odwaga niebezpieczna rzeczypospolitey. Nie pomogły nie komisyye, nie pomogły sposoby z seymow do pohamowania ich podane; bierze gorą to swowolenstwo w domu ciężkie, do zwadzenia nas z postronnem pany, do zaciagnienia na nas wojny sposobne. Co wzdly z tym czynić, iako te kupy rozprowadzić, iako napotym zahamowac, pod uwazenie W. M-ciom Iego Kr. Mc. poddawac raczy. Ma y tę swieżą wiadomosc Iego Kr. Mc, że Tomsza dobrze się znouwu pokrzepił, że iuz tym, którzy tam swawolnie weszli, jest ciężki; prędko wyglądac y obawiac się potrzeba wolnego od tego nieprzyiaciela na Ukrainę y włosci koronne impetu, a zatym. (o czym Iego Kr. Mc ma swieżą przestroge), woysk tureckich y tatarskich nastąpienia.

Бібл. Чорторіцьких рук. ч. 109 стр. 497—519.

118.

З інструкції опшмянського повіта — козакі пограбили маєтності коло Слущка: 15 марта 1616 р.

...Xiąze Iego M. Pan Podczaszy W. X. Litewskiego affectował, aby Xiąstwo Iego Msci sluckie. przez kozaky nizowe splondrowane, od myt do pewnego czasu elyberowane bylo.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 2245 стор. 109.

119.

З королівської пропозиції на соймі — козакі ходять на Чорне Море, на Очаків і в Волощану; Турки хочуть руйнувати Білу Церкву, Канів і Черкаси; 26 цвітня 1616 р.

...Taz ci moles periculi od Turka nad nami wissi, na którą y dawno się zbieralo y swieza swawola naszych zarobiela. Dal byl cesarz turecki iasnie znac w response swoim panu Targowskiemu, sekretarzowi Krola Iegomosci, poslancowi na onczas do porty, ieszcze za zywota Hassan basze, ze miał wielką chęć do rozerwania przyiazni z nami; aza nie wyprawował sędziakow wskrzesczaeli, zakladaeli zamki y fortece? Basza nie obiecował kozakow szukac, kędy by kolwiek byli, iesli bysmy ich sami nie zniesli, aza nie roskazował znosic pewnych zamkow rzeczywospolitey, usurpując sobie tam, gdzie nigdy przodkowie nie afektowali granic, smiał nawet wodz woiska Iego begleberg uromelski w liscie swym y do Iego Mosci pana hetmana y do mnie, napierając się zywnosci na woisko pana swego y materiey do zakladania zamkow, co wszystko, a coz inszego bylo iędno na szukanie przyczyn do rozerwania przyiazni? Oto się trochę odwlokło, ale zeby to naszej przyiazni gwoli, nie iedno zeby się z inszymi uspokoieli, a miejsca, ktoremi kozak na Czarne morze wychodzi, opatrzeni. Uczynek iednak zalosny, prolog tey straszney tragedie, kazawszy się ruszyc carowi Iatarskiemu mocą wszystką na panstwo Iego Krolewskiej Mosci, który iako nas zwoiował, drudzy podobno zdaleka sluchali, ale bracia nasi y dzis in compedibus czuią, a nie porzuci pewnie ten poganiń Iadaiako przedsięwzięcia swego, zwłaszcza za rżądem kaimechana, który dzis na wezerowym mieyscu, a głównym narodowi naszemu nieprzyiacielem. Tozci swiezo odprawiony byl czaus, przyniosł, domagał się znieśienią kilku zamkow koronnych, iako Białey Cerkwie, Cerkas y Kaniowa, ktore pamiętnika niemasz, kiedy zasiadły; domagał się wywiedzenia swowolenstwa z Wołochi, domagał się kilka panow wołoskich wydania, abo głowy ich, a to wszystko pod rozerwaniem przyiazni. Dawno ten

nieprzyjaciel wilczego zolądka ostrzy zęby na nas, czasir tylko y oca-siey czeka, a ma dzis wierę oboie po sobie, z Persem pokoi zastano-wiel, woiska ma gotowe, Szkander baszy sto tysięcy woiska ruszyc ku nam kazal, a siedmigródzkiemu, multanskiemu, woloskiemu woie-wodom z posilkami przyłączyć się do nich poruczyl, y tak niczego mu dostawac nie będzie do wykonania zawzięcia iego, iedno aby dobrze poczał, a począc moze bardzo dobrze y skonczyc, kiedy uporny y nie-rozmyslny zaciąg naszych, drażniąc ich, słabieie, a my o sobie nic ani czuiemy, ani myślemy; niefortunna rzeczpospolita, która się ratowac nie moze, niefortunniejsza, która ani radzić o sobie moze, a nader nieszczęśliwa, która y ratowac się y radzić o sobie nie chce; bez-piecznie rzecz mogę, że nasza taka, tamtego swiezy y iasny przykład. A więc się te niebezpieczeństwa wszystkie, które dzis nastąpiely, na przeszłym seymie nie opowiadały, a chcieoz o nich radzić? A więc żołnierz quarcianny prawem y postępkim iego scisniony, y tu przed Krolem legomością y w posetskiej izbie, nie zrzekał się y nie wy-powiadał służby? A ruszeloz to kogo? A więc o swowolnych gromadach wiadomosci nie biegaly, które się z onych głów pokaranych rozdziely? A obeszcz to stany? Iako seym rozerwany, tak y rada nadewszystko zdrowia, skutku swego wziąć nie mogła. By był Jego Krolewska Mosc przedkim pieczołowaniem, a czuly hetman zwykłą odwagą y przewagą swoią wszystkiemu nie zabiezał. wpadlibysmy byli w gorsze daleko, nizli pierwsze bylo, niebezpieczeństwo. Aby dzis przyszło dawac liźbę tym, którzy rozerwania seymowego przyczyną. coby rzekli na zelzenie od poganstwa rzeczypośpolitey y slawy narodow naszych, coby rzekli na krwawe lzy y ciężkie pęta poimanego chrzescianstwa, coby rzekli na zesromocenie niewinności, coby rzekli na włosi ogniami w popioł obrócone, czymby tey szkody, czymby tego zalu wetowac radzili? Ale po co niescignionych błędow gonie; wszak ktos rzekł: quaequae a po-pulo fiunt ferenda, non laudanda sunt, a niemasz ci tez co. Aza się y to dobrze stało, kiedy przychodzily wiadomosci o carze tatarskim, kiedy biegaly przestrogi straznikow, upominania hetmanskie, uniwer-saly Krola Jego Mosc, nie chciał nikt nie tylko hetmana, ale ani oyczyny, ani siebie posilic. O iako dobrze Plato wyrzekł: increduli-tatis robur perniciosissimum est bono publico. Owi. co niebespieczeństwu nie wierzeli, ratowac nie chcieli, a on nie miał czym tak gwałtowney odeprzec nawałności, który o nieprzyjacielu przestrzegal. Bo lubo Jego Krolewska Mosc na tanto niebezpieczeństwo wybrance ze wszystkiey Korony obrac był kazal, lubo y dworskiej swoiey piechoty nie iednę chorągiew do pana hetmana posłać raczył, lubo Jego Mosc pan hetman miał trzysta służalych przy sobie, ale z tym nieprzyjacielowi tak cięż-

kiemu stawic pole y na szanc poscic sławę y bezpieczenstwo rzeczypospolitey, ani rozum, ani wiara oyczyznie y panu danu kazała y tak przeszedł nieprzyziaciel, płocąc we krwi naszey ręce po łokiec, a przeszedł, mieczem y ogniem pustosząc, a przeszedł, nie widziawszy w oko dobytey broni, a przeszedł ten kąt, w którym dawno nie postał. Załosc zład niewymowną Jego Krolewska Mosc odnosi, załucie y dzis y ukaznie, (dai Boze, bysmy się obaczeli), iako się szkodliwie wiara dawala tym, ktorzy upewniali, ze nas poganstwo zaniechac miało. a ono tych zasię niewinnie w suspicią podawali, ktorzy o nieprzyzianci y zamyslach iego opowiadali. A załucie tego tym bardziey, ze nie tu koniec widzi takiego zawodu; widzi, ze cos gorszego następuie za swowolnym wesciem naszych do Wołoch: chcą Turcy wetowac swego, są na tym, aby kozaki znosząc, włosci, posiadali koronne, a granice takowego państwa swego iako naidaley rozszerzali, y dowiodą tego lacno, iesli się nie poczuiemy, zdybią nas znowu iako y pierwiey, iesli gruntowney na tym seynie obrony nie postanowiemy. Bo choc ci to Jego Krolewska Mosc wyprawil tam pana Kochanskiego, sekretarza swego, aby zawsciagnął impet iego, wszakoz, co tego za pęwnosc, iako go tam przyimają? Da li mieisce nieprzyziaciel słusznosci, mając na nas taką, iaka mu się podaie, okkasyą, bo wierę y przyczynę z tego do Wołoch wlargnięcia, ktore iakimby sposobem karac, a potrzeba zaprawdę, puszcza to Jego Krolewska Mosc pod uwazenie wszystkich stanow. Mozec się to komu zdac słusznem ich desiderium, ze chcieli znosic w głowę narodowi naszemu nieprzyziannego hospodara, ze chcieli windikowac naruszoney sławy, ale y tego privata autoritate czynic się nie godzielo, a wszak non sunt faciendā mala, ut eveniant bona. Więc y kozactwa samego swawola in tantum excrevit, ze co dzien wyglądac trzeba, albo na nich samych cudzego, albo od nich wnętrznego niebezpieczenstwa, wyniesli w liczbę woiska 30 tysięcy, poszli iedni czolnami na Czarne morze, drudzy wielką y potęzną wyprawą burzyc Oczaków. Cokolwiek zrobiają lubo z zyskiem, lubo z szkodą swoią, na karb to nasz y trudności przyidzie. Pelno wszędy nieładu y sweywoli. Taz ci nas y takiesci wyprawy z Moskwą pomieszaly, ze dzis niel tylko o siłę przeciwko nim, ale y o radę trudno.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 350 стор. 148--154; тесаме ibidem ч. 109 стор. 655—661.

120.

Великий везир до Жигмонта III; жадає видачи волоських бояр, що при помочи козаків хотіли осадити на Волощій сина воеводу.

Бремії; козаків треба рішучо знести, бо все роблять шкоди турецькій державі. — Константинополь, початок липня 1616 р.

Między wielkimi pany Iezusowemi naywiętszemu, między wybor-nemi stany zakonu mesiasowego naiwybornieyszemu. spraw wszy-tkich między chrześciany terminatorowi, wielkosci, zacznosci y wysokosci y weciwości panu krolowi polskiemu Zygmuntowi; (ktorego sprawy niechay sprawuje Bog ku dobremu), przyiacielskie zaleczenie chenci naszym y pomnozenie miłości opowiedzjawszy, po przyiacielsku oznay-mujemy, ze od dawnich czasow asz do dnia dzisiejszego sławni przod-kowie zacznosci waszy, krolowie polscy, takze y zacznosc wasza z wiel-mozną y wysoką portą szczęliwosci cesarski sczyrością własną bes miary y końca powolnosc y przyiacielstwo y miłosc y we wszystkich sprawach wklonosc, więc y przymierzu pospolitemu wczciwosc zwykliscie byli czynic, zacy m z obu stron vbody poddani na granicach mieszkajacy, więc y wszystkie stany, (to iest tak męski iako y białogłowski), bes-pieczni będnąc, chwaliłi Boga y wielmoznosci cesarski zawsze weciwosc czynili. Teraz mało przedtym z boiarow wołoskich Vrely Bycek y z swo-imi pomocnikami mało na tym mając, ze z woiewodą wołoskiem zrodzie się nie mogąc, prawie poddawszy się na głębokie złości y zdra-dziestwa, (co im zawsze przyzwoita), iuz zradziedzkie rebelizowawszy, do granic polskich wciekli, tam zebrawszy według woly swojej lotro-stwo kozackie, przedtym Ieremiego syna przyprowadziwszy, prawie ogniwych niesnasek narobili, co y do tego czasu nie mogąc się ieszcze w spokoie w panstwo cesarzowi własnie należące, w ziemie wołoską, gwałtownie się wdarszy, vhogich poddanych prawie pod nogami po-laszcy, rowno z ziemię obrocili. Wszakze takie rzeczy czyniących kozackich lotrow mieszkania y przebywania y miesca ich urodzenia, isz w panstwach zacznosci waszey są. tedy w tych czasiach y o te boiary, aby związani do porty cesarski odesłani byli, więc y ko-zacy, aby za naszymi sczyrymi radami y przyiacielską powolnością zniesieni byli, od czterech części swiata trzymającego cesarza wielkiego naszego list wielmoznosci iego przyiacielskie pisaney za przeslego ka-imekana, brata naszego, z iego tez własnym listem posłany był. Nie-dosc na tym, ze przerzeconych boiarow sprawy przyieliscie y kozakow takze zniesc nie chcąc, zanedbaliscie, ale owszem tego szatanskiego rodu pewną liczbę na przylegie Czarnemu Morzu włosci cesarskie obro-ciliscie, gdzie iedno pogodą vpatrzyli, miasta y wsi polupili. Druga część zas teraz na Telninią y Bielogrod zbierajac, nie ku zgodzie y pokoiowi zamysly mają. Na takich sprawę godny y zacny poseł waszy zacznosci Gregory teraz do porty cesarskiej przyiachal, oddawszy według powin-nosci y sczyrosci swey poselstwo y posługą iemu zleconą odprawiwszy,

(który według godności y biegłości swej vsanowany y powazony jest), z rąk przerweczonego posła na przesły posłany list cesarski respons wzięwszy, w liscie dawny przyiazny samsiestwa serokie opowiadanie y scyry miłości utwierdzenie, wielmoznosci cesarsky iako sie godziło, oznajmijemy. Tenze wspomniony poseł, cokolwiek miał vstnie złęconego, przed stolcem cesarskiem piękne słowy powiedziawszy, przyiacielskiego związku y zyczliwosci powinność opowiedział. A to lotrostwo kozackie pod iurisdictioną zacności waszy y w panstwach zacności waszy mieszkania y przebywania swoje uczynili, y kiedykolwiek zbroją, zawsze się tam schraniają, a co raz dzien ode dnia więcej złęgo czynią, tedy iuz więcej cierpieć nie mogąc, zdało się wielmoznosci cesarski, aby bezpieczeństwo vboгих poddanych swoich opatrzywszy, od takich krzywd ich wyswobodził. Mając zas na oku starą od tak wielu lat przyiazny y samsiestwo przeszlych krolow polskich y z domem ottomanskim bezpieczeństwo y spokojne siedzenie ludzi obu stron vpatrując, ze nie tam ruzą iako y pierwy przyiacielstwo y szamsiestwo trzymając, to co nas wadzi, znieste y wyniszczyc zacność wasa macie y ktorzy przed tym wiekli, boiarow wydawszy, aby tych lotrow kozackich zacność wasa pilną y mądrą radą zniost y wniwec obrocił, wielmoznosci cesarski wolia y ządanie jest, gwoli temu po drugi raz list wielmoznosci cesarski przez czarnego Meclmeth czausza, (ktorego zacność niechay się mnozy), jest posłany. Ia tez, który waszey zacności wszystkiego dobrego zycze, ten przyiacielski list moy napisawszy, posyłam. Mam nadzieję, ze skoro zacność wasa w list wielmoznosci cesarski, tak na wzwyż pomienionych boiarów koniecznie, gdzie kolwiek by byli, albo gdzieby się kolwiek kryli, według wolic y ządania wielmoznosci cesarski wynalawszy, do wysoki porty cesarski odesłali, iakotez o kozakach obu stron będących dobrze y scyrze pomyslwszy, z panstw cesarzowi przynależących zniowszy, w panstwa wielmoznosci cesarski, zeby się iuz więcej nie wdzielali, o tym myślił, gdyz te dwie rzeczy sąm wolą y ządaniem wielmoznosci. A gdy te dwie rzeczy za pomocą bożą według woli wielmoznosci cesarsky staną, (ktorego wielmoznosci niechay Bog pomaga), tedy wszystkie skargi y narzekania ludzi vboгих zatrzymają się y obu stron poddani w sprawiedliwosci zyiąc, miłosierdzie y ochronę otrzymawszy, według starych zwyczajow obchodzie się będą, panstwa takze y prouinciae granicom przylicgle od zniszczenia y rowno z ziemią położenia nog woyskowych ochronione będą. A tak przystoyna rzecz jest y za bogactwo policenia godna, aby się tez zacność wasa o takowe dobro starał, gdysz przed zacnością wasą będąc ci przodkowie zaci wasi, zawsze szamsiestwo y przyiacielstwo chowając, z obu stron na granicach gdy sie co pokazalo, iednając, tłumili y vspokoiali. Temusz

wziwyz pomienionemu posłowi wasemu niektore rzeczy vsnie sprawo-
wac zlicieliscie byli. Teraz na to z listem wielmoznosci cesarski iadący
czarny Mechemeth czaus z roskazania y zlicenia naszego odpowiedz
da zacnosi wasy; w tych rzeczach, cokolwiek slusznego iest, vczyniny.
O to się namni zacnose wasa nie frasuycie, insze sprawy, ktoreby iedno
do vspokoienia obu stron potrzebne były, z tym Mechemethi czausem
communicuycie, on cokolwiek rzecze y postanowi, to my za sluszne
przyimiemy. Pewnismy tego, ze przerzeczonego czausa tam iedlugo
bawiac, do wysoki porty, wielmoznosci cesarsky w rychli zacnose wasa
cdeslesz, gdyz y ia sam z osoby swey zyczę tego, aby dawna przyiazn
y samsiestwo dzien ode dnia się pomnazaiac, zachowana byla. Zaczyn
y z oboch stron vbodzy poddani y prowincie y panstwa granicom
przylicgle od spustoszenia woysk y od veisku wolne bydź mogą, nie
insze iest przedsięwzięcie moje. Rozumiemy o zacnosi wasi, ze takze
dobrego dobrym y sobie zycząc do dobrego konca rzeczy prowadzić
bendziesz chciat. Pisan w Constantinopolu w poszrodku miesiaca dzie-
mazy achyr nazwanego, roku wedlug Michmetha tysiac dwadziesca
y pięć, to iest de data prima iulii 1616.

Te pisma albo mowy nasze imieniem tego, który Mechemethowi
proroctwo dał, (nad którym pokoy bazy niech przemieszkiwa), za-
mykamy.

Бібл. Графлонська ч. 3543 к. 107—8. Заголовок: List wezera lu-
reckiego do Sigmunta, krola polskiego.

121.

З промови на соймі. Козаки спершу були послужні старостам
і успішно боронили Польщу перед Татарами; тепер ходять на Туреч-
чину, не слухають короля, роблять якби окрему рiччосполиту; треба
ввести їх в порядок відповідно до комісії (1614 р.) або карати великими
карами. — Б. м., 12 вересня 1616 р.

...Ukazawszy, zkad pochodzą na nas niebezpieczenstwa, ukazuię
y sposob zabiezienia im, nie wszystkim, bobym dlugą mową musiat
zabawic, ale niektórym, mianowicie w propositiey mianowanym. Pocznę
od domowych y sweywoley kozackiey, ktora nas et intra domesticos
parietes bardzo dolega et ab extra rzeczpospolitą in summum peri-
culum od Turkow przywodzi. Byli a prima origine w karnosci y poslu-
szenstwie, był y z nich ten rzeczypospolitey pozytek, ze wyparszy Ta-
tarow z tych pol y kocowisk, gdzie teraz sami przemieskiwaią, zatrzy-
mywali incursions ich, ktore asz pod Lwow przedtym bywaiy. Sluchali
panow swych y starostow, bez woli ich y wiadomosci zadney exspe-

dyciey nie czynieli y za kazdym roskazaniem zawzdy przeciw nieprzy-
 iacielowi stawali, spolia ex hoste panowie między nie dzieleli y sami
 ich uczestnikami bywali. Asz kiedy im zasmakowała domesticorum
 depraedatio, iako Kosinskiemu y Nalewaikowi, rzucili się nie iedno
 na przednie familie, ale y na wszystkę rzeczpospolitą, ktorych szabla
 przez pana hetmana dzisiejszego znosic y uprzątnąc musiała. Rzucali
 się na państwa tureckie; iaki z nich teraz pożytek mamy y iaka od
 onych kozaków pierwszych roznosc, wszyscy widzimy. Tu w domu
 nas szkodzą, a Tatarow y Turkow swawolą do nas nawodzą. A iesli
 ich tesz na woyny zaciągamy, to pierwey skazą prowincią, spustoszą
 y wniwec obrocą, nim ją posiadziemy. iako w Inflanciech, iako w Mo-
 skwie, w Wołoszech uczynieli. Tu zas w domu ani magistratum w mia-
 stach, ani starostow, ani hetmanow sluchają, sami sobie prawa knują,
 sami urzędnikow y wodzow stanowią y iakoby in magna republica
 aliam rempublicam faciunt, tak ze iedno iusz nie rzeką: divisum im-
 perium cum Iove Caesar habet. Ale niedlugo przydzie do tego, gdzie
 w czas ich nie zatrzymamy tym sposobem. Stańło iusz z niemi przez
 commissyą postanowienie, tego się mocno trzymac, aby ich iedno
 pewna liczba była, aby polkownika z podania hetmanskiego mieli na
 zaporohach, albo gdzie im naznaczą, aby mieszkali. włosci nie szko-
 dzieli, incursiones motu proprio do Turek zadnych nie czynieli, dzie-
 siącią tysięcy złotych, a siedmią set postawow karazyi, aby się con-
 tentowali. iesliby to mało było, co się im postąpiło, tedy dac wię-
 cey ea conditione, aby zawsze gotowi byli y na kazdą się potrzebę
 z kwarcianym przeciw nieprzyiacielowi stawili. A dawac im ten zold
 z quarty, ktorey rozumiem, ze teraz siła ex lustratione przybyło, na
 czym iesli nie przestaną, srogie na nie prawo postanowic y zaraz ie do
 exequentey przywodzić. Lepiey raz z odwagą poskromic swawolenstwo,
 a nisz in perpetuo metu bydź od nich y woyny tureckiey się obawiac.
 Tureckiey woyny, przykładem przodkow naszych, zawsze się strzec
 mamy y dla potencyi wielki et propter diuturnitatem, ktorey on zwykl
 przeciw nieprzyiacielowi zazywac, az go wniwecz obroci. A my dłużiey
 wojnie y potencyi wydolac nie mozemy. A to teraz iedno częsc woiska
 z Skinder baszą do nas wysłali, głowne woiska do Persiey obrociwszy.
 a przecie iaka potęga iego na granicach naszych stanęła, y by było nie
 staranie Jego Krolewskiej Mosci, ktore zwykl zawsze czynic o pan-
 stwach sobie od Pana Boga powierzonych, y nie ochota krolewica
 Jego Mosci, ktory się y sam w te tam kraie stawiel y strach nieprzy-
 iacielowi wielki uczyniwszy, częsc woiska swego dla bezpieczeństwa
 naszego zostawial nie pilnosc Jego Mosci pana hetmana. nie mielosc
 ku odczynnie panow commissarzow y ich Mei inszych niektorych, a oso-

bliwie Jego Mci pana krakowskiego, pana kraiczego y podczaszego koronnego y drugih, ktorzy insze pulki swoje stawili, nie przysięm-
 piela. ktorzy się z wojski skupieli y do Jego Mci pana hetmana przy-
 łączeli, ktorym niech Bog tę zyczliwosc ku oiczyźnie nagradza, siła
 mógł Skinder Basza z tych zamysłów wykonać. Dobrze się bardzo
 stało, że ugoda z Skinder Baszą w rzeczy stanęła, bo lubo byśmy byli
 wygrali, ale byśmy byli wojnę drugą na się zaciągnęli, a do tego uczy-
 nieli byśmy byli wstręt expeditiey Krolewica Jego Mci, bardzo oiczyźnie
 naszej potrzebney. Do tego bellum incipere in nostra est potestate,
 ale zaniechac iey nie zawsze iest to w mocy naszej, więc non expedit
 uno eodemque tempore plures hostes provocare, y Turek, choc potent-
 tat, nie zwykł tego czynić. Zabiegac nam tedy wojnie tureckiey, co
 najdluzey pokoi zatrzymywac dwiema sposobami: pierwszy opportunis
 legationibus przez ludzi zacnych y zaraz teras wysłać posła wielkiego,
 winezniąc panstwa nowemu cesarzowi, pacła stare y nową transactią
 z Skinder Baszą conformując. A isz insi panowie chrzescianscy: iako
 francuski, angielski, więc y Niderlandzi z Turkiem zatrzymywią przy-
 iazn y pokoi, mają tam ustawicznych swoich posłów, nie zdrozna by-
 była, abysmy y my iesli nie posła, przynamniey agenta obecznego
 mieli, ktorzyby pod pretextem dla kupców y Ormian et mutua com-
 mētia, które mamy z Turki w Carogrodzie, ustawicznie mięskali. Nie
 byłoby to z kosztem rzeczypospolitey, bo sami kupcy, iako czynią Flan-
 drowie, dla przytku swego y handlow sumpt dawaliby mu. Byłby zład
 ich przytek, zebysmy wiadomosc dostateczną y ustawiczną miewali, co
 się z Turkami dzieje, co o nas myślą y kiedy się do nas gotują, albo
 Tatarom najezdzać kazą. A teras jego przez Wołochy wiadomosci się-
 gamy, ktorzy często nas umyślnie swarzą, abysmy się tylko ciągnęli,
 a w ustawicznej boiazni byli. Drugi sposob zatrzymania z Turki pokoiu,
 nie dopuszczac kozakom, aby im szkody czynieli, y zaraz ich tak w po-
 słuszenstwo ując, iakoby iusz nigdy o najezdach morzem y ziemią nie
 myśleli. Lec ysz się przecię zawsze Turka obawiac mamy, (bo kiedy się
 z Persem rosprawi, to albo felicitate, albo victoria datus, y nam nie
 przepusci, pomnąc na to, cosmy mu uczynieli, albo tesz o szczesciu
 swym przeciw Petsowi zwątpiwezy, u nas go, iako u nicostroznych,
 szukac będzie y do tego, że mu kozacy Czarne morze odjęli, bez
 ktorego się on obyć nie może, będzie o nas przemysliwał), tedy
 słuszną y nam szukac szrodkow do odporu nieprzyjacielowi temu.

Бібл. Чорторницьких рук. ч. 350 стор. 196 - 9; ibidem Тека На-
 рушевича ч. 109 стор. 816—818 (тут дата: 1616 12 7bris).

122.

Способи стримання козацької своєволі: збороняти ходити в козацтво, а непослушних карати конфіскаціями маєтностей. Таксамо треба карати жовнірську своєволю, що нищить край. — Б. д. (1617 р.).

Modus zabiegania sweywoli kozackiey. Naprzod, isz się ta swawola zbiera z miast i dobr krolewskich, potym z dobr duchownych i szlacheckich, a osobliwie z slobod, ktorych się tak wiele namnożyło. potrzebaby, aby się postanowienie pewne uczyniło, zeby tak wrzędnicy Krola Iego Mōsci, iako i duchowni i panowie szlachta w majątnosciach swoich edykty uczynili; zeby się zaden z majątnosci tych pomienionych nie smiał kupic do tych, ktorzy się pryncypalami obieraią tey swawoli i niecnōt; pod srogim karaniem: naprzod poił gardłem, potem pod utraceniem wszytkiey majątnosci swoiey, ktorąby gdziekolwiek ci swawolnicy pod ktorymkolwiek panem mieli. A isz drudzy majątnosci nie maią, tylko lupy, na ktore się zdobywaią po państwach Krola Iego Mci, przynoszą do domow oycow swoich, braci albo inszych powinnych i krewnych swoich, albo i gdzie sklady miec zwykli u pobratymow swoich; tedy na takich by pełę taką wlozyc, zeby majątnosc im wszytką skonfiszkowano, albo pobrano albo tez ieszcze do tego i inszym karaniem ich karano. Pewna by to rzecz była, ze tacy swawolnicy, iesliby się nie obeyrzeli na zdrowia swoje albo majątnosci, ktorychby mało mieli, przynaimiey obeyrzeli by się na rodzice, na bracie, na krewnych swoich i na tych, od ktorychby dobrodzieystwa kiedy odnosili, zeby się zawsciagnęli od tey swawoli, nie zycząc tym pomienionym szkody albo i karania; takze i ci pomienieni wszyscy odwodzili by ich od takiej swawoli i lotrostwa. Jedno hoc opus, hie labor, kto tego dozorcą i executorem będzie. Urząd ci było miał odprawowac, iako woiewoda i starostowie ukrainni, ktorzyby i szlachtę o wydanie takich swywolnikow do prawa pociągali, mając pewnych instygatorow swoich, ktorzyby się o takich sagaciter lotrach pytali; czego by snadnie doysc mogli, mając iednego albo dwu w rękę, reliquam by dosli iako kłębka po nici. Iec potrzeba, aby Iego Mōsc Pan woiewoda kiowski częściej przebywał na Ukrainie, s ktorego, iako widzę, nie kontenci, by tylko dwa razy był w Kiowie, iadąc do Moskwy, a wiezdziąc na woiewodztwo; więc do tego wrzędnikow tam iego nie bardzo chwaią, owo zgoła quilibet quaerit, quae sua sunt, non quae Iesu Christi. Panowie tez starostowie ukrainni o tym nie myslą, aby porządkow jakich, ktoreby sie do dobrego rzeczypospolitey sciągaly, postrzegac mieli, gdyz sami nigdy w starostwach swoich nie bywaią, a zwlaszcza magnates, a takich tez slug nie chowaią, ktorzyby tego przestrzegali, ale owszem jako communis vox iech wszędzie iest, ze dawszy podstarosciemu

czerwony złoty, wolno mu odyse na kozactwo, a potym kiedy się wroci lotr kozak z łupow, tedy też z podstaroscim partycypuje tych łupow, ktore na vbogich ludziach powydzierali. Na tych też panow żołnierzow wielkie narzekanie od duchownych i szlachty, a ubogich ludzi ieszcze bardziey, ktorych łupią statiami, a obrony z nich zadney niemasz. Ci też panowie żołnierze, ktorzy wrzkomo puscili się byli do Krolewica Iego Mci do Moskwy, w niwecz poobracawszy dobra kozackie, duchowne i szlacheckie, statiami niezmiernymi, leguminami je wyciągając, a piéniédzmi ieszcze daleko więcey i niemasz tego kącika, gdzieby zasylac dla piéniężnych stacyi nie mieli, a te legumina i zboza wszelakie, ktore biorą z stacyi, znowu przedawaią, niezwywnosci potrzebując, ale piéniędzy. Nie przypominani, iakie z osobna kazdy pacholik albo i towarzysz wydzierki czyni na vbogich ludziach: to za podwody vbodzy ludzie odkupowac się muszą, (choc ich nie potrzebuia), bądź od konia, bądź od wolu dac musi pul kopy, kopę i więcey; osobno za postanne, że tak wdzięczny gosc v niego stal, potym trzeba ich zas przyodziewac, kozuchy, czapki kupowac i nadto dac mu wszelaki dostatek w domu, a cosz to wiedziec, iakich sposobow na wydzierki nie nayduia. Dla miłosierdzia bożego wzdy się Waszmosc sami nad sobą i nad ubogimi ludźmi, ktorych macie we władzy swoiey, ulituycie, ktorzy siedzicie przy boku pańskim i radzicie o dobrym rzeczypospolitey, bo tego wszystkiego będzie Pan Bog patrzył z rąk krolewskich i Waszmosciow wszystkich. By w mią, tak bym ia sobie porzał, zebym z tych, ktorzy przychodzą do hetmana bądź z rotą, z rotmistrzem, który tak wiele zlego w państwach Krola Iego Mosci nabroili i łupow naczynili, jednych na gardle karac, drugim poczty pobrac, drugich pozwac do Krola Iego Mosci bądź na seym, bądź na trybunale, czei odsadzac, maiętnosci konfiskowac, ktorzy maią, iesli się tu głupie napisalo, powtorze proszę Waszmosci, moi miłosciwi panowie, głupstwu memu przebaczyc, gdyż zelus krzywd ubogich ludzi i tak wielkiey niesprawiedliwosci, ktora się u nas w oyczyznie naszey dzieie, comedit me.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 350 стор. 204—207, ibidem ч. 347 с. 205—207. Письмо поміщене між актами 1616—1617 рр.: се кладе дату його в ці роки. Не противлять ся цьому слова „...жоліерзе, котори wrzkomo puscili się byli do Krolewicza Iego Mosci do Moskwy...“ королевич Владислав був в Московщині 1617—1618 р. Меморіал отак зложеній десь в тім самім часі — 1617 р.

Султан Ахмед до Жигмонта III; домагае ся карп на козаків; як Татаре дістануть гарач, не нападають на річпосполиту. —
 Ї. м., 10 марта 1617 р.

Między Iezusowemi narody naywybornieyszemu, między pany messiaszowego zakonu nasladującemi nayozdobnieyszemu, wszystkich praw chrzescianskich naprawującemu. wielmoznosci y zastępow panu zacnością, chwala, iasnością przyozdobionemu panu krolowi teraznieyszemu polskiemu Zygmuntowi trzeciemu, (ktorego sprawy niechay Bog do dobrego konca prowadzi), list z znakiem cesarskim gdy oddany będzie, niech będzie wiadomo, ze dziadowie y pradziadowie zacności waszey z gniazdem wielmożney porty naszey, (do ktorey wielmożności świat się wszystkie garnie), zdawna dobrą przyiazn y somsiestwo zachowywając. zacność wasza także list przyjacielski przez ręce godnego y zacności waszey zasłużonego sekretarza swego, Grzegorza Kochanskiego poslaliscie y oddany nam był, w nim oprócz oswiadczenia miłości y dawnego przyjacielstwa, aby przyrzeczonemu posłowi zacności waszey wiara we wszystkim dana była y ze słowa, abo postanowienie iego iest słowem y zdaniem zacności waszey napisaliscie; przerzeczony poseł wasz, co iedno usłnie od zacności waszey roskazanego miał, statecznie wszystko z dosycuczynieniem uczciwie urzędowi swemu przed oblicznością wielmożności naszey opowiedział, w tymże liście o pomnożeniu raczcy niż o zepsowaniu albo naruszeniu dawney przyiaźni zacność wasza staranie swoje oznaymiliscie, przerzeczonego posła zacności waszey u porty wielmożney naszey zatrzymawszy, Mechemel czausza z listem naszym poslaliscie byli, przez tegoż znowu w pierwszym liście pisma swego potwierdziliscie y przerzeczonego posła zalecaliscie. Ktory iuz dozwolenstwo y zalecenie mając. przed sprawiedliwością wysokiego dywanu naszego i przed namiestnikami wielmożności naszey y radnymi zacnemi y mądremi, także y przed innemi zacności monarchiey naszey ochroncami, natenczas w mądrey radzie siedzącami. przerzeczony poseł wasz oblicznie będąc, na Czarnem morzu zawsze szkody czyniące lotrostwo kozackie, (boday zlego nie usli), z Polskiey początek mają y tam się chowają y z tamąd wychodzą, czemu ich nie chauniecie y nie zabraniać y czemu pozwalacie, wszak między nami będące przymierze nie takie ma byc, gdy od nich pytany był przerzeczony poseł wasz, lotrostwa kozackiego swowolenstwa przyczyną chani krymski, który często a gęsto w panstwa Koronne wpada, gdyby on pohamowany był, mybysmy się też starali, iakobysmy kozakow nie wypuszczali, odpowiedział. A wyzey wspomnionego chana krymskiego ludzie,

u porty naszej będący, także stanawszy, gdy o tym aby słuszną sprawę dali, pytani byli, tedy z dawnych czasow chanom krymskim od przeszlych krolow polskich kazdego roku upominki dawane byly, teraz od kilku lat nie daja, Tatarowie tez radzi nie radzi, aby swego nie opuscili, tey się roboty ięli; zatym my tez do przerzeczonego cara list nasz cesarski poslalismy, z dawnych czasow zwykle upominki gdy oddane będą, aby iuz wymowki te ustompily, aby koniecznie wtargiwania zaniechal y inszym Tatarom nie pozwalal, przykazalismy mu. Przerzeczoniy ten posel wasz, przed oblicznoscią rady namiestnikow naszych, chan gdy pochamowany będzie, my za kilka lat zatrzymane upominki z pełna oddawszy, iesliby z lotrostwa kozackiego ieden na Czarne morze się okazał y szkodę iaką w panstwie cesarskim uczynił, przyczyną rozerwania pakt będziemy, ale wy tez armatę morzem y lądem, także y woysko, ktoreby z porozumiewaniem się z pany y dzierzawcami ukrainnemi sobie pomagali posleycie, powiedzial, w tenze sposob obiema ięzyki pismo swoje dał. wedlug tego y list nasz cesarski napisawszy. Wedlug zwyczajni wielmoznosci naszej cesarskiej posel Zaenosci Waszey uczczony y szatą cesarską ozdobiony z czauszem Porty naszej, nazwanym Mechmel czaus, (ktorego godnosc niech się mnozy), odeslany był. Ale iz teraz, na początku lata lotrostwa tego zbrodnie dzieią się, tedy morzem armatę naszą cesarską, a ziemią niezwyćzione woyska nasze naznaczyalismy, za pomocą bożą iuz się ruszyly, przerzeczonego chana tatarskiego zagniewanie y chciwosc pomysly gdy uspokoiona będzie, acz ci nie za wdzięcznesmy przyięli, ze przed doysciem naszego listu do niego cesarskiego, ktory jest wyzey wspomniony, ludzi swych do panstw waszych poslal był y wtargnac dopuscil, co jest przeciwko postanowieniu posla waszego, gdy chana krymskiego z rozkazania naszego list doydzie, poluszen będąc roskazaniu naszemu cesarskiemu, Tatarom krwie y lupow chciwym broic więczy nie dopuscil. Iako tedy przedtym przed namiestnikami y radami wielmoznosci naszej w danym od posla waszego pismie opiewa. londen woyska nasze niezwyćzione posylamy. na granjcech waszych także będący panowie y dzierzawcy panstw waszych o wygubienie tych lotrow kozackich iednomyslnie, iednostaynie abyście się starali, ten list nasz teraz z znakiem cesarskim naszym napisawszy, przez czausza porty wielmoznei naszej Musta Adama, (ktorego godnosc niech się mnozy), posylamy. A tak wedlug zaenyh przodkow waszych, ktory zawsze u porty wielmoznei naszej statecznie w przyiazni szczeroy y nieodmienney stali y wedlug pisma danego od przerzeczonego posla abo namiestnika zaenosci waszey y poslaniami woyski niezwyćzionemi y dzierzawcow panstw waszych na wygubienie lotrostwa, iakobyscie

naylepiey rozumieli, ludzi swych posławszy, aby się mocno starali, zacność wasza także przerzeczonemu chanowi zdawną zwykle upominki posławszy, aby iuz ztamtąd przeszkody zadney y narzekania abo wymowek nie było, obie stronie w pokoju będąc, kupiectwy y obeysciem się swym bawiąc. wesolo kazdemu poddanstwo swe oddawali, zacność wasza starac się macie. Pisan na początku miesiąca rebiul ewela, roku tysiącznego dwudziestego szostego. Anno Domini 1617, die 7-ma martii.

Бібл. Чорторійских — Теки Нарупевича ч. 110 стор. 45—50 i 493—498. Заголовок: Копія listu od cesarza tureckiego do Zygmunta III, krola polskiego.

124.

З інструкції головного зїзду шляхти В. Кн. Литовського — про свовольних людей на Лтві; 12 цвітня 1617 р.

...Woyska coronne wdziraia się w granice W. X. Litewskiego po slacye y włosci, niezmiernie ciemiężą, co i niektórym powiatom iuz się dalo znac, wnosili prozbę swą, aby uigore praesentis conuentus od takiego ciężaru, który wszystkich afficit. ochronieni byli. Przeto I. K. M. Pana naszego miłosciwego prosimy, aby to tym autoritate sua regia I. M. Pana hetmana coronnego serio upomniec raczył, zeby takiey licentii y niesłuszney stacii w W. X. Litewskim extortii zabronił y zahamował, gdyz kazdy in suis limitibus zachowac się powinien. A iż te swowolne kupy nawięcy w woiewodstwie kiłowskim wylęgać y originem swą ztąd tam brac zwykły. a potym za granice W. X. Litewskiego na więtsze zniszczenie obywatelów wypadaią, przeto aby y temu lego M. Pan hetman coronny wstręt czynił, a takiemu swowolenstwu flo nas wypadac nie dopuszczal, o co my tesz terazniejszego ziazdu do lego M. Pana hetmana coronnego piszemy. Zabiegaiąc temu, aby collunies swowolnych ludzi, która się w W. X. Litewskim zagęscila. wykorzenic się tandem mogła, a to na przeszle animaduertuiąc. a surowoscia karania takiey na potym wstręt czyniac licentii, prosimy gorąco I. K. M. Pana naszego miłosciwego, aby przeciwko tym wszystkim, ktorzy swowolnymi po W. X. Litewskim chodząc kupami. nieznosne nie tylko niszczey condicii ludziom, ale y stanowi rycerskiemu wielkie wyrządzaia przykrosci, tanquam contra praedatores publicos, bądź na seymie, bądź in alio competenti subselio procedowano, a nieodwłoczna zeby przeciwko nim in re byla executia.

Бібл. Чорторійских рук. ч. 2245 стор. 138.

125.

Станіслав Жолкевскій до королевича Владислава; подає ради, як поводити ся на війні і де założiti табор; козаки не мають довіря до Жолкевского. — Бар, 30 липня 1617 р.

Z Waszą Krolewską Moscią panem moim miłosciwym raciorynowac, a tym mniej kontendowac nie moja rzecz; radą zyczliwą dac moja jest powinność, a potym iako Pan Bog serce Waszey Krolewskiej Mosci sprawi, iusta capescere fas est. Urodziles się Wasza Krolewska Mosc z zacnego krolewskiego plemienia, dał Pan Bog Waszey Krolewskiej Mosci wyzszego aniola; co Wasza Krolewska Mosc będzie rozumiał za dobre, chochym co inszego rozumiał, odstąpiwszy owego, będąc ja to chwalił i czynił, co będzie Waszey Krolewskiej Mosci wola. Iżem rozumiał, że dobrze się było Waszey Krolewskiej Mosci w Łucku, a pisałem, że było jeszcze lepiej i przed Łuckiem zabawic i do obozu jeszcze tak prędko nie wchodzieć, miałem niemale fundamenta rozumienia swego. Wypisałem przed tym Waszey Krolewskiej Mosci niektóre rationes mei consilii, w listach trudno się tak obszernie z racjami rozwodzić. Tak iakom ja rozumiał, przedtym zdali się lepiej obeyrzec z silami swoimi i mieć explorata o silach nieprzyjacielskich, ex intervallo patrzec na to i nadsluchywac o tym, nie rozumiałem, żeby miało co decedere zacney sławie et dignitati Waszey Krolewskiej Mosci. Raczysz Wasza Krolewska Mosc mieć domowy przykład przodków swoich, gdy naddziad Waszey Krolewskiej Mosci, cesarz Ięgo Mosc Ferdynand poczuł o następowaniu woysk wielkich z soltanem Solimanem ku Wiedniowi. nie mając na ten czas takiej potęgi, żeby mógł w polu zetrzec się z nieprzyjacielem; — miał i on niemale woysko; żołnierzow w Wiedniu samym przy kurfirsie, który Wiednia bronił, było 22 tysiące popisanego żołnierskiego woyska oprócz provinciales, ktorzy się tam byli wszyscy zebrali, przy sobie miał też woysko w Lintzu, — ztamtąd ratował, posilał Wieden, nie narazając się tenre na niebezpieczeństwa; nie było mu to poczytano za rzecz nieuczciwą i owszem przyjmował to na on czas świat za wielką prudentiae laudem. Drugi przykład także domowy. Cesarz Ięgomosc Carolus V brat naddziada Waszey Krolewskiej Mosci rodzony, czując także o następowaniu soltana Solimana, z tymże bratem swoim Cesarzem Ięgo Moscią Ferdynandem na ten czas czeskim, rzymskim, węgierskim krolem i z wielą innych xiążąt zacnych woyska miał popisane, non deductis praesidiis ex urbibus sto trzydzięści tysiecy, polozył się z tym woyskiem przy Wiedniu, szancami oboz obwiódł. Soltan Soliman do Nowego miasta osm mil od Wiednia przyszedł. dotkliwym rozkazywa-

niem chciał cesarza Iego Mosci Carolusa w tamte pola, które tam są przestronne, wywiesc. Tak wielki, mężny, szczęśliwy cesarz Iego Mose Carolus, choć tak wielkie woyska miał, nie chciał się dac odwiesc od swego fortelu, nie chciał się wydac w pola, nie chciał periclitari fortunam. I tak clusit conatus Solimanowi, nie miał z tego nagany, i owszem wielką pochwałę, że nie wdawaiąc się in discrimen, zaslonił od niebiespieczeństwa panstwo swoje. Iuzem i ia rozumiał, że zabawienie Waszey Krolewskiej Mosci nie miało przynieśc zadnego zelzenia. Zawzdy to bylo in potestate Waszey Krolewskiej Mosci daley postąpic, gdybys czas i pogodę swoię widział, a wydawszy się tak daleko, iuz trudny recessus. Iako i to, com z tego Waszey Krolewskiej Mosci listu wyrozumiał, że Wasza Krolewska Mose miales wnisc w oboz; nie w tem, iakie kto ma racye, co na to radził, z obozu zas wracać się do zamku, moia mialka głowa nie moze poiąć, zeby to było consultum. Iako i z strony zamku, iz Wasza Krolewska Mose raczysz pisac, że do Zbaraza chcesz się recipere, nie mogę o tym rady dac. Zamku Zbarazkiego iam nie swiadom, przed lat kilkunastu iachalem mimo Zbaraz, widzialem zamek na gorze, ale iz zdaleka, nie moglem się przypatrzec polozeniu mieysca i obronie. Slysze, że teraz nowy iest zbudowany na dole, nie trafilo mi się w tym tam kraiu byc, zebym go widzial, nawet ani wiem, iaka tam municia, iako ten com nie iest curiosus o cudzych sprawach, które do mnie nic nie należą, nie badam się; przeto tedy, iako o rzeczy niewiadomey, trudno mam rozsadek abo radę Waszey Krolewskiej Mosci dac. In re praesenti maiąc to przed oczyma, racz Wasza Krolewska Mose uczynic, quod magis expedierit. A iz Wasza Krolewska Mose raczysz zanyslac oboz woyska swego ku Szerlewcowi ruszyc, radbym wiedzial, w którym mieyscu teraz iest zalozony Waszey Krolewskiej Mosci oboz; bo iesli się te pultory mile chynęły, (iako się domieniawam), po drodze ku Zbarazu, tedy iuz, ilem mieysc polozenia swiadom, prostowac by drogę ku Zbrucy i gdziekolwiek nad Zbrucą, czarnego się szlaku nie oddalaiąc, zeby tez patrzec ku Kamiencu, zeby mogl stanac oboz; poslawszy kogo, aby mieysce opatrzyl iakoby, ile moze byc, bez szkody ludzkiej kto temu obozowi mieysce znalazl, moze drugiemu, więc i Serliwiec niedaleko i mieysce tam meo quidem iudicio, sposobne do polozenia obozu, iedno iuz troszkę w lewa się chynęło. Raczysz Wasza Krolewska Mose miec przy sobie ludzie, którzy wiadomi tych mieysc. Gdziekolwiek, byle ieno w kupie stalo woysko, z kupy lacno sobie począc, iako czas y potrzeba ukaze. Ia na pieniądze czekam, bez których zolnierze nieochoczy i trudna z nimi sprawa. Skoro wezmą pieniądze zaslužone, zarazem y ia weyde w oboz, tymczasem się tez oslyszy cokolwiek, zkad consilium capiemus, gdzie

naysłuszniej będzie obozy zakupić. Co ni wczoray z Wołoch przyniesiono, Waszey Krolewskiej Mosci posyłam. Pisze to Lisowczyk ieden, który jest pisarzem u hospodara wołoskiego, o liczbie woyska, de modo et ratione rei gerendae. Co nieprzyjaciel czynić zechce, nie może on tego, (iako y my), tak dowodnie wiedzieć, lecz capita, które mianuie, nie mogą być bez wielkiej potęgi. O carze krymskim co pisze, potwierdza się też od kozaków zaporowskich. A to chłopstwo zbestwione. Udaią i to, że Wasza Krolewska Mosc za moją radą chcesz ich wygubić i dla tego tak nie ufaią. obsides ode mnie chcą. Ugadziąc rzeczom i fantazyom tych ludzi, pisałem do podwoiewodzkiego kiiowskiego, żeby z mieszczanami kiiowskimi, których powinność jest do wojska, i z innymi ludźmi ukrajinami, kogo będzie mógł, zaciągając, izby się z kozakami zebrał u Iahnatyna, jest to na samym szlaku czarnym. Przydzie li car tatarski z czarnego szlaku, usłuchają li kozacy, tak iako się do nich pisało, prawie tam staną na samym wstępie. Ieżeli się coś ponowi, niemieszkanie będą Waszey Krolewskiej Mosci dawał znać.

Біла Чорторійських рук. ч. 347 стр. 315—318. Заголовок: List drugi od Iego Mosci pana hetmana Żolkiewskiego do Krolewicy Iego Mosci z Baru, 30. iulii 1617, oddany pod Krzemienem.

126.

Каймакан до Жигимонта III; просить стримувати козаків від походів — Б. м., 13 серпня 1617 р.

Najiasnieyszemu między narodem niessyaszowym, naychwalebnieyszemu panu między kupą chrześcianow, o wszystkich sprawach nasładowcow Iezusowych radzącemu, wszelakie pociechy y sprawy kościoła naprawiającemu, przyjacielowi naszemu, królowi polskiemu Zygmuntovi. (ktorego sprawy niechay ku dobremu koncowi będą, obu stronom dobry koniec, któryby z powolności i z wierności przeciwko wierze otthomanskiej od ozdobności waszey przelożył, ofiarując i tegoż zycząc). przyjacielisko oznaymujemy, iż teraz za posłaniem listu cesarskiego od przeswielności cesarskiej przed ozdobność waszą, mnie też przyjacielowi ozdobności waszey list przyjacieliski pisać przyszło, który oto przed wysokosc posłany jest; skoro doydzie, słuszną y naprzystoynieyszą jest to, aby według listu cesarskiego i według sensu jego czyniono było, że dawnych czasow, iako za czasu sultana Süleymana, (nad którym światłość Boga niechay świeci), między nami będące y toczące się przymierze i stałość przyjaćielstwa mocno trzymana była, tak i dotąd według dawnych zwyczajow i więcej, tu jeszcze zowąd czyniono będzie. Zaczyn ubodzy poddani z obu stron pokoy mając,

dni swoich z pokojem wesoło aby zazywali. A iako przedtym się postanowilo. poląki i przemieszkowania lotrom kozackim aby zrucic. tych lotrow, ktorzy niesnaski i wszystko zle robią. z mieszkaniem ich w niwecz obrocic. zeby w panstwa cesarza pana mego od niazdow lotrow tych wolne były i gwoli przyiazni pomocniki ich inne o zdolnosci waszey i chęci uczynic przystoi. Rozumiem tedy. ze listowi wielmoznosci cesarskiej dosyc czyniac. to. coby z tamtey strony przeszkadzalo do dobrej przyiazni, uprzatnowszy tego roku szczęśliwego koniec iuz uczynicie. Zaczyn starą przyiazn i milosc odnowicie. przymierza potwierdzicie. w czym szczerosc swoią aby ozdobnosc wasza okazal i oswiadczyl. pilno i cnotliwie starac się będziecie. Zaczyn. ze od wszystkich kupieckich i ubozszych ludzi. ktorzy zatym spokojnie siedząc. sprawy swe odprawowac będą. bogomodlstwo ozdobnosc wasza będzie miał. nic nie wątpcie. Coz więcej mowic potrzeba. coby wysokosci waszey nie było iawnno? Pisan w poszrodku miesiaca sieban po Machomecie tyśiącznego dwudziestego szostego. (to iest roku, panskiego tyśiącznego szescsetnego siedemnastego. trzynastego dnia miesiaca sierpnia).

Бібл. Чорторійских — Теки Нарушевича ч. 110 стор. 123—126.
Заголовок: Kopia listu od kaimakana do Krola Iego Mosci przez pana Obalkowskiego przeslanego.

127.

Имѣионт III до канцлера Льва Сапига; король склякуе сойм і жадає поради в справах татарській, турецкій, козацькій і ин. — Варшава, 22 вересня 1617 р.

Zygmunt III, z bozey łaski krol polski. wielkie xiążę litewskie. ruskie. pruskie. znuudzkie. mazowieckie. inflanckie, a szwedzki. gotski. wandal-ski dziedziczny krol.

Wielmozny vprzeinnie nam mily. Vpatrując iako niebespieczestwa, ktore zewsząd rplą obchodzą. tak y sposoby. ktoremi by zabiezec się im mogło. więc y rachując się z czasem prawem pospolitym opisanym, potrzebną rzecz byc rozumiemy, abysmy seym walny coroczny złożyli, w czym iednak, tak wprzod vprzeimosci waszey iako y inszych panow-senatorow naszych rady zazywamy, przekladając te potrzeby, ktore nam do tego są powodem, w iakich terminach stanie wielmozny woiewoda kiowski, helman nasz s poganstwem, iaka będzie ostatnia tam rosprawa ieszcze nie wiemy. obawiamy się iednak, aby chytry ten nieprzyiaciel iesli sto (sic) będzie miał sily, nie chciał czego. (woiennych zazywszy fortelow), vgonic; wiemy to, że dosyc potężnie woysko to tu wyprawiono, ze wszystkie posilki pogranicznych holdownikow do kupy

gromadzą, że car tatarski nie szedł do Persyey, na ostatek y to pewna, że cesarz turecki y dawnemi y swiezemi niazdy kozackimi rozdrażniony y nie tak snadnie kaze od granic naszych zwodzie woyska; za czym lubo do tractatów przydzie, jednak nam y na potym trzeba byc od tey tam strony ostroznemi. A to te vkrainne od pogan niebespieczestwa zatrudzily y zatrzymaly krolewica Wladyslawa syna naszego, ze przedsięwziętego s pozwoleniem rpey do Moskwy zaciągu tak prętko, iako było potrzeba konczyc, nie mogli, bo i sam za pierwszymi wiesciami ku Vkrainie się obrccic musiał, y lubo potym w drogę swą poszedł, częśc jednak wielką woyska gwoli moskiewskiey woynie zaciągnionego, przy wielmożnym hetmanie naszym zostawic mu przyszło, zaczym y czas stracił, y za rozdwoieniem woyska nie tak snadnie do wykonania przedsięwzięcia swego przysc moze, tym więcey, że częśc druga tegoz woyska na gaszenie wznieconego w Inflanciech przez Wolmierza Farenzbachia ognia obrocic się musiała. A tymczasem nie tylko pora woienna minęła, ale tez służba żołnierzowi wynidzie, ktorego zaciągac, nie mając na przyszłe czasy obmyślonego sposobu płacy, nie godzi się. Dla których przyczyn, iż trudno go daley odkładac, baczysz to dobrze vprzeymosc wasza, że seym jest potrzebny. O czasie, na który by miał być zložony, żądamy abys nam vprzeymosc wasza oznaymil zdanie swe, więc y w tym cobys potrzebnego vpatrował, stanom coronnym y W. X. Litewskiego na seymiki podac do vvazenia, abys nam z swoiey ku nam y spolney oyczyźnie zyczliwosci, rady vyczyl. Zyczymy za tym vprzeimosci wassey dobrego od Pana Boga zdrowia. Dan w Warszawie dnia XXII miesiāca wrzesnia roku pānskiego MDCXVII panowania krolestw naszych polskiego XXX. a szwedzkiego XXIV roku.

Sigismundus rex.

Адреса: Wielmożnemu Leonowi Sapiezie canclerzowi W. X. Litewskiego, staroscie naszemu mohilewskiemu y...¹⁾ vprzeymie nami milemu.

Бібл. Академії Наук в Кракові рук. ч. 363 к. 35—6 (оригінал).

128.

Станіслав Жолкевський до Жигмонта III; повідомляє, що післав до козаків висланника, щоби скорше йшли в Московщину; радить обережність в переговорах з Москвою; подає звістки про битву з Татарами. — Б. м., 29 цвітня 6. р. (1617—18 р.).

Naiasnieiszy Milosciwy Krolu Panie Panie moi milosciwy.

Jako skoro przyniesiony mi respons na pisanie moie do Waszey Krolewskiej Mosci, samegoz pana Wrzeszcza wyprawilem do kozakow.

¹⁾ далі видерте.

Rota iego tez tam iusz iest. Nie wątpię, że dla przysługi swey będzie się starał y będzie kozaki stimulował, żeby iako naiprędzei pospieszył się z nimi do Krolewica Jego Mosci; y pana Domaradzkiego y pana Kozika będą napominał, żeby z nimi się zdiąc mogli, ilie wiem, iesli będą mogli tak prędko się wygotowac. Dalem nauki panu Wrzeszczowi, iesliby tak prędko nie przyszli, iszby on nie czekaiąc ich, z kozaki w imie boze iako naiprędzei szedł w drogę. I przedtym zawzdy widziela się tego potrzeba, żeby to woisko, które iest przy Krolewicu Jęgo Mosci, posilic, ale y teraznieisze poselstwo, z iakim z stolice przysłano moskiewskiej, tym pilnieiszą bydz tego potrzebę ukazuje. Sprawy woienne momentis constant, przychodzi w nich wedle podawaiących się occasyi ex tempore capere consilium, zaczym z daleka radzic, coby się miało czynic przy trudnieiszym. Iednakze z powinnei moiei przeciwko Waszey Krolewskiej Mosci zyczliwosci niech to będzie z laską Waszey Krolewskiej Mosci, pana moiego milosciwego, co napiszę. Nie nowa to u Moskwy takowe podawanie condytyi. Na tenze kształt, albo z takimysz własnie Iwan Wasilowicz do Krola Jęgo Mosci Stephana posyłał, gdy iusz Krol Ięgo Mosc Stephan ku Wielgim Łukom następował; takze ze poselstwa nie mieli sprawowac poslowie, azby się wrocil za granice. Kiedy im to nie szło, wrzkomo vincti nad wołą swą przyiachali poslowie przed Wielgie Łuki. Na pierwszej audientiei spiewali eandem cantilenam, ze poselstwa sprawowac nie chcą, azby się Krol Jęgo Mosc za granice wrocil, więc żeby nie kazal zamku dobywac, bo oppugnacia własnie była wtenczas in ipso fervore. Kurzyło się okolo zamku, który lezy in plano; widzieli to na oko y słyszeli strzelbę. Przeciesz iednak Krol Jęgo Mosc Stephan, gdy się declarował, że nie tylko żeby miał odiachac, ale dobywania zamku nie chciał hamowac, odprawili potym poslowie poselstwo, lubo nie takie, którymby się natenczas Krol Jęgo Mosc Stephan acquietował, iednakze na przez rok, fracta pertinacia narodu tego, stał się ucciw y pozyteczny rzeczospolitey woiny koniec. Przeto y teraz, nie poruszaiąc się takim ich grubym poselstwem, mali byc prędki y pocieszny temu zawodowi koniec, mamy w popieraniu nie ostawac, siły, cokolwiek ich bydz moze, do kupy sprowadzaiąc. Iesli, iako spodziewam się, kozacy tak potężnie poidą, iako się obiecuią, z armatą, z strzelbą, rozumialbym, gdy się ozową do Krolewica Jęgo Mosci, iszby nastąpili prosto ku Mozaisku, a potym, gdy się sציagną piechoty, y te roty, co ich kolwiek iest do Krolewica Jęgo Mosci, iszby y sam Krolewicz Jęgo Mosc nastąpił ku nim. Wedle podobienstwa, iako się teraz o rzeczach wiedziec moze, nie zdobędzie się Michalko na taką potęgę, ktoraby mogła Krolewiczowi Jęgo Mosci creare periculum. Nastąpic trzeba tey gadzinie na szyję.

Zatym wedle occasiey poda się, dali Bog sposob, ze Krolewicz Jego Mosc ucciwie y sławnie, z pocięcią Waszey Krolewskiej Mosc y do-
 brym rzeczypospolitey, tej sprawie koniec uczyni. Raczyles mi Wasza
 Krolewska Mosc rozkazac, zebym rotę którą quarcianą do pana Wrze-
 szcza przyłączył. Isz miał gotowe iusz ludzkie, raczei na tom sie resol-
 vował, zem mu dał pieniądze na drugie sto koni usarzow, bo rot quarc-
 cianych usarskich niemasz ich iedno pięć, a za temi wiadomosciami,
 ktore idą od poganskiej sciany, przydzie ich podobno więcei przyczyni-
 nie. Pysyłam Waszey Krolewskiej Mosc list pana Cudowskiego, ktory,
 nie wiem, iako dostal się do rękę hospodara wołoskiego; z oderwaną
 pieczęcią odesłał ten list hospodar do burkałaba chocimskiego. Bur-
 kałab chocimski odesłał mi go przez Wołoszyna, iako mam wiadomosc,
 były tam insze listy, cyframi pisane, ale mi nie odesłał hospodar, iedno
 ten ieden list, weizawszy, ze w nim nie było nad to, co dawno
 wiemy. Zastrasa iednak y to w tym liscie pan Cudowski nieprzespie-
 czenstwem. To za pewne dano mi znac z Wołoch, ze za ucieczeniem
 soltan Machmet Gereia z Constantinopola wyprawil sie za nim Skinder
 basza w kilkadziesiąt koni. Pogonil go po tańtę stronę Dunaia. Iusz
 y do Machmet Gereia przybrało sie było cos Tatar y Skinder baszy
 tez z Sylistryei, z Dobrucza przybyło ludzi. Bronil się sultan, az przez
 tractali, gdy mu slubil Skinder basza za zdrowie, poddal mu się.
 Wrocil sie tedy i Skinder bassa nazad z nimi do Constantinopola, a po
 Ukrainie rozesał listy, zeby wszyscy, kto ulapnę cesarską bierzę, byli
 gotowi do woiska. Tosz pisal y do hospodara wołoskiego y multan-
 skiego, iszby byli gotowi, gdy tu przydzie, iako tak rok uczynil, zeby
 sie z jego woiskiem skupili. Mogłoby sie było podobno co więcey
 z listow, ktore hospodar wołoski intercipował, z iakiei miary się to
 dziecie, ze Skinder bassa te sławe puscil, iz tu znouu przyse ma, wie-
 dziec. Lecz isz przez złość Greczyna trudny sposob przez wołoską zie-
 mię wiadomosci dostawac, poslałem poruczніка swego, pana Wrzen-
 dzinskiego, mlodziencza niesprosneho, do pana woiewody siedmio-
 grodzkiego, mniemam, ze będzie się mogło cokolwiek przezeń wiedziec.
 Za pultrzecie niedziele się go spodziewam. Cokolwiek wyrozumiem
 bądź złaniąd, bądź zkadinađ, zarazem nie omieszkać Waszey Kro-
 lewskiej Mosc dawac znac. Nie jest y to bez podziwienia, ze pana
 Cudowskiego tak dlugo nie odprawiają. 26 februari podniesiono Ossmana
 na cesarstwo. Niechby we dwie, a choc y we cztery niedziele po osa-
 dzeniu cesarza go odprawili, tedybv iusz mu czas bydz, a nie dotąd
 o nim nie slychac. To tez Waszey Krolewskiej Mosc oznaimię, ze
 wezyra wielkiego w Constantinopolu oczekiwają in medio maio. Z iakiei
 przyczyny się dziecie, ze od woiska odiachał, woinali z Serby, abo pokoi,

czy też kłotnie konstantinopolskie oderwały go od wojska, nie dowodnie nie mam, a niepewnych wiadomości nie chcę Waszey Krolewskiej Mosci oznaimowac. Wypisałem do Jego Mosci Xiędza sekretarza wielkiego, jaką mi wiadomość dano o tej mutalii cesarzów, z jakiej przyczyny i jako y przez kogo do niej przyszło. Dłuższym pisaniem etc. Służby me unizone etc. W Żółkwy, 29 aprilis.

(Cedula osobna w tym liście). Pan starosta winnicki, któremun był poruczył podczas odjazdu na sejm wojsko quarciane, miał je przez wsitek czas w kupie. Tatarowie atoli z łaski bożej nie śmieli na nich natrzeć. Wyrwali się jednak małymi polczkami, chcąc szarpac Ukrainę ostateczną, nie uczynili z łaski bożej szkody. Zeby jednak te utarczki im omierzyć, więc zeby żołnierze...¹⁾ otio non terpercerent, przebrawszy z rot, przebrał pan starosta winnicki rothmistrza pana Odrzywolskiego na pole, do żołnierzy; przyłączyło się też nieco Ukraińców. Krotko pisząc, 4 aprilis trafili się nasi z Tatary u Adrigula, tusz nad samym morzem bliżej Białogrodu niż Oczakowa, zwiedli z sobą potrzebą, pomógł Pan Bog naszym, pogromili one watahę tatarską. Nie uciekło ich iedno pięcz tej watahy, iedni jóbici, poimanych było iedenascie; z ran pomarło ich siła; inszy też, nie chcąc się dac poimac, z bardzo wysokiej skały skakali w morze y tak pogineli. Poimany iest y starszy, który iest nad niemi. Siedm z tych więźniów odesłał pan starosta winnicki do Baru, których kazałem tu przyprowadzić. Odesła ich do Waszey Krolewskiej Mosci y z chorągwią, bo była przy tej wataze chorągiew.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 362 стор. 35—38. В горі дата місяця: 29 aprilis. Дату року можна означити із змісту листа; лист писаний підчас московської війни, котрій проводив королевич, с. е. 1617—18 р. Автором є по вській правдоподібності Станіслав Жолкевкий.

129.

Із королівської пропозиції на варшавському сеймі 13 лютого 1618 р.; козацькі походи привели на Річпосполиту небезпеку турецької війни; але козаки введені вже в порядок.

...Kazdego panstwa y kazdey rzeczypospolitey stalosc y upewnienie calosci na dwoch rzeczach najbardziej zawisla: na opatrznosci boskiej, a na zdrowey radzie tych, którzy bezpieczenstwo pospolite piastuią. Opatrznosci y łaski Pana Boga wszechmogącego nad sobą y nad tymi panstwy przez wszystkie czas panowania swego acz znacznie doznowac raczył Jego Krol. Mc. pan nasz miłościwy, która w trudnych cza-

¹⁾ Не можна відчитати, бо відвертні рукописи папору.

siech, w ciężkich niebezpieczeństwach y cale dostojenstwo Jego Krol. Mci zatrzymała y tę rzeczpospolitą od ostatniego prawie upadku y zguby wyrwała, iednak w tym, po skonczeniu przeszlego seymu, czasie, kiedy zewsząd prawie usilnie y gwałtownie na oiczyznę naszą nastompleły niebezpieczeństwa, mocney ręki y opatrności boskiej doznał. W teyze y natenczas, całą dufnosć y nadzieję polożywszy, nie wątpiemy, ze y teraznieysze zaczęte rady y obmyślawania o zatrzymaniu całosci tey rzeczypospolitey tak błogosławie będzie raczył, iakoby pomnozenie chwały imienia iego y pokoiu pospolitego upewnienie im daley tym więcey w państwach Jego Krol. Mci kwitnęło. Zdrową radą takze, tak w senacie iako y w urzędnikach, nie uposzedził Pan Bog Jego Krol. Mci w tym państwie, w takim ciężkim ałowiem na rzeczpospolitą zaraz po seymie przysłym zatrudnieniu, kiedy z roznych mieisc przestrogi były o niepewney od pogan przyiazni, kiedy z samego Constantynopola o nich przeciwko nam zamysłach były wiadomosci, kiedy przez poslanca Jego Krol. Mci od wezyra y w listieci samego cesarza tureckiego iawne pogrozki nastempowały, kiedy częste wtargnienia tatarskie za wolą, (iako się tym sami chlubieli), cesarza tureckiego, a na ostatek y nastąpienie z woiski Skinder basze do Wołoch straszne było. Nastąpiła prędko, za roskazaniem Jego Krol. Mci, Jego Mci pana wojewody kiiowskiego Zolkiewskiego gotowosc sposobiona, za którą, a osobliwie ruszenia się hetmanskiego ku granicom y gotowoscią takze obywatelow tamiecznych kraioy, universalni Jego Krol. Mci pobudzonych, cofnął się nieprzyiaciel, przyszło za owym hospodarem wołoskim do traktatow, przyszło y do iakiegokolwiek z Turczyнем zastanowienia pokoiu. Lec tego niedlugie upewnienie trwało. Zaraz przeszley ieszcze wiosny miał Jego Krol. Mc. wiadomosc o pewnym gotowaniu się woisk tureckich przeciwko państwom swym. Uchwalono y publicowano wojnę do Polski, hetmanem Kalli baszę budzynskiego, wielkicy u nich w rzeczach rycerskich wziętosci, mianowano. Mullanskiemu, wołoskiemu y siedmiogrodzkiemu wojewodom ruszyc się kazano. Apparatus woienny tak wodą iako y ziemią ku kraiom koronnym prowadzono, zaczyin przyszło Jego Krol. Mci szukac sposobow, iakoby stanąc przeciw nieprzyiacielowi y iakoby iego zamysłem wstręt uczynic. Porozumiawszy się z senatem y z urzędnikami swymi, aczkolwiek zyczylby był tego Jego Krol. Mc., aby syn iego Krolewie Jego Mc. Władysław konczył iako naiprędzey to, do czego go Pan Bog, przez obrocnictwo ku niemu chęci narodu moskiewskiego, naznaczył raczył, iednak ze tak nastempowało niebezpieczeństwo, tu gdzie gwałt na spolną oiczyznę naciskał, syna swego na szancie niebezpieczeństwa y z tą do Moskwy, gwoli niemu zgotowaną, polegą obrocnictwo raczył. Iako

to zdrowa y potrzebna rada była, skutek sam pokazał, samo imię, sama sława, że Krolewic Jego Mc. w osobie swey idzie z wojskiem na Ukrainę, szeroko poszła w kraie poganskie. Takie tam było u nich rozumienie, że przy synu krolewskim iesli nie wszystko, tedy większa część krolestwa, gotowa do boiu. Sprawieło to ruszenie Krolewica Jego Mci, że nie tak, iako chciał, przybliżał się nieprzyziaciel do granic, że Skinder basza, który po smierci Kalli basze z wojski tu był posłany, ssylac się począł z panem hethmanem, który y wojskiem od Krolewica Jego Mosci posłanym y skupieniem się do niego ludzi wielu zacnych, obywatelów kraioy tamecznych, zmocniony stanął potężnie. Zaczyni do tego przyszło, że Skinder basza, bacząc potęgę y resolwowane na odpor wojsko, a nie widząc sposobu do wykonania chytrych zamysłów swych, podał drogę do tractatów, za którymi y za spólnymi namowami zastanowiony iest pewnymi conditiami pokoi. A ysz swowolenstwo kozackie y częste ich w państwa tureckie z nieoszacowaną korzyścią wpadanie przymuszało cesarza tureckiego do zniesienia mieisc tych, kędy oni swoje legowiska mają, a ztym podniesienia z państwa Jego Krol. Mci woiny, z woli Jego Krol. Mci, pana naszego mielosciwego, a za zdaniem panów senatorów, ruszył się pan hethman po zawarciu tractatów z Skinder baszą ku Kiiowowi, aby to swawolenstwo, ktore, w takich gromadach będąc, nietylko ze nas z potężnym sąsiadem zwodzie y w straszną przodkom naszym woinę wprowadzie, ale tez wszystkieu rzeczypospolitey wielkie z czasem niebezpieczeństwo przynieść może, poskromieł y w rząd potrzebny wprawił. Lec to kozactwo bacząc się byc w gromadzie niemaley, acz z przodku w uporze stanęło, za resolutią jednak hethmanską y panów commissarzów, co przy panu hethmanie byli, prędko z uporu złożyło. Przyjęli postanowienie y ordynatią hethmanską, iako na Zaporozu, bez zaczepków cesarza tureckiego, zyc mają. Gotow był Krolewic Jego Mc. pokazac w tey occasiey to, co się godzi krwi krolewskiej dla oiczyzny y zdrowiem zastompie dostoięstwo Jego Krol. Mci, całosc rzeczypospolitey, bezpieczeństwo obywatelów wszystkieu Corony, oświadczył w tym chęć swą, ale bacząc, że się tu rzeczy do tractatów miały, więc y pan hethman w takiej, iako była przy nim potędze, mógł poniekąd upatrzeć niebezpieczeństwo ukraięne, dosyc iuz pozno, gdyz rychley nie godziło się, obrocił się za radą Jego Krol. Mci y zdaniem wielu Ich Mci panów senatorów z częścią wojska swego y z pany commissarzami, z seymu do zaciągu moskiewskiego konezenia naznaczonymi, ku granicom moskiewskim.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 350 стор. 353—7; також ibidem рук. ч. 1662 стор. 308—11.

180.

Из соиъсвоі промови Евстахія Воловича, біскупа виленьскаго, під-
 канцлера В. Кн. Литовського про відносини до Турків й Татар і про
 козацьку своєволю. — Без дати (лютий 1618 р.).

Do propositęy Waszey Krol. Mci mowiac, pięciorakie w niey iest
 nam od Waszy Krol. Mci przelozone niebespieczenstwo tureckie, tatar-
 skie, kozackie, moskiewskie y inflantckie. Pierwsze troie pospolu złą-
 czone y jedno z drugiego dependet, kozacka bowiem swawola y częste
 ich do panstw tureckich incursie tak exacerbowaly y irritowaly ture-
 ckiego cesarza, yz pierwey przez Tatory musil się, niszczac panstwa
 koronne y nigdy nieoplakane czyniac szkody, potym y woiska swe
 z Skinder baszą ruszył, ze tak hardzie na granice natarli koronne, by
 sam Pan Bog a culosc Waszey Krol. Mci y mężna Jego Mci pana
 hetmiana koronnego odwaga y ich Mciow panow ukrainnych ochota
 nie zabiegła temu y nie oparła mu się, a co wiedziec iaki szwank
 odniesc by rzeczpospolita mogła y nie trzeba się na to y teraz ube-
 spieczac, aby nas zaniechac mieli, bo sama tylko z Persem woina
 zabawia sily iego, z ktorych lacna byc moze zgoda, a pogotowiu za
 lą nowego pana odiniana, który bardziey niz nieboszczyk propendet
 do pokoiu, y gdzie go z Persem uczyni, zadney nie masz wątpliwosci,
 ze się wszystkimi na nas obroci silami, gdyz y religia ich proznowac
 im nie dopuszcza y chciwosc panowania przy tych od kozakow za-
 czepkach lacno ich do tego przywiedzie. A nasze vires ieslisz takiey
 mocy podolaią, ktorey się trzy części swiata nie oparły? Lacno się
 porachowac mozemy, znaiac nuditatein et inopiam nostram. Przeto
 wszystkimi silami radzie nam o tym potrzeba, iakobysmy tak stra-
 sznemu, a nader bliskiemu, poki nam ieszcze Pan Bog uzyczą czasu,
 zabiegali niebespieczenstwu y plonną nie ubezpieczali się nadzieią.
 iakosmy to dotąd uczynieli, gdyz initium calamitatis securitas. Radzę
 tedy prius omnia consilio, quam armis experiri, gdysz armis żadną
 miarą takowey nie podolamy mocy. Pierwsze consilium causam et
 occasionem huius mali tollere, to iest kozacką poskromic swawolą, od
 ktorych domi forisque strzedz się potrzeba, bo więcey u nas iest chło-
 pow anizeli szlachty, a servilia bella są periculosa. A to Jego Mc pan
 hetman koronny z drugimi pany comunisarzami od Waszey Krol.
 Mci zesłanymi, początek y wstęp uczyniel w tym dobry y pewne z ko-
 zaki zawarł postanowienia, ktore y trzymac y do skutku przywiesc
 omnino potrzeba: dawac im pewny iurgiel, podawac nad nimi star-
 szego przysięgłego wodza, pewny miec ich numerum dla strazy na
 Dnieprze, czolny im pobrac y popalic, ktorymi na Czarne morze wy-

iezdzią, panom starostom ukraińnym przykazac, aby ich w karze przystoiny mieli, zywnosci nie dodawali, kupic się nie dopuszczali y wszelkim posobem sweywoli ich zabiegali. Drugie consilium: posła wyprawic do Turek wielkiego, zacną, rostopną y wziętą osobę, któryby z nowym cesarzem odnowił pacts y z Skinder baszą stwierdził transactiā, a pokoiem rzeczpospolitą od nich ugruntował, czego snadz y sami affectuiā Turcy y o prędkie wielkiego wyprawienie posła sollicituiā, gdyz nowy cesarz honori sibi ducel takowe poselstwo. Zyczyłbym y tego, aby zawsze zwyczajem inszych panow ordinarius poseł W. K. M. mieszkał y residował w Carogrodzie, któryby invigilaret sprawom rzeczpospolitey y wczas ostrzegal y zabiegal do niezgody powstaiącym occasiom, y wiele innych z tego mogłoby się pokazac pozytkow. y niedarmo uczciwymi szpiegami politycy takowych posłów nazywaiā, consilia et occasiones vicinorum przez nie expiscando. Tatarow, maiąc z Turki pokoi, upominkami zatrzymac nietrudno, trzymaiąc się w tym dawnego przodkow Waszey Kr. Mei zwyczajem, tylko y pewny obmyslic na to trzeba sposob y onego nie opuszczac. Zydowskie pogłowne, składne, czwarty grosz y co inszego, co by temu wydolac mogło, obroci y destinowac na to, a tym sposobem nieoszacowaney w rzeczpospolitey ochronie szkody, nie tylko dorzesney, ale, co naiżalniejsza, dusz ludzkich. Rozumiem iednak, aby na postrach poganom y pospolite ruszenie ogłoszone było, y quarciany żołnierz aby był w sluzbie y w przyległosciach tamtych rozłożony, gdyż fama bella constant.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 350 стор. 361—6.

181.

a) Станіслав Жолківський до Жигимонта III про близьку небезпеку турецької війни. — Жовква, 28 червня 1618 р.

b) Безіменний лист про турецькі замисли; довські козакки зробили шкоду в Туреччині. Турки підозрівають, що це були козакки з Польщі.

Maiasniejszy miłosciwy Krolu, panie, panie nasz miłosciwy.

Iakie się wiadomosci ponowily z Constantinopola posylam Waszey Krolewskiej Mosci w liscie Oltwinowskiego, nie mogę wiedziec, co jest, bom go nie mogł wyrozumiec, ale mniemam, ze z braci jego który jest przy dworze Waszey Krolewskiej Mosci, który ten list przeloży. Przy tym liscie była karteczka od onegoz poddanego mego cyframi takze pisana, posylam icy przepis Waszey Krolewskiej Mosci, zkąd się iusz odzywa, ze nie tym umyslem idzie tu Skinder basza, aby zamki budowac, co y z razu się nie zdalo, ale iakosmy si^o do

myslawali, ze woyną chce natrzec na panstwa Waszey Krolewskiej Mosci. O wielkoscí woysk poganskich zadney wątpliwosci niemasz, iakos iuz Tatarowie pogotowiu są w polach w niemaley lidzbie, o czynu y gospodar sam wołoski daie znac, który list posylain Waszey Krolewskiej Mosci. Iako przedtym nigdy nie schodzilo się na obmyslawianiu Waszey Krolewskiej Mosci o przezpieczenstwie rzeczypospolitey, nie wątpię, ze y teraz, ileby iedno sposobow stawalo, raczysz o tym Wasza Krolewska Mosc rozmyslac, do czego tez y ia staraniem y pilnoscia się swą przykładam, iakoby się mogl wstręt uczynic temu nieprzespieczenstwu. Lecz, (iakom y pierwey do Waszey Krolewskiej Mosci pisal), w takowym gwałtownym razie y nieprzespieczenstwie nie upatruia inszego pewniejszego rzeczypospolitey praesidium, iedno z qwarty, która iesze nie iest przyniesiona. Ale y z tey niewiele za podniesieniem woysku zoldu ratunku miec moze, mniej iednak namowy ludzkie się oglądaiac, ale uwazaiac gwałtowną rzeczypospolitey potrzebę, tak myślę uczynic, zeby zoldu zmniejszic, zaczym więcey by sie zolnierza sposobic moglo. Alec y o ludzi sluzebnych nie tak lacno, lubo by to y pieniądze byly; wygynęło ich niemalo przez te wołoskie niepotrzebne woyny, potracili konie y rystunki. Patricii zas opuszczili sluzbę oyczyzny; wbdzy chocby chcieli, sposobu y dostatku nie maia. Słaba nadzieia zgoła gotowosci naszej przeciwko tak wielkim poganskim nawalnosciom. A do tego y panowie deputaci, widzac takową gwałtowną rzeczypospolitey potrzebę, ani ządaniu Waszey Krolewskiej Mosci przez Iego Mosci Xiędza Sekretarza wielkiego, ktoregos Wasza Krolewska Mosc posylac do nich raczyl, ani tez prosbom y przestrogom moim mieysca dali, leda, iako widzę, odprawili Iego Mosci Xiędza sekretarza. Piszę iednak y znowu do nich, daiac znac o tym, co mnie dochodzi y na co się zanosi; nie wiem, co daley zechcą uczynic. Vniuersity tez po Koronie zdalo mi się takie rozeslac, iako to z copiey raczysz Wasza Krolewska Mosc zrozumiec. Z tym y powtore unizone sluzby moje etc. Z Zolkwy, dię 28 iunii 1618.

(Cedula)¹⁾. Osmnastego maia byla tajemna rada o uczynienie nieznosnych szkod kozakow dontskich wychodzących, którzy nieznosne szkody uczynili na Morzu czarnym; poseł niderlandski y wenecki udali, ze to z naprawei Polsky, ze tamtędy poslano swoich kozakow, a to uczyniono dla przeszkody woyny moskiewskiej. Poslano do Skinder baszy, aby co naprędzey z woyskiem, Tatarow wziawszy, zamku budowac, aby koniecznie uderzyli do Polski y szedl tak gęboko, poki moze, nawet by do Krakowa albo do Warszawy, (czego racz P. Boze zacho-

¹⁾ Се листок присланий з Константинополя — про щого згадує ся в листі.

was y zamysli odmienic). Dla P. Boga bądźcie na pogotowiu, a posłom iego niwczym wiary nie daicie, bo wiem, nic dobrego nie myślą; wszakem dal znac o Tataarach, co do Polski do was mieli isc dwudziestego trzeciego maja:

Бібл. Чорторийских рук. ч. 361 стор. 217—218. Заголовок: Copia listu od Iego Mosci pana kanclerza koronnego do Krola Iego Mosci; але сей заголовок мабуць хибний; лист писаний в Жовкви і своїм тоном вказує на Стан. Жолкевского. Жолкевский мав в Константинополі слугу, котрий подавав йому звістки (пор. Pisma Żolkiewskiego ed. Bielowski стор. 509, 511); про сього слугу є в листі.

182.

Махмет баша каймакан до Жигмонта III; просить стрпмати жокаків від походів в турецькі землі і віддати Титарам гарач. -- Б. м., початок вересня 1618 р.

(Po zwyczajnych tytułach). Gwoli trzymaniu przymierza y pact z niezwycięzonym cesarzem ottomańskim mam przysłużającą czesc y przyiaźń dla dobrego pospolitego Zaczności Waszey przyiacielowi swemu opanowawszy, przyiaźnie wiadomo czynię, iż teraz z dworu Zaczności Waszey z między narodu nazareńczykow z rąk Mikolaja Koryckiego list przyiaźliwy Zaczności Waszey oddany mi jest, który u uczciwością wziąwszy, a pilno przetlumaczyć kazawszy, wespol przy liscie Najasnieyszemu Cesarzowi Panu niemu należącym dostatecznie wszystko przed podnózek stolice ottomańskiej odniosłem. Co gdy według punktow rozbierane było, cokolwiek zwykley uczciwości zobopolnemu pokojowi y znowu postanowionemu albo odnowionemu przymierzu dobrego się widziało, aby mocno trzymane było, starać się mnie przystoyno jest, a przerzeczonego posła nie zabawiać, nazad zarazem do Zaczności Waszey odesłałem. Co tedy za punkta były listow, tak do Najasniejszego Cesarza iako y do mnie przyiaciela Zaczności Waszey, więc y do hetmana y kanclerza zaczności waszego przez tegoż posła przyniesionych, w swym liscie szeroko powtarzać nie potrzebno widząc, królko pisac zdalo się. Od Zaczności Waszey przyiaciela naszego z dawnych czasow, takze od przodków Zaczności Waszey z cesarzami ottomańskimi wprzód będącymi przyiaźń y przymierze iako bez żadnego uszczerbku trzymane było, wiadome jest, któremu kozackie lotrostwo niedawnych czasow pojawione, jest przeszkodą niemałą. Monarchom wszystkim y tu y na onym świecie najpożyteczni ysa aby pod mocą ich będący poddani od wszystkich krzywđ y złego ubezpieczenia mając, w pracach y zabawach swych spokojnie żyli, toż dostoięństwu

Zacności Waszey y wierze waszey pożyteczna, abyście kozackie lotrostwo od szkod w państwach cesarza pana mego, a tatarskim zaś od państw pod Zacnością Waszą będących, a szkody poddanym Zacności Waszych czyniącym swoim obmyśliwaniem zabiegali, a tym sprawom, które są napisane w liście cesarskim, więc y w liście moim do hetmana Zacności Waszey pisanem, niczym nie pogardzając, abyście Zacności Wasze dość czynić kazali, więc przeszley ziny sam będącego posła waszego postanowione y umowione upominki hana tatarskiego aby prędko odesłane były, więc y zimą aby hetman zacności pilności przyłożywszy, lotrostwo kozackie wygubił y pokazał, żeby już więcej o tym mowy nie było. Więc na przeprawie Tehin użwaney dla budowania zamku obiema stronom pożytecznego naznaczenie Skinder basze przyjaciela Zacności Waszey z wszystkim tam idącego, aby Zacności Waszey nic nie obrażało, wszakże y przeszlego roku żadna szkoda od woysk naszych państwowi zacności nie stała się. Tegoż roku, że Skinder basza y woyska nasze na tę posługę naznaczone przeciw pokłonu y nowo postanowionemu przymierzu nic przeciwnego czynić nie będą, pewni bydz mamy y poki z naszej strony paktom y przymierzu y postanowionym artykułom dosić się dzać będzie, od was że żadney zaczepki nie będzie, upewnieni będąc, aby się tym sprawom dosić stało, starania swego Zacność Wasza przyłożyć chcecie. Zlatymi pokoy boży nad dobremi niech będzie. (Data też ma bydź, co w liście od samego cesarza, ale nie była tu napisana: we przodku miesiąca ramasana 10 27 roku)

Бібл. Чорторітських рук. 611 стор. 413—415; ibidem Тека Нарушова ч. 110 стор. 977—932. Заголовок: List od kaimakana Mahmet basze do krola pana Zygmunta III przez pana Mikolaja Koryckiego.

133.

З королівської інструкції на камінецькій соймці; про татарський набіг, про небезпеку турецької війни й козацьку свосволю; 26 жовтня 1618 р.

Wyciąga to na Ięgo K. Mci panu naszym miłosciwym powinność sama, ysz za wielkimi ni-bezpieczeństwami, y gwałtownymi potrzebami, które na tę Koronę raz po raz następnia, po seymu przeszlego pracach y kosztach nie wychnawszy, znowu o potrzebie rzeczypospolitey przemyslawac, znowu o bezpieczeństwie iey radzić, znowu na seym przed czasem w prawie opisanym poddanych swych Ięgo K. Mci zwoływac przychodzi. Nie zyczy pewnie Ięgo K. Mc tak częstych utrat, ktorými dostatki private niszczią, nie zyczy y trudow, które kazdy, oiczyznę miłuiący, pod ten czas naiwięcej ponosic musi, y Pana Boga

o to prosi, aby za panowania iego Rzeczpospolita wszystka pokojem pożądanym y rzeczy domowych pomnożeniem fortunnie zakwitnąwszy, tak częstych zjazdów y zwodów nie potrzebowała. Dalby to Pan Bog, aby całość Rzeczypospolitey y bezpieczeństwo iey tak mogło być zewsząd dobrze obwarowane, żeby bez tych powłok tak częstych, w jednostajnym szczęściu y w statecznym, a nieodmiennym pokoiu wcale zostawac mogła. Lecz ysz rzeczy wszystkich na świecie jest takowa vicissitudo, że nie w sobie gruntownego, nie statecznego mieć nie mogą, przypadają zaś tym na Rzeczpospolitą casus et pericula rozmaite, które y pospolitego trybu ustąpić y dla dobra pospolitego wszystko, co iedno może być człowiekowi na świecie pożądanego, odważac przymuszają. Acz gdyby się na przeszłe czasy obeirzec y dobrze wszystko uważać miało, ledwieby nie przy nas samych zostawała takich na Rzeczpospolitą nawałności y tak częstego seymowania przyczyna. Wiecie W. M. dobrze, ysz we wszystkich przypadkach y potrzebach na Rzeczpospolitą przypadających, najprętsze y najgruntowniejsze jest poratowanie y iakoby lekarstwo iakie, zgromadzenie y namowy seymowe. Teraz, iako się to lekarstwo nadawa, świeżym przykładem blisko przeszły seym być może. Przestrzegał iego Kr. Mc o niepewnym z Turczyńcem pokoiu, przestrzegał o trudnym imprezy moskiewskiej, a ledwie podobnym w tak krótkim czasie, skonczeniu; przestrzegał o prędkim prędkiego Tatarzyna w państwa koronne naiezdaniu. Coż, kiedy nie siły rady y oicowskie starania y obmyślaniania iego Kr. Mci, żeby się było wczas y nie obalając na ostatni dzień, a podobno na ostatnich kilka godzin, tak gwałtownych spraw y potrzeb Rzeczypospolitey do conclusiey gruntowney y doskonałej seymu przystąpić mogło. Stało się na tym, aby Turczyńca przez posła zatrzymac, moskiewską woinę skonczyć w tym roku koniecznie, Tatarzyna upowinkami zatrzymac. A te były principia capita conclusiey seymowej. Dalei, iesliby Turczyńca pokoiu nie chciał trzymac, iesliby się moskiewska woina tak prędko cum dignitate Rzeczypospolitey skonczyć, iesliby Tatarzynowi więcey praeda, którą u nas, (sromota mówić), co rok bierze, nizli upominki podobała się, o tym nic się gruntownie, nie statecznie, nie na potym trwałego nie postanowiło, na który nierząd y nieopatrzność patrząc, nieprzyjaciel, serce więtsze bierze, a iego Kr. Mc boleć, a Rzeczpospolita wielką szkodę z hanbą y sromotą odnosić musi. Czego iusz rzeczą samą, przez ten mały po przeszłym seymie czas, doznawszy rzetelniey teraz po szkodzie y pilney o tych wszystkich rzeczach radziby iusz potrzeba w tey ieszcze iakieikolwiek ciszy, poki wždy ieszcze ta burza, która zewsząd nad nami się wieszka, na nas nie spadnie. A yszby się tym porządniey postąpić y do ob-

myślawnia oiczyzny miley pochop więszy podac mogli, przydzie
wprzod na czoło wielkie niebezpieczeństwo tureckie y tatarskie wysta-
wic y pilnym w nie okiem weirzec. Pomnicie W. M. dobrze, w iakich
niebezpieczeństwach przed seymem przeszłym od pogan, tak od Tatar
y od Turkow constituta była rzpta, a iako iednak za laską y pomocą
bożą, za obmyślawniem Jego Kr. Mci, za przestrzeganiem y czulością
Jego Mci pana hethmana koronnego y za ochotą gorącą ludzie zacnych,
uczynił się wstręt temu nieprzyjacielowi. Była nadzieia pokoju, spisane
były condicie, spisane pacta, sami poganie dawali to znac, ze wie-
cznymi czasy ten pokoi miał trwac, gdyby się kozacka swawola zaham-
mowała y gdyby w panstwa cesarza tureckiego niazdom się droga
zagrodziła. Zaczyn w tey nadziei, o to seym walny był przez Jego
Kr. Mc. złożony, na którym iednak było to proponowano W. M., ze
się na to spuszczac niebezpieczeństwo niebezpieczno, ze trzeba byc na
obie stronie y na przypadek kazdy gotowymi, ledwie bowiem podpisy
tractatow, z tym poganstwem uczynionych, oshły, iako prędko Kanty-
mir murza wpadł na Pokucie, co wielkie podeirzanie o niepewności
tego pokoju uczynic mogło. Azeby z nas do wzruszenia y rozlagnie-
nia przymierza przyczyna zadna nie była, lubo iuz czas się był dobrze
spodzdzil, szedł iednak pan hethman koronny zarazem z woiskiem
przeciwko kozakom y choc tak w scisłym czasie za pomocą bożą przy-
wiodł ich do posłuszeństwa Iego Kr. Mci y, zeby occasiey tak snadney
nie mieli wpadac przez morze na tureckie włosci, czołny y inne statki
ich wodne porąbac y popalic roskazał y samych, nieniał wszystkich do
Moskwy na służbę Krolewica Iego Mci za pewnym zoldem zaciagnął,
zeby raczey na pożytek rzeczypospolitey y sławę Krolewica Iego Mci
robili, a nie na zaiątrzenie y rozdrażnienie nieprzyjaciół koronnych.
O czym gdy się daley przemyślało, gdy tesz iuz poseł wielki do
cesarza tureckiego wszystkę miał pogotowiu wyprawę, nad wszystko
nasze spodziewanie y nad ubezpieczenie o pokoiu, który miał byc
według tractatow takrocznych, wpadła w panstwa koronne szarancza
tatarska, która wszecz y wzdłuż zagony rospusciwszy, szkodami wielki-
mi, mordami niesłychanymi, zabranieo ludzi w niewolą, okrutnie
włosci pokuckie y ukraiinne spustoszyła. Zaczyn zdało się Iego K. Mci
posła wielkiego dla takowego niebezpieczeństwa do czasu zatrzymac,
a tymczasem ieszcze przed seymem przeszłym swego do Constantino-
pola komornika Czudowskiego wyprawic był raczył, któryby przeszlego
roku pokoi postanowiony na pamięc im przywiodł y oznaimił o tey
incursiey tatarskiey, które tez oni władzą swą skrocie y zahamowac
mieli. A to sposołu z Czudowskim przyszły listy do Iego Kr. Mci od
cesarza tureckiego terazniejszego Ossmana przez Achmet agę, w któ-

rych dawał znac Iego K. Mci, ze mu cesarstwa ustąpił Mustapha, strij iego, y ze chce wszystkich przymierzy, według starodawnych zwyczajow y pact, według niedawno zawartego z panem hethmanem a Skinder baszą pokoju, dotrzymac, lubo to od kaimakana, który teraz na miejscu jest wezyrowym, rozne y daleko ostrze przy tymże cesarskim liście pisanie było, w którym y zamkow koronnych znoszeniem, nowych budowaniem dla pohamowania kozakow groził y odpowiadał. Zaczym, za radą y zdaniem panow senatorow, zatrzymawszy tu pomienionego Achmet agę, posłany od Iego Kr. Mci jest sekretarz Korycki z listem do porty, uskarżając się na te tak częste incursie tatarskie, tudziesz y na to wieszszanie się woisk tureckich nad panstwy koronnymi. Bo w tymże prawie czasie Skinder basza ruszył się z woiskiem swym ku panstvom Iego K. Mci, a wprzod zeinknął na nas drugi raz colluniem, ktorey acz niektorzy ludzie zacni y w rycerskim dziele dobrze biegli, z wrodzoney narodowi naszemu spanyalosci, szli smiele y nieustraszenie w oczy, iednak wielkoscia ogarnieni, męstwem wprzod poganinowi nic nie dając, pose musieli y dla oiczyzny swey miley krwią swą pola one pokropiwszy, przy całosci braci swych, przy niesmiertelney sławie, przy obronie wiary chrześcianskiej, gardła swe położyli. A poganin zadney iuz nie mając przeszkody, zadney nie czując gotowosci, głęboko się w Pokucie zapusciwszy, szablą y ogniem ono plondrował, w brzydką niewolą pogańską ludzie zabierał, tak, ze rapacissimae genti y ręka snac iusz do zabierania y lyk do wiązania nie stawało, a co naizaloscijsza, snac pogardziawszy podlego stanu ludzmi, krwią tylko szlachecką drapiezne ręce okrutnie napelniali. Iako wiele ludzi zacnych poimanych, iako wiele panienek shanbionych, iako wiele na cenę niesłychaną oszacowanych, co styd y zal wspominać y wymawiać nie dopuszcza. Nieszczęśliwa oiczyzna, która na ten hak natenczas, na taką ludzi niestworę przyszła, ze temu brzydkiemu poganstwu odiać się nie moze. Po tak wielkiej, a dawno niesłychaney klęsce, iaki strach po wszystkiey Koronie ludzi zdiał, mniej potrzeba o tym, iako o inszey rzeczy wiele mowić. A nie bez przyczyny pewnie padł strach tak wielki, bo stanął Skinder basza z woiskiem swym w Wołoszech, a galga, posmakowawszy y inszych hord nieznaiomych y w tych tu kraiach europejskich niebywałych, niemałe woiska sobie przysposobiwszy, odwrot od nas obiecował. W takowym tedy razie Iego K. Mc pan nasz miłosciwy, który nad całosc rzeczypospolitey y nad swobodę y pokoi poddanych swych nic miłszego, nic požądanszego nie mając, lubo z przeszlego seymu subsidium ordinarium wzruszenia pospolitego, ktorego więc rzeczpospolita w takowych raziech zazywac zwykla, w ręku swoich nie miał, musiał się iednak

do tych udac sposobow y szrodkow, ktore in promptu byc mogly. Przetoz universalny rozeslal, listy do tych, ktorzych znaczniejsze sa w tym krolestwie dostalki, rospisal. Pana helmana z woiskiem quarcyanym, ktorego tak wiele, iako vircs quarty wynosily, necessario przyczynic sie musialo, do obozu obrocil wszystkich, goraco do obrony oiczyzny pobudziel, na koniec, ysz z roznych mieisc dawano znac, iakoby Skinner basza sabbathow z Węgier na Korone miał spuscic, y lassy ku Węgroin zarabac y drogi zawalac roskazal. A to zdarzył Pan Bog, ze ta culosc Iego Kr. Mci y to oicowskie obmyslawanie wzieto skutek rzeczypospolitey pozyteczny. Znalzli sie ludzie zacni, oiczyzny goracy y skuteczni inilosnicy, ktorzy ani koszta ani zdrowia nie szanujac, ani lat podeszlych, poszli voluntarie do obozu, chcąc murem się za oiczyznę zastawic y tę hanbę, ktora się między obcyni narody rostrząsła, dzielnością zniesc z tej Korony. Nalazła się y taka ochota w niektórych woiewodztw obywatelach, ze za unwersalny Iego Kr. Mci populariter szerzyc się ofiarowali. Lec ysz prawa bronią belli divisionem, bronią y bez seymu pospolitego ruszenia, z wielką wdzięcznością Iego Kr. Mc tę ochotę przyjąwszy, gotowszych do obozu wezwal, drugich, aby ostróżnie w domach swych siedzieli, oicowskie napominal. Za takim zabiegiem, za taką pilnością y staraniem, a to nas Pan Bog ieszcze zachowal, a to zaiątrzonemu poganstwu do konca rozwiesc się nie dopuscil, bo nie taino to jest W. M., ze ten poganin, lekce sobie powazajac narod nasz, teraz swiezo wszystką mocą natarl na woisko nasze y przez cały niemal dzien harce zwodzac y ludzmi naszymi, nie odnionszy zadney pociechy y korzysci, nazaiutrz z woiskiem odstąpiel y w stronę ku Wołyniowi uderzył, gdzie głęboko zagony wpusciwszy, srogim woiovaniem y plondrowaniem mało kiedy slychanym kraie tamte niemal wszystkie, a osobliwie ludzi zacnych y przednich, ktorzy iedni osobami swymi w woisku Iego K. Mci byli. drudzy znaczne poczty ludzi rycerskich tamze wiele mieli, wielkie y szerokie majątnosci funditus zniosl y w niwecz obrocil. Za którym aczkolwiek woisko Iego Kr. Mci prędko postompielo y ruszylo się, dla prędkosci iednak, ktorey ten nieprzyjaciel zwykl zawsze zazywac, doisc y zaskoczyc go nigdzie nie moglo, bo tez nie bawiac się dlugo, ku Czarnemu szlakowi obrocil y tamtędy uszedl. Poki tedy ieszcze placu y czasu do radzenia o sobie y o calosci rzeczypospolitey W. Mciom zostawa, zazywacie W. M. tej occasyey, ktora Pan Bog ieszcze podawa, chcieimiy wszystkim zabiegac nastęmpuiącym niebezpieczeństwom. Iusz to po dwie lecie probnie sly doswiadcza potęgi naszej Turczyn y Tatarzyn z wielkim wstydem naszym u ludzi postronnych, co rok szabłą y ogniem płoczce panstwa koronne; nie dawacie W. M. sobie tego perswadowac, aby

iuz mieli quiescere, poki się tey colluuiem tatarskiey w ich koczowiskach nie nawiedzie, poki mężnie w ich ziemi na nich się nie natrze, poty się im odiać mało podobna rzecz; Turek zas, choć y pacta staną, pewnie a pewnie, z Persem się uspokoiwszy, na nas się rzuci y wszystkie tu swoią potęgę obroci. Te są przestrogi od wielu panow chrześcianskich y od samych ze ich poddanych, a nawet y z samego Constantinopola te wiesci pewne są. Ale oprócz tego mamy oczywiste experimenta terazniejsze, ze iezeli teraz zatrudniony wojną perską na nas się porywa y zginienia naszego, na pacta się y pokoi tak swiezy nie oglądając, szuka, cosz będzie czyniel, gdy woinę tę uprzatnie y przydzie do ulacnienia, o które mu pewnie trudno nie będzie, gdyz iuz bez pochyby tak Persom, iako y Turkom przez tak długi czas ustawiczne arma bardzo się naprzykrzic musiały. Macie tedy iawne y iasne niebezpieczeństwo, ktorego się iuz rękoma dotykamy, a niebezpieczeństwo wielkie y gwałtowne. Iuz tu trzeba czuc bardzo, o sobie trzeba myslic, trzeba radzie y prędko y rzetelnie y ostroźnie. Obchodzi W. Mciow, a słuszenie, naimniejszy uszczybek na wolności, albo swobodzie; tu iuz nie o wolność tylko idzie, ale y o obalenie tak wielkiego krolestwa, nie o sławę narodu, ale o całość rzeczypospolitey, nie o rozprzestrzenienie granic, ale o zgubę wszystkich praw y wolności, o upadek wszystkich dostatkow y majątności, a ze się krotko powie, idzie o zdrowie y o bezpieczeństwo zon, dziatek y wszystkiego, co macie, idzie o nabożenstwo, idzie o wiarę chrześcianską, z czego by wszystkiego W. Mciow, (strzez Panie Boze), y potomstwo W. M. okrutny ten tyran bez wątpliwosci złupił y poodzierał. Ale ysz to wszystko laciniey kazdego rozsadek uwazyc, niz mową rostrząsnąc moze. przydzie iuz to tak o tych wszystkich niebezpieczeństwach tureckich y tatarskich przelożywszy, postąpić do rzeczy moskiewskich, które za pierwszym nastąpieniem Krolewica Iego Mci szczęśliwie się nadawały. Bez rozlania krwi, prędko w scisłym czasie przed zimą, przeszły pod władzę Iego Wiazma, Drohobuz y inne nieposledniejsze w tym tam panstwie szerokim osady. A kiedy by była zima tak fortunnego zapędu nie przerwała, wielka była nadzieia, ze y drudzy iuz by byli dotąd Krolewiczowi Iego Mci czołem uderzyli y za pana go przyjęli. Lec ze na seymie przeszłym stanęło to, aby koniecznie iakimkolwiek sposobem w tymze roku woina się moskiewska skonczyła, przyszło zatym panom comissarzom y Krolewiczowi Iego Mci tractatów ledwie nie zebrac u nich y według uchwały seymowoy wszelakich do skonczenia woiny sposobow szukac. Ale chytry narod z natury swey poczuwszy, (iako to u nas nie jest tajemnego), o takiey rzeczypospolitey intenciey, wprzod wielką część lata zwłokł przeszłego,

nadzieję czyniąc o tractowaniu, potym, gdy iuz barzo mało pory wo-
ienny zostawało, (lubo panowie commisarze, chcąc ich przywiesc do
tractatow, ultro im podawali hramoty opasne, ktorych oni przedtym
pilnie się domagali), krnąbrnie y opornie stawic się na te tractaty nie
chciał, tę sobie uknowawszy phantazyą, że według tej uchwały sey-
mowej miał wszystkiego Krolewicz Jego Mc odbiezec. To samo y do
tego czasu trzyma w oporze nieprzyaciela, tak że nie tylko się do
stanowienia iakiegoszkolwiek pokoju skłania, ale y zkądinąd ratunkow
maca, naszych, gdy się okazała, poda, naiezdza, nasyla, lekce powaza
y pewnie nie uspokoi się hardy ten y zły naród, poki mu się na karki
nie nastąpi. Ma tę pewną Jego Kr. Mc wiadomosc, że y u tureckiego
cesarza przez posły swe y u hana tatarskiego posilkow y ratunkow
zasiągał; moze byc, że za ich poduszczeniem y namową tak ciężkie
y tak okrutne w kraie nasze uczynili incursie. Cozby sobie o tym na-
rodzie, gdyby trochę wytchnął, obiecowac, kiedy teraz tak nachylony
zadła iadu swego ku nam hamowac nie moze? Nic nie schodzi na
ochocie Krolewica Jego Mosci, nic na czulosci y staraniu panow com-
misarzow y pana hetmana wielkiego lithewskiego, nic na mężkich
przewagach y dzielnosci sławnego rycerstwa, wszyscy iednostainie, nic
u siebie kłopotow podroznich, nic niewczasow woiennych, nic odwagi,
zdrowia, nic ciężkiego głodu y zimna dla rpty, dla sławy panstw
tych nie wazą, dziełem rąk swoich narodowi naszemu sławę wieczną,
rptyeżyteń y rozszerzenie granic chcą pozyskac. Ze iednak do tego
czasu spei non respondit fortuna, naiwiejsza to była przeszkoda, że na
wytrwaną chciał isc nieprzyjaciel, to zamniemanie mając, że skoroby
lato upłynęło, uprzykrzony też tej woiny koniec byc miał. Czego po-
strzegszy panowie commisarze pospołu z Krolewiczem Jego Mcią, straci-
wszy o tractatach wszystkę nadzieję, ruszyli się z Wiazmy z woiskiem
przeciw dumie ich głębiey w ziemię nieprzyjacielską y za pomocą bożą
ruszyli się szczęśliwie, bo za podciągnięciem pod Mozaisk, utarczki czę-
ste z nimi miewając, nigdy gory nie otrzymali. Po kilkuset częstokroc
ich na placu zostawało, teraz świezo Biała, zamek y fortecza niepo-
slednia, która w tył naszym zostawała y przeszkodą wielką była, w ręce
Krolewica Jego Mci przysła. Z drugiej strony woisko kozackie potężnie
na nich następuie, czyniąc im dobywaniem zamkow y pustoszeniem
ziemię wielki postrach. Jusz a to y pod stolicą samą stanął Krolewicz
Jego Mc z woiskiem swym y nadzieia w Panu Bogu, że niedługo do
skutku požadanego ieczy wszystkie przyse by mogły, kiedyby stalosc
y statecznosc, bez ktorej zadne się dzieło nadac nie moze, w nas była.

Бібл. Чорторійских рук. ч. 350 стор. 279—88; бібл. Ягайлонська
рук. ч. 166 к. 89—92; ibidem рук. ч. 166 к. 376—8.

184.

З інструкції слонимського повіту на сойм — 1618 р.; козаків треба привести до послуху, але без тигарів на річпосполиту.

O uspokoienie granic ukrainnych od Tatar y wprawienie w rezę posluszenstwa kozakow panowie poslowie nasi iako z naylepszym rzezczypospolitey. oyczyzny naszey¹⁾ w tey mierze z stany koronnemi, nie zaciagaię zadnych na rzeczpospolitą ciężarow, ktoreby na potym nieladaiak potrudzić onę mogli, znosic się maia.

Бібл. Чорторйских рук. ч. 110 стор. 1035—1040.

185.

Условини дворічного перемир'я подані султаном: Татаре не будуть входити в річпосполиту, козаки протягом сього часу будуть покарані. — Б. м. і д. (1618 р.).

Cum preteritis annis in confiniis potentissimi Turcarum imperatoris et Regiae Maiestatis regnique Poloniae multa damna fuerint perpetrata ob utriusque partis subditorum dissidia, propterea illustrimus dominus Zkender bassa, simulque regni Poloniae commissarii anno preterito nonnullos super hoc negotio concluderunt articulos, post quam conclusionem, hinc inde punctis nequaquam observatis, factum est, quod pacis tractatio optatum finem, prout sperabatur, obtinere minime potuit. Hac ergo de causa ut conditiones illae, quod antiquitus inter augustissimam domum otthomanicam et regnum Poloniae exstant, et ultimo loco etiam conclusae fuerunt, magis atque magis stabiliantur, accepit ad excelsam portam illustrimus d. Petrus Ozga, capitaneus trembowlensis, serenissimi regni Poloniae orator, qui quidem coram illustrissimo ac excellentissimo domino supremo wezyro dicit et affirmat articulos pacis, ultimo loco per regni Poloniae commissarios cum praefato illustrissimo domino Zkender bassa in castris conclusos, ad huc in suo robore ac firmitate permanere eosque in omnibus illorum punctis et particulis inuiolabiliter observari debere ab utraque parte. Verum, quia hinc iade post dictam transactionem et articulorum conclusionem nonnulla damna et excursions evenerunt, ex parte potentissimi Turcarum imperatoris promittitur ac spondetur Tartaros in futurum nullo modo offensuros sive invasuros et regnum Poloniae, neque illius provincias ac ditones, sed iuxta praedictorum articulorum transactionem coercebuntur ac in officio retinebuntur. Etsi fortasse ob aliquem casum, quem Deus avertat, intermedia hac transactione ipsi

¹⁾ Тут пропущено одне слово, нап.: *pożytkiem*.

Tartari in Poloniam excursionem fecerunt, Turcarum imperator tenebitur ad reficienda regno Poloniae omnia damna, qua de causa fierent. E contra prefatus dominus orator regis serenissimi ac regni Poloniae promittet ac se obligabit, quod kozacy nullo modo intrabunt mare nigrum, nihilque in provintiis ac ditionibus otthomanicis iniuriae inferrent, alias quod serenissimus rex ac Poloniae regnum omnia damna imperatori otthomanico reficiat ac persolvat damna ista, quod forsitan hinc inde hoc temporis intermedio evenire possent. Iudicabuntur ab utriusque partis commissariis iuxta eorum conscientiam, quorum iudicio unaquaeque pars acquiescere debeat ac sibi reciproce satisfacere. Hoc aut intellegitur perdurare debere per totum curremtem ac praesentem annum et non ultra, in quo rex serenissimus ac regnum Poloniae tempus et commoditatem habebunt coercendi kosacos eosque retinendi intra regni fines. Nam eo transacto et potentissimus Turcarum imperator ac serenissimus rex Poloniae regnumque ipsum Poloniae ad invicem obligati erunt et tenebuntur tam antiquos pacis tractationes et conclusiones, quam etiam articulos anno preterito conclusos, inviolabiliter observare, in omnibus eorum punctis ac particulis absque ulla diminutione seu tergiversatione et expresse prohibeantur omnes tam Tartarorum, quam kosakorum excursiones sub poena confiscationis omnium mercium ab utraque parte.

Бібл. Чорторпійських, Текн Нарушевича ч. 110 стор. 975—6. Заголовок: Conditie od Gratiana podane panom Polakom imieniem cesarza tureckiego. В році дата: 1618.

136.

Станіслав Жолкевський до Жигмонта III — про відносини до Татар й Турків і інші українські справи: Скіядер баша листом закликав козаків до повстання против Польщі; козаки приборкані комісією перевели між собою в'язи. — Камінки, 15 падолиста 1619 р.

Dnia wezoraiszego przyiachalem tu w ten kraj, zostawiwszy Vkrainę za laską bożą za szczęściem y porządnyim Waszey Krolewskiej Mosci obmyslawaniem w dobrym y spokojnym przespieczestwie. Pysalam Waszey Krolewskiej Mosci, co mi pisał hospodar woloski; copia listu od wezyra wielkiego do niego pisanego, z czego znac, ze się v Porty contentują tym zastanowieniem pokoju. Więc y o caru tatarskim, co hospodar pisze, mniemam¹⁾, ze y do Waszey Krolewskiej Mosci, ale y ia list svoi posyłam, ze y ten chce się hrac do przyiszni

¹⁾ „mniemam“ пропущено; доповняємо з листу поданого у Беловського Річма St. Zółkiewskiego с. 265.

Waszey Krolewskiej Mosc. Tez to pewna, co gospodar pisze, bo y zinađ mam o tym wiadomosc dowodną, ze nie ustaie aemulatia między carem krymskim a Sakin Kiereiem soltanem. Tatarowie sami, ktory teras y mnie w Barze byli, co dla okupu więźniow do mnie przyjezdźali, ci sami powiadali mi, ze Sakin Gerei na wielką się potęgę za pomocą krola perskiego Nachaicow y Cyrkasow sposobił. Przeciwko ktoremu car tatarski brata rodzonego swego soltana Gałgę niemal ze wszystką orda wyprawil. Mianowali mi ci Tatarowie wszystkie murzy przedniejsze de nomine, ktorzy z soltanem szli, a wyszedł soltan extremis diebus septembris¹⁾ z ordy. Iescze dotąd nie slychac, co tam za rosprowa między nimi. Ale bez pochyby nie będzie tam bez razu, bo y Sakin Gerei mężnego zmysłu człowiek y rychli zywoła zbędzie, nizby miał poprzestac tey nemulatiei przeciwko carowi krymskiemu, stryjiowi swemu. Teras tedy sam iest czas do zastanowienia rzeczy z carem tatarskim, poki tam rozruchy między nimi trwają. Potrzebnie się tedy stalo, zes Wasza Krolewska Mosc raczył posła swego dla starozytnych pact y przyiazni zastanowienia z carem krymskim odprawic. Będę y iā czynil staranie, zebym sie mogł z panem woiskim włodziimirskim widziec, nim w te tam drogę poiedzie, bo chce niektore rzeczy do cara tatarskiego przez niego wskazac, ktore mogą sluzyc do wczynienia zawasnienia między nim a Skinder baszą. A rzecz takowa iest: wskazał do mnie Skinder basza przez pana Kochanskigo, z długimi persuasiami na to mnie namawiając, zebym Waszey Krolewskiej Mosc panu memu milosciwemu radzil, zebys Wasza Krolewska Mosc vpominki, ktore zwykly się dawac carom tatarskim, zebys ie Wasza Krolewska Mosc raczy cesarzowi tureckiemu kazal dawac, wkazując, ze car tatarski w ręku iest cesarza tureckiego, on go zrazic, inszego wsadzić moze. Sila bym zabawil, zebym miał wszystkiego persuasie obłudne y chytre wypisowac. Pan Kochanowski miał sie brac do dworu Waszey Krolewskiej Mosc, vstnie o tych wszystkich obłudnosciach tego człowieka da sprawe Waszey Krolewskiej Mosc. Ia na to tego chce zazyc, zebym te praktykę Skinder baszynę car tatarski wiedział, a iako iuz przedtym są między nimi simulates, zebym tego tam więcej przybyło. Bo nie inszego ieno, zebym sie sam car tatarski z swojej strony o to starał u porty, yzby tego człowieka Skinder baszę, barzo perniciosum w tych kraiach, gdzie indzi obrocono. Racysz Wasza Krolewska Mosc obaczyc z listu hospodara wołoskiego, do mnie pisanego, iaką y on do tego rade podaie, zebys Wasza Krolewska Mosc temu samemu gwoli do

¹⁾ В сім місці кінчить ся фрагмент листа поданій у Вельовного Писма Ст. Зо-
 ́кiewskiego н. 865.

porty raczył kogo swego poslac, chcąc sie widziec z hospodarem mułtanskim y do tego przyczynic, bo im ciężki iest bardzo ten zły człowiek. Niech tedy będzie przy uwazeniu Waszey Krolewskiej Moscici, co z tym czynic raczysz, ia in istum euentum chowam ten list Skinderbaszyn, co kozaki przeciwko nam buntował. Poiedzieli poslaniec iaki od Waszey Krolewskiej Moscici, tedy bym mu te listy dał, który bez chyby vkazawszy wezyrowi, ziednalby Skinder baszy niemalą inuidię. Lecz iest v Iego Moscici pana starosty kamienieckiego więzien nieiakı Kobek aga, który iest Skinder baszy sluga, z Constantinopola z nim przyiechal. Wyslal go byl z kilka set Tatarow w Ukraine panstw Waszey Krolewskiej Moscici. Postrzegli się z Chumam (sic) y inszych tam osad pana starosty kamienieckiego y pogromili tych Tatarow. Pod tym samym Turczynem Kobeg agą kon padł, zywcem go poimali; teraz Skinder basza stara się pilno o iego wyzwolenie; dobrze, zęby pan starosta kamieniecki kazal go do Kamienca zaprowadzic, a czauszowi, kiedy tamtędy będzie miał iaciac, okazac go, zęby czausz od tegoz samego Kobeg agi vslyszal, yz za wolą y roskazaniem Skinder baszynym tu chodzil, miasto vspokoienia, na ktore tu Skinder basza od porty wyslan, ze takie zaczepki czyni. Iedno do drugiego mogłoby mu tym barzey conflare inuidiam, yzby go zlamład gdzie indzi przeniesiono, abo, co dai Boze, degradowano y skarano. Kozacy tez dobrze stoią in terminis, rozegnali wicłką część od siebie y we wszystkichi, iako się z nimi postanowilo, posluszni się pokazuią. Obywatcle ziemie kiowski, zbywszy przez łuske y staranie Waszey Krolewskiej Moscici tak ciężkiego iarzma z karkow swych, prawie teraz iakby ozyli, Pana Boga za Waszą Krolewską Moscic proszą. Wybierali się teraz kozacy w pole, nie wiem, iako się im tam powiedzie.

Kiedy tu iuz tak rzeczy stanely, ze sie przy ty Ukrainie vciszyło, zem woisko obrocił ku podgorskim kraiom, widze z pisania Waszey Krolewskiej Moscici, ze to assensem swym comprobować raczysz. Co skorom z listu Waszey Krolewskiej Moscici wyczylal, tym pilni wydawszy vniwersaly między rotę, roskazalem, aby sie na miejsca sobie naznaczone pospieszali. Wicę y dnia dzisiejszego komornik Waszey Krolewskiej Moscici pan Prochnicki opowiedzial mi sie z vniwersaly Waszy Krolewskiej Moscici o tenze pospiechi. Pisalem tez list do Iego Moscici pana kraiczego koronnego, zęby iako pułkownik ludzi tych, którzy są z wojewodztwa krakowskiego albo sądomirskiego, wicę iako starosta vkrainny mając tez odemnie zlecenie, gdyby bylo potrzeba y inne rotę do kupy zwolac y zęby miał pieczę na przespieczestwo tamtych kraioy, tak od Śląska iako y od Węgiey miastu stołecznemu przyleglych. Temuz gwoli y pirwey pulk Lisowskiego w ten tam krai posla-

lem, żeby praestarent securitatem tamtemu kraiovi. A yz dochodzi mnie¹⁾... że od niektórych mi to vitio vertitur, zdało mi się za potrzebną rationem mei consilii Waszey Krolewskiej Mosci wypisac. Gdyz iuz za wroceniem się posła Waszey Krolewskiej Mosci z Turek z pogany rzeczy tak spokojnie się zawarły, przyszło do kozakow, którzy w tak wielki lidzbie, a ciężcy barzo obywatelom tamtych kraiow, do porządku przywiesc. Acz, iako mni mam, pamiętasz Wasza Krolewska Mosc. z listow moich, przeglądałem y miałem nadzieję, że z kozaki miało się tak stac, iako się stało, iednak ze patrzałem y na drugą stronę, że mogło to pochybic, com ia sobie obiecowal y czegom się spodziewal. A ysz mogło do tego przysc, że arnis z nimi przyszłoby decernere, vpatrując tedy Lisowskiego pulk taki bydz, że y oni rapinis asueti, obawiałem się, żeby nie więcej kozakom fauowali nizli nam, zeby miasto pomocy do czynienia przeciwko kozakom miec raczey, yz iuz byli rozgłoszone te kłotnie węgierskie, posłałem ich, żeby byli praesidio podgorskim kraiom, bo y tegom się obawiał, kiedym się ku Dnieprowi z woiskiem obrocil, żeby oni tymczasem do Wołoch, o czym iuz były między nimi mowy, nie wtargnęli y rzeczy swiezo z cesarzem tureckim postanowionych nie poturbowali. Bo iezli kto powiada, rozpuscic ich było, choćbym najbarzey chciał, oniby się pewnie po dobry woli nie roziachali. Lecz tegom się spodziewal, że graf Alton mógł ich zaciągnąć na swoje strone cesarzowi Iego Mosci, żeby tak dobrymi sposoby exnerowac Korone od tey sweywolny kupy, nizli żeby potym miało z nimi przychodziec ad violenta media, iako z oną kupą Karwackiego, która kupa choć tak wiele mordow uczyniła była w Prusiech, tak wiele zlego w kraiach wielkiego Xięstwa Litewskiego, przeciez iednak, kiedy za rozkazaniem Waszey Krolewskiej Mosci różgromieni, pokarani y rozproszeni byli, nie uszedłem inuidii y obmowisk ludzkich. Pasquiliusze o mnie rozpisywano, przyczytając mi saeutiem przeciwko krwi swojej. Nie zyczyłbym tedy sobie, żeby mi z tą kupą lisowską miało do tego przychodziec. Rączym wolal wczewie zbydz na służbę tak wczewią y potrzebną do cesarza Iego Mosci. Toc są przyczyny, które mnie do tego przywiodyły, zem te ludzie tam obrocil; iezliby kto inaczy do Waszey Krolewskiej Mosci pana mego milosciwego vdal, prosze, zebyś to moie, iako mni mam, służne o sobie sprawy danie milosciwie przyjac raczył. Tez zaiste w tym ludzkiem na nich wskarzaniu większy chuk, nizli sama rzecz; to swiaderstwo powinienem im dac, że poki przy mnie przy woisku byli, skromnie się zachowali, żadnych skarg ni od kogo na nich nie było. Potym y teras idąc tym slakiem, któredy oni szli,

¹⁾ Тут следуют три буквы: М. Н. К. — развязать трудно.

pytając o tym, nie mogę się dowiedzieć, tak ieno największe skargi o branie koni na podwody, ale y te wracali tu wżędy. Tam dali nie wiem, co się dzieie, nie mogę ustawicznie na nich patrzyc, ale y tam wierze, nie tak wiele iest tego, iako ludzie mowią, kiedy iuz o kim opinią wezmą. Spisek, gdzie się ktore rotы polożyły, posyłam Waszey Krolewskiej Mosci. Zatytn służbę etc. Dan z Kamionek 15 9bris anno 1619.

Бібл. Чорторійских рук. ч. 377 стор. 864—8. Заголовок: List pana Stanisława Żolkiwskiego, hetmana koronnego do Krola Iego Mosci. Фрагмент сього листа друкований у Бельовского Писма Ст. Żolkiwskiego с. 365.

187.

Радя Станіслава Жолкевского в справі війни з Туреччиною і дискусія з сього приводу; козаків треба вислати на чорноморські міста. — Б. м., 1619 р.

I.

Punkta do deliberatıey okolo rzeczypospolitey obrony przeciwko poganstwu od pana Stanisława Żolkiwskiego, hetmana koronnego, podane in anno 1619¹⁾.

Iz za rozneni przestrogami przychodzi się rzeczypospolitey obawiac woiny tureckiey, którą namowioną przeciwko państwom rzeczypospolitey mają, potrzeba na pilnem baczeniu miec całosc rzeczypospolitey, która nie moze bydz ieno woiskiem oppositis viribus zatrzymaną. Trzeba tedy żołnierza miec wedlie dawnego zdania krola Stephana y seymu anni 1590: huszarzow 30.000, arkabuzerow 15.000, kozakow 10.000, piechoty 40.000.

Potrzeba na extraordinarios sumptus, armate, furmany, kule, prochy y insze potrzeby kosztu y nakladu tak wielkiego, iako niemal y na woisko samo. Zporządzonem woiskiem wyniszc za granice, ocpowac Dunay, na co y kozaki zaporowskie z czaikami spuscic o wzięcie Tehiny, Białogrodu, Kiliey pilne staranie vezynie. Do tego dział burzących potrzeba y inszych aparatow woiennych y na to kosztu niemałego. Disciplinam militarem obostrzic, zeby y poddani państw Jego Krolewskiej Mosci nie spusozzeli y Wolosza y te insze narody których bi nam in societatem bilo pociągnac trzeba, od nas sie dla sweywoli żołnierskiej nie odrzazaly. Miec na baczeniu, aby woiska rokowliek na slakach vkrainnych zostalo zeby Tatarzyn w tyte woisko nie szedł, więc y w głąb nie postępowal

¹⁾ Слова: od pana Stanisława Żolkiwskiego, hetmana koronnego, podane in anno 1619. с. 365 в рук. Бібл Чорторійских ч. 377 стор. 885.

Na opatrzenie tych kosztow te są domowe sposoby:

1. Pierwsza, poborow tak wiele złożyć, iakoby taki gwałt na rze-
czypospolitey wiciagał, albo tylko iako na konfederatiew, albo więcey.

2. Od wszystkich zboz y towarow, ktore się z Polski wynoszą,
teloneum finitium postanowicz.

3. Dwoie kwarte aby dali panowie starostowie, vchwalic.

4. Panow duchownich de peculiario subsidio żądać.

5. Na Ormiany także onus włożyć.

6. Pogłowne żydowskie exacte wybierac y temu arendowac, coby
z niego mógł dac naiwięcey.

7. Iesliby większy gwałt następował, pogłowne vchwalic generalne,
ktore także iusz było przedtym w takimze razie vchwalone.

8. Początek około zdobycia pieniędzy, wydatkow ich y inszych
rzeczy przez prouizori y przez consiliarios belli ma bydz według con-
stitutiew anni nonagesimi.

9. Woisk cudzoziemskich zaciagnąć, bo ludzi tak wiele swoich
nie mozemy miec, y żołnierza gwoli temu powiatowego vchwalic, na
ktorym rotmistrze za potwierdzeniem Jego Krolewskiej Mosci bydz mają.

10. Pospolite ruszenie in hunc solum casum nie wedle konsti-
tutiew, ale wedle potrzeby y zdania Jego Krolewskiej Mosci y rady
consiliariorum belli przy Jego Krolewskiej Mosci vchwalic.

11. Okazowania zadnego czasu po Koronie dla gotowosci snadniejszey
sub paenis postanowicz, z ochroną, aby nic inszego nie traktowano,
tylko co do gotowosci należy. Co aby tym porządniey stanelo, ma tego
starszy dignitarz albo wrzędnik doizrec y potym registr Jego Krolew-
skiej Mosci porządnie spisany, iako się kto pokazal, odeslac, aby Jego
Krolewska Mosc wiedziec mógł, zali iey potęga przeciwko nieprziacie-
lowi tak wielkiemu spodziewac się z ktorego woiewodztwa albo zie-
mie moze.

12. Legatją poslac do oica świętego y przedniejszych panow
krzescianskich, przekladając to niebezpieczenstwo oiczyzny naszej y o po-
moc żadając.

13. Kamieniec iako naigruntowniey opatrzicz.

14. A isz woyska prętko teraz potrzeba, gdysz y żołnierz kwar-
ciany iest, a wojna następnie, pod ktory się czas Tatarow spodziewacz
służbę kwarcianemu woysku przypowiedziecz y onego przyczinic.

16. Strony tribunału, zeby gdy gwałt nastąpi, wolna była iego
limitatia, Krolowi Jego Mosci et consiliariis deputatis¹⁾.

¹⁾ В сім місці містять ся в рук. Чортотіських ч. 377 стр. 585 - 6 пара Жол-
тоского і в сім же рук. стр. 628 - 4 безименна пара.

II.)

Interrogatia panow poslow. Iesli woina turecka pewna, dla dwuch przyczyn, dlatego ze podatki widawszy, a iesliby sie pokojem zawarło, szkodaby wielka rzeczypospolitey byla; druga, zeby na potym, na większe niebezpieczeństwo trudni byli do podatkow szlachta. Rozumie to koło poselskie, ze nie iest przyczyna tego zamieszania y tey tak nagley y skorey delliberathey, gdysz za wysłaniem posła y za wiadomością wczesniey sie mogło tego deliberowacz.

O porachowanie proszą pana podskarbiego, wiele generaliter wynidzie pieniędzy na te ludzie.

Druga, wiele tesz subsidia pienezne wynoszą, zeby omyłka iaka nie byla, consideruiącz to, ze cifrą iedną siła ubędzie, zaczym by zas zaciąg rzeczypospolitey nie był szkodliwy.

Isz w response swoim o tatarskhey obronie nic nie powiedzieli, prosili o to, aby mogli miecz co specialiter od Ich Moszci.

Respons panow senatorow:

De futuris contingentibus nie moze się wiedziecz, coniektury pewne iednak są y przestrogi pana iednego wielkiego y ztąd się ko-zacy infestuią wstawicznie, zaciem deesse patriae nie trzeba y na niepewnosć na tę nie sadzisz. A iesliby pokojem to viac mogło, tedy te pienezę wydane mogliby sie schowacz albo na aerarium publicum, albo na iakie insze potrzeby rzeczypospolitey, albo zatrzymac to przy kommissarzach iuxta anni millesimi constitutionem.

Co się tknie porachowania:

Obiecali Ich Moszcz tylko, zeby płaca naznaczona byla żołnierzom, którą rozumieimy po 80000 złotych.

Strony tatarskhey obrony potrzebuią dziesięć tysięcy iezdy, a pięciu tysięcy piechotey, a mianowicie, ci ktorzy się do tego sposabiaiają, są w Moskwie, chcą tego aby ci swowolni, ktorzy na Nysie są, na morze nie schodzieli y na to tu swoich directorow zostawili y list do nich napisaly.

Strony posła naznaczał go bel Iego Krolewska Moszcz z seymu zaraz, ale zaraz Tatarowie poczeli infestowacz y przestrogi od panow roznich bydz poczely, zaczim za radą niektorych senatorow przedniejszych, miedzy ktoremi Iego Mosci Xiędza Arcybiskupa samego gnieznieskiego, zatrzymał go Iego Krolewska Mosc, a na potym za przisciem tatarskiem asz do seymikow, chcąc widziecz Iego Krolewska Moszcz, co za mens iest rzeczypospolitey wszytkhey; isz na wszytkich seymikach o tym namowiono, zaraz po seymikach go Iego Krolewska Mosc wy-

¹⁾ Ся дискусія знаходить ся лиш в рук. Ягеллонської біблі, т. 166 к. 177—8.

ślac raczil, ktoremu tesz w instructiey dano, aby w tractatach tego sie domagał, zeby na kilka lat Tatarow zahamowano, chcą li, zeby kozaki zniesiono.

Бібл. Ягайдонська рук. ч. 166 в. 176—8; в рук. бібл. Чорторнійських ч. 377 стор. 585 і ibidem стор. 623 є лиш сама промова Жовківського без дискусії.

188.

Два листи до короля — про турецьку війну; козаків приготують ся до походу в море в 300 чайок. — Жовква, 21 лютого 1620 р

a) Przestrożę iakąskolwiek miałem, choc to od białeygłowy, iednakże dotyczy się przespieczństwa rzeczypospolitey; nie lekce ją powazaiąc, posłałem W. K. Mci. Terasz znowu tym rzetelnie potwierdza się tho nieprzespieczństwo: dano mi znac z Multan, ze mają tę wiadomosc od pewney y dobrze spraw tureckich wiadomey osoby, od ktorey tesz y przedtym miewalismy tu przestrogi za nieboscyka onego Ionakiego Greczyna, a zawzdy bywały prawdziwe. Piszą mi, ze tego przyczyną zapędu iest wezyr wielki teraznieiszy, Ali Basza, co był generałem morskim, ze mu się tam powiodło na morzu, (czego się P. Boze pozal), przeciw chrześcianstwu, za tym zwycięstwem cesarz, zrzuciwszy Mechmed baszę, swagra swego, uczynił go wezyrem wielkim. On tesz tym szczęściem podnieciony, na tym będąc miejscu, chce się y daley wslawic, ze Koronę polską obiecuie podbic pod cesarza tureckiego. Daią mi znac, ze y gospodarowi multanskiemu piętnascie tysięcy człowieka golowac roskazano y wozow z potrzebami roznemi cos niemalo; z Wołoch miałem tesz w tych dniach pisanie, o tymze piszą, ale o tym ieszcze pewnego nic nie wiedzą. Spodziewam się tesz prędkiy wiadomosci z Constantinopola. Ia in eventum zatrudnienia od Tatar posłałem był do Wołoch, zwiedaiąc, y mam tam dotąd posłancow swoich; na to się, widzę, zatrzymywaią, oczekiwaiąc na wiadomosc z Constantinopola, iszby co pewnego w tych rzeczach wiedzieli. Wyglądam prędko Ludzickiego poslanca swego; cokolwiek mi przyniesie, nie zaniecham W. K. Mci dac znac. A teraz, ze tak asz evidentier z Multan twierdzą o tym zawzięciu Turkow przeciwko panstwu Waszey Kr. Mci, tem bardziey nie ma to bydz lekce powazono. Zdało mi się tedy podac zarazem o tym po wiadomosci W. K. Mci Panu memu miłosciwemu. I pisarz ten, co przy gospodaru multanskim, dał tesz znac o tym panu staroscie kamieniëckiemu, ktore pisanie W. K. Mci posyłam. Pan Otwinowsky widzę, ze się był trochę zabawił w Iasicch, ale do tego czusu blisko, albo iusz iest w Constantinopolu. Mniemam

iesli jest co takiego, będzie sposobow szukał, zeby W. K. Mci o tym dał znac. Z tym powtore etc. Z Zolkwie z d. 21 february 1620.

6) Po napisaniu y zawarciu piirwszego listu do W. K. Mci, przyiachał tu do mnie nieiaki Sieminski s Constantinopolu, korego tam lego Mc P. Hethman Polny miał dla nauki ięzyka y pisma tureckiego; temu gwoli stamtąd wyiachał, zeby oznaimił y ostrzegł w takowym przeciwno Coronie zapędzié tureckim. Ten takową dawa sprawę, ze się ten zapęd stal za poduszczeniem woiewody siedmigrodzkiego, który udał do porty tak, ze woiska W. K. Mci popustoszyły siedmigrodzką ziemię y bardzo tam na tę skargę u porty uciązaią, dlaczego y Skinder basza przydał niemalo podrogi, udał, ze wielkiei daszem (sic) na Czarnem morzu potrzeba, bo się kozacy trzema sty cołnow gotuią na morze. Zaty m tedy, dla tych dwu przyczyn, cesarz, dziecina mloda, za powodem tesz Hali basse wezyra wielkiego terazniejszego, resolwował się na tę wojnę przeciwno panstwu W. K. Mci. Przeto Naiiasniejszy Milosciwy Krolu consulendum est securitati y obmyslawac o gotowosci, w ktorey iako nam przeszlych lath do pokoju y bespieczenstwa pomocna byla, tak teraz naprzod po lasce Bozey mam nadzieję, tusząc ze P. Otwinowski, kiedy do Constantinopola przyiedzie, wstręt przeciwnym, udanym w tey sprawie uczynic moze, ale kto smie obiec-wac, ze uczyniwszy Turcy zaciąg takowy, będą chcieli tego zamyslu swego zaniechac. Utwierdza mnie w tey wiadomosci list P. Otwinowskiego, który posylam, co mi go tenze Sieminski przyniosł, w którym pisze mi, ze iusz ta wiesc byla u Gratiana. Oczekiwał ieszcze Gratian od swoich koralaszow z Constantinopola dalszey o tym sprawy y dlatego tam w lasiech poslancow moich przy sobie zatrzymał, których wyglądam co godzina. Zalecam przytym etc. Z Zolkwie 21 february 1620.

Po napisaniu listu przyszła mi wiadomosc z Wołoch de data 1 february, ze do hospodara wołoskiego czausz przyiachawszy z potwierdzeniem cesarskim na panstwo wołoskie, szatą y szablą od cesarza tesz potwierdził, ze woyna przeciwno Polsce obwołana. Roskazano mu nagotowac dla zywności dwadziescia tysięcy baranow, dwa tysiąca wołow, trzysta mulow y koni kilkaset pod armatę. Przydano y to, ze gwoli temu cesarz turecki iusz się ruszyc miał do Adrionopolu, wezyr sani isc ma ku granicy. Dalszych wiadomosci prędko się hospodar wołoski spodziewał, ktoremu tesz z podziwieniem ta nagła rzeczy odmiana, gdysz wszystkie urzędniiki poodmieniano, za których p. starosta trembowelski przymierze zawieral. Pan Oleszko puscil się tez w drogę swoię do ordy; day P. Boze szczęśliwie.

Бігх. Чортупицкнх пук. ч. 361 стр. 249—50.

189.

Жигмонт III до котрогось в духовних сенаторів — про війну турецьку і потребу зложити сойм. — Варшава, 17 марта 1620 р.

Sigismundus tertius, Dei gracia Rex Poloniae, Magnus Dux Lithvaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Livoniaeque, nec non Svecorum, Gottorum, Vandalorumque haereditarius Rex.

Reverende in Christo Pater, sincere nobis dilecte. Tey bylismy nadziei, ze po swiezo zawartym z cesarzem tureckim przymierzu y po tak częstych urzędnikow tureckich upewnieniach, nie mielismy się zadnego z tamtey strony spodziewac niebezpieczeństwa. Nie tuszyliśmy, aby przed czasem prawem opisanym o zlozeniu seymu myslic nam potrzeba było: lecz ze nowe przypadki do nowych rad podawaią drogę, przychodzi nam podac do wiadomosci Uprzeymosci Waszey, iako nagle y niespodziewane na rzeczpospolitę następuie niebezpieczeństwo. Z roznych stron przychodzily nam w tym czasie przestrogi y wiadomosci, ze cesarz turecki woynę przeciwko panstwom naszym przedsięberze, zatrzymywalismy się iednak z ogłaszaniem do dalszych ponow, ktore iuz teraz nastapily. Wrocil się swiezo z Konstantinopola nieiaki Sieminski, ktorego był urodzony Hetman Polny Koronny dla cwiczenia się ięzyka tureckiego poslal; ten przyniosl tę spieszną przestroę, ze woyna przeciwko nam obwolana, ze woyskom azyatickim ku tym się kraiom sciągac y gospodarom wołoskiemu y multanskiemu iako ludzie, tak y insze potrzeby dla woyska sposabiac kazano; a na ostatek, ze y edikt taki od cesarza wydano, ze ktory tę woynę rozradzal, ma mu bydz capitale zrzucony z urzędu, wezyr wielki, ktory przymierze z urodzonym starostą trębówelskim zawieral y potym nas pokoiem ubezpieczal; degradowani z urzędu inszy urzędnicy, ktorzy tez przymierze stanowili; nasadzeni ludzie mlodzi, okrutni y pokoiu nie miluicy, ktorych Skinder basza, zwykly panstwom naszym nieprzyiaciel, a przytym y drudzy nam niechętni, do woyny y zprzodku przeciwnym o kozackim się na morzu zbieraniu udaniem pobudzili y teraz codzien falszywemi wiadomosciami pobudzaią. Toz nam z drogi urodzony Hieronym Otwinowski, ktoregosmy dla gruntowniejszego tegoz przymierza utwierdzenia do Konstantinopola poslali, oznaynuie, takiez od roznych osob, ktorych dla bezpieczenstwa ich mianowac nam się nie godzi, przestrogi y napominania, abysmy o bezpieczenstwie panstw naszych obmyslawali. W takim tedy naglym y niespodziewanym rzeczpospolitey razie snadnie Uprz. W. uwazyc y sam mozesz seym bydz potrzebny; ze iednak obawiamy się tego, aby, zachowawszy solennitates wszystkie okola zlozenia seymu, czas wszystkie do ratunku pod porę

własnie woienną, nie upłynął. dosiegamy w tym zdanie Uprzeymosci Waszey, iesliby się krotki iaki seym w takiej gwałtowney potrzebie złożyć nie mogli, więc o którym czasie y na którym miejscu, bo y to za takowym poganskiim zapędem upatrowac potrzeba. Żądamy przytym o to Uprzeymosc Waszą, abys ludziom te przestrogi do wiadomosci iako nayprędzey podawał y wczas iako do wierzenia im. gdyż takie rzeczy odleglejszy extenuowac zwykli, tak tez do ratunku oyczyzny y z powinności swey senatorskiej y z chęci ku nam y rzeczypospolitey animusze ich przyspasabiał, wiodąc przewasiami swymi do tego, aby, (iesłysz to będzie zdanie Uprzeymosci Waszey), tym krotkiego seymu złożeniem, do którego sama gwałtowna potrzeba drogę pokazuje, nie urazali się, pewni bydz mogąc, że za odwroceniem tego straszego niebezpieczeństwa inszy seym dla sprawiedliwosci ludzkiej y wygodzenia słusznym postulatami obywatelow złożyć snadnie będziemy mogli. Co wszystko rozsądkowi Uprzeymosci Waszey poruczamy. Życzymy przytym Uprzeymosci Waszey dobrego od Pana Boga zdrowia. Dan w Warszawie dnia XVII miesiąca marca roku panskiego MDCXX, panowania krolestwa polskiego XXXIV roku, szwedzkiego XXVII roku Sigismundus Rex.

Бібл. Чорторпійских рук. ч. 351 стор. 125—6.

140.

Жигмонт III до котрогось з духовних сенаторів; повідомляє, що сейм в справі турецької війни відбуде ся 13 жовтня. — Варшава, 25 липня 1620 р.

Sigismundus III, Dei gracia Rex Poloniae. Magnus Dux Lithuaniae. Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Livoniaeque. nec non Svecorum, Gottorum Vandalorumque haereditarius Rex.

Reverende in Christo Pater, sincere nobis dilecte. Przychylając się do zdania tak Uprzeymosci Waszey iako y innych Panow Senatorow koronnych y Wielkiego Xięstwa Littewskiego seym walny koronny w Warszawie na dzien trzeci miesiąca listopada składamy. który według zwyczaju seymik generalny ziemie pruskiej po odprawieniu seymikow powiatowych w wojewodztwach tamecznych poprzedzi w Malborgu dnia trzynastego miesiāca pazdziernika. na którym przez posła naszego obywatelami tamecznym do wiadomosci podawamy, te które na ten czas na rzeczpospolitą następują od pogan niebezpieczeństwa. Z cesarzem tureckim przez posła naszego pokoy y przymierze zawarł, od niego samego, bez dania od nas przyczyny łamie się y wzrusza, bo zapomniawszy przysięgi, którą pacta postanowione swiezo są po-

twierdzone, wojnę przeciwko państwom naszym ohwołać y woyskom swoim do Skinder baszy, głównego tej Rzeczypospolitey nieprzyjaciela, iść rozkazał, który ku państwom koronnym nastąpić zamysliwa. Co tym więcej nas porusza, iż y z Persem ten nieprzyjaciel pokoy zawarł y wezyra z inszemi urzędnikami z urzędow pozrzucił, a innych ludzi, krwi chrześcianskiej pragnących, na ich miejsca nasadzał, podobno gwoli temu samemu, aby mu, iako człowiekowi młodemu, przedsięwzięciu jego nie przeczyli. Iawna iest y czara tatarskiego ku nam nieprzyjazn, który mocno się przez posła swego upomina za wszystkie lata, iako nastąpił na czarstwo, upominkow, które tylko za ieden rok miały mu bydz dane, wedle przymierza z cesarzem tureckim zawartego. Za czym teraz głowę swą ze wszystką hordą y od cesarza tureckiego mając rozkazanie, ku granicom państw naszych następuje. Tak gwałtowne niebezpieczeństwo y tak potężne na Koronę y państwa nasze tego poganstwa następowanie, tudzież y insze, które od sąsiad okolicznych zachodzą niebezpieczeństwa, gdy na seyniku generalnym ziemie pruskiej imieniem naszym poseł nasz przeloży, żądamy pilnie Uprzeymosc Waszą, abys Uprzeymosc Wasza bytnością swoją tam się stawiwszy, stan szlachecki do tego wiodł, aby potęgę nieprzyjaciela tego uwazywszy, u siebie sposoby takie na ratunek oyczyzny miley postanowili, iakoby cała y bezpieczna przy wolnościach swoich zostawała, gdyż to nie z lada nieprzyjacielem sprawa, ale z takim, który wszystkiemu chrześciansktwu swoją potencją iest ciężkim. Posły aby na seym ludzi godnych, oyczyzny całosc y bezpieczeństwo, nie prywatę swoją, miłujących, w sprawach Rzeczypospolitey wycwiczone obrali, y to samo, co teraz naybardziej afficit salutem communem, iako nayspieszniey traktować na seymie im poruczyli, tak żeby oyczyzna miła bez obmyślania potężney obrony przeciwko temu nieprzyjacielowi krzyza świętego nie zostawała, a zatym, (czego strzeż Panie Boze), do ostatniego upadku nie przychodziła. Żądamy przytym Uprzeymosc Waszą, abys na dzien seymowy tu się do nas do Warszawy stawil, nie zaciągając z sobą mnię potrzebnych assistencyi, ktoremi y ludzie uciążeni bywaią y niepotrzebne koszty się dzieią. Pewnismy tedy, że Uprzeymosc Wasza w tym wszystkim woli y żądaniu naszemu wygodzisz, czym y oyczyźnie Uprzeymosc Wasza usłuzysz y nam rzecz wdzięczną uczynisz. Życzymy zatym Uprzeymosci Waszey dobrego od Pana Boga zdrowia. Dan w Warszawie dnia XXV miesiąca lipca, roku panskiego MDCXX, panowania naszego polskiego XXXVII, szwedzkiego XXVII roku. Sigismundus Rex.

Бібл. Чорторвнских рук. ч. 351 с. 131—2.

141.

З сумарія королівської інструкції на сеймики — про причини, чому скликаний сейм; про козацький похід на море. — Без дати (липень 1620 р.).

Summariusz instrukcyi na przyszłe seymiki powiatowe.

1-mo Dawaia się racye, czemu się seym ani pierwicy, ani poźniej złożyć nie mogli, aż in novembre.

2-do Niebezpieczeństwo tureckie się przekłada, gdzie się przypomina, iako niespodziewanie przymierze z nimi Turek bez przyczyny złamał, iako woynę przeciw Koronie obwołał y iako poslanca tego Krolewskiej Mosci, pana Otwinowskiego, u porty nie uszanowano.

3-tio Przekłada się także niebezpieczeństwo tatarskie, gdzie się przypomina, iako pana Oleszka zatrzymano, y iako wszystkiey hordzie pogotowiu być kazano.

4-to Kozacka transakcyja roku przeszłego się opisuie, ktorey iż roku tego wyszedłszy na morze, dosyc nie uczynili; podaje się do uważenia, iakoby ich zahamowac, aby chadzek tych na morze zaniechali.

5-to Konkluduje się o poganskich niebezpieczeństwach generatim, że się nam już koniecznie na woynę przeciw temu nieprzyjacielowi gotowac trzeba.

Бібл. Чорторійских рук. ч. 351 стор. 132. Сей сумарій долучений до королівського листу з 25 липня 1620 р. (див. вище ч. 141).

142.

Трактат про оборону польської ричносполитої перед Татарамі й Турками. — Без дати (кінець 1620 р.).

Obrona rzeczypospolitey od pogan na dwoje sie dzieli: iedna potoczna przeciw Tatarom, druga przeciw terazniejszemu postrachowi gwałtowney woyny tureckey.

A.

O pierwszej tedy wprzod delliberatyą przedsięwziąszy, aczkolwiek to widzimy, że na K. Iego Mci Panu naszym potoczney obrony rzeczypospolitey powinność zawisła, którą K. Iego Mosc wedle praw dawnych z dobr rzeczypospolitey oyczyźnie naszej jest powinien, iednak iż car tatarsky, zniewazywszy pacts z Koroną wczynione, prawie iako w odkrytą woynę wziął się, przeciwko nam y coraz większą potęgą państwa rzeczypospolitey infestuje, nie chcąc na tenczas tego ciężaru sposobienia gotowosci przeciw temu nieprzyjacielowi na samego Krola Iego Mosci y dobra rzeczypospolitey walic, ale tego raczej zycząc, żebysmy wszyscy, iako iednego ciała rzeczypospolitey członki,

ten ciężar po części między się rozebrali, takowe sposoby do odporu temu nieprzyjacielowi każdemu stanowi zawarowac znosne bydz rozumiemy. Stosując się w tym do podania Iego Mosci Pana Hetmana koronnego tej obrony, naprzód pro fundamento kładziemy quartę, ktorey wedle rachunku skarbowego, includując w to y quartę pruską, pokażue się f. 214000. Ale deductis oneribus tylko iey zostawa na woisko 190000. Placę tym żołnierzom na dwoie dzielimy: towarzyszowi po złotych 30, a pacholikowi po f. 20, ktorego zoldu slusznosc może się rationibus y ystawą żywnosci evidenter vkazać¹⁾. Kładąc tedy przy kazdym 100 koni towarzyszow plus vel minus 25, wynidzie na 2000²⁾ koni na cały rok f. 180000, na kuchenne pieniądze 20 panom rôt-mistrzom na cały rok f. 8000, to ieszcze zbędzie f. 2000, ktore na insze potrzeby wojskowe obrocic się mogą.

A isz quarta wszystka wynosi f. 214000, to przy Ich Mosci pp. dzierzawcach iest dochodu, z dobr rzeczypospolitey quadraplum tego to iest f. 916000. Isz zasie proportia tej sumy bierze się s całej quarty, a z dobr tych, ktore są in summa 500000²⁾ zastawione, tylko połowice quarty Ich Mosci pp. dzierzawcy dają, może się bezpiecznie dochod ze czterech części dobr tych wszystkich rzeczypospolitey, z ktorych quarta idzie, klasc namniey na f. 1000000³⁾, co liquidius skarb porachowac może. Prosic tedy co przod Iego K. Mosc pana naszego miłosciwego, a potym ich mosci panow dzierzawcow, aby z miłosci przeciw spolney oyczyźnie naszej do tego ordinarium praesidium, ktore male iest, bardzo przyłozyc się raczyli od kazdego f. 1000 intraty swoiey po iednemu koniu, albo tyle zoldu, ileby na cały rok na ieden kon wynioslo. Maiąc y na to wzgląd, aby tesz ci, ktorzy raczey za szczęsiem y promotyami, a nisz zaslugami do chleba rzeczypospolitey przysli, mogli bydz tą drogą do służby rzeczypospolitey przyciagnieni, s czego bez wielkiego ciężaru tak K. Iego Mosci pana naszego iako ich mosci pp. dzierzawcow mogloby się przyczynic do tego praesidium namniey koni 1000. Okroni tych dobr, ktore niektorzy Ich Mosc pp. dzierzawcy w summach starych trzymają, ktorych takze o to zda się nam prosic, aby tesz y oni z teyze ku spolney oyczyźnie powinney chęci do tego praesidium takowemze sposobem przyłozyli.

Na ktore dobra, isz nie wiemy, zeby iaka reuisia zasc kiedy miała, przeto tesz liczby tego posilku definite nie kładziemy, ale może się

¹⁾ B Яраіл. ч. 21 тит по чюва: Quarta на 2000, resztę на kuchenne рothmistrowi y potrzeby woienne.

²⁾ Так в Яраіл. ч. 166; 20.000 (Яраіл. ч. 166); 200 (Яраіл. ч. 1882) r.

³⁾ 50.000 millium (Яр. ч. 1882).

⁴⁾ 100.000 (Яр. 166 к. 178).

znalese sposob, ktorym Ich Mosc zarowno ten maly ciezar z drugimi dla rzeczywospolity y swoiego bezpieczenstwa ponosic bendarz mieli. Ich Mci pp. duchownych prosic o to, aby dla milosci oyczyzny, ktora ich pierwszemi inter ciues dostojenstw y wzcila y wysokiemu stanowi ich przystoineni dostatkami opatrzyła, przyczynili sie tesz z dobr swoich koscielnych przynamniej 600 koni do tey obrony rzeczywospolitey.

Wybrancow liczba isz bardzo iest zmniejszona, rozumiemy to bydz rzecz potrzebną, aby z seymu tego reuisorowie byli naznaczeni, ktorzyby tego doyrzeli et in debitam exequutionem to iako naprędzey przywiedli, zeby z dobr rzeczywospolitey zupelna liczba wybrancow byla wedle ordynatyei za krola świętey pamiecy Stephana czynioney.

O tosz Ich M. panow duchownych prosic, aby takze z dobr swych koscielnych na obrone rzeczywospolitey wybrance pozwolili, ktorych wybrancow, acz rozumiemy, ze niemala liczba za dobrym dozorem bydz moze, iednak przecie klasz sie ich moze pewna liczba namniej 8000¹⁾, ktorym aby znosniejsza ta sluzba byla, zda się nami, zeby ich polowica iedno pulroku przy woysku byla. a druga tymczasem doma na odpoczynku y tak, zely sie per vices tą sluzbą rzeczywospolitey po pulroczu podzielali, a bylaby tego rptej potrzeba, mogli by y wszyscy do potrzeby rptej bydz zaciagnieni.

Miasta wszystkie glowne zeby przynamniej pięciaseth piechothy do tey obrony ordinarie przykladali sie, a inniejsze miasta y miasteczka rptej, zeby rata proportionone wozy y konie do armaty, prochow, kul dali y sumpt na to suppeditowali. Miasta y miasteczka vkraine poniewasz lustratii nie podlegly, a ichmosc pp. starostowie, mając na sobie te powinnose, aby zawsze na Ukrainie w starostwach swych dla uslugi rptej y dobrego porzadku mieszkali, nie czynią iey dosic, zeby na nich w nagrode tego ta powinnose byla wlozona, aby z kazdego miasta y miasteczka rata proportionone po koni 15 do woiska stawiac byli powinni. Nie vblizuiąc iednak w tym prawie rptej, aby ci, ktorzi na tym zasadzeni są, ze sluzbę rptej z osiadlosci swych na kazdą iey potrzebe są powinni, odprawowali ię wedle ordynatii dawney. Na co reuisią z seymu potrzebną bydz rozumiemy. Widzimy to, ysz y do zatrzymania pokoiu z pogany y do poslugi rptej wiele nalezy na tym, aby kozacy zaporowscy w dobry rząd y posluszenstwo K. Jego Mci y rptej uprawieni byli. Przeto zda sie nam, zeby exauctoratis caeteris cztery tysiące ich na sluzbe rptej zostawieni byli, ktorym placa naznaczona bydz moze po osm na cwiere, a sukno doroczne, z ktorych tysiąc czlowieka czasu potrzeby rptej dla strazy na korzeniu zostawiwszy, mo-

¹⁾ Так в Чорт. ч. 166 к. 4 і Яг. ч. 2; в інших: 8000 тисячі.

globy ich 3000 do woyska za oznaimieniem Jego Mosci p. Hetmana stawic sie zawsze. Na ten zold, zda sie nam, ze bez szkody rpty y ciężaru ludzkiego mogloby bydz obrocono skladne od win wszelakich tak węgierskich, endeburskich, swietoierskich, woloskich, morawskich, abo innych wszystkich, ktore przez morze przychodzą, od ktorych aby kazdy slachcic y wszelakiey dostoinosci czlowiek, zadnego s tego nie wymuiąc, od beczki wiegierskiej po f. 8, a od inszych win iako endeburskich, swietoierskich, rynskich, woloskich, francuskich, alakantu, kanara, petercymenu, od malmazyei ducta proportione od beczki węgierskiej, co sie w vniwersale dostatecznie opisac moze, poczemu od ktorey beczki placic sie bedzie miało. A kupiec kazdy, ktory ie na handel albo na szynk kupuie, aby placil od kazdey beczki sowito. W czym, aby sie zabieglo diminutyei prouentu tego y defraudatyei skarbu rpty, zda sie nam byc rzecz potrzebna, aby constitutya anni 1611 o winie w tym punkcie obostrzona byla, zeby zaden po wina do Węgier, do Wołoch za granice nie iezdzil. Rozumiemy, ze y to bez ciężaru wielkiego ludzkiego bydz moze, gdyby kazdy sine vilo discrimine personarum od kazdey beczki sledzi placil po gr. 10.

A isz tez od soli gradowej, ktorzy wiele bardzo przes miasta portowe pruskie z zamorza do Korony y W. X. Lith. przychodzi, zadnego pozytku rpta niema, przeto zda sie nam, aby od kazdey beczki placil kazdy po g. 6. To iednak mialaby slusznie bydz sine praeiudicio mith camery K. I. M. y miast pruskich¹⁾.

Zda sie nam y o to Kr. I. M. prosic, aby starostwa wszystkie vkrainne, ktore dla obrony y bezpieczenstwa rpty z początku swego zasadzone są, post decessum cuius libet moderni possessoris tych starostw K. I. Mci na obrone potoczna rpty obracac ie raczyl, a moderni possessores tych starostw, aby powinnościami swym prawem pospolitym na nie wlozonym strony obecnego ich na Vkrainie mieszkania dosic czynili: gdysz to baczemy, ze za sporządzeniem dobrym prowentow tych starostw wielki by sąd subsidium rpta miec y bez tych ciężarow, ktore teras na sie gwoli tey obronie kładziemy, obesc by sie mogła, a Krol Jego Mosc, nasz pan, wielkieby to monumentum slawy swey y zyczliwosci przeciwko oyczyźnie naszej zostawiel. A nie chcąc

¹⁾ B pyk. Ягаїл. ч. 166 к. 4 tyt taka vcranka: cum ea declaratione, isz do tych soli y sledzi, ktore in vsum proprium ludzi slacheckich kupowane bandą, myta nie mają placic, medio tamen iuramento slug przy lisciech panskich. Lecz kto kupuąc, rospredawa, taki placic ma mytha. A z osobna ktoby prowadziel woły panske sie do Wołoszczyzny, także y drugie, iako ie zowią, slacheckie, to ma bydz przydano do iuramentu slug przy lisciech panskich, za ktorymi mytha vchodzą, isz woły te są własne panske y kupcowi zadnemu nie zaprzadane.

omni ex parte deesse reipublicae w tey potrzebie iey, aby proportio-
natas vires do tego niebezpieczeństwa mieć mogła, zda się nam, aby
każde województwo y ziemia żołnierza powiatowego tak wiele wypra-
wili, iako wiele którego województwa y ziemi pobor lanowy po gr. 40
z lanu wyniesie. Ktorego¹⁾ żołnierza wedle porachowania skarbowego,
lanow, soszow y wszelakiey exactyei, którą przy lanowym zwyczaj iest
wybierac, wszystkich po Koronie może bydź: iezdy trzy tysiące piecset,
co wszystko gdy się pari omnium in rempublicam studio zniesie do
gromady, mogłoby tego wojska wedle opisanja naszego bydź namniej
20000.²⁾ Woytowic y soltysy w dobrach rptej, także y Ich Mosci pp. du-
chownych powinność te zdawna na sobie mają, że wojnę służyć są
powinni, co aby rptej nie ginelo, zda się nam aby reuisorowie z seymu
tego naznaczeni byli, którzyby te ich powinność do skutku przywiedli,
skąd też niemają przydatek do tey obrony być może.

Rozumiemy y to być rzecz potrzebną, żeby Krol Jego Mosc swoim
y wszystkich stanow imieniem posłać raczył z seymu do xiążęcia pru-
skiego et ad ordines ducatus Prussiae, aby w takowey potrzebie rptej,
ktorej też oni członkami są y za naszą zasłoną bezpieczeństwa swoich
kraiow mają.

Strony vpominkow Tatarom, arczkolwiek to rozumiemy, że ex veteri
odprawować by się te vpominki miały z dochodow stolu K. J. M., iednak
stosując się do seymu blisko przyszelego ordynaciei, gwoli temu do tego
neruum potoczney obrony nie kładziemy czwartego grosza, małopol-
skiego fordanu y pogłownego żydowskiego³⁾. A isz tych exactyei dobrze
wietszą sumnę wynosi niż sumpt na vpominki tatarskie, przeto resi-
duum tego na armate do tey obrony zda się nam potrzebnie obrócić.

Iuz Krol Jego Mosc ex pactis za budowanie zamkow na Vkrainie
rzeczypospolitej iest powinien, zda się nam o to K. J. Mci., pąna na-
szego milosciwego prosic, aby in recompensam tego na pokrzepienie
munityei Kamienca, zabudowanie Sniatynia y inszych miejsc do bezpie-
czeństwa rptej do lath 40 po f. 10000.³⁾ (A województwo wołyńskie zo-
sobna o to K. J. Mci. prosi, aby myto wołyńskie post expirationem
prawa moderni possessionis na poprawę munitii Łucka, Krzemienca
y Włodzimierza do pewnych lath per ordinem wedle tych powiatow
pozwolic raczył. Na ostatek ich mosc pp. braciey naszej y W. X. Lith.

¹⁾ В рук. Ягайл. ч. 166 к. 5 пропущени слова: которого воiewодztwa y ziemi-
pobor lanowy po gr. 40 z lanu wyniesie, ktorego...

²⁾ 2000 (Яг. 166 к. 5).

³⁾ В рук. Ягайл. ч. 2 на сім місци кінчить ся I частина трактату, (чи може тут
не достает одной карти?); дальши выводы знаходять ся в рук. Яг. ч. 166 і 1682 — бе-
ремо їх в скобках ().

bruterskie prosiemy, aby do tych naszych ciężarów przyłożyli się też *nostro exemplo* z dobr *rzeczypospolitey* quartą, także po koniu iednemu od f. 1000 intraty swoiey z dobr *rptey*, do tego y zwybrancami do *tey* naszej obrony, gdysz wedle związkow wniey powinni iestechmy sobie wzajemny ratunek w kazdey potrzebie *rptey*¹⁾. [Azeby ludzie szlacheccy brali tym większą chęć do służby *rzeczy* *pospolitey* stanow *rycerskiemu* powinny, zda się nam o to Krola Iego Mci prosić, aby to in posterum warowano było, zeby zaden nie wazyl się o iedną *vacantiam* prosić, któryby lat szesci przynajmniej nie sluzyl].

II.

Iako wszystkich ludzkich spraw tak najbardziej woiennych czas jest mistrzem najlepszy, który go nie nasladiue, bynajmniej pothym zadnego skutku pozadanego nie doydzie.

Terazniejsza zła chwila nasza dużą nam wojnę przyniosła tatarską, która iusz skutkiem stanęła. Iezli daley a prendko nie zabiezemy, wniwecz nam obroci y te rady y the gotowania wszelakie.

Turecka ta tak bliska, zaledwie czasu mamy co do słuszney *deliberatii*, nie tylko gotowania. Bo zima ta tylko, isz im niewczesna, pozwała nam czasu do zgromadzenia syl y odporu. Na wiosne zaraz czynic potrzeba *praeveniendo* syly tego tyrana, krzepiac się koło Dunaiu, odpędzając iako nadaliei tę *tempestatem* od oyczyzny swoiey.

Tatarow od cesarza tureckiego oderwac, a ile w tak bliskiem sąsiedztwie iako z nami mieszkają, jest iako prawą rękę iego *potenticy* odiać y sobie we wszystkim wvolnic. Tych trzeba y wojną y, moze li bydz, onusto auro asello przez rozne sposoby, iesliby się podali teras, iako pierwey za Kazigiereia, czego nikt, nie był wiadomszy y do tego sposobnieyszy, iako tenze posel Dzia Anton, przez ktorego tego by skusic trzeba, ale na tym sie sadzić nie trzeba.

Wojna dwiema sposobami. Pierwsza do Tauryki w dom ich własny *tey* zimy woine przynieśc, co iezli podobna y iako trudno zganąc, poniewasz niemasz wodzow kozackich, którzy y sposoby y mieisea wiedzą. To iednak nam *naygrunthownieysza* była, bo thym nie tylko bysmy ich odwrocili, ale y wielką część Turkow. Drugi sposob zaraz ante *finem decembris*, nim zima stanowna stanie y oni koniom odpoczną, weslac woysko prosto ku Thehini, Bialogrodowi, gdzie nie tylko oni sami zimowac będa, ale y sam Skinder basza. Tamze ich *naprzednieisze* mairnosci y zdobyczy, kiedyby tam Pan Bog pobłogoslawil katham iaki occupowac, snadnieby kozakom *zlamtad* *incursie*

¹⁾ Тут кінець цілий трактат в рук. ч. 1882; дальші слова, взяті в скобки [...], є лиш в рукописі рук. Ягайц. ч. 186, котрі на сім Я кінець сл.

morzem y ziemią w ich kraj odprawowac. A to co jest naiwienicy considerandum pro praesenti, żeby nieprzyjacielowi wstręt uczynić; iakobysmy nasze niedostatki pokrzepić mogli. Ladaiało kusie się nie trzeba, bo tam pewnie bithwę dadzą y musi też ią y ten, co przydzie, praesentowac, bo Tatarowie w fortecach nie siedzą; strzesz Boże, ludzi mało ladaiakich posłać w pasczkę y w moc pogańską, w ziemię zewsząd nieprzyjacielską; trzeba by się obawiać także klęski iako y pierwey, a iuszby to była szkodliwsza y dla stracenia sercu y nadrażenia sił.

Woysko pro tempore nie może być większe iako kozackie, któremu zaraz posłać trzeba ze sto tyssienicy, wiarę ich grecką, o którą oni bardzo stoją, assecrowac constitutią y podaniem władzy pro nunc vacantis luckiego, starszego ich ani porządkow im nie odmieniać.

Kozakow rozumiem zaporowskich może być tyssienicy z piędnacie, nakoniecz pięć ostatek pieszo z rusnicami przy taborze a armacie non sunt contemnendi, a co większa, iż mają v pogan nomen dosyc sławne y zacne. Do tych tisz rozumiem, że się dobierze z ustawnych z kilka tyssienicy y (cho wiele¹⁾) y na psowanie ziemie na apparentiā zgodno bendzie; dając jednak im pieniądze y assecuratie, trzeba vicissim od nich wziąć przysięgę, żeby rpty przysięgli, iako stipendiarii, iż woiowac y nie wychodzić z ziemie, iezli Bog poszczęści, asz za rozkazaniem I. K. Mci nie mają. Z tymisz tractowac, iezliby pobratimow Duncow swoich przewabic nie mogli, dawszy im też rpley stipendium, bo też to ludzie wolni. Teraz ziemie mogą to łacie y blisko znieść, albo do siebie albo ku hordzie puseiwszy ich, iezliby byli tak numerosi. Ale iako y naszych tak y tych niczym nie confirmują barzicy iako vspokoieniem religiey, w czym nie mnici omnibus modis trzeba zacyć patriarchy tego, instrumentum u nich wszystkiego, nam wprawdzie nieprzyjaznego, ale przecie iż jest Grek, niepochybnie venalis, a w czas y temu zabiegac, potrzeba, żeby się nie spraktykowali z Skinder baszą, bendąc mancipium tureckie.

Vkrainne mnieysze starostwa, wsi rozdać między chude pacholki kozackie, coby się z nimi zgadzali, od nich wiadomosci mieli y z temisz się kumali, mogli być co podać Saydacznemu y innych ich wodzom, ale to trzeba dextre czynić.

Tych samych kozakow nie dosyc by się ich naiwienicy zebrało, bo to in composito multitudo, a ta sine lege et fide, y by nie w takim zawiedzionym razie, nie radził bym ich z takimi conditiāmi wzywac, ale necessitas legem nie ma. Trzeba im robur przydać piechoty dobrej polskiej, niemieckiej, kozakow konnych służyłych, armaty gonczy. Im

¹⁾ В сѣм мѣсци писѣмо почитко, так щ) не можна ручити за добре видифрованне-

tego naiwięcej, tym nalepiey. S takim woyskiem polskiem trzeba dac iakiego rycerskiego czlowieka niepowaznego, ale coby się z Zaporoszczami zgadzał, ich ten tryb zachował woiowania; przy nim iednak *authoritatem* posluszenstwa zostawic.

Do piechoty trzeba starszego, coby miał irigiemierstwo albo zeby takich miał y około petardow rozumnych ludzi, iesliby przyszło strategemate co brac, bo tam tho ieszcze incognitum. Do woyska trzeba kul ognistych, co ie granatami zowią, y insze bale, armatę, co by ie ręką rzucac y moździerzami, w tak gęstem nacieraniu tatarskim wielgą szkodę uczynic mogą.

To woysko tak prendko, by naibarzy pieniądze kto dawał, miec rzecz niepodobna, y czasowi tak nagłemu nie wystarczona. Przeto trzeba in hac vltima necessitate subuenire nie ofertami, ale rzeczą, kazdy z nas od pana poczawszy, kto co moze, chcemy li rzplitey cwierc darowac, tym lepiei, sin minus pieniądze brac, stanowszy ludzie, a trzeba to prendko czynic.

Naprzod v pana hetmana Wiel. X. Litewskiego, iest kozakow czterysta, piechoty dwiescie. Iezli tesz co iest v polnego litewskiego, y tego vzy; v pana kraiczego roth iest kozackich cztery, pieszych dwiescie, wierzę, ze z chęci przyda co y swoich ludzi. Niedobytkow iest do tyssianca y wiency, tym zapłacic trzeba y zaciagnąc. Pana krakowskiego zmarłego wedlug ordynacyei ma bydz szescseth czlowieka. Teraz Ukraina wszystka w rękę Iego Mci, zaras reuidowac iakoby wychodzieli y poslac commissarzow, zeby wyprawowali, albo rozdac między te, którzyby zaras pewną lidzbę sub amissione et honore tak prendko, iako się obliguią, stawili.

I. K. M. pro exemplo niech z tyssiac czlowieka, a nie moze li bydz, więc choc z sescseth.

Xa Ich MM., Jego M. X. Arcybiskup gnieznienski ze trzysty, Jego M. X. biskup krakowski w łasz, kuiawski, plocki, poznanski asz do łuckiego po dwiescie, drudzy po piecdziesiath. Senatorowie co celnieiszy. mianowicie piechotę I. M. P. Woiewoda krakowski, chochy ze sto dał, nusz Ich Mc P. P. Woiewodowie kiiowski z kilką seth y inszy P. P. Sieniawscy ze czterysta. My tesz damy dwiescie piechoty, dwiescie iazdy. Nasz z Ukrainy Chmielecki straznik, iesli iest starosta kamieniecki, niech poprawi kupą iaką ludzi svey niesławey. Nie wspomina się innych senatorow, ludzi slacheckich zacnych, którzy pewnie za prozbą y powodem I. K. M. dla oyczyzny, a na ostatek samego wstydu tey piechoty y iezdy, którą łatwiey Ich Mosc zebrac mogą, do tego co iusz mają, zeby nie mieli pozwolic.

Toras tesz zbiernią Belzanie, zbiera y iusz ma ze sto koni Farnabeg, Jego M. Pan Belski y inszy, iedno trzeba tę collectę tu za powodem panskim czynic, zaras zpisowac y kazdemu się na obietnice tak potrzebną sub honore podpisac, zbierze się tego niemało.

Collectę taką Stephan krol nie na tak nagłą potrzebę bankietem iednym sprawil. Tu necessitas sama, rzezwosc y chęc panska przedzey moze y grunt rowniey spravic.

Wybrancow znowu, ktorzy doma zostali y naymikow swoich zostali ruszyc, z ktorych, iezli nie więcey, przecie kilkaseth bendzie.

Przecie interim nie zaniechuwac zbierac piechote y kozaki, a nim dalsze pobory wynidą, wziac dwakroć sto tyssiency p. krakowskiego, ad fidem publicam assekurowawszy na mytach wołyńskich, ktore wczynią osm tyssiency y w ręku są v p. wojewody braclawskiego.

Vkrajinni iusz łatwy mogą do kupy, ale tym tu trzeba zaras od Lublina albo Krasnego Stawu w kupie z starszem się ku woysku ruszyc, zeby nieprzyiaciell na rostrzelanych nie napadl.

Do kozakow trzeba poslac nie komornika ani dworzanina, ale senatora, na ktorego by wierzę sządziliscie, gdysz commissie przesze przes takiesz ludzie się odprawowaly; tenze mentem I. K. M. wiedzac, potrzebuie y porządnie wszystkie rzeczy odprawi. A isz z pieniędzy zaraz iachac musi, nie rozumie się nikt sposobnieiszy nad J. Mci Pana Kamienieckiego, iako urzędnika skarbowego y casztellana vkrainnego czlowieka rycerskiego i wiadomego, przydawszy terasnieiszego P. Starostę cercaskiego. A nim ci poiada, poslac tam iako najprzedzey, ogłaszaiac to do starszych kozakow, ze tho zaras Krol I. M. y rzpta exequowac chce. Za starszego nad temi ludzmi pana Alexandra Zborowskiego w woiennych moskiewskich sprawach samemze kozakom wiadomego, tylko by go iaką laską Iego Krolewskiej Mosci posilic trzeba, a on ochotszy, tak rozumiem, y prędky.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 3-8; в рук. бібл. Ягайлонської ч. 166 к. 3-7, ibidem к. 178 і рук. ч. 1882 с. 130-138 є лиш перша частина про боротьбу з Татарами (з деякими додатками). — Трактат написаний перед хотинською війною 1621 р., на се вказують згадки про Сагайдачного, патріарха і ин. Можна і ближше означити його дату. Він написаний по цецорській катастрофі (в жовтні 1620 р.), пор. слова „...trzebaby się obawiac takze klęski, iako y pierwiey (с. 221); знов від війни 1621 р. відділяє його зима, пор.: „Во зима та tylko, isz im niewczesna, pozwala czasu do zgromadzenia syl...“ (с. 220). Таким способом дату трактату можна класти на кінець 1620 р. або початок 1621 р. — Автор якийсь сенатор, може й „celnieiszy“, згадує себе в однім місці: „My tesz damy dwiescie piechoty, dwiescie iazdy“.

Чому трактат в декотрих рукописах неповний, легко відгадати; перша частина, котра говорить загально про війну з Татарами, довго не трітала інтересу; друга, спеціальна, про найближшу кампанію з Туреччиною, перестала бути актуальна по 1621 р. і пізнійші мемуари її пропускали.

148.

Ян Ходкевич, влєнський воєвода, до канцлера Льва Сапїга про турецьку війну. Козаки йдуть на поміч королівському війську; Турки боять ся козацького походу на море. — Львів, цвітень 1621 р.

Ponowa nowin iest pewna: wczora z Konstantynopola przyniesiono mi wiadomosc, ze cesarz turecki¹⁾, aprilis swą głową na tę expedycję ruszyc się ma. Iazdy y seimanow tureckich iuz do kilka tysięcy iest w Multaniech przy armacie. Multany i Wołochy do kupy zebrano, most gotowy spuszczo niedaleko morza dla sprowadzenia większy armaty i wysadzenia ludzi z morza. Tatarow kilka tysięcy iuz się przeprowilo pod Białym Grodem i maią pewna do nas dla ięzyka wpasc. Poslałem p. Chmielewskiego z panem Odrzywolskim w kilkunastu set człowiek na czatę; nie wiem nic ieszcze od nich, obaczę iezli się z spiegami zgodzac będą ięzyki. Galga z wielkim woyskiem w lada dzień ma byc pod Białym Grodem. Rzecz pewna, że wkrótce rzecz do rękę przyidzie, a my iakośmy gotowi, sam P. Bog widzi, armaty naszey nie slychiac i z kim by o tym traktowac, nie wiem. Roty niektore pieniędzy ieszcze nie wzięły i tak sam tuteczny skarb udaie, że ich niemasz. To początki tak idą, a coz daley? O Niemcach dotąd nie wiem i kędy się wylegną. Radbym się na Ukrainę pomknął, nie mam z kim. Pan podczaszy pisze a pisze, prosząc abym ludzi poganiał, bo nie tylko uniwersalem, ale i kijem drugiego z lezy nie wybiie, a drudzy z pod chorągwi uciekaią. Wiesz to miły Bog, co z nami będzie, iesli I. K. M. jakiego sposobu innego nie znajdzie, a sam się głową swoią nie ruszy, innie niepodobna będzie ztrzymac, bo i polowicę obiecanego woyska nie będą miał. Kozacy się wygrzebli z Zaporoz, chcą nam dopomoc towarzystwo; Boze day szczerze. To tak oznaymiwszy W. M. Panu oddawam się z służbami memi lasce W. M. Pana, a proszę ratuycie, ratuycie nas W. Mc, iezeli nie czym inszym, przynajmniej modlitwami po kosciołach, bo wierzę zęchmy in periculo. Ze Lwowa anno 1621 aprilis.

Po napisaniu tego listu przyszedł śpieg z Węgier z siedmigrodzkiej ziemie, wielką gotuią zywnosc na woysko cesarskie, ale dokąd ią wiesz każą, wiadomosci niemasz; most że spuszczo nizey dla na-

¹⁾ тут чисте місце.

szych, bo się obawiają kozaków morzem i dlatego Hali baszą wyprawią na Morze czarne, który ma strzedz ich. Z Multan to mam, że taki rumor między Turkami, co przy armacie, i między Multanami, że niemego Pietraszka hospodaryka na panstwo prowadzą. Zaczyn to zgromadzenie i Wołoszy i Maltany na to tam niebezpieczeństwo musieliby byc.

Бібл. Чорторійских — Теки Нарушевича ч. III стор. 205—6. —
Заголовок: Копія listu Imci Pana Chodkiewicza, woiewody wilenskiego do Imci Pana kanclerza W. X. Litewskiego Lwa Sapiehy.

144.

Zвістки про турецькі справи, подані шл. Юрием Вороцьким, що був в турецькій неволі. Козаки спалили в Царгороді одну вежу і пограбили чорноморські побережа; 16 липня 1621 р.

Relacya Ierzego Worockiego, który służył pod chorągwią pana Dynotta y w pogromie przy panach hetmanach wzięty y z więzienia teraz z Constantynopola niedziel temu 4 iako uszedł, do obozu przyjechał die 16 iulii annó 1621.

Powiada, iz w tych niedawnych czasiach posyłał cesarz turecki do Białogroda morzem na katarach dział szturmowych wielkich, prochów, kul y zywnosci wszelakiey niemało, ieno iako wiele sztuk było, tego nie wie. Ale to wszystko kozacy nasi zaporowscy rozgromili.

A rozgromiwszy, wpadali pod Carygrad. Kozacy y wieze te, gdzie Xiąże Koreckie siedział, zburzyli, rozumiejąc, zeby y teraz tam Xiąże Koreckie bydz miał. Daley pod Galatem wpadając, brali, bili, siekli kozacy, a gdy za nim Turcy gonili, utopili ich, dwu y odesłano do cesarza tuneckiego do obozu, który leży pod Iędrzynopolem, których kozaków męczono, bito y na pal powbijano. A iako się to stało niedziel 7 temu.

O woysku tureckim to prawi: przy samym cesarzu Turkow 75000, Arabow 30000, Grekow, Armianow, Bułgarow, Serbow y z ruznemi ludzmi chrzescianskimi 47000, ianczarow 10000. Armaty dział 260, do których o puszkarze bardzo trudno; cudzoziemcow Francuzow y Niemcow, którzy służyli w jednym pułku cesarzowi tureckiemu 700, pouciekali wszyscy, iako który gdzie mógł, skoro iedno usłyszeli, że woyna z Polakami ma się zacząć; zostało przecie ieszcze 60. Wielbłądów moc wielka w tureckim panstwie, powiada, których y zliczyć nie mógł, ieno samego cesarza liczbe wielbłądów niektorych 6000. Wiel-

kiemi siodłami na kształt chłopa y przy każdym siodle kopia z porcem przyprawiona, ze zdaleka własnie woysko z kopiami zdaie się bydz. Na szescindziesiąt wielbłądach pieniądze cesarskie niosą, wszystko talary celne y zeszedłszy za Dunay, ma woysku dawac pieniądze.

Słoniow cztery, co namioty teraz niosą. a za Dunay przeszedłszy, te cztery słonie mają nosic namiot turecki na nich rozbity y zawsze gotowy we dnie y w nocy.

Drogę ku Dunaiowi wielkim trzaskiem naprawuiąc; o moscie, aby przez Dunay bydz miał, tedy go niemasz y nie myślą. o nim, ale na promach przeprawiac się mają; o moscie tylko dla postrachu przed szpiegami udają. Na Dunaju pięćset czaiak z armatą polną niewielką straż odprawuią. Multanie, Serbowie y Węgrowie y rozne ludzie, co nad Dunajem są, nad którymi Turcy starszemi strzegą pilno, aby kozacy zaporowscy w Dunaj nie wpadli. Widział pod miastem z Ruszczykiem te czayki y z ludzmi woyska multanskiego widział przy gospodarze multanskim Radule 1800 czelaka wszystko konnych, tak się ich wiele popisalo, ktorzy straż odprawuią nad Dunajem na mieyscach kilku, ktorędy się Turcy przoprawiac mają, ale gdzieby te mieysca były, on nie wie.

Od Persow pewna iest odpowiedz Turkowi, ze chcą teraz się z nimi bic, co u Turkow w wielkiej skrytosci y tają bardzo te z Persami wojnę, ktora pewna iest. Iakoz słyszał to zapewnie, ze cesarz turecki, przeprowadziwszy woysko swe tu ku nam przez Dunaj, albo sam się nazad wroci, albo woyska część pewnie posle tam przeciwko Persom, z tych dwoyga iedno pewnie uczynic ma. Krol hiszpanski gotuje się pewnie z potęgą swą przeciwko Turkom, chociaż odpowiedzi mu nie dał, ale tajemnie się na morzu w woysko y we wszystko wzmacnia, y krol angielski posłał na pomoc dwadziescia okrętow woiennych z ludzmi woiennymi y na kazdym głównym okręcie po 140 dział. Grott Miewzyc (sic), xiążę niderlandskie, posłał takze krolowi hiszpanskiemu na pomoc 30 okrętow woiennych ze wszystkimi ludzmi y aparaty woiennymi, ktorzy iuz złączywszy się z tą 10 okrętow krola angielskiego, gdzie mogą zasiac Turkow, bią, gromią, ale Turcy to bardzo tają, udając tak, ze to skupienie krola hiszpanskiego nie przeciwko nim, ale przeciwko Wenetom y Rzymianom.

Бібл. Черторийских. Тера Нарушевца ч. 111 стор. 365—6.

145.

Zвістки про турецьki справи, подані пил. Шахновским, котрий був в турецькій неволі; козаки розбили Турків під Трапезунтом. — Б. л. (1621 р.).

Powiesc pana Szachniewskiego z Potockim poymanego.

Oddany był naprzód Andisu baszy do Andronopola, przy którym trzy lata służył. Potym kupił go Nasun basza y dał na galery, na których robił w bitwie Hiszpani¹⁾, gdzie Turcy przegrali, pięcdziesiąt galer stracili, galery ciężkie nie mogły posilkowac; ten też uszedł. A w tym dano znac do cesarza tureckiego, że kozacy na morze weszli, aby przybywali. Przyszli niedobici pod Trapezunt, a tam ich czekali kozacy sprawni niesprawnych y pobili. Ten przecie więzien uszedł y na okup dany wyszedł do Konstantynopola, tam mieszkał pięć niedziel, a szosta niedziela, iak idzie z Konstantynopola z posłami węgierskim, czeskim y tureckim na Sakmar (sic) y przeszli obydwu z listami które mają świadeczne ku Kolomyzynu Złotą Banią. Powiada, że Pers wypowiedział przymierze Turkowi, wziął kilkanascie zamkow. Xiąże florenskie armatą potezną, iako nigdy, wyprawił przeciwko Turkom, zaczem z Andronopola wrocil się cesarz do Carogrodu. O Duncach taka u niego wiesc, że ich sto tysięcy na morze poszło. Niemcow z wojskiem polskim siedmkroc sto tysięcy, ale wrozą cesarzowi o zgubie panstwa iego. Bellen Istwan, brat rodzony Gaborów, powiada, że Gabora Koszyczanie iuz nie wypuszczą, poniewaz Turki chce wprowadzić na chrzesciany; twierdzi i to, że Siedmiogrodzanow nie utrzyma, wszyscy chcą poddac woysku polskiemu, skoroby do Wołoch weszli ich Mosc panowie hetmani; y Multanie, także Sasowie w Brassowie powiadaia, że gotowi bramy Polakom otworzyc. Pod Kilią Husain baszy, begowi sylitryckiemu, z szesciudziesiąt tysięcy kazano nie pisac y przeprawic, ale o tym niepewna.

Бібл. Чорторійских — Теки Нарушевича ч. 111 стор. 366.

146.

Relacji szpiona pro турецьki справи, 30 червня до 14 липня 1621 р.; козаки побили Турків на морі.

Relacya szpiega.

Przyjechałem die 30 iunii do Iass, tam pod Iassami lezał hospodar wołoski, który miał przy sobie Wołochow, Turkow y Tatarow, tego wszystkiego miało bydz 2000.

¹⁾ може: z Hiszpany.

Dnia 5 iulii przyjechałem do Galata, tam będąc, widziałem ludzi wojennych siła, przeprowowali się na czaykach ku Izmaelowi Dunaiem. Tamże gospodar, pan wołoski, niedaleko Dunaiu przez Prut most zbudował: zowią to miejsce Deli Giorge; tam się z wojskiem swoim multanskim przeprowił y tam się obozem położył.

Dnia 8 iulii ztamtąd puscilem się ku Obluczycy, widziałem, że most z wielką pilnością budowali przez Dunay od wyspy do wyspy, ale przy mnie nie był ieszcze postawiony.

Dnia 9 iulii przyplynołem do Izmaela iuz wieczorem; tam przy mnie przez Dunay 14 dział srednich przeprowili na te stronę, tamem widział ludzie bardzo strworzone od kozakow y bardzo siła Tatarow y z zonami y z dziecni pod Izmaelem w polach położyli się dla swego lepszego bezpieczenstwa.

Dnia 11 iulii puscilem się ku Kili, tamem zastał Halil basze y wszystkie galery nad brzegiem, do ktorego przyszła wiadomosc, iz się kozacy ukazali na morzu, który wyprawil przeciwko nim 150 czaiek, ktorych postrzegłszy kozacy, ukazało się ich 18 łodzi ze trzcini, po ktorych się puscili Turey y tam zaprowadziwszy ich między te komissy, tak ich gromili, iz się mało co mogło wrocic, tamże 15 dział wielkich z galer wynieszli y na łoża kładli.

Dni 14 iulii puscilem się ku Białogrodu; tu się wojsko zbiera wszystkie tureckie, tam zastał Hussein basze, Imbregim basze y Ianczar agę. Z tych iednego nam zachowano y wzięto go do cesarza, o ktorym powiadano, iz w Chedziaglu Bazarczyka w miasteczku¹⁾. Ztamtąd wracając się, powiedzieli mi z Galacu, iz przeprowując armatę przez Dunay z bawołami, 6 dział utopili y do dwóch set bawołow utonęło y ludzi bardzo wiele, gdyz się z Polowicy most zerwał. Zaczyn też tych, co około mostu maystrowali, na pal powbiiano. O cesarzu iz nieiedni powiadają, że iest w woysku, drudzy o bracie cesarskim. Iednak to naipewniejsza, iz bairam odprawiwszy, zarazem ku nam z woyski swemi isc ma, woyska tureckie około Rhenukiły y Białogrodu kupią się.

Przyiechawszy do Szuczawy, zastałem dwoch Ormian, ktorzy dowiedziawszy się, izem z Polski, zwierzyli mi się tego, zechmy są od krola perskiego posłani do Krola Imci z listy, y to mi powiedzieli, iz woynę krol nasz podniosł. Znowu skoro się dowiedzieli o czasie, iz ku Ieratowi przysłał, stworzyli się tym czasem. Przyiechał Pan Szembek do Szuczawy, który dowiedziawszy się, iz posłem iest, puscili się z nim ku Dunaiowi y zas z nim mają do obozu przyiechac.

Бібл. Чортрпійських — Теки Нарушевчя ч. 111 стор. 367—8.

¹⁾ Текст очевидно поспований, як й в інших місцях.

147.

Ян Ходкевич до короля — про турецький похід. Турки в переговорах будуть ставили найбільші домагання в точці про козаків. — Під Хотином, 4 серпня 1621 р.

Naiasnieyszy Miłosciwy Krolu!

Ponowa co raz następuje, iako o wielkości woysk poganskich, tak y o przeprawie samego cesarza przez Dunay. Za płoone podobno przydzie miec, co szpiegowie powiadaia, zeby pod dwa miliony woyska byc miało, ale ten, co ich na oko widział i z nimi szedł, vpewnia, ze 90000 kopiinika, 50000 Tatarow, 30000 ianczarow byc ma, y iusz z Bialej swą głową się ruszył. Chan tesz, to pewna, ze Dnistr przeszedł, między Bochem lezy, w którą by stronę isc miał, widziec ieszcze nie mogę. Baczę, ze postępki pierwsze na greckiey zawisly wierze y cokolwiek in ludificationem czyni. Nie patrząc iednak na to, o tom do wezyra posłał p. Szembeka, opatrzywszy go dobrze wiatykiem, iesli się sam prętko wrocic nie moze, by przesyłał szpiegi, a dawał o wszystkim znac. Tuszę, ze u Dunaiu zaskoczy woysko, który iedno dla sposobu tractowania do wezyra odemnie iechał; oni się uprą, a będą chcieli od W. K. Mci posła, co mi W. K. M. s tym kazesz czynic, co za conditio pacis y podawac y przyjmowac y na czym stanąc przydzie, unizenie o informacją W. K. Mci proszę. Artykuł o kozaki podobno będzie natrudnieyszy; iako z tamtey strony do postąpienia, tak y z tey poglądaiąc na koncepty tych swawolnikow, o czym passim mowia, zem w tych sprawach nie bywał, wiadomych też owdzie niemasz, proszę, abym iusz na wszystko dostateczną informatią miał, bo pewnie z p. Szembekiem czausza po posła W. K. M., iako to poseł asyryiski powiada, spodziewam się. Dniestr przechodzie muszę, tam miejsce obozowi y pole bitwie dobre upatrzywszy, iednak od niego daley, ile z ciężarem wszystkim nie rusze się. Tu się ufortyfikowac mam wolą y stąd na okazye wszystkie czekac y poglądac myslilem. Dali co nowego przydzie, nie omieszkan W. K. M. oznaymic. A na ten czas całuiąc rękę W. K. M. Pod Chocimem 4 augusta 1621.

Бібл. Оссодинських рук, ч. 508 с. 223—223 в. Заголовок: List od Jego Mci p. Chodkiewicza hetmana W. X. L. anno 1621.

148.

Звістки, листи і дпєвник турецької війни; 13 липня до 22 жовтня 1621 р.

Nowiny, iakie ztąd ktorego czasu do Krola I. Mci przynoszone bywaią.

a) List inż. Zbigniewa Szałyńskiego do koronnego podczaszego —
Хотин, 12 липня 1621 р.

Nauprzod. 13 iulii.

Copia listu od pana Silnickiego Zbigniewa do I. Mc Pana Podczaszego koronnego z Chocima pisanego.

Widzę, że w lasiech postrach padł na hospodara y na to poganstwo, co przy gospodarze; za tym porażeniem tego poganstwa, którzy chromi, przychodzą do Iass. Posłaniec pana podczaszego podolskiego wrócił się z Wołoch, który był w Soroce; chciał był daley, tylko mu nie dopuszczono; ten powiada, że iuz cesarz pewnie się prowadzi, przy nim jest dwadziescia tysięcy ianczarow, a tu iuz na tey stronie Dunaju dziesięć tysięcy, na Budziaku jest poganstwa siła, cesarzowi most budują na Dniestrze między Teynią a Soroką, który podiał się kozakow znosic. Tu Tatarow teraz niemasz nigdzie poblisku; hospodar woyska wszyskiego nie ma więcej pięciu tysięcy y to od niego uciekają. Pospiech W. M. M. M. P., iezliby się woyska sciągnęły, zamknął by drogę korolowi prekopskiemu na Ukrainę, gdyz pewnie pod te pełnią przysłą nastąpi poganstwo. Ten posłaniec oczyma swemi nie widział poganstwa, atoli pokrewnych swych widział w lasiech, którzy teraz swiezo przyiechali z woyska cesarskiego, y tak mu dali sprawę, że cesarz tylko dwakroc sto tysięcy woyska tu z sobą ma mieć. Hospodarowi wołoskiemu kazal sobie nad Dunaj drogę zaysc, to tez powiada, zeby xiąże Koreckie miał mieć z sobą y pana Farensbacha. Na ten czas oddaie się z służbami memi lasce W. M. M. M. P. Dan na Chocima, die 12 iulii 1621.

b) Relacya miona Istwana Radagi — kozaki poграбили чорноморські міста; 28 серпня 1621 р.

Relacya Istwana Radagiego szpiega, który z woyska tureckiego dzis, to jest 28 augusti przyszedł.

Wyiechawszy po swiátkach, przebył przez ziemie wołoską az do Provadyey, za Provadyą w mili potkał cesarza z woyskiem, ktorego rachowac się mogło z pułtora kroc sto tysięcy; az były głosy, że pozadą cesarzem daleko większe woysko isc miały, puscil się nazad az do Caryrodu. W tey drodze nie potkał tylko dwoch baszow z małą bardzo liczbą ludzi. Zatyln nie powrocil do woyska y szedł z nim wszędzie az tu na Cecore, gdzie mila z tamte strone cesarz bairam odprawował. Woyska wszyskiego tureckiego nie rachuje więcej nad trzykroc sto tysięcy, ale bardzo nędzne y smętne; armata jest wielka, pewnie iey rachuje pod pięcset sztuk, ianczarow nie więcej nad 30000.

leszczeby się cesarz tak prędko z Andrynopola nie ruszył, ale, iż kozacy nad morzem miasta y wsi tureckie palili, pelen iadu zarazem woyska spiesznie ruszał, powiadaiąc, że poki o iedney wiosce polskiej caley uslysze, z ziemie ich nie wynidę, by kozacy y Konstantynopole wziąć mieli, gdyz tak mu weyzerowie radzili, aby dla samych kozakow w Carogrodzie został, czego uczynic nie chciał. Iakosz taka iego jest intencya prosto isc do woyska, ktore zniosłszy, nie bawic się nic dobywaniem zamków, ale w ziemie isc iak naygłębiey y wszystko w pien siec y rabac.

Serdutem y weyzyrem wielkim jest Husein basza. Woysko tak idzie: bramelskich beglerbegow dwa, za nim gospodarowie oba multanski y wołoski, drogę naprawiają dla cesarza, kurchany wielkie sypiac, ktorey cesarz isc ma.

Potym y insze woyska, armata, ianczarowie; cesarz sam; Tatarow przy woysku cesarskim niemasz ieszcze, ale się ich co godzina spodziewaia y w nich wszystka nadzieia turecka.

W poniedzialek przeszly, to jest 28 praesentis wybiegl z woyska z tą iuz stronę Cecory mila, ale iz go na roznych mieyscach straz wołoska postrzegala, az dopiero dzis, to jest 28 przybiegl. Woysko po mil dwie uchodzą, za czym naydaley w mil dziesięciu od obozu bydz moze.

в) Реяція татарського жовніра Чегера — козаки пограбили чорноморські міста; 31 серпня 1621 р.

Czeger; brata Kantymir-murze zolnierz, z białogrodzkich pol die 31 augusta 1621 powiadał:

Ze Kantymir murza własnie umyslnie dla ięzyka przyszedł pod oboz z pięcia tysięcy ludzi; nie wie, iezli dzis wzieni ięzyka, ale pięc dni temu iako dziesięc Tatarow 10 naszych wzieni pod obozem. Z haniem jest 10000, Cerkiesow 10000, Nahaycow 10000, białogrodzkich Tatarow, ostatek Krymcow; wszystkiego woyska 100000 rozumieią, drudzzy mniey, rusniczych strzelcow niemasz. Pięc dni temu, iako się sam han z zagonami kozackimi potkał, z ktoremi się biiąc, wegnali ie w tabor kozacki, z ktorego taboru wielką szkodę Tatarowie odniesli w naylepszych ludziach swoich y tak ich opuscili z tę stronę Prutu. Zasadzkę wielką Kantymir uczynil był w prawey ręce woyska, przy ktorey sam był, a brat iego na harcachi.

Car turecki rozgniewał się na hana, że kozakow nie zniosł.

O Turkachi tak powiada:

Ze dwa kroc sto tysięcy ma sam cesarz; w tym woysku ianczarow 10000 kładą, na koniech zesli bardzo y wojennych, y te kloc

pod Dzieluczdyą. Dział 200 y 30 kładą, woysko tureckie a tatarskie dzien chodu zład, nie wiedzą, iezli ze na kozaki pierwey uderzą, iako cesarz turecki chce, czy na woysko, iak car tatarski chce. Arabow w woysku tureckim niemasz, iedno trochę Węgrow, i Multanow niemasz; wojewodę multanskiego car kazał zabic. O naszym woysku rozumieią y to, ze się ma umknąc pod Lwow, wiedząc o zeszyłych koniach tureckich, zeby ie do ostatka wymorzyli.

Hassan basza wezyr y Sayr basza przedniejszy są w woysku tureckim. Galga Ales murza, ktemu pilnując, zostali. Na Kentymira han się gniewa, ze się zaciąga do cara tatarskiego.

г) Діярія хотинського походу — 16 серпня до 2 вересня 1621 р.

Poniedziałek 16 augusta 1621.

Most na Dniestrze stanął. Tego dnia z ostatkiem woyska Pan Hetman Wielki za Dniestr przeprowił się, pod zamkiem chocimskim obozem stanął. We wtorek die 31 augusti był podjazd tatarski pod oboz nasz w 5000 koni, uganiali się do południa, a potym gdy inszy porwali ięzyka, odstąpili Tatarowie nie bez porazenia przecie do dziesiątka czeladzi naszej, która konie y bydło pasła y szkap niemało posiekli. Tegoz dnia obronną ręką z czaty uszło kozakow zaporowskich kilka tysięcy.

Sroda die 1-ma 7bris Krolewicz Imsc Władysław z 10000 woyska nad Dniestrem pod Zwancem stanął.

Tegoz dnia Sahajdaczny ze wszystkim woyskiem zaporowskim pod oboz nasz przyszedł.

We czwartek 2-da 7bris cesarz turecki z woyskiem swym y Tatarami w mili od obozu naszego nad Dniestrem na gurze wielkiej stanął.

Tegoz dnia zaraz z poranku harco odprawowac począwszy, uganiali się az do samego mroku w polu w puł mili od obozu naszego. W ten czas padło niemało trupow poganskich, ale y naszych bardzo wiele nastrzelano samych y koni tak z ianczarek iako y dział; wtenze czas zabito Bochdana y Carowicza rotmistrzow kozeckich, pana Iędrzejewskiego rotmistrza.

Z woysk Lisowczykow szkodliwie postrzelono pod panem Komoniskim samym, Andrzeia konia na harcu zabito, a drugiego konia temusz pod pacholikiem. Pod chorągwią I. M. Pana Hetmana Wielkiego postrzelono y wielom z towarzystwa chorągwi tey koni z dział pobito, pana Hłakowskiego rotmistrza pieszego postrzelono. Piechota przecie niemało z zasadzki Turkow pobila y konia iednego tureckiego cisawego z siodłem lampart nieco piechota z szeregu Pana Limowskiego zdobyła.

r) Rełacji Turka Mechemeta — 2 września 1621 r.

Relacye więźnia Turczyna Mechemeta z Anadolii u beglaybegi Hasain bassy służącego na ieden kon a ulapionego na haren die 2-da 7bris 1621 o południu.

Powiada, że zapewne jest sam cesarz turecki w woysku, widywał go w dzien na oko. Namioty cesarskie rozbite nad samym Dniestrem y srodku taboru. Namiot cesarski czerwony wszstek z galkami złotemi. Na wczoraysze harce nie wyjezdzał cesarz z taboru, bo choćby chciał, nie pozwolił mu, iednak mógł patrzac z daleka.

Woyska, powiada, ianczarow, iz niektórzy starzy pozostawali się w domach, nie mogą isc na wojnę; tedy nie powiada ich więci nad 30000. Ale jest, powiada, y inszych strzelcow, nie ianczarow, przy roznych baszech y beglerbegach. Piechoty moze bydz kilkanascie tysięcy. Iazdy wszystkich Turkow iak wiele, zapewne nie wie, ale tak slysząc u drugich, rozumie bydz y z Tatarami trzy albo czterokroc sto tysięcy do boiu okrom ciurow. A to wszystko woysko iuz, co tu jest w tym taborze, ale niewszystko to ieszcze bylo w polu, wczora drudzy na zadzie byli nie przyszli, y ianczarow nie nie bylo, na tych harcach, ieno co strzelcy, co to przy baszech y przy inszych swych są panach y ianczarowie przy cesarzu są y nie poydą do potrzeby, az im cesarz sam rozkaze.

Hetmanem wielkim Hasain basza. Ianczarowie tylko przed nim szkosiami (sic) chodzą, a znaku za sobą zadnego inszego niema. Powiada, że wczorayszego dnia na harcach bylo ludzi wielkich bardzo sila, ale nieznacznie, ladaiko się zawiiali.

Był wczorayszego dnia Hasain, basza anadolski, beglerbegi z swemi pulkami, których wszystkich mogło byc wczora ze 20000, byli Tatarowie, byli y Wolosza, armaty, dzial powiada do 300. Moze bydz, które wszystkie tu są w obozie y dlatego się tak długo bawil, aby za wszystką armatą tu przyszedł: prochow, kul, y puszkarczow jest potrzeba, ale y przywozą, kiedy nie stanic. Hail basza z ludzmi swemi, których liczby nie wie, nad Dunaiem zostal, mostu strzegą, przy którym moscie zostały galery te, co zywnosc przywozili, których moze byc 50. Zywnosc wielką, powiada, mają; Turcy tu w obozie dla siebie y dla koni przywiezli z sobą na 500 galarach zywnosci, a w Woloszech tez nabrali prosa i innych zywiol.

Zamysl cesarski nie inny ieno ten, dac bitwę koniecznie, lub wygra lub przegra, a iezeli zniesie to woysko na tamte stronę Dniestru koniecznie w ziemie isc chce.

Rozwazali mu baszowie, rozwazal nakoniec muffty iego wielki, to jest duchowny nayprzedniejszy, aby nie następował na o woysko

y taborem się blisko pod obozem naszym nie kładł, aby ludzi nie psował, ale aby siedł prosto w ziemi: żadną miarą nie usłuchał y chce, iako najprędzey może bydz, dac bitwę, nie chcą się tu długo bawic.

Muffy tez ten chorobę sobie zadawszy, odiechał nazad. O woysku naszym te zapewnie mają wiadomosc, iz jest wszystkiego sto tysięcy co najprzedniejszych koronnych i litewskich ludzi y więcey iuz woyska koronnego, te zniosłszy, nie spodziewa, iedno iuz iako do swej własney ziemi krom żadney dalszey przeszkody iechac obiecuie, boday nie doczekał; a przecie mają wiadomosc ze Krol Imc. M. Władysław na posilek przyszedł z woyskiem.

Okop około taboru swego pewnie miał rzucic y znac dzisieyszy noc y cokolwiek go uczynili y kosze robic kazał.

Słonioy cztery, na których dzwony wielkie są dla znaku, kiedy woysko iedzie, a może na nich działa mierne polne wozic. Wielbłądow powiada do 50000, na których zywnosci y namioty przywieziono, ale y wozow z wołów siła, powiada, z zywnością mają.

Wieszczkowie praktykowali mu tak, ze z raz albo ze dwa nie będzie miał szczęścia, ale na potym obiecowali mu albo viktoryą albo się zgodzi. Gospodar wołoski iuz inszy, a nie ten co pierwszy był; iako go zowie, nie wie, ale wszystka ziemia wołoska iego prosila y ten terazniejszy gospodar iest przy cesarzu y tamten pierwszy tuz iest, ale nie w więzieniu.

Han tatarski iest przy cesarzu, ale osobliwie obozem swym opodal od tureckiego stawa; zamysł hanow isc w ziemi nasze, ale cesarz inu nie dopuszcza, iednak Tatarowie bardzo się napierają dla zywnosci sposobienia y spustoszenia. Cesarz sobie więcey frysztu do rozprawy znami nie kładzie, nad dwadziescia dni y tym ludzi zatrzymywa i rozrywac nie chce.

д) Діярії з реляціями полонників від 3 вересня до 22 жовтня 1621 р.

W piątek dnia 3 7bris z niemalą nawalnością woysko poganskie ze wszystkich stron około obozu nastąpiło, ale Ich Mosc Panowie z woyskiem swym w pole nie wychodzili, iedno od okopu się bronili y bardzo nie bez szkody poganskiey znaczney z strony naszej w ludziach. Tegoz dnia pana Oporowskiego rotmistrza zabito z działa.

Sobota anno 1621. Dnia 4 7bra przedał się z woyska tureckiego Tymofey z pod Korsunia, rodzic z Ukrainy; od lat 12 był wzięty od Tatar w polu chłopcem owce pasąc, a był przez wszystkie czas ten przy Turczyinie iednym, Machmecie szpahiu y poturczył się z niewoli.

Powiada: Tedy wczorayszego 3. 7bra, gdy woysko tureckie pod oboz nasz podstepowalo, wyjezdzał y sam cesarz turecki z taboru, stal gdzieś na gorze, on sam nie widział, tylko slyszal, ze cesarz sam byl; slyszal tez to, między Turkami rozmawiając, iz mowi, iakosmy się poczeli biiac z temi gaurami, nigdysmy z takimi się nie biiali, ze sie nas naymniej nie boia, lażą w oczy iak muchy; slyszal y to, ze narzekali bardzo, iz ich niemalo ubilo y poranionych bardzo wiele, nie moga się wydziwowac takiey odwadze y smialosci ludzi naszych, a przecie sobie dobrze tuszą, by się nie wiem mowi, iako ci gaurowie bronili, przecie oni nasi będą.

O zamysłach cesarskich o wielkosci woyska, o Ukrainie iak ich wiele ma, nie wie.

Namioty cesarskie, y drugich przeniesiono z pierwszego miejsca ky obozowi naszemu blizey y armaty przymkniono.

Sobota tegoz dnia 4. 7brą ulapiono więznia. Relacya:

Człowiek iest rodem Alliarmand (sic), szpachi cesarski.

Cesarz sam iest pewnie w woysku. Wczorayszego dnia wyjezdzał, ale nie bardzo nacierał. Dzisiay bardzo nacierał y był sam u dział. Dział wyprowadzono z taboru par 40. albo 50, ktore po roznych miejscach postawiono; więcey ich w taborze nie powiada, ale wszystkich sztuk tak małych iako y wielkich 150.

Powiada, dnia wczorayszego niemalo ludzi ich uszkodzono, ktorych sam znalaz do dwuch set, a na inszych miejscach gdziekolwiek ieno utarczka była, bez szwanku wielkiego nie uszli y dzisiay przy bytnosci iego ieszcze siła trupow padło.

Zamyslow cesarskich y inszych zadnych nie wie nad ten ieno, iz się bic chce.

O liczbie woyska powiada: komunika, co tylko do boiu godnych szpachiow 20000. Ianczarow samego komunika nad 8000 niemasz okrom tych seymanow nie rachuje, ktorzy przy baszech więc y loznych, ktorzy dla zynwosci y dla opatrowania koni przy nich są.

Komunik wszystkie na tabor nasz wychodzi, tak ianczarowie iako y inszych begleybeiw ludzie woinni, ktorzy u Kaffy nie maią; wychodzą, a szpachiowie wszyscy przy cesarzu zostaią, czauszowie w tész, ktorych iest 3000.

A iako się cesarz tu ma dlugo zabawic, tego nie wie. O potędze naszej nie tak rozumieią, iako o kozackiey, a to z tych miar, ze u kozakow więcey dział. To powiada, ze dzis nie z rozkazania cesarskiego nastąpili na tabor kozacki tylko ianczarom kazali byli dział pilnowac

y jeszcze zdaleka stali, ani się kopac poczeli, kiedy kozacy z strzelbą swą na nich wpadli; to powiada, że myśla się kopac.

Baszow nad 10, więcej nie powiada, a mianowicie, których pomni urumelski, anadolski, karamanski, sowaski, maraski, alapski, dyerbekiczski, kiefelski, bosmianski, ruttelski, y szamskiego basze ludzie są, ale samego niemasz; cesarz dlatego z mieysca pierwszego pomknął się, aby nas tym prędzey scisnął.

Han tatarski jeszcze wczora szedł za las w lewo, ztamtąd nie wie, gdzie się podział, tego nie wie, aby mu cesarz rozkazowac miał przeprowadzic woysko za rzekę, tylko to słyszał, że dzis w nocy był u cesarza y kaftan nan włożono, musi bydz, że cos dobrego sprawil. O zamysłach y fortelach zadnych nie wie cesarskich, ktoremi by miał woysku tego z taboru dostawac, ieno potęgą tak długo się chcąc bic, asz dostanie.

Tabor jeszcze nieokopany, ale chce się kopac koniecznie; okolo namiotu cesarskiego nayblisza gwardya stanowiskiem ianczarowie, a potym kolo nich szpachiowie.

Tego dnia 4. 7bra, począwszy z poranku az do samey nocy, poganstwo szturmowało do obozu naszego z roznych stron, a naybardziej na kozakow zaporowskich, zaczyn niemała liczba poganow na placu legło od kozakow y na inszych mieyscach nie bez szkody y w naszych ludziach, ale nie bardzo, y tak Pan Bog naszym poszczęsil, że nie tylko z pola od obozu swego Turkow spędził, ale az w obozie tureckim kozacy y ludzie lozni, to jest ochotnik, oparli, namioty posiekli, a potym ich wyparli Turcy z obozu swego, gdzie uchodząc pan Moreda piechoty swey stracil ze 100 y dwie chorągwie y innych roznych ludzi ubito nieco. Dział tureckich kilka odgromili byli kozacy zaporowsky, ale ze wielkie a lancuchami skowane iedno do drugiego byli, nie mogli ich umknąć, iedno koła pod nimi posiekli y tak Turcy nocą przecie ie zwiezli; ale zdobyli się przecie niektorzy z piechoty y z pacholików na zawoie y szable opravne y saydaki y konie.

Niedziela dnia 5. 7bris lubo z wielką nawalnością szturmowac chcieli poganie, ale ze deszcz był przez cały dzien, dali pokoy. Syna basze tego dnia zabito, a drugiego basze postrzelono.

Poniedziałek 6. 7bris uciekło kilka naszych, którzy więziami u Turkow byli, zgodnie wszyscy powiedzieli, że tey przeszley nocy pewnie a pewnie chciało poganstwo wszystką nawalnością uderzyc na oboz nasz, ale ze blisko na konnych y na pieszych było, zaniechali; iednak lada godziny upatrzwszy czas, uderzyc chcą wszystką siłą, a naybarziej w nocy przemyślaia, a to dla tego kwapiąc, obawiając

się prętkich posiłkow naszych y zimy; zaczym o wielkiej trwodze ich powiadaią y iezeli czego ieszcze szturmem iednym y drugim nie sprawią, traktowac o pokoju albo uchodzic chcą.

Wtorek 7. 7bris od poranku wyszedłszy woysko poganskie z taboru swego w pole, stało niemal przez cały dzień cicho, potym z południa probując szczęścia u kozaków zaporowskich, ale tem nic nie wskorawszy, uderzyli wszystką mocą między bramy pana hetmana wielkiego y pana hetmana polnego, gdzie y okopu nie było. Piechota polska wszystka co tam w szury poszła, była uciekła, az Turcy y iancharowie od okopow albo szancow obozu samego ledwie odstrzelono, wrocili się, zabiwszy iednak samego rotmistrza Szladkowskiego, drugiego Zyczewskiego zywcem wziąwszy y piechoty niemało zraniwszy. Czym samym, gdy poganstwo gurę wziąwszy, tym więcej rezolucyi swej zazyli y w toz miejsce wielką nawalnością się zapuscili.

I. Mosc pan hetman wielki będąc w polu z niektórymi usarskimi chorągwiemi w szyku pogotowiu, gdy poganstwo do pierwszej pomknęło się kwatery, kazał w popręg im uderzyc tym chorągwiom. Naprzod skoczył J. M. pan Mikołaj Zienowicz, kasztelan połocki, potym chorągiew JEMci samego pana hetmana wielkiego, za nią pan Ian Rudomina y pan kracyz koronny Sieniawski, ale od tych czterech chorągwi boday nie na 20000 nieprzyziacielskiego parsknęło woysko, gdzie padła wielka moc trupow poganskich, ale y naszych niemało zginęło, to iest z pod chorągowie J. M. pana hetmana wielkiego chorążego pana Janowskiego zabito y chorągiew wzięto; pana Kotowskiego starszego, pana Dołmata młodego y pana Woynarowskiego młodszeo y pana Bałabana młodszeo. Drudzy za nimi niemal wszyscy uszli; czeladzi zabito 15, koni zabito 10, czeladzi inszey postrzelono y poraniono.

J. Mc pana Połockiego samego okrutnie y prawie smiertelnie posieczono. Towarzystwa chorągwie J. Mc zabito 17; poranionych, postrzelonych pacholików, zabitych 18; koni zabitych y poranionych 20; pana Jana Rudomina samego w rękę szkodliwie postrzelono y konia; towarzystwa zabitego 9, to iest brat rodzony pana rotmistrza pan Jerzy Rudomina, pan Chudowski, pan Mogilnicki, pan Teliszewski, pan Wieliczko, pan Tyszkiewicz, pan Woyna starszy, pan Filon Bykowski y Osiporski, ci wszyscy zabici; postrzelanego y rannego towarzystwa y pacholików niema, takze y koni zabitych y poranionych dosc siła, ale poganskiego trupa dosc tez moc niemała padła.

Sroda die 8. 7bris woysko nasze y w polu y w walach bylo dobrze przygotowane, ale poganie od taboru swego straz tylko niedaleko mając, sami z taboru nie wychodzili z woyskiem y dali tego dnia pokoy.

Czwartek 9. 7bris. iako nayraniey poganstwo w sprawie w polu stanęło, z ktorego taboru uciekł kozak zaporowski, nasz więzien, w pętach okowany, ten powiedział zapewne, iż Tatarowie wszyscy zapewne plondrowac ziemie nasze poszli. Zaczym Turcy po wczorayszym się starciu z naszymi przez nocy te dwie w wielkiej trwodze byli y mniaąc swe rzeczy wiuczone uciekac, by najmnieysza trwoga od nas była, z taboru w pole umyslili byli.

Tego dnia 10. 7bris. Przez cały dzień cicho się zachowywali, ale iako ci co z więzienia ich uciekają, powiedzieli, że dwa mosty zbudowali na Dniestrze, ieno ieszcze nie pomoszczone y dla rady swey zachowywali się tego dnia skromnie.

Tego dnia 9. 7bris przecie szturmowali do kozaków zaporowskich, ale zadney nie odnieśli pociechy, przecie swych niemało zgubili; w szyku było wojsko tureckie przy fortelach y nasze ze dwoch stron wojsko było pogotowiu, ienosz Turcy ani bitwy dąć ani nacierac tego dnia nie chcieli.

Dnia 11. 7bris wychodzili Turcy w pole y od wieczora uderzyli na kozaków zaporowskich iauczarowie, ale nic nie wskorawszy, odeszli. Jazda przez cały dzień najmniey się z szyku od fortelów swych nie ruszyła. Tey nocy z soboty na niedziele chcieli JchM panowie hetmani naszi na tabor uderzyc turecki, ienosz opoznili się y deszcz przeszkodził, dali pokoy. Uciekł nieiaki Drozdowski od Turkow.

W niedziele 12. 7bris. Tego dnia uciekł do nas Niemiec od Turkow, powiedział, że dzis dlatego nie wychodzi wojsko w pole, ale odpoczawszy zechcą wszystką potęgę na switanu szturmowac. Polym ku wieczorowi przyjechał Baptysta Wołoszyn z listami do panów hetmanów od hospodara wołoskiego.

Z niedziele na poniedziałek chcieli JchM panowie hetmani to, co przeszley nocy umyslili byli, wykonac, ale Węgrow kilka z roty Fakiego Ianusza y z piechoty węgierskiej kilkanascie haydukow zdraycow ucieklszy, przestrzegli poganstwo, że zaraz z wieczora wyszedlszy, przez noc w polu w szyku stali.

W poniedziałek 13. 7bris wyiezdzało poganstwo w pole pod oboz nasz chcąc szturmowac, ale y lubo harcowali, a niewiele nacierali y tak na zmrokn odstąpili.

We wtorek 14. 7bris tego dnia w pokoju się zachowywali przez dzień cały; tegoz dnia Baptystę odprawiono y pana Zielinskiego z nim poslano.

Szroda 15. 7bris. Pan Linowski rotmistrz postrzelony z gorączki umarł na switanu.

Tego dnia Turcy z wielką nawalnością woysk swych y z armią pod oboz nasz szturmowac wyszli, y z wielką nawalnością ze wszystkich sił stron szturmowali, a naybardziej na kwatere Imci pana hetmana polnego, ale za łaską bożą zadney pociechy nie otrzymawszy, odeszli, straciwszy niemało swych na placach roznych, a pięciu Turkow żywcem ulapiono, ktorzy zgodnie powiedzieli, ze to nowotny basza Karakas szczęścia próbował, na którego się szczęście cesarz bardzo sadił, ale ze go z łaski Naywyższego omyliła nadzieia.

Powiadaia ci ięzycy, iz traktowac o pokoju będzie, którego wszyscy Turcy wiele pragną, bo y im tez niebardzo rozkosz samym y na konie, ktorych tey nocy przeszley, iako powiadaia, iz do 5000 zdechło y wielbłądow niemało.

Tegoz wieczora po zeysciu Turkow z pola uciekł ieden od nich nasz braniec, który zapewne powiedział, iz tego Karakas basze zabito, iakosz znaki tego byly, ze kogos zacnego zabito, bo z karetą czterema konmi po ciało przyjeżdżano y szukano między trupami, ktorych przecie niemało z łaski bozey, a bez szkody naszych padło.

Czwartek 16. 7bris Turcy dali pokoy przez cały dzien.

Piątek 17. 7bris z pokojem się zachowywali Turcy, ale Tatarowie na tamtey stronie Dniestra na goscineu kamienieckim niemało kupcow y drugich, co to z woyska uciekaia, pobrali.

Sobota 18. 7bris z pokojem się przez cały dzien Turcy zachowywali iedno Tatarowie od goscinca kamienieckiego tusz nad samym brzegiem na tamtey stronie Dniestru niemałemi pułkami do kosza swego szli pomalucku, między ktoremi było nieco y Turkow, ale nic z łaski bozey nie pobrali naszych.

Tego dnia była schadzka J. M. panow hetmanow, pułkownikow y rotmistrzow porucznikow y wszystkiego czola, ktorzy wszyscy deklarowali się do tego czasu stac y z okopu się bronic, poki tego potrzeba będzie.

Niedziela 19. 7bris. Tey nocy z soboty na niedziele kozakow zaporowskich częsc, odwazywszy się, z tey strony Dniestru, gdzie nad brzegiem było nieco namiotow niedaleko taboru y co tamze cokolwiek było Turkow spiących, wszystkich pozabiali, namioty poobcinali, osły, konie y wielbłądy pobrawszy, sami w cale ze wszystkim uszli. Zaczyn turecki cesarz rozgniewawszy się srodze, ze to się wrzkomo pod czas traktatow stało z naszej strony, bo posła naszego zatrzymali, iako ięzyki powiadaia, iz posłał po Halil basze, który nad Dunaiem iest, którego oni za nayprzedniejszego maia u siebie pana radnego y na iego radzie polegaia, zaczyn tez nan oczekiwał y tak dał szturmowi pokoy, ale ze

go zagabniono, wyszły pułki tureckie w pole wszystkie, y przecie dali tego dnia pokoy, nie szturmowali.

W poniedziałek 20. Lisowczykowie wywiedli więźnia Turczyzna adarpaiskich granic, służył Mastaffie baszy, wzięto go na trawie.

Powiada: O zamysłach cesarskich to zapewne powiada, iż czeka na Hail basza, od którego już jest wiadomość, że pewnie będzie y każał na się czekać y nie szturmować, aż przybędzie; iakosz na mieysce Hail baszy wyprawił cesarz do pilnowania mostu Ianczar agę, a nad ianczarami teraz starszym inszy jest, ieno nie wie, iako go zowią. To słytał między pospolstwem, mówiąc, że cesarz na radzie Hail baszyney chce przestać albo się pogodzić albo też za rzekę isc w głąb ziemi naszej. Most powiada, że za dni pięć może bydz gotowy. Promow gwałt powiada y most tylko dla armaty chce czynić, a sami wbrod isc mają. Ianczarow inaczej nie twierdzi, tylko że jest ich do 20000, którzy nie chcieli do szturm, ieno cesarza pilnują, a co w szturmie pobito, to nie ianczarowie, ale piechota roznych baszow była.

Woyska tureckiego liczby pewney nie wie. O Tatarach twierdzi iż 100.000. Czwarty dzień temu w nocy wysłał 20000 han ku Śniatyniu. Han jest niedaleko cesarza. Kantymir murza na tamtej stronie Dniestru z swym woyskiem, którego ze 40000 powiadaia, ale wyprawił ich na czate, niemasz tu drugą razą y niemasz ieszcze.

Posel nasz jest Radziła hospodara multanskiego, który skoro przyjechał Radził, zaraz chodził do cesarza, opowiadaiąc o przybyciu woyska polskiego. Na co iakoby miał odpowiedzieć cesarz: ia, mowi, nie mam nic z Polakami, ieno z kozakami y niech oni kozakow swych uskromią, a ia Tatarom kaze z ich ziemie ustąpić y sam pokoy uczynię. Słytał drugich mówiąc panow, iezeli się przymierze stanie, tedy zaraz y sam nazad, a iezeli nie, tedy przez zimę bydz z woyskiem w multanskiej y wołoskiej ziemi. A zgola na Hail basze czekaiąc, który pisał, aby się iako nayskromniey zachowali y nie szturmowali, aż on przybędzie y nie wie, czemu to dzisiay z pułkami Turcy. Z Hail baszą wszyscy, zgodnie powiadaia, że ma bydz woyska 20000, czego on nie twierdzi, ieno tak powiada, udaia dla postrachu.

Zywnosci dla siebie i dla koni mają z potrzebe tak z Wołoch iako y za Dniestru od Tatarow bydła gwałt, po złotemu ialowica, po groszy 10 baran. Plonu nie powiada, bardzo siła przedawali Tatarowie, ale nie kupuia.

Tego dnia wychodzili Turcy z pułkami swymi w pole, harcowali, z dział strzelali, ale nie przypuszczali do szturm.

Tego dnia Pan Radziński, towarzysz hetmański, umarł wieczor.

Wtorek 21 7bris w pokoju się zachowywali Turcy. Poseł nasz pan Iedlinski y z tym znowu Baptystą, od Radziła wrocil z responsem takim, ze wrzkomo pragną pokoju.

Czwartek 23 7bris Turcy z tamtej strony Dniestru strzelali ze czterech dział do Lisowczykow, ale nasi ich z swych dział odstraszyli. ze sami z tego miejsca ustąpili, zkąd strzelali. Tego dnia odprowadzali I. E. M. do zamku do Chocimia bardzo chorego, który zaraz godzina w nocy posiliwszy się centurią y napiwszy się miodu, poczał się zaraz zle miec, mając przez kilkadziesiąt razow kaduk, krztusił się y też w piątek 24 7bris o godzinie na wpół do trzeciej z południa na pułzgarze umarł.

Sobota 25 7bris Turcy szturmowali wielką nawałnością do obozu naszego, ale za łaską bożą z nie (sic) z pociechą swą stracili szturm y ubito ich przeciw niemało.

Niedziela 26 7bris Turcy z tamtej strony Dniestru z dział pięciu do obozu naszego strzelali do wieczora, ale nie z łaski bozey szkody nie nazyli, jedno ze dwoch pacholików zabito.

Poniedziałek 27 7bris. Tego dnia z pokojem się Turcy zachowywali, jednak nasi pod ich oboz podiezdziąc, harce odprawowali, a poganstwo się wszystkimi siłami y z armatą do szturm do nas gotowało. Cesarz wielkim narzekaniem i płaczem na baszow y na wszystkich swych wodzow utyskował, iż go wywiedli w pole, a dotąd znac dla zdradliwej iakieysi wziąć taboru naszego.

W wtorek 28 7bris Turcy ze wszecich stron ze wszystką nawałnością na oboz nasz nastąpiwszy, o jedenastej poczawszy aż do samego wieczora szturmowali, z dział kilkadziesiąt, między któremi burzące wielkie było jedno, za Dniestru strzelali z ruznych stron, ale z łaski bozkiej nie naszym nie szkodziły kule, lubo w oboz wpadały; y tak straciwszy poganstwo swych ludzi pod 1000 czleka, bo okrutnie wiele trupa na roznych miejscach padło, a najbardziej pod okopem Lisowczykow; od kozakow zaporowskich rannych bardzo wiele odeszło pogan, naszych chwala Bogu wtenczas niewiele ubito y poraniono.

Sroda 29 7bris. Tego dnia w pokoju zachowywali się Turcy z nami, tegoz dnia wyprawiono poslow do Turkow traktowac o pokoy I. Pana helzeckiego y Im P. wojewodę lubelskiego, ktorych slychac, iż wdzięcznie przyięto, tylko iezeli szczerze, tego próżnie twierdzic.

Czwartek 30 7bris. Spokojnie się z obu stron przez cały dzien zachowali, jednak czeladzi z naszego woyska bardzo wiele w nocy, co to ubezpieczeni na trawie zostało, zginęło.

Piątek 1-ma octobris. Turcy raniusienko z tamtej strony Dniestru nad brzeg przypadłszy w kilkaset koni, kilka pacholików, co ze

Szczwancow szli, poscinali y owiec ze 30 wzięli. Wychodziła niemala **kupa** Turkow pod oboz nasz na harce, ktore ku wieczorowi się odpra-
wowały, gdzie naszego iednego zabito, a kilka raniono. Pana **Kopienskie-**
go mało nie utopiono. Nie bez szkody tez y z poganskiy strony skon-
czyły się harce. Tegoz dnia pan **Kosakowski** z ludzmi y z zywnością do
Zwanca przyszedł.

Sobota 2 8-bris w pokoju bez cały dzien byli nie bez podbiegow
przecie tatarskich na tamą stronę na gosciniac.

Niedziela 3 8-bris w pokoju przez cały dzien zachowali się.

W poniedzialek 4 8-bris przyiechal pan wojewoda lubelski y z po-
slem tureckim z obozu tureckiego, tam ieszcze pana belskiego zosta-
wiwszy, ktory powiedzial, iz chcą pokoy zaniec Turcy, a na takich kon-
dycyach, lubo inaksze podane od nich dosc ostre były, stanęli, ze mamy
my kozakow swych zatrzymywac y na morze ich nie wypuszczac, a oni
tez Tatarow zatrzymywac mają y nie dopuszczac im zadną miarą w na-
sze wtargiwac ziemie; dla czego poseł polski ma obecnie mieszkać przy
cesarzu tureckim, ze iezliby się iakie swywoleństwa ktore pokazaly,
z strony tey ten poseł powinien będzie szkody opisac, iezeli z tatar-
skiey, tedy zaraz chana stracic y na garle karac, a szkody placic, iezli
tez im od kozakow zaporowskich. Ex nunc gospodarowi woloskiemu
chocimskie zamki ustąpic, a gospodar od nas podawany bydz ma, ieno
mu od cesarza tureckiego chorągiew dawano; bydz przykladem w tym
pierwszym przymierzu; kozuchy y sumnę pieniędzy Tatarom w kazdy
rok dawac rzeczpospolita powinna będzie, z naszymi nie chcą przy-
mowac tego przymierza, chcą wojnę konczyc.

Wtorek 5 8-bris. Pan wojewoda lubelski z cesarzem do taboru
tureckiego dla konkludowania iuz pokoju przykladem starodawnym
odliechal. Tego dnia bardzo się skromnie y zgodnie zachowali Turcy,
kazawszy z tamtey strony Dniestru Turkom y Tatarom się przypro-
wadzić, sami niektorzy bezpiecznie z naszymi ziezdali się y gadali.

Sroda 6 8-bris z pokojem się zachowali y ziezdali się Turcy,
z naszymi rozmawiali, radzi będąc wrzкомо pokoiowi, ale Tatarowie,
ktorzy się z tamtey strony Dniestru do taboru tureckiego przeprawo-
wali, gdzie mogli, naszym pacholikow y koni zarywali. Nasi tak wiel-
kiego bezpieczeństwa nieostrozni ieszcze, ni siadło ni padło, a oni pod
oboz turecki przeiezdając, a niektorzy wiezdając, lurgi kupcy odpra-
wowac chcieli. W tenze czas utiekl od naszych Niemiec poturnak,
ktory się przedtym od Turkow do nas przedal na zdradzie.

Czwartek 7 8-bris. Był pokoy przez cały dzien z obu stron y nie
ziezdali się nasi z Turkami. Tego dnia miały bydz y pakta poprzy-
siężone, ale nad wieczor ta wieść z obozu tureckiego przyszła, gdzie

gdy iuz popisane rzeczy do podpisu weyzerowi przyniesiono, wziąwszy, poszarpał, wszak, mowi, gaurowie nie chcą pokoju, a toż go y my nie chcemy. Co nie inaczej ieno tamten zdrayca Niemiec, który uciekł, zrobił, powiedziawszy wszystko, co się u nas dzieje.

Piątek 8 8-bris z pokojem się zachowali y znowu traktowali o przymierze przez cały dzień y zieźdzali się Turcy z naszymi.

Sobota 9 8-bris. Wiesc przyszła, że iuz pacta stanęły, zaczym tym bezpiecniey się nasi z Turkami zieźdzali y konmi z sobą chandlowali, iakosz tego dnia kazano się kapitanom pana Silnickiego z zamku chocimskiego y z piechotą rugowac, tegosz dnia y my przeprowowac się za rzekę poczęli.

Niedziela 10 8-bris. Cesarz turecki z woyskiem swym ruszył się z obozu swego niedaleko, ledwie cwierc mile albo niemasz. Tego dnia za zwroceniem się poslow naszych y zamek chocimski Wołosza obięła, y Turcy po obozie naszym, a nasi po tureckim bezpiecnie chodzili y w kupie koni y frymarki odprawowali, bylismy tez na obozisku ich, gdzie na kikur miejscach wielkie bardzo kupy trupow, ludzi inszych poscinanych widzielimy.

Poniedziałek 11 8-bris. Cesarz turecki pomknął się daley z swym woyskiem y mostu swego Turcy naszym ustąpili, nasze tez woysko poczeło na przewoz y wbrod przeprowowac. Tego dnia y ciało pana wojewody wilenskiego z Chocima do Zwanca przeprowadzilismy. Tatarowie tez skomponowawszy się z opryskami, niemało wozow y ludzi do Kaniencu y do Zwanca iadących pogromili y pobili.

Wtorek 12 8 bris. Cesarz turecki ze wszystkim woyskiem swym az po Prut odszedł. My z ciałem ze Zwanca, a woysko się nasze przez Dniestr przeprowiło.

Sroda 13 8-bris we Zwancusmy byli y woysko, co się przeprowiło, to obozem pod Zwancem stanęło, opryskowie y z Tatarami urzywali naszych wozow y ludzi po części.

Czwartek 14 8-bris. wszystko woysko się nasze przez Dniestr od Chocimia w wielkim bardzo nierządzie przeprowiło, że wozow do kilkuset na tamtey stronie mostu Tatarowie pogromili, prochy, kule y wiele rzeczy pobrali, nawet y działo burzące iedno w wodzie w Dniestrze odiechali.

Piątek 15 8-bris. Od Zwanca woysko się ruszyło w wielkim tez bardzo nierządzie wrzekomo taborem, a przecie wozow bardzo wiele Tatarowie na zadzie urywali, y tego pod Kaniencem woysko z ciałem w Kaniencu stanęli.

Sobota 16 8-bris w Kaniencusmy byli przez dzień; Sachaydaczny, hetman kozacki, chodzil na Tatarow y opryskow, zbil ich kilkaset.

Niedziela 17 8-bris w Kamiencusmy z ciałem byli.

Poniedziałek 17 8-bris z Kamiencusmy, wyiechawszy, nocowali we trzech milach.

Wtorek 19 8-bris nocleg we 4 milach w wiosce szlacheckiej.

Szroda 20 nocleg w Satanowie. Tegoz dnia pan Swietlicki nas od IEMc w drodze pod Satanowem spotkał.

Czwartek 21 w Satanowie przez dzien bylismy; tego dnia pan Iastrzembki od IE. Mci przyiechal.

Piątek 22 w Satanowie przez dzien cały bylismy; tegoz dnia pan Swietlicki do IE. Mci odiechal.

e) Спис королівського війська в хотинським поході — 1621 р.

Ordynacya pulkow, ktore takie bydz y takie chodzic maia.

1-wszy pulk Imci Pana Lubomirskiego, hetmana polnego, do Wołoch pod Chocim.

Ussarze.

Chorągiew samego Imci	300
P. Rozrządewskiego	150
P. Zlotnickiego	150
P. Ianowskiego	100
P. Ratowskiego	100
P. Herbulta	100
P. Stanisławskiego	100

Kozacy.

Samego Ie Mci rota	150
P. Lipskiego	150
Węgrow	100
P. Łaszczowych	100
P. Wroblewskiego	100
P. Fekietego Ianusza	150
P. Kulizzkowskiego	100
Lisowczykow	200

Piechota.

Samego I. Mci piech.	1000
P. Melickiego piech.	400

2. pulk I. Mci pana Podkomorzego bełskiego.

Ussarze.

Rota samego I. Mci koni	400
P. Faransbachowych koni	100

Kozacy.

P. Felńskiego koni	200
P. Kochanowskiego koni	150
P. Farenbachowych koni	100

3-ci pułk I. Mci Pana Boratyńskiego.

Ussarze.

Samego I. Mci rota koni	150
I. Mci Pana wojewody ruskiego koni	100
P. Umńskiego koni	100
P. Żelńskiego koni	100

Kozacy.

I. M. Pana Wojewody Ruskiego koni	100
Pana Śladnickiego koni	200
P. Woroniecz koni	100

4-ty pułk I. Mci Pana Potockiego.

Ussarze.

I. Mci samego chorągiew koni	150
P. Wojewodzica brzeskiego koni	150
P. Rudiminowych koni	100
P. Piekarskiego koni	100
P. Szmetowych raytarow koni	150

Kozacy.

P. Kozielkowych koni	100
P. Madalińskiego koni	200
Bogdanowych	200
Zakrzewskiego	100

Piechota.

P. Wilkowskiego piech.	200
P. Życzńskiego piech.	200
P. Penstawskiego piech.	200

5-ty pułk I. M. Pana hetmana wielkiego Chodkiewicza.

Ussarze.

Chorągiew samego I. Mci koni	300
I. Mci Pana wojewody bełskiego koni	100
P. Sty tarnowskiego koni	200
Xcia Imc Ierzego Zasławskiego koni	150

P. Aleksandra Oginskiego koni	150
P. Samuela Oginskiego koni	150
P. Stadnickiego koni	100
P. Pacowych koni	150
P. Kryczenskigo koni	150
Pana Kleybchowych raytarow koni	200

Kozacy.

P. Sklinski koni	100
P. Nimierzyc koni	100
P. Fagarasz koni	100
P. Carewicz koni	200
Eliasz koni	100
Hluzzanin koni	200

Piechota.

Samego I. Mci P. hetmana wielkiego koni	300
I. Mci Pana wojewody łęczyckiego piech.	150
P. Ielskiego piech.	200
P. Derewinskigo piech.	400

Osobliwie ussarze.

P. Sredzinskigo koni	200
P. Swizinskigo koni	200
P. hrabi z Tarnowa koni	200

6-ty pułk I. Mci Pana Starosty orszanskigo.

Samego I. Mci koni	150
Im Pan Krzysztofa Sapiechy koni	150
Pana Niewiarowskigo koni	100
Pana Sobieszczanskigo koni	100

Raytarowie.

Pana Starosty Uswiadeckigo koni	200
P. Szeltingowych koni	200

Kozacy.

P. Korsakowych koni	200
P. Budziszewskigo koni	100
P. Chulewiczowych koni	100
P. Ianczewskigo koni	100

Piechota.

P. Stadkowskigo piech.	200
P. Taranowskigo piech.	200
P. Murawickigo piech.	200

7-dmy pułk Im Pana poznanskiego.

Ussarze.

Imc Pana samego koni	100
P. Sty Pokrzywskiego koni	200
P. Grzymułtowskiego koni	150

Raytarowie.

Samego I. M. Pana poznanskiego koni	100
P. Konarzewskiego koni	150
Pana Zalewskiego Manina koni	100

Kozacy.

Pana Goslickiego koni	100
Pana Sokółowskiego koni	100
Pana Kalinowskiego Lisa koni	100
Pana Moczarskiego koni	100

Piechota.

P. Pńskiego piech.	200
P. Millewskiego piech.	200

8 my pułk Pana starosty kamienieckiego belskiego

Ussarze.

Samego I. M. chorągiew koni	200
Pana Stanisława Potockiego koni	100
P. Prasmowskiego koni	100
P. Felńskiego koni	100

Kozacy.

P. Piotrowskiego koni	100
P. Anibalowych koni	100
P. Odorowskiego koni	100
P. Jaroszewskiego koni	100
P. Rozniałowskiego koni	100
P. Zaleskiego koni	100
P. Boby koni	100

Piechota do tegoż pułku I. M. Pana starosty kamienieckiego.

P. Łądzinych piech.	200
P. Kowalewskiego piech.	100
P. Łosinych piech.	100

9 ty Pułk Imi Pana starosty wiskiego.

Ussarze.

Samego I. Mci koni	200
P. Iędrzeia Kossakowskiego koni	100

Kozacy.

P. Ryszkowskiego koni	200
P. Sulikowskiego koni	100
P. Grotowskiego koni	100
P. Ładzinych koni	100
P. Mokizyckiego koni	100

Piechota.

P. Graiewskiego piechl.	400
Dunców moskiewskich koni	200

Ci na samym ostatku chodzie maia.

Zostaje jeszcze rota I. Mci Pana Belskiego w jeden pulk ma bydz intrinkowany.

Comput woyska w Wołoszech pod Chocimem.

Chorągwi usarskich tak w koronnym woysku iako y litewskim w dzieściu pulkach:

Chorągwi N. 44 koni	6900
Kozackich chorągwi 44 koni	5500
Piechoty chorągwi 19 okrytych	3950
Raytarow chorągwi 6 okrytych	960
Dunców moskiewskich chorągiew 1	200

In summa woyska 17400, chorągwi 84.

Бѣл. Чорторійских — Теки Нарушевача ч. 111 стор. 360 — 376.

149.

Карло Ходкевич до Жигмонта III — про турецький напад на козацький табор. — Під Хотинном, 5 вересня 1621 р.

Swieza y pocieszna nowina: trzeciego septembris z wielkiem pędem Tatarowie y Turcy nabiegli na oboz kozacky, zas sine niemu szturmowac poczęli, trzy szturmy z porazką, 20000 ludu swego utraciwszy, cofnęli się nazad. Wytchnawszy sobie przes sobotę, w niedziele, skoro zorza powstała, gwałtownie nastąpili. Wtymem na nie wysłał piechotę y lisowczykow z raytarami, którzy z bokow y s tyłu subito impetu napadli, niemalą część ich rozgromili. Nie wiem liczby, rozumiem, że do 60000 było na placu, z małą szkodą ludzi W. K. M.; zabito trzech baszow, dwóch poimano y namiotow 16 wzięło y dział kilkanascie, sztuk. O cesarzu więzniowie prawia, że od obozu naszego był w inilach, miał się pędko pomykać, czekamy nan co godzina. Racz tylko W. K. M. zabiegac latarskim zabiegom, którzy iako mi dano sprawę, minęli Kamieniec y snadz przymykaią ku Lwowowi.

Wkrotce y niedostatecznie oznaymuję W. K. M., terazem tego sprawic nie mogli, bo się pisalo in conflict. Z pod Chocimia 5 wrzesnia¹⁾ anno 1621.

Бібл. Оссолінських рук. ч. 508 с. 223 в. Заголовок: Od tegosz (Ходкевича) do Krola Iego Mczi.

150.

Лист хелмінського воєводи Байгера — про хотинську кампанію 28 серпня — 18 вересня 1621 р.

Kozakow zaporowskych, gdy się byli oddzielili od p. hetmana dnia 28 augusti, oblegli ich Tatarowie, ktorych Tatarow bylo 160000. Sahaydaczny, hetman kozacky, uszykowawszy woisko kozackie, taborem przebil się z kozakami przez wszystkie Tatory. Zginęło Tatarow wtenczas do 10000, kozakow 800.

Prima septembris cesarz turecky, mając woyska 700000, przychiał pod Chocim, gdzie się był p. hetman okopał z woyskiem. Ledwo co wythnąwszy, zaraz puscil szturmem do obozu kozackiego wielki lud, powiadając, ze nie będą obiadu miał asz w obozie polskym. Kozacy bronili się strzelbą potężnie, ktorych posiłkował p. hetman. Zginęło Turkow w tym szturmie.

Die 2 septembris kozacy znown uderzyli na oboz turecki y wielkie zamieszanie uczynili, baszę tureckiego poimali, z ktorego wszystkie secreta p. hetman zrozumiał. Dział kilka burzących zabrali, Turkow pobili do 10000.

Die 5 septembris chcąc im to Turczyn oddac, w nocy circa auro-ram, to jest nadedniem puscil do szturm. P. hetman tego się spodziewając, poslal kilka tysięcy piechoty do okopu kozackiego. Tam gdy szturmowali Turcy wielkim tłumem, zabito Turkow do 60000, a byl szturm asz do samego południa.

Die 7 septembris ledwie trupy zabrano, przyszło woysko Turczynowi na posilek 160000, między ktoremi dosyc chrzescian, zydow, a naywięcey murzynow bylo.

Ledwie wythnęły woyska tureckie, puscil ie do szturm.

Die 8 septembris ku namiotom Krolewica Iego Mczi taka byla strzelba, ze wały dwa trupami zasypali nasi.

W takiey nawalności woyska naszego uszykowanego tak kozakow iako y inszych wypadła połowica do woyska poganskiego y tak bardzo wsparli poganina, iako z ięzykow tureckych pewną wiadomosc iest, ze

¹⁾ в рук.: 7 lipca — хвино, бо хотинська кампанія відбувала ся аж в вересні.

Turkow 160000 na placu legło. Oboz ieden turecky rozerwali usarze i ciurowie namioty tureckie piękne rozdrapali. Cesarz turecky ze dwiema obozami musiał asz za trzy mile ustępować. A gdzieby była naszym noc nie spędziła, iusz by się byli kusili o samego cesarza. Dział 100 przedniejszych wzięli y inszego łupu dosyc.

Die 18 septembris Tatarow kilka tysięcy przypadło dla zynności około Belza plondrując, asz się pod Przemysl puscili byli; dał im bitwę pan Korniakt nad Sanem z powiatem przemyskim; zbito Tatarow y potopiono w rzece 7000.

Бібл. Оссолинських рук. ч. 508 с. 223—224 в. Заголовок: List z obozu od I. Mczi P. Wayhera, woiewody chelminskiego.

151.

Спис козацьких полковників в хотинським поході 1621 р.

Registr pulkownikow woyska zaporowskiego na expeditiā tureckā pod Chocim w roku 1621¹⁾.

Pulk Piotra Konaszewica Sahajdacznego, hetmana woyska zaporowskiego — koni trzy tysiące:

Pulk Iwana Zyszkacza — dwa tysiące trzysta dwadziescia koni.

Pulk Kuroszy Bogdana — tysiąc szescset koni.

Pulk Tymosza Fedorowicza — cztery tysiąca.

Pulk Moysycha Pisarka — dwa tysiąca pięćset.

Pulk Fedora Bilohorodka — trzy tysiące dwiescie.

Pulk Danila Dorokoła — trzy tysiąca.

Pulk Adama Podgorskiego — trzy tysiąca siedmsset.

Pulk Sidora Siemakowicza — trzy tysiąca pięćset.

Pulk Wasila Luckiewicza — cztery tysiąca sto.

Pulk Iacka²⁾ Hordenka — dwa tysiąca siedmsset.

Pulk Ciecziury Semroka — trzy tysiące dwiescie.

Pulk Iwana Gardzieia — dwa tysiąca.

Summa wszyskiego woyska zaporowskiego — czterdziesci tysięcy ieden tysiąc pięćset dwadziescia.

Armata kozacka.

Dział spizowych gwadziescia, zelaznych trzy.

Worow z kulami y z prochami dwanasie.

Бібл. Оссолинських рук. ч. 1423 стор. 138—9.

¹⁾ в рук. : 1620.

²⁾ Переказано, так що певно не можна перелічити.

152.

Козацька інструкція послам до короля. — Козаки жадають платні 100000 зол. щорічно і окремої нагороди за хотинський похід: просять успокоїти грецьку віру, потвердити козацькі вольности, дати для козаків-калік Баршчпіль; жадають дозволу мешкати в шляхотських маєтностях, свободи ловів, стацій в містах, спокою від жовнірів. — Б. м., жовтень 1621 р.

Poselstwo kozakow zaporoskich do K. I. M. i rzeczypospolitey, petyta za krwawe y wszemu chrescianstwu slawne a poganstwu wszemu oczywyste zaslugi.

Powolnosc nasze oddac K. I. M. y rzeczypospolitey iakosmy nygdy nie byly przeciwny, tak y terasz y zawsze powolnieyszy bydz chcemy; y nie mamy iusz panstw cysarza I. Mci tureckiego ladem ani Czarnem morzem woiovac y nie chcemy pokoiu, tak rzeczey swiätobliwey y starozytney, rwac y chcemi wszelakimi sposoby Czarnego morza zaniechac.

1. Tylkobysmy radzy wiedziely, o czem mamy na sluzbie rzeczypospolitey na mieyscach swych zwickich przemieskiwac y za iakiem zoldem. A iz na przeslych commisiach postapiono nam bylo 40000 zlotych zoldu dorocznego, temu sie dosic nie uczynielo, tey commisiey zaniechawszy, prosic Krola I. Mci y Ich Mosciow o wylicenie stemu tisenci zlotych takowego zoldu, któryby nas pewnie na czas naznaceni na kazdy rok dochodzyc miał.

2. Iz sie ta woyna z cesarzem tureczkiem skonecła, za teraznieysze krwawe vslugi nasze y skody, podięte tak w koniech iako y we wszystkim inszem, z tey terasznieyszey expeditiey, na cö y Ich M. Panowie commisarze list swoy dali, aby Krol I. Mc. nagrode slusną w rechlym czasie wczynic raczył, prosic maia.

3. Naiasnieyszego Krolewica I. M., Iasnie Wielmoznego I. Mci Pana Hetmana, Ich Mciow Panow commisarzow prosic maia, aby Ich Mc do Krola I. M. przycinic sie raczyly, izby Krol I. M. pan nasz milosciwy, maiać wzgląd na krwawe zaslugi y wiernosc¹⁾ nasze, starozitną wiare nasze gredską uspokoic raczył, wolnosc od przodkow Krolow I. M. y od Krola I. M. samego za krwawe nasze w expeditiach nam nadane²⁾ cale y nienaruszenie zachowac y przywilciem swem utwierdzyc raczył.

4. Na oko wydzial Krolewic I. Mc, I. Mc Pan Hetman y inszy, iako wiele przy boku I. K. M. towarzystwa naszego, zastawiaiac sie przeciwko nieprzyacielowi, garłami swemi, drudzy wloimnosc na czlon-

¹⁾ в пук: wierne.

²⁾ в пук: nadanych.

kach podiely, ze sie iusz na woynie zesc nie moga, ani poki iescie zywy, poziwic się nie moga. Prosic maia panowie poslowie Krola I. M., aby Krol I. Mc miasto iakio na Vkraginie na wyziwienie vlonnym przydac raczył, a osobliwie maiętnosc, ktera przodkom naszym K. I. Mc darowac raczył, to iest Barispolie¹⁾ z przyleglosciami, przywrucic y przydac-rokazac raszył.

5. Przemieskiwanie towarzysom naszym, aby w dobrach K. I. M., xiazecznych, slacheckych y duchownych, gdzie ktory swoje ma pomieskanie, abo gdzieby sobie wpodobal, bez zadnego vcisku wrędownego, alie przy wolnosciah swých zostaiac, wolne mieli.

6. Iezeliby gdzie za iaką okkazią od pana ktorego chrescianskiego wezwani byli, aby za wiadomoscią Krola I. M. na sluzby isc im bylo wolno.

7. Iz niekturzy z towarzystwa, nie maiac obescia y dostatkow swých, o czym by bez starania o sie zadnego pozywic by sie nie mogli, w lowieniu zwierzia y ryb, iakoby ktory mogli y umial, pozitek sobie przywlasycy aby im bylo wolno.

8 Zabawni bendac na tej sluzbie K. I. Mci, chocayby ktory mial obescie swoje, alie przes niebitnosc swą zywnosci nasze, zone y dzieciey swe nie przygotowal, a daleko wıeczey ci, co swego obescia nie maia, prosic, aby na wypoczniecie y wytchnienie nas pulki przystaw przes zyme, stanowiska w miastach vkazac nam raczył.

9. Aby zaden zolnierz w miastach, gdzie przemieskiwanie swoje mamy y osobliwie w woiewodztwie kiowskienu lezy y stanowiska nie miewali.

1621 anno.

Бібл. Оссолинських рук. ч. 236, карта 231. В книжній редакції є се письмо у Третьяка *Historya wojny chocimskiej* стор. 232—3. Дату означаю на жовтень 1621 р. в порівнянню з актом ч. 153, що є відповідею королівської комісії на козацькі жадання.

158.

Інформація комісії до переговорів з козаками; комісарі мають подякувати козакам за поміч в хотинській поході й виплатити 40000 зол.; має бути заведений реєстр з 3000 з платнею 40—60000 зол.; реєстрові будуть списані і уживатимуть вольностей, рента верне ся в юрисдикцію панів; на службу чужим державам вільно ходити за дозволом союму. — Львів, 28 (18) жовтня 1621 р.

¹⁾ в рук.: Sarispolie.

Informatia Panoni Commisarzom Iego Kr. Mci z strony zapłaty kozakom zaporozkim y dalszego służby ich postanowienia, we Lwowie XXVIII miesiąca pazdziernika roku 1621 dana.

Opowiedziec im maia laskę Iego Kr. Mci y to, ze jako przesle ich poslugi w roznych expeditiach oswiadczone, tak osobliwie terazniejszą, przeciwko nieprzyjacielowi krzyza świętego podiętą, wdzięcznie y miłosciwie Iego Kr. Mc przyimowac raczy y chce na nią miec miłosciwie haczenie.

I acz nie dala tey władze rzeczpospolita panom commisarzom, zeby darowizny iakies woisku pozwalac mieli, jednak uwazaiąc Iego Kr. Mc odwagi y utraty ich, z chęcią na to przypasc raczył, zeby ta darowizna czterdziestu tysięcy złotych od commisarzow pozwolona, zaraz zaplacona y uiszczona byla.

Za wzięciem Iego roziahaac się maia z tey kupy na swoje zwykłe mićsca, bez uciążenia y krzywd ludzkich, co aby tym bezpieczniei y porządniei było, starac się maia panowie commisarze, zeby pulkami nie szli, a po włosciach się nie bawili.

Commisią przesła z nieboszczykiem panem hethmanem Zolkiewskim 1619 utwierdzie commisarze maia. Liczbę kozakow, (ktora tam nie jest wyrazona), iako najmniejszą mianowac maia, poglądaiąc na to, zeby kupa wielka nie byla ciężka obywatelom tamtym y do dalszey sweiwoli z liczby więtszey occasia się nie podawala, więc y zold ten aby nie extenuował się bardzo, kiedyby na sila ich rozdzielil; praeise, iesli mniejszey nie moze byc nad 3000, tak na Zaporozu, iako y na włosci, pozwalac nie maiać. A ysz upominaią się y proszą kozacy annuatim 100000, zda się to wielka placa y rzeczypospolitey obciążliwa, przelo maia panowie commisarze naciągac do dawnego postanowienia 40000, aby się tym contentowali. A iesliby się tym nie contentowali y byc inaczey nie moglo, tedy mogą pozwolic 20000 nad to, incluđuiąc w to sukno, co dexteritati panow commisarzow Iego Kr. Mc poruczac raczy. Ci kozacy, ktorzy iuz stana na służbie Iego Kr. Mci maia hyc z ich starszymi przez commisarze nasze popisani de nomine y domy, gdzie mieszkaią, w ktorym miescie y ten registr hethmana zaporozkiego ręką ma byc podpisany y do skarbu Iego Kr. Mci odesłany, a z tamąd rozeslane po grodach. Iacy kozacy popisani, maia miec wedlug dawnych przywileiow swoich zupełną wolnosć w iurisdictioniach swych. A wypisani do zwyklych iurisdictioni panow y starost swych nalezec maia. Hethman od Iego Kr. Mci podany y starszy Iego woiska zaporozkiego Iaką przysięgą przysięgac maia:

Ia N. przysięgam Panu Bogu w Troicy iedynemu etc., ysz najiasniejszemu krolowi panu Zygmuntowi trzeciemu y Iego potomkom,

y rzeczypospolitey y Koronie polskiey na tym urządzie moim do woli y łaski Iego Kr. Mci na tym urządzie będąc, we wszystkim całą wiarę y posłuszeństwo zachowywać będę, przestrzegając: we wszystkim roskazania Iego Kr. Mci y postanowienia tego terazni-i-zego, hamując wszelką swawolę y nieposłuszeństwo, a mianowicie, że ani sam, ani przez młodeckie osoby przeciwko cesarzowi tureckiemu ziemią ani morzem krom roskazania Iego Kr. Mci y rzeczypospolitey, chodząc ani wojować nimam y owszem, iesliby to kto chciał z wojska mnie zwierzanego uczynić, a iabym o tym wiedział, Iego Kr. Mc y hethmanow przestrzegac mam y sam się przeciwko takim zastawiac powinien będę y owszem takich karac według powinności mey będę.

Na takowasz formę mają przysiędz pułkownicy, a wojsko wszystko popolitym sposobem, iako zwyczaj.

Upomniec się tego mają panowie commissarze, aby czolny wszystkie wojenne oddane były commissarzom Iego Kr. Mci, a na potym zaden czoln nie ma być robiony, ani od wojska zaporozkiego, ani od piawalnych miast, poddanych Iego Kr. Mci. A ktoby się tego śmiał wazyć, plebeius ma być gardłem od starost naszych karany, a szlachcica na seym pozywać mają de paena peculatus.

Na nizie panowie commissarze pewną liczbę straża ocerklować mają, y iako wiele żywności tym wychodzić do roku ma, z starszymi postanowić mają, którą żywność samisz kozacy za swoje pieniądze kupować mają, to tylko opatrziwszy, iakimi statkami to spuszczać mają y wielą, by zaś choć praetextu nie chcieli occasiey iakiey mieć do spuszczenia statkow wojennych. A nad tę żywność y nad te czolny zaden privatus sub paena capitis aby nie mógł, na co też universalny z cancellaryey Iego Kr. Mci wydane będą.

Na prosby, od kozakow zaporozkich podane, taki respons, iesli się go dopominac będą, imieniem Iego Kr. Mci panowie comissarze dadzą: naprzód z strony religii, że iako zadnemu Iego Kr. Mci w tey mierze bezprawia y przymuszenia pod panowaniem swoim nie czyni, tak y kozacy zaporozcy zadnego w tym ublizenia y przedtym nie mieli y daliej mieć nie będą.

Co się tknie spitala trechtimirowskiego, zyczylby Iego Kr. Mc kazdemu z tych, co zdrowie swoje na posługę Iego wazyli, dać wszelką satisfactią y nagrodę, a mianowicie tym, co są poranieni. By to w moći Iego Kr. Mci było, dosic by choiał uczynić Iego Kr. Mc w tey prośbie wojska zaporozkiego za ich wiarę y przewagę oświadczoną, ale prawa tej rzeczypospolitey nie pozwalają Iego Kr. Mci w tym zupełnie władze oddawania dobr rzeczypospolitey bez seymu. Te tedy prosby swoje wojsko zaporozkie wniesć na seym mogą. Baryszpola,

iako dziedzicznych dobr pana Zolkiewskiego, braci nad prawo Iego Kr. Mc y oddawac nie moze.

Z strony iurisdictioney, nie moze Iego Kr. Mc braci prawa prywatnego nikomu, biorąc poddanych z posluszenstwa panow swych, gdysz wolnemu narodowi panuie. Tym iednak, ktorzy będą w służbie y w-re-gestrze rzeczypospolitey, wolnosc zwyczajną pozwala, iako wyzey informacją panom commissarzom dano.

Co się tynie wolności scia na służbę, nie będzie od tego Iego Kr. Mc pozwolic isc na taką służbę y potrzebę wojsku zaporozkiemu, na którą wszystkie stany y rzeczpospolita pozwoliła, za prośbą ich, a zdaniem wszystkich.

Z strony uchodow y łowow znieśc się chce Iego Kr. Mc z starostami y miastami swymi, iakoby im krzywda nad ich przywileie nie była, a dobrze opatrziwszy to, na potym respons swoy miłosciwie dac będzie raczył, łowic iednak y teraz mogą na zwyczajnym miejscu bez przeszkody.

Z strony zynności y odpoczynku na zimę, radby to Iego Kr. Mc uczynił, kiedyby sposob był bez ucisnienia wielkiego, ale ysz nieurodzaj y spustoszenie wielkie nie dopuszcza Iego Kr. Mci przyczyniac tego skwierku, więczey pozwolic nie moze, czego y sami dobrze piorzawszy, zyczyc powinniym y sasiadom swoim nie mają, zachowując się tesz na inszy raz, czemu zabiegając Iego Kr. Mc y wojsku swemu pienięznemu, lubo zesłemu y zmordowanemu, iako najprędzei służbę wypowiedziec raczył.

Co wszystko imieniem Iego Kr. Mci y rzeczpospolitey panowie commissarze kozakom zaporozkim opowiedzą, wiedąc ich perswasjami swemi y ofiarowaniem łaski naszej do tego, aby woli naszej poslusznemi byc, w czym znosc się będą pocichu z Saidacznym y z starszymi wojskowymi, ktorym osobne od nas darowizny ofiarowac będą, a tey commissiey puncta niechłaby in secreto zostawały, aby do wiadomości przed czasem kozakow nie przychodziły.

Бібл. Чорторійских рук. ч. 350 стор. 474—8 (з датою 28 жовтня 1621 р.); ibidem рук. 2246 стор. 1—4 (з датою 18 жовтня 1621 р.).

154.

Жигмонт III до козацького полковника Русиновського; приказ розпустити військо і це робити швид в київськiм воеводствi. — Варшава, 5 січня 1622 р.

Vrodzony, wiernie nam miły! Rozumiemy, ze jest w pamięci wiernosci twoiey obowiazek, ktorys na ten czas, gdyzmy wiernosci

twoiey w służbę rzeczypospolitey przeciw poganom zaciągali, dał na się, w którym jest wyrazono, że po wzięciu umowionego y pozwolonego zoldu miałes się zarazem wiernosc twoia pod srogimi winami z thowarzystwem swym roziahać, nie dopuszczając się do zadny kupic gromady. W podziwieniu thedy niemalym jest u nas, że nie oglądając się na oblię swoi y na the, które w nim są wyrazone condycie, po wzięciu dostateczny zapłaty y wypowiedzeniu służby, kupy tey ludzi ktorązmy przy wiernosci twoiey na przeszłą zaciągnęli expedycią, nie rospuscil, ale owszem w woiewodztwie kirowskim dotychczas się bawisz z ludzmi tymi, którzy swowolnych do siebie przybierając, kupy, stanowiska sobie rospisują, statie y inne podatki nieznosne wyciągają y inne przykrosci swowolenstwa obywatelom tamecznym y poddanym naszym czynią. Takowe nieposluszenstwo y swawola niepomału nas obrazac musi. Daiemy przetho tho pisanie nasze do wiernosci twoiey napominając y surowie roskazując, abys zarazem za wzięciem onego, the kupę ludzi, która rzeczypospolitey szkodliwa, rospuscil y rozwiol a więcy ich pod sprawą swą nie bawił, y do zadny inny gromady aby się nie zbierali, zebys z powinności swoiey zabiegał. Czego iezeli wiernosc twoia nie uczynisz, wiedz o tym, że y na osobie wiernosci twoiey y thowarzystwa, tak iako w obowiązku jest wyrazono, ostrosc y surowosc prawa wykonywac roskazemy. Czego wiernosc twoia y z thowarzystwem swoim uchodząc, woli y roskazaniu naszemu razem dosyc uczynisz, inaczy dla łaski naszej nie czyniąc. W Warszawie V ianuarii MDCXXII.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 201—201 в; заголовок: До Russi-powskiego, пулковника козацького.

155.

Жигмонт III до київського каштеляна. До козаків вислани листи щоб розіхали ся на свої місця і не робили шкід в київським воєводстві; тесаме написано до полку Русьновського. Просить помагати козацькій комісії. — Варшава, 5 січня 1622 р.

Vrodzony, wiernie nam mily! Wczesnie z cancellaryei naszyey do woiewodztwa kirowskiego strony seimiku listy wyprawione, ale iakt z pisania wiernosci twoiey baczemy, w tym tham kraiu wiernosc twoia list nasz dla przemieszkiwania pod ten czas na Wolyniu nie zastal Zyczelibymy byli, wiernosci twoiey na dzien naznaczony ziahać, b w takich rzeczy polrzebach bylbys. byl powaga swoia powodem obywatelom tamecznym do ratunku rzeczypospolity potrzeb rowno z druziami woiewodztwy. Mamy iednak wiernosc twoia dla tych przyczyn

które wypisujesz, wymowionego, pewni będąc, że wierność twoja z tej, którą nam oświadczasz, chęci i zyczliwości tak stawac będziesz, jako jest i powinność senatorska i dostojenstwo nasze, a całość Rzeczypospolitej potrzebuje, i że wierność twoja wolniejszego czasu do tego tameczne rycerstwo wieść będziesz, aby ochotą swoją przykładem innych wojewodztw potrzeby Rzeczypospolitej wsparło. Ciężarów aby od kozaków zaporowskich wojewodztwa tameczne nie ponosili, pilnieżmy skarbowy naszemu zabiegać wskazali; iakosz po rozprawie z pogany z służby są wypuszczeni, zold powinny im oddany i ta summa, która od deputatów wojskowych była im darowana, we Lwowie jest odliczona. Nastąpiło za tym i rozkazanie nasze, żeby się na miejsca swoje, ludziom ciężkości zadny nie czyniąc, zaraz na granicy z gromady roziachali. A tho baczenie, że zwyczajny swywoli zazywając, wojewodztwa tamecznego rycerstwu i innym obywatelom są cięższy. Niepomalu nas ta ich swawola uraza. Przetosz i listy i uniwersały nasze surowe do nich posyłamy, rozkazując, aby takowych postempkow poniechali, kraje tameczne od tych ciężarów, którym nie powinni podlegać, uwolnili. Tosz i tym ludziom, którzy pod sprawę Rusinowskiego na przeszłą expedytją byli zaciągnięci, rozkazujemy, aby i wedle powinności swojej, wzięwszy zapłatę ze skarbu i wedle obowiązku, który nam przy tym zaciągu na się oddali, zarazem się z tej kupy rozwineli. Inaczy przydzie nam nad nimi surowość i ostrość prawa wykonywać. Commissia kozacka tym poważni i z większą Rzeczypospolity dogodą stanie, gdy wierność twoja, którą u nich jest wzięta, osobą swoją na nie się stawisz, o co więc wierność twoją silnie żądamy, żebyś prace tej, stossując się do instructiei naszej, dla bezpieczeństwa Rzeczypospolitej nie załował. Będziem tho chcieli wierności twojej i wdzięcznością i łaską naszą panską nadgradzać; a iaki progress brac ta commissia będzie, wierność twoja nam oznaimować nie zaniechasz. Żołnierz inny, który się po wszystkie Koronie rozłożył, aby iako najprędszą zapłatę otrzymał, pilnie czyniemy staranie, ile wydolac będą mogły dostatki podatkow pozwolonych i reszt pozostałych, na zniesienie jego będą obrocone. Życzymy zatym wierność twoją, dobrego od Pana Boga zdrowia. Dan w Warszawie, dnia V miesiąca stycznia roku MDCXXII.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 300; заголовок: Do kasztelana kiiowskiego.

156.

Жигмонт III до шляхти кнївського воєводства; жаліє, що діють ся кривди від козаків і від полку Русиновського; до винуватих написані листи з напiмненнями. — Варшава, 5 січня 1622 р.

Wielmożny, vrodzeni, vprzeymie y wiernie nam mili. Winszowanie zdrowia dobrego y panowania fortunnego, ktore przy oddaniu poddanstwa winnego przez vrodzonego Zaleskiego posła swego vprzeymosci y wiernosci wasze oswiadczeliscie nam, wdzięcznie przymuiemy. Zaluiemy przytym tych ciężkosci, ktore od woiska naszego zaporowskiego thamthe kraie, a osobliwie woiewodztwo kiiowskie ponosi. Zabiegalismy themu zawsze, aby iako wszystkie kraie panstw naszych od wszelki ciężkosci y krzywd wolne byly, a osobliwie od tych tez kozakow zaporowskich, ktore mimo wolą y wiadomosc nasze dzieią się. y aby iako naprędy, odebrawszy dawno, co mu należało z skarbu, tham stond ustąpielo y od tych ciężarow woiewodztwo kiiowskie uwolnilo. O cō listy nasze do commissarzow, do woiska tego naznaczonych, y do woiska samego, takze listy nasze zarazem y vniwersaly dalizmy. Niemni y themu zabiegamy, aby ci ludzie, ktorzy przy Rusinowskim na przeszlą expedytią byli zaciagnieni, na ktorych się vprzeymosci y wiernosci wasze uskarżaią, kraiov tamecznych zdzierstwem swoim nie niszczeni. Posylamy przetho de nich vniwersaly surowe, aby podług zwyczaiu zolnierskiego y assecuratiei, ktorą nam przy zaciągu swoim na się dosyc ostrą dali, odniosszy zapłatę skuteczną od skarbu naszego we Lwowie, z gromady się roziachali. Co nie wątpiemy, ze za surowym napomnieniem naszym bez omieszkania vczynią. Zyczymy zatym vprzeymosciom y wiernosciom waszym etc. W Warszawie, V ianuarii roku MDCXXII.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 300v.—301. Заголовок: До оубывателов воiewодztwa kiiowskiego respons.

157.

Жигмонт III до гетмана Станіслава Конєцпольского — про ріжні військові справи; козаків треба вивести з волости і стримати від походів на море. — Варшава, 22 мая 1622 р.

Zygmunt III. Wielmożny, vprzeymie nam miły. Te, ktore nam vprzymosc wasza poselasz o gotowosci poganski wiadomosci, wdzięcznie od vprzym. was. przymuiemy y pilnie żądamy, zebys vprzym. was. w zasięganu ich dalszym nic nie opuszczał. Postempek Kopyiowskiego pelen zdrady, iako nas wielce obraza, tak rzecz potrzebna, aby swoje

odniosł karanie. Nastąpic vprzym. was. przeto ze dwiema rotom roskazesz ku Barowi, a oddac mu roskazawszy mandath na seym, który do vprzym. w. poselamy, porwanego, miawszy o tey iego zdradzie pewne dowody y do grodu bezpieczonego wniesienie podac kazesz. Widziemy bowiem sami, w iako wielgim bendą, iezeliby tak belo, niebezpieczenstwie. A ktorzy na czatę od vprzeym. w. poslani, na te szpiegi, o ktorzych vpr. w. wzmiangkę czynisz y na inne, bo się ich zwykło w panstwach naszych wiele przewiiac, pilne vprzym. was. miec roskasz oko, opatrzysz y to vprzym. was., zeby nikt z obcych ludzi y tych, ktorzy mogą bydz podeirzani, za granice nie wychodziel ani się po miastach y miasteczkach y wsiach bawiel. Czemu się prendko zabiezy, gdy bendą ci karani, ktorzy się tego nad zakas wazeli. Obozu położenie pod Chocimem z tych przyczyn, które nam vprzym. w. wypisujesz, iest z uwazeniem naznaczone. Postąmpisz vprzym. was. w ty expeditiey dali tak, iako sie rzeczy podawac bendą, a potrzeba sama vkaze. Kozacka rozprawa na morze dla taki gotowości, którą na nim mają Turcy, nie bela by pod ten czas z zadnym pozytkiem, iusz ich vpr. wasz., iakosmy y my do nich pisali, porozumiawszy się z ich starszym, tak obrocisz, a prendko, (zeby y włosci od nich vwolnione bely y tatarskim incursiom się zabiezalo, ktorzych oni pod Bialogrodem iacno znieisc, a tych, ktorzyby z hordy nastempowali, na sobie wstrzymuwać mogą), iako się bendzie naiwarowni y nappotrzebni vprzm. w. zdalo. Swowolenstwo wolinskie żołnierzow karania potrzebuie. Dla czego wziąwszy vpr. w. o imionech ich wiadomosc, lubo by się do woyska stawili, lubo tesz nie, w obozie z nimi vprzym. wasz. postąmpisz, bo iusz w sluzbie beli y szkody niemałe poczynieli, iako y zlosc ich godna y hetmanski władze nalezy. O Wengrach y Multanach masz vprzym. wasza na się declaratią, a lubo y z tymi ostroznie y skrycie postempowac trzeba, co vprzeymosc wasza czynisz, Wołoszy iednak, mianowicie gospodarowi, który dotąd rzeczom telko swoim wygadzał, a zdrady iest pelen, obyczainie dufac trzeba. Vczynisz vprzeymosc wasza wedle tego, iako nam znac daiesz, co prudentiae et dexteritati vprz. was. poruczamy. Roty te, które pozad zostaią, vstawicnie vniwersalami naszymi, aby pospieszali, napominamy, ani na vpomnienia nasze dbaią, a ludziom ciężscy sąm. Maią w listach przypowiednich czas naznaczoney na stawienie się do popisu, ktorzy omieszkaia, zostanie ze ich karanie przy władzy vprzeymosci waszey. Nie wadzi, gdy się zgromadzą, dac ktorzych na przykład innym. Żołnierz cudzoziemski, aby nastempował, rosselamy y vniuersaly y komorniki nasze, aby ich ku Lwowu pospiesznie prowadzieli, w krotkim czasie tuszemy, ze ich iakie grono w obozie stanie. Ostatek aby pospieszał, pilnie czynic bendziem

staranie. Baczemy bowiem, iako bezpieczenstwo rzeczypospolity na tym wiele a niemal wszystko nalezy. Pobudzi ich tym bardzy y to, gdy się ogłosi, że y sam vprzeymosc wasza iuzesz poszedł do obozu. Zyczymy zatym vprzeymosci waszey fortunnego przeciwko temu poganstwu przy dobrym zdrowiu powodzenia. Dat. Varsaviae die 22 may 1622.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 225v.—227; заголовок: Do W. M. Pana Hetmana.

158.

Жигмонт III до київського біскупа; король дякує за звістки про козацькі справи і просить стримувати козаків від походу в море. — Варшава, май 1622 р.

Reuerende in Christo pater, sincere nobis dilecte. Wdzięcznie przymuiemy od vprzeymosci waszey, że nam y szeroko y dostatecznie wypisujesz, co się pod ten czas między kozakami dzieie. Zyczymy, aby nic takowego przed się brali, co by do pokoju gruntownie postanowienia iaką miało bydz przeszkodą. Żądamy przelo vprzeymosci waszey, zebys vprzeymosc wasza przez sposobne sūbiecta starszych woyska tego od wszelakich, ktoreby rzeczypospolitą zatrudnic mogły, zamysłów odwodziel. Przybendzie tesz tym czasem od nas posłany vrodzony Bartłoniei Obalkowski, ktoregosmy z pieniędzmi wyprawieli, za ktorego przyjazdem rozumiemy, że y przeciwzięcia swoich odstąpią y tym, ktorzyby na morze, lubo to z Dunu wychodzic chcieli, takowy swywoli, ktoraby zaczenie tractaty pokoju z cesarzem tureckim wzruszyc miała, nie dopuszcza. Do czego vprzeymosc wasza y radą y powagą swoją dopomozesz. A co bendziesz miał na potym wiadomosci naszy vprzeymosc wasza potrzebnego, żądamy, zebys nam vprzeymosc wasza oznaimic nie zaniechywał; czym nam rzecz miałą vczynisz, ktoremu na ten czas od Pana Boga zyczymy dobrego zdrowia. Dan Varsaviae die may 1622.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 273v.—274. — Що лист писаний до київського біскупа, видно з ч. 160.

159.

Жигмонт III до київського біскупа; повідомляє про кінець комісії в козаками і просить помагати комісарам. — Варшава, май(?) 1622 р.

Reuerende in Christo pater, syncere nobis dilecte. Iaką odprawę commissia z woyskiem zaporowskim wzięła, wyrozumielismy y z listu

vprzeymosci waszey y z tych pissm, ktore nam poslali commissarze naszy; wdziecznie przymuiemy vprzeymosci waszey vsilowanie, ktore, aby wedlie instructii naszy odprawiona bela, pilnie czynil. Potężna widziemy czerny factia przemogła, ze się ani woli naszy, ani intentii rzeczypospolity y dawnym s kozakami postanowieniom nie wygodzielo. Vpartych ludzi, a wieksze niebezpieczeństwa, ktorych się commissarze naszy obawiali, takowe rzeczy wycisneli, aby przeto dalszym niebezpieczeństwom się zabezpiecz mogło, piszemy do wielmoznego podskarbiego, zeby z odeslaniem na czas naznaczony pieniędzy nie omieskiwał. o czym commissarzom szerzy daiemy znac. Zaciągnąć woyska tego nigdzie nie mozemy, bo y Moskwa zamyslow swoich odstąpiła, z czym pod przymierzem nie iest rzecz bezpieczna w nieprzyiasn przy takich trudnosciah domowych zachodzić y w panstwa tureckie wchodzić, nic by nie belo innego, telko pokoju zacentego nie chcęc konczyc, a posła; ktory do porty wyjezdza, wdac w niebezpieczeństwo wielgie; w gromadzie zas woysko to mieć rzeczypospolity nie iest securum zwlaszcza; gdyby na włosc wynisc mieli. Dlategosz iako sobię w czym commissarze mają postąpić, do nich piszemy, ktorym vpr. w. dopomozesz, aby mogli wypis ten wymoc, a innych wszystkich po oddaniu pieniędzy do domow y obescia rozpuszcz, iako to po przeszlych expeditiach woysko to czynielo. Na ostatek, gdzieby y w tym vpornie staneli, a w włosc wynisc chcieli, abo się tamtą gromadą obrocic, skandby in periculum rzeczypopolita przysc mogła, tedy ich tak zatrzymasz, iako teras trwali, asz do ziachania innych kommissarzow, ludzi znacznych y wielgich, ktorych do tego, aby finaliter z nini co gruntownego postanowili¹⁾. Do czego vprzeymosc wasza prace y starania swojego przylozysz, czym nam chcenc swoje y zyczliwosc oswiadczysz. Zyczemy zatym etc. Warsauie, datum 1622.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 297—297v. Лист змістом подібний до листів датованих з мая 1622 (пор. ч. 160); що він писаний до кнївського бискупа пор. ч. 160.

160.

Жигмонт III до козацької комісії; приказує не допускати до зирвання мира з Туреччиною і іменує комісарем кнївського бискупа. — Варшава, май 1622 р.

Vrodzeni, szlachetni, wiernie nam mili. Mielizmy w tych dniach pisanie Wielebnego X. Biskupa kiowskiego, ktory się nas w pewnych

¹⁾ Тут очевидно пропущене слово: посылamy.

punctach commissii z woyskiem zaporowskim odprawie należących dokładał, co wiernosci wasze z responsu naszego onemu danego zrozumiecie, stossuiąc się we wszystkim y do dawnego z woyskiem tym postanowienia y instructii naszymy terazniejszy. Tatrudnielo się nieco, iako baczemy, śmiercią Saidaczego, trzymamy jednak de prudentia et dexteritate wiernosci waszy, ze wszystko umiarkuiecie y wlacnice wedlie intentii naszymy y rzeczypospolity, to na naiwiększym baczeniu mając, aby do pokoiu gruntownego z poganstwem postanowienia wszystkie, consilia wiernosci waszy y tractaty z tym woyskiem bely dirigowane. Potym rzeczy inne od nas sobie zlecone prudenter stanowic bendziecie, o czym listy y informacie nasze dostateczne macie. A ze nam dano znac, iakoby przez niesposobne zdrowie na tę commissią sławic się nie mogł wrodzony casztellan kijowski, dla tym większy powagi skonczienia ty commissii uzywany Wielebno X. biskupa kijowskiego, aby propter bonum patriae et publicam salutem wziął na się tę prowincją, iezeli łacniejszy y rzetelniejszy odprawie ty commissii bendzie sam rozumiał expedire, iezeliby mu się tesz dla iakich respectow nie zdało, tedy jednak o wszystkim wiernosci wasze z nim iako z senatorem wszystkie consilia w tych tractatach communicuiecie y pomocy a powagi iego zazywaicie. Zyczymy zatym wiernoscią waszym od Pana Boga zdrowia dobrego. Dan Warsawie may 1622.

Бібл. Ягайлонська рук. 2 к. 276v.—276. — Заголовок: Do commissarzew kozackich.

161.

Безіменний лист до короля; про турецькі справи. Козаки ходили в море 5 човнами — Б. м., 8 червня 1622 р.

Dnia wczoraiszego widzialem list u Imci Pana Podczaszego koronnego pisany od Pana Suliszowskiego z Konstantinopola, y dosyc swiezy, który zarazem W. K. Imci memu miłosciwemu odesłał, a to choc nie rychło dosyc wiadomosc, iednak przyszła o posle do porty; widzę iednak z tego listu, ze nie potrzebaby nam ieszcze się wojny tureckiey obawiac, byle się wszystko wczesnie y prędko, iako negotium tak grave potrzebuie, dzialo, bo y weiewody siedmiogrodzkiego przestrogi, ktore W. K. Imci tenze Imci Pan Podczaszy posłał, nie trwożą mnie naymniey, ani trwożyły, gdyz y człowiek to jest perfidus y znac z listu Pana Suliszowskiego, iz s tey niewiadomosci tak długiey o posle Turcy despreta pace poczęli się byli zaraz do wojny sklaniac. Więc y pan Weselin, który był u mnie niedawno iadąc do Węgier powie-dział mi, ze Betlem Gabor bardzo by rad rediret in gratiam z W. K.

Mci, y szuka podobno drogi, aby go też od W. K. Mci, lub też od kogo in nomine W. K. Mci tentarent, żeby pomocny był w traktatach posłom W. K. Mci w Konstantinopolu. Na tym rzecz teraz najbardziej należy, ponieważ pięć czolnow kozaków teraz chodzą na morze y wzięli okręt jeden turecki, o czym brat moi iakom dzisiaj pisał, dał już znać W. K. Mci y ja już wiadomość tę miałem powtórzoną dzisiaj, że tak jest. bo się ci kozacy nazad wrócili i są we włosci. Abys W. K. Mci zarazem komornika lub sekretarza odprawic rozkazac raczył do kozaków, surowie rozkazując, żeby tych łotrow wydali y żeby ich do Lwowa przywiezli, a tu ieżliby tego potrzeba była, żeby Turcy skarżyli się, skazac ich przed czauszem, co ad firmam patrum summopere będzie należało y bywały także przykłady, tak za nieboszczyka króla Stefana, iako y za W. K. Mci, o co ja unizenie W. K. Mci Pana mego miłościwego proszę, abys gorąco to zaraz odprawic rozkazac raczył, gdyż dwoiaka sollicitudo me summopere premit y prawie mi odpoczynku nie daie, y to zebysmy znowu przez nieostrożność w wojnę turecką nie wpadli i bezpieczeństwo drogi brata mego, któryby ieno wiadomość od Weseliniego przyszła, zaraz co bądź, to bądź, wzięwszy Pana Boga na pomoc poiedzie, a dalby to Pan Bog, gdyby go było zimie jeszcze odprawiono. Iednak rozumiem to y o miłości W. K. Mci przeciwko sobie samemu y Rzeczypospolitey, że to, cokolwiek tylko pisze się, widząc, to być właśnie in rem huius negotii, będzie chciał sollicite, (na czym wszystka rzecz należy), odprawowac y z miłościwej łaski swey, zechcesz tego też życzyć, bratu memu, iako temu, który w sprawie W. K. Mci y Rzeczypospolitey, y wszystkiemu prawie chrześcianstwu należący iedzie, aby iako najlepiej munitus bezpieczeństwem, w tak trudney teraz y niebezpieczney legacyi iechał. Tatarowie dotychczas już podobno wpadli w Pokucie, lub w którą stronę państw koronnych. Kantymir murza to wszystko czyni, którego Ukraińcy pana starosty braclawskiego y inszych rozdrażnili, wpadłszy pod Bilogrod, y siła mu koni odgromiwszy; przyczynił się do tego y Tomsza, za wpadnięciem do wołoskiej ziemi, y złupieniem monastera iednego przez podstarostiego Paroszewskiego, y ludzie tak pana starosty kamienieckiego, iako y pana starosty braclawskiego. Dla Boga, rozkaz W. K. Mci surowo panu instigatorowi koronnemu, żeby pozwano do owey konstytucyi na trybunał, żeby wždy aby ieden iret in exemplum zniewagi, y Pana, y W. K. Mci, bo zgola bardzo sobie miękko poczynają, że im też miękko rozkazują, w czym jest wielka zniewaga W. K. Mci samego, cieszko bardzo y patrzec na to, y słuchac od ludzi wielkie z tey miary narzekanie,

a ieszczeby cięższe y nieznosnieysze było, Boze uchoway, znou w wojnę turecką wnisc. Oddaię przytym etc.

Бібл. Чорторійских — Теки Нарушевича ч. 113 стор. 485—7.

162.

Жигмонт III до козаків; завзиває до поспуху коміції і приказу стримати ся від війни з Татарамі і Турками. — Варшава, червень 1622 р.

Zygmunt III. starszemu, pułkownikom, setnikom, attamanom, sawulom y wszystkim moloicom woyska naszego zaporowskiego łaskę naszą krolewską. Dla vcontentowania woyska naszego zaporowskiego y przywiedzenia wedle dawnych namow i postanowienia przez hetmany y commissarze nasze rzeczy do gruntownego vspokoienia zesłani y na ten czas beli od nas commissarze, ktorzy przy oddaniu pieniędzy woysku temu naznaczonych, stossuiąc się do intentii naszej y rzeczypospolitey, woysku to podali, co do vspokoienia statecznego z poganstwem należy. Iakosz nic na commissarzach naszych staraniu wedle pissm nam posłanych nie schodziło, w czym y woysko zaporowskie posluszenstwo wiernego poddanstwa pokazało. Dalismy przeto pismo nasze do wielmoznego podskarbiego coronnego, aby na czas oznaczony s pieniędzmi wedle postanowienia z wielmożnym canclerzem niegdy y hetmanem coronnym Stanisławem Zolkiewskim woysku nie omieszkiwał podwyszenie zoldu, ze iest deliberatia seymowa, do seymu dokładamy, chcąc to stanom coronnym przelozyc, aby woysku szczodrobliwosc większą pokazali. Napominamy przeto woysko wszystko, aby y ono przy dawnych y swiezych obowiązkach przysięgą stwierdzonych nienaruszenie zostawało, nie dając ani morzem ani ziemią przyczyny poganstwu zadny, za którąby albo pokoi stanąc nie mógł zacenty, abo posel nasz, który na stwierdzenie iego do porty iedzie miał w iakie przysc niebezpieczeństwo: czego woysko, przestępniiki srodze karząc, przestrzegac powinno. A ze po przeszle expedicie woienne, z ktorych się woysko wracało, zadnych zywnosci ani tez się nie domagało, a te odniowszy z zasług swoich zapłatę vmowioną, do domow y obescia swego się roziezdjali, tegosz y teraz dawnego trybu się trzymac ma, a nic nowego nie wnosc, coby belo albo z naruszeniem pokoju z samsiady albo z obciążeniem obywatelow coronnych. Dlategosz y onemu samemu na tym należy, zeby przychylaiac się do seymowego postanowienia, zastawieli pewną liczbę woyska, iako commissarze do nas podaią, na Vkrainie, a innych do domow y obescia swoich, ktore w panstwach coronnych maią, rozpuscili, czym y rzecz przysłoiną wczynią y nam przy wiernym poddanstwie posluszenstwo prawdziwe oswiadczą.

Co iako y inne nasze zlecenia przy oddaniu pieniędzy commissarzow naszych woysko szerzy wyrozumie. Offiarujemy przy tym woysku wszystkiemu łaskę naszą panską. Dan Varsaviae die iunii 1622.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 291; заголовок: Do kozakow zaporowskich.

163.

Жигимонт III до камінецького старости; приказує покарати своєвольних підданих, що зруйнували монастир в Волощині. — Варшава, червень 1622 р.

Dwoie pism mielismy od wiernosci twoiey, w ktorым o wtargnieniu Tatar y zwoiowaniu krajow tamecznych przes nie daiesz nam znać wiernosc twoia. Zaluiemy tego, ze obywatele vbespieczeni od zlosliwego hospodara tak wielgie szkody poniesli. Do czego y excursie kozackie, iako skadinąd mamy wiadomosc y swawolenstwa vkrainnych ludzi dali przyczynę, bo oni na morze wypadzy, szkody niemale poczynieli, ci zas a snadz, ze y poddani wiernosci twoiey z nimi do Wołoch wtargnąwszy, monaster ieden wylupieli y szkody niemale Wołoszy poczynieli. Napominamy przeto wiernosci twoiey, abys pełną inquisitią między poddanymi swoimi vczynił, a authores surowie pokaral, tego iako ukrainny starosta przestrzegaiąc, zeby ludzie swawolni do vgruntowania statecznego pokoju wpadaniem swoim nieprzeszkadzali. My czynic będziem staranie, ile teraznieisz czasu dopuszczą, zeby się dalszym incursiom tatarskim zabiezec mogło.

Zamek kamieniecki y miasto rozumiemy, ze we wszystko, co ieno do obrony nagły moze bydz potrzebnego, jest opatrzony. O puskarze naliezalo wiernosci twoiey vczynic pilne staranie, na ktorych ze nie bendzie schodzielo wiernosci twoiey, opatrzysz. Oddany nam iest y więzien Tatarzyn od wiernosci twoiey. O zamysłach pogan zasiąngsy pewny wiadomosci, nie omieszkasz nam wiernosc twoia oznaimic. Zyczemy zatym etc. Varsaviae die iunii 1622.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 278v.—279.

164.

Жигимонт III до brasлавського старости; приказує покарати підданих, що знищили монастир в Волощині. — Варшава, червень 1622 р.

Vrodzony, wiernie nam miły. Mamy tę wiadomosc, ze poddani wiernosci twoiey tak z dziedzicznych maiętnosci, iako y dobr naszych, przysposobiwszy sobie gromadę innych ludzi swowolnych, w przeszlych

dniah do Wołoch wpadli, monaster złupieli y szkody niemałe poczynieli. Za którym swowolenstwem a to, nierownie większą szkodę, czego załuiemy, od Tatar panstwa nasze poniosły. Obchodzi nas ten postemppek niepomału, bo całosc y bezpieczenstwo wszystkiei rzeczypospolitey zachodzi. Dla tegosz rozkazuiemy wiernosci twoiey, abys między poddanymi swoimi pilną inquisitią uczyniel, y winnych zebys surowie na przykład innym skaral, a na potym taki swowoli zabroniel. Znaczy, gdzie wiernosc twoia connuebis, wiedz o tym, iako o pierwsze rzeczy tak y o powtorzone, iezeliby sie iakie wtargnienie do Wołoch stało, kazemy instigatorowi naszemu wedlie prawa przeciwko wiernosci twoiey postlampic. Zyczemy etc. 1622.

Бібл. Ягаїдонська рук. ч. 2 к. 279—279v. — Дату на червень (1622 р.) кладемо з порівняння з листом ч. 163.

165.

Жигмонт III до неназваної особи. Козацький похід на море може довести до війни з Туреччиною, треба покарати своєвольних козаків; до старостів камінецького і брацлавського написані листи в справі своєволі їх підданих. — Варшава, червень 1622 р.

Iasnie wielmożny, vprzeymie nam miły. Doszedł nas przez ręce vrodzonego podczaszego naszego coronnego list stadelnego Suliszewskiego z Costantynopola pisany, z ktorego iawnie bacząc, że rzeczypospolitey wiele na tym należy, aby iako najprędzy poseł nasz wielgi w tę drogę do porty wyiachał, co zyczemy, aby bez odwłoki wszelaki belo. Wtargnienie kozaków zaporoskich na morze y tureckiego iednego okrętu zabranie, iako mogło bydz przyczyną wznowienia wojny, tak tesz nas bardzo obchodziło, o czym wiadomosc wziąwszy, zarazemesmy z listami naszymi do commissarzow naszych natenczas v kozaków bendących posłali, rosказując, aby się v starszyny wydania tych, co na morze chodzeli, swawolnych kozaków koniecznie vpomnieli. O incursii tatarski, która się w tych czasiech do panstw naszych stała, iuzesmy mieli wiadomosci, przyczyny my iednak wtargnięcia, którąsmy z pisania uprzym. w wyrozumieli, nie wiedzieli. Vrodzonych kamienieckiego y braclawskiego starostow przez pisanie nasze surowie napominamy, aby swoich poddanych vkrainnych od takowego wtargnięcia, swywoli pochamowali y powsciagneli, aby tym z przyczyny ich do rozerwania zastanowionego pokoju y do tak załosnych incursiey nie przychodziło. Instigatorowi zas naszemu tych, którzy się winnymi znają, zpozywac na trybunał do constituciey rosказalismy. Wdzieczne przy tym prze-

strogi, które nam vpr. w. wypisujesz, przymiając, vpr. w. od Pana Boga zyczemy zdrowia. Varsaviae a. D. 1622.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 297v.—298. Дату на червень клядемо в порівнянню з листами (ч. 163, 164) до згаданих в листі старостів.

166.

Жигмонт III до неназваної особи; повідомляє про іменування нової комісії в козацькій справі. — Варшава, червень 1622 р.

Wielmożny, uprzejmie nam miły. Nie może być taino vprzejmoci waszey, iako commissarze naszy z wojskiem zaporowskim na przeszły commissii staneli. Dla tegoż nie szerząc się z pisaniem naszym do uprzejmoci waszey, że się uprzejmosc wasza, (zwazywszy, co za zawzienciem woyska tego bezpieczeństwa rzeczypospolity należy y iakiemu zniszczeniu wszystka Ukraina podlegac by musiała, wienc do iakiego swawolenstwa za tym wrota by się otworzely), s tego nam się nie wymawiał ani z commissarzami naszymi, gdy vprzejmoci waszey oznaimiemy, dla gruntownego z tym wojskiem, co by było e re et commodo reipublice ziachac się nie zbraniał. Do który prace przydamy uprzejmoci waszey ludzie wielgie y zacne, aby tym powazni y rzetelni a skutecznie ta sprawa mogła być odprawiona. Pewnizmy, że vprzejmosc wasza bacząc na iaki hak zapendy tych swawolnikow mogłyby rżeczpospolitą przynieśc, chętnie pilnemu zadaniu naszemu godzić zechcesz, czem y nam zyczliwosc swoją y oyczyźnie miłosc oswiadczysz, za co od nas wdzięcznosc wszelaką y łaskę pańską odniesiesz. Zyczymy zatym vprzejmoci waszey etc. Varsaviae a. 1622.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 288v.—289; заголовок: Do commissarzew nowych strony commissii kozakow zaporowskich. — Лист поміщений між письмами із червня 1622 р.

167.

Жигмонт III до коронного підчашого. Комісія з козаками дійшла до некорисних для правительства вислідів; король іменує нову комісію. — Варшава, червень 1622 р.

Vrodzony, wiernie nam miły. Doszła, tak rozumiemy, wiadomosc wiernosc twoją, iako stanela commissia z wojskiem zaporowskim; przeniosła, co chciała czern gromadna, hetmana wedlie humoru swoiego obrala; czemu starszym, iako nam daia znac commissarze, zalezec zadną miarą nie moglo. Nie wygodzielo się zatym w niczym in-

tentii rzeczypospolity ani dawnym postanowieniom, które s kozakami przez hetmany nasze stanęły, włożywszy inne puncta instructii naszej do seymu, we dwu punktach resolutii naszej a prędki potrzebuja: pieniądze, aby były na dzień s. Illiego niepochybnie; temu aby się w niczym nie omieszkało, pisalismy goronco do wielmoznego podskarbiego coronnego. Drugi punct nie telko, że jest trudny, ale y nie podobny, bo pokazowac tak wielgiemu ucisku, kiedy się ani wypisac, ani w ty liczbie, iako na seymie stało, zostawac w służbie rzeczypospolity nie chcieli; przemieszkanie y zywnosc¹⁾, nie byłoby nie innego, telko im wszystkę Ukrainę w moc y in predam podac, zaciągac ich zas gdzie, nie masz okaziey. Zlecamy przeto commissarzom, aby przy oddaniu pieniędzy ten punct goronco tractowali y inconmoda wszystkie, które stand vrostą pokazali; vpominając przy tym, żeby się dawnego trybu y postanowienia trzymali, a nowych rzeczy do Coronny, któreby ją zgubic mogły, nie wnosili. W czym y wiernosc twoja, iakich bendziesz szrodkow rozumial, zazyiesz. Gdzieby to iednak nie poszło, zlecamy commissarzom, aby woysku temu opowiedzieli, że dla doskonałego iego vspokojenia nowe commissarze do nich zeslac mamy, woła których, że nie wychodząc na włos, ani armaty na Niss wyprowadzając, w domach y w obesciach swych (bez vciażenia obywatelow tamecznych) czekac będą, iako do tych czasow czynieli, mają obwarowac, w czym, aby tym rzetelnie postampieli, dodas im wiernosc twoja rady swey, iako ten, ktoremusmy dozor bezpieczenstwa kraioy tamecznych zlecieli. — A przydzie li do tego, że cierpliwie, nie dając przyczyny do wzruszenia pokoju, czekac zechcą nowy commissii, tedy pilnie ządamy, wiernosc twoja, żebyś z innymi P. P. Commissarzami, których ludzi wielgich y znacznych do ty prace wzyjemy, nie zbraniał się ty fatygi, dla całego rzeczypospolity pokoju vgruntowania y postanowienia dobrego rządu między tym swowolenstwem podiac, co my iako y inne odwazne zasługi y koszty wiernosci twoiey na mielosciwym baczeniu bendziem mieli. Zyczemy zatym etc. Varsauie 1622.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 289—289v; заголовок: До pana podczaszego coronnego. Лист знаходить ся між письмами з червня 1622 р.

¹⁾ Пропущено одне слово, нпр. дає.

168.

Жигимонт III до коронного підскарбія; приказує вислати козакам платню, назначену комісією. — Варшава, червень 1622 р.

Wielmożny, vprzeymie nam miely. Zrozumiesz vprzymosc wasza z tych pissm, ktorych przepisy z cancellarii naszymy poselamy vprzymosci waszey, w iakich terminach woysko zaporowskie z commissarzami naszymi stanelo. Na dwa puncty prędki naszymy resolutii potrzebuia, która gdyby na czas y rzetelna y skuteczna nie przyszła, zapędy swoje (zguna rzeczypospolity) konczyc bes zadnego zahamowania umysleli, co szerzy y dostateczni vprzymosc wasza z tych pissm wybaczysz y w siebie vwazysz, iakich trudnosc w tych kłopotach domowych przybywa. Nie jest nam taino, co za trudnosc vprz. w. masz w terazniejszych wydatkach, ktorych się oraz na rzeczpospolitą gwałtem nagarnęło, ze iednak y ten jest nieposledniejszy, z ktorego wiele niebezpieczeństwa vroschy mogło, ządany pilnie vprzym. wasza, zebys o tym rzetelnie myslil, iakoby czterdziesti tyssiency złotych na dzien s. Illego do Kiiowa w niczym dnia nie vchybiając, odesłane bely. Pozwoleli nadto commissarze dziesięc tyssiency złotych, do czego ich gwałtowna potrzeba, iako piszą, przycisnąć miała; piszemy do nich, ze bes woliei naszymy takowy aucliy czynic nie mieli y ten postempk ganiemy. Aby się iednak tym wstrent namowie nie vczyniel y przyczyna nie dała, za którą by to kozactwo zamysły swoje wykonywac chcieli, rozumiemy expedire reipublice, co y uprzym. w. zwazysz pilnie vczynic staranie o te dziesięc tyssiency złotych. A ze jest czas scisly, tedy o posłanie 10 tyssiency vprzym. w. commissarzom oznaimisz y onych vpewnisz, ze z tymi pieniędzmi na dzien naznaczony się stawisz, a nie czyniąc o nich zadny wzmianki do commissarzow, vprzym. w. powierzysz dułemu pissarzowi, który przy czterdziestu tyssiency poiedzie, dawszy mu taką informacją, aby o nich nikomu ani samym commissarzom y zadnym podobienstwem nie dawał znac, ze ie ma przy sobie. Ale zeby sie rzeczym przypatrował, a gdzieby obaczel extremam necessitatem to wyciskac, zeby się z tym ozwał, ze ich in fidei skarbu dostanie y dopiero ie odda s. tą iednak conditią, zeby kozakow wiency nie zostawalo w służbie ordinalium nad trzy albo cztery tyssiance, y inni zeby się do domow y obescia swego roziachali, iako to po odprawie innych expedicii zawsze czynieli. Czym vprzymosc wasza rzeczpospolity wiele wygodzisz y temu, co by nas albo z poganstwem (nowu powadzie¹⁾) albo Vkrainę vniwecz obrocic do ostatka mogło, wabiezysz. Zyczemy etc. 1622.

¹⁾ в рук.: prowadzić.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 289v.—290; заголовок: Do pana podskarbiego coronnego. List pomieszczony між письмами з червня 1622 р.

169.

З королівської інструкції на сеймик; про козацьку своєволю. — Б. д. (червень 1622 р.).

...Zostają vpominki tatarskie, zostaje zold zwyczajny kozakom zaporowskim, s ktorymi się pod ten czas commissia odprawuie, a ci iako są czienscy obywatelom wojewodstw vkrainnych, zalosne od nich poselstwa do I. K. M. bely; nastompiela w instanciach taka nieprzyiacielska nawalnosc, ze iezeli prendkie ich poselstwo nie bendzie, ta prowincia ostatni zgubie podlegac musi, a Wielkie Xięstwo Kitewskie iawnemu niebezpieczenstwu bendzie wystawione...

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 290.

170.

Жупімонт III до козацької комісії; дякує за труди і висказує невдоволення, що зроблено за великі уступки козакам. — Варшава. червень 1622, р.

Vrodzeni, wiernie nam mili. Wdzięcznie przymuiemy tę pracę wiernosci waszey, ktorąście nam y rzeczypospolity wedlie powinności y obowiąsku wiary powielekroc doswiadczony w teraznieiszy commissii z woyskiem zaporowskim oswiadczeni. Baczemy bowiem z pissm do nas poslanych, ze na pilnosc i staraniu wier. was., abyscie beli woli y intentii naszymy wygodzeli, nie schodzielo, ze iednak vpor tak wielgi gromady, w ktorey czern przemogła, rzetelnemu skutkowi wstret czynil, lacno widzimy, na co byla podobna przypasc wier. w. A ze wier. w. we dwu punctach prędki naszymy informatii potrzebuiecie, one wiernosciom waszym poselamy. Co się tknie pieniędzy na czas namowiony z skarbu coronnego poslania, o tym piszemy do wielmoznego podskarbiego coronnego, aby przeczytawszy te pisma od wiernosci waszey nam poslane, staranie wszelakie czynil, iakoby w odeslaniu pieniędzy nic nie omieszkiwal; trudności teraznieisze bendą nieco przeszkodą, ale zabiegając większym niebezpieczenstwom, ktoreby ztąd wrosły, nie znidzie nic na wielmoznym podskarbin, ze albo na sam czas albo mało co terminu, ile odległosc miejsca zniesie, pochybiwszy, one przyszle, o czym y sam da znac wiernosciom waszym, w czym woisko wiernosci wasze mozecie vpewnic. Pozwolenie większy summy nad czterdziesti tyssiency nie bylo w mocy wiernosci waszych, zescie sie do tego wiernosci wasze, lubo sama necessitas wyciskala, absolute

mimo instructiã naszẽ wazeli, zostaie to v nas w niemãlym podziwieniu, bo ten rok z seymu pozwolony z pospolitego skarbu dorocznie dochodzi ma; nad consens ordinum podwyzac nie bylo facultatis wiernosciom waszym. Oddawiajc przeto woysku te pieniadze, wywie-dziecie to wier. w., ze auctia zadnym sposobem bez seymu bydz nie moze, y do tego wiesc ich bendziecie, aby na ten czas 40 tyssiency zlotych sie contentowali, odlozywszy na seym blisko przyszly iei pod-wyszenie, ktorego my na ten czas zadnym sposobem wczynic nie mo-zemy. Pozwolenie zywnosci wszystkiemu woysku y rozlozenie tak wielgi gromady nie tylko, ze iest trudne, ale y niepodobne, gdysz by tamecz-ne kraie dosyc iusz zniszczone wniwecz byly obrocone; do tego nou-tas to taka, ktora za sobã szkodliwe sequellas zaciãga, gdyby bylo woysko do tego przystampielo, na co consens seymowy zaszedl y dawne ordinacie z kozakami stanely, zeby iech tylko trzy tyssiance albo malo co wiency w sluzbie ordinarit anni zostawalo, laczniesz by ty liczby rozlozenie woyska y wyzywienie bez wciãzenia obywatelow bylo. Nigdy sie woysko to, powraciajc z innych expeditiey woiennych, takowych rzeczy nie domagalo, ale odniwszy zold vmowiony, zawsze sie bez vprzykrzenia obywatelow coronnych do domow y obescia swojego roz-jezdza. Dawny przeto tryb, sluszna, aby zachowali, a sami v siebie wvazeli, ze takowa gromada nie moglaby bydz tylko z ostatnim znie-sieniem tych wlosci, gdzieby byla obrocona. Do czego iech wiernosci wasze wiesc bendziecie, aby zostawiwszy wyrazonã liczbẽ innych do obescia y domow swoich, ktore w panstwach i miastach naszych maia, obrocieli, w czym wiernosci wasze zadnego starania nie opuscicie. Gdziebyscie cosz wiernosci wasze pobaczeli, zeby sie koniecznie vka-zania tak wielkiemu woysku zywnosci domagali, tedy wiernosci wasze finaliter z nimi postanowiam, aby, iako do tych czasow posluszenstwo wszelakie nam oswiadczeni, tak sie y dalci spokojnie w domach y obe-sciach swoich zachowali. A my dla vcontentowania woyska tego com-missarze ludzie wielgie y znaczne, ktorzyby z nim finaliter y grun-townie rzeczy namowieli, zeslemy. Na co aby cierpliwie, (zadny pogan-stwu do wzruszenia pokoju przyczyny nie dawiajc), czekali, wiernosci wasze statecznie obwaruicie, gdysz idzie y o bezpieczenstwo posla na-szego, ktory w tych czasiech do porty wyiezdza y o zaciãg woienny z cesarzem tureckim, w czym wiernosci wasze tak, inko sama rzecz-pospolity tranquillitas petrzebuie, postampicie. Zyczymy zatym etc. Varsaue d. iunii 1622.

Бібл. Ягайлонська ч. 2 к. 290—291; заголовок: Do commissarzow strony kozakow zaporowskich.

Лист до шляхти на соймаку в Прошевицах — про потребу стримати
жозаків від походів в море; 1622. р.

Kozacka swywola. Nie masz zadnego z W. Mciow, bo wszyscy na
pospolitym ruszeniu swiezo byli, coby nie pomniał, iakie wzdychanie
y strach, iaki gemitus zon, dziatek W. Mciow y prawie rzec się moze
wszystkich domicilium był, gdy woyna turecka nastąpiła, prosząc,
aby nas Pan Bog eo metu, ktorym tak wiele krolestw zginęło, wyzwolił.
A to dał Pan Bog precibus iakichsi dobrych chrzescian, y podobno iz
praesiderat przez nas interitum wszystkiego chrzescianstwa nayłacniey-
szy, ze sam własnie sua opera, nie czym inszym w tak krotkim czasie
y tak ładnie zahamował ten strach, ktorego nikt wznowic, nikt repe-
tere, nikt wrocic go nazad nie moze, iedno ekskursye kozackie na mo-
rzu. Tu wszystkie conatus trzeba polozyc, zeby ich zahamowac, a nie
będzie mogło bydz, iedno iednych largitione, ktorzy zechcą bydz po-
słuszni, upornych zas siłą, bo choć się do tey doby trochę zatrzymali,
nie dosyc na tym chcąc umowy z niemi, są pewney części stipendia
pozwolone, ale iz z tym narodem, który praeda vivit, dla iey smaku,
ktory w dobyczy czuie, słowa nie trzyma. Nawet teraz pospolstwo,
co to oni czernią zowią, starszym swoim iest bardzo gravis, y trzymać
się nie da. Trudno inaczey, iedno vi agere y tym hamowac. Na to
trzebaby dac P. P. posłom potestatem, aby się z senatem zniesli
y coby naybardziej expediret reipublicae, uczynili. Iechał moi brat do
Turek, iako W. M. moi M. M. Panowie wiecie, który od czterech nie-
dziel naymniej iest, iako w Konstantynopolu odprawiony. Odesłała się
tego manifestacya do Ichmosc Panow Senatorow przednieiszych, posłali,
z lass iuz wyiechawszy, takze y listy wszystkich woiewodztw napisa-
nych, z ktorych ieden W. Mciom moim M. M. Panom posyłam, tym
upewniając, ze na cnocie y staraniu iego nic nie zeydzie; a y to
zdrowie odwazyl z chęcią, y koszt tak wielki swoy własny, iakiego
zaden poseł przed nim. Ale u pogan pretio pax emitur od wszystkich
narodow, iesliby dla uniknięcia tych lichych upominkow baszom tu-
reckim od P. P. kommisarzow rzeczypospolitey przy traktacyi chocim-
skiej naznaczonych nie mogli się porządny pokoy utrzymac, nie przy
nim urna zostaje.

Бібл. Чорторійских — Текн Нарушевича ч. 113 стор. 1123—7.

172.

Із королівської інструкції на соймниці; про вислід козацьких комісій: козакі зажадали підвищення платні о 10.000 зол. і обіцяли не ходити на море до часу повороту королівського посла з Туреччини.
— Варшава, грудень 1622 р.

...Niemnieisza tesz cura i sollicitudo I. K. M. Pana naszego miłosciwego iest o kozakach zaporowskich, ktorzy iako po przeszłe czasy po włosciach leżąc, obywatelom przylegszym graues bywali i foris pokoi sąmszedzki excursiami morskimi wzruszali, tak i teraz, gdy ich lidzba im daliy, tem większa przybywa, nie tilko się tego I. K. M. obawiac przychodzi, aby zwyczajnem państw tureckich infestowaniem pokoiu, ktorego za tą wyprawą posła wielkiego do porty oczekiwa, nie wzruszali. Czemu I. K. M. iako czuly zdrowia y bezpieczenstwa tey rzpety strosz y dozorca zabiegaiąc, po dwakroc commisarzow swych po wyscju z Włoch do nich zsyłac raczył, ktorzyby ich in officio continerent i pewną z nimi e re et securitate reipublicae transactią uczynieli, częsc ich i lidzbę taką, ktoraby ani oneri ani terrori Koronie bydz mogła, wypisawszy, drugich na rzpety posługę zacięgneli, czolny odebrali i to, co do zachowania morskich incursiy y domowych na włosci krzywdy y przykrosci nalezec mogło, z nimi zawarli y postanowieli. Pierwszy commissarze re prawie infecta odiechali. Drudzi aegre to na nich za podwyszeniem dziesiątku tisięci zoldu dorocznego od I. K. M. y rzpety pozwolonego wymogli, ze się od zawziętosci swey na Zaporozie z woyskiem y armaty cofnęli y na morze nie chodzie, pokiby się poseł od porty nie wrocil, obiecali i ktorą z nimi transactią iako gruntownie securitati reipublicae y stabilitati pokoiu z cesarzem tureckim prospectum est, lacno kazdy u siebie uwazyc moze. Gdysz nie tilko woyska zmieyszyc wedlug zdania I. K. Mci y submisziefy swoiefy z slawney pamieci z panem Zolkiewskim y hetmanem koronnym uczynicby nie chcieli, ale owszem dali się s tym sliszec, ze woyska do sta tysięcy przybierac y iezliby się im na przyszłą wiosną i lato sluzba nie ukazala, na morze pewnie isc, skąd rozerwanie pokoiu i przymierza z cesarzem tureckim y woina pewna uroschy musiala. Przeto y ten punct, iako całosc y zdrowie rzpety wielce zachodzący, na pilnym baczeniu w swych deliberaciach W. Mciom miec potrzeba.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 100 стор. 365—81; ibidem с. 365—81;
Бібл. Чорторійських — Теки Нарушевича ч. 113 стор. 1007—15.

173.

Жигимонт III до Льва Сапіги; про скликання сейму. Козацької комісії не було, бо комісарі не зіхали ся; козаки ходять на Татар і Турків. — Варшава, 18-падолиста 1623 р.

Zygmunt III z bozey laski krol polski... etc.

Wielmożny, vprzeimie nam miły. Wiadoma iest vprz. waszey constitutya seymu blisko przeszłego, ktora nam seym trzyniedzielny sine solennitatibus złożyć ordines Regni et Magni Ducatus Lituaniae pozwalaią, gdyby abo woyna inflantska przez commissarzow z tego seymu naznaczonych tractatami zastanowiona nie byla, abo iakie gwałtowne niebezpieczeństwo od cesarza tureckiego na rzptą następowało. Nie iest y to tajno vprz. w., ze komisarze z Inflant infectis rebus odiachali y iako ten nieprzyjaciel, occupowawszy większą część Inflant y aequas pacis condiciones superbe odrzuciwszy, ostatek tey tam prowincyi osięc chce y do Litwy y do Prus wielkie aparaty wojenne gotowe; tudziesz y to, ze iako świezo Tatarowie nieoszacowaną szkodę w ludziach y majątnosciach, pomykaiąc się coraz w interiora regni poczynili. tak tez za wesciem kozakow, (z którymi commisyja z seymu naznaczona dla nieziachania się komisarzow nie doszła), morzem y lądem państwa tureckie y tatarskie infestowali; obawiac się zatym większey nawalności nieprzyjacielskiej. (a strzez Boze, iawney od cesarza tureckiego woyny). Potrzeba dla tych tedy y innych ważnych przyczyn, przychylaiąc się do uchwały seymowej, affectatii niektórych województw y zdania panow senatorow poblizszych y przy boku naszym residuiących przyszło nam seym trzyniedzielny złożyć w Warszawie na dzien szesty miesiāca februarii, a seymik powiatowy, seym uprzedzaiący, obywatelom województwa y powiatu wilenskiego na dzien dziewięty miesiāca ianuarii blisko przyszłych. Co do wiadomości vprz. waszey donosząc, zādamy, abys vprz. w. tak na seymik iako y seym ziachal y obywatelom łamecznym, (to praesens reipublicae status y tak gwałtowne niebezpieczeństwo wymaga), declarowal, które w instruelii naszej w Wilnie na seymiku szerzey będą przelozone; vczynisz to vprz. w. y z powinności swey sanatorskiej y miłości ku oyczyźnie. Ktoremu zyczymy dobrego od Pana Boga zdrowia. Pisan w Warszawie, roku panskiego tysiac szescset dwudziestego trzeciego miesiāca nouembra dnia osmnastego, panowania krolęstw naszych¹⁾ XXXVI, a szwedzkiego XXX roku.

Sigismundus rex.

¹⁾ Тут пропущено: польского.

Iasnie Wielmoznemu Leonowi Sapiezie, wojewodzie wilenskiemu, oeconomowi naszemu brzeskiemu, mohilowskiemu, wprzeymie namu milemu.

Бібл. Академії Наук в Кракові рук. ч. 363 карта 52—3.

174.

Реляція з посольства Кривтофа Кравзовского в Крими і діярія кримських справ — червень-липень 1623 р.

Controversia slachetnego Krisztopa Krauzowskiego, komornika Krola Jego Mosci, poslanca do hordy w Bachciaysaraiu, stolecznym miescie Krymie (sic), na dywanie z Dziambeg Gierey chanem, znowu 15 iunii ponowa tey altercatiey z Mechmet Gierey hanem nowym wolny hordy czarem krymskim, czerkieskim, nahaiskim etc., który nastąpiel na panstwo 19 may galerami z chorągwią cesarza tureckiego, sultan Mustaphy. Interregnum w Krymie dzien ieden.

Chan pytał: Czemu nam daniey zwykley nie daiccie iako przodkowie waszy, zatrzymaliscie ia lat czternascie.

Krauzowski: Iako niasnieyszi przodkowie Krola I. M. Pana mego daniey zadney nie zwykli przodkonu waszey wielmoznosci dawac, tak tesz y Krol Jego Mosc, da Bog, dawac nie bedzie. Iednak, co sie tknie tych podarkow, ktore niekiedy dawali, to sie z zadney powinności, ale z szcudrobliwey łaski swey dla przyiazni dobrej sąsieckiey y miłości przyiacielskiey dawali, y wzajem sobie nadali, iako przodkowie W. M. głowami swemi zastawiali się o krzywdę Krola Jego Mosci pana mego za oznaymieniem y niemylnie przyiazn swą oswiadczeni przeciwko postronnym nieprzyiaciolom, a mianowicie przeciwko kniaziewi wielkiemu moskiewskiemu, przy Krolu Jego Mosci stojąc y kazdego z osobna nieprzyiaciela wojniąc, owo zgola dosc pactom poprzysięzonym czyniąc, mir pokoy z soba gruntownie zachowuiąc, naiezdow zadnych w panstwach Krola Jego Mosci nie czyniąc, wienc y dla zatrzymania poprzysięzonego przymierza, między niasnieyszim cesarzem tureckim a niasnieyszim Krolewem Jego Moscią, ktora przysięga rwac by sie tym samym musiała y terazby się rwała, kiedyby co nieprzyiacielskiego od ludzi Waszey Chanskiey Mosci panstwa Jego Krolewskiey Mosci potkac miało. Wienc y dla tych vpominkow y podarkow, ktore iakom powiedzial nie z zadney powinności, ale z szcudrobliwey łaski K. J. M. obiecuię przez mię co rok dawac roszak poddanym swym skromnie sie zachowac y przyiazni dotrzymac etc.

Han: Bog chce, abyscie wy nam dan koniecznie dawali, bo to powinność nasza z gaurow się miec dobrze, iesc y pic y odziewac się

y więziami waszymi zywności dostawac, ktorzy iako siela w Krymie widzisz.

Krauzowski: To ia widze, sua sorte contentowac się nie chcecie, ale bardzi wam smakuie lupiestwo, lakomstwo nienasycone, czo wilkowi nalezy. Dobry bissurmanin tego się strzeze, krzywdy cudzego nie pragnie, aby swego nie pozbył. Nie dała sie ta chciwosc, przotkowi Waszey Chanskiej Mosczi zlotey czara hordy, Astrachaniey, zlotey Babay ordy, Kazanicy, Czeremisze y Ciewasze, Baydak y Syberi pozbyli y Krym iak na lyczku wisi. Y to nie piękna slawa v postronnych ludzi w roznych kraiach. Moskwa tak grubu narod, zmiennięcy pana mego, muzykowie, bo tam, iak sami wiecie, algantow niemasz, tak slawno zacnych ord więziami robia, aruią gorzy nisz tu bawoly, wielblady, iako nie wstyd y nie zal wam, czego się Boze pozal.

W tym nachylił się chan do Smail agi, priņmasa swego radnego, głową kiwaiąc, szeptaiąc y ieden do drugiego mowiąc: Mikulsus (idem) słusznie mowi.

Han: Moskwa sie nam okupuie, co rok dan dobrą daie.

Krauzowski: Słusznie daią, bo z ord waszych odkupuiąc nieszczęsne więznie Tatary, bracią waszą, dla ktorzy przekłestw y vpadek nad wami wisi według pisma waszego Machometowego, dla tego samego mogąc bracią swoią eliberowac, a nie dbacie, czy nie mozecie, tak lekkiem ludziom vragac się y w iarzmie zaprzagac dopuszczacie, pytac by Tatarow litewskich, a to za mną stoia, iakie poszanowanie od na maia. Krol Iego Mosc nie iako za poddane, ale iako za slugi ma ie, wolnosciami darowal. W dobrej pamieci podobno Wasza Chanska Mosc Sulamet Kierey chana y przodka iego Ankirey chana wienc y teraz niedawno Szechen Kirey, brata Waszey Chanskiej Mosczi, pytacby o to, ktorzy manzul łamandra to iest czasu degradowania vszli byli do ziemi pana mego dla ochrony zdrowia swego, poszanowanie wielkie mieli, od narodu naszego wolny przyiazd y wyiazd mieli y ratunek na nieprzyiaciela, gdyby byli potrzebowali. Słusznie tedy, abys W. M. w tak ludzkim narodzie przyiazni korzystal; Boze się pozal, trybem przodkow swych nie idziecie, ktorzy wdziencznie koronną przyiazn przyjmowali. Prawda, ze z Moskwą słusznie iustum bellum macie, ale z Koroną nullo iure bez przyczyny dania panstwa Iego Krolewskiej Moski nalezdzacie, łotrowskim obyczaiem złym słowa nie trzymacie. Iako y teraz mie tu Krol Iego Mosc poslac raczył według vmowey y postanowienia z cesarzem tureczkim, a z Waszą Chanską Mosczią iako na gotowe rzeczy tosz przymierze zawrzec y według zwyczaiu dawnego

to wszystko na piśmie Jego Krolewskiej Mosci; mnie dla tego zatrzymacie, odprawic nie chcecie. Incursye pod tym praetextem zawierania przymierza, co iusz w panstwach Jego Krolewskiej Mosci czynicie. Zaprawdę się nie godzi, ta zdrada, oszukanie będzie miała nagrodę czasu swego. Widzę, że tu szczerosc prawa niema nieysca, iedno falsz a zdrada y widzą, że przydzie Krolowi Jego Mosci z tym się opowiedziec. Ma Krol Jego Mosc siela sposobow znacznie tych vrazow y krzywd swych się zemscic, a sam Bog nie będzie tego cierpiał, bo iest sprawiedliwy y milosciwy. Te lzy krwawe vbogich więzniow was pobili, ktorych nie zolnierskim obyczaiem, ale lotrowskim nabywacie.

Han: Pan Bog wie, że niewiadomoscią moią: ia na chanstwo, a oni w Ruś. Sam ze ty, iako wiadomy, będziesz to umiał powiedziec panu swemu; że nie moia wina y pod niebytnosc moią. Kantymirowa to fabrica, ale karac będę tych swawolnikow.

Krauzowski: Wielmozny Chanie, nie tylko karac, ale y więznie wracac, znak przyiazni swey Krolowi Jego Mosci panu memu vkazac, a to dla dobrej wiary na potem.

Han: Niemieszkanie zaraz posylam Kantymira iako mansula i wszystkie Tatary z pol bialogrodzkich znosc wedle rozkazania naianiejszego cesarza tureckiego, który korzysta w przyiazni pana twego, a mnie rozkazuje, abym tego rozerwania przymierza przestrzegal, które dostatecznie, doskonale stanelo przez slawnie zacznego Wielmoznego Xięcia waszego Krysztopha Zbaraskiego. Ia vpewniam, że się Krol legomosc na przyiazni moiey nie omeli, starac się będę. Znowu powiadasz, że nieslusznie, zlym iakimsi obyczaiem, w ziemie Krola Jego Mosci pana twego wpadamy y plon zabieramy; a to galdze Kantymirowi Bog w ziemi pana twego błogosławil, że zawsze korzyścią odiezdzali.

Krauzowski: Dotąd we dzbanie wodę noszą, asz się wrwie; kiedy ia dzis komu, w gębę dam, spodziewam się, że mi iutro odda.

Han: Sołay alay; tak to bywa. Iakoscie się wiele razy z ognistym woyskiem porywali, nigdzie nie wskorali, hetmana waszego Zolkiewskiego y z pany Alpanty (sic) y z taborem zabrali.

Krauzowski: Nie nowina hetmanom woienym na woynach ginąc. In simili dalem cesarza tureckiego, Gwizeldziego baszę, Serdera hetmana w Kazulbasiech pod Dymirkapi zamkiem ledwie w malym poczcie vszedł, hetmana jego Murzabet agę poimano, do tych czas w więzieniu trapieno, a ktoby się przykladow wyliczyc mogli; kto mieczem woilue, od miecza ginie.

Han: Aferius lamosa iak bilerbok powdok. (Pochwalał, mówiąc: siela swiadam).

Krauzowski: Ha, sic fata chca. Wienc y oszukanie Gratianowe y to by bylo moglo nieprzyiacielowi zdolac, bo to nie nowina narodowi naszemu malym woyskiem wielkie woyska gromic, ale raczy niezgoda woyskowa to prawiela, o czym Wasza Chanska Mosc dobrze wiesz, a snac to Bog sprawic raczył na przestroge Krolowi Iego Mosci panu memu, który jest przyczyna szczescia waszego, ze srogi edict wydal na kozaki, aby w ziemie krymska nie wpadali, szkod nie czynili: Wienc iako pan baczny, milosciwy, pokoy swiety miluiacy, który pomniac na przyjazn starozytna przodkow Waszey Chanskiej Mosci, na przysiege Dewlet Gierey chana y vmowe Kary Gierey chana, stryia Waszey Chanskiej Mosci pod Kotasa, który zwykl kazdemu dotrzymywac przyjazni. Kiedyby tilko rozkazal vkrainnym kozakom, a pozwolil Ich Mosciom panom, wojewodom, kniaziom, panom pogranicznym, a musze prawle powiedziec, ze sie zprzysiegli y Krolowi Iego Mosci opowiedzieli kotary y kosze wasze nawiedzic, iesli te incursye wiecy w ziemi Krola Iego Mosci pana mego bedziecie czynic. Zatym oraz dziatek, zonek y dostatkow swoich postradac musicie, a tak bym rad wiedzial, iesli te podarki beda wdzieczne y od Waszey Chanskiej Mosci wzaiem nie wedle vmowy Waszey Chanskiej Mosci czynię, o ktore kozacy vsilnie Krola Iego Mosci prosza, vpewniaiac, ze za nie Krym zniszcza. Ale Krol Iego Mosc zadna miara na to pozwolic nie chce, korzystaiac w przyjazni Waszey Chanskiej Mosci.

Han: O kozaki nie mowie, ale nizeliby panowie vkrainni do nas nagotowali sie, a v nas iusz manus in armis.

Krauzowski: Wiecie podobno obycaie polskie: nie skorzy ale luczni, przyczyny nie dadza, ale kiedy poczna, tedy sie znacznie krzywdy swey zemscza. Niedawnych lat zdrade y krzywoprzysiesce Moskwę iako nagradzali, stolicę wzięli, skarby pobrali, kniazia wielkiego Szuyskiego ze wszystka familią do Polski odeslali; pospolicie się tak zdraycom nagradza. Nie pomogło, choc Skinder basza glowny nieprzyiaciel coronny z Tatary przeszkadzal; Bog przy sprawiedliwym. Ia przestrzegam z osoby mey, iako ten, który Waszey Chanskiej Mosci chleb, sol iadlem, iaki lach vnatmas — zly wieszczba. Dla Boga wiecy nie drażnicie Polakow, by ordy waszy nie nawiedzili, woiovac tu, poniewasz o kupę, woysko Krolowi Iego Mosci dobre nie trudno. Vnie Bog nagradzac krzywdy ludzkie, a mowie to iako zyczliwy przyiaciel, który to wiem zapewne. Kozdy rok od Krola Iego Mosci pana mego z nowinami debrymi podarkami nawiedzac Wasza Chanska Mosc będą; zatym, iako lepiej Wasza Chanska Mosc rozumie.

Han: Przypatrzył się teraz Xiążę Krysztoph Zbaraski w Stambule potędze turecki.

Krauzowski: Przypatrzyliśmy się, iey y my pod Chocimen. ale y tego trzeba, aby tak wielkozacny y mocny pan w dzielach rycerskich woienny widział stolicę splendor, Hunkalowę (sic) y wyromniał obyczaje, zamysły y dostatki iego, bo mu na tym należało, który wiele ludzi rycerskich z sobą pociągnąć może godnością, ludzkoscia kiedyby nawet tego potrzeba, v postronnych monarchow jest wielk milosci y postanowienia.

Han: Hedziowie naszymy w pismie vczeni vpewniaią nas, ze nam ieszcze szczęścia zazyć.

Krauzowski: Czeumuscie tego szczęścia nie zazywali pod Chocimen, a mieliscie wszystkę potęgę z sławnozacnym sultan Osmanem. choc mała garsc woyska przy niasnieyszym Krolewicu Iego Mosci była, ktorego załedwie tego Mosc pan hetman młodszy w sprawach rycerskich dzielny y szczęśliwy zatrzymał. A chciał animuszem swym smialym vderzyć się ręczną bronią o namioty Osmanowe, zaczyna tractaty, pacts poprzysiężone lubo to szczęśliwie zasły, na co rzeczpospolita bardzo przy Krolu Jego Mosci sarkala, bo na tym był Krol Jego Mosc, Boga vkrzyzowanego w Troycy świętey iedynego wziąwszy na pomoc, przodka swego krola Witulda mosty łatwie chciał nawiedzić y poddanych swych w hordzie vmyslił odiskiwać.

Han: Będzie zgoda, telko nas kozacy niech nie grabią, ztąd naszymy nie zajmują.

Krauzowski: Rzekłem, nazad powracac ich sobie, boscie ich z Rusi nagnali.

Han: Na morzu niech nie bywają, miast Grekow niasniejšzego cesarza tureckiego niech nie palą, naszymy takze nie plondrują, okrętow, kupcow niech nie rozbiiają, my tesz u was nie będziemy bywac y laską szcudrobliwą, którą nam obiecujesz, tym sie chcemy contentowac, przyiaciom przyacielem, nieprzyiaciom nieprzyacielem bydz chcemy.

Dzieie w Krymie.

16 iunii. Mechmet, który (sic) chan do Stambolu wysłał, obmawiając się przed sultan Mustaphą, ze bez woliey iego niebytnosc ieszcze Tatarowie na Rus poszli, Kantymira z bracią iego winując y vkazując, ze to iego factia.

24 iunii. Czausz przyiechał z Czarygrodu z mandatem od cesarza tureckiego soltan Mustaphy, rozkazując pod vtraceniem chanstwa, aby Kantymira manzula ze wszystkimi Tatary zniósł z pol bialogrodskich a napominając go, aby iak naipilniey przestrzegal naruszenia przymierza

między Krolew Iego Moscią a między nim, to jest cesarzem tureckim, w polach dla przekradania się Tatarów, aby miał, przyczyny zadney aby nie dawał. Mandat w stolicy w Bachciaysaraflu na dywanie publice czytano, a do mnie z dworu chanskiego po munsztuluk pozbierano.

3 iulii. Vlanow murzow do tysiąca chan posłał pod Oczakow na przeprawę tatarską, pilnowac kiedy się będą wracac nazad dla odbierania więźniow ruskich wedle zwyczaju, ktorych się ja z wielkim staraniem domagam, aby ie powracano, vkazując to, ze te incursye są przyczyną rozerwania przymierza z Turkiem. Rozumiem tedy, ze przyiazn będzie chciał oswiadczyć Krolowi Iego Mosci, vchodząc tey suspiciey, ze zechce więźnie wracac; nie będę vstawał w tym laborowac z powinności moiey.

4 iulii. Meclimet Gierey chan exequie mandat cesarza pana swego, posyla Tatary znosic Kantymira z bracią iego y wszystkie Tatary pol białogrockich; nadzieia w Bogu, ze Vkraina będzie bezpieczniejsza z wielkiego basze murze postaiemu. Sobor Tatar etc¹⁾. — Dziambey Gierey chan, sultan galga, z Soradynem bracią swoią y z radnymi pany sromotnie z obelgą wielką, pokinawszy żonę, dzieci, dostatki, zabrawszy część lepszych skarbon, z chanstwa vstąpiel, bitwy zadney nie zwodzając; z bohatera thorz, gdy kupey niema. Zastawnikow Iego Mosci pana Strusowego wziął z sobą na Stambol, to jest p. Ordyca, p. Krupskiego, p. Dybinskiego, a p. Siemsicki, zastawnik Iego Mosc pana Żukiewskiego z p. Zarachynr y z p. Culackim y z drugą chudszą slachtą do mnie pouchodzieli za tauryczkie gory na Sawray, gdziem²⁾ ja jest osadzony; prosiłem chana, aby sie z nimi laskawie obszedł, a mozna li rzecz, aby ich okupem darował, iako tych, ktorzy na sławę iego tu zostali y umyslnie przed soltan galgą się schronieli do mnie, spuszcziąc się na łaskę czarską; ale widzę, ze ieszcze domaga się tego okupu. Będę ieszcze mowil z tamtymi w Stambole, nie wiem ieszcze cò się dzieie, a tych ode mnie cham kazał odebrac y na hale dac. Zydom ich kazał podeymowac, dobrowolnie wszędy chodzą. — Dziambeg Gierey, sultan galga, morzem przebył do Stambolu, o łaskę cesarza tureckiego prosieli, który się z nimi laskawie obszedł y łaskę prętką obiecał.

26 iunii. Czaiek 14 widziano, chcieli dostac okrętu, na ktorym rzeczy Mechmet Giereiowe chanowe prowadzone, obronną ręką do Bahlihe vszedł; ci iako nieprzyziaciela draznią.

20 iunii. Tatarowie w Rus, kozacy na morze, w Krym by trzeba bydz, nie draznić.

¹⁾ неясно. ²⁾ Тут сагадуюць два порекресті схода: miasto Sandkowy.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 166 к. 78—79 в. Посольство відбувалося по хотинській війні 1621 р.

175.

Способи оборони України, предложені на сеймі; королівська комісія має стримати козацьку своволю і взяти 5000 козаків на службу ричпосполитої під присудом гетмана кор. — 1623 р.

Script talemny o obronie Vkrainy, podany¹⁾ ad archiwum na seymie warszawskim roku 1623.

Na tym seymie stanowiąc obrone vkrainną iako praesens status rerum zniesc mogło, przyszło niektore consideratie y puncta secretiori consilio y pismem prywatnym tym, poniewaz constitutie et sanata nasze propalantur y ludziom niechętnym y, ktorym by²⁾ wiedziec nie mogło bydz potrzeba, iacno odkryte bywaią, zawrzec y do archiwum oddawszy. według niego praesidium rzeczypospolitey osobliwie od po-ganstwa ordinowac.

Naprzod tedy, acz rozumim, ze z kwarcianey place na tamte służbe dosyc iest pięcset vsarzow chowac a ostatek kozakow, iednak iesliby I. M. Pan hetman rozumiał ex necessitate et rei militaris exigentia co więcey poczynic, mocy mu w tey mierze tak dalece nie zawiramy. Ci vsasze, kazdy z nich, mają mieć po dwie krotkich rosznic, co w przy-powiednich lisciech kłasc mają; a zeby strzelby takowey sposobney dostatek mógł bydz, wielmożny podskarbi nasz ma kupca iakiego spo-sobic, ktoroby z strzelbą dobrą inderlanską przyzdzal y dodawal. Ko-zakow ma bydz pulczwarta tysiąca albo troche mniej, iesliby się usa-rza co więcey przyczynilo, z ktorych kazdy ma mieć karabin y dwoie krotkich rosznic, szyszak iaki lekki y pancierz, co się tez w przy-po-wiednim liscie dokladac ma y w tąz za porozumieniem hetmanskim, iesliby nie było rusznic, proudowac. Piechoty słuzaley tysiąc, koja ma mieć swą strzelbę porządną y czegoby ym nie dostawalo, opatrzyć według zwyczaiu zbirania piechoty y wytrącić im. Wybrancy, ktorych na dwa tysiąca kładziem, mają bydz porządnie wybrani według consti-tutiey opisaney; tym iako rotmistrze słuzali mają bydz dawani, tak tez proudowac y armatą sposobną, wytracaiąc im według zwyczaiu, a zysku na tym rotmistrze nie biorąc. Daiemy y pozwalamy na proch y ołowy, iesliby z expediciey tureckiey nie zostali, takze puszkarze, furmany y insze apparatus złotych 30.000. A yz armaty iako gonczych dzialek o dwuch, o trzech funtach potrzeba, na to złotych 30.000 pro semel, pozwalamy, aby były kupione, a iusz in perpetuum przy woysku

¹⁾ в рук.: podaney.

²⁾ в рук.: był.

kwarcianym zostawali. I napis na nich wydany, że do kwarcianego woyska należą, y tych na potym, aby żaden nie śmiał ruszać subpaenis quarty. Na to wszystko mają bydz podatki:

Quarta iedna, która uczyni z pruską złotych	210.000
Pobor ieden lanowy, który uczyni złotych	237.283
Czopowe iedno, które uczyni złotych	244.682
Pobor pruski, który uczyni złotych	30.000
Forдан iako y z inszemi podatkami, iako z pogłównym żydowskim, uczyni złotych	102.482
Summa wszystkiego uczyni złotych	824.447

A yzby sie w constitucyey wzmianki żadney o płacy nie uczyniło, dlatego aby to na potym prawem iuz nie staneło y nie zaciągało, czas iednak terazniejszy tak drogi, ponieważ sie prouent nie może dla sposobności woyska dodac, poprawy iakiey potrzebuie ratione żywności, przeto na ten rok tylko vsarzowi pięć złotych tylko płace poprawuujemy, to iest trzydziesti y pięć złotych, a kozakowi do 23 złotych, które pieniądze to iest supplementum, zapłaciwszy pirwy według zwyczaju zold, skarb osobno dawac in supplementum drogosci. Przydzie tedy na pięćset vsarza y z rotmistrzami na rok

Kozakom trzem tysiącom y pięćmset s rotmistrzami	364.000
Piechocie tysiącowi z rotmistrzami y z barwą, rachuiąc na rok po złotych 90 na iednego, ze wszystkim facit złotych	90.000
Wybrancom dwiema tysiącom na miesiac po złotych dwa	48.000 ¹⁾
Na prochi, puskarze, wł supra	30.000
Na działka pro semel	30.000

Wynidzie summa 634.000²⁾

A yz includuią się tu stipendiarii reipublicae, to iest pięćdziesiąt tysięcy, na kozaki 60 tysięcy, vporhinkow tatarskich przylozywszy, wynidzie na złotych 74.400. Zostaie na defecty y na insze potrzeby, które z kwarty idą złotych 80.447.

Commisarzom, którzy będą mianowani do kommissiey kozacki, równo z panem hetmanem daie sie facultas, gdzieby rzeczy iawne byli y nie potrzebowali dokladu y woli I. K. M., którym woysko to asistere ma, y gdzieby tractaty słuszne nie zaszły y oni zeby maiestatem et iussa reipublicae spernerent, hanc etiam seueritatem zazyc mają, iakoby takich okielznąc, zeby incursey morskich zaniechali, sub obedientia belli, pewny tylko numerus ich na Nizie zostawiwszy, a drugi do posługi rzeczypośpolitey. Iesliby sie na ten czas zdało zaciągnąc ich

¹⁾ цифра пропущена.

²⁾ Сума має 574.000 не 634.000; отже в тексті пропущено позачіно на 60.000.

pięć tysięcy przebranych pod posłuszeństwem hetmańskim, żeby na każdą potrzebę przeciwko Tatarom byli gotowi, zordinowawszy swym trybem y porządkiem, tedy mając z tego ex hoc praesidio albo supplemento praesidii wypowiedzieć służbę y odprawic kozaków pieniężnych czternaście set, na których się rozchodzi pułtorakroc sto tysięcy złotych; a pozwolić kozakom nizowym na cwierć płacy po złotych dziewięciu, albo, jeśli mogą, mniej postanowić z nimi; na co się dwa kroc sto tysięcy, a yż kładzie się w tej sumie na praesidiarios 30 tysięcy, która, przyłożona do tych pułtorakroc, wyniesie płacą y byłoby wojska wszystkiego 10.600. To się jednak waruie, że ta obrona ukraińska do roku ma trwać.

Бібл. Оссолинских рук. ч. 475 с. 263—5.

176.

3 королівської інструкції на соймки — про потребу стримати козаків від походів на море; 1624 р.

...Nie iusz na tym stanąć, aby się obrona y bezpieczeństwo od Tatarow namowilo, daliey patrzyc trzeba, zachodzi cos większego. Rzeczpospolita iusz nie tylko z Tatarzynem, ale y s tym, ktoremu Tatarzyn hołduje, woina rzeczypospolitey immipet; iawnie ią iusz Turcy denunciant, będąc swiezym kozackim na sam prawie Constantinopol nastąpieniem urazeni. Daie o tym znac posłaniec I. K. M. Kielizewski, przestrzegają posłowie panow chrzescianskich, upewniali ludzie rzeczytureckich wiadomi. Iusz tego iawnie są indicia, iawnie zadatki. Posłaniec I. K. M. zniewazony, Cantymir na baszostwo sylistryskie restitutus, pokoi s Persem iniquis conditionibus iusz dołąd podobno, (gdysz to dawno wezyrowi roskazano), zawarty...

А ієслибы się Turcy, quod magis optandum quam sperandum, od namowionej iusz prawie przeciwko rzeczypospolitej woiny cofneli y iustificatią się I. K. M., z którą do porty wyprawil szlachetnego Grodzickiego, contentowali, tedy serio w to weirzec potrzeba, aby kozacy zaporowscy in officiosum ordinem et disciplinam redacti beli. Chodzenie bowiem ich na morze iest svmes zwady z Turczyńem, tym Turcy prouocati iawną woine przeciwko Coronie podniesli y najazdy tatarskie na panstwa coronne z teyze najbardziej przyczyny pochodzą. Doznalismy tego pò przeszle lata y teras doznawamy, że za każdą excursią kozacką na morze w tesz prawie tropy miewalismy Tatary w Coronie, którzy szkody w ziemi tureckiej przez kozaki poczynione rownie sobie odbierali y nadgradzali. Te zawsze po zawarciu pokoju pod Chocimem y potym przez pana posła wielkiego u porty cesarza

tureckiego y wezyra wielkiego expostulacie bywały, tak przez listy iako y czauszow do I. K. Mci, ze kozacy panstwa ich naiezdzaia, szkodzą y infestuią, tosz in pacta za naprzedniejszą pokoju y przyiazni conditią iteratis vicibus wlozono; o tosz poslow y poslancow I. K. M. u porty trudniono y molestowano, (czego y wrodzony Kielizewski teras doznawa), y s tymze y w listach y przez czausze Turcy declaruią, ze poki iedna czaika kozacka na Morzu Czarnym widziana będzie, poty pokoju i przyiazni spodziewac się od porty nie trzeba. Iakosz to samą rzeczą pokazuią, gdy na nas Tatory spuszczaia y przez nich się swowolentwa kozackiego tak sownie nad nami mszcą y iawną nam iusz woinę, iako się wzdycz, wspomniało dla swiezych incursii kozackich wypowiadaia. Nie zaniechal I. K. M. przez commisarzow y poslancow swoich tych ludzi w posluszenstwie zatrzymywac y przez przystawy swoje brzegow Dnieprowych, z ktorych na morze zwykli wypadac, strzedz, czolny palic y odbierac y stipendium annuum od rzeczypospolitey pozwolone onym statis temporibus oddawac, lubo im tego roku ieszcze dla puscia ich na morze nie iest oddane. Ale ze to wszystko nic przeciwko wyuzdanemu swowolentwu nie pomogło, sam euentus z nieznosną wszytkiey rzeczypospolitey szkodą y zalem pokazal. Nie zaniechal na koniec I. K. M. na przeszlych seimach to stanom coronnym proponowac, aby publica et comitali auctoritate modus tey licentii, ktora rzeczpospolita w takie innotuit pericula et detrimenta, statuator. Stanelo wprawdzie na tym na dwuch przeszlych blisko seimach, aby przez commissiā ci ludzie w porządek wprawieni beli. Lecz ta commissia iako z iednego, tak y z drugiego seimu nie doszła, częścią dla powietrza morowego, ktore przeszlego roku passim panowało, częścią dla ustawicznych trywog y częstych incursii tatarskich, dla ktorych sie ani commisarze ziechac ani pan hetman woiska ku tamley stronie pomknac nie mogli. Isz tedy przyiazni y pokoju z cesarzem tureckim zawartego firmamentum iest poskromienie kozakow, a to bez commissii a commissii gruntowney stanac nie moze, trzeba W. Mciom takich szrodkow szukac, iakoby tandem ta commissia effect swoy wziac mogła, ktoraby frenum tey licentii imponere y rzeczpospolita a continuo metu et periculo belli turcici y tatarskich incursii uwolnic mogła.

Бібл. Чорторійских рук. ч. 370 стор. 155.

177.

З інструкції прошевицького соймку — про козацьку своєволю; 26 падолиста 1624 р.

...Kozacka swawola acz widzimy do iakich trudnosci y ostatnich y tak cztyry lata nas przez woynę turecką przywiodła y teraz znowu

toż powtarza, trudno jednak tu w jednym wojewodztwie decidere, iakoby pohamowac ich, przeto pp. poslowie nasi mają się znieśc z inszymi stany y namowic, quibus rationibus temu by sie poradzić mogło. Więc tez y teraz trudno o tym byłoby mowic, poniewasz ieszcze res pendet, dokąd sie y ta swawola obroci y iesli na iakiekolwiek commodum tey rzeczypospolitey będzie mogła vergere.

Prawo przeszłych seymow o swowolnych reassunowac, ktore aby in futurum sciągło się na tych, ktorzyby kupy iakie swowolne, szkody czyniąc, wodzic y do nich gromadzic się wazyli. Capita iednak przeszłych swowolnikow y excessow ich od tego prawa nie excipiuemy.

Бібл. Чорторійских рук. ч. 370 стор. 375.

178.

З королівської інструкції на соймки; козаки зросли в велику силу, творять якби окрему рiчпосполиту, зносять ся з Татарамы і з Москвою; шляхта від них в небезпечі, убили київського вiйта, ходять на море. Королівська комісія привела їх до послуху. — Варшава, грудень 1625 р.

...Ale mało na tym, zesmy w tym roku od poganskich naziadzow wolnemi zostali, kiedy domowa swywola gorę bierze, ktora tak się zawziela, ze y samym nam iest ciężka y z potężnemi nas wadzi sąsiedzami, iuz prauie, zapomniawszy wiary y poddanstwa, udzielną sobie rzeczypospolitą stanowią, na gardła, na majątnosc ludzi niewinnych następuią, Ukraina wszystka iest od nich schołdowana, szlachcie w domu swym nie wolny, w miastach y w miasteczkach lego Krolewskiej Mosci wszystek rząd, wszystka władza przy kozakach, uzurpuią sobie iurysdykecyą, prawa stanowią, ze się inszych ekscessow nie wspomni, w tym roku Kiiow naiechawszy, wojta haniebnie y przy nim kilku innych niewinnych na urządzie będących zamordowali, drugim się niezmiernym okupom szacowac kazali. Nieieden dom szlachecki od swych własnych poddanych pod tytułem kozackim zelzony, zesromocony, skrwawiony. Przed rokiem wazyli się privato nomine z sultanem galgą przymienia stanowic, pakta zawierac, na służby się iego obowiązywac. W tym zas roku z Moskwą y poselstwy y upominkami znosili się, pokoy y wojnę suo arbitratu stanowią, przynęzera od rzeczypospolitey postanowione rwą. W tym roku lekce sobie zakaz srogi lego K. Mosci powazywszy, trzykroc na morze chodzili y lubo znaczny wstręt od armaty tureckiey odniesli, wielkie iednak w odległych panstwa tureckiego mieyscach szkody poczynili. Zabiegając temu lego K. Mosc poruczyc raczył panu wojewodzie sendomirskiemu, aby ku tym tam

mieyscom woyska nademknał, w ktorey ta swywola naywięcey się rozszerzyła, uzyc przy tym raczył przednich panow senatorow y ludzi zacnych kraiow tamecznych, aby pospolu z panem hetmanem wziow-szy się, wszelakich sposobow, ktoreby do poliamowania tej swywoli służyły, zayli. Nie wątpi Iego Krolewska Mośc, że w tym sobie tak postąpi pan hetman, aby y dostojenstwo Iego Kroleyskiey Moscicy y calosc rzeczypospolitey odnowiona była, aby ci swywolnicy uznali to, że wszystka rzeczypospolita ieno się o to uymuie, y więcey takich indignitates cierpieć nie chce, nawet aby y samo poganstwo widząc, że tak z temi gwałtowniki tak domowego iako y postronnych sąsiad pokoju, surowie postępujemy, widzieli szczerą skłonność naszą do zatrzymania pakt y przymierza. Iuz wprawdzie oni y przez pana Kielizewskiego¹⁾, ktory w tym roku po długim kilka miesięcy u porty zatrzymaniu wrocil się y potym przez czausza posławszy pisanie, deklarował się, iż iezliby kozackie tego lata na morze inkursye zahamowane nie były, daley przymierza trzymać nie będą, y w tym roku wykonaliby to, kiedyby nie ta ostroznosc, o ktorey się wyżej wspomnialo, przy granicach była. Teraz tak bardzo od kozakow irytowani, aby się iuz więcey hamować y tak wielkich krzywd y zelzywosci scierpieć chcieli, niech tego nikt nie da sobie perswadować.

Supplement do teyże instrukcyi seymikowey.

Co po wyisciu z kancelaryi instrukcyi na seymiki ponowilo się, a krotko y to Iego Krolewska Mośc Waszmosciom przeklada. Potrzebne pana wojewody sendomirskiego z naznaczonemi z seymu kommissarzami, ktorzy się do tego osobami y pocztami swemi znacznie przyczynili, na Ukrainę dla wprawienia w posluszenstwo kozakow nastąpienie szczęśliwie się odprawilo; wprawdzie przyszło y do rozlania krwi, a to jednak upor ustąpił zwierzchnosci y za pewnymi onym podanemi kondycjami przyięci są do łaski y w większą nizeli przedtym wprawieni są rezę. Ze iednak z tak wielkiej liczby trudno ich było iak przedtym zostawic, przyszło y teraz za tym więcey im, (gdyz ich tez więcey na usługi rzeczypospolitey zostawa), zoldu pozwolic, do seymu się to odklada. W. M. iednak raczcie to uważać, zkąd ten sumpt ma bydz obmyslony, ale lepiej y na to wazyc nizli y w domu Ukrainę mieć w ustawicznym niebezpieczenstwie y czego gorszego za zaciągnieniem na rzeczypopolitą woyny tureckiey oczekiwać.

Бібл. Чорторійских — Теки Нарупевича ч. 117 стор. 939—944; те саме ibidem рук. ч. 370 стор. 171—5 («супплицменту» нема).

¹⁾ в рук: Kielczenskiego.

179.

Юрпй Збаражський до Жигмонта III; подає радн, як поводити ся з козаками. — 20 липня 1625 р.

Komornik W. K. M. oddał mi list, w którym roskazywac mi raczysz, abym na comissią kozacką pod ten czas spokoiniejszy od Tatarow za oznainieniem I. M. P. wojewody sendomirskiego iechał. Swiętobliwe to są zamysły W. K. M. y godne nie tylko tych naszych czasow y od nas poddanych W. K. M. podziękowania wielkiego; ale y potomne czasy, które nieomylnie dzieła W. K. M. nad insze monarchy wystawiac będą, aeternum rependant decus. Iam na posłudze W. K. M. pana mego miłościwego wrośł. to wszystko, co mi ociec dobrodziey moy zostawił y co teraz honesta industria mea przymnożyła, na to wszystko przysposobiam, iakobym posługom W. K. M. y zdrowiem wygodził. Lecz gdzie niebezpieczeństwo iest, rozumieni ze W. K. M. uraza za tem nie poidzie, ani padnie na mię. Rącz W. K. M. sam miłościwie considerowac, ze na tę posługę tak trzeba iechać iako na największą y najpotężniejszą wojnę, przysposobiwszy się nie telko w to, co do wojny należy, ale y w żywnosc samą, gdysz zyc z sąsięckiego, z gromadą ludzi stanąwszy, nie godzi się y niebezpieczeństwo dla terminow prawnych. Dlatego czasu do przygotowania niemałego trzeba. Unizenie proszę, aby to z niełaską nie bylo, isz na ten czas W. K. M. słusnie wygodzić nie mogę. I oto przytym unizenie W. K. M. proszę. Licentia kozacka iest wielka, która wojnę turecką za sobą wiedzie per necessitatem y iest Turkom iako febris pestitentialis w sercu, dla ktorey uleczenia y zachowania się nie będą, zda mi się, drodzy conuenire z Persem y z największemi nieprzyiaciolmi swemi cum maximo suo damno. Z drugiey strony imminet panstwowi W. K. M. belli seruilis periculum nigdy iawniejsze y podobniejsze iako tych lat, gdzie spernere poczęli maiestatem et iura W. K. M. y rzeczypospolitey y iako aequales W. K. M. braci przymierza poczęli y wzgardzac z pany postronnemi. Iest document Szahinger, car moskiewski, a iako W. K. M. wiedzieć raczysz od pana Paczanowskiego komornika swego respons przykry bardzo, isz wiedzą, ze W. K. M. raczył wziąć przymierze z cesarzem tureckim przes posła swego, ale nie oni. Quid manifestius byc moze nad te sprawy, y słowa! Tę iednak arrogantią dwie rzeczy w niey principaliter rodzily: pierwsza moze nostrae gentis immoderata eucomia y laudes po chocimskiej wojnie, druga, która z teyze zawziętosci poszła, niezwycajna ich moc y gromada, tak, ze iustum exercitum, iako W. K. M. wiedzieć raczysz, excedunt. Plebs praesumptiosa nimis sequi nie snieią et quos ausus non meditantur. Ta moc kozacka nie telko w tem zgromadzeniu lotrowskiem iest tak mocna,

ale nad to ma dwie rzeczy: posluszenstwo niecnot swoich wielkie
y fawor iawny y skryty ledwo nie wszystkiey kirowskiej ziemie y Bia-
rey Rusi. Takze miasta W. K. M., priuatne, domy schlacheckie, iedni iaw-
nie, drudzy oculte propter metum fauent et votis prosequuntur y onych
samych libentiores w ucisku swym kładą et non desunt falsa auguria,
ktoremi y ich y siebie dementuiąc, ostrzeżą, co wszystko auget spes
et animos latronum. A do tego wszystkiego przystąpiło cwiczenie
w uzywaniu bronią dzieł rycerskich, s częstego y szczęścia y tesz nie-
szczęścia woiennego z bogactwem pewnie znacznem. Dlatego to wprzod
W. K. M. przekładam krótko, isz bys uwazac raczył, ze ich contem-
nere nie trzeba y tak grac ala segura ze wszystkim auantariom (?)
swoim, zeby certam victoriam sobie polliceri. Praestabis W. K. M. rem
maximam panstwu W. K. M. saluberrimam, iesli ich kiedy uhamujesz,
ugasisz ogien, z ktorego sie incendim wielkiego bac potrzeba. Lecz to
wszystko non est comparandum, co praesumebatur, zeby miało byc
z tem, co by zaraz consequeretur. Strzesz P. Boze, lekko iako sie
porwawszy, klęski na woisko W. K. M. Victoria res immoderata y, iako
ią niektorzy zową, pessima bellua. A ile w rękę tamtych ludzi? Ruskie
tamte wszystkie kraie, ktore częścią priuatorum dominio rozumieją się
byc ucisnione, częścią tesz tą wnią y religią głupim swem impetem
sarkaią, nieomyslne by pochob wzięli et vindictam z nimi pospolu
szukali. Tu w Koronie przytzesnione swowolne kupy y ci, ktorzy
takiego chleba appetit maia, wnetby sie iawili y rzucili. Bo potem
W. K. M. racz brac miarę, ze lada wiatr, lada pretensio pogłosu za-
ciągów, wnet ze wszystkich panstw W. K. M. swowolentwq pędzi nad
prawa nad zakazy W. K. M., nad boiazn kary. Tu by dopiro mirum
ederet sonum ta trąba, strzesz Boze. W. K. M. zadnych presidia miec
nie raczysz w tem panstwie, ktorebys oraz wazyc mógł succurendo
dignitati et securitati panstw swoich, vniuersaly pewnie anibys hamo-
wac mógł, ani tesz kogo rozbudzić do tey obrony, płaczby y lament
tylko został cum trepidatione, iako po te czasy zawsze sie W. K. M.
nasluchal tego, a boię się, ze z narzekaniem na W. K. M., bo to iusz
iest tristissimum, gdy populus omnia peccata publica na pana winnie
niewinnie rzuca. Absit omen verbo, by zatem y postronni y wnetrzni.
iesli iacy są, strzesz Boze, aemuli W. K. M. przywiezywac sie nie
chciely łowic w mętney wodzie. To iest pierwsza konsideratia moja
iako malo wiedzącego czleka. Druga: znosic tych kozakow nie moze
W. K. M. zadnem sposobem, azbys sie dobrze ubezpieczył, ze od woiny
tak tatarskiej iako tureckiej będziesz wolen, i ze zatem nieomylny
pokoy będziesz miał, a interim, ne quid detrimenti respublica capiat,
y ich temeritas czego nie uczynila, rozumiałbym, zeby zaraz I. M. P.
hetman ze wszystkim woiskiem, nie drażniąc tey gadziny, ale raczey

głaszcząc, w Korsuniu albo Kiiowie in meditullio ich na zimę został, gdzie nie może być im iedno terrori, a sam secure et non incommode z wojskiem zostanie in occasiones intentus, czekając dalszych subsidia y rozkazania W. K. M. cum omni securitate reipublicae. To moim zdaniem, iako mi się dostało z listow pana hetmanowych wie-dziec, wątpię, aby secure ta impreza I. M. padła. Zdybac ich bez ta-boru aut praeuenire, ale qualitercunque periculosum osmiom tysiācom ze czterdziestā tysiēcy bic się, ktorzy o sobie iusz czuiā.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 102 с. 1044—5.

180.

З інструкції опатовського соймка; треба покарати військом ко-зацьку своєволю — 19 грудня 1625 р.

...Naprzod, aby zgodnie z inszem woiewodztwy obmysleli placā na cały rok tamtemu praesidio, ktore teras iest na Ukrainie¹⁾ pod regi-mentem I. Mc pana woiewody naszego, nic go nie umniejszajac dla golowosci tak przeciwko incursii tatarski, iako przeciwko nie do konca uskromiony sweywoli kozaczki.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 370 с. 413.

181.

Проект оборони України; козацьке військо одержить платню із жидівського поголовного і пн. доходів — 1626 р.

Na woisko vkrainne coronne dwa lanowe pobory	
zupelna facit	464.567/1/8
Pobor pruski	300.000
Czopowe	254.682/6/4
Kwarta zwycaina y z pruskā	202.000
Summa totius efficit	951.249/7/12
Nad to retenta radomskiego trybunalu	395.000

A nad efakaty ad iura woiewodctw spustoszonych wsitkie pro-uentus pro stipendiariis, zosobna zasz adiuncta vniwersalu anni 1613 et 1620 na confederatii na tureczkā wojnę.

Zydzi zasz zosobna, nie inkluduiac w to prouenta stipendiariorum, kozakom zaplacie maiā 52.100

A na gwalt wielki dwuniedzielny seym constitutiā approbowany, gdzie de offensiuo bello z Tataru bendzie deliberatio.

¹⁾ в рук.: ukaranie.

Script priuatny ad archiuum podany.

Iz za wtlargnieniem teraznieyszym chana tatarskiego w państwa Rzeczypospolitey, lubo to y stypendia Tatarom dane są y swawoliamy szacka poskromiona jest, versamur in metu woyny tureckiey, gdyż są emissarii cesarza tureckiego y prawa ręka potentiey iego, grun-
downe opatrzenie od tego poganstwa bezpieczenstwa Rzeczypospolitey
okładamy na ten dwuniedzielny seym, ktori in eum casum belli tur-
ci iego Krolewska Mosc iako nawczesniey, porozumiawszy się iego
Moscią panem hetmanem y z Ich Moszczi pany senatori zlozycz bendzie
racil. Przeto iego Moszcz pan hetman nasz polny coronny, na ktorego
czulosci y odwadze iuz po te czasy nie schodzilo, defensionem tilko
granicz procurabit. Dlatego acz by mu było potrzeba dobrze większe-
go woiska, niz teraz jest, dla tak gęstych y serokich slakow nieprziia-
cielskich, ale ze tak są rostargnione woją tą z Gustawem vires rze-
czypospolity, na którą wielkie sie iuz barzo długi Wielkiego Xięstwa
Litewskiego zaciągnęło, ze y z coronnem dlugiem mało się iuz czo
milliona vchybic y musimy sumptus tich woien ad subsidia, ktore są
na tem seymie postanowione, miarkowacz, woiska tedy sluzalego
pienięznego osm thisięci iego Mosc panu hetmanowi polnemu coron-
nemu naznaczamy. Do nich wybrancze pulk Xięcia iego Mosci pana
crakowskiego według ordinaci tey 600 czleka, takze y starostowie
vkrainni, iako to na nich wložono belo w takim ze scripcie anno 1624,
powinni bendą stawicz do woiska namniey 600 czleka. Do tego tez
nalezec mają 6000 kozakow zaporowskich, a na to, tak na zaplacenie
temu dawnemu woisku, iako y na iego dalsze zatrzymanie y na zacią-
gnienie y placę wzwyż mianowanego przycinku obrocicz sie mają
retenta wsitkie radomskiego tribunalu, ktory teraz vchwalony jest ab
anno 1620 inclusiue, iezeli się iakie vkażą, obrocicz sie mają. Do tich
retent lanowych poborow dwa coronnych, czopowe iedno, quarta iedna
zwyczaina y aditamenta niektore z vniuersalow anni 1613 et 1620,
takze te wsitkie pro stipendiariis naznaczone podatki nalezecz bendą.
Oprocz poglownego zydowskiego, ktore my teraz tak miecz chcemy,
aby do rąk iego Mosci Pana Podskarbiego coronnego troie poglowne
pro hac vice na stypendium kozackie 62.100 tego roku od Zydow co-
ronnych oddane było. Nad to tedy woisko iego Mosc pan hetman
polny coronny więczy woiska zaciągacz nie ma, nad ten przycinek
biorąc zwykle od iego Krolewskiey Mosti listy przypowiednie, a tym
woiskiem do gruntowniejszego na dwuniedzielnem seymie obmyslania
Rzeczypospolitey ad defensionem finium regni intentus bendzie. Nie
mniey pilne ex occasionibus oko miecz ma y na tamto od gor po-
granicze.

Tak tedy lidczbę woiska y zaciąg na obronę vkrainną do dalszey stanow wszystkich tey rzeczypospolitey namowy oczerkwawwszy, wsitkie insze podatki rzeczypospolitey coronne y Wielkiego Xięstwa Litewskiego na tym seymie teraznieiszem namowione obrocicz sie mają na woinę inflandską.

Na zamku polockim durante hac expeditione praesidium sto piechoty y sto kozakow bendzie, na ktore z skarbu Wielkiego Xięstwa Litewskiego pieniądze im przida, takze kule, prochy, ad munitionem zamku tego należące, z tegosz skarbu prouidowane będa.

Ich Mosc panowie hetmani Wielkiego Xięstwa Litewskiego zaciąg woiska swego do vchwalonych tilko na woinę inflandską coronnych y Wielkiego Xięstwa Litewskiego podatkow stosowacz będa, listy od lego Krolewskiej Mosci przypowiednie bioracz y wedlug nich woisko zaciągającz, a nad nie y nad podatki więczey go nie przycimającz, aby zatim rzeczpospolita w dlugi iakie y w confederatie skodliwe sie nie zaciagnęła.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 166 к. 251—2; ibidem ч. 102 стор. 669—700.

182.

З промови Станіслава Конецпольского на соймі: про потребу платні козакам — 1626 р.

...Dał Pan Bog wielkie y dawno takie zwycięstwo nad Tatary teraz swiezo postąpieniem takim, nad ktore nigdy tu w Koronie bicz y znosc to poganstwo nie mozemy, ieno tak sie teras stało, o czymeni y ia przedtym o sposobach tych slyszec sie dawał, co Iego Mosc hetman pro dexteritate sua zawsze potrafic za pomocą bożą moze, aby zolnierz ab aprilli usque ad decembreim wedle constituciey anni 1593 na Vkrainie w obozie lezał, a stacye aby z liesz im wozone bely z krajow ruskich, gdzie wiadomosc wzięwszy o poganstwie w¹⁾ Włoszech. miec oko' na kosz, ktory ysz to dzieło zwyczajnie ma, wszędszy w Korone, w zagony puszczać tak, ze ych czasem ledwie połowica okupu ostaie, w tenze czas z armatą polną tymze slakiem na kosz następowac y rwac y zagonniki przy plonie potem łacniei bic. A isz niemala potęga przy kozakach zaporoskich, iako y teras częsc ych pokazala, wiele obywatelów Maley Polski woięwoctw nasych proszą, abysmy pobor ieden zawsze ex gratia dla ochrony dobr zaporoskim w poslusenstwie będącym dawali przez swoje safarze, bo tym zoldem nie tak

¹⁾ в рук.: в пропушено.

Ochotni do obrony będą, gdy na morze chodźć nie mogą. Święte te kilkadziesiąt tysięcy, które y my y poddani nasi czesliwie (sic) dadzą, które tak wiele dusz krześcianskich z deustacji koronnych ochronią.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 370 стор. 1083.

183.

Промова Якуба Собеского, маршалка посольського, на сеймі. — 27 січня 1626 р.

Witanie Krola I. od p. Iakuba Sobieskiego, marszałka poselskiego, anno 1626 die 27 ianuarii.

Mądre y swiętobliwe przodkowie naszym wszystkim walnych w tey rzeczypospolitey seymow pierwsze auspicia od powinszowania zdrowia krolom panom swym postanowic chcieli. Zaty m bowiem patrzali zawsze na nieodmienne kwitnącą w sławie y swobodzie oyczyzne swoje. Iesli kiedy, tedy teraz in hoc theatro reipublicae niski poklon krolowi nad krolmi oddac mamy, ze vota nasze y suspicia w pocieche obrocil, a z laski swoiey swietey, zdarzył nam przy dwoch stanach oyczyzny naszej osobe W. K. Mci iako naipierwszy y naiprzedniejszy stan, pana y glowe wszystkiey rzeczypospolitey w dobrym zdrowiu ogladac po tym powszednym y okolicznym szerzacey się plagi panskiey niebespieczenstwie, ktoremu y monarchowie, ze sie tez ludzmi smiertelnemi rodzą, zarowno z drogiemi podlegają. Ktorykolwiek szesliwego W. K. M. panowania, ledwo nie dai, porachowac się podeymował, tenby przyznac musiał, ze własnie sama dextera excelsi diadema, ktora na glowie W. K. M. posadzila, szesliwie tak przez wszytek czas trzyma y utwierdza, ze ani rozmaite przeciwney fortuny insultus, ani rozne postronne niebespieczenstwa ani burze nie tylko wywrocic go nie mogli, ale y poruszyc go nie smieli. Był ten, ktory o korone W. K. M. od wiekow w tajemney sądown y wyrokow bozych skarbnicy zgotowaną szablą się z wielkiey pamięci godnym hetmanem W. K. Mci rospierał. Nie długo po nim beglerbeg vromelski panstwa W. K. Mci arma ostentabat. Nalewaiko bezeczne seruills belli chorągwie po Koronie y W. Xięstwie Litewskim rozważał. Car turecki na to ze wszystkiemi ordami swęni do Wloch nastąpił, aby był oyczyzne nasze in praedam ini puscił. Szesliwym nad Turki zwycięstwem vwiedziony Michał, woiewoda multanski, tegoz szesćcia nad woiskiem W. K. M. vsilował. Zwoiował y pōszadzał ziemie inflancką Carolus. Moskiewski nieprzyiazny zdawna nam narod w srogą y długą woyną zawarł sie był z rzeczypospolitą naszą. A ze ią od tych wszystkich nieprzyziaciol za szesćciem y poboznością W. K. M. bronil ten, bez ktorego woli y nailiszemu człowiekowi wlos

z głowy spasc nie moze. Dopierosz. ze trzech części swiata wszystkie potencją na woyska y granice W. K. M. nawiodł Osman, cesarz turecki. Nie dosycz na tym kozacka zalosna swawola za wstawicznego y domowego nieprzyjaciela nam stala. A przecie wszystkie te woyny obrocily sie W. K. M. w tryumphy y wszystkie niebezpieczeństwa w trophaea. Probe to tylko iakaz fortuna czynila, mogli tez co swym niestatkami kiedy nad panowaniem W. K. M. dokazac. Ieszcze nieraz po gębie wziawszy, niech się wstyda y kaie aduersa przeciwko W. K. M. moliri. A zas nie był aemulus regni W. K. M. w więzieniu, a zas beglerbeg vromelski od niezmyslnych zapędow swych prędko się cofnął, a zas Nalewaiko do dział przykowany y tu przywiedziony w oczach prawie wszystkiey Korony slusney kary za zbrodnie swe odniosł. Kadzigrey, co podawac condicie miał, przyjac ie sam na Cecorze musiał, Michał co sie Turkow nie bał, Polakow sie zląkszy z woiskiem porazony sromotnie y z głową swą uciekał. Carolus po bracie zamki postradał, tracił często waleczne y wielkiem kosztem zacięgnione woiska, poklonila się pulnocna stolica, bil tu na tem miejscu czolem, niewolnikiem W. K. M. plenieniem swym ostawszy, czar moskiewski. Osman cesarz turecki, ktory w niwnoszonym wieku, szczęściu y animuszu swym iuz zdał sie być pozrzec panstwa W. K. M. z nienaznaczoną domu otomńskiego karbą, a wiecznym na potomne czasy swiata wszystkiego dziwowiskiem na zawsze tych zamysłów bezwstydnie odbiegł. Okielzano teraz swiezo wyuzdaną przedtym swawolę kozacką, lubo to nie bez wpuszczenia krwi, ale tak wzdyce phraeneticos et pertinaces morbos leczą.

Бібл. Академії Наук рук. 367 стор. 114.

184.

Козаки до Станіслава Конецпольского; прирікають додержати точок куруківської комісії, попалити човни і карати своєвольних та подають свої бажання. — Б. м. і д. (весна 1626 р.).

Za wolą y roskazaniem I. K. Mosci pana naszego milosciwego y wszystkiei rzeczypospolity ludzieszy y Wielmoznosci Waszy naszego milosciwego pana, a pomnając na przysięgę ową na Kurukowie oddaną. nie się nie bawiac za porochi dla wykonania oney ze wszystkim woiskiem szlichmy, gdzie przyszedszy, zaraz czelny te, ktore na szuszy byly y ktore mogly sie teraz snadnie do palenia przisc, popalalismy przy zeszlanych od Wielmoznosci Waszy naszego milosciwego pana: a drugie bez gospodarzow woda, gdy lodzie roschodziely na Dnieprze,

podrywawszy, podarła, których teraz żadną miarą wywindować nie mogliśmy, iednakże my przestrzegając tego, abysmy condition swym w comisii nam podany y przez nas poprzysięzony dosic uczynieli, zostawiwszy na koszu na miejscu zwykłym starszyny Iwana Kulachę, a przy nim z kazdego pułku ludzi godnych tysiąc zupełną, przysięgą czytana w radzie zupełny onego ze wszystkim tym wojskiem iego pozostawilim, stwierdziwszy na piśmie ordynatią, iako się ma sprawować, zostawilismy y roskazali te conditie wypełnic. Pierwsza, gdy woda spadnie, zaras aby te czołny w wodzie zatopione, kiedykolwiek będąc, wywindowawszy, popalił i popsował, tak tesz y te czołny, które teraz na morzu, oderwawszy się od drugich, z Miskiem są y po te czasy ieszcze nie przyszły, skoro tedy przydą, aby zaraz one popaliwszy, ludzi, co w nich przydą, nie przy sobie nie bawiąc, do miast iako swawolnych od siebie oddając, wyszelali; iakosz radzibysmy y sami przyscia tych czołnow czekali, nizli na polu stając, trudno było czekać, z tych przyczyn, że nieprzyiaciel, pod bokiem będąc, wzięwszy o nas wiadomosc, kilka razy na obeizenie woiska podbiegał, a w ostrowie trudno było się przez wielkosc wody, która poiela koni y samych siebie wprowadzić; rozumiemy iednak, że y ten starszy od nas tam zostawiony, postrzegając przysięgi swy, którą wykonał, temu wszystkiemu, co ma od nas na piśmie podaną, dosic będzie czynił. Druga, aby kazdego swawolnego, ktoriby chciał być zprzecznym, coby się do swywoli zanosilo, aby tamze zaras na garle karał, lubo do nas koniecznie odszelał. Trzecia, aby pilne staranie miał w tym, zeby o zamyszlach nieprzyiacielskich wiadomości zasiągając, do nas oznaimował, gdysz dla przysługi u Iego K. Mosci naszego miłosciwego radzibysmy y sami w kraj nieprzyiacielski za Dniepr wtargnęli. Iakosz wiadomosc nas doszła takowa, że ięzykow naszych, między progami wodą na porochi idących, połapali, zaczym iusz trudno było, do tego y czasy gorące na konie. Woiska do pięci tysięcy za porochami przy P. P. zeszlanych od Wiel. Waszy naszego miłosciwego pana szosty tysiąc przypiszalismy, których y, regestr zcomputowany Wiel. Waszy poszylamy. W ostatku I. Mosc pan Biestrzykowskiej (sic) Wiel. Waszy naszego miłosciwego pana ustną da sprawę. O zold, od I. K. Mosci pana naszego miłosciwego nam naznaczony, Wiel. Waszy naszego, miłosciwego pana, na czas naznaczony był przyszlany. Wnosilizmy proszbę naszą do magestatu I. K. Mosci pana naszego miłosciwego przez poszlow naszych, iszbyzmy mogli mieć pozwolenie posłać poslow swych do czara moskiewskiego po kaznę, którą z dawna y przodkom naszym dawac co rok zwykly, lecz Iego K. Mosc pan nasz miłosciwy rozkazac nam raczel, abysmy się w tym Wiel. Waszy naszego miłosciwego pana ra-

dzieli y według zdania Wiel. Waszy postempowali, a tak pokornie prosimy o naukę, iakobyśmy w tym mieli postąpić, gdysz, widzi się y uwazeniu to Wiel. Waszy naszego miłościwego pana podajemy, a nie mamy z kąd czego wziąć. Potrzeba tedy w tym miłościwego baczania W. M. naszego miłościwego pana. Przytym też uskarżamy się Wiel. Waszy na panow obywatelow ukrainnych o tym, że się tak iako naiprędy z dobr swych rumowac, a budowania y rozrobkow, które towarzysze nasi mają, kupowac kazdym zakazują y insze krzywdy nieznosne czynią. Pokornie prosimy, niech w tym doznamy miłościwej laski W. M. pana naszego miłościwego, iszbysmy od P. P. obywatelow nie beli angariowani y od tich czynionych krzywd beli ochronieni. Ostatek do instructiey referowano etc. etc.

Бібл. Ягайлонська ч. 166 к. 225—256; ibidem рук. ч. 102 к. 426—430; заголовок: Сопія листу од козакow. Лист писаний невдовзі по курківській комісії з падолицька 1625 р.; дату його треба перенести, а саме, на весну 1626 р., — на се вказують згадки про весняну погоню.

185.

Козацька інструкція послам; козаки жадають збільшення пенсії і фондів на військові потреби. — Б. д. (весна 1626).

Instructia do Iasnie Wielmoznego Pana I. M. P. Woiewody sendmirskiego, hetmana polnego coronnego, panom poslom naszym Iwanowi Zborowskiemu, Hryckowi Lichopolowi y Kondratowi Zukowi, czego sie imieniem woiska I. K. M. zaporoskiego usilnie domagac y prosic v tego M. mają, dana.

1. O podwyszzenie zoldu, tudziesz i sukna woisku wszyskiemu aby z mosciwey laski swey do I. K. M. y wszyskiey rzeczypospolity przyczyną bydz raczył, poniewasz to wszystko I. K. M. iako pierwszemu po sobie zostawilismy, aby I. M. pan nasz miłościwy, wydząc pówolnosc naszą, a pomniąc na dawne zaslugi woiska I. M., względ mieć raczył, P. P. poslowie naszy gorącą prozbę wnioszszy, prosic mają.

2. Maią sie P. P. poslowie naszy domawiac y prosic I. M. o naukę, skąd koni pod armatę wziąć, zeby mogło bydz pogotowiu, gdy na posługę I. K. M. pana naszego miłościwego nam roskazac będzie raczył, aby w ten czas o konie go nie frasowac, bo co było ich, to wyzdychało, a ostatek pochromili.

3. O slugi armatne, to iest puszarke armathy prosic I. M. mają, aby mosciwey laski swey panskiey naukę dac raczył, skądby mogli mieć na siermieję na grzbiet, zold, takze na wyzywienie słuszne.

4. O prochy Iego M. prosic maia, aby z łaski swey panskiej ukazac raczył, skąd ie wziąć, zeby na posługę I. K. M. pana naszego miłościwego były gotowe, tak tesz y dla ustawionych niebezpieczeństw teraz na Ukrainie będących.

5. O poprawienie armaty samey, tak szorow, iako y inszych potrzeb należących prosic usilnie I. M. maia, aby z łaski swey panskiej ukazac raczył, skądby ją oprawie mogli, gdysz za rozkazaniem wniuersalem I. M. w Kiiowie, wzielismy byli wozkow kilka zelaza, którą y połowice armaty poprawic sie nie mogli.

6. Prosic P. P. posłowie I. M. maia, aby z łaski swey panskiej ukazac raczył, gdzieby armata stac mogła y przy niej służy armaty pozywienie miec mogli, bo więc do tych czasow w Kaniowie stała, godnaby rzecz, aby gdzieindziej stac mogła, nie nalegając daley na to miasto.

7. Maiać respekt na prace y zasługi pisarza nasego woiskowego, który nad insze wszytkich zasługi woiskowe laboruie y na onem ciężar główny polega, abowiem y przedtym to zawsze bywało, ze co starszemu nad tym woiskiem dawano, to pisarzowi połowicę dawano, I. M. pana hetmana o podwysszenie zoldu onemu P. P. posłowie gorąco prosic maia.

8. O muzykę woiskową, tesz o chorążych prosic I. M. maia, aby z męściwey łaski swey panskiej ukazac raczył, skądby mogli miec cokolwiek na grzbiet, takze y pozywienie słuszne.

Na własne rozkazanie woiskowe Constanty Wolk, pisarz woiska K. I. M. zaporoskiego.

Бібл. Ягаѣлонська рук. ч. 102 стор. 727--8. Інструкція долучена до листу ч. 184.

186.

Станіслав Конєцпольскій до каймакана; король знищив козацьку своєволю, тесаме повинні зробити й Турки з Татарамі. — Бар, 6 липня 1626 р.

Iasnie oswiecone xiążę, miłościwy kaimakanie nainasniejszego cesarza tureckiego, moy miłościwy panie y prziiacielu.

Prziniósł mi sławny Osman czausz na tych dniach od Waszey Xiążecy Mosci pisanie dobre y prziiazni pełne, na ktore teraz odpisznię. Cieszę się wielce z tego, ze mi Wasza Xiążeca Mosc prziznawasz tho, czo wsitek swiat widzi, iz prawdziwem y scerem sercem chodzę około pokoiu. Bo tak to jest prawdziwie, zem za rozkazaniem Nainasniejszego Krola Iego Mosci pana mego przesz ten wsitek czas sczerze przestrzegalem y na potim przestrzegacz będę, iakoby sie we

wsitkim conditionom w pactach mianowanem dosicz dzialo y do naruzenia zobostronnego pokoiu, aby zadna przycina z naszey strony nie byla dawana, iako sie to nie slowy, ale skutkiem w przeslym roku przez rozlanie wiele krwi z kozaki iawnie pokazalo. Dla tego iezeli poimani kozaci, tak iako Wasza Xiążęca Mosc piszesz, wdawali, slusnie im Wasza Xiążęca Mosc nie daiesz wiary. Gdyz nie przez swowolne chlopstwo, ale przez insze osoby y sposoby odkriwalby Naiasniejszy Krol Iego Mosc pan moy nieprzyiazn swoię y iako prawdziwie tamtlich więzniow wdawanie bylo, tak rocna przeciwko niem woina iawnem jest wsitkiemu swiatu swiadcstwem. My zasz barzo slusnie wierzilismy więzniom tatarskim, ktorzy wyznawali, ze hanowi od porty do nasz iscz roskazano, bo nie tilko ze sie wsisci na jedno zgadzali, ale y to nasz w tim w uwierzeniu naszym wtwierdzalo, ze nie tilko starodawnych pact skody nie są nagrodzone, ale ze, (iako Wasza Xiążęca Mosc piszesz), han cesarskich emirow nie zrozumial, zadnei nie odniosl nagany. My dosicz czyniąc przymiernemu postanowieniu, srogiem tego swowolenstwa kozackiego pokaraniem y wielem trupow kozackich w przeslym roku nagrodzilismy skody. A czemuż wy tez, widząc, ze my scerze y prawdziwie przestrzegamy pokoiu, nie macie wzaiemnie tego veinicz y Tatarow pokarawszi, gruntownie pohamowacz? Wiadomem ia tego dobrze, ze Wasza Xiążęca Mosc iestesz od Pana Boga obdarczony bacnem, doirzalnym rozsądkiem y wielką mądrością, masz wsitkich rzeczy doswiadczenie, bieglosc, wiesz wszitko, czo sie od dawnych wiekow dzialo na swiecie, zaczym y tosz nie musi bydz taino, dlaczego y iakim sposobem te vpominki abo vlafa Tatarom od krolow panow naszych iest pozwolono. Dolożono tego, aby wzglendem tych vpominkow na kazdą potrzebę Iego Krolewskiej Mości stawali, warowano y to, kiedyby ktoregokolwiek roku w panstwach Iego Krolewskiej Mości vczynili skodę, za ten rok nie mają im bydz dawane, bo przyiaciolom, a nie nieprzyiaciolom zwykly sie dawacz vpominky. A ze tilko przesly rok od naiazdow tatarskich bel wolny, dlatego za ieden rok telko bely im dane; nie takie, iako oni vdali, ale iako zdawna bel zwycai, y iakie od monarchy wielkiego godzą się poslacz. A co W. X. M. piszesz, iz czokolwiek Tatarow v nasz zginęło, iakoby zaden nie zginął. tedy wiemy, ze taka o nich iest przypowiescz, isz s trawą rosna. Ale aza kiedy Pan Bog poda Krolowi panu memu taki sposob, ze tak podetnie korzen ley trawie, iz nie bendzie tak buino rodzic. Bylacz tez kozacka matka barzo plodna, boscie tego sami doznali, ze na mieisce jednego zabitego kozaka w drugim roku dziesięcz ich stanęło, lecz potrafiel w to Iego Krolewska Mosc dla statecznei z wami przyiazni, ze to zle z gruntu zniosl y w poslusenstwo ostatek wziął y tak przeple-

niwszy, zmniejszył, że iey przybywacz nigdy nie bendzie, pokąd caley przyiazni wasey doznawacz bendziemy. A to y teraz przy obecności Osman czausa przisła mi taka wiadomość, że to woisko, którem za rozkazaniem Krola Iego Mci pana mego na Zaporosze dla poskromienia tych lotrow, czo na morze chodzili, bel poslal, wraca szie ku domowi, dobrze sprawiwszy, bo tamtych swowolnikow iednych pokarali, drugich pochwitani y czolny wsitkie popalili. Zostalo się tam trzy thsiące człeka, któryby na tych, czo sie iesce nie zwrocili z morza, pilnowali y zadnego nie upuscili, przestrzegaiąc pilno, aby tam zadne swowolenstwo nie zostawalo. Roskazalem bel, czokolwiekby iassyra tureckiego przywiedli, aby im odieto y wolno puscano, czo stalo sie wedle mego rozkazania, bo wsziskich puscili, do Oczakowa odeslawszy. Na znak tego przislali mi iednego chlopca, ktorego daię Osman czauszowi. Wwasciesz ten nasz prawdziwy postępek y scere około statecznej przyiazni zatrzymania staranie, patrzcie na srogie pokaranie y gruntowne pohamowanie swowolenstwa kozackiego. A nam tez to wzajem oddacie, Tatory pokarzcie y od najuzdow pochamuicie, tedy czaly pokoi statecznie między nami na wieki trwacz będzie. Co miał w poruczeniu Osman czausz od Waszey Xiążeczey Mosci, powiedzial mi vstnie, czo odemnie slysal, vstnie tez powie Waszey Xiążeczey Mosci. O czym wszitkim nie zaniecham albo przez poslanca vmyslne dacz znacz Waszey Xiążeczey Mosci, któremu przitem zycę od Pana Boga dobrego w dlugi wiek zdrowia. Z Baru, dnia 6 miesiaca lipca roku 1626.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 166 к. 80—81; ibidem ч. 102 стор. 716—717. Заголовок: Respons kaimakanowi od Iego Mosci pana hetmana.

187.

Михайло Дорошенко з усім військом запорозьким до Жигимонта III; жалують ся, що король не виповнив їх бажань, хоч козацтво зробило великі прислуги рiчипосполитій; послають послів з своїми постулятами. — Переяслав, 3 січня 1627 р.

Naiasnieyszy miłosciwy Krolu Panie,
Panie, Panie a Panie nasz miłosciwy.

Wiernosc poddanstwa naszego pod nogi Magestatu Waszey Krolewskiej Mosci pana naszego miłosciwego pilnie poddawamy. Zrozumielismy z listu Waszey Krolewskiej Miłosci pana naszego miłosciwego przez poslancow naszych, swiezo do Waszey Krolewskiej Miłosci pana naszego miłosciwego na terazniejszy seym posyłanych przyniesionego, Wasza Krolewska Miłosc pan nasz miłosciwy krwawe tak przed

tym wiernie oddające posługi nasze, iako y terazniejsze, ktoreśmy
 z sczyrego poddanstwa naszego, iako wiernym sługom poddanym
 w tem należało, szczęściem W. K. Mci pana naszego miłościwego iawnie
 i znacznie okazali, wcierając się s tym nieprzyjacielem krzyza świętego,
 który był prawie szeroko paszczeki swoje rozdarszy na krew chrzesci-
 ianską, zarliwie i nieopowiednie, iako zwykl, w panstwa W. K. Mci
 wtargnął, miłościwie przyjąwszy, łaską swą panską, iako wiernosc odda-
 jącym poddanym swym, ofiarowac raczysz. Wprawdzie bylisiny tey
 nadzieiey, zesmy przez poslow swych w prozbach naszych i dolegli-
 wosciach niedostatkami związanych mieli bydz miłosiernie opatrzeni,
 ale ze miłościwa obietnica Waszey K. Mci pana naszego miłościwego
 listownie nas zaszła, rozumiemy, iz W. K. Msc pan nasz miłościwy,
 pomniąc na nasze krwawe zasługi, ktore, iako dawno nastawiając
 piersi swe niezakrycie i nie załuiąc chudob swych, po pogotowiu i te-
 raz swiezo i znacznie dając wsręt temu nieprzyjacielowi krzyza świę-
 tego i coronnemu, czynili, gdzie nie bez szkody wielkiey byc musiało
 tak na samych osobach iako na koniach i rynsztunkach, miłościwy
 wzgląd mając na niedostatki nasze, ktore prawie nas ogarneli, łaską
 swą panską nadstawic miłościwie będziesz raczył. A to w tym w po-
 prawieniu wolności od przodkow Waszey K. Mci nam nadanych tu-
 dziez i od Waszey K. Mci potwierdzonych, abysmy z onych sie ciesząc
 i na one zawsze patrząc, szczodrobliwosc vznawiając, ochotnie posługi
 naszemi nagradzali. Do tego w podwyszeniu zoldu dorocznego, gdyz,
 Bog widzi, nie gardząc łaską Waszey K. Mci pana naszego miłościwego,
 śmiało rzecz mozemy, ze tym zoldem dorocznym potrzebam y niedo-
 statkam swym, trwiając wiernie na posłudze Waszey K. Mci, obeysc sie
 żadną miarą nie mozemy; nie wiemy, na co obrocie mamy, czyli na
 odzież czyli na rynsztunek czyli tez na insze potrzeby czlowiekowi
 rycerskiemu nalezące, a co większa i potrzebniejsza, ta armata, ktora
 zawsze ku posługam W. K. Mci w gotowosci bydz powinna, zadnych
 potrzeb, tak prochow, kul, zelaza i innych potrzeb, do oney należą-
 cych, niema, i skąd wziąć, nie wiemy. A tak vnizenie i płaczliwie
 wpadając do nog Magestatu W. K. Mci pana naszego miłościwego,
 prosimy, racz Wasza K. Mci pan nasz miłościwy, miłościwie na nasze
 krwawe zasługi pomniąc i oney nie przebacząc, tako iako sie wy-
 szey pomieniło w poprawieniu wolności, w podwyszeniu zoldu w opa-
 trzeniu potrzebami armacie szczodrobliwym datku odieży, w ukazaniu
 na odpoczynienie po tych pracach i trudach naszych chleba łaską swą
 panską vkazac, iakobysmy tym chętniey i w jedney kupie będąc, przy
 powinności swey, którąsmy Waszey K. Mci panu naszemu miłościwemu
 raz oddaney trwiając, przeciw kazdego nieprzyjaciela Waszey K. M.

i wszystkiej rzeczypospolity w gotowosci byc mogli. Do czego sie nieodmiennie ozywaiąc, Waszey K. Mci pana naszego milosciwego pilno, pokornie a placzliwie prosimy, iakoz vmyslne mairac nadzieie, to milosciwey lasce Waszey K. Msci pana naszego milosciwego, przy tych niedostatkach naszych zadluzywszy sie na strawe poslancom swym, towarzyszow naszych trzech, to jest pana Iacka Mozyrenina, pana Fedora Puchowicza i pana Iana Baczynskiego poselamy, przez ktorych gdy wznamy laske Waszey K. Mci, wiernie Pana Boga prosic, poki nas stawac będzie, za dobre zdrowie Waszey K. Mci pana naszego milosciwego powinni zostaiąc, i powtore wiernosc poddanstwa pod nogi Magestatu Waszey K. M. panu naszemu milosciwemu pilnie poddawamy. Dan z rady zupełney w Pereiaslawiu, dnia 3 ianuarii 1627.

Waszey K. Milosci pana naszego milosciwego wierni poddani i nanizszy sludzy, Michał Doroszenko, starszy ze wszystkim rycerstwem wojska Waszey K. Milosci zaporoskiego.

Адреса: Найяснейшему Magestatowi Iego Kr. Mosci Panu, Panu, Panu a Panu nam milosciwemu.

Печатка на папері, підложенім червоним воском: козак з шаблею при боці і рушницєю на лівім рамени; довкола напись: Копия воика запорозкого.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 489—490 (оригінал).

188.

Instrukcja poslam zaporozьkogo wijska — w sprawie zbidyszenia platni i pn. — B. m. i d. (3 oіchnia 1627 p.).

Instructia do najяснейszego Zygmuntą trzeciego, z laski Bozey krola polskiego, wielkiego xiążęcia litowskiego, ruskiego, pruskiego, mazowieckiego, z mudskiego, inflantskiego, a szwiedskiego, gotskiego, wandalского dziedzicznego krola, Pana, Pana naszego milosciwego, dana panom poslancom naszym panu Iackowi lowzykowiczowi, panu Fedorowi Puchowiczowi y panu Ianowi Baczynskiemu ymieniem wszystkiego wojska Iego Krolewskiej Mosci zaporoskiego, czego v Iego Kr. Mosci naszego milosciwego pana domawiac y vsilnie prosic mairac. Naprzod:

1. O poprawienie wolności od przodków Iego Krolewskiej Mosci świętej pamięci Krolow Ich Mosci, tak tez y od Najяснейшого Krola Iego Mosci teraz szczęśliwie panującego nadanych, aby Iego Krolewska Mosc, pan nasz milosciwy, mairac wzgląd na zaslugi nasze krwawe, milosciwe to przywilem dawne nadania potwierdzic raczył, panowie poslowie nasze, do nog vpadaiać, prosic mairac.

2. O podwyższenie zoldu dorocznego, przez Ych Mōsci Panow Comissarzow nam naznaczonego, tak na wszystko woysko, iako tez y na uslugi woyskowe opatrzaniem, odziezą, tak tez y uslugi armatne, pieszkarze, woznicy, chorązowie, muzyka, doboszowie, rzemiestnicy, kowale, stelmaszy, rymarze y ynni (do armaty potrzebne, skądby mogli miec contentatie za zaslugi swoje, które vsławicznie z pilnością odprawiają, bowiem wiaższy kilka złotych, nie tylko odziezę, ale prochu y ^{olowa} na uslugę rzeczywospolitey do roku s potrzebą miec nie mozemy. Tak tez y o samą armatę, skądby mogła miec opravienie, a do tego prochu, kul y potrzeb ynych, do niey należących, ktoraby zawsze ku posłudze Iego Krolewskiej Mōsci y rzeczywospolitey bydz mogła porządna y gotowa, do tego y o konie pod tę armatę potrzebne, skąd maia byc obmyślone, maia panowie poslowie naszy vsilnie Iego Krolewskiej Mōsci, pana naszego miłosciwego prosic.

3. Iz teraznieyszā vtarzkā z tym niedawno bylym nieprzyziacielem krzyza świętego, tak na sanych osobach, koniach rynszlunkach y ynych potrzebach, rycerskiemu człowiekowi należących, szkodę niemałą podnieśc musielismy, przeto panowie poslowie naszy Iego Krolewskiej Mōsci, pana naszego miłosciwego, aby się Iego Krolewska Mōsc z miłosciwey łaski swey panskicy, maiać wzgląd na te szkody nasze, nagrodā miłosciwā bydz raczył, vsilnie prosic maia.

4. Ażesmy po tych pracach y trudach naszych, nie chcąc naruzyc łaski Iego Krolewskiej Mōsci, po te czasy w chałupach swych przenieskiwamy y zadney stacii na ubogich ludziach nie wyciągamy, lubo to nas opacznie do Iego Krolewskiej Mōsci pana naszego miłosciwego vdano, o co panowie poslowie naszy ymieniem wszystkiego woyska przed Iego Krolewską Mōskią z tego sie wywieśc, a o vkazanie chleba y mieysca dla odpoczynku, zeby tym snadniey nieprzyziacielowi krzyza świętego, (ktory, inko mamy wiadomōsc, w panstwa Iego Kr. Mōsci wtargnāc zamyszliva), odpor, bēdāc w gotowosci, w kupie mogli się dac, vsilnie prosic maia.

5. O wdowy, ktore po mēzach swych zmarlych, na posługach Iego Krolewskiej Mōsci y rzeczywospolitey w roznych expeditiach poginęlych, dobrze Iego Kr. Mōsci y rzeczywospolitey zaslužonych zostaiā, Ich Mōsc panowie vrzędnicy vkruginni odeymniać s pod obrony naszey, pod swoiā iurzdyciā garna y wielkie krzywdy, ciemięzāc onych, czyniā, aby Iego Krolewska Mōsc pan nasz miłosciwy one vniwersalem swym obeslac raczył, aby do onych zadney potrzeby nie mieli, przypominaiāc przywille tak od świętey pamiēci zeszylych Krolow Ich Mōsci polskich, iako y teraz nam szczęśliwie panuiącego Iego Krolewskiej Mōsci pana naszego miłosciwego nadanych, o co vsilnie panowie po-

słowie naszy Iego Krolewskiej Mosci pana naszego miłościwego pro-
sic. maia.

6. A yz po commissiey niedawno byley towarzystwa naszego, w przypowiedzi y służbie Iego Krolewskiej Mosci będących, niemalo w potrzebie poginęło, a yinne swoją śmiercią pomarli, zaczym wielka dziura w woysku się znayduie, przeto panowie posłowie naszy Iego Krolewskiej Miłosci panu naszemu miłosciwemu do wiadomosci doniosszy, aby Iego Krolewska Most dobrze na to godnych y zasłużonych s tych wypisczykow, ktorzy są od nas odlączeni, lubo z ynszych przypisac rosказac raczył, izby woysko w zupełney liczbie szesciu tysięcy naydowało, bowiem za dwie, za trzy lata mało co nas ku służbom rzeczypospolitey ostanie, o co vsilnie panowie posłowie naszy Iego Krolewskiej Mosci pana naszego miłosciwego prosic maia.

7. a ze Yich Mosc panowie obywatele vkruginni, nie dbaiąc na na vniwersaly Iego Krolewskiej Mosci, wielkie krzywdy towarzysom naszym, zabieraiąc onym chudoży, biciem, mordowaniem czynią, nie wiemy tedy iakim prawem dochodzic sprawiedliwosci y v kogo oney prosic mamy, gdyz oni v nas zawsze z winnych sprawiedliwosci otrzymawaią, a my nigdy od onych otrzymac nie mozemy; nie wiemy, gdzie pozywac y ktoby z onych sprawiedliwosc vczynic miał, Iego Krolewskiej Mosci pana naszego miłosciwego daleko y nie mamy za czym i iako będąc vbogiem ludzmi; a zatym czym daley, tym większa opresia się nam dzieie. Do tego, cosmy od Iego Krolewskiej Mosci pana naszego miłosciwego przez Yich Mosc panow commisarzow pozwolenie w commisiey otrzymali, abysmy wszelkich handlow tak szynkow y ynnych przemyslow, ktoreby przeszkoda arędom szlacheckim nie byly, zazywali, a teraz nawet y piwa zwarzyc na potrzebę swą, a nie na zaden szynk od panow obywatelow vkruginnych otrzymac pozwolenia nie mozemy. Panowie posłowie naszy o formatia y pozwolenie Iego Krolewskiej Mosci pana naszego miłosciwego vsilnie, vpadaiąc do nog, prosic maia.

Imieniem wszyskiego woyska Iego Krolewskiej Mosci zaporoskiego Constanty Wolk, pisarz woyskowy. — Печатка як ч. 187.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 499—500 (ориг.). На стор. 500v. замітки двома різними руками: Instructia posłow kozackich do Krola Iego Mosci 5 martii 1627 (се мабуть день віддання інструкції королеви); Listy zaporoszczykow, ktorych iest 7 y z instrukcia. — Дату означаю з листів ч. 187, 189.

Михайло Дорошенко з усім військом запорозьким до королевича Володислава: жалують ся, що король не сповнив козацьких бажань: просять королевича підирати посольство, котре послають до короля. — Переяслав, 3 січня 1627 р.

Naiasniewszy Miłosciwy Krolewicu,
Panie a Panie nasz wielce Miłosciwy.

Powolnosc posług naszych zwykłych rycerskich w miłosciwą łaskę Waszey Krolewskiej Moscici Pana naszego miłosciwego pilnie zalecamy. Z niedawno swiezego listu W. Kr. Moscici, pana naszego miłosciwego tudziesz y z ustnego dania sprawy posłancow naszych do Iego Krolewskiej Moscici pana naszego miłosciwego y wszyskiej rzeczypo-spolitey posłanych wyrozumielismy o niewymowney a dobrotliwey łasce W. Kr. Moscici, którą nam wiecznie zyczliwym sługom swym yw przyczynie do Iego Kr. Moscici miłosciwie byc raczył, za co W. K. Moscici panu naszemu miłosciwemu wielce a pokornie dziękuiemy. Wprawdzie bylismy tego nieodmiennie rozumienia, iz Iego K. Mosc pan nasz miłosciwy za nasze krwawe zasługi, które, (nie wspominając dawnych), y teraz swiezo znacznie z tym nieprzyacielem krzyżu świętego y coronnym, dając onemu odpor wedle sił swych, okazali łaskę swą panską nam sługom y poddanym swym, na petyta y dolegliwosci nasze respect mając, okazac raczy, nizli ynszemu czasowi dla pilnych a wazniejszych spraw, vpewniwszy nas obietnicą swą panską, condonować to raczył, mając tedy w tym nadzieie, vmyslnie w tych niedostatkach naszych będąc, zadlużywszy się na strawę, towarzyszw swych: trzech, to jest pana Iacka Iawzykowicza, pana Fedora Puchowicza pana Iana Baczynskiego, vpominając się miłosciwey łaski y obietnice panskicy, posełamy, Waszą Krolewską Mosc, pana naszego miłosciwego, pilno pokornie iako wierni a nieodmiennie zyczliwi słudzy W. K. Moscici prosimy, racz Wasza Kr. Mosc, pan nasz miłosciwy, y daley miłosciwą łaską swą panską okazawszy, do Iego Kr. Moscici pana naszego miłosciwego łaskawę przyczyną byc, iakobysmy w poprawieniu praw y wolności, od przodkow przed tym panujących y od teraz Iego Kr. Moscici szczęśliwie nam panującego nadanych, w podwyższeniu zoldu dorocznego, w opatrzieniu sukien, w okazaniu po tych pracach y trudach naszych chleba y w ynszych petytach, o które posłancy nasze żądać będą, miłosciwie pocieszeni byli, gdyz, widzi Bog, nie chcąc naruszyc łaski Iego K. Moscici y po te czasy w chałupach swych przemieszkiwamy. Druga, do miłosciwego rozsądku W. Kr. Moscici pana naszego miłosci-

wego podaiemy, ze wziąwszy v bogi kozak ten zold doroczny, nie wie-
dziec czyli na odzież, czyli na ryszturnek, czyli na ynsze potrzeby
człekowi rycerskiemu należące obrocic ma. Do tego y tą vtarcząką na-
szą swieżą minęło nie bez szkody iak na samych osobach, koniach,
y ryszturnkach byc musiało; słusna by tedy rzecz, abysmy w tym
vznali miłościwe baczenie Iego K. Mosci pana naszego miłościwego,
zaczym by ochotni na przyszłe czasy przeciwko kazdego nieprzyiaciela
Iego Kr. Mosci y koronnemu stawic sie mogli. Doznaną w tym łaskę
W. Kr. Mosci pana naszego miłościwego, poki naszych wiekow y sił
stawac będzie, powolnemi posługami naszymi na wszelkie roskazanie
W. K. M. odwdzięczyc gotowemi zostaiąc, y na ten czas s powtorze-
niem onych zalecamy się. Datum w Pereiasławlu, die 3 ianuarii anno
Domini 1627.

Waszey Kroliewskiej Mosci pana naszego miłościwego nanizsze
słudzy, Michał Doroszenko, starszy ze wszystkim rycerstwem woyska
Jego K. Mosci zaporoskiego.

Адреса: Найяснейшему Владыславу Зыгмунтову з божей ласки
польскому y szwedzkiemu krolewiciu, obranemu carowi moskiewskie-
mu, smolenskigo, siewierskiego, czernichowskiego xięstw administra-
torowi, Panu, Panu nam miłościwemu. — Печатка як ч. 187.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 487—8 (оригінал).

190.

Михайло Дорошенко з усім військом запорозьким до Томі Шим-
ковича Скліньского; збороняють ся іти в королівську службу (в інфлянт-
ський похід). — Каців; 18 лютого 1627 р.

Nam wielce Miłościwy Panie Szklinsky.

Powolnosc naszą rycerską pilno w łaskę W. Mci naszego M. P.
zalecamy.

Pisanie W. M. naszego M. Pana przez sługę W. M. nas doszło,
z ktoregosmy po części zrozumieli, iz W. M., nasz miłościwy pan, maiąc
od Iego Kr. Msci listownie pozwolenie dobrych albo co przednieyszych
mołoycow, nie wzruszaiąc tych, którzy w służbie y przypowiedzi rze-
czypospolitey na ten czas się nayduią, zebrac dwa tysiące y tam pro-
wadzic, gdzie tego potrzeba vkazuie. Wprawdzie tego tylko zrozumiec
nie mozemy, skąd by te dwa tysiąca przednieyszych wziąć, s tey przy-
czyny, czyli s tych wyłączonech od nas, którzy prawie od panow
swych, którym poddani są, tak poszarpani, poangariowani, ze ledwie
z duszami zostali, a tych, którzy się w służbie Iego K. Mci y rzeczy-

pospolitey szkoda w to y wczepac; mamy teraz co z sobą robic y owdzie z tym nieprzyacielem krzyza swiętego y to z ciężkoscią nam przychodzi, ze nie mamy o czym. Mielismy y bylismy tey nadzieie, iz Iego K. M. nasz miłosciwy pan, mając na sobie teraznieysze krwawe zasługi, (ktorym y W. M. iesth dobrze swiadomym), miłosciwie to nam łaską swą panską y datkiem za nasze wtraty nagrodzic będzie raczył; nizli zadney w tym nie wzalismsy, naweth y sztuki chleba, ktorymbysmy po tych trudach y pracach ziesc mogli, nie otrzymalismy, za czym tedy teraz co vbogi człowiek miał, to ziesc musiał, a na grzbieth, co mógł włożyć, tego y nie wspominać, owo zgola głodno y chłodno ogarnęło. A do tego co większa, komięgami na wslugę Iego K. Mci pana naszego miłosciwego nie iesth zwykła chodzic; prosimy tedy, abys W. M. nas w tey mierze za wymowionych mając, za nieposlusznych Iego K. M. y rzeczypospolitey miec nie raczył. Zalecamy się przy tym łasce W. Mci naszego miłosciwego pana. Dattum z Kaniowa, dnia 18 februarii 1627.

W. Mci naszego miłosciwego pana przyjaciela y sludzy, Michal Dołoszenko, starszy z woyskiem Iego K. Mci zaporoskiem.

Y to tez nam w podziwieniu przychodzi, iz W. M. nasz miłosciwy pan, wiedząc zwyczaie tuteyszego woyska zaporoskiego, to pisac raczysz; trudna to wwiesc czego s przodkow swych nie czynili, do tego na dwoie trudno odpor nieprzyaciolom dawac. A woysko, gdy przed tym zaciągivano, nie takim sposobem, iako teraz W. M. zaciągac raczysz, to nie iesth rzecz podobna, szkodaby to y wzniecac.

Дпеца: Нам Wielce Mosciewemu Panu y przyciacielowi Iego Mci Panu Thomaszowi Szymkowiczowi Szklinskiemu, staroscię zygwulskie: mu etc., etc. oddac. — Печатка як ч. 187.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 491—2 (оригінал).

191.

Тома Шимкович Шкльїнський до Жів'ямонта III; до переговорів з козаками поїде, як лиш поздоровіє зі слабости; човни на перевіз козаків заховані під Київом; платню треба післати на час. — Шельн, 19 лютого 1627 р.

Naiasnieyszy miłosciwy Krolu, Panie, Panie moy miłosciwy.

Oddane mi iest pisanie Waszey Krolewskiey Moscici pana mego miłosciwego dnia 16 februarii, w ktorым wielce mi iest mile y wdzieczne roskazanie Waszey Krolewskiey Moscici pana mego miłosciwego, na ktore, by mi ieno zdrowie nieco pofolgowało, iakom zwykl z mło-

dości lath moich, zyczliwie y mile Waszey Krolewskiej Mosci y rzeczy-
 pospolitei sluzyc, y teraz ochotnym sie Waszey Krolewskiej Mosci panu
 memu milosciwemu stawic chce, woli iednak Waszey Krolewskiej Mosci
 y roskazaniu wedlug instructii do mnie przyslaney czynic dosic nie
 omieszkam. Iakoz zaraz za pirszym oznaymieniem od Waszey Krolew-
 skiey Mosci pana mego milosciwego, choc ci w slabym zdrowiu moim,
 w którym mie y pierszy poslaniec Waszey Krolewskiej Mosci zastal,
 zaraz starałem sie, abym mogl Waszey Krolewskiej Mosci we wszyst-
 kiu wygodzie. Terasz iednak, isz powtore wola Waszey Krolewskiej
 Mosci nastapila, wyjezdzam do nich zaraz na Vkraine, abym ich co
 napredzey mogl wedlug woli Waszey Krolewskiej Mosci y roskazania
 zebrac, a zebrawszy ich, Waszey Krolewskiej Mosci co napredzey
 o wszystkim oznaimic. Tylko o to proszę wiele Waszey Krolewskiej
 Mosci pana mego milosciwego, abym mogl co napredzey miec wiado-
 mosc, gdzie sie im W. K. Mc kupic kazesz, zebym sze tym snadniey
 z nimi znosil y ich tamze zbierał, a zebrawszy, stamtad zaraz abym
 mogl z nimi na wode wyisc. Iuz ia nie omieszkam zebrac ich Waszey
 Krolewskiej Mosci y porzadnie wyprawic, ale prowadzic ich, tego iuz
 nie wiem, iesli mi zdrowie pozwoli albo nie, o czym rozumiem, izby
 mie to excusowalo samo przed Waszą Krolewską Moscią. Iesliby tez
 iuz inaczey bydz nie moglo, a przysc bym mogl do pirszego zdrowia,
 wola Waszey Krolewskiej Mosci y roskazanie contynuowac chętnie
 gotow iestem. Iz mi iednak dobra otuche wczynilo do przedkiego wy-
 prawienia y stawienia sie s tym polkiem W. K. Mci, isz czolny są
 w schowaniu dobrym pod Kiiowem, iako ma wiadomosc, te ktore
 Iego Mc pan hetman roskazal był panu Zabeckiemu popalic, po ktore
 do Zaporozza poszylac nie potrzeba bedzie, dlaczego musialoby bycz
 omieskanie, gdysz są v nasz na Vkraine sniegi wielkie y konie niewy-
 borne. O tym tedy W. K. Mc wiedząc, racz wyszylacz z vniwersalem
 swym do pana Podwoiewodziego Kiiowskiego, azeby nam tym snad-
 niey wolno bylo te czolny pobrac, ktorych iednak zaraz wprzod przed
 sobą wyszylam arestowac. O to tesz wielce Waszey K. Mosci pana mego
 milosciwego proszę, abys raczył Wasza Krolewska Mosc pisac do Iego
 Mosci pana Podskarbiego, aby co napredzey zold na ieden miesiac
 w instructii od W. K. Mci mianowany, przyslany był do Białey Czerkwi,
 abym tym snadniey mogl ich zebrac, gdysz oni wiedząc o gotowym
 zoldzie chętniey sie beda kupic. Aszawulom zas, szetnikom y inney
 starszynie w woysku ich należącym rozumialbym, iszby W. K. Mc
 pozwolic raczył wiekszy zold nad inne, iako ten zwyczaj iest. Ktorych
 tymszamym ochotnieyszch vnalbys ich W. Kr. Mc do vsług swych
 y rzeczypospolitey. O to mi sie tez zdalo do W. Kr. Mci pana mego

miłościwego pisac, prosząc o oznajmienie, iesliby była wola W. K. M. inszych na to mieysze zaciągnąc, między ktoremi znalazło by sie ci pow dobrych y wiernych¹⁾, takim dokładem, iesliby ci nie pozwol (czego o nich nie rozumim), którzy są w służbie W. K. Mci y rzeczy pospolitei. O tym tedy oznajmivszy W. K. Mc, czekam na informac o którą proszę, abym mógł miec prędką. Ia iednak zaraz pokwap sie co napredzey do p. Doroszenka, chocci w slabym zdrowiu moim z ktorym sie o wszystkim rozmowie, wolą y rozkazante według instruk W. K. Mci oswiadcyc nie zaniechawszy. A rozmowivszy sie z ni y zaciągnawszy ich porządnie, Waszey Krolewskiej Mosci panu mego miłościwemu dac znac nie omieszkam y stawic sie do usług Waszey Krolewskiej Mosci y rzeczypospolitey, by mi iedno zdrowie zle przeszkodą nie było, zyczliwym y ochotnym gotow zawsze iestem, oddac sie przytym z vnizonemi posługami memi y wiernym poddanstwem miłościwey łasce Waszey Krolewskiej Mosci pana mego miłościwego. Datum z Sklinia, die 19 februarii anno Domini 1627.

Waszey Krolewskiej Mosci pana mego miłościwego wierny poddany y vnizony sługa, Thomasz Szimkowicz Sklinsky.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 493—494 (оригінал).

192.

Тома Шимкович Шклінский до Жвгимонта III; роблять ся приготовления до перевозу козаків до Інфлянтів; реєстрові козаки не будуть йти в похід. — Шклни, 2 марта 1627 р.

Naiasnieyszy, miłościwy Krolu, Panie, Panie moy miłościwy.

Choroba moja zakroczyła, zem dotąd, (nie czyniąc dosyc woi y rozkazaniu Waszey Krolewskiej Mosci pana mego miłościwego), ta na Wolyniu pozostal. Iednak za kazdym pisaniem Waszey Krolewskiej Mosci oswiadczywałem łaskę Waszey Krolewskiej Mosci pana mego miłościwego kozakom zaporoskim. Iakoz y zaraz po wszystkich miastach, począwszy od Czerkas, dla czolnow, (aby na vsługę Waszey Krolewskiej Mosci pana mego miłościwego zabronne nie były), poslałem, bo za wielkimi sniegami, o jakich slysę na Ukrainie, lubo by y chciał z Zaporoza przeprowadzic, nie bylyby wczesne. I dopiero skorom iedno od Iego Mosci pana Podskarbiego otrzymał pisanie, zaraz do pana poborce woiewodztwa kliowskiego s tymze sługą poslanca swego

¹⁾ З боку побіч тих слів дописано пишюю рукою: wielga to iest consideratia pana starosti i potrzebna czo na nię odpisac.

dla odebrania pieniędzy posłałem, które przy sobie do przyjazdu mego zatrzymać kazałem. Nie rozumiałem, aby takie dumy panowie młocy być mieli, iako się teraz z listem swym otworzyły, który dla zrozumienia Waszej Krolewskiej Mosci panu memu miłosciwemu posyłam. Iednak Wasza Krolewska Mosc nie racz tego przedsiębrać, gdyż ja, iakom zrazu wiernie y chętnie podjął się służyć Waszej Krolewskiej Mosci, y do konca chcę continowac. Iuzem teraz radnieyszy, że do lepszego trochę zdrowia na vsługę Waszej Krolewskiej Mosci pan najwyższy mię przywrocil, na którą nie chcąc omieszkać, dniem y nocą sam na Ukrainę dosc woli y rozkazaniu Waszej Krolewskiej Mosci czyniąc, iuzem się puscil, skąd y co będę miał in commissis, oznaymię. W pierwszym pisaniu moim do Waszej Krolewskiej Mosci pana mego miłosciwego pisałem, żądając wiadomości, iezeli Wasza Krolewska Mosc natychmiast, ktorych na służbę Waszej Krolewskiej Mosci wybiorę, inszych, ktorzy nie są w służbie, ciągnąc kazesz, na którą y dopiero podając sub censuram Waszej Krolewskiej Mosci, oczekiwam, bo wielce trudna się im rzecz zda rozrywac; iednak mam w Bogu nadzieję, że za przybyciem mym chętnieyszych ku służbie Waszej Krolewskiej Mosci ich znajde. Tu iuz moje vnizone służby y wiernie poddanstwo Waszej Krolewskiej Mosci panu memu miłosciwemu zalecam, Pana Boga za dobre zdrowie, szczęśliwe panowanie Waszej Krolewskiej Mosci prosząc. Z Sklinia, die 2 martii 1627.

Waszej Krolewskiej Mosci pana mego miłosciwego wierny poddany y vnizony sługa, Thomasz z Szimkowicz Sklinski.

На окремії картоці:

Iezeliby przescie trudne za tymi czolnami mieli, rozumiałbym, iesli będzie wola na tym Waszej Krolewskiej Mosci, pieszo do Bugu prowadzić. Co ja iednak za wolą y rozkazami W. Kr. Mosci oczekiwając, puszczam.

Адреса: Sacrae ac Serenissimae Regiae Maiestati, Domino, Domino clementissimo.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 495—496 (оригінал).

193.

Стефан Хмельницький до Жигмонта III; Турки хотіли ставити на Дніпрі замок, але дали наклонити ся до переговорів. — Над Сурією, 23 липня 1627 р.

Naiasnieyszy, miłosciwy Krolu, Panie, Panie moy miłosciwy.

Iuz to dwie niedziely temu iakom z woiskiem Waszej Krolewskiej Mosci pana mego miłosciwego w polu stanął, strzegąc y bezpieczen-

stwa panstw Waszey Krolewskicy Mosci y pilnie mairac oko na zamysly poganske y na to ich strony zabudowania nieprowych zamkow przedsiwziencie, czemu gwoly sam capitán hasza y inszych z nim baszow kilka y obay gospodarowie z swoimi woiski wprzod pod Tehinią skupiwszy się, drogę swą ku Nieprowi prostowały, azeby tym wczesniej ominąc złe przeprawy y zwyszszyc wszystkie wody mogly. Miałem tę pewną przestrogę, ze blysko o panstwa Waszey Krolewskiej Mosci otrzec się im przysłoby było, (co y mnie tym prędzey do wyprowadzenia, gdzieś nasposobniey rozumiał, woiska Waszey Krolewskiej Mosci było pobudką), iednacz isz y o gotowosci tegosz woiska W. K. Msci wiedziely, a blysko y na kozaki, ktorych wczesnie o tym przestrzegłem, respectowały, zdarzył to Pan Bog szczęsiem Waszey Krolewskiej Mosci, ze odmieniwszy natenczas swoy proposit y szlak do Oczakowa wzięwszy, tam poprawą swych krzepi zabawiaią się, a z nami o pokoiu przez hospodara wołoskiego, który do mnie kilka swych zsyłał o tym, vmawiac się poczynaia, o czym list hospodarski y puncta poselstwa iego y iednego s posłancow iego Rudynskiego Polaka do Waszey Krolewskiej Mosci pana mego miłosciwego posyłam. Miałem słuszne respecty, zem viceuersa posłał do hasze y hospodara pana Witkowskiego, zolnierza W. K. Msci, a wiedząc iako slyska tych ludzi wiara, nie zwykley gotowosci nie vpuszczam y responsu na tymże miejscu na koniu czekam. Iakąszkolwiek intencją poselstwo to robia, ten zysk mjeć będiem, ze pan Witkowski y gotowosc poganską z blyska będzie mógł lepiej przeyrzec y dalsze ich zamysly zrozumiawszy, dac nam coszkolwiek na przestrogę. Co przyniesie, nie omieszkam s tym do Waszey Krolewskiej Mosci pana mego miłosciwego, y iako daley będzie Waszey Krolewskiej Mosci rozkazanie, tak sobie postąpie. Proszyc Pana Boga, aby zyczlywe vsługowania moje mogly bydz godne miłosciwey laski Waszey Krolewskiej Mosci pana mego miłosciwego, dla ktorey iakom się wszytek raz vprzeymie do sluzb Waszey Krolewskiej Mosci oddał, tak y zdrowie y zywot moy zawsze chętnie ofiaruję, a zyczę, aby Pan Bog przy długo dobrym zdrowiu y fortunnym Waszey Krolewskiej Mosci panowaniu wszystkie nieprzyiacioly Waszey Krolewskiej Mosci dał pod nogi Waszey Krolewskiej Mosci panu memu miłosciwemu. Oddaiąc zatym wierne poddanstwo y vnizone moje vsługi pod nogi Waszey Krolewskiej Mosci pana mego miłosciwego. Datum z obozu na Suriey, 23 iulii 1627.

Naiasnieyszego Magestatu Waszy Krolewsky Mosci pana mego miłosciwego rotmistrz y nanisy poddany, Stefan Chmielecki, chorąży woiska brácslawskiego.

Адреса: Sacrae Serenissimae Regiae Maiestati Poloniae Sueciae-
que, Domino, Domino clementissimo.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 454 (оригінал).

194.

Інструкція Стефана Хмелецького для Балтазара Вітковського до
переговорів з Турками. — Б. д. (к. 23 липня 1627 р.).

Instructia¹⁾.

Vkazac tego nikt nie moze, aby się w czym najmnieysze podobienstwo niedotrzymania przyiazni tak cesarzowi tureckiemu, iako y Tatarom dac miało, bo Iego Krolewska Mosc statecznie y powaznie pactow wszystkich dotrzymawac onym raczy, od nich zasię miasto porzysięzoney przyiazni vstawiczne naiazdy na panstwa swoje y zniszczenie niemale poddanych swych odnosi, iednak conformując się do intenciey hospodara Iego Mosci, przyiawszy wdzięcznie tę przyiacielską Iego Mosci o vspokoieniu nas persuasią y radę, dalem się na to przywiesc, ze do hospodara Iego Mosci zsyłam posła swego. Wprawdzie nie byla to intentia moia, abym miał być dac czym przerwac sobie ten tak potrzebny z woyskiem Iego Krolewskey Mosei zaciąg y przedsięwziętą drogę, mając przed oczyma nie tylko pokoy w Ukrainie, ale y dalsze przystoine postrzezenie tego, cobym szkodlywego z zamyslow niechętnych sąsiad tey Coronie bydz widzial, iednacz vpewniony będąc od hospodara Iego Mosci, isz do zwrotu posła mego nic hostile moliri nie ma ten nieprzyiaciel, dał się przywiesc na to, ze na tym mieyscu, na którym go posel hospodara Iego Mosci zastał, chce czekac responsu; a isz nad czas nie droszego niemasz, tak drogiego czasu darmo trawic nie chcąc, roskazuję to posłowi memu, aby nadaley osmega dnia do obozu się wracal y hospodara Iego Mosci niech o tak преткн expeditiā prosi.

Dziwuie się temu Iego Mosc, ze capitan pasza z woiski tureckimi, wołoskimi y multanskimi nad iasne pacta i poprzysięzone przymierze ku panstwom Iego Krolewskey Mosci zblyzil się y snadz zamek iakis nowy na granicach miałby budowac, czym wielkie poruszenie nie tylko w kozakach, ale we wszystkich ludziach vkrainnych stało się, ktorzy sprzysięgly się y do mnie s tym przyslaly, ze wolą raczey glowy swe polozyć, nizli takowego budunku dopuscic; ktorego we wszystkiey Ukrainie zapału trudno zatrzymac y nie my, ale pasza Iego Mosc przyczyną bądzie, gdy zechce zamysł swoy konczyc y na tym

¹⁾ Нимшоу рукою дописано: p. Witkowskiemu do hospodara y capitan paszy.

budunku y podęmknieniu woisk tureckich pokoy rwac się musi; iakosz y kozacy vslysawszy o tym, starszych swoich od Krola Iego Mosci sobie naznaczonych sluchac nie chcą y o Dnieprowey expediciey myślą.

Pilnosci tez o tym pytac potrzeba, czegoby po nas pasza y Tatarowie potrzebowaly, mianowicie iesliby Tatarowie zwyklych wpomin-kow potrzebowaly, tedy powiedziec na to, ze nie są ci godni wpomin-kow y laski Iego Krolewskiej Mosci, ktorzy panstwa Iego Krolewskiej Mosci ogniem y mieczem woinią y drapieżą, acz Pan Bog sprawiedliwy dobrze ym tez to nagradza, owszem potrzeba, aby pasza, iesly to ma we władzy, sprawiedlywosc z nych czynil, ze przeciwko pactom wazą się tego y pokoy targaią między tymi panstwy. Iednak ieslyby laski Iego Krolewskiej Mosci zabiegaly, więznie powracaly y szkody wszystkie nagrodzily, mogą sobie po lasce Iego Krolewskiej Mosci obiecowac, to co iest slusznego y co przedtym miewaly.

Nadsluchywac tez o woisku hanskim y Szangiereiowym, iesly iuz ku Nieprowi przysly, więc y o zamysłach dalszych strony budowania zamku na Nieprze.

Nie wadzi y o opowiedzeniu tureckim s Persami pytac się.

Sprawiwszy to v hospodara, prosic go, aby przyiacielsko pomogl, zeby v capitan pasze iako naprędzei audientia bydz mogła, na ktorey po zaleceniu chęci przyiacielskiej powiedziec, ze mairac poselstwo tymi dniami od hospodara wołoskiego, dowiedzial się tu w Oczakowie o bytnosci capitan pasze y z dobrego zdrowia iego się cieszy y rad temu, ze z nim iako z człowiekiem wielkim, mądrym y vwaznym, vmowic się o tym moze, co pokoy spolny obchodzi y spolnie o tym pomyslic, aby to, co się wyszpicilo, znowu w rezie swey stanac mogło. A niemniejszy stąd biorę pochop, zem widzial od pasze v poslanca hospodarskiego list do Krola Iego Mosci, ktory mię tu na Ukrainę z woiski swymi, dla zatrzymania s cesarzem tureckim pokoiu zeslac raczył, dla czego powinien, ze y pasza tu ziachal; s tey tedy miary posylam y posta mego do niego, proponuiac to, aby pilnie w to weyrzal, co by przeciwko pactom bydz miało. A wprzod mowic strony zamku na Nieprze, ze zachodzą nas wiadomosci, iz ten zamek pasza budowac chce, co isz przeciwko pactom, iako się to iuz wyzey deducowalo, expostulowac z nym o to y powiedziec, ze na sam tylko głos tey nowiny, nie tylko kozacy, ale wszytka Ukraina tak się ruszyła, iako to wyzey hospodarowi się powiedzialo; y toz tu powtorzyc, nawięcey o tym powiadac, ze się Ukraina y kozacy tym przysciem iego wzruszaią y iedni Nieprem, drudzy polem gotowi. Ale to lubo o pracą zatrzymac się ieszcza moze, iesly prętko Tatarow wymje y sam się bawic tu z woiski nie zechce. Niechze pasza vpatruie, kto powodem y prz-

czyną tego zamieszania, a zatym, strzez Boze, rozerwania pokoju między państwami będzie. Myc, poki mozem ieszcze, choc przez gwałt dzie-
rzemy kozaki, aby w państwach tureckich szkod nie czynily, ale gdzie
sam pasza tych rzeczy, które są occasią do niezgody, nie wprzätanie,
trudno to będzie tak wielkie szalonych kozaków y Ukraińców kupy
y woyska, które y ziemią y morzem gotują się, zatrzymac. Zawczasu
teży temu zabiegac potrzeba, aby im to z głowy wybic rozpuszczem-
niem wojsk y poniechaniem tych strony budunku zamysłów wkażac to
iasnie, że pasza o tym nie mysly; do tego Tatarzy wprzätnac, aby tu
nie przychodzily, bo y my s tym wojskiem, którym kozaki skromiczy
potrzeba, musielibysmy tu zostac, mając na Tatarzy oko, którzy, jako
jest wiadomosc, znowu gotują się do Coronu. Prosic paszę, aby z nich
sprawiedlywosc wczyniona Iego Krolewskiej Mosci byla, za to, że mimo
pacta w państwa Iego Krolewskiej Mosci wpadaia, y na potym te
inuasie ich impediowane byly.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 461. Дату означаю з листу ч. 193.

195.

Справозданне з переговорів, котрі вів з турецьким правитель-
ством Балтазар Вітковський, висланник Стефана Хмельцького. — В та-
борі над Суряю, серпень 1627 р.

Relacio odprawy, która była od Hassan paszy, capitana morskiego,
pod Oczakowem 29 iullii panu Baltazarowi Witkowskiemu posłowi na
instruciją Iego Mosci pana Stephana Chmieleckiego, chorążego bracz-
lawskiego, z obozu nad Surlą do Iego Krolewskiej Mosci die augusty
wyprawioną.

Na pierwszy punct, gdzie posel wyzey pomieniony serio inquir-
owal Hassan passe, gdzieby miał wolą zamyslony zamek budowac,
azebym ukazał granice y exprese mianowal miesce, passa z takową się
declaracją ozwał, że on na tem gruncie zamek budowac umyslił, gdzie
są dawne znaki słupów dwóch zelaznych w ziemie nad Dnieprem
wkopanych, których niedaleko są nagrobki z napisy, gdzie się ich
chowali, swiadczą.

Na co posel replicowal, mówiac, że wolno nie tylko y teraz, ale
y tysiąc takich słupów wkopac, czego ja sam jeden obronic nie mogę.
A co się dotycze takowych nagrobków, które nie mogą być nigdy po-
czytane za granice, łączna odpowiedz, bo na tamtem mieyscu, (iakoż
nie nowina), mógł kto znaczny umrzec, a mając przyjaciela dobrego,
dla pamięci zbudował mu nagrobek z napisem jakimkolwiek. Toż
y to by mogło być, gdziebym ja tu umarł, mając dobrego przyjaciela.

alboz słuęę, o nagrobek z napisem nie trudno by było, a co wienksza, zebym tu własnie lezał na gruncie Ięgo Krolewskięy Mosci, który Czarne Morze po iedney stronie y Dunay graniczą panstwa otoman-skie, a z drugięy strony Dniepr. Częę ordy z panstwy Ięgo Krolew-skięy Mosci, iako to Oczakow y Budziak, na własnym gruncie Ięgo Krolewskięy Mosci leżą, ktore iezeli swym trybem nie bęnądą chowane, mogą byc zniesione.

Na drugięy instructięy punct, nie contentuiąc sie poseł tą odpo-więdzią passy, żądał od niego, aby te granice mianował, gdzie by bęly między cesarzem tureckim a Krolęm Ięgo Moscią, własnie okryślone.

Na co passa odpowiedział, iż to te granice, nie tylko że są dawne, ale y teraz przez posła wielkiego Ięgo Krolewskięy Mosci, pana koniu-szego koronnęgo, pismem warowane, ktore zaraz przy byności były czytane, toż twierdził, że Krol Ięgo Mosc takież simili tenore ma ich przy sobie. Iednak iasnie declaruiąc sie, powiedział, żeby chciał zamek miec na Czapczakku na Bogu dla incursii od kozakow w panstwa cesarza tureckiego. Bo powieđa, iezeli Raszkowa z inszemi dziewięciu miast nie zniesiono, (na którym kazał mieyscu zamek budować hospo-darowi wołoskiemu), tedy Krol Ięgo Mosc ma Ięgo pilnie przestrzegac, surowo rozkazuiąc tamtem to ludziom swowolnym, ktorzyby tam iedno mieszkali, aby zadnych skod w panstwach tureckich wiency, ani też w wołoskich nie czynili.

Na ow zas trzeci punct, gdzie Sangiery na tamtey stronie nad Dnieprem zaczął budować znmek, krolko powiedział, że tego pozwo-lenia od siebie niema, ani się tego dokładał ani radził; który iezeliby przeciwko naruszeniu co chciał czynic, pozwolił, aby był continuo in opere incepto przez kozaki impediowan. I owszem, gdyby inaczeý było, chce tego, aby przez kozaki nasze też przeciwko temu zamek sobie zakładali, dla bronienia iemu w te tu kraie przeprawy. A dla więszęgo swięzego pokoju strzimanía bezpieczenstwa postanawiam ex nunc passe sylistryskiego rwazenia wielkiego, który żeby tego prze-strzegal, aby żadna incursia wiency do tego czasu w panstwa Ięgo Krolewskięy Mosci nie była.

Poseł na to powiedział, że nie dosic na tym, gdysmy tych obiet-nic waszych bardzo dobrze wiadomi, na których zadnego gruntu bes-piecznego klasc nie mozemy, bo na takie upewnienie iako y przedtem tak y teraz zawsze potrzeba nam być gotowenni odpor dac sweywoli nieuchamowaney Tatarow. A zas po te czasy wszystkie nie byli od waszych antecessorow tymże podobne asecuratie, a mali się prawda rzecz, daleko wenzłowatsze, coż proszę pomogło. A przecie Tatarzyn

po staremu państwu Iego Krolewskiej Mosci wojował, pustoszył ogniem y mieczem y gwałtownym w cienską niewolą poddanych Krola Iego Mosci braniem. I teraz świeżo za bytnością posła hospodara wołoskiego u Iego Mosci pana chorążego braclawskiego azaz nie wpadli Tatarowie y nie naczynili wielkich skod w państwach Iego Krolewskiej Mosci, którzy więźniow nie mało nabrali, o ktore proszę aby byli przywroczone.

Na to passa rzekł: Przyznawam, że to tak bywało, ale że ludzie nierozsądni nie chcieli albo raczej nie umieli uwazyć, coby na tem zależało, dlatego też nieostrożnie miesząc rzeczy, do wielkiej nieprzyjawni między panem mym a Krolewską Moscią czenstokrot przychodzilo. Ia tedy teraz mam taką moc y dlatego tu na to miejsce posłany jest, alem to, co mi serio u party. rozkazano, Iego Krolewska Mosc warował, iakoby te to państwa wiecey krzywdami z obudwu stron urazane nie były i te więźnie, ktore są świeżo pobrane, do rąk Iego Mosci hospodara wołoskiego oddani. Na co dla powazniejszego bezpieczenstwa zaraz to czynie, z pol Tatarów kaze zganiac y taką ostroznosc nad nimi miec, iako wiecey państwa Iego Krolewskiej Mosci wtargnienia nie czynili zadnego. A gdzieby się to pokazalo, by się nad to postanowienie co spaczne stało, tedy za jedne krowe dziesienc, za jednego konia sto koni, za jedną asprę piencet czerwonych złotych powinniśmy placic. Na ostatek utwierdzając ten swięty pokoy, nie sławą ale rzeczą samą in suplementum fidei posyłam zaraz przy temże posle do obozu Iego Mosci pana chorążego braclawskiego Tatarów dziesienc z Białogrodu, a drugie dziesienc z Kiliey obyczajem zastawnym, ktorych Iego Mosc pan chorąży w roznych miastach ukrajnych po dwa albo po jednym albo też, iako naylepy bendzie rozumiał, postawi, dlatego iz, gdzie by sie iakie wtargnienia Tatarów ponowily wiesci, zaraz wyjezdza y zawracali swowolne Tatar. A dla gruntowniejszego zachowania pomienionego pasze sylistryskiego u Oczakowa na swem miejscu zostawuje, kto aby pilnie przestrzegal Sachingiremu pod Oczakowem w państwa cesarza tureckiego przeprawy. Ia też poprawiwszy zamkow oczakowski wposzrod Dniepru między zamkiem s tamtey strony Dniepru a Oczakowem, aby kozacy państw cesarza tureckiego naiezdac nie wazyli się, także żeby Tatarom przeprawa na tamtem przewozie zabroniona była y gdzieby się od zamku swego Tatarowie na te tu strone Dniepru w państwa Iego Krolewskiej Mosci przeprowowali, albo też gdzieindzie w inszym miejscu, tedy s tem nieomieszkanie mam dawac znac Iego Mosci panu chorążemu braclawskiemu.

Na to poseł odpowiedział, że to passa nieladaiaią obronę fortelicowac. umyslił. Ale sie tez niepomalu temu dziwiuie, iz tego nie mozes albo raczey nie chcez wczynic, co gwoli zachowaniu pokoju y pact lasnie Wielmozny Iego Mosc pan woiewoda sendomirsky, herman koronny, z kozakami uczynił, ktorych przez szable zniosl y swawolą ich tak uskromił, ze wiencey w panstwa cesarza tureckiego wchodzie y skod czynic nie bendą się wazyli. Czemuż Sachingiereia nie uskromisz iako tych Tatarow budzackich?

Passa na to rzekł: Kiedy ia tych budzackich uskromie y sangiereyscy nie bendą smieli, gdyz nie bendą mieli od owych posilkow. Dlatego pilno oczakowskiego zamku poprawuie, aby ym stąd przeprawy broniono zawsze, było nie telko do panstw Iego Krolewskiej Mosci, ale y do panstwa wołoskiego y multanskiego, ktore są spustoszone przez nich, o czym wiedząc cesarz, dał na zapomozenie poddanych swych inparatis dwadziescia tysięcy czerwonych złotych gospodarowi wołoskiemu. chcąc z poddanych swych miec pozytek, wiedząc, że za tem pokojem zawartym z Krolem Iego Mocią nie bendą te tam kraie wewowane od Tatar.

Na to poseł powiedział, że to dobrze czyni cesarz turecki, gdyż za postanowieniem z zamknieniem takowego pokoju bendą uspokoione te tam panstwa, stąd y pozytek wielki z obodwu stron rosc bendzie. No to passa suspirando rzekł: Day Boze.

Na czwarty punkt postulatii pana posła zamilczal passa, tylko prosił o posła, aby był iako nayprędzey od Iego Krolewskiej Mosci do porty wyprawiony y tamze pacta starozytne, iakie były z soltanem Sulimanem postanowione, w tez klube y ryze wprawione, z obudwu stron mocnó utwierdzone. A o osobe prosi mądrą y wiadomą rzeczy, ktoraby była sposobna do wszelakiego dalszego zachowania.

Pro ultimo upominal sie poseł, aby była na uerificatią y dalsze upewnienie słow swoich, asecuratią swoim passam przy boku swym bendących rękoma podpisaną dał na pismie.

Na co passa powiedział, że to znak iest wielki, który nie ma ze byc bezpieczniejszy ani stalszy nad ten zakład osob tatarskich, pragnąc y zycząc sobie z obodwu stron ulubionego a dawno požadanego pokoju. Telko na tem rzeczy są, aby iako nayprędzey był poseł, nie czekaiąc seymu, do porty wyprawiony, gdy sie sam passa zpodziwiał naydaly za pultora miesiaca byc w Czarogrodzie, powtarzaiąc to gospodarowi wołoskiemu, czyniąc go mediatorem do zawarcia tak świętobliwego pokoju y aby on przyrzekł za to, że Tatarowie budzaccy wiencey iuz nie postaną w panstwach Iego Krolewskiej Mosci. Prosi

passa, aby dano znac wprzod, kto bendzie poslem do porty naznaczoney.

Tu sie wielka pokazala szczerosc, wiara, statecznosc hospodara wołoskiego w tych tractatach przeciwko Iego Krolewskiej Mosci y rzeczypospolitey, za ktorego ia informatią wiele dobrego y potrzebnego do takiego stanowienia wyczerpnął, bo za iego persuasią passa zamku niad Dnieprem zaniechal budowac, wybiłaiąc mu to dlugimi swemi persuasiami z głowy, mowiac, ze za tem samym zbudowaniem zamku urosłaby wielka difidencja w domie ottomanskim y musialoby sie to wielkim krwie rozlaniem oblac, a co wienksza, zeby ten zamek niedlugo stal, gdyz by go kozacy prendko zniesli, ktorzych by trudno zachamowac. Zaczyn nie rychło by. pacta iuz do swey pory przysly.

Dnia 29 iullii przy bytnosci ieszcze posła przysła galera z Carogrodu, ktorego dnia temuz Hassyn passy oddawano upominki, to iest dwa kaftany od cesarza tureckiego, to iest podaiąc mu zupełną moc do zawarcia z Iego Krolewską Moscią pokoiu, przy czym zaraz na tryuph z 72 galer z dział bito. A zatem nazaiutrz wziol pan poseł od Hassan passy odprawe.

A to te rzeczy, ktore Waszey Krolewskiej Mosci do wiadomosci przeslac nie omieskiwam.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 463—4, 473—4.

196.

Справозданне Александра Хоцимирского з посольства до Гассан паши. — Під Очаковом, 14 вересня 1627 р.

Relatia Iego Mosci pana Alexandra Chocimirskiego, rothmistrza Iego Krolewskiej Mosci, odprawej poselstwa od Hassan passy capitana morskiego pod Oczakowem dnia 14 8bra r. p. 1627.

1. Pirwszego dnia tilko vices salutationum z obudwu stron v passy odprawowane bely, ktory pana Chocimirskiego iako posła magno comitatu Turkow y ianczarow magnificentią swoię w aparacie woiennym, iako ich iest zwyczai, vkazuiąc, iako naiucciwi do swego namiotu przyprowadzie kazal y tak zawsze, ilekroc v niego był. Dopiero drugiego dnia poczeli o rzeczach tractowac, rozmaite passa o tym pokoiu tanquam in noua materia quaestiones mouens. Ale poseł nie wchodząc w zadne controuersie, nowe pact starozytnych przes Solimana y terazniejszego Murata cesarzow tureczkich swiezo potwierdzonych we wszystkich punctach nicz nie odstępuiąc, stale się trzymal. Zaczyn passa to widziawszi, iusz iakoby przyszedł do siebie, sam przyznał, mowiac, ze to te rzeczy nie inaczy sie maią, iedno iako od posła są iemu

rdane, dokładając tego, iż gwoli tej samej potrzebie posel ma bydz do porty do Krola Iego Mosci wyprawiony. Chcą wszelakiego starania swego przylozyc, aby daleko doskonali y gruntowni ten swięty pokoi między tymi dwiema monarchiami dla vbogich ludzi mogli bydz wtwierdzony. W czym aby gospodar wolosky, eliberując interpositam fidem suam, dawał zawczasu znac passy, nie dla czego inszego, iedno zeby mógł temu, co teras obiecucie, iako z naiwiestym poszanowaniem y prętko dobrą odprawą posłowi wielkiemu we wszystkim wygodzić.

Pan Chocimierski, iż tego in commissis w informatyei nie miał, aby co obiecował o posle wielkim, krotkimi tą słowy odprawił, mówiąc do passy, iż jeżeli to będzie wkażywała potrzeba Iego Krolewskiej Mosci panu swemu milosciwemu posłać iakiego posła do Porty, poszle, nie będąc, tedy rozumie, że w to tak potrafiąco będzie, iakoby się we wszystkim pactom y to temu swietobliwemu wygodzić mogło. dziękując passy za takową zyczliwosc, którą declaruje się pokazać w tak powaznej sprawie, gdzieby tego potrzeba była.

2. Co się zas dotyczy assecuratyei od Tatar, że mają bydz bezpieczne panstwa Iego Krolewskiej Mosci od wszelakich incursyi, podawał rozmaite sposoby posel, iakimi by miała bydz wtwierdzona. Którą to assecuratią passa na dwoie sub conditione dzieleł, mówiąc, iż bezpieczeństwo inakże bydz nie może, ieno to, (czemu aby posel wierzleł, siedząc pro tribunali, przysięgał, całując amalią tę, którą oni zwykli miasto iakyei swy świętosci na sobie wstawicznie nosić), że miu Suchin Gierei soltan przysięgał, że zadnych incursyi w panstwa koronne czynić nie będzie z tą declaratią do roku, gdzieby kozacy, ni w czym pokoiu nie naruszając, spokoinie się po swych włosciach zachowali. A zeby się znaczniejsza prawda pokazała, zaraz przy obecności posła wyprawił posła swego do Szahingiera, wpominając go, aby on według przysięgi swej, passy oddany, zadnych infestatyci państwu Krola Iego Mosci czynić poniechał, druga, aby posła swego z chanem, iako obiecali, co naiprędzi do Krola Iego Mosci wyprawili, a tam dopiero, jeżeli iakie są między nimi differentie, wprzatali. Do tego wkazał hospodara woloskiego iako mediatora y vadem tych rzeczy, że od Tatar do roku z przyczyn wyżej mianowanych ten to pokoi ma bydz wcale zachowany, za który hospodar wyprawiwszy też o tym własnie osobego posła swego do Schachingiera, hynamni nie zbraniał się przyczec y assecurowac, twierdząc to, że on nie tak wiele wierzi Turkom, ani polega na ich obietnicach iako na Szahingiera, z którym ma zdawna wielką zawartą miłosc, ieszcze na on czas, gdy mu pomagał comitiwei przeciwko Batoremu Gaborowi, osadzając Bellenia na siedmiogroczkie państwo, obiecując to posłowi pismem tego potwierdzić tak stronci passy

iako y stronie samego siebie, co wzajem będzie powinien Iego Mośc pan chorąży braclawski czynic na pierwszą requisitią, gdy takowe rzeczy w pewnym swym porządku iemu od nich sub authentico instrumento będą podane.

3. Co się tknie Haslan Grodu, który Tatarowie budować zaczęli. pokazował to posel, że to budowanie nie znaczy pokoju y owszem niepokoi, gdyż Tatarowie nie dla czego inszego tą tam fortecę zaczęli, jedno, aby przeprawę bliższą y bezpieczniejszą mieli w panstwa koronne; zaczym też kozacy, na których włosci musi bydz pierwszy impet poganski, tego cierpiec nie będą mogli, a mszcząc się zadanyel przez Tatary kizywd, musi bydz naruszony pokoi. Iesli Krol Iego Mośc wskromił swą wolę kozaczką, czemu cesarz tureczky nie moze powściągnąć Tatarow, którzy, co ci dwai monarchowie dla pokoju y przyjazni wiecznei dzisza zbudują, oni to jutro rozporą y tak nigdy konca dobrego przez nich ta sprawa wziąć nie moze.

Na to passa powiedział, iż on wprawdzie, kiedy osadzał od cesarza pana swego chana tatarskiego y insze trudności uprzął, radził się z nim około tego murzakowie y inszy Tatarowie, iako by mogli bydz bezpieczni w swych włosciach od kozakow y vkazali ten sposob, aby przeciwko Haslan Grodu na tej tu stronie Dniepru przeciwko temu zbudowali drugi zamek, który postawiwszy, mogliby zabronic kozakom do ziemie swojej y na morze wescia. Y to jest prawda, że ia miałem dostateczny sumpt na to, mogłem być y ten zamek zbudować y tego poprawić za jedną drogę. Ale iż mi gospodar wołosky vkazał bydz to przeciwko pactom, y ten grunt własnie nalezec ma do Korony, zbywając mi to rozmaitemi ratiami y persuasjami swemi, abym do takiego przedsięwzięcia swego supersedował, czynilem to, zem od takiego budowania odstąpił, y za to przyrzekam, że go Tatarowie nie mogą budować, bo ich żadną miarą na takowy koszt stac nigdy nie moze. Prosil oni mnie o sudna, którychem nie dał y nie kaze dac. Dla czego iako w tym budowaniu są iusz Tatarowie wskromieni.

4. Werificując te swią powiesc, pokazał list Szachingierego passa do siebie pisany, który kazał czytać, tymi słowy: Iamci wprawdzie dobrze się być przygotował na te woine przeciwko Polakom: co do tej potęgi, którą mam tak dostateczną z ord, ieszcze miałem kopynika 10000 Czerkieszow, a drugie 10000 Nachaiecow y spodziewałbym się być, żeby mi było szczęście moze lepi wygodziło, anizeli tym, którzy kiedy przedemną do Polski chodzili. Ale poniewasz mnie do od tego passu odwodzi-z y vkazujesz mi w tym bydz wolą cesarską, tedy ia zaniecham wszystkiego, y żadnych incursji czynic w panstwa koronne

zaniecham, bele mi kozaci nie dali przyczyny, -a chcieli sie zachowac w swych wlosciach przystoinie w pokoju.

Nad to pro conclusionem powiedzial passa, aby to pan Chmieleczki vznał, isz szczyrze ide z Polaki y ten pokoi swięty chce wcale, choc v porty iusz iest potwierdzony, zachowac, iednak lepi teraz vgruntowac. Tedy na znak tego natychmiast odiazdu mego na swoim mieiscu zostawi sie w Oczakowie Baltadzi passę, w Kilyei Saksadzei passę, który nad czaikami dunaiskimi iest starszym dozorcą, roskazuiać im swego, aby s pilnoscia wielką tego przestrzegali y nie dopuszczali Tatarom na tę tu strone w panstwa Iego Krolewski Moscici pod Oczakowem zadnei przeprawy y sudnami nie wygadzali, co przedtym czyniono. Do tego w Techini chce vpatrzic takiego czlowieka, któryby bel sposobny do zatrzymania y zachamowania Tatarow bialogroczkich, gdyby iakie incursie przeciwko tym pactom nowe zamyslac chcieli. W Ozyowie wczas czlowieka bieglego chce, znalazzy, postanowic, któryby powinien bel koniecznie wszelaką sprawiedliwosc czynic obywatelom pogranicznym panstw polskich, gdzieby byly z woloskiej ziemie vkrzywdzeni.

Co concluduiać, vpewniał wszelakim bezpieczenstwem od Tatar do roku, gdzieby ieno kozacy nie zadawali do rozerwania pokoju przyczyny, czego y w liscie swym passa doklada. A hosdodar wolosky za (wszystko, co passa przyobiecal, ztrzymac slubowal.

Бібл. Ягайлопська рук. ч. 211 к. 417—419г.

197.

Мирон Бернавський Могла, воевода волоський, до Стефана Хмелецького; повідомляє про хід переговорів з Туреччиною. Шаги Герая обіцяв затримати Татар цілий рік, коли козаки не будуть їх нападати. — Під Очаковом, 14 вересня 1627 р.

Mnie wielce milosciwy panie chorąży braclawski, moy milosciwy panie y przyiacielu!

Contentem wielce z tego, isz z rzetelną expeditią lubo nie wrychle odprawil Wasza Mosc moy milosciwy pan poslow moych, a przy nych y swego posla wyprawic nie zaniechales, snac vpatrzywszy własną tego potrzebę; a nie od rzeczy, gdysz takowe y tym podobne niechęci chyba przez vwagę ludzi rostopnych zwykly się vspakaiać. Na moym vprawdzie wedlug Waszey Moscici mego milosciwego pana iako y przedtym staraniu nie schodzielo, iednak y Iego Mosc pan Chocimierski vsilowal nie mniey, iakoby pokoy stateczny z zeslanym od porty na to capitan passą byl postanowiony wedlug starodawnych pact ture-

ckich, niwczym ich nie vmnieyszaiać ni przyczyniaiać; y ku myśli obodwoch stron zostalaby się było, gdyby nie krotkosc czasu y zabawna odprawa poslow moych zakroczyła byla. Iednakze tak się w to potrafialo, iakoby zaczęte rzeczy znikome nie były y owszem skutek stateczny odniosły. Przystąpiwszy tedy z capitane paszą po oddaniu listu Waszey Mosci mego miłosciwego pana do propositiey tey, którą vkazał Iego Mosc pan Chocimierski, rothmistrz Iego Krolewskiey Mosci, na instructiey od Waszey Mosci mego miłosciwego pana daney, vstny na wszystko respons od niegosz otrzymał, czego lubo Iego Mosc nie przepomni referowac Waszey Mosci memu miłosciwemu panu, ia iednak krotce wypisac zdania capitana paszynego nie zaniechałem. Z strony zatrzymania Tatarow, aby nie infestowali więcey panstw Iego Krolewskiey Mosci, iest obietnicą Szahyn Kierego soltana, (co y listem Iego do capitana passe pisaném iest approbowany), isz trzymac się chce słowa swego w zatrzymawaniu Tatarow, a niwczym nad posłanowanie z paszą do roku nie wykraczac, tilko zeby ich kozacy nie zaczępali, iako kilka razy pod ten czas tractatow vczynieli, przeto staranie będzie Waszey Mosci mego miłosciwego pana, iako y pan Chocimierski przyobiecał, zakazac im y zabronic takiey licentiey, bo alias y Tatarow nie moglby powsciagnac Szahin Kierey soltan. Z strony zamkow, to iest tak tego, który Szahin Kiery zalozył, iako y drugiego, który miał postawic capitana pasza, dostateczną da sprawę Iego Mosc pan Chocimierski. Assecuratiey nie zdalo się dac capitana paszy na ten czas, gdysz dopiero się poslalo do hana y Szahin Kierego soltana z strony poslow, tak skoro przydzie respons y poslowie się naszy zwroca z tamtąd, otrzymawszy ia od pasze, odesla Waszey Mosci memu miłosciwemu panu. O tych zas lotrow z pod Teginiey, Kiliey, Białygradu dosyc się przysluchal Iego Mosc pan poseł, iakie było moje staranie y na tym stanelo, isz co się zstanie od teraznieyszego przymierza w panstwach Iego Krolewskiey Mosci za namnieyszyni oznaymieniem Waszey Mosci miłosciwego pana, (mnie to iest zlecono), sprawiedliwosc vczyniona będzie, a mieysce uciągania sprawiedliwosci Orhcieow iest od paszy vkazane. Z strony wyprawienia posla wielkiego do porty racz Wasza Mosc moy miłosciwy pan starac się iako naypilniey, gdysz to iest cardo rei, a gdy będzie posłany, wszystkie rzeczy gruntownieysze zostana, bez niego zas pokojem statecznym nie ubezpieczam. Ostatek vstney powiesci Iego Mosci pana posla oddawszy, przyiacielski na ten czas sluzby moje zalecam zwykley lasce Waszey Miłosci moiego pana. Dattum pod Oczakowem, 14 septembris anno Domini 1627.

Waszey Mosci mego miłosciwego pana zyczliwy przyiaciel y rad sluzy.

Адреса: Memu wielce miłosciwemu panu y przyjacielowi, Iego Mosci Panu Stephanowi Chmieleckiemu, chorążemu woiewodztwa braclawskiego, regimentarzowi woyska Iego Krolewskiey Mosci na Ukraynie, pilno nalezy. — Печать.

Підпис: Іу Мпрогъ Бърновскіе Воевода.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 423 (оригінал); fascimile підпису є у Hurniuzaki — Documente private la istoria romanilor т. II стор. 560.

198.

Стефан Хмелецкий до Жигмонта III про переговори в Туреччиню. — Над Сурією, 12 вересня 1627 р.

Najasnieszy, miłosciwy Krolu,
Panie, Panie moy miłosciwy.

Pisalem pokornie niedawno przedtym do Waszey Krolewskiey Mosci pana mego miłosciwego, dawaiąc o tym znac, izem za gęstymi instantiami capitan passy y hospodara wołoskiego wyprawil posła pod Oczakow do skutecznego w tey sprawie stronei pokoju zamknienia, ktory iako skoro sie tam stąd zwrocil, zarazem, iako powinność moia iest, staraniem pilne uczynil, abym to, cokolwiek sie sam sprawilo, Waszy Krolewskiey Mosci, iako naiprędzi moglo bydz, o wszystkim dawal znac. Ktorą to odprawę poselstwa, iako sama w sobie iest, przed maiestat Waszei Krolewskiey Mosci posylam. Skąd znaczy sie, wedlug terazniejszego czasu tak nagle nicz takowego poganie nie będą chcieli attentowac. bo y to ci ludzie, ktorychem z woyska owego Waszei Krolewskiey Mosci w pola wyprawil, gdzie niemaly czas chodząc, nicz takowego postrzedz nie mogli. W czym tesz list hospodara wołoskiego, (ktory Waszei Krolewskiey Mosci przesyłam), widzi się accordowac. Iednak isz w ostroznosci chcę pilne w tym staranie miec, abym nieprzyiacielskie zamysly wyrozumiawszy, iako naiprędzi mogli dawac znac Waszei Krolewskiey Mosci. Niech na ten czas Pan Bog Wasze Krolewską Mosc pana mego miłosciwego przy dobrym zdrowiu wszelakim szczęściu y błogosławienstwie swym świętym długo wiecznie chówac raczy. W obozie nad Surią, die 22 septembra roku panskiego 1627.

Najasnieszego Magestatu Waszy Krolewsky Mosci pana mego miłosciwego rotmistrz y nanissy poddany, Stefan Chmielecky, chorąży woyska braclawskiego.

Адреса: Najasnieszemu Magestatowi Iego Krolewsky Mosci Panu, Panu, Panu memu miłosciwemu. (Місце по печаті).

Бібл. Ягайлонська ч. 211 к. 425—6 (оригінал).

199.

Мирон Бернавський Могла до Жигмонта III про) переговори з Туреччиною; козаки поступають против мира, бо пішли в кілька-десять човнів на море і часто ходять на Татар. — Ясси, 15 жовтня 1627 р.

Naiasniewszy, miłosciwy Krolu,
Panie a Panie mnie wielce miłosciwy.

Tak z pisania Waszey Królewskiej Mosci pana mego miłosciwego, iako y vstney służy mego relatley wyrozuniawszy dostatecznie, iak wdzięczna iest Waszey Królewskiej Mosci panu memu miłosciwemu w zatrzymaniu między cesarzem Iego Moscią tureckim a Waszą Królewską Moscią panami memi miłosciwemi statecznego pokoju praca moia, przyłozyc do tego wszystkich sił swoyich vmyslelem, iakoby ta zaczęta vsługa moia za czasem y Waszą Królewską Mosc y cesarza Iego Mosci panow moych miłosciwych pozyskac mogła miłosciwą laską. I tey iestem w Panu Bogu nadzieie, ze rzeczy przez mię zawzięte swiątobliwie na wiele lath fortunnych z chwałą naywyszszego a lubością statecznego pokoju, niwczym się nie naruszaiąc, trwac będą. Nie zeydzie ni na czym w powinności moiey, gdy widzę offiarowaną laskę Waszey Królewskiej Mosci pana mego miłosciwego. Te iedną rzecz bardzo potrzebnę Wasza Królewska Mos: czynic raczysz, gdy poslem swym z cesarzem Iego Moscią to przymierze utwierdzisz, zaczym y dom ottomanski zostawszy w tey nadzieie o przyiazni Waszey Królewskiej Mosci, przestrzegac tego zechce, iakoby y Wasza Królewska Mosc content zostal z dobrego Iego affektu przeciwko sobie. Poniewasz iest dobrze wiadoma Waszey Królewskiej Mosci panu memu miłosciwemu w odwiedzeniu capit:an pasze od postawienia zamku na gruncie Waszey Królewskiej Mosci y zwiędzeniu z pol woyska cara krymskiego zyczliwosc moia, niemnieysze y teraz czynię staranie, iszby y car Iego Mosc krymski, zaniechawszy zawziętych niechęci, zostal całym a szczerym przyiacielem Waszey Królewskiej Mosci y miałem teraz swiezo od Iego Mosci przez posła mego pisanie, isz we wszystkim chce przestac na moiey persuasiey y nie zbrania się bydz zyczliwym Waszey Królewskiej Mosci, contentuiąc się tym, co przedtym na kazdy rok miewal z laski Waszey Królewskiej Mosci, tilko potrzebuie poslanca Waszey Królewskiej Mosci. Wprawdzieby przyzwoitsza vprzedziec było Waszą Królewską Mosc pana mego miłosciwego, ale isz ta ruditas im o:obliwie innuta est, postrzedz się w tym trudno maią. Waszey Królewskiej Mosci pana mego miłosciwego iako monarchy chrzescianskiego zwycięzy to zwykla clementia, gdysz to nayzacnieysza cnota, więcey

łaskawością anizeli srogoscią obychodzi się z aduersarzami swemi, częścią zmiękczaiąc serca tyranskie, częścią animusz panski swoy łąy pokazując. Proszę tedy pokornie, nie racz Wasza Krolewska Mosc przytrudniejszy się stawic w obesłaniu cara kryńskiego y Szahinkierego soltana posłancem iakiin y pisaniem swoym, a ia tego przestrzegac obiecuię, iakoby dostoięstwo naitasniejszego maiestatu Waszey Krolewskiej Moscici poszanowanie przysłoyne miało. Co gdy się zstanie, iusz y cesarza Ięgo Moscici tureckiego przyiazn, iusz y zyczliwosc cara kryńskiego, z czego Pan Bog pochwalon¹⁾, zostanie y poddani Waszey Krolewskiej Moscici po tak wielkich mordach zazyią požadanego pokoiu. To mię tylko nie cieszy, isz po zawarciu swiezo pokoiu, kozakow, (co iest przeciwko pactom), kilkadziesiat czaięk wpadlo na morze. Z drugiey zas strony dzieią się częste incursie do Budziakow nie po ięzyki, iako wdawaię, ale po stada, bydło z panstw Waszey Krolewskiej Moscici, mianowicie z Ukrainy i Podola. Potrzeba, Naitasniejszy, Miłosciwy Krolu, surowego tak kozakow iako i tym jnszym kupom zakazania y karania. Niech się rzeczy tak często vmacniaięce przez tę swawolę nie psuię, to inaczey trudno się ma zostac pokoy przy całosci swoiey. Ięgo Mosc pan Tyszkiewicz mniey, widzę, dba na pisania Waszey Krolewskiej Moscici, poddanym moym niewinnym nie chce się iscic; ia zadnego roskazania się nie zbronię Waszey Krolewskiej Moscici pana mego miłosciwego, tylko proszę o sprawiedliwosc. Dalszych rzeczy do vstney Waszey Krolewskiej Moscici relatiey Ięgo Moscici panu canclerzowi koronnemu y Ięgo Moscici panu wojewodzie sendomirskiemu y Ięgo Moscici panu sieradzkiemu powierzywszy, oddawam vnizone poslugi moie miłosciwey łasce Waszey Krolewskiej Moscici pana mego miłosciwego, zycząc, aby Pan Bog w pomyslne lata w dobrym zdrowiu y szczęśliwym panowaniu z postrachem nieprzyiäciol chowac Waszą Krolewską Mosc raczył. Datum z Ias, 15 octobris anno Domini 1627.

Naitasniejszego Maiestatu Waszey Krolewskiej Moscici pana mego miłosciwego naniszszy y powolny sluga. (Власноручный підпис як ч. 197).

Адреса: Naitasniejszemu y niezwyčięzonemu monarsze Zygmuntowi trzeciemu, z łaski bozey krolowi polskiemu, wielkiemu xiazęciu litewskiemu, ruskiemu, pruskiemu, mazowieckiemu, inflantskiemu, zmudzkiemu y szwedzkiemu, goltckiemu, wandalskiemu dziedzycznemu krolowi, panu a panu mnie wielce miłosciwemu.

Печать.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 427—428 (оригінал).

¹⁾ в рук : пошалои.

200.

Мирон Бернавський Могла до Максиміліана Пшерембского. Серадзького воєводи; козаки пішли на море в 86 човнів; пограничні урядники на Україні все ходять на Татар; треба своєвольних стримати, бо розірве ся мир в Туреччию. — Ясси, 15 жовтня 1627 р.

Wielmożny, miłościwy panie Sieradzki, moy wielce miłościwy panie y szwagrze.

Wielce dziękuję Waszey Mosci memu miłosciwemu panu tak za nawiedzenie listowne iako y za te prace, które podeymowac raczysz w sprawach moych, com y swiezo wyrozumiał z slugi mego Costina postelnika. Będę się vmiał o to starac, iakoby tak znamienite łaski powolnością wszelaką moją recompensowane były Waszey Mosci memu miłosciwemu panu, a odmiennego affectu mego, v pewniam, isz Wasza Mosc moy pan miłosciwy nie uznasz nad ten, który ia obiecuję, tilko proszę, abys y do końca raczył bydz Wasza Mosc moym miłosciwym panem. Więc y za tą occasyą nie liczy Wasza Mosc moy miłosciwy pan pracey swey referowac to Iego Krolewskiey Mosci, co iest przeciwnego pactom przez mię z capitaniem paszą uczynionym. Slubowałem za to za spólnym się z Iego Moscią panem chorązym braclawskim zniesieniem, isz kozacy nie będą więcey panstw cesarza Iego Mosci tureckiego ani cara krymskiego tak ziemią, iako y wodą naiezdzi, co vczyniel, abym tem snadniey ziednac mógł przyiazny y zgodę między Iego Krolewską Moscią a cesarzem Iego Moscią y niezlie się było powiodło, bo y Turcy od postawienia zamku na własnym Iego Krolewskiey Mosci gruncie są odwiedzeni y Tatarowie, będąc gotowi szabłą y ogniem plądrowac panstwa Iego Krolewskiey Mosci, zatrzymani. Teraz kozacy do naruszenia vczynionego przymierza przyczynę dali, gdysz ich swiezo na morze wpadło osmdziesiąt y szesc czaiek. Cosz za korzysc z starania naszego, gdysz to swowolenstwo nie iest powsciagliwe, nusz y z drugiey strony panowie dzierzawcy y vrzędnicy pograniczni, mianowicie z Vkrainy i woiewodztwa podolskiego, bez przestanku szlą a szlą czaty w Budziaki pod pretextem ięzyka, kwoli prywatney zdobyczy, bo Iego Krolewska Mosc ani rzeczpospolita zład zadney niema korzysci, a tak to lotrowstwo miasto ięzykow bydła, stada Turkom y Tatarom biera, za czym y oni szukając swego w niemalnych kupach zwykli wet za wet oddawac; czemu ia zabiegając, do tegom był przywioldl rzeczy, isz takowi ludzie z obudwoch stron mieli bydz karani, ani krom straznika od Iego Krolewskiey Mosci y rzeczypołolitey na to deputowanego zadne kupy nie miały iezdzie w pola y sprawielem to v capitane pasze, gdy się vskarzał Iego Mosc pan chorązy braclaw-

ski na niektórych poddanych cesarza Iego Mosci tureckiego, ze ich poymano y do Chocima na executią odeslano; tosz kiedy z panstw Iego Krolewskiej Mosci tym podobni ludzie nie mogą byc powsciagnieni, zaczym poniewolnie pacta muszą się porwac. Przeto racz to Wasza Mosc moy milosciwy pan vmiec Iego Krolewskiej Mosci opowiedziec, azaby za surowym zakazaniem tak kozacy, iako y ci drudzy byli powsciagnieni, bo inaczey y koszt Iego Krolewskiej Mosci nadaremny y trudu poslow nizacz. Z strony posla do porty proszę, iako nayprędzey zeby był wyprawiony, azeby miał z sobą Iego Krolewskiej Mosci assecuratią, iako kozacy nie mają więcej wpadac na morze y infestowac panstw cesarza Iego Mosci tureckiego, takze y cara krymskiego, a drugą takasz otrzyma od cesarza Iego Mosci, isz Tatarowie krymscy y budziaccy y dobrodzianscy będą powsciagnieni od zwykłych incursyj swoych w panstwach Iego Krolewskiej Mosci. Iuszem tez probowal y hana z Szahikierym soltanem, iakimiby chcieli bydz Iego Krolewskiej Mosci przyziaciolmi, widzę, nie sprzeciwiaią się zdaniu memu y to wiele odemnie przymiują, do czego ia ich wiodę, tylko azeby ich to na kazdy rok dochodzyło, co mieli y przedtym od Iego Krolewskiej Mosci. Posla tedy teraz iako nayprędzey potrzebuią od Iego Krolewskiej Mosci, a isz w tym vprzedzyc Iego Krolewskiej Mosci nie dopyslają się, raczey to ruditati ich przypisac, nisz temeritati. Przeto Iego Krolewska Mosc iako monarcha chrzescianski niech z zwykley clementiey panskiey vczyni to, zeby iakimkolwiek poslancem a pisaniem obesle ich, a ia przy poslancu tym posłę z kilku swoych znacznych, mając to na pilnyin oku, zeby dostojienstwo Iego Krolewskiej Mosci przystoynie vszanowane bylo. Zatym wątpic iusz nie będzie potrzeba o statecznym y od Turkow y od Tatarow pokoiu. Vskarzam się nie mniej Waszey Mosci memu milosciwemu na niektórych opryszkow z maiętnosci pogranicznych Ich Mosciow panow sąmsiadow, isz pod absentią moią niezmiernie szkody poczynieli w ziemi naszej, lud pomordowali, stada, bydla owca, zabrali, do dziesiątka wsi wniwecz zniesli, przeto proszę, moy milosciwy panie, racz się przyczynic do Iego Krolewskiej Mosci o commisarze ode dworu, aby to nie bylo fauorow, bo inaczey to lotrostwo pohamowane nie będzie. Iego Mosć pan Tyszkiewicz, widzę, mniej powaza sobie pisania Iego Krolewskiej Mosci, ale przy swoim vporze stoi, co by z nim daley począc, proszę Waszey Mosci mego milosciwego pana o instructią. To wszystko odniowszy Iego Krolewskiej Mosci, o respons rzetelny a prętki proszę. A przytym zalecam sluzby moie zyczliwe lasce Waszey Mosci moiego pana. Datum w lasiech, 15 octobris anno Domini 1627.

Waszey Mosci mego milosciwego pana zyczliwy szwagier y sluga.
Miron Bernawski Mohyla woiewoda y gospodar ziem moldawskich.

(Власноручний підпис, як в ч. 197).

Адреса : Wielmoznemu a mnie wielce milosciwemu panu y szwagrowi Iego Mosci panu Maximilianowi z Przeremba Przerembskiemu, kasztellanowi sieradzkiemu, referendarzowi koronnemu, naywyszszemu ochmistrzowi Krolowej Iey Mosci, moscickiemu, sniatynskiemu etc. etc. staroscie nalezy. — (Печать).

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 429—430в. (оригінал).

201.

Михайло Дорошенко з усім військом запорозьким до Жигмонта III; козакі терплять великі кривди і недостаток; послають посольство до короля з своїми бажаннями. — У Тарганового ставу над Росавою, 22 жовтня 1627 р.

Naiasnieiszy, milosciwy Krolu, Panie,
Panie a Panie nasz milosciwy.

Wiernosc poddanstwa y naynizsze poslugi nasze rycerskie pod nogi magestatu Waszey Krolewskiej Mosci pana naszego milosciwego poddawamy.

Znamy to dobrze, yz tak częste dokuki y wnoszenia prozb naszych nie bez vprzykrzenia magestatowi Waszey Krolewskiej Mosci pana naszego milosciwego bydz musza, lecz gwalth wielki y niedostatek nasz, który ponosiemy, pociaga nas do tak częstey dokuki Waszey Krolewskiej Mosci pana naszego milosciwego, osabliwie obietnicę Waszey Krolewskiej Mosci pokilkakroc przywillegem pokoju, (ktorego y do tego czasu od Ich Mosci panow obywatellow vkraginnych miec nie mozem), obwarowania vpewnieniem. Swiadkiem sam Pan Bog y Ich Mosc panowie obywatelle vkraginni, ze zlemu przyczyna nie iestesmy, owszem staramy się o to, iakoby w naymnieyssym punctie laski Waszey Krolewskiej Mosci pana naszego milosciwego y zastanowieniu przez Ich Mosci panow commissarzow wykroczyć y nie naruszyc, nizli ani powolnosc nasza ani tak surowe vniwersaly Waszey Krolewskiej Mosci pana naszego milosciwego po kilkakroc z cancellariey Waszey Krolewskiej Mosci pana naszego milosciwego wyrössone od vpartych zamyslow Ich Mosci powsciagnac nie mogą, owszem, ym daley, tym gorzey mordow nad sobą, odbierania maiętnosci, wyliczac trudno od kogo y kto, niemal wszyscy ponosiemy. Tez kiedykolwiek iaka occa-ia do vsług Waszey Krolewskiej Mosci przeciwko nieprzyiaciella krzyza

świętego za obwieszczeniem pod te czasy Wielmożnego Jego Mosci pana chorążego braclawskiego, regimentarza woysk Waszey Krolewskiej Mosci na Vkraginie będących, gdzieby się powrocic, nastąpi, nie tylko zasiągnięcia zynności, ale y swobodnego przescia nie mamy, co się y teraz pokazalo z maiełności Ich Mosci panow Kalinowskich; rozumiemy, ze Jego Mosc pan chorąży braclawsky obszerniey Waszey Krolewskiej Mosci panu naszemu miłościwemu da sprawę. Teraz tedy vnizenie y pokornie Waszey Krolewskiej Mosci pana naszego miłościwego a słuźnie prosimy, izby Wasza Krolewska Mosc pan nasz miłościwy, pomniąc na krwawe zasłuży przodkow nassych y nas samych dawno y teraz swiezo oddawanych, tudziez na miłościwą panską obietnicę są, zesmy pod obronę y miłościwą opatiznością Waszey Krolewskiej Mosci zyiąc, ni od kogo nie mieli bydz przenagabywani, a niedostatki nasse wvazaiąc, miłościwą laskę swą panską pokazac, a hoynie szczodrobliwyni datkiem podwyzszenie zoldu rocznego, obdarzeniem sukien y na przechowanie harmaty y słuź, przy niey będących, zynnością opatrzyć roskażac miłościwie raczył, iakobysmy y w tych niedostatkach nassych opatrzeni y vspokoieni a vkrzywdzeni przy sprawiedliwosci zostawali, co szyrzey vstnie ci posłance nassy panowie Iacko Klissa, Iwan Turowiec, Constanty Wolk, Constanty Zankiewicz, Stanisław Iablonsky, Afurs Maleykiewicz Waszey Krolewskiej Mosci panu naszemu miłościwemu przelożą, przez ktorých y rycerski vpominek, swiezo zapomocą naywyzszego Boga a szczęściem Waszey Krolewskiej Mosci pana naszego miłościwego więźnia przy rozgromieniu y zbiciu y inssych pod Miszurowem poimanego, Waszey Krolewskiej Mosci panu nassemu miłościwemu posylamy, który, prosimy, aby od nas wiernych poddanych miłościwie był przyięty, A tu iuz wiernosc poddanstwa y naynizsze słuźby nasze pod nogi magestatu Waszey Krolewskiej Mosci pana naszego miłościwego powtore poddawamy. Dattum w taborze y Tarhanowego stawu nad Ressawą, dnia 22 8bris 1627 anno.

Waszey Krolewskiej Mosci Pana, Pana a Pana naszego miłościwego wierni poddani y naynizszy słuźdy, Michał Doroszenko, starszy z woyskiem Waszey Krolewskiej Mosci zaporowskiem.

Адреса: Найяснейшему Пану, Пану, Пану Зыгмунтови трzeciему, z laski Bozey Krolowi polskiemu etc. Пану, Пану, Пану а Пану нашemu miłościwemu. — Печатка як в ч. 187.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 497—8.

202.

Султан Мурад до Жигимонта III; Туреччина знесла орду Кантимира для мира з Польщею; тимчасом козаки не покинули робити походів але ще з більшою силою двічі ходили в море. — В. м., кінець жовтня 1627 р.

(Po zwyczajnych tytułach y zalotach y wywodzeniu zacności y wysokości porty ottomanskiej, które zawsze miało co odmienne albo raczej iednakie według starodawnej formy, tak się sama rzecz zaczyna:)

Ięgo Mosci naizacniejszemu przyiacielowi naszemu, krolowi polskiemu Zygmuntowi, (ktorego sprawom niech Bog da koniec dobry), wiadomo niech będzie, że do wysokich wrot naszych y progů wielmożności naszej z poszrodka woyska zacności waszey kapitan ieden na imię Stanisław Suliszewski, człowiek wytworny w poselstwie posłany, list przyiazliwy od zacności waszey oddał, który wezyrowie y przednia rada nasza przetłumaczyc kazawszy, przed maiestat nasz supplikowali; zaczym cokolwiek jest napisano y do wiadomości y pomnożenia przyiazni w nim oznaczono, naimniejszey rzeczy nie tając, wiadomo wielmożności naszej się zstało. Naprzod to, że od lat czterdziestu zacność Wasza z wysoką portą tą w przyiazni mocno stojąc, tak za czasów przeszłych zacnych przodków naszych, iako też iuz y od czasów Wielmożności Naszey przyiazni dawney z rąk nie wypuszczając, zobopolnemu pokoiowi uczciwość czyniąc, zawsze posłów zacnych do wysokiej porty ottomanskiej posylając, przyiazn y sąsiedztwo dobre zachowywacie, zacność wasza oznaymiliscie. Nad to dowodząc szczerosci y zyczliwosci swej przeciwko sławney porcie naszej, że przeszłego roku z niemalym woyskiem na lotrostwo kozackie nastąpiwszy y niemalo tysięcy ich szablą potraciwszy, czolny y gotowosci ognieni popaliwszy, pozostałym milosierdzia proszącym, (aby nigdy więcej na Czarne morze wychodząc, škod w panstwach wielmożności naszej czynic się nie wazeli, pod przysięgę ich im to podawszy), ostatkom pofolgowaliscie y, że-cie ich iuz statecznie uskromili, napisaliscie. Iako przed nami będący przodkowie waszy krolowie polscy z pradziadami naszymi szczerą przyiazn tey wysokiej porcie ukazując, bez niakiego naruszenia iey o zatrzymanie postanowionego przymierza dla potwierdzenia zobopolney przyiazni pilno się starali, y iako ią też sławni przodkowie Wielmożności naszej zachowywali, wsztykiemu swiatu iawno iest. A iz po niemalym pewnym czasie lotrostwo kozackie się zrzuciwszy, czolny sobie wymysliwszy, kolo Czarnego morza będące osady panstwa wielmożności naszej poddane psowac y szkodic poczęli, zaczym też swowolenstwo tatarskie przyczynkę nalawszy, kraie y panstwa tamte zaczepiac po-

czeli, a koło Kiley, Białogrodu mieszkający Tatarowie, także Kantymir panstw zacności waszej naiezdzać nie zaniechał, przyszło do tego, że pokilkakroć gwoli częstym listom y poselstwom wyzey mianowanym Tatarow z miysc ich wspomnionych za oycę naszego sultan Achada, (ktorego odpoczynek niech będzie w raju), ruszyc koniecznie chciano, a nie mozono, az za czasu szczęśliwego naszego dla zniesienia s tamtych kraioy tey ciężkości list nasz cesarski szeroco y surowie do han krymskiego pisany poslalismy y aby wyzey wspomnianego Kantymira y od tak wielu lat iuz wymieszkanych na Budziaku bendących Tatarow y inszych gwoli pokoiowi poddanych Zacności Waszey koniecznie, lubo nie bardzo chcących, ze wszytkiem zniósł y do Krymu zprowadził, aby do was przez panstwa nasze Tatarowie y inszy nieprzyiaciel nie wchodził, ale abyście w pokoju zostawali, rozkazalismy. W nagrodzie tey naszej przyiazney uczynności godziło się było Zacności Waszey y tak przyslužalo, abyście byli nie słowy, ale rzeczą samą, kozaki zahamowawszy, na Czarne morze szkody w panstwach porcie waszey należących czynic nie wypuszczali y poddanych wielmożności naszej od złego ochronili. Ale nad spodziewanie inaczey się pokazało. Po zniesieniu Kantymira kozacy większą potęgę wzięwszy, z wielką liczbą czolnow na Czarne morze wysli y szkody wielkie poddanym panstw naszych poczynili. Co gdy wielmożności waszey wiezdzic doszło, z trochę galer, które się na ten czas przy porcie wysokiey tey nalazły, kapitana naszego poslalismy, który za pomocą bozą tych zdrajców na pewnym miyscu zostawszy, iako wiele kozakow przez szablę zgubił y iako wiele więzniami poczynił y co ich potonęło y wiele czolnow ich za galerami przyprowadzono, iuz zacność wasza dobrze wiecie. Dopiro pod ten czas na pozostałych y zowąd pouciekałych od zacności waszey gotowosc niemala zgotowana y posłana była y, iako ich tam szablą pokarano, wypisaliscie. Ale gwoli zobopolnemu umocnieniu przymierza y postanowienia, swiezo z szesdziesiąt czolnow z Dniepru wyszedzsy, w panstwach naszych niespodziewanie nad Czarnym morzem bendącym osadom y na morzu zeglującym kupcom y ludziom wielom: nie mało szkody uczynili. Co gdy uszy nasze cesarskie poslyszaly, na ten czas u porty bendącą wodną armatę, czterdziesci galer na wytracenie takich przeklętych łotrow poslalismy, gdzie za wspomozieniem Boga wszechmogącego piętnascie albo dwadziescia czolnow wespół z łotrostwem do rąk wpadło, a drudzy na morzu y tam y sam się rozbiegłszy, pokryli, ciz ieszcze kupcom y obywatelom blisko mieszkającym szkody czynic nie przestają. Tym sposobem wielmożność nasza według listu naszego przymiernego y w nim opisanych punctow, iako w zniesieniu białogrodzkich, tehynskych, budziackich Tatarow, tak y w zatrzymaniu

łeych od naiezdania państw waszych wielką łaskę naszą cesarską uka-
 zując, aby też z tamtey strony przymierzu uczciwość czyniona była,
 a to łotrstwo, aby statecznie iuz zahamowane od czyniona szkoda na
 morzu było, zyczymy, bo ile razy do hana krymskiego Mechemet Girai
 y do Sahin Gierea, (kiedy kozackie łotrstwo do państw naszych y na
 Morze czarne z czolnami wpadać nie będa, a gdy zwykle wspominki
 oddane wam będa, postanowionemu przymierzu przekor nie czyni-
 ąc, abyscie od naiezdania państw ich y szkoda czynienia się hanio-
 wali y owszem według dawnych zwyczajów przeszłych hanów tatar-
 skich słownie się z sobą obchodząc, przyjazn zachowywali, list nasz
 cesarski, pisząc posyłamy), to zawsze za zbroieniem czego kozackim
 Tatarowie pochop wzięszy, ponieważ oni ludziom prawowiernym
 y dobrom ich na morzu, także gdzie indziej szkoda czynić nie przestali,
 dobra y dzieci ich zabierają, w niewolę obracają, czemuż my też
 nad takimi zemsty zabraniać mamy, mówiąc, odpisują. A tak kie-
 dy z waszey strony to łotrstwo właśnie iako trzeba uskromione
 y od Czarnego morza zahamowane będzie, tedy wyżej wspomniony
 han y Sahingery za oddaniem im zdawna zwykłych upominków, za
 zatrzymaniem zobopólnego przymierza nie nad rozkazanie y pozwolenie
 nasze cesarskie nie wykrócą. Ci wszyscy, którzy wysokiey Porcie na-
 szey szcerość y powolność swą okazowali, oprócz wszelkiego dobra nie
 przecznego nie znając, pod zasłoną cienia wielmożności naszej, w po-
 koiu wieki swe prowadząc, wszęgo dobra zżywali. Tym sposobem
 zrenność wasza nie inszego, iedno to, co było z dobrymi y pożytecznymi
 poddanymi waszymi, myślicie y zaczynaicie, od wielmożności naszej nie
 omylnie, nie złęgo poczynano nie będzie. Ażebyśmy iawną okazali mi-
 łości szcerość, a to list nasz cesarski napisac kazawszy, do znacności
 waszey posyłamy. Trzeba tedy za dostaniem ięgo, aby przeciwko wyso-
 kiej porcie wielmożności naszej ta szcerość y powolność s tamtey
 strony gwołi zachowania zobopólnego pokoju y postanowionego przy-
 mierza ukazana była, a kozackie łotrstwo od wpadania y szkoda czy-
 nienia na Czarnym morzu rzetelnie zachamowane było, aby też od
 wielmożności naszej, (gdy stamtąd naruszanie w niczem nie będzie
 y gdy od łotrstwa kozackiego zamkoni, wsiom, państwom naszym
 szkody nie będzie y zdawna zwykle upominki hanowi tatarskiemu
 oddawane będa, aby pospolstwo tatarskie więcej wymówek nie ma-
 iąc, zdawna zachowaną przyjazn y pokoy, iako zwyczaj niesie, zatrzy-
 mywali), uczynione y potwierdzone przymierze niczem psowane nie
 było, starać się iacie. Zatem za pomocą bożą dzień podle dnia wię-
 kszą przyjazn z strony wielmożności naszej pewnie przeciwko znacności

Waszey mnozyc się bendzie y coraz to większe niespodziewane dobro okazowac się zacności waszey bendzie.

Posel zacności waszey wyzey wspomniony, (ktorego twarz boday była biała), przystoinie, iako się godzi, z w-zelką uczciwością, poselstwo od zacności waszey sobie zlecone odprawuiąc, wczciwie przed podnozek maiestatu na-zego stanawszy, pozdrowienie od zacności waszey y list przyniozszy, oddal. Za co tez według zwyczaju porty wysokiey poszanowanie y szatą cesarską, podarowanie odniozszy, według ządania iego do zacności waszey wolnę odiechanie otrzymał. A iż za wpadnięciem lotrostwa tego hanowi tatarskiemu listem naszym cesarskim o wszytkich tych rzeczach szeroce oznaymiono było, przeto, aby się obojętnosc abo wątpliwosc vprzątęła, macie zacność wasza o zatrzymanie kozackiego lotrostwa, aby więccy na morze nie wychodzili y szkod zadnych nie czynili, pilnego starania przylozyc, gdyż za obaczaniem iakiey dobrej sprawy znouu napisac y oznaymic hanowi tatarskiemu przydzie. Więc w listecich przymiernych od zacnych przodkow-naszych. (nad ktoremi swiatłosc boza niech będzie), danych, także iuz y od wielmoznosci naszej potwierdzonych, napisano iest, że krolowie polscy przyjacielowi przyjacielem a nieprzyjacielowi nieprzyjacielem bydz mają, tedy progowi naszemu cesarskiemu ktorykolwiek krolowie przyjacielmi są, a imby się ukazał kto nieprzyzliwym, tedy onemu nieprzyjacielowi krolowie polscy iako własnie naszemu zadney pomocy czynic, ani dawac nie mają. Zacność Wasza tedy przyjaciel nasz według tego przymierza postanowionego czyniąc, przyjacielowi przyjacielem a nieprzyjacielowi nieprzyjacielem bendąc, z portą naszą cesarską w przyiazni y szcerosci ziącym krolom, ich nieprzyjacielom, Zacność Wasza pomocy dawac nie macie, aby nie przeciwko przymierzu się nie dzialo, a przyiazn stała y nienaruszona twardo zatrzymana była, w czym pochlebna iest, aby zacność wasza ostrozni byli. Pisan w poszrodku miesiaca sefer nazwanego roku tysiącznego trzydziestego siodmego, to iest w maju roku tego pisany.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 462, 472. Заголовок: Copia listu od cesarza tureckiego przez pana Suliszewskiego do Krola Iego Mosci.

208.

Мирон Бернавський Могла до Жлгмонта III; просить зробити справедливість волоським купцям, котрим пограбив воли житомирський староста. — Несп, 10 падолиста 1627 р.

Naiasnieyszy, Milosciwy Krolu, Panie a Panie mnie wielce milosciwy. Pod expeditią teraznieyszą oczakowską, gdym się zabawił na vsłudze cesarza Iego Mosci tureckiego, Iego Mosc panu starosta zyto-

mierski, vbespieczywszy przez pisanie swoje kupcow tak tureckich iako y wołoskich obywatelów moich statecznym pokojem, na zwyczajny iarmarek iasłowiecki wywabił, a potym bez wszelakiej słusznosci przy skonczeniu iarmarku zagrabił, mianowicie wziął wołów czabanskich co celniejszych szesc seth, które iusz potargowane były po trzydziestu talerów złotych. Proszę Waszą Krolewską Mose pana swego miłosciwego, aby ci poddani vkrzywdzeni moi skuteczną z miłosciwey Waszey Krolewskiej Mosci łaski sprawiedliwosc otrzymali, gdysz y oni na tym niepomału szkodują. bo niektórych Turcy do więzienia posadzali, co byli na credit pewną część wołów pobrali, a nie będą oswobodzeni, asz dosyc czynią recognitionom swoim. Oddawami przytym vniżone posługi moie miłosciwey łasce Waszey Krolewskiej Mosci pana mego miłosciwego, zycząc przy dobrym zdrowiu na zamysłwe lata fortunnego panowania Waszey Krolewskiej Mosci panu swemu miłosciwemu. Datum z Ias 10 nouembris anno Domini 1627.

Naiasniejszego maiestatu Waszey Krolewskiej Mosci pana mego miłosciwego powolny y naniszszy sługa. (Підпис як в ч. 197).

Адреса: Naiasnieyszemu y niezwycięzonemu monarsze Zygmuntowi trzeciemu z łaski bczey krolowi polskiemu, wielkiemu xiążęciu litewskiemu, ruskiemu, pruskiemu, mazowieckiemu, inflantskiemu, zmudzkiemu y szwedzkiemu, gottckiemu, wandalskiemu dziedzicznemu krolowi, panu a panu mnie wielce miłosciwemu. — Печать.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 430—431v. (ориг.).

204.

З соймового діяря 17, 18 і 23 падолиста 1627 р.; козацьке посьольство на соймі.

Diarius seymu walnego koronnego w Warszawie pro die 12 8bris w roku 1627 zlozonego.

Die 17 novembris.

Tegoz dnia kozacy zaporosky legatią odprawowali, więzniów oddawali szesciu krolowi I. Mci.

Die 18 novembris.

Cis kozacy zaporoscy przychodzieli do koła poselskiego z temisz punctami, które do Krola I. Mci wnosili, prosząc o przyczyne do Krola I. Mci. A mianowicie pierwsza:

1. Prosie o przyczyne do Krola I. Mci, zeby te dziesiec tysiecy złotych, które obiecal na postrzelane w tak razney potrzebie od Tatar, którą szczęśliwie z panem Chmieleckim wygrali, iako przybieczac raczył, z łaski swcy zeby dał.

2. Isz zoldem tym, który panowie comisarze postanowili, contentowac się nie mogą, prosic o przyczynę zeby zold podwyższony był.

3. Mieszczanie z Humania nie tylko na stanowisku od pana Chmieleckiego wskazanego bronieli, ale wypadzy, kilkadziesiąt kozaków zabieli; proszą o comisią dla przesłuchania inquisitiei w tej sprawie, za którąby mogli sprawiedliwosc skuteczną otrzymac z tych mieszczan.

4. Zeby od slachty, z których kozacy zaporoscy stacyjne domki swoje mają, zadney angaryey nie cierpieli, którą y wielką cierpią.

5. Isz armata ich wielgiego kosztu potrzebuje, iako to koni, rynnstunkow, ołowu, prochu, knotow, których rzeczy oni nie mają skąd spendowac, aby Krol I. M. co na ta armate dac raczył.

6. Prosic o radę, co mają czynic z tym zamkiem, który Szangierey na tamtey stronie Dniepru zbudował, a na wiosnę na naszey stronie dwa zamki budowac chce, iako y iakim sposobem kazą Ich Mc, wskazując to bydz z wielką szkodą rzeczypospolitey.

Po odprawieniu tych kozaków stanoło na tym na te postulata:

1) o dziesięć tysięcy przyczynic się,

2) o list do pp. Kalinowskich prosic K. I. M., zeby pp. Kalinowscy sprawiedliwosc uczynieli,

3) o vniwersaly do slachty prosic salua comissione.

Insze puncta, ze wszystkim stanom należą, ad tentium posłom swoim zlecza to izba poselska, podac to na dinisią K. I. M. y senatu.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 166 к. 257—93.

205.

Януш Збараський до Жигмонта III; про свовольних людей в Пивниці. — Краків, 9 грудня 1627 р.

Naiasnieyszy, Miłosciwy Krolu,

Panie a Panie moy miłosciwy.

Od lat pięci albo szesci, iako się iedno tych swowolnych ludzi przy Lisowczykach naupierwey mnozyc poczeło, wielkie vtrapienie starostwo pinskie od tych swowolnych kup tak do Inflath iako z Inflath idących zawzdy cierpiało y cierpi, y przyszło iuz ad eum statum, ze szescseth włok pustych w niem iest. Teraz a to swizo, co tam takowiz ludzie vczynili, posłałem list Iego Mosci Xzędzu Poncancliszemu, prosząc, aby go Waszey Krolewskey Mosci panu memu miłosciwemu przeczytał; iesli Wasza Krolewska Mosc nie roskazesz gorąco Iego Mosci panu wojewodzie wilenskiemu, aby iako nayprędzey zawinął się kolo tego teraz, zeby ich dobrze rozgromic, (a moze to kilkaseth koni.

sprawic), et summa seueritate vti, pewnie actum erit pręciuszko po tamtym wszystkim kraiu; takze y panu Chmieleckiemu trzeba roska zac, zeby ie wszędy na Ukrainie gromił y nie dał się rosposcierac, y do pana wojewody wołyńskiego, żądaiąc go, aby tam na Wołyniu toz czynił; bo y ci, co to teraz w pinskiej włosci broili, tam blisko mianętnosci się ięgo oparli na Polisiu. Ia chochym bardzo rad starostwu pinskiemu succurrerem, nie mogę temu żadną miarą dosyc czynic według potrzeby, bo zewsząd odległe są mianętnosci moie, atoli posłałem tam 200 koni, ale to non sufficit, iesli pan wojewoda wileński sam non prospiciet y prędko non ingulabit tey sweywoli. Iz iednak powinności to moiey było oznaymic Wa-zey Krolewskiej Mosci, co się z tamtymi dobrami Waszey Krolewskiej Mosci y rzeczypospolitey dzieie, y iako nie tylko spustoszeniem wielkiem, ale y smiercią kilka sług moich przyplaciłem tamtey tragaedyey, y iaka immanitas y teraz od tych zboyow nad tainą się włoscią stała y odpowiedzi dalsze wrzędnikom moim tameyszym, donoszę do wiadomosci Waszey Krolewskiej Mosci. Oddaią przytym vnizoną służby moie w miłościwą łaskę Waszey Krolewskiej Mosci pana mego miłościwego. W Cracowie, die 9 decembris 1627.

Waszey Krolewskiej Mosci pana mego miłościwego wierna rada y vnizony sługa, I. Zbarasky, casztelan crakowski.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 404—409v. (оригінал).

206.

Девлет Гирай до Жигимонта III; повідомляє про свою перемогу над Мехмет-і Шагин-Гераями і жадає карі на козаків, що їх підпудали. — Константинополь, початок липня 1628 р.

Wielkich ord i wielkich panstw i pol kipezackich i stolicy krymskiej i nad spodziewania wielu woysk i liczby nie mianęcy Tatarow i między gorami mieszkaiących Czyrkiezow i Tatow wielki car. i wielki sultan, zacny, mozny Dewlet Gieray sultan, (ktorego etc.), wielkiemu ruskiemu, pruskiemu, wandalskiemu- i wielu chrzescian wielkiemu cesarzowi i wszystkich panstw polskich krolowi, (ktorego sprawom niech Bog błogosławi), bratu naszemu wiele pozdrowienia posławszy, iak się macie, czyscie dobrze zdrowi, pytamy się. Gwoli miłości tym listem naszym sultanskim oznaymieć, że za łaskę Boga wszechmogącego i za pomocą wybranego i uniiłowanego ięgo z szczodrobliwosci nayiasniejszego cesarza ottomanskiego, ktory na krymskie państwo chana obrawszy, mnie tez sultana naznaczc raczył. Za co pana Boga pochwaliwszy i na ięgo się opatrzność spusciwszy, do portu kafeyskiego syny przy-

szli, gdzie iuz Mechmet Gieray chan i Siahin Gieray sultan stawszy się nieprzyjaciolmi cesarskiemi, z posłusznemi wam bratu naszemu kozakami zaporoskiemi, ktorych oni sobie ku pomocy wzeli byli, z ktorymi tez kolo Kafy będące budowania popaliwszy, ludzi bardzo poszkodowali. Ci gdy nasz armatę wielkiego cesarza ottomanskiego w port wchodzących obaczyli, zaraz strach serca ich i mysli opanował, a nam Bog z laski swey dał moc y zwycięstwo, zesmy, stanąwszy przeciwko nim, przywiedli ich mocą rąk i szabel naszych do tego, że nayprzod Mechmet Gieray chan uciekł, który teraz nie wiedziec gdzie się podział, a Siahin Gieray między kozaki się wmieszawszy, na pola ku Dnieprowi idące uciekł, za ktorym w pogonię ia brat wasz Dewlet Gieray sultan puscivszy się, wiele kozakow pobiwszy, ze zwycięstwem do stolicy krymskiej Bachcia-Saraiu powrociwszy, chana brata naszego zastalismy. Złanład galgę ostawszy, do zwykłego saraiu przyiechalismy. Zaczyn wam bratu naszemu wielkiemu krolowi polskiemu o zdrowiu i prowadzeniu swoim oznaymic zdalo się, gwoli czemu z slug naszych czleka zasłużonego posłem wielkim bachsiem hettem Mechmet beia, (ktorego etc.), posyłamy... Iezeli z nayiasniejszym cesarzem ottomanskiim postanowiono przymierze mocno trzymac chcecie i iego przyjacielowi przyjacielem a nieprzyjacielowi nieprzyjacielem bydz wolę macie, tedy nieprzyziaciela iego, ktorędy z waszeim dneproweni kozaki poszedł Siahin Gieray sultanu albo wielkiemu ottomanskiemu cesarzowi albo bratu memu Dzian beg Gieraiowi chanowi, od kozakow go wziąwszy, poslicie; iezli będziecie chcieli przymierze wcale zachowac i przyiazn dawną zatrzymac, tedy Siahin-Gieray sultanu najasniejszemu cesarzowi odeslac zbraniac się nie będziecie, czym samym dosyc czynienie przymierzu ukazecie. Iesli tedy inaczey uczynic chcecie, nam oznaymiacie, abysmy wiedząc, nieprzyziaciolmi wam byli, kiedy wy i naszego i cesarskiego nieprzyziaciela trzymacie. Za rozkazem cesarskim a za pomocą bożą woysko krymskie raz latem, drugi raz zimą do panstw waszych wtargnąwszy, wszystkie włosci wasze w niwecz obrociwszy, ogniem i szablą zwoiowawszy, zony i dzieci w niewolą pobrawszy, bogactwa wasze rozszarpawszy z wielką dobyczą, ze się nazad wrociemy, pewni będziecie. Oznaymiają wam tedy i ia brat wasz Dewlet Gieray sultan, że iezli z najasniejszym cesarzem ottomanskiim postanowionemu przymierzu uczciwosc czyniąc, przyziacielom iego przyziacielom będąc, Siahin Gieray sultana nieprzyziaciela do wrot wielmoziłosci iego poslecie, tym przyiazn tak przeciwko wielkiemu cesarzowi, iako i przeciwko bratu memu Dzian beg Gieray hanowi i mnie, tez Dewlet Gieray sultanowi oswiadczywszy, dawną przyiazn i braterstwo na długie czasy, poki zywtow stawac będzie, utwierdzicie. Skarb tez i upominki, iako za dziadow

i pradziadow naszych i waszych zdawna bywalo wedlug umow i postanowienia starego, abyscie odeslali, kiedy wy brat nasz, krol polski, z panstwem i z ludzmi krymskimi w przyjazni zyc zechcecie. o spokojnym siedzeniu ich, takze waszych poddanych przemysliwaiac, nieprzyjaciolom pomocy dawac nie kazecie, kozakow tez na morze wypuszczac i ich od czynienia szkod w panstwach naszych hamowac kazecie, a temu poslowi wielkiemu, takze basiemu i tetowi, przez ktorych ten list nasz przyjazliwy piszemy, wiarę dawszy, z poszanowaniem godnym podlug zwyczaiu prędko do nas odsylacie.

Pisan na początku miesiadcze zylkade nazwanego 1037 roku.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 611 стор. 139—143.

З боку заголовок: Od Dewlet Giraia sultana i galgi z strony Siahin Gieraia oddany w Warszawie 9 8bris 1628.

207.

Султан Мурад до Жигмонта III; домагае ся выдачи Шагн-Герая і карн на козаків, котрі йому помагають і нищать побережа Чорного Моря. — Константинополь, к. 15 липня 1628 р.

...Krolewstwa polskiego krowi... list ten nasz cesarski gdy do rak przydzie, wiadomo niech będzie, ze malo przedtym ustnie przez posla waszego Kruszynskiego do wysokiey porty naszej przyslanego, takze w liscie przez niego pisanim, zdawna będąca przyjazn przypominaiac, ze takowey przyjazni y somszedztwa przestrzegaiac, nigdy zadnym obyczaiem nie przeciwnego postanowionemu przymierzu z waszey strony czynic nie dopuszczaiac, woyska nasze y poddanych naszych, takze kozackie lotrostwo, aby zadney szkody w panstwach cesarskich nie czynili, hamowac bedziemy, mowiac napisaliscie.

...Gdy w lisciech waszych ofiaruiacych się y milosc przyrzekaiacych, ze kozacy zatrzymani będąc, zadney szkody w panstwach naszych cesarskich czynic nie mieli, napisano bylo, tymi slowami y obietnicami ubezpieczeni z wyslaniem armaty naszej morskiej wedlug zwyczaiu naszego zatrzymowaliscmy się. Az ci z panstw naszych nad Czarnym morzem tak przy rumelskiej iako y po azyiskiej stronie będących uskarzaiacy się ludzie przyszli, kozacy z niemałą liczbą czolnow na morzu będąc, wielkie szkody, miasteczka lezące, wsie lupiac, czyniac, mowiac oznaymili. Zaczyn dla pewney wiadomosci gdy ludzie nasi poslani z posrodku lotrow kozackich ięzyka dostawszy, pytali na Czarne morze nie swoim domysłem y nie swawolą my poszli, ale z polskiej strony Szahin Gieraiovi na pomoc kilka tysięcy kozakow poslano iest, mowiac, powiedzieli. Dla czego zaniechawszy armaty wyprawienia na

Białe morze dla zniesienia tych lotrow y ochronienia poddanych naszych od dalszych szkod, wezyra y kapitana morskiego zacnego Hassan basze, (ktoremu niech Bog dopomaga), na Czarne morze poslawszy, aby prędko przez Utak ku Oczakowi y ku Kaphie dla pewney wiadomosci poslal, rozkazalismy. Teraz Szahin Gieraiowi na pomoc z Polski nie mało kozaków przyszło y iuz do Perekopu y inszych zameczkow kozacy wpuszczeni one trzymają y codzien ich więcej przybywa, przez pisanie sie supplikuiąc, że wszystkimi na pograniezu będącymi pany oznaymil. Zaczyn ieszcze ziemią z wezyrow zacnych naszych czleka wielkiego wezyra Kienan baszę, (ktoremu niech Bog błogosławi), ze czternastą sendziaków i ze wszystkimi ahyndziami i dobruckimi Tatary do Oczakowa poslalismy. Wyrozumiawszy tedy tę sprawę dobrze, ząd się poczęła y co za przyczyna tego iest, tak woyskom morskim, iako tez lądem poslanym, aby zadney zaczepki panstwom polskim nie czynili, rozkazano było. Teraznieyszemi zas czasy iuz kapitan Asan basza przez list swoy wielmożney porcie naszej oznaymil, iz według postanowienia wysokiego progu naszego krymskie panstwo odmienione y zacnemu y godnemu Dżian bek Gieraiowi chanowi oddane iest. A iz woyska wszystkie tameczne, skoro ieno do Krymu wesli, dobrowolnie ku niemu przystąpiły, a kozacy, którzy byli Szahin Gieraiowi na pomoc przysli, nie wytrzymawszy woysk naszych cesarskich y przed szablą otomanską ostac się nie mogąc, Siachin Gierai z sobą wziąwszy, precz uciekli. A tak z dawnych czasow od przodków zacnych naszych, którzy na panstwie ottomanskim przez tak wiele lat byli, zawsze krom polskim listy przymierne dawaiąc, ten artykuł albo kondycję w listy przymierne wpisywali: iesliby się kto taki trafił, coby nie słuchaiąc mandatom tey porty wielmożney y oney złotowawszy się, posłusznym bydz nie chciał, do Polski uciekl, takiego tam przyimowac nie miano y owszem poymanego do wielmożney porty odsylaiąc, szczerosc y przyiazni zyczliwą tey porcie oswiadczyli, za co wdzięcznosc cesarską y w ządaniach swych wesole responsy odnosili. Ten przerzeczony Szachin Gieray iest nieprzyiacielem wielmożney naszej porty cesarskiej y wierze naszej, tedy gwoli przyiazni y dobrego sąsiedztwa zachowaniu więc dosyc czyniąc listom przymiernym, lub on między kozaki iest, lub tez w krolestwie polskim, na którymkolwiek mieyscu iest, a no gdzieby się kolwiek należc mogło, nie nie odkładaiąc, bez zadnych wymowek, potuchy mu zadney nie daiąc, poymawszy do porty naszej wysokiey poslycie, czem przyiazni waszey szczerosc y przy mierzu dosyc czynienie okazawszy, zyczliwosci porty tey otomanskiej doznacie.

A tak iesli z nami wedle dawnych zwyczaioy y opisanych w przy-
stfierzach, listach artykulow obchodzie się zechcecie, w tey sprawie
iednego punktu godziny nie omieszkiwaiąc, wyzey wspomnionego Sza-
hin Giereia od kozakow, którzy pod waszą władzą y ręką są y chochy
tez gdzie indziey w Polszcze był, w poymanie wziąwszy, gwoli poprzy-
sieżonemu przymierzu y gwoli przyiazni dawney do porty przy mę-
znych zacnych y znacznych ludziach waszych związanego odesliycie.
A złych kozakow, którzy to do Szahin-Giereia, nie maiąc względu na
postanowione przymierze y na dawną przyiazn y somszedztwo, isc się
wazyli y panstwa nasze pustosząc, wiele szkod poczynili, abyscie poym-
mac kazawszy, sprawiedliwosci dosyc czyniąc, skarac słusznie rozkazali.
Inaczezy strony zatym dołąd będącą spolną miłosc się pomnazac, aby
w panstwach waszych zadna szkoda czyniona nie była, staranie czy-
nione będzie. Iesliby tez od was temu dosyc się nie stało, tedy woyska
nasze cesarskie y Kantymier basza y insi wszyscy graniczni ludzie
Szahin Giereia, gdziebykolwiek był y gdziebykolwiek się obrocil, goniąc,
cobykolwiek wam szkody uczynili, nas nie winuycie a przyiazni na-
szey dla lada kogo nie porzucaycie. Tac była wola cesarska nasza te
rzeczy wam wiadome uczynic, dla czego y list nasz cesarski napisaw-
szy posylamy, abyscie przerwczonoego niespokoynika poymawszy, do
wrot wysokich naszych odesłali, upominamy, czem dawną przyiazn
odnowicie y przymierze postanowione mocno utwierdzicie. Pisan we
srodku miesiaca zylkade nazwanego w roku od Mechmeda 1037, zatym
pokoy bozy nad dobrze czyniącyimi. (Anno a nativitate Christi 1635).
W okręgu konstantynopolskim.

Бібл. Чорторійських рук. 611 с. 445—451. З боку заголовок:
List od Sultan Murada do krola Iego Mosci Szachin Gieraya oddany
12 7hris. anni 1635 w Warszawie.

208.

З королівської інструкції на предеській соймик; козаки підпр-
ють Шагни Герая; небезпека від Туреччини. — 20 падолиста 1628 р.

...Oko W. Mciom miec potrzeba na vkrainne niebespieczenstwa,
ktorych od Turkow y Tatarow, iesli kiedy, tedy teraz obawiac szie
rzeczypospolitey przychodzi. Za wesciem howiem przeslego lata koza-
kows na pomoc Sahn Giereiowi do Krimu, gdzie szkody wielkie Tur-
kom y Tatarom lubo nie besz kłesky swey poczynieli, za wyparciem
ych potym silą turecką stamtąd y zrzuceniem z panstwa przeslego
chama y brata iego Sahn Giereia y vdaniem sie na Zaporozie do ko-
zakow byl zarazem I. K. Msc przez causza y listem od cesarza tu-

reçkiego a polym przez posła od nowo naszadzonego chana o wydanie Sahn Giereia żądany z wypowiedzeniem niemal przymierza y s pogroskami takimi, s ktorych trudno sie czego dobrego z stamąd spodziewac, lubo by sie im y Sahn Giereia, kiedy by to bylo w mocy I. K. M., wydało. Miał bowiem I. K. M. pewne z Constantinopola przestrogi y wiadomosci, ze temu swiezo na panstwo krimskie przywroconemu chanowi woiovac panstwa koronne tudziesz y szamsziadom nam poblisszym gotowac sie kazano, a to czescią za practikami xiążęcia sudermanskiego, czescią, ze pogodę na nas, ktorey nie radzy wpuszczaia, teraz maia, częścią aby szie szkody od sweywoli vkrainney pod Tehinia y od kozakow na morzu y w Krymie poczynioney zemscieli. Iakosz dawno by byli ten zły zamysł szwoy przeciwko Coronie wykonali, kiedyby szie na Sahn Giereia nie oglądali. Wwazywszy tedy W. M. tak iawne niebezpieczeństwa nie tylko od Turkow y Tatarow, ale tesz y od przyleglych samsiad y od samych kozakow, ktorzy insolescunt y ta ich z Sahn Giereiem societas nie moze bydz iedno suspecta et periculosa, pilnie W. M. o opatrzeniu przeciwko nim in omnes casus rzeczypospolitey obmyslawanie przedsiwezmiccie, nie tylko placą woysku vkrainnemu, ktore mu szie tesz winne, ale y supplementa nowe do niego obmyслиwszy.

Бібл. Чорторійских рук. ч. 370 стор. 209—217.

209.

Zвістки z Ukraini; Махмет і Шагин Герат йдуть з своїм військом і з 6000 козаків на Крим; за поміч обіцяли козакам по 10 зол. кожухи та пагайське царство в панованне. — 8 грудня 1628 р.

Z Ukrainy 8 decembris 1628.

Cham przeszły Mechmet Kierei, zgromadziwszy potężne y ogniste woisko, tak z kozakow, ktorych pewnie rachuią samego commonnica 6000, iako y Tatarow, ktorych przeszło 8000, do tego murzow samych przednich 30, przeprawili się z iezdą przez Dniepr¹⁾ ponizej Zaporoliow, a Szangierei z piechotą morzem szedł. U Aslan grodn maia się z sobą obedwa znisc y tam panstwa straconego za szczęściem Iego Kr. Mosci dochodzie. Kantymir murza we 3000 Tatarow w polach. Chiam z Dewlet Giereiem sultanem w Bachei Zaraiu dotąd byli, gdzie pewnie twierdzą czysz Tatarowie, ze za wesciem obodwu tych snadnie panstwo mogą odebrac, gdysz teraznieiszy cham niewielką ma u nich milosc.

¹⁾ в рук. Днієтр.

Condicie kozakom od Tatar.

1. Kazdemu z nich na szable po dziesięciu czerwonych złotych **Kozuch.**

2. Nahańskie panstwo in possessionem onym zaraz chcą dac.

3. Ięgo Krolewskiej Mosci y wszystkiei rzeczypospolitey obiecują **tatecznie** wiary dotrzymywac y przeciw kazdemu nieprzyjacielowi bez **wszelakich** podarunkow, gdzie tylko będzie potrzeba, isc.

Kozakow na morze kilkanascie czolnow chodzilo, ktorzy Kieslow y **dw**a okręty złupiwszy, rzeczy z nich powywierawszy, wolno ich pu **scili**, bo się okupowali, sami na Zaporohy powrocili.

Uslyszemy wkrotce, iaki eventus owych tam będzie, ktorzy aby im **padl** ad mentem, vnanimiter zyczemy.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 361 с. 355—6.

210.

Королівський секретар до киявського біскупа — про турецькі справи; на море пішло 800 козаків; треба післати против них комісію. — Б. м., 28 мая 1629 р.

Odiechal ten komornik, nie wziawszy listu mego do Waszey Mosci mego milosciwego pana, odszelam go iednak, a przytym y to donosze do wiadomosci Waszey Mosci, ze dnia wczoraiszego przybiezal do nasz z Constantinopola pan Othwinowski, czausa w Osiecku zostawiwszy. Potwierdzil tego wszystkiego, co Ięgo Mosc pan Hetman do nas piszal, że y pan beglerbeg uromelski ma woisko na nasz nie-male sposobione y czar tatarski oczekiwa dalszego roskazania cesarza tureckiego. Wezer to kazal powiedziecz Krolowi Ięgo Mosci, ze on przymierza zatrzymiwac chce y te woiska nie szam nagotowanie przeciwko Polakom, ale zeby kozakow szukali y ich swawolą poskromieli, co mają uczynicz, iezli się najmniejsza szkoda od kozakow stanie; niewiele ucziechi s ty declaratjej, gdis obawiacz sie, aby iako nasz pod Krakowym Niemczow w skrzyniach szukali, by y oni w zamkach ich szukacz nie chcieli, iakosz wspominal to przed panem Otwinowskim bassa, ze osadzicz chce stras nad Dnieprem, która zabroni przechodow kozackich. Nie wiemi, co w samim liscie tureckim bendzie, to iednak pan Othwinowski za pewną twierdzi, iesli skodi iakie poczynią kozaci, Turkow się pewnie około zamkow ukrainnich spodzie-wac, a tym więczy, ze iusz kozakow 800 belo na morzu, ktorzy bez pochibi nie znidą stamthąd senza bottino. Radzy Ięgo Mosc pan Hetman, aby się Otwinowskiego zaraz odprawielo z oznaimieniem, ze Krol Ięgo Mosc tei swoiwoli ze wszech miar zabiega, y ze to pewnym

panom senatorom poruczel, aby zachawszy na Ukrainę poskromiwali to swowolenstwo; radzy y to, aby sie y tych listami napomniało, co sąm commissarzami naznaczeni, aby nieodwlocznie s potęgą iako największą bydz moze na Ukraine sie stawili; zeby wzdąm przy potędze do iakich tractatow z Turki, iesliby następowali; przystąpić się mogło. List P. Hetmanow, który do mnie pisał, poszelam do przeczytania Waszey Mosci memu miłosciwemu panu, więcz y do ukazania, iesliby kto, o co nietrudno, rozumiał, ze to niepewne wiesci. To mi tesz powiedzial pan Othwinowski, ze posła moskiewskiego w Constantinopolu odiechał, który pilnie solicituie o ratunek y zagrzewa przeczywko nam multis pollicitationibus. Nie miał ieszcze zadnego resposu, obawiac sie iednak by to ku Dnieprowy pomikanie ex isto fonte nie pochodzielo, owo zgola iestesmy in summo discrimine, iesli P. Bog nam tempestatem gdzie indzie nie obroczy. To nam na wielgi pomoczy, ze wezer, iako pan Othwinowski powiedzial, ukazuie sie nam bydz chętnym, wienc y na te woynę nie naciera, obawiając sie iakiego przeczywnego eventum, któryby nieprzyiaciele iego in caput ipsius obroczytz mogli. Alie iako sie s ty miari strzeze sie periculum, tak zas y s tei, aby na inuidiam nie był podany, ze za rządu iego państwa tureckie od lichęgo nieprzyiaciela szkody ponoszą, a zadne sie resentimento nie czyni, y kwoli temu, kazał pilnie solicitowac, aby kozacy skod nie czynieli, gdis niezaby mu tilko armis windicowac takowe iniurias. S kozakow tedy, albo securitas nasza manet, albo summum periculum; co w liscie bendzie, oznaimicz nie zaniecham Waszey Mosci memu miłosciwemu panu. 28 mai 1629 anno.

Бібл. Чорторіпських рук. ч. 361 с. 103—4. Заголовок: Copia cedula do Ięgo Mosci X. Biskupa cujawskiego od Ięgo Mosci X. Sekretarza.

211.

Лист білоцерківського підстарости; козаки, котрі підпирали Шагин-Герая побиті під Перекопом; погябло до 5000 козаків. — Біла Церква, 10 червня 1629 р.

Dzis o południu to iest 10 iunii przyniesiono mi wiadomosc z Zaporozza o pogromie woyska kozackiego. Dwie niedzieli będą we wtorek iak było woysko poszło prosto pod Perekop zaporoskie y tam ze trzy mile od Perekopu v straznych mogil potężnym woyskiem Krymcy staneli. Woyska zaporozkiego było dwadziescia y trzy tysiące; dla niezgody obrali miedzy sobą dwoch hetmanow, obudwu nieumiętych, ieden Taras a drugi Czernita, sprawili woysko w dziesiec pułkow przed swem taborem. Wypadło dwanascie set Szahangiereiowych

Tatar na harc, między ktoremi było wiele y celniejszych kozakow. Krymcy wytrzymali iem, odwiedli ich od taboru, potym poteznie z szablami skoczyli y wsparli w niwecz kozaki ku taboru, dopiero piechota z taboru poczela razic z strzelby tak swoich iako y tamtych, ze sie y ci kozacy poprawiać musieli y Krymcy też daley nie nacierali, bo iusz wieczor przeszkodził. Zginelo w tym razie tysiąc czlowieka kozakow. Na zaiutrz barzo rano ruszyli się kozacy bliżey ku Perekopu na te mieysca gdzie pierwey Krymscy stali, znowu woysko sprawili, Krymcy także we trzy pulki, galga na czoło, który nie barzo nacierał. Kantomir z boku podemknąwszy blisko potężną armatę, zamieształ woyska kozackie gęstą strzelbą y skoczył wielką potęgą y tak potopiem w rozerwany tabor wpadł. Kozacy wstępować poczeli y tak cztery dni obronną ręką wwoząc ostatek taboru wchodzili aż do samego Dniepru, dopiero Krymcy nazad powrocili. Nazaiutrz chodzili taborem po działo swe, które byli wchodząc porzucili. Chana z wielkiego zapalu swego rozsiekali, Szahangiery w kilkuset Nahaycow vszedł, ieszcze nie wiem dokąd. Zostało było ieszcze ze sto Tatar Szahangierya omawiając się, że nie z umysłu chana zabili, puscili ich a offiarowali się y drugi raz y trzeci raz szczescia probowac, gdyby się do nich wrocil. Dopiero się teraz za porqhani rachuią, wiele woyska nie dostaie, ale twierdzą, że ich pięć tysięcy zginęło y dla bezwodzia wiele pomarło. Z Białey Cerkwie, iako twierdzą, zapewne pod sto czlowieka, dobrych mężow zginelo. Barzo wielka po naszey Ukrainie trwoga nastąpiła. twierdząc że pewne, że te woyska krymskie prędko będą chciały nas nawiedzić. Oddaie etc. W Białocerkwi 10 iunii 1629.

Бібл. Чорторійских рук. ч. 375 стор. 1157—8. Заголовок: О подстаросциго бiałоцеркiewского.

212.

Жигмонт III до козаків; боярин Остриянин, котрий возив в Диках Піль салітру шл. Обалковскому, втік до козаків; король приказує його видати. — Варшава, 9 лютого 1630 р.

Zygmunt etc. starszemu, atamanom, setnikom, asawulom y innym wszystkim molodcom zaporoskim wielce nam milym łaskę naszą krolewską. Nam mili. Przedłożył nam urodzony Bartłomiy Obalkowski, sluga y administrator nasz saletrz tamecznych, isz niiki Ostrzanin boiarzyn, który kilka lat jemu służył y saletry z Dzikich Pol sprowadzał, poczyniwszy szkody niemałe saletrnikom, do was uciekł y ztamtąd tychże saletrników znowu nalezdza y rozne excesy czyni. Przeto roz-

kazujemy wam y koniecznie to miec chcemy, abyscie pomienionego Ostrzanina, iako zbiega y swowolnika między sobą nie cierpieli, ale go, za upomnieniem się urodzonego Obalkowskiego, iemu zaraz wydali, inaczey nie czyniąc dla laski naszej. Dan w Warszawie, dnia 9 februarii 1630.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 359 стор. 439. Заголовок: До wojska zaporożskiego.

218.

Жигмонд III до козаків; збороняє їм походом на Чорне море. — Варшава 5 марта 1630 р.

Uniwersał do kozakow zaporoskich.

Wszem wobecz y kazdemu z osobna, a mianowicie starszemu, setnikom, atamanom, asawulom y innym wszystkim molodcom zaporoskim laskę naszą krolewską. Doszło to do wiadomosci naszej, isz się na Morze Czarne dla zdobyczy w panstwach cesarza tureckiego wybieracie, y w one wpasc y plądrowac zamyslawacie, czymbyscie pokoy między naszymi y cesarza tureckiego panstwy zawarły, y przeciwko commissiey naszej, która się z wami odprawostąpieli. Przeto surowo wam rozkazujemy, abyscie zamysłów swoich zamiechali, na morze nie wypadali, ani zadnych occasiy do rozzerwania przymierza z cesarzem tureckim nie dawali, ale sie skromnie, wedle opisanja commissarzow naszych, zachowali, nigdzie zadnych niajazdow nie czyniac, gdyszby nam przeciwko takim przyszło wojsko nasze ruszyc y swawolę ich tak, iako przedtym, poskromic. Inaczey tedy nie uczynicie dla laski naszej y uchodząc dalszego przeciwko wam surowego postępku. Ktory uniwersał nasz chcemy, aby po grodach woiewodztwa kijowskiego y na inszych mieyscach był obwołany y do wiadomosci wszystkich kozakow zaporoskich podany. Dan w Warszawie d. 5 martii 1630.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 359 с. 439—40.

214.

Муртез баша до Станіслава Конєцпольского; жадає карн на козаків, бо в противнім разі буде примушений сам їх карати. — Б. м., в. 10 чероня 1630 р.

(Po zalotach). Zaczemu przyjacielowi naszemu Stanisławowi Koniecpolskiemu, hetmanowi naywyzszemu po wszelkiey przyjazni i miłości oslarowaniu od Pana Boga wszechmogącego przy wszelkim do-

brym zdrowiu zyczymy. Przyjacielu moy zacny chrzescianinie, tymi czasy wiedzã dobrze o szczeru (sic) przyjacielu naszym cesarzu rzymskim, wy tez przyjaciel nasz wiecie, ze ia węgierskich granic pilnując, hetmanem wielkim będąc, między cesarzem Iego Moscią chrzescianskim będące przymierze z przyczyny niektórych łotrow iuz zepsowane naprawilem, zaczym ubogich poddanych od niemalego czasu w pokoju będących za zepsowaniem y naruszeniem przymierza iako wiele zlego potkac miało, pewna iest. Ia przyjaciel wasz z niemalym woyskiem poszedłszy, a obaczywszy, ze obu stronni poddani w niwecz mieli bydz obroceni i podeptani, aby w pokoju i y cale zostawali, między dwoch cesarzow się wlozywszy, znowu przymierze zwiãzawszy, obu stronnych tych, którzy złe robiąc, pokoy rozrywali, pokarawszy, iakom uczciwosc przymierzu i pokoiowi uczynił i wam przyjacielowi naszemu i wszystkim wielkim ludziom w tamtych kraiach będącym, wiadomo iest. Gdy się tak stalo, teraz nayiasniejszy cesarz pan moy tego przyziaciela waszego na oczakowską Ukrainę i na płoszczanie Morza Czarnego, aby tam będących swywolnych łotrow od szkod czynienia wedle potrzeby zniozłszy, uprzãtnął, z porzãdnym woyskiem wyprawil. Gdym się iusz z granic węgierskich ruszał, mało przedtym od nayiasniejszego cesarza pana mego w poselstwie posłany wrot wysokich cesarskich dworzanin Hussein aga, ktory do mnie przyiechawszy, ze krol polski i wy przyjaciel nasz gwoli pokoiowi ubogich ludzi z nayiasniejszym cesarzem panem moim przymierza i pokoiu pragniecie, powiedzial, i ze zaraz z poddanstwa waszego się wybiiającym a w panstwach y we wlościach nad Czarnym Morzem będącym nayiasniejszego cesarza pana mego przykrosci i szkody czyniącym łotrom kozackim tak od krola Iego Mosci iako i od was przyziaciela naszego zakaz uczyniony byl. A iz oni nie będąc posłusznymi, przecię na Czarne Morze isc zamyślali, i zescie wy przyjaciel nasz dla pokarania ich z woyskiem na nich poszli i z nimi się bili, oznaymil.

Iezli wy tez z tamtey strony takim sposobem kozaki pokarawszy zniesiecie i uprzãtniecie a na Morze Czarne czolnow ich nie puscicie, ia tez przyjaciel wasz, com obiecal, ziszczę i Tatarow zatrzymawszy i zniozłszy, ktorzyby posłuszni i uspokoieni bydz nie chcieli, pokarzę, takze wy tez przyjaciel nasz z tamtey waszey strony czynic macie, iezli przymierza i pokoiu pragniecie. Ia przyjaciel wasz nayiasniejszego cesarza pana mego namiestnikiem własnym, wezyrem i hetmanem iestem i iakokolwiek tu usłuzyc. będzie potrzeba, za pomocã bozã y za dni szczesliwych cesarza pana, mnie przyziaciela waszego będzie to przymierzu tez i postanowieniu uczciwosc czynic, z naszey strony niechybna iest. A iz slyszemy iakoby kozakom tym, ktorzy się z waszey

władzy wylamują, z pewnych mieysc pomocy dodawano, u mnie przyiaciela waszego, chwala Bogu iest woyska dostatek; iezeli, przyiazni zycząc, zowąd woyska potrzebować będziecie, z marszałkiem naszym posle się, aby tym sposobem tym lotrom karanie się stało i aby między dwiema monarchiami będące przymierze w mocności zostaiąc, za tym też ubodzy poddani w pokoju zostawali. Wszakże, przyiacielu moy, ci lotrowie z posłuszeństwa się krolowi Iego Mosci wybiłią i z wami przyiacielem moim bitwę zwodzą; obawiac się, iezli oni wygraią, toć by i na morza wypadłszy w panstwach cesarza pana mego szkody czynili, co gdyby było, ja przyiaciel wasz z taką gotowoscią wszelką poszedłszy, stoiąc patrzac na to nie zniosłbym; zaczym coby czas i rzecz ukazala z iedney strony mnie by też czynic przyszło a między tym ubodzy poddani miesieliby bydz popsowani i podeptani. Ale tak się porozumiewszy, kiedy hysmy to lotrostwo gwoli obustronnemu pokoiowi zniesli i lotrostwo by się pochamowało i poddani ubodzy w pokoju zostaiąc, za oboch monarchow i za tych, coby tego przyczyną byli, Boga zeby zawsze modlili, pewna iest.

Pisan na schodzie miesiaca siewał nazwanego roku 1039.

Библи. Чорторійских рук ч. 611 с. 459—461. Заголовок: Други лист од Муртера баззе по приjsciu зтад Hussein agi.

215.

Услівя мира предложени козакам; мають видати Тараса, покарати тх що ходять на море, прийняти старшого від короля, жити в згоді з козаками вірними королеви, вернути річч корсунським жовнірам, видати невольників, розпустити до дому нерестрових. — Б. м., (8 червня 1630 р.).

Sposob ublagania gniewu Iego Kr. Mci za przestępstwo woyska zaporowskiego.

Acz przeciwko woli Iego Krolewskiey Mosci, przeciwko wirazoni commiszey kurakowskiey, starszego sobie od Iego Kr. Mci podanego nie tylko nie przięli za starszego, ale onego okrutnie, tyransko zamordowali, isz na morze, łamiąc pacta y pokoy postanowiony z cesarzem tureckim, chodzili y z woyskiem na chorągwie Krola Iego Mosci na odpoczynkach będące, następowali; isz niewinnych ludzi z domow, od gospodarzow ich y robot, praetextem łamania wiary, w który się nikomu krzywda nie dzieie, tak wiele z uciążeniem tych tu kraioy zbawiali y dotąd wielkiego krwi rozlania przyczyną beli, słuszna, by surowosci Iego Krolewskiey Mosci y rzeczypospolitey nad takimi wszystkimi zazyc na przykład potomnym czasom, iako maią poddani, wołą

krolow panow swoich czynic. Ale isz się iusz tak wiele krwie rozlało y tak siła dobrych iunaków, ktorzy zarabiali na dobrą sławę Iego Krolewskiej Mosci y woyska zaporowskiego, pomarło, nie zycząc, aby ich wiecey miało umierac y tak obficie miała się krew chizescianska lac, rozumiejąc, ze Iego Krolewska Mosc tym iusz pokaraniem za przyczyną moją ubłagany będzie, gotowem im imieniem Iego Krolewskiej Mosci, ktoremu to zlecic raczył, tę winę odpuscic takimi jednak conditiami:

Naprzod, aby Tarasza, który tego wszyskiego huntu przyczyną był y na ktorego są pewne dowody, ize przeciw rzeczypospolitey zdradliwe miał swe zamisły, o czym woysko zaporowskie nie wiedziało, wydali, ktorego do woli y rozkazania Iego Krolewskiej Mosci zatrzyma się.

Aby postanowionej na Kurakowie commisziey we wszyskiem się dosyc stało y zawsze się przestrzegalo, aby w namnicyszym punkcie naruszona nie bywała.

Tych, ktorzy teraz na morze poszli, zwracając się, aby surowie karano y principalow Iego Krolewskiej Mosci wydano y czolny wszyskie popalono.

Aby podług commisziey starszego, który im będzie z ramienia Iego Krolewskiej Mosci podany, za starszego swęgo przyjęli y onemu wszelakie posluszenstwo podług powinności swey oddawali.

Tych, ktorzy wiary y cnoty swey, przy woysku Iego Kr. Mosci stojąc, dotrzymają y dla ktorzych cnoty nie gubi się imienia woyska zaporowskiego, nie odeymie się praw y wolności od krolow panow naszych woysku zaporowskiemu nadanych, aby poszanowaniu y na starszą bracią swoją mając, iako y przedtym w zgodzie y miłości z nimi zyli. Cisz w krzywdach swoich, ktore dlatego ponieśli, ze cnoty swoiey y wiary Iego Krolewskiej Mosci dotrzymali, aby beli ucontentowani. Zolnierzom, co na stanowisku w Korszuniu pobrano, zeby wszystko powracano.

Więzniow, ktorzych niesłusznie trzymają, także y działko, ktore poymali, aby zaraz wrocili.

Tych, ktorzy nie beli w rejestrze służby Iego Krolewskiej Mosci, do domow swoich rospuscili.

Co im tesz obiecnie, ze ktorzy na Zaporozu będąc, za nieposluszenstwo z rejestru są wypisani, będą znowu między zolnierze Iego Krolewskiej Mosci przyjęci, byle tym conditiom uczyniwszy dosyc, w powinnyim posluszenstwie trwac chcieli.

Бібіл. Чорторіцьких рук. ч. 362 с. 121—2.

216.

Анти Конашевч старшиї з військом запорозьким до Станіслава Конецпольского; відповідь на лист гетьмана. Козаки виїшли з Запорожа з причини ріжних кривд, котрі їм діють ся. До походів на море захоочував їх Грицько Чорний і инша старшина. Тараса не можуть віддати королеві, але коли він винуватий покарають його самі; так само каратимуть тих, що ходять на море. Порядок між собою переведуть без кор. комісії, самі вибратимуть старшого. Кривд кор. жовнірам не можуть надгородити, бо жовніри кривдили їх ще більше. Шляхтичів-невільників і захоплену гармату обовязують ся віддати. — Б. д. (червень 1630 р.).

Respons na pisanie Iasnie Wielmoznego Iego Mci Pana Woiewody Sandomierskiego, Hetmana Koronnego, do nas przislany przez Iego Mci Pana Chmieleckiego y Iego Mci Pana Zgorickiego.

Pisac Iego Mosc do nas. raczy iusz nie po ieden kroc o smierci nieboszyka Hryczka Czarnego, ktory, iakoby nam miał byc podany od Iego Krolewskicy Mosci za starszego; o czym, iakosmy pierwey do Iego Mosci pisali y na pismie podali, ze własnie tego przyczyna była y nie dla czego innegosmy z Zaporozza wyszli, telko z tych przyczyn, ktore nas dolegały, ktore dolegliwosci swoje przez Iego Mosci pana Hannibala y przez Iego Mosci pana Baybuzę podalismy na pismie. Strony tegoz morza y naruszenia przymierza cesarza tureckiego, owze nieboszyk Hryczko był początkiem, do tego y niektorzi starszy, ktorzi znani natenczas byli, są teraz przy Iego Mosci P. Hetmanie koronnym, mianowicie Kaczkowsky y Bordziak, ci aszawulami beli, Kapusta pulkownikiem bel.

Strony rozeslania universalow y gromadzenia się pod praetextem iakoby łamania wiary, w prawdzie isz to było, zesmy uniwersaly rozeslali, za daniem sobie wiadomosci od niaktorych duchownych y szwieckich, isz nie tylko w okolicznych miastach słyszeli, ale y tu u nas na Ukrainie, mianowicie nad sobą mieli w Kiiowie przeszlego roku cerkwie, po odprawowaniu służby bozey zabronione były y cerkiew bracka okrwawiona była przez Ich Mosci panow żołnierzow, ktorzy w Kiiowie lezeli, zaczym się y to zgromadzenie stalo.

Strony wydania Tarasza, acz nie iest on ieden winien ale woyско wszystko, iednak iszby się вина własnie wszystka została, wydac go trudno mamy, ale sami między sobą skarac go powinniśmy, iednak pod takim sposobem, abysmy tesz z miłosciwey łaski Iego Mosci Pana Hetmana Koronnego naszego miłosciwego pana y z innych swoich, mianowicie z Bordziaka, Wolka y Borotka sprawiedliwosc otrzymali.

y ci także aby karani beli, gdysz ten ogień nie przez kogo innego iest zapalony, iedno przez nie.

O kurakowskiej commisziey musim to przyznac, zesmy przysięgali na nię, cosmy uczynic musieli, widząc wielką nawalnosc na siebie. Woysko nie w iednym miejscu belo, niektorzi na morzu, inszy, na Donu y po rzeczkach, iakie y zapisy natenczas bely, tymze tak rocznym podobne, dlatego się...¹⁾ przestąpić musiało. Teraz unizenie prosimy, abysmy sami między sobą porządek znaleźli bez Ich Mosciow Panow Commisarzow, będziem znac...²⁾ będzie nam podobny, ten będzie towarziszem naszym, a który się nie przida, ten od nas odlaczony będzie.

Swowolnych, którzy są od nas zostawieni na Zaporozu, iesliby to było, ize na morze poszli, to mimo srogi zakaz nasz uczynili, takich, iako zdraicow, surowie karac obiecuiemy.

Starszego naszego, który ma byc u nas, tedy ktorego sobie za zgodą wszystkich ulubiem, unizenie prosimy, abysmy to mieli z miłościwey laski Iego Mosci Pana Hetmana koronnego, naszego miłościwego Pana, iako u nas dawno belo, isz niekoronowani bywali, aby teraz także; iednak za kazdego obraniem powinni będziem dawac znac Iego Mosci Panu Hetmanowi koronnemu. Towariszow swoich, gdy przistąpi miłościwa laska Iego Mosci Pana Hetmana koronnego naszego miłościwego pana, doydzie zgoda, za towarziszow swoich bez zadney nagany prziiąc obiecuiemy, iakobysmy chleb sol iadali y zawsze w dobrej zgodzie bywali y teraz będziem pod wiarą.

O szkody, które się stały Ich Mosciom panom żołnierzom, aby nadgrozione bely, tych sam Pan Bog wie, kto ie nadgradzac będzie, gdysz y naszych niktorych szkod daleko więcey, które się działy y dzieją, na miłościwe baczenie puszczaamy.

Iego Mosci pana Trzecieckiego, Iego Mosci pana Czarneckiego y z towarzistwem, gdy doydzie, da Pan Bog, zgoda, puscic obiecuiemy y armatę mnieiszą, którąmy uchwycili w szancach.

Co wszystko na miłościwe baczenie Waszey Mosci naszego miłościwego pana puszczaamy, unizenie y pokornie prosząc, abys Wasza Mosc naszym miłościwem panem nam się stawic, a nas slug swoich przy dawnych wolnosciach zachowac raczył.

W. Mci naszego Mciwego Pana unizeni słudzy, Anton Konaszewicz starszy z woyskiem Iego Kr. Mci Zaporowskim.

Бібл. Чорторійских рук ч. 362 стор. 113—115. Сей лист, се відповідь на письмо Ковецького ч. 215.

¹⁾ Тут лише місце на одно слово.

²⁾ Чисте місце.

217.

Кн. Впшневцький, кременецький староста до неназваної особи; послав лист шл. Ратовського про кінець війни з козаками. — Б. м. і д. (червень 1630 р.).

Dnia wczorajszego, godzinę przed wieczorem, prziniesiono mi iusz ostatnią rozprawę Iego Mosci Pana Hetmana z kozakami, którą, lubo to nie według intenty Iego Mosci Pana Hetmana stało się, jednak, ze jest ex re reipublicae, słusznie mamy Panu Bogu dziękować, że z jednej strony zbawic nas raczył wielkiego niebezpieczeństwa; posyłał kartkę, ale dostatecznej wiadomości Wmci memu Mciwemu Panu o zawarciu tej zgody Pan Iablonski rozumiem, że nie omieszka odesłać.

Wiadomość od pana Rатовskiego o zawarciu pokoju Iego Mci Pana Hetmana z kozakami zaporoskimi.

Przeprosiwszy Iego Mci Pana Hetmana, przysięgli, iako więcey buntow zadnych przeciwko Iego Krolewskiej Mosci y Iego Mosci Panu Hetmanowi wczyniac nie będą, chcąc bydz w posłuszeństwie y gotowy będą, gdziekolwiek bendzie rozkazanie Iego Krolewskiej Mosci lubo Iego Mosci Pana Hetmana, stawic się na każdą posługę, a ma ich zostac osm tysięcy, to jest dwa tysiąca na Zaporozu zostaną. Mają zaniec dwanasie z tych co przysięgli, a 12 rejestrowych y tak mają się umawiac y obierac hetmana, a namowiwszy się pan, mają z tym się do Iego Mei Pana Hetmana, aby go confirmował; skoro się to stanie, zaraz się tesz do domów swych roziają.

Бібл. Чорторвіських рук. ч. 362 стор. 111. Заголовок: Copia listu Xcia Wisniowieckiego starosty krzemienieckiego. — Лист писаний в найближці дні по заключенню мира з козаками 8 червня 1630 р. (Куліш, Матеріалы I с. 308 sq.).

218.

Анонішний лист про угоду з козаками; козаки не робитимуть повстань, при виборі гетьмана треба згоди всього війська, реєстр буде збільшений на 8000. — 20 червня 1630 р.

Die 20 iunii 1630 w Warszawie.

Strony rozprawy z kozakami zadnych nie mamy ieszcze particularia, to jednak oznaimil tu nam Xiązę Wisniowiecki, ze stanęła z nimi ugoda w ten sposob: Hetman y starszyna wszystka kozacka swym y woiskk wszystkiego imieniem przysiądz mają, iako zadnych buntow y sediciey przeciwko zwierzchnosci napotym czyjac nie będą,

ale w posłuszeństwie trwać y imperata exequi mają. 2 do Hethmana swego sine universae plebis consensu obierać nie mają. 3. to Do szesci tysięcy, którzy dotąd w służbie rzeczypośpolitey byli, ma ich bydź przyczyniono ieszcze dwa tysiące kozaków.

Бібл. Чорторійских рук. ч. 361 стор. 477.

219.

З листу султана до Жигмонта III; султан домагає ся рішучо покарання козаків, що нападають турецькі і татарські землі. — Константинополь, в. 20 серпня 1630 р.

..W dotrzymaniu stateczney przyiazni, iako tez i uszanowaniu sąsiedzkiej miłości po Waszey Krolewskiej Mosci naymniey nie wątpięmy, a zwłaszcza, zoscie nam temi czasy szczerość umysłu swego wyprawieniem do nas pomienionego posła¹⁾ waszego dla potwierdzenia pakt zobopólnych i ponowienia onych oświadczyli, które zaraz po Wielkim Alexandrze, wszystkiemu prawie światu absolute rozkazującym monarsze, skoro ieno zakwitnęła najyasnieysza nasza porta ottomanska między nami społeczne postanowienie nie tylko przysięgą zobopólną warowane były, ale tez przez posłów coraz az do terazniejszego czasu dla lepszej wiary i ufności przysięgą utwierdzone i ponowione bywały. Przeciwno którym z naszey strony nigdy się w naymnieyszy az po dzisdzien rzeczy nie wykraczało i owszem tak po ziemi iako i po morzu nasi serdarowie i kapitanowie z pilnością przestrzegali, iakoby się zadnym sposobem w państwach waszych naymnieyszey szkody nigdy nie stało. Oprócz tego, że na pokaranie kozackiego swywoleństwa i dla obmierzenia onym czynienia tak wielkich szkod w państwach naszych, ileśny ieno serdarow ziemią albo morzem kapitanow naszych wyprawowali, tedyscie nas zawsze poskromieniem swywoleństwa tego z swey strony w listach swych ubezpieczali. Ale to swawolenstwo z czólnami swymi obejść się nie mogło (przez wszystkie czas az po dzis dzien) bez uszkodzenia państw naszych okolicznie po brzegach czarnomorskich i posel sam nasz doznał tego dobrze. Co z strony Tatarow wiadomo to wam dobrze, iakim sposobem nieposkromione swawolenstwo kozackie raz na krymskiego państwa włóści uderzywszy, nie tylko nieznosne szkody morderstwa i łupiestwa czynili, ale tez i wstępnyim bołem z woyski tatarskimi bic się wazyli, drugi raz okolicznie oczakowskie włóści iako i prawie wszystkie brzegi czarnomorskie nie tylko srodze polupili i zniszczyli, ale tez i wsie

¹⁾ Алек. Пясечинського.

i miasteczka wszystkie przyległe ogniem w popioł prawie do szczeru obrocili. Przeto z naszej strony Dżian beg Gieray wielki han tatarski nieraz rozdrażniony, (ktorego niechaj Pan Bog moznosci pomnaza), według potrzeby opatrzenia nieprzyjacielskich przechodow sposobem nieiaką kupę wojska tatarskiego naznaczywszy, nad onemi się zawsze zemscie pragnął. Ale nad wszystko poczawszy od ekspedycyi chocińskiej az do tego czasu nad stateczne postanowione między nami przymerze, nadto, że przez kilka lat Tatarowie od najazdow państw waszych wstrzeźliwi najmniejszej szkody w ziemi waszej nie czynili, tak to swawolenstwo kozackie z czolnami i hetmanami, iako i insze swawolne kupy od Oczakowa na Czarne morze wpadac i wstawiczne nieznosne szkody okoliczne czynic, najmniey nie przestawali. Przeto iezli podług starozytnych pakt stateczney przyiazni szczerze sobie i zobopolnie dotrzymac nie zechicem, coż stąd za pozytek oboiey stronie urosnie...?

Na początku mucherrem miesiąca nazwanego roku po zeysciu proroka naszego 1040 na stolię monarchii naszej w Konstantynopolu.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 611 стор. 471—6. З боку заголовка: List od cesarza tureckiego krolowi Iego Mosci przez Hussein agę dworzana Iego wespol z I. P. Piaseczynskim, starostą ulanowskim 1-ma februarii przyniesiony, przez mnie Prandotę Dzierzka przelomaczony w roku 1631.

220.

Возпр Муртез баша до Якуба Задзіка, кор. секретаря; домагає ся успокоєння козаків й зате прирікає вигнати Татар з їх осель. — В. м., вересень-жовтень 1630 р.

...Przyjacielu mój! Od niemalego czasu zobopolney i między tymi państw będący przyiazni do zepsowania przyczynę dający są niektorzy lotrowie; zaczym, iakie wiele, ubogich ludzi w niwecz się obraca baczyć trzeba. A tak nayiasniejszy, naymozniejszy cesarz, aby ta przyiazn i miłosc wcale zostac się mogła, mnie przyiaciela waszego na tę Ukrainę posłał był, aby z obu stron tych lotrow, co to przyiazn rozrywają, uprzatnac się mogło i dawna miłosc aby się naprawic mogła. Dla czego w onych ukrajinnych krajach z będącym Krolu Iego Mosci namiestnikiem panem Stanisławem Koniecpolskim hetmanem, po wiele razy do niego w tym przyiazliwie pisząc, znosilem się. A iz temu zobopolnemu pokoiowi przeszkadzającymi z jedney strony są lotrostwo kozackie, a z drugiey iortmanowie tatarscy, tych laco się zatrzyma, ale kozacy, ktorych zatrzymanie iest trudniejsze, tych by z ich ostro-

wow ruszywszy, te ostrowy oboiey strony pomocą opatrzyć byłoby dobrze, bo by iuz więcej państw cesarskich to lotrostwo szkodzić żadnym sposobem nie mogło, a tym by błogosławiony pokoy i przy mierze zatrzymane bydz mogło. Bo dokąd i poki na tych ostrowach mieszkający kozacy zatrzymani nie będą, a mianowicie, poki zniesieni z tamtąd nie będą, zatrzymać się trudno bardzo dadzą. Z owey zas strony w państwach Krola Iego Mosci aby się iaka szkoda dzieć miała, i myśleć nie trzeba, bo to, co z owey strony jest do pokoju przeszkodą iortmanowie tatarscy i ich domy i dobytki, tych łacne zatrzymanie, ruszywszy ich i zegnawszy z tych mieysc do Kymu, a drugich rozegnawszy wszystkich, zład wygnac chcemy. A iezliby się ieszcze, kto źle robiący ukazał, takich poymawszy nieodwłocznie karac, iuz potym aby iortmanowie w tym krąiu mieszkać mieli i włosci Krola Iego Mosci zaczepiac wazyc się mieli, nie trzeba mowić. A co się tknie Kantymira a zas nayiasniejszy i naymoźniejszy cesarz sposobu nie naydzie, temu dwa sendziaki dawszy wszystkich do niego należących z domami i z dobytками przeprowadzić postanowił, a z tamtąd iezliby się co złego robic wazyli, naydzie się i na to sposób nieodwłoczny. Alec, przyiacielu moy, z owey strony nic przeciwnego stac się nie może i iezli wy zatrzymać pokoy dawny pragniecie, o ruszenie tych lotrow kozackich z ich ostrowow koniecznie starac się macie, bo poki kozackie ostrowy są, a imię czolnow kozackich słyszane będzie, ten pokoy trwały bydz nie może; z owey strony niema nic przeciwnego pokoiowi, z chanem krymskim, kiedy dawną przyiazn zachowacie, a on by co przeciwnego robił i tego cesarz otomanski rozkazaniem swoim uskromi. Słuszna tedy, aby oboiey strony przyiazn psuiący surowie karani byli, azeby tym mocniejsza przyiazn była z ostrowow kozakow ruszeniem umocnicie. Tak raczcie wiedzieć.

Pisan miesiąca sefera 1040 roku.

Бібл. Чорторійских рук. ч. 611 стор. 477—479. З боку заголовок: List od Murteza pasze, wezyra i sendara basze sylistryiskiego przez Ali sąę I. X. kanclerzowi Zadzikowi primis februarii przyniesionego, przez mnie Prandotę Dzierzka przelomaczony roku 1631.

221.

Гассан-баша, морський капутан до Станіслава Консцпольского про мвр і дружбу в Польщю; козаків треба приборкати. — Константинополь 6. л. (1630 р.).

W wierze Christusowey woisk chrzescianskich wodzu y z wiary tegoz Iezusa obrany Panie, a na wszystkich sprawach tamtych państw

Iego Krolewskiej Mosci, przyjaciela naszego, naywyzszy hetmanie y pilny rad senatorskich badaczu Stanislawie, wszystkie zprawy Waszey Mosci aby się ku myśli wiodły, z powinności zas przyjacielskiej zdrowia dobrego zycze. Z wolej wszechmocnego Boga, który jest naywyzszem zostawiony, pociwy, sławny, wielki, potezny, ziemskich krajow zwycięzca, niasniejszy cesarz Iego Mosc tego nowego roku, mnie przyjaciela Waszmosci dla pewnych spraw w te strony, mianowicie, aby swowolenstwa kozackie uskromic y z Iego Krolewską Moscią posłem naszym pokoy gruntowniejszy utwierdzic y wkorzenic, mnie obral y poslal z woyskiem szpahiyskiem y ianczarskiem y wielkimi szpahiami y z zahymami y inszemi niewolnikami dworu mego, więc y z woyskiem dziehyrskim, ze trzydziestą sandziakow, takze z woyskiem persywalskiem z capitaniami, regiszami, arapani więcey niz sto galer y turkat. Zapewne są wszystkie gotowe z roskazania niasniejszego cesarza Iego Mci pod Oczakow podiechac; ziemią zas, który był w Budzie basza wezyr, człowiek we wszystkich sprawach biegły y dostoiny. Pociwy brat moy Mortaza basza z woyskami bosnawskimi, rumelskimi y dobrudskimi, ze wszystkimi sandziakami, którzy są w takowych potrzebach doswiadczeni, y z Tatarami...¹⁾ osiadającemi głowa tych woysk y regimentarz, za pomocą bożą, mamy się z sobą ziechac pod Białogrodem, a wszystkie przyiazni sąsiedzkie z wami gruntowniey ponowic y wkorzenic, mamy te zamysły. Pan Bog miłością niech zdarzy, coby naylepiey bydz mogło. A tak moy miły przyjacielu wola ta moia, aby swowolnicy, którzy w tamtych stronach przez lat kilka dosic złych rzeczy popelnili, pokarani beli, a przyiazn y miłosc samsiedzka aby się krzewila y gruntowała, a zebys Waszmosc nie rozumiał, iz z inszemi zamysłami w te strony przyjezdzamy, zawczasu o tym daimy znac Waszey Mci, Iasnie Wielmożny przyjaciel nasz, Niasniejszemu Kr. Iego Mci Panu swemu y wszystkiey ziemi waszey dobrze zyczący y w pokoiu gruntownym kochający się, iakom tego doznał y ziwo wyrozumiał, iz zawsze w nablizu dobrego pokoiu obieras się, racz się uiąc tego, poniewasz takowe rzeczy zlecone bywaią tym, którzy są srodkiem ich do moderowania. Od pewnego czasu poslano było emissy cesarskie do Tatarow, aby panow waszych nie infestowali, co się stalo za roskazaniem pociwego, sławnego, niasniejszego Cesarza Iego Mci, dlatego, zebymy więcey poddanych waszych y ubogich ludzi nie niewolili, ani ziemie w niwecz nie obracali. Dziejąc się to, asz strony waszey, iakoscie byli obiecali y w pactach tegosz potwierdzili, iz kozacy nie mieli wpadac

¹⁾ Тут одно слово почтнее.

a Czarne morze, rzeczy skuteczney nie było. Snadz w tey mierze
nieli suppedimenta pewne z nieiakiey strony, tak w zywnosci, iako
w inszych potrzebach takim rzeczom służących, y dlatego co dzien
o większe zbrodnie robili. Pozwalając im tego, musi bydz, iz nie zyczy-
cie sobie, aby przymierze postanowione wcale trwało. Przodek Iego
Kr. Mci z pociwem sławnem y wielkiem cesarzem Iego Mcią y pacta
ego wzięwszy, przyiazn samsiedzką y braterstwo serdeczne y nad
inszych wszystkich dawniejsze, krom tego staranie kozakow wzięwszy
na się, zesłym y pociwem, (ktory na drodze Bozy iuz), soltanem
Achmetem, za dni Iego zyli dobrze, na co od was dany iest przywiley,
trzema językami napisany. A przecie y w tey obietnicy ospalescie cho-
dzili, a przes pewne swowolniki przyiazn y związek dawny nieco roz-
rywali; ta rzecz nie była dobra, którą wszyscy mądrzy nie skryto, ale
rownie obaczą. Wiemy dobrze, iz gdyby nie mieli kozaci potrzebnych
pomocy we wszystko od was, y iedna czayka na morzu by nie postala,
ani w ziemie by wtargneli pustoszyć. Cosz w tym czynic, co było,
było, co upłynelo, upłynelo; nam ode dnia dzisieyszego rzecz powinna
włozyc się w to, aby poddani obostronni statecznego pokoju zazywali
y przyiazn zeby się gruntowała. Dlatego iezeli te zamysły macie, abyscie
pokoy gruntowali y przyiazn przedluzali, trzeba z serca, a prawie
z dusze się w to włozyc, a według postanowienia w pactach y obiet-
nice kozakow zatrzymywac y zabranic im, zeby ani iedna czayka na
na Morze Czarne wchodziła, do wtargnienia ich zadney pomocy nie
dawac w pozwoleniu, ale postanowienie, dawne przymierze y pokoy
szanowac, albowiem w tey drodze, w ktorey noga wasza, (będąc cen-
sorami), wstąpiela, słowo nasze będzie mocno utwierdzone, gdyz posta-
nowanie, ktore uczyniem, y słowo, ktore wyrzeczem, nie bendzie omilne.
Anizeli o tem pocznem conferowac y przyedziem na mieysca kraioy
tamtých, iezeli nie bendziecie kozakow zatrzymywac, aby nie wpadali
na Morze Czarne, albo gdzie na brzeg morski uderzyli, niech nam nie
bendzie poczytano za winę. I owszem tak przystoi y należy rzeczy złe
pilnym staraniem usmierzyc. Gdy się y ia zbliże, za pomocą bożą, ku
tamtým kraiom, Wasza Mosc przyiaciel moy listem przyiaznem y czło-
wikiem takim, ktoryby umiał, słowo przyiąwszy na nie odpowiedziec,
abys mie W. M. nawiedzic raczył, zebyśmy z obu stron w gruntownym
pokoju pomowiwszy, tym stateczniey go umocnili. Ubodzi ludźie, w do-
brym pokoju zostawszy, w obodwoch stronach nalepiey trwali, sam
zas pokoy aby się nie naruszał, obywatele obustronni Pana Boga zeby
na wieki chwalili. W Constantynopolu w Tersawie.

Бібл. Чортгорійських рук. ч. 362 стор. 123—5. Заголовок: *Copia listu od Hassan basze, capitana morskiego do Iasnie Wielmoznego Iego Mosci wojewody sandomirskiego, hetmana polnego koronnego, z turska na polski ięzyk przetlumaczone.*

222.

З королівської інструкції на соймки; про потребу заведення війська в Україні, щоби козаків затримати в порядку — 1630 р.

...Kozacy lubo przeszłą commissią curokowską y teras świezo przeszłym postanowieniem in ordinem są redacti, snadnie iednak za lada okazyią do zwyklego vdac się swowolentwa mogą. Dla ktorych in officio zatrzymania y dla pomienionych niebezpieczeństwo od Turkow y Tatarow firmioribus praesidiis Vkrainę opatrzyć trzeba, nie puszczaiąc in casum reipublicam, ale bezpieczenstwo icy zewsząd według potrzeby vpatrując...

Бібл. Чортгорійських ч. 359 ст. 150—165; тесаме бібл. Ягайлонська рук. ч. 3543 к. 16—19.

223.

Промова арцибіскупа Венжвеа на шредьськім соймку; козаків треба впорядкувати по куруківській комісії й лишити вольности тим, що будуть на королівській службі — 1630 р.

...Kozakow zaporoskich iako swawola y nieposluszenstwo ku rzeczypospolitey godna iest nagany, tak zatrzymanie ich in obsequio reipublicae, ze iest barzo potrzebne, przeszle expedicie pokazaly; czemu oboygu rozumiem, ze się wygodzi, gdy commissia kurkowska, auctoritate scymu approbowana, zostanie w swey mocy y ci ktorzy rzeczypospolitey są y będą stipendiarii, zostaną przy swych wolnosciah, gdysz snadnie icę rzeczpospolita in omnem casum zazyc moze.

Бібл. Чортгорійських рук. ч. 370 стор. 892.

224.

З інструкції прешовського соймка; про козацьку війну — 4 вересня 1630 р.

...Z strony kozakow zniesc sze takze mają P. Poslowie z stanami koronnemi, aby dignitas I. K. M. y securitas reipl. cala zostawala

i postąpić z niemi tak, iako będzie namowa seimowa do tego od I. M. P. Hetmana; dowiedziecz sie przyczyny z niemi woiny.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 166 к. 335—41.

225.

З інструкції норгородського воеводства на сойм; про потребу стримати козацьку своєволю — кінець 1630 р.

...Swawola kozacka, aby według dawnych praw animaduersione magistratus y residentia pp. starostow vkrainnych była hamowana et in officio zatrzymana.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 375 стор. 636.

226.

З королівської пропозиції на соймі; про турецькі і татарські справи; Україну треба обсадити військом, щоб не допустити козаків до своєволі — 19 січня 1631 р.

...Z cesarzem tureckim lubo przez poslanca I. K. Mci pana starostę vlanovskiego zastanowiony pokoy, do czego gotowosc przeszly jesieni woyska I. K. Mci przy p. woiewodzie sendomijskim wiele pomogla, trudno iednak pokoju sobie obiecowac. Po Tatarach, ktorych chochy Turcy trzymac chcieli, nie wstrzymaią y głodnych y robocie tey od wiekow przywyklych, a zwlaszcza, ze w samsiedztwie tu naszym bliskim zostawiony Kantymir murza zaiadly przeciwko panstwom rzeczypospolitey nieprzyiaciel. Kozackiego swawolenstwa wiele iest przeszlych czasow documentow, iednak przeszly rok pokazal, iako im daley tym więcey gorę bierze; nastapieli na chorągwie lego K. Mci na lezach będące y z dostatkow wszelakich wyzuli wiele towarzystwa y pacholikow pomordowawszy, zabieli okrutnie starszego swego od I. K. Mci podanego y inszych starszych w posluszenstwie będących, pobudzieli wszystką prawie Ukrainę do rebelli, y kiedyby byl pan woiewoda sandomijsky zwykly czulości swoiey nie zazył y sam się do ugaszenia tego zapalu prędko nie obrociel, więc y insi a osobliwie pan krakowski znacną gromadą ludzi swoich nie posielkował, straszneho czego w panstwach rzeczypospolitey moglibysmy byli oczekiwac, gdyz cos więszego ci ludzie brali przed się, nizli wdawali. Vczynione wprawdzie z nim iest po niemalym krwi rozlewie i gdy inaczey dla woyska służbę wypowiedaiącego bydz nie mogło, postanowienie y przeszla commissia kurokowska stwierdzona, iednako ze się im snadnie za lada okazyją do zwyklego udac swowolenstwa, trzeba y dla zatrzymania ich in officio

y dla niebezpieczeństwa od pogan firmis praesidiis opatrzyć Ukrainę, nie puszczając in casum Rzeczypospolitą, ale bezpieczeństwo iey zewsząd wedle potrzeby opatruiąc.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 350 стор. 340 8.

227.

З воймового діяря; дискусія про козацькі справи — 1631 р.

а) Промова канцлера.

...Od swawolenstwa kozackiego iakiego się obawiac Rzeczypospolitey niebezpieczeństwa iuz wiele inszych iest documentow, iednak rok przeszly iawnie pokazal, kiedy zainordowawsy starszego swego, chorągwie W. K. M. niektore zniossy, wielkim woyskiem na woysko W. K. M. następowali. Da I. Mosc p. Hetman dostateczną sprawę około tey swoiey expeditiey, którą rozni roznie interpretabantur, ia zas rozumiem, iz potrzebnie się to stało, bo gdyby się puscic to było miało, mimo się iuz by ci ludzie byli rozumieli, ze im impune wolno zabieiac starszych od W. K. M. podawanych, ale bez wątpienia do-staloby się było naszym tam mieszkaiącym i nie wicleby tam było Lachow zdrowych zostalo, iako wiele Ich Mciow zacnych ludzi z tam-tych kraiw pisalo. Uczyniel wprawdzie Iego Mosc p. Hetman z niemi pewne postanowienie, lecz ze im zold ich dla niedostalku pieniędzy nie iest oddany, maia occasia, acz y o ynszą nie trudno, nie trzymac tego postanowienia; przyda zatym na morze, y nową na nas zaciagna poganską woynę. Rozumialbym, ze po nich poslac potrzeba, zapewnia-iac ich o zaplacie, a zaraz rozkazuiac, zeby na morze nie chodzeli, naznaczych seymu commissyę przy Iego Mosci Panu Hetmanu do hamo-wania tey sweywoli, gdzieby rozkazaniu W. K. M. posluszne bydz nie chcieli, woysko przytym miec, ktorymby ich in officio mogło się con-tinere.

б) Точки подані королем до дискусії сенату; між иншим справа збільшення козацького реєстру і платні.

Punkta instructiey commissarzom y tractatow z Gustawem de pace perpetua, iakie maia bydz commissarow naznaczenie.

Przechodzenia woysk Gustawowych przez panstwo Rzeczypospo-litey y innym postempkom przeciwko pactom iako zabiegac.

Pewnosc place praesidiariis w Prusiech skąd obmyslic.

O przyczynieniu iezdy cokolwiek przy granicach pomorskich, dla bezpieczenstwa z strony Moskwy.

Kozackie postulata strony przyczynienia lidzby ich, podwyższenia zoldu i viszenie zapłaty.

Strony mennice jakoby miała być redukowana.

O punktach w recessach mianowanych, aby vspokoione bydz mogli.

Bezpieczenstwo obmyslane pod czas interregni y de modo electionis.

Respons na condicie listu cesarza tureckiego.

v) Відповідь сенаторів на королівські точки в козацькій справі.

O kozakach.

Sententia omnium episcoporum.

Od tych wielkie pericula et ab extra, iako od pogan, czego swieze iest exemplum pod Chocimem y ab intra czegosmy nie po ieden ras, ale y tego roku doznali, zle iednak bydz moze, ratione et consilio z nimi się trzeba, adulta enim et pervalida vitia tolerare oportet, ne palam fiat, quibus vitiis pares esse non possumus, przyczynie tedy cokolwiek do pierwszey lidzby zoldu, więtszego nie pozwalac. To, co się im zatrzymało, poniewaz proszą zapłacic, tey sententiey byli wszyscy Ich Mosc X. Biskupi, wyiawszy poczynienie więtszey lidzby.

P. Krakowski: Z kozakami to omninq trzeba uczynic, co Romani cum Liguribus per Paulum Emilium non delendo gentem, ale redigendo in ordinem; przyczyniac ich lidzby Boze uchoway y wszem trzeba ich surowie odprawic, a zakazac srogo, zeby na morze nie chodzeli, powiedziawszy do tego, iezeli commissiey kurakowskiej we wszystkim nie zachowaią, tedy conclusum szablą ich roskazac znosc. Wypiskowie aby się nie mieszal między tych, którzy są w służbie. Na Zaporozie aby nikt nie chodziel, krom zwyczajney strazy, authores rebeliey aby wydali y tych karano.

Pan wojewoda poznanski: Molius ich odprawic, tali rerum reipublicae statu zatrzymany zold pozwolic podwyżzec, Boze vchoway, sensim zas prouidendum, abysmy nie mieli cruentum bellum rusticum.

P. wojewoda wilenski: Zgoda z p. krakowskim, przydawszy, ze gdyby starostowie na zamkach vkrainnych obecni mieszkali, nie byłaby taka swawola kozacka, która się tym mnozy, ze Żydzi arendarzami na Ukrainie.

Pan wojewoda sendomierski: Swawola ta in immensum excreuit, przyczyniac ich nie trzeba, bo ich asz nazbyt. Zgoda z p. krakowskim in toto, przydawszy exemplum Romanorum contra piratas per Pompeium debellatos, et per imperium diuisos, co u nas

trudno, bo non est tam amplum, na wskromienie ich są insze sposoby. Religią vspokoic grecką, bo pretextu religionis wszystka czern do nich idzie, starszego, aby nigdy nie mieli, ale zostawali pod iurisdictioni starostow ut ante, bo tych wolności za iednego bachmata dostali, za instanti starosty iednego y drugiego vkrainnych. Dniepr moze się zawrzec, ze żaden czołn na morze nie przejdzie, czego sposoby potym pōdam, inaczy pewnie miec bēdziem wojnę turecką. Żold im oddac, ale zeby powinności swoiey czynieli dosyc strony Zaporozza y w innych punktach, teraz ich tam zimwie pułtrzecia tysiąca, zywnosc sposobioną, grozą się Oczakow zniesc, asz zwada z Turki.

Pan wojewoda bełsky: Acerbitatem z kozakami non ferunt praesentia tempora, pōblazania zadnego iednak nie godni, interini ich zostawic, iako beli przedtym. Poslow ich niechai odprawi który pieczętarz; feliciori tempore lacnici ich in ordinem redigere.

Pan Łęndski: Starostowie, aby mięskali na zamkach ukrai-nnych, poskromi się ta swawola; placy nie godni, atoli przecie ex clementia dac.

P. cancellus lithewski: Religią grecką w spokoju, samych między sobą nięszac, żold zatrzymany dac ex clementia, lubo go nie godni dla rebelliey.

P. podkanclerzy koronny: Na poskromienie sweywoli ko-zackiey trzeba miec arma in manu, discoursami ani słowy to chłopstwo non redigetur in ordinem, co my daremnie sobie obiecuiemy.

г) Дискусія в справі відповіді на турецький лист.

Respons na list turecki.

Ze chcemy pacta wszystkie począwszy od Sulimana zachowac y starac się, aby w niczym nie były naruszone. Kozaki znosic albo gdzie indziej z Ukrainy przenosic, rzecz niepodobna iako y Turkom Tatarow. Na morze, aby nie chodzili, surowo zakazac y bronie będą, a swawolne karac.

Pan wojewoda poznanski: Turkom respondere moliter, ne videamur exprobare praesentem fortunam.

Pan wojewoda Sędomierski: Lacno im dac respons, ale zyscie promissa trudno dla sweywoli kozackiey, bo oni pewnie będą na morzu. Poniewaz Moskwa na nas Turki pobudza, w response do Turka napisac, ze kozakow Moskwa; bardziey ustawicznie od Moskwy v kozakow popi ich bywaią, cisz y od patryarchy konstanti-nopolskiego, więc gwoli temu maią od Moskwy pozwolone upominki, ktore im co rok posylaią. A ze nam nie kaza patrzec na Wołochy,

efficient to, żeby nas Tatarowie przez wołoską ziemię nie naiezdali, tedy wojsko w Wołoszech nie postoi.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 359 стор. 577—604.

228.

Жигимонт III до козаків; збороняє козакам йти походом на море. — Варшава, 11 лютого 1631 р.

Wyrozumiawszy tak z posła naszego urodzonego Alexandra Piasieczynskiego starosty ulanowskiego, który się tymi czasy od Porty tureckiej wrociał, iako też z listow samego cesarza tureckiego, isz niektórych nieposlušnych z towarzystwa waszego, naiazdy y lupiestwa, które, na morze wypadzy, w panstwach tureckich mimo wola naszą czynią, bardzo ich obchodzą y iakoby to panstwom naszym wzaiem oddali, pilnie na to czuwają, mając przytym wiadomosc, ze się y teraz niktory na wiosnę gotują y po staremu granice tureckie morzem infestowac zamyslawaia, zdało się nam z tym listem naszym, za zezwoleniem stanow wszytkich coronnych y Wielkiego Xięstwa Litewskiego do was, którym bysmy was od tak złego y wszytkiey rzeczypospolitey szkodliwego przedsięwzięcia odwiedli, poslac. Przeto pilnie y surowo rozkazuiemy wam, abyscie tych swych zamyslow zaniechali y inszych od nich odwodzili, gotowosci zadney na morzu nie czynili y czynie nie dopuszczali y iako czolnow tak y inszych potrzeb gwoli temu nie sposabiali, ani pokoju z cesarzem tureckim zawarłego y teraz swiezo przez posly z obudwuch stron potwierdzonego, takim swowolęnstwem swoim, albo iakimkolwiek inszym sposobem rwac y gwałcic nie wazyli się, gdyz ieslibyscie w tym swawolęnstwie zostawac mieli y na nasze napomnienia nic nie dbali, przyszłoby nam na teraznieyszym seymie o takich srodkach z stanami wszytkimi zniesc się, ktoremi bysmy wam wasze takie nieposluszenstwo przystoynie zganili. Nie wąpiemy jednak, ze w tey mierze woli y rozkazaniu naszemu dosyc uozynic zechccie, ani na nielaskę naszą z tey przyczyny, gdybyscie na na morze wyprawic się mieli, zarabiac nie będziecie, a zwłaszcza ze my tesz, chcąc wam krolewską naszą laskę pokazac, y teraz się na tym seymie pilnie z stanami wszytkiey rzeczypospolitey znosieny, iakoby was placa zwykła dochodziła y to co się wam winno, zawczasu zapłacono było, iakosz prętkiey zapłaty y dalszy laski naszej spodziewac sie mozecie, gdy w przystoynym posluszenstwie, na morze nie wypadaiąc, z Turki przymierza nie łamiąc y po włosciach skronnie się zachowuiąc, zostawac będziecie, co imieniem naszym szerzy wam uro-

dzony Paczanowski komornik nasz opowie. Zyczymy wam zatym dobrego zdrowia od Pana Boga. Dan w Warszawie dnia 11 februari 1631.

Бібл. Чортерійських рук. ч. 359 стор. 559—60. Заголовок: До козаків запорозьких.

229.

Сеймові послы до козаків; перестерігають, щоб не ішли на море і не робили наїздів на маєтности річпосполитої. — Варшава, 11 лютого 1631 р.

Będąc tu na seymie zgromadzeni dla spraw powaznych rzeczypospolitey y dla obwarowania bezpieczenstwa y pokoju pospolitego ze wszystkich stron panstw Iego Krolewskiey Moscic, przyszła do nas ta wiadomosc, ze się niktory z towarzystwa waszego na morze na przyszłą wiosnę gotuią i w panstwa tureckie swowolnie wpasc zamierzaia, który zamysł isz nie tylko dostoiestwo Iego Krolewskiey Moscic za nieposluszenstwem, ale y całosc rzeczypospolitey wszystkiey za wzruszeniem przymierza, które mamy z tureckimi panstwami, zachodzi, przyszło nam tym pisaniem naszym, przy liscie Iego Krolewskiey Moscic imieniem stanow wszystkich rzeczypospolitey was także obesłać. Przeto napominamy was pilnie, abyscie, przestrzegaiąc powinności y obowiązkow swych, tudzież rozkazania Iego Krolewskiey Moscic y napomnienia naszego, tego przedsięwzięcia swego zaniechali y do zadnych swowolęstw, niajazdow y gwałtow, tak w panstwach tureckich, iako y w dobrach rzeczypospolitey, nie wdawali się, gdysz ieslibyscie na to wszystko nie dbali, znieśc by się nam o tym przyszło z Iego Krolewską Moscią na tym seymie, iakoby się takiemu swowolęstwu waszemu zawczasu zabiegalo y tym, ktorzyby wam do wszystkiego zlego powodem byli, słusznymi sposobami zganielo. Lecz rozumiemy to o was, ze więcej sobie łaskę Iego Krolewskiey Moscic y stanow wszystkich chęć przeciwko sobie powazacie, nizby iakie łupy, które się wam niezawsze nadaia y owszem, iako mamy wiadomosc, cokolwiek tam niedawnymi czasy swowolnych ludzi z poysroduku was' było wyszło na morze, wszyscy są od capitana morskiego poymani y na galery przykowani. Zostawaycie tedy w przystoynym posluszenstwie, skromnie się zachowuiąc, ani zadnych occasiey do rozerwania pokoju z tureckim cesarzem zawartego, a teraz swiezo przez posly Iego Krolewskiey Moscic stwierdzonego, nie daiać, czym sobie dalszą łaskę Iego Krolewskiey Moscic, do czego się y my przyczyniemy, pozyskacie, y na wszystkich, abysmy wam zwycayną placę wcześniej iako teraz, tak y na potym obmyslali, zechcecie.

Zatym wam zyczymy dobrego zdrowia od Pana Boga. Datae ut superiores (11 februarii 1631).

Бібл. Чорторийских рук ч. 359 стор. 560—1. Заголовок: Do tychze inieniem stanow koronnych; лист поміщений безпосередно по листі короля з 11 лютого 1631 р. (ч. 228) — звідси означена дата.

280.

Жигмонт III до каймакана; Татари і козаки будуть покарані як вороги обох держав; третій ворог се Москва, що захооче козаків до борби з Туреччиною. — Варшава, 18 марта 1631 р.

Kaimakano illustri principi domino.

Illustris princeps, amice noster charissime. Gratulamur nobis tales in aula serenissimi Turcarum imperatoris amici et vicini nostri clarissimi reperiri, qui et ipsi sponte sua pacis publicae sunt studiosi et principi suo, vt ex aequo cum principibus vicinis nobiscum praesertim iura amicitiae et vicinitatis colant, norunt persuadere. Talem esse Illustritatem Vestram, cum ex literis ipsius, quos nobis generosus Huseyn aga nuntius reddidit, tum ex generoso Alexandro Piaseczynski capitaneo nostro vianouiensi, qui nuper Constantinopoli rediit, intelleximus, idque tanto gratias accepimus, quanto magis nobis Illustritatis Vestrae eximium erga nos studium commendatur, quod quidem et nos ipsi re ipsa agnoscimus cum nobis quantum in amicitia inter hos et serenissimum domum otthomanicam concilianda laborauit, perscripserit. Optamus, vt pares conatus et studia etiam imposterum Illustritas Vestra adhibeat, cuius rei nos gratos fore pollicemur, constantem voluntatem suam in tuendis iuribus foederum omnibusque impedimentis aminendis, quae violandae pacis publicae occasionem praeberent, permanerit. Iam vero, quod statum praesentem ditionum vtrunque concernit, fuse satis literis nostris ad serenissimum Turcarum imperatorem perscripsimus. Illustritati Vestrae hoc tantum inuimus, eo serenissimi principis sui flectere velit animum, vt Tartaros arcta disciplina contineri iubeat, ne illi pari sunt motuum et incursionum auctores. Nos vicissim magnifico Stabislao Konicpolski, palatino sandomiriensi, exercituum nostrorum praefecto, diligenter iniunximus, vt vicissim cosacos obseruet et ad eorum claudestinas in more excursions intentus sit. Si enim vtrunque par diligentia et cura in coercendis hominibus licentiosis adhibebitur, non dubia pax, faederumque religiosa hinc et inde obseruatio subsequetur. Habemus et alios praeter Tartaros hostes occultos, Moschos scilicet, qui cum palam nihil aggredi possint, nec audeant, stimulant contra nos serenissimum Turcarum imperato-

rem, quam inique ex vanis illorum persuasionibus serenitatis ipsius auro onerant, facile Illustritas Vestra colligere potest. Ili sunt, qui cosacos sub pretextu suae religionis ad licentiam prouocant, motusque inter eos quosuis excitant, hinc cosaci licentia insolentes omnia iura diuina humanaque violant, ad easque rapinas et latrocinia se conuertunt, potissimaque iidem Moschi in ditiones serenissimi Turcarum imperatoris excursionum cosacis causa sunt, quos nisi ad caetus tumultuarios concitarent, nunquam aliena regna inuadenda presumere, sed intra suas latebras sese continerent, Moldaui et Transilvani, ne quid a nostra parte incommodi accipiant, dabimus omnem iuxta perscripta pactorum operam. Vni cum super est negotium, quod commendamus Illustritati Vestrae: detinetur in vinculis Constantinopoli Melesko subditus noster, captus in ditionibus nostris a Tartaris; cum nihil quidquam contra ditiones serenissimi Turcarum imperatoris molitus est, iure dimitti debet. Proinde diligenter ab Illustritate Vestra regnandum putauimus, curaret, vt in his captiuus in libertatem quamprimum assereretur. Complectemur hoc officium Illustritatis Vestrae regia nostra benevolentia, si ad alias curas iuribus pactorum et faedarum sacrosancte seruandis etiam eliberationem eiusdem captivi adiecerit. Haec sunt, quae ad litteras Illustritatis Vestrae ac articulos nobis missos respondendum esse duximus. De caetero Illustritatem vestram bene valere cupimus. Datum Varsaviae die 18 martii, anno a natiuitate Domini nostri saluatoris Iesu Christi MDCXXXI.

Бібл. Чорторійських рук. ч. 350 стор. 541—4.

231.

Канцлер до каймакана; козаків побідило королівське військо, треба покарати й Татар, 'щоби настав мир між обома державами. — Варшава, 19 марта 1631 р.

Illustrissime princeps, domine amice obseruantissime. Abunde ex litteris Illustritatis vestrae intellexi, quem hactenus Illustritas vestra gesserit geratque erga pacem publicam animum, quo ne mutua amicitia fouendae pactorumque inter sacram regiam maiestatem Dominum meum clementissimum et serenissimam domum ottomanicam intercedentium teneatur studio et desiderio. Equidem nullam vtilius aut gloriosius Illustritas vestra impendere potest operam, quam eam, quae commodis vtrinque subditorum accomodari queat, ea vero incrementum facile sumere possunt, si pacis quoque et tranquillitatis publicae, quae in pactis mutuis in reiurando confirmatis fundatur, propagatio cordi iis fuerit, quos Deus principibus proximos eorumque intimos esse vo-

luit. Me quod ad pares labores, conatus et studia exemplo suo Illustrima Dominatio Vestra provocet, gratissimo id ego accipio animo, quinimo plurimum mihi gratulor, quod cum eo loco sim apud sacram regiam maiestatem dominum meum clementissimum, et tam graui in regno hoc fungar officio, nihilque mihi sit potius et maioris curae, quam vt inter vtrinque potentissimos principes quam arcllissimum conciliem amorem, inter subditos vero concordiam mutuum, societatem et coniunctionem animorum videam, parem nactus sim in aula serenissimi Turcarum imperatoris in promouenda principum concordia ditionumque vicinarum tranquillitate aemulum. Spes affulget optima, si vltius Illustrima Dominatio Vestra in ea contentione et sollicitudine perstiterit, meumque studium sua quoque opera adiuerit, principes ipsos arcllissimo amicitiae vinculo colligatos ex religione obseruatis pactis et faederibus non aliud quam fructum laudis praesituros eoque gloriae alimento vitae suae felices cursus augmentaturos, nosque ipsos ad quos ea potissima cura denuata est, immortalitatis nomen apud eas gentes et nationes, quae nostra causa almae et diuturnae pacis commodis perfruentur, consecuturos. Ne vero quidpiam parte mea desideraretur, quemadmodum antea nihil horum praetermisi, quae faederum integritatem concernerent, ita etiam nouissime in presentibus regni generalibus comitiis omnem adhibui operam et omnes occasiones a nostra parte tollerentur, quae securitatem publicam afficerent. Cum vero kosakos nostros eo nomine vel maxime accuset eosque in officio potissimum contineri debere, haud ignorare potest Illustrissima Dominatio Vestra ad quae media coercendi eosdem insolentes homines ab Illustrissimo Domino palatino sendomiriensi, exercitus sacrae regie maiestatis generali duce, nuper descensum fuerit, plurimi ex iis caesi, iustas violatorum pactorum per marinas incursiones suas dederunt paenas. Nec opus est, vt fidem illis adhibeat, qui paci publicae inidentes audent temere spargere ac si ob religionem in eos saevitum sit, nec enim nos vnquam aliquod certamen religionis suscipimus, quinimo pro diuersitate nationum diuersos eorum ritus patimur et toleramus, quid enim sine populis regna essent. Itaque secus Illustrissima Dominatio Vestra persuasum habeat Illustrimum Dominum generalem exercituum ducem, non aliam causam in eos seuerius animaduertendi habuisse, quam quod contra pacta et faedera certi ex illis ditiones serenissimi Turcarum imperatoris mari infestare ausi fuerint, quibus quod non successisset, sint penitus omnes intercepti, non pro iactura aliqua id accipimus, quinimo si rediissent, inpuniti non mansissent. Quibus latrociniis vt aliquando modus statuatur, iidemque kosaci metus amplius tam licentia quam finium suorum non excedant,

serenissimi Turcarum imperatoris ditiones mari adiacentes exiis securitate omni gaudeant, ego diligenter interea cum illustrissimo domino generali exercituum duce, qui omnem suam ad eam rem pro sua prudentia, dexteritate et officio pollicetur operam, curaturumque se promittit, ne amplius ex parte kozakorum violandorum pactorum praebeatur occasio, dummodo quoque Tartari in officio contineantur, si enim vtrinque par disciplinae et seueritatis in animaduertendo ratio habebitur, facile antiquissimorum pactorum inuolata constabit integritas, quam tamen semper primi Tartari infringere licentiose audebant. Hinc in ditionibus sacrae regiae maiestatis kosakorum ex hominum, agros quondam colentium, a Tartaris spoliatorum creuit multitudo, quibus quod omnia per ipsos ablata sint, rapto vicissim, vt viverent, necesse habuerunt, hi nunc ad suos agros redibant, si constiterit ipsis se fore ab incursionibus Tartarorum saecuros. Rem itaque ex vsu communium pactorum Illustrissima Dominatio vestra praestiterit, si pro sua prudentia et authoritate, qua plurimum pollere eandem intellexi, excursionibus Tartarorum serio obuiam inerit, mihi idem animus erit, idem consilium, eademque voluntas. Alterum est, quod scribendum Illustrissimae Dominationi vestrae putavi, iam aliquot annis nobilis Melesko subditus sacrae regiae maiestatis in ditionibus Vestris a Tartaris captus Constantinopolimque, quasi in ditionibus vestris captus esset, missus, ibidem detinetur. Hunc cum ipsa pacta nouiter confirmata, quibus captivi etiam comprehenduntur, liberum esse velint, diligenter postulo, ut Illustrissima Dominatione Vestra velit pro eo studio, quod se testaturum omni occasione in tuendis promouendisque iuribus pactorum Illustrissima Dominatio vestra pollicetur, efficere, vt isdem Melesko, qui intra fines regni a Tartaris captus esset, liber ad suos quamprimum cum nihil tale mouerit, nec iure belli in potestatem Tartarorum venerit, dimittatur eo ipso, quantum pactis communibus faueat, abunde comprobabit, si hominem innocuum libertati pristinae restituendum iurauerit. Reliqua generosus dominus Husein aga, tertio iam ad nos causius missus vir egregius praeclareque suo officio functus, cui etiam omnem humanitatem exhibui, captiuumque ipsi apud sacram regiam maiestatem impetravi, qua et me intellegit, exponet Illustrissimae Dominationi vestrae. Cui diaturnam valetudinem ac omnem prosperitatem ex animo praecor. Datum Varsaviae die 19 mensis martii anno Domini 1631.

Біжл. Чорторайських рук. ч. 359 стор. 562—5.

282.

Універсал Жигимонта III; король надає старшинство над козаками Іванови Петрижицькому. — Варшава, 22 вересня 1631 р.

Wszem wobecz y kazdemu z osobna, komu to wiedziec nalezy, oznaimiemy, iz my mając zalecono przez wielmoznego woicwodę sandomierskiego hetmana polnego koronnego wiarę przeciwko nam y rzeczypospolitey, biegłosc w dzielach rycerskich y ochote do usług naszych Iwana Pietrzyckiego, onego za starszego woysku zaporowskiemu naznaczamy y daimy, nic nie wątpiac, ze w tym poruczonym sobie od nass starszenstwie powinna wiarę nam y rzeczypospolitey oswiadczac bendzie przy poszluzenstwie zabiegaiąc swawolenstwom wszelakim y nie dopuszczaiąc, aby przez woisko zaporowskie miał sie pokoi z przyległemi samsiadami targac y poruszac. Co do wiadomosci wszystkich wobecz y kazdego z osobna kozakow zaporowskich donosząc, rozkazuiemy, aby go za starszego mieli y poszluzenstwo powinne wedle commisiey kurokowski onemu oddawali, dla laski naszej y powinności swy inaczy nie czyniac. Dan w Warszawie dnia XXII miesiācia wrzesnia roku panskiego MDCXXXI, krolestw naszych polskiego XXXIV, szwedzkiego XXXVI roku.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 359 стр. 615. Заголовок: Starszenstwo nad kozakami zaporowskimi.

283.

Рахунок з кварта 1631 р.; на козаків видано 66.600 зол. — 19 червня 1632 р.

In arce rauensi die 19 iunii 1632.

Summarium quartae partis reipublicae ex prouentibus anni 1631 in anno 1632 pro festo sancti pentecostes percepto.

Ex palatinalibus :

Cracouiensi	f.	27986	„	13	„	8 ¹ / ₂
Posnaniensi	f.	3242	„	4	„	2 ¹ / ₂
Sandomiriensi	f.	15512	„	8	„	11 ¹ / ₂
Calisiensi	f.	5730	„	22	„	6 ¹ / ₂
Siradiensi	f.	8456	„	8	„	10 ¹ / ₂
Kiioviae	f.	7362	„	6	„	3 ¹ / ₂
Lancitiensi	f.	1326	„	11	„	15 ¹ / ₂
Braestensi	f.	2937	„	6	„	2 ¹ / ₂

Iuniuladislauensi	f.	2028	.	14	.	9½
Russiae	f.	27175	.	2	.	2
Wolhiniae	f.	3534	.	2	.	17
Podoliae	f.	6104	.	19	.	10½
Luhlinensi	l.	3140	.	12	.	8
Belsensi	f.	10015	.	10	.	17½
Plocensi	f.	1905	.	24	.	11
Masouiae	f.	19852	.	0	.	8½
Podlachiae	f.	11230	.	5	.	13½
Rauensi	f.	3867	.	9	.	7½
Braclauensi	f.	868	.	19	.	
Palatinatum Prussiae	f.	9376	.	6	.	16½

Summa perceptorum omnium

quartae partis facit

f. 167652 . 0 . 3

Ratio distributorum.

In salaria et expensas ordinarias.

Illri Dno Nicolao Danilowicz a Zurow, regni thesaurario	f.	1000
Magco Samueli Slupecki, castellano radomiensi	l.	300
Magco Francisco Felici Lipski, castellano sachacouiensi	f.	300
G. Alexandro Zaleski, subiudici siradiensi ex Maiori Polonia	f.	200
G. Ioanni Lesczynski, subiudici sanocensi ex Minori Polonia	f.	200
Gnoso Dno Sebastiano Holucki, capitaneo rauensi ratione custodiae	f.	200
Gnoso Ioanni Gromowski, secretario et thesaurario regni, Suae		
Mtis nuncio	f.	200
In contentationem seruitorum thesauri pecuniam numerantium	f.	100

Pro maximis laboribus circa conscriptiones rationum eiusdem quartae partis generosus Gromowski, secretarius suae maiestatis et thesauri notarius, remissus ad conuentum regni pro remuneratione exemplo anni praeteriti.

Peditibus arcis scepusiensis pro stipendio et pannis in annum integrum dati sunt f. 5263 . 12

In vecturam eiusdem quartae Leopolim dati f. 1400

Leopolim ad manus Dni nostri campestris pro stipendiis militum transmissi f. 158488 . 13 . 3

Summa igitur omnium distributorum quartae partis modo suprascripto f. 167652 . 0 . 3

Itaque in testudine arcis rauensis nihil restat exactae in anno praesenti quartae partis puccinae.

Płaca wojsku quarcianemu i vkrainnemu.

Vsarzom na cwierc po f. 41 z kuchennem rotmistrzowskim.

Kozakom po f. 31 także z kuchennem.

Dragonom na miesiąc po f. 11 na jedną osobę.

Na piechoty 200, za miesięcy trzy f. 2953 g. 10, ale sukno do-
roczne do tego.

Kozakom zaporoskim na rok f. 66600, w tej sumie zawiera się
odwoz, którego f. 1500, do tego na regimentarze wojskowe f. 5100.

Бібл. Чорторіцьких рук. ч. 2246 стор. 173—5.

Показчик імен осіб.

- Абди чавш с. 44, 51, 52.
Абдулабей Татарин с. 62, 63.
Абрагам чавш с. 45.
Абрагамович Ян, смоленський
вовода с. 86.
Абрагамович Ярош с. 80.
Абубекір (Ебубекір), каліф
с. 1, 2.
Авакун с. 80.
Александр Великий с. 350.
Александр, волооський вовода
с. 35, 36, 38.
Алес мурза, талга с. 232.
Алі (Галі) баша, незир с. 210,
211, 225.
Алі каліф с. 1, 2.
Алі Турчин с. 6.
Альтон, граф с. 206.
Амурат I, султан с. 148.
Амурат III, султан с. 95.
Ан Герай хан с. 276.
Андісу баша с. 227.
Андрієвич Каспар с. 80.
Андрій з Горки, межиріцький
каштелян с. 57.
Андрій купець с. 4, 5, 7.
Андрій посол див. Тарановський
Андрій.
Анібаль с. 247.
Асан баша див. Гассан баша.
Ахмед ага с. 116, 117, 197, 198.
- Ахмед баша, румелійський
глербет с. 150.
Ахмед султан с. 118, 119, 191,
135, 178, 329, 354.
Ахмед чавш с. 133.
- Байбуза с. 347.
База Іван с. 79.
Балабан с. 237.
Балтаджи баша с. 319.
Баптист Волошин с. 238, 241.
Баторій Габор с. 317.
Баторій Стефан див. Стефан
Баторій.
Бачинський Ян, козак (1627)
с. 300, 303.
Баязет султан с. 1.
Бейнарович Станіслав с. 82.
Березовська Іванова с. 82.
Бернавський Могіла Микола,
молдавський вовода с. 319,
322, 324, 326, 331.
Бетлен Габор с. 237, 262, 317.
Бетлен Ісгван с. 227.
Бжеський Микола, посол с. 40, 43.
Бжуханський Бартош с. 80.
Білицький Андрій, посол с. 30, 31.
Білогородок Федір, козацький
полковник (1621) с. 250.
Биковська Александра с. 21.
Биковський Каспар с. 80.

Бшковський Лев с. 83.
Бшковський Симон с. 82.
Быковський Филон с. 237.
Бистриковський (Biestrzykowski) с. 294.
Бичек Урелі, волоськай боярин с. 171.
Боба с. 232.
Богдан с. 55.
Богдан, волоський воевода с. 118.
Богдан, козацький ротмістр (1621) с. 232, 245.
Богданович Адам с. 81.
Богдановичі с. 80.
Богушевч Валентий с. 83.
Богушевч Стефан с. 82.
Богуш Микола, люблинський староста, посол 24, 25.
Болеслав Хоробрий с. 158.
Бондзінський с. 240.
Боні Лаврин с. 82.
Боратинський с. 245.
Бордяк, козацький асаул (1630) с. 347.
Борсєневч Юда с. 79.
Борсєневч Яцько с. 79.
Борзобогатий Олизар с. 82.
Бородко, козак (1630) с. 347.
Брелов Петро с. 82.
Будзника с. 81.
Будзішевський с. 246.
Буйвид Михайло, резницький староста с. 76, 87.
Буйно Ян с. 80.
Буйнова с. 81.
Бурзалецький с. 15.
Бурнук Михайло с. 80.
Вадашинські с. 80.
Вайгер, хелминський воевода с. 249, 250.
Ваповскій Бернард, історик с. 156.
Ваповський, перемиський каштелян с. 55.
Вараківський Ілля, козацький сотник (1613) с. 126.
Васєвницький Станіслав с. 79.

Василь, московський в. кн. с. 92.
Величко с. 237.
Венжик, архієпискуп с. 355.
Веселіні с. 262.
Вжендзінський с. 187.
Вжеш с. 185—187.
Вількєнський с. 245.
Відимовський Якуб, посол с. 6, 11.
Вітковський Балтазар, посол с. 309, 310, 312.
Вітовський Станіслав с. 115.
Вировський Богдан с. 80.
Вировський Григорій с. 80.
Вировський Павло с. 80.
Висоцький Ян с. 79.
Витовт, литовський в. кн. с. 279.
Вичпновч Василь с. 80.
Вичолковський Алексій с. 81.
Вишневецький Александр, черкаський староста с. 69.
Вишневецький Дмитро (князь Дмитраш) с. 27, 29, 31—33.
Вишневецький, кремєнецький староста с. 349.
Владислав Жгімонт, королевич с. 130, 140, 181, 185, 189, 232, 234, 303, 304.
Влоссек Ян, виленський городничий с. 78.
Влочимський с. 84.
Вовк с. 84, 85.
Вовк Василь с. 83.
Вовк Венцлав с. 80.
Вовк Константин, козацький писар (1626—1630) с. 296, 302, 327, 347.
Война с. 237.
Война Волчецький с. 80.
Война Іван с. 81.
Война Димонт с. 81.
Война Малашицький с. 81.
Война Матвій, писар с. 79.
Война Микола с. 81.
Война Яцкевич с. 82.
Войнаровський с. 237.
Войцєховський Григорій с. 81.
Волович Евстахій, виленський біскуп с. 191.

Володкевич Мартин с. 84, 85.
Володкевичева Павлова с. 82.
Вольський Ян с. 81.
Волицов Мосвятин с. 124.
Воронич с. 24.
Вороцький Юрій с. 225.
Вроблевський с. 244.

Гаджібреім Татарин с. 14.
Галі баша див. Алі баша.
Галі мурза с. 149.
Галіл (Гал) баша с. 228, 238,
239, 240.

Ганнібаль с. 347.
Гарабурда Миколай с. 80.
Гардій (Gardziej) Іван, козаць-
кий полковник (1621) с. 250.

Гасаін див. Гусеін.
Гассан баша с. 168.
Гассан баша везир, (1628) с. 337.
Гассан баша, морський капутан
(1627—1630) с. 312, 316, 352,
355.

Гассан бег тегуцький с. 47.
Гассан бег білгородський с. 36,
39, 41, 42.

Гассан, білгородський санджак
с. 7, 26, 27.

Гассан чавш с. 8, 18, 43—45.
Гауцький Ян с. 80.
Габіб-кигай с. 14.
Генрих, польський король с. 55,
157.

Гербулт с. 244.
Гербург Микола с. 90.
Геродот с. 147.
Гладкий, мінський земський пи-
сар с. 84.

Глубовичева, троцька воеводина
с. 84.

Глуд Федір с. 81.
Головня Іван с. 80.
Головня Йосиф с. 81.
Головня Макар с. 81.
Головня Миколай с. 81.
Голуцький Себастьян, равський
староста с. 367.

Гораїн с. 82.

Горденко Яцько, козацький
ковник (1621) с. 250.

Гречиха с. 81.
Грибович Адам с. 79.
Григорій див. Кохановський
Григорій с. 171.

Григорович Онисій с. 80.
Грицько Чорний див. Чорний
Грицько.

Грицькович Іван с. 80.
Гулевич с. 246.
Гумен чавш с. 136.
Гусеін ата с. 344, 351, 352,
365.

Гусеін баша анатольський с. 228.
Гусеін баша, везир с. 228, 231—232.
Гусеін баша, силістрійський
с. 227.

Газі Герай див. Казі Герай.
Гвізеджі баша с. 277.
Герай див. Ан, Девлет, Джи-
бет, Казі, Мехмет, Саді,
Сафа, Сулабет, Ша-
Герай.

Гжималтовський с. 247.
Гілевський Юрій с. 83.
Глошовський с. 80.
Горайський с. 83.
Госляцький с. 247.
Гостовський с. 80.
Гостомський с. 85.
Грабський Матвій, секретар
с. 155.

Гравський с. 248.
Граціян воевода с. 203, 211,
278.

Гродзецький Адам с. 166.
Гродзійський, посол с. 283.
Гроновський Ян, секретар і ви-
скарбій с. 367.

Грот с. 226.
Гротовський с. 248.
Гродзіу с. 43.
Гульський Станіслав, барський
староста с. 69, 93—95.
Гульський Ян, браславський воє-
ський с. 69.

- Гурський Андрій, камінецький підсудок с. 153.
 Гурський Юрій с. 33.
 Густав Адольф, шведський король с. 290, 357.
- Давид пророк с. 108.
 Давид Іванович с. 57.
 Данилович Іван Якубович с. 80.
 Данилович Микола, підскарбій с. 367.
 Даниль, мусульманський святий с. 15.
 Даровський Константин с. 80.
 Дашкевич Марко с. 82.
 Дашкович Остафій с. 156, 157.
 Девет Герай хан с. 32, 36, 38, 42, 44—48, 50, 51, 278, 234—235, 339.
 Дервиш баша с. 106, 109.
 Дервиш бей с. 106, 109.
 Деревинський с. 246.
 Джан Антон чавш с. 220.
 Джанбей Герай хан с. 132, 162, 275, 280, 335, 337, 351.
 Держак Прандота, посол с. 351—2.
 Дзешевич Ян с. 81.
 Дибінський с. 280.
 Дмитраш кн. див. Вишневецький Дмитро.
 Дмитрій сьв. с. 31.
 Дмитрій царевич с. 110, 123.
 Диног с. 225.
 Долгат с. 237.
 Домарадський с. 186.
 Дорокол Данило, козацький полковник (1621) в. 250.
 Доротенко Михайло, козацький гетьман (1627) с. 298, 300, 303—5, 307, 326—7.
 Дремлик с. 81.
 Дремлик Федір с. 82.
 Дривала, турецький гетьман с. 122.
 Дроздовський с. 81, 238.
 Думаньонський Петро, посол с. 17.
 Дургуд чавш с. 50—52.

Душевський Оксентій с. 81.
 Душевський Ян с. 81.

Єдліньський с. 241.
 Єльський с. 246.
 Єнджеєвський с. 233.
 Єремій воєвода с. 115.
 Єсман Ян с. 82.

Жабецький с. 306.
 Жигмонт I польський король с. 1—7, 9, 11, 13, 15—17, 20—24, 156, 157.
 Жигмонт Август с. 25—27, 29, 30, 33—37, 50, 43, 44, 46—48, 51, 52, 54, 55, 157.

Жигмонт III с. 78, 79, 93, 95, 99, 100, 105, 113, 118, 119, 121, 124, 131, 132, 134, 135, 158, 160, 162, 171, 173, 178, 180, 183—185, 194, 195, 203, 212—214, 248, 253, 255, 258, 260, 261, 264—7, 269, 270, 274, 287, 298, 308, 321, 322, 328—329, 331—334, 336, 342, 343, 350, 360, 366.

Жмолдзький с. 84, 85.
 Жолкевський Станислав, гетьман коронний с. 93, 137, 142, 144, 148, 150, 182, 188, 189, 192, 194, 203, 207, 208, 210, 253, 254, 284, 273, 277, 280.
 Жук Кіндрат, козак (1626) с. 295.

Завадзький Татарни с. 85, 87, 88.

Завіла с. 84.
 Завіша Андрій с. 84.
 Занолавіч Богдан с. 82.
 Затневський Станислав с. 82.
 Заторський с. 127.
 Задак Якуб, королівський секретар с. 351, 352.
 Закушевський с. 245.
 Залевський Манни с. 247.
 Залевський с. 247, 258.
 Залевський Александр, сєрадзький підсудок с. 367.

Замойський с. 66.
Замойський Ян с. 64.
Занкевич Констаний, козак
(1627) с. 327.
Зарахий с. 280.
Заруцький с. 123, 124.
Заславський Юрій кн. с. 245.
Заславський Януш кн., волин-
ський воєвода с. 144.
Збаражські кн. с. 241.
Збаражський Криштоф, кор. ко-
нюшний с. 124, 277, 279, 287.
Збаражський Януш, краківський
каштелян с. 333, 334.
Зборовський Александр с. 223.
Зборовський Іван, козак (1626)
с. 295.
Зверж Ярош с. 82.
Зволча Лев с. 81.
Згорацький с. 347.
Зданович Василь с. 80.
Зданович Іван с. 81.
Зданович Микола с. 81.
Зданович Стефан с. 82.
Зелиський с. 238, 245.
Земович Криштоф, берестейсь-
кий воєвода с. 79.
Зеневич Гаврило с. 82.
Зенкович Василь с. 79.
Зенкович Іван с. 79.
Зенорич Микола, полоцький ка-
штелян с. 237.
Зиборт Мартин с. 79.
Зичевський с. 237.
Зиченський с. 245.
Зышкар (Zyszkarz) Іван, козаць-
кий полковник (1621) с. 250.
Злотипцький с. 244.
Змеіновський Ян с. 80.
Зонарос Іван с. 158.
Зубко Філон с. 81.
Зубковський Матвій с. 79.
Иовжикович (Явжикович) Яцько
Мозирянин, козак (1620)
с. 300; див. Мозирянин Яцько.
Позефович Ян с. 81.
Ионакий Грек с. 210.

Ібрагим баша с. 228.
Ібрагим баша, всері с. 1-2,
118.
Ібрагим чавш с. 28, 45.
Ібрагим чавш с. 119.
Іван Василевич, в. кн. москов-
ський с. 186.
Івановський Троян с. 81.
Ілля козак (1621) с. 246.
Ілля сьв. с. 268, 269.
Ісус 1, 5, 7, 9, 15, 20, 23, 24,
27, 29, 31, 33-35, 48, 95,
118, 131, 171, 178, 183, 352.
Казановський с. 148.
Казн (Газн) Герай, хан с. 95,
105-107, 113, 120, 210, 278,
293.
Казновський Ян с. 82.
Калиновські с. 327, 333.
Калиновський Валентий Але-
ксандр, подільський генерал
с. 143.
Калиновський Лис с. 247.
Кантмир мурза с. 125, 231,
232, 240, 263, 277, 279, 280,
283, 328, 329, 338, 339, 342,
352, 356.
Капушта, козацький полковник
(1630) с. 347.
Каракаш баша с. 239.
Карвацький с. 206.
Карло V, цесар с. 181, 182.
Карло IX, шведський король
с. 292.
Карио з Черкас, козак (1546)
с. 21.
Каспрович Вацлав с. 82.
Качковський, козацький асаул
(1630) с. 347.
Келіжевський, посол с. 283,
284, 286.
Кенан баша с. 337.
Керножицький Юрій с. 83.
Керенович Остафій с. 82.
Кирик Стефан с. 82.
Клейбах с. 246.
Клечковський с. 80.

а (Klissa) Яцько, козак
627) с. 327.
говський с. 81.
в Іван с. 79.
в с. 79.
к ага с. 206.
левський с. 247.
льський Юрій с. 82.
лек с. 245.
нський Богдан с. 81.
к с. 186.
убко Петро с. 83.
онський Андрій с. 232.
ажевський с. 247.
ашевич Антін, козацький
гетьман (1630) с. 347—8.
ашевич Петро див. Сагай-
дачний.
вський Станіслав с. 79.
націольський Станіслав, геть-
ман кор. с. 258, 291, 293,
296, 343, 347, 348, 351, 362.
встантий воевода с. 115, 116.
вцевич Ян с. 81.
впач Петро с. 80.
впський с. 242.
внійовський с. 258.
врат Явуш с. 55.
врецький кн. 225, 230.
врицький, секретар с. 198.
врицький Микола, посол с. 194.
врицький Стефан Юхимович
с. 83.
врниакт с. 250.
врсак с. 246.
врсак Семен с. 80.
врсак Федір с. 81.
всаковський Андрій с. 242,
247.
всинацький Криштоф, козаць-
кий гетьман (1592) с. 70,
174.
встив, постельник с. 324.
вотлубай Юрій с. 79.
вотовський с. 237.
вуханський Григорій, посол
с. 146, 170—1, 168, 204.
вухановський с. 245.

вощка Самійло, козацький геть-
ман (1600) с. 98, 99.
вразовський Криштоф, посол
с. 275—279.
врасовський с. 90.
врасуський с. 81.
времський Криштоф, козаць-
кий гетьман (1596) с. 91.
врьський Фелікс, канцлер
с. 140.
врьчевський Войтех с. 83.
врьченський с. 246.
вромер, історик с. 155.
врупський с. 280.
врунич Тимофій с. 82.
врупа Іван с. 82.
врулага Іван, козак (1626) с.
294; див. Петрижицький Іван.
врулина с. 83.
врулішковський с. 244.
вруан с. 81.
врукан с. 82.
врупатва с. 92.
вруоша Богдан, козацький пол-
ковник (1621) с. 250.
врушбей, перекопський староста
с. 62.
врушманевський Криштоф с. 81.
врушшофович Валентий с. 82.
вруда с. 247—8.
вруський с. 43, 44, 52.
вруц с. 244.
врупунов Прокіп с. 123.
врусевич Стефан с. 82.
вруцинський Ян, сянницький під-
судок с. 367.
вруциловський Федір с. 80.
врумовський с. 232.
врунко Лаврин с. 83.
вруновський с. 238.
врупський с. 244.
врупський Франц Фелікс, сая-
чівський каштелян с. 367.
врусовський с. 205, 206.
врусовці с. 183, 206, 232, 240,
241, 244, 248, 333.
вруховський Роман Валтазарович
с. 84.

Лобода, козацький гетьман (1596)
 с. 91.
 Лодзята с. 85.
 Лодзята Станислав с. 80.
 Лодзята Ян с. 80.
 Лодзятка Ярош с. 81.
 Лось с. 247.
 Лочевський Данило с. 82.
 Луцкевич Василь, козацький
 полковник (1621) с. 250.
 Любецький Яким с. 82.
 Любомирський, гетьман поль-
 ний с. 244.
 Ляховський Ян с. 79.
 Магомет Мустафа, пророк с. 1,
 2, 13, 108, 172, 184, 276,
 328.
 Магомет султан с. 93, 95, 113.
 Мадалянський с. 245.
 Макаревич с. 85.
 Макарович Василь с. 82.
 Макидон Гаврило с. 80.
 Маковецька с. 79.
 Маковецький Ярош с. 79.
 Маковський Щасний с. 82.
 Максиміліян, архикнязь с. 59,
 60, 65.
 Малейкевич Аѳурс, козак (1627)
 с. 327.
 Малишевич Микола с. 82.
 Мановський с. 89, 90.
 Мануїло в Переяслава, козак
 (1546) с. 21.
 Марковська Стефанія с. 82.
 Мархачова Адамова с. 80.
 Махевич Василь с. 83.
 Махмет див. Мехмет.
 Машович Андрій с. 81.
 Мелешко с. 363, 365.
 Мелицький с. 244.
 Мехмет аґа с. 14.
 Мехмет в Анатолії с. 233.
 Мехмет баша, каймакан с. 191—
 195.
 Мехмет баша, везир с. 48.
 Мехмет баша, везир с. 210.

Мехмет бей с. 335.
 Мехмет бей, силістрійський сан-
 дак с. 21.
 Мехмет в Бурсі с. 42.
 Мехмет Герай хан с. 187, 275,
 280, 330, 334, 335, 339.
 Мехмет шагний с. 234.
 Мехмет чавш с. 22, 49.
 Мехмет чавш с. 113, 115, 119,
 124.
 Мехмет Чорний чавш с. 172, 173,
 178, 179.
 Мевковський Василь с. 82.
 Менковський Здан с. 82.
 Микошич Василь с. 81.
 Мисько, козак (1626) с. 294.
 Михайло посол с. 40.
 Михайло, мультанський повоза
 с. 97, 292, 293.
 Михайлович Григорій с. 82.
 Міхалко с. 186.
 Михаловський с. 81.
 Миховський Іван с. 81.
 Милевський с. 247.
 Милевський Тома с. 79.
 Миловський с. 147, 149.
 Мітла, козацький полковник
 (1613) с. 127.
 Міш-Годз с. 14.
 Млоцький с. 123.
 Могильницький с. 237.
 Могильницький Адам с. 79.
 Могильницький Ян с. 80.
 Моздрянин Яцько, козак (1627)
 с. 300; див. Йовшикович
 Яцько.
 Моклок Іван с. 80.
 Мокшицький с. 248.
 Морєда с. 236.
 Моруський с. 21.
 Моствилова Андрієва с. 81.
 Мошинський с. 121.
 Мочарський с. 247.
 Мучовський с. 89.
 Муравицький с. 246.
 Мурад султан с. 316, 328, 336,
 338.
 Мурабет аґа с. 277.

Муртез баша, везир с. 343, 351—353.

Муст Адам с. 179.

Мустафа ага, очаківський старший с. 6, 28.

Мустафа баша с. 240.

Мустафа купець с. 33.

Мустафа чавш с. 160, 162.

Мустафа султан с. 124, 198, 275, 279.

Мустафа див. Богдан воевода с. 118.

Навой с. 57.

Наливайко, козак (1595—96) с. 76, 89, 91, 165, 174, 292, 293.

Наливайко, козак (1611) с. 124.

Наркевич Іван с. 84.

Наркурський с. 86.

Нарушевич Ян, ловчий в. ки. Лит. с. 87.

Насає баша, везир с. 122, 148, 163.

Насун баша с. 227.

Насує баша див. Насає баша.

Немирч с. 246.

Немирч Андрій с. 82.

Немирович с. 83, 85.

Невяровський с. 246.

Никипорович Ян с. 82.

Нос чавш с. 134.

Нурч чавш с. 143, 150, 152.

Обалковський Вартоломей, посол с. 184, 260, 342, 343.

Огінський Александер с. 246.

Огінський Самуїл с. 246.

Одаховський Ян с. 79.

Одживольський с. 188, 224.

Одоровський с. 247.

Ожга Петро, теремовельський староста с. 202.

Окунь Мартан с. 81.

Олешко с. 211, 215.

Омар (Умер) каліє с. 1, 2.

Опоровський, рогмістр с. 234.

Ординець с. 280.

Орцішевський с. 82.

Оспирський с. 237.

Осман бей, силістрійський санджак с. 9, 13—15.

Осман каліє с. 1, 2.

Осман султан с. 187, 197, 279, 293.

Осман чавш с. 296, 298.

Острожські кн. с. 68.

Острожський кн. с. 55.

Острожський Януш, краківський каштелян с. 110, 111, 121, 144.

Острияни, козак (1630) с. 342.

Отвіновський Броніш, посол с. 147, 192, 210—212, 215, 340, 341.

Павлович Семен с. 81.

Павловський Радеон с. 81.

Падеревський Миколай с. 82.

Пауд Емілії с. 358.

Пахевичева Стефанова с. 82.

Пац с. 246.

Пачановський с. 287, 361.

Пенставський с. 245.

Песвітер Бекот с. 80.

Петрицький (Pietrzycki) Іван, козацький гетьман (1631) див. Кулага Іван.

Петрашкевич Андрій с. 82.

Петрашко, молдавський претендент с. 225.

Петро, волоський воевода с. 1, 2, 8, 14, 20.

Пекарський с. 245.

Першко Криштоє с. 81.

Пинський с. 247.

Пиралі чавш с. 96.

Писарок Мойсеха, козацький полковник (1621) с. 250.

Пйотрковський с. 247.

Підгорський Адам, козацький полковник (1621) с. 250.

Пласковицький Іван с. 82.

Пласковицький Остафій с. 82.

Плашовицький Богдан с. 82.

Платон с. 169.

Подаревська Андріана с. 80, 81.

Покоршенський Гаврило с. 80.

Цокоршенський Хома с. 82.
 Подонський Мартин с. 81.
 Полубенський Матвій с. 83.
 Полуян Мартин с. 81.
 Помпей с. 358.
 Понтус с. 124.
 Порембіський с. 112.
 Потій Сенкович с. 83.
 Потій Юрага с. 237.
 Потоцький с. 245.
 Потоцький Станислав с. 247.
 Потоцький Якуб с. 123.
 Почеповські с. 81.
 Празмівський с. 247.
 Претвич с. 19, 20—23, 43.
 Претвич Якуб, тербовельський
 староста с. 69.
 Принський кн. с. 21, 23.
 Протасович Йосиф с. 80.
 Протасович Іван с. 80.
 Протасович Матвій с. 80.
 Протасович Федір с. 80.
 Протасович Юрій с. 80.
 Прохніцький с. 205.
 Прошницький Якуб с. 83.
 Пузина Ян кн. с. 82.
 Пушковський с. 79.
 Путивлець Москвитин, козаць-
 кий полковник (1613) с. 126.
 Пухович Федір, козак (1627)
 с. 300, 303.
 Пшерембський Максиміліян, се-
 радзький каштелян с. 324,
 326.
 Пюро Адам с. 83.
 Пясечинський Александер, ула-
 нівський староста с. 350,
 351, 360, 362.
 Пясечинський Лаврин с. 106.
 Радагі Ісван с. 230.
 Радивил Криштоф, гетьман в. кн.
 Лит. с. 75—78, 86.
 Радла, мустанський воєвода
 с. 240, 241.
 Рацький, виленський конюший
 с. 85, 87, 88.
 Разгуський с. 33.
 Райкевич Свон с. 81.

Ратовський с. 244, 349.
 Ржвинський с. 127.
 Римша Яків с. 80.
 Рашковський с. 248.
 Ровинський Степан с. 80.
 Рожнятовський с. 247.
 Розронжевський с. 244.
 Романович Федір с. 80.
 Романович Степан с. 80.
 Руданський с. 309.
 Рудомин с. 245.
 Рудомин Юрві с. 237.
 Рудомин Ян с. 237.
 Ружинський кн. с. 89.
 Рузан Петро с. 80.
 Русиновський, козацький пол-
 ковник (1622) с. 256, 257.
 Рутський Іван Йосифович с. 81.
 Руцицький Янукович с. 81.
 Ручковський Микола с. 81.
 Рушик с. 226.

Сагайдачний Петро Кошачевич,
 козацький гетьман (1620—21)
 с. 221, 243, 232, 243, 255,
 263.

Сагіб Герай хан с. 6.
 Саїд посол с. 4, 5.
 Саїр баша с. 232.
 Саксаджій баша с. 319.
 Саласвій мурза с. 125.
 Санючич Криштоф с. 80.
 Санючич Михайло с. 82.
 Санючич Станислав с. 80.
 Санючич Юрій с. 82.
 Сапіга Криштоф с. 246.
 Сапіга Лев, канцлер в. кн. Лит.
 с. 185, 225, 275.
 Сапіга Микола, витебський воє-
 вода с. 78.
 Саєфа Герай с. 61.
 Свєтїцький с. 244.
 Свідерський с. 79.
 Свірський Криштоф с. 82.
 Сгалком Татарин с. 40.
 Селім, батько Сулімана, султан
 с. 2, 3, 24.
 Селім, син Сулімана, султан
 с. 43, 44, 46.

- Семакович Сядір, козацький полковник (1621) с. 250.
- Семрок Цецюра, козацький полковник (1621) с. 250.
- Сенкович Василь Романовича с. 79.
- Сердер Турчин с. 277.
- Серебкович Лука, посол с. 124.
- Семлюцький с. 64, 65.
- Семлерський с. 57.
- Семіуський с. 210, 211, 212.
- Семіуцький ч. 280.
- Сенявські с. 222.
- Сенявський, коронний крайчий с. 237.
- Сенявський Микола, посол с. 41.
- Сєраковський Станислав с. 98.
- Сєродіньський с. 79.
- Сивон баша с. 75.
- Сильницький с. 243.
- Скиндер Войтех, лідський земський писар с. 84.
- Скиндер баша с. 169, 174, 175, 187; 189—193, 195, 198, 199, 202, 204, 205, 211, 212, 214, 220, 221, 278.
- Скипор с. 30.
- Скипор Микола с. 82.
- Скробович Каспер с. 82.
- Скробот Сила с. 81.
- Скульський с. 89.
- Скуратович Григорій с. 82.
- Слаута Александр с. 82.
- Слупецький Самуїл, радомський каштелян с. 367.
- Слуцька кв. с. 82.
- Слуцьць с. 85.
- Смаїл ата с. 276.
- Сновський Балтазар с. 80.
- Собаський Якуб, посольський маршалок с. 292.
- Собещанський с. 245.
- Сорадин с. 280.
- Средоуєський с. 246.
- Стадковський с. 246.
- Стадяцький с. 245, 146.
- Стажинський с. 126.
- Станецький с. 85.
- Станиславський с. 244.
- Степковський Микола с. 81.
- Стефан Багорій, король с. 53, 55, 56, 59, 60, 63, 98, 104, 186, 207, 223, 263.
- Стефан син Януша, угорського короля с. 11.
- Стецьківч Іван т. 79.
- Струсь с. 89, 280.
- Струсь Микола с. 113.
- Струсь Юрій, браславський староста с. 69.
- Сулабет Герай хан с. 278.
- Суликовський с. 248.
- Суліман султан с. 1—7, 9, 11, 14, 16, 17, 20, 22—27, 29, 31, 33, 34, 36, 39, 45, 47, 51, 52, 75, 181—183, 315, 316, 350.
- Суліман з Очакова с. 43.
- Сулишевський с. 262, 266, 331.
- Тарановський Андрій, посол с. 46, 47, 90, 246.
- Тарас, козацький гетьман (1630) с. 341, 345—347.
- Тартовський Самуїл с. 123, 146, 147, 155, 158, 160, 165, 166, 168.
- Тарновський с. 55.
- Татаралій с. 14.
- Телішевський с. 237.
- Телішевський Валентій с. 83.
- Тенчинська с. 55.
- Тимофій з під Корсуня с. 234.
- Тимкевич с. 237, 323, 325.
- Томша с. 130, 165, 167, 263.
- Топига, козацький полковник (1613) с. 127.
- Тохтмиш галга с. 106, 107.
- Трацевський Іван с. 82.
- Трацевський Петро с. 79, 82.
- Трацевський Станислав с. 82.
- Трачевський Федір с. 80.
- Трепка с. 57.
- Тризна с. 84.
- Тризна Лев с. 82.
- Трокинський, валенський хорунжий с. 84.
- Тушальський Григорій с. 80.

Туровець Іван, козак (1627)
с. 327.

Тшебінський, королівський се-
кретар с. 135.

Тшецький с. 348.

Улятовський с. 80.

Умир чавш с. 131.

Умінський с. 246.

Униховський Григорій с. 80.

Уханський, посол с. 62.

Фатараш с. 246.

Фаренсбах Вольмар с. 185, 230,
244, 245.

Федір, посол с. 40.

Федорович Андрій с. 82.

Федорович Іван с. 81.

Федорович Тиміш, козацький
полковник (1621) с. 250.

Федорович Юрій с. 80.

Фекети Ямуш с. 238, 244.

Феліський с. 245, 247.

Фердинанд цсар с. 181.

Фоглер ч. 57.

Фредро, посол с. 59, 60.

Халецький Дмитро с. 86, 89.

Хмелевський с. 224.

Хмелецький Стефан, браслав-
ський хорунжий с. 222, 308—
310, 312, 319—321, 332, 334,
347.

Ходкевич Ян Кароль, гетьман
великий с. 224, 225, 229, 245,
218.

Ховницький с. 86.

Хоцімирський Александер с. 316,
317, 319, 320.

Хрептович, референдар с. 82.

Хрептович Адам с. 80.

Хробрацький с. 143.

Худовський с. 237.

Царевич, козацький ротмістр
(1621) с. 232, 246.

Цемешко с. 85.

Цизовський Криштоф с. 80.

Цмохвезевич с. 83.

Цішкевич с. 84.

Цішкевич Хома с. 82.

Цудовський с. 187.

Цулацький с. 280.

Чабинський с. 80.

Чаірмер с. 10.

Чарковський Августин с. 79.

Чарковський Беньш с. 79.

Чарнецький с. 348.

Четер с. 231.

Челебі с. 48.

Чернута, козацький гетьман
(1629) с. 341.

Чорний Грицько, козацький геть-
ман (1630) с. 347.

Чудовський с. 197.

Шагин Герай с. 132, 136, 137,
276, 287, 311, 313—315, 317—
320, 323, 325, 230, 333—339,
341—342.

Шамбор с. 57.

Шахневський с. 227.

Шейпак Станислав с. 82.

Шембек с. 228, 229.

Шеміот Мальхер с. 83.

Шигавський Юрій с. 83.

Ширай (Seraj), козак (1611)
с. 124.

Шиска Іван с. 82.

Шишковський, виленський бі-
скуп с. 127.

Шклінський с. 246.

Шклінський Тома Шимкович
с. 304, 305, 307, 308.

Шлядковський, ротмістр с. 237.

Шмельтінг с. 246.

Шмет с. 246.

Шуйський Дмитрій с. 123, 278.

Юнус бег, єлєстрійський сан-
джак с. 43.

Юрєсович Татарин с. 85.

Юрковський с. 82.

Юсуф с. 6.

Юсуф чавш с. 8, 10, 17, 18.

Южно Станислав с. 82.

Яблонський с. 349.
 Яблонський Станіслав, козак
 (1627) с. 327.
 Яблонський Татари с. 85, 87, 88.
 Явжи́кович див. Йовжи́кович.
 Яаловецький, руський воєвода
 с. 55.
 Яаловецький Микола, снатим-
 ський староста с. 69.
 Яаловецький Юрій, камінецький
 староста с. 35—37, 39.
 Ядрушко (Jedrusko) з Черкас,
 козак (1546) с. 21.
 Янковський с. 237.
 Янковський Станіслав с. 80.

Янович Микола с. 87.
 Яновський с. 244.
 Яновський Ян с. 83.
 Янушович Ян с. 81.
 Януш угорський король с. 11.
 Януш князь с. 163.
 Янчар ага с. 228, 240.
 Янчевський с. 246.
 Ярошевський с. 247.
 Ястшембський с. 244.
 Яхче Жид с. 45.
 Яцько з Переяслава; козак (1546)
 с. 21.
 Яцько, козацький полковник
 (1613) с. 126.

ПОКАЗЧИК

географічних і етнографічних імен.

Абидос с. 118.
австрійська родина с. 58.
Адрігул с. 188.
Адріанополь с. 5, 52, 211, 225,
227, 231.
Азія с. 3, 122, 133, 142, 147,
148, 212, 336.
Акерман с. 31, див. Білгород.
Александрів с. 90.
Александрія с. 62.
Аленно (Галеб) с. 1, 3, 27, 236.
Анатолія с. 1, 44, 233, 236.
Анґарія с. 122.
Анґлія с. 175, 226.
Анґуза с. 121—2.
Арабія с. 1, 3.
Араби с. 225, 232.
арабське плем'я с. 146.
Арменія с. 3.
Ассирія с. 229.
Аслап-город с. 318, 339.
Астрахань с. 44, 46, 49, 276.
Африка с. 128.
Бабаїт орда с. 276.
Базарчик с. 228.
Байдак с. 276.
Балаклея с. 141.
Балчик с. 119.
Бар с. 148, 163, 183, 188, 204,
259, 296, 298; барський ста-
роста с. 43, 69, 93, 144.

Бариншіля с. 252, 254.
Бахчисарай с. 109, 275, 280,
335, 339.
Белз с. 53, 250; Белзано, бел-
зька шляхта с. 97, 223; во-
єводство с. 367; воєвода
с. 223, 241—2, 245, 246, 359;
староста с. 247.
Бендери с. 144.
Берестя с. 77, 78; берестей-
ське воєводство с. 336;
воєвода с. 79; воєводи
с. 245; економ с. 275.
Бела с. 123, 201.
Біла с. 229.
Біла Вола с. 15.
Білаків с. 61.
Біла Русь с. 288.
Біла Церква с. 69, 92, 111,
149, 168, 306, 342; білоцер-
ківський підстароста с. 341,
342; староста с. 145.
Білгород с. 7, 8, 12, 13—15, 18,
26—28, 30, 32—34, 38—44,
49, 94, 96, 122, 133, 142,
149, 162, 171, 188, 207, 220,
224, 225, 228, 231, 259, 263,
314, 320, 329, 353; біло-
городські поля (степи) с. 277,
279, 280; див. Татаря.
Біле Море с. 1, 2.
Біряї с. 78, 96.

Бог с. 14, 133, 141, 313.
 Богуслав с. 69, 149; богуславський староста с. 145.
 Богдан Кипар (Абидос) с. 118.
 Болгаре с. 225.
 Болгарія с. 140.
 боснійський баша с. 236; війсьсько с. 353.
 Браслав (литовський), браславський повіт с. 101.
 Браслав (український) с. 5, 21, 22, 43, 111; браславське військо с. 309, 321; воєводство с. 321, 367; воєвода с. 223; воєський с. 69; посли с. 69; староста с. 69, 112, 144, 263, 265, 266, 312, 314; хорунжий с. 314, 318, 324, 327.
 Брасів с. 227.
 Буг с. 308.
 Буда с. 353; будинський баша с. 189.
 Буджак с. 230, 313, 323, 324, 329; буджацькі Татаре див. Татаре.
 Бурса с. 41.
 Бучач с. 35, 37.
 Ван с. 122.
 Вапдали с. 212, 213; вандалський король с. 105, 184, 300, 323, 332, 334.
 Варадин с. 52.
 Вармія, варміський біскуп с. 112.
 Варна с. 119.
 Варшава с. 86, 126, 133, 140, 155, 162, 166, 185, 193, 212—214, 255—258, 260—262, 264—271, 273, 274, 332, 343, 349, 360—363, 366; варшавський договір с. 57; сойм с. 65, 109, 127; соймик с. 97.
 Велика Польща с. 367.
 Великі Луки с. 124.
 Венети с. 75, 226; венецький посол с. 193.

Вильно с. 58, 94, 274; виленьський повіт с. 274; воєвода с. 77, 78, 86, 225, 243, 274, 333, 358; біскуп с. 101, 127, 191; городничий с. 78; капітула с. 85; конюший с. 87, 88; соймик с. 64, 74; хорунжий с. 84; шляхта с. 65; цекгауз с. 78.
 Винниці с. 111; винницький староста с. 69, 188.
 вислицький каштелян с. 124.
 витебське воєводство с. 76; воєвода с. 78.
 Винни с. 166.
 вишньєський соймик с. 65.
 Відень с. 181.
 Вірмени с. 208, 225, 228.
 Волинь с. 199, 256, 334, 367; волинське воєводство с. 219; воєвода с. 144; змовіри с. 259; мита с. 223; посли с. 69.
 Володимир с. 219; володимирський воєський с. 204; староста с. 21, 145.
 Волощина, волоська земля с. 1, 2, 15, 25, 35, 36, 41, 58, 61, 66, 75, 90, 93, 115, 117, 121, 125, 130, 131, 139, 147, 167, 168, 170, 183, 187—189, 198, 206, 210, 211, 218, 227, 230, 240, 243, 244, 248, 261, 265, 266, 273, 291, 292, 315, 359, 360; волоські транші с. 52, 61, 153; дорога с. 26; бояре с. 115, 116; воєвода (господар) с. 14, 19, 20, 35, 36, 96, 121, 128, 130, 141, 142, 168, 169, 183, 187, 189, 193, 203, 204, 211, 212, 227, 228, 230, 234, 242, 314—317, 319, 321, 332; вино с. 218.
 Волохи с. 8, 9, 60, 95, 129, 136, 147, 154, 161, 164, 175, 187, 224, 227, 233, 238, 259.
 вроцлавська комора с. 56.
 Вязма с. 123, 200, 201.

Габеш с. 3.
Галицький староста с. 96, 112;
соймиш с. 104.
Гаслан город див. Аслан го-
род.
Гелеспонт с. 118.
Глуше Озеро (Делігул) с. 15.
Глушанин с. 246.
Городок с. 127.
Гречія с. 58, 110, 140, 143, 155,
161.
Греки с. 187, 210, 221, 225, 279;
грецька віра с. 221, 251,
359; слово с. 156.
Гричин с. 126.
Гумань с. 333.
Густ с. 95.
Галата с. 225, 228.
Галац с. 228.
Гаритан с. 3.
Гданськ с. 56.
Гемей с. 1, 3.
Герфи с. 16.
Гети с. 158.
Гнезденський архієпископ с. 209,
222.
Гона с. 122.
Горка с. 57.
Готи с. 155, 158, 212, 213;
готський король с. 105, 184,
300, 323, 332.
Давлак с. 15.
Дамаск с. 3.
Deli Giorgio с. 228.
Делігул с. 15.
Деревляни с. 158.
Джелюнда с. 332.
Дикі поля с. 90, 154, 342.
Димиркані с. 277.
Дні с. 62, 89, 151, 260, 348;
Донці с. 123, 221, 227, 248;
донські козаки с. 193.
Діярбекір с. 3, 236; діярбекір-
ський баща с. 236.
Дийро с. 14, 26—28, 49, 51,
58, 62—64, 89, 91, 108, 119,

120, 131, 141, 142, 146, 147,
150, 151, 154, 156—158, 163,
191, 206, 284, 293, 294, 308,
309, 311—314, 316, 318, 329,
333, 335, 339—342, 359.
Дністер с. 7, 15, 26, 27, 39, 41,
61, 141, 150, 157, 230, 232,
233, 238—243.
Добруджа с. 7, 45, 187; до-
брудзьські поля с. 60; див.
Татаре.
Домаль с. 33.
Дом Хансду (Переяслав) с. 49.
Дорогобуж с. 200.
Дубинки с. 78, 86.
Дунай с. 58, 90, 122, 150, 157,
158, 162, 187, 207, 220, 226,
228—230, 233, 239.
Европейські війська с. 60.
Ельп с. 3.
Еспаїя с. 123; Еспаїї с. 227;
еспанський король с. 128,
226.
Єгипет с. 3.
Єрусалим с. 1, 2.
Жванець с. 232, 242, 343.
Жиди с. 45, 56, 192, 280, 289,
290, 358; Жиди-Караїми
с. 149.
Житомир с. 145, 146; жито-
мирський староста с. 91,
331.
Жмудь с. 212, 213; жмудський
князь 105, 184, 300, 325,
332.
Жовква с. 188, 193, 194, 210,
211.
Журів с. 367.
Задніпрянські краї с. 105;
поля (степи) с. 155.
задунайські міста с. 155.
Запороже (Запороги) с. 99, 154,
190, 224, 253, 273, 298, 306,
307, 338—341, 346—349, 358,
359; Запорожці с. 222, 302;

запорозькі козаки с. 53, 98—100, 120, 141, 145, 183, 225, 232, 236—239, 241, 249—251, 253, 254, 257, 258, 260, 283, 290, 291, 295, 296, 300, 304, 305, 326, 326, 327, 335, 341—343, 346, 348, 349, 355, 361, 366, 368; запорозький гетьман с. 253.

Збараж с. 124, 182.

Збруч с. 182.

Золота Баия с. 227.

Золота орда с. 276.

Зофія див. Софія с. 150.

Іерит с. 228.

Ізатіян с. 14.

Ізмаїл с. 228.

Індії с. 157.

Інфлянти с. 60, 101, 102, 105, 191, 212—213, 275, 291, 292, 333; інфлянтський князь с. 105, 184, 300, 323, 332.

Ісміїєл с. 122.

Італійці с. 56, 155.

Казань с. 276.

калішеське воєводство с. 67, 93, 112, 366.

Калуга с. 123.

Камінець с. 4, 35, 37, 137, 146, 149, 150, 162, 163, 205, 208, 218, 243, 244, 248; камінецький гостинець с. 239; замок с. 265; каштелян с. 223; підсудок с. 148, 153; соймник с. 195; староста с. 89, 90, 144, 146, 147, 150, 210, 222, 223, 247, 263, 265, 266.

Камінка с. 61, 207.

Капів с. 49, 168, 296, 304, 305; капівський староста с. 145.

Карагиляр с. 3.

Караїмн с. 149.

Карамап с. 1, 3; караманський баша с. 236.

Кафа с. 235, 335, 337; кафеїський баша с. 236; дорога с. 28; порт с. 334.

Київ с. 21, 23, 49, 145, 146, 157, 176, 190, 269, 285, 289, 297, 305, 306, 347, 366; київський біскуп с. 110, 260, 261; воєводство с. 72, 252, 256, 258, 343, 366; воєвода с. 55, 128, 142, 144, 150, 165, 176, 184, 189, 222; городський уряд с. 71, 73; земля с. 205; каштелян с. 257, 258, 262; міщане с. 183; підвоєвода с. 183, 301; послн с. 69.

Киїля с. 7, 12, 122, 207, 227, 228, 319, 320, 329; киїльський каділ с. 13.

Кипчак с. 44; кипчацькі поля (степи) с. 334.

Кодизна с. 14.

Кожани с. 127.

Козлів с. 58, 60, 64, 149, 340.

Коломияни с. 227.

Коморів с. 113.

Кошиць с. 77, 79.

Константинополь с. 10, 22, 25, 29, 31, 33, 36, 39, 42, 46, 47, 51, 52, 60, 94, 96, 119, 121, 122, 147, 148, 157, 166, 173, 187, 192, 193, 197, 200, 205, 210—212, 224, 225, 227, 231, 262, 263, 266, 272, 283, 338, 339, 340, 341, 350—352, 354, 363, 365; див. Царгород.

Коринтійці с. 110.

Коркирійці с. 110.

Кормиш с. 126.

Корсунь с. 89, 133, 234, 289, 346.

Корчия с. 101; корчинський каптур с. 105.

Кочманський Шлях с. 111.

Копиці с. 109; Кошичане с. 227.

Краків с. 55, 79, 120, 193, 333, 334, 340; краківський біскуп с. 222; воєвода с. 222; воєводство с. 68, 205, 366; жупа с. 56; замок с. 55, 57; земля с. 148; купці с. 55; каштелян с. 105, 121, 141.

Габеш с. 3.
галицький староста с. 96, 112;
соймиш с. 104.
Гаслан город див. Аслан го-
род.
Гедеснонт с. 118.
Глуше Озеро (Делігул) с. 15.
Глушайин с. 246.
Городок с. 127.
Греція с. 58, 110, 140, 143, 155,
161.
Греки с. 187, 210, 221, 227, 279;
грецька віра с. 221, 251,
359; слово с. 156.
Гричин с. 126.
Гумань с. 333.
Густ с. 95.
Галата с. 225, 228.
Галац с. 228.
Гаритан с. 3.
Гданськ с. 56.
Гермен с. 1, 3.
Герфі с. 16.
Гети с. 158.
гнєздєвський архієпискуп с. 209,
222.
Гона с. 122.
Горка с. 57.
Готи с. 155, 158, 212, 213;
готський король с. 105, 184,
300, 323, 332.
Давлак с. 15.
Дамаек с. 3.
Dei George с. 228.
Делігул с. 15.
Деревляни с. 158.
Джєлючиди с. 332.
Дикі поля с. 90, 154, 342.
Димиркани с. 277.
Дин с. 62, 89, 151, 260, 348;
Донці с. 123, 221, 227, 248;
донські козаки с. 193.
Діярбекір с. 3, 236; діярбекір-
ський баща с. 236.
Дніпро с. 14, 26—28, 49, 51,
58, 62—64, 89, 91, 108, 119,

120, 131, 141, 142, 146, 147,
150, 151, 154, 156—158, 163,
191, 206, 284, 293, 294, 308,
309, 311—314, 316, 318, 329,
333, 335, 339—342, 359.
Дністер с. 7, 15, 26, 27, 39, 41,
61, 141, 150, 157, 230, 232,
233, 238—243.
Добруджа с. 7, 45, 187; до-
бруджські поля с. 60; див.
Татаре.
Домаль с. 33.
Дом Ханєду (Переяслав) с. 49.
Дорогобуж с. 200.
Дубинки с. 78, 86.
Дунай с. 58, 90, 122, 150, 157,
158, 162, 187, 207, 220, 226,
228—230, 233, 239.
Европейські вітєвля с. 60.
Ейєп с. 3.
Еспанія с. 123; Еспанці с. 227;
єспанський король с. 128,
226.
Египет с. 3.
Єрусалим с. 1, 2.
Жванець с. 232, 242, 343.
Жиди с. 45, 56, 192, 280, 289,
290, 358; Жиди-Караїми
с. 149.
Житомир с. 145, 146; жито-
мирський староста с. 91,
331.
Жмудь с. 212, 213; жмудський
князь 105, 184, 300, 325,
332.
Жовква с. 188, 193, 194, 210,
211.
Журів с. 367.
Заліпрянські краї с. 105;
поля (степи) с. 155.
заднапєвські міста с. 155.
Запороже (Запороги) с. 99, 154,
190, 224, 253, 273, 298, 306,
307, 338—341, 346—349, 358,
359; Запорожці с. 222, 302;

- запорозькі козаки с. 53, 98—100, 120, 141, 145, 183, 225, 232, 236—239, 241, 249—251, 253, 254, 257, 258, 260, 283, 290, 291, 295, 296, 300, 304, 305, 326, 326, 327, 335, 341—343, 346, 348, 349, 355, 361, 366, 368; запорозький гетьман с. 253.
- Збараж с. 124, 182.
- Збруч с. 182.
- Золота Баня с. 227.
- Золота орда с. 276.
- Зофія дів. Софія с. 150.
- Ієрнг с. 228.
- Ізаліян с. 14.
- Ізмаїл с. 228.
- Індії с. 157.
- Інфлянти с. 60, 101, 102, 105, 191, 212—213, 275, 291, 292, 333; інфлянтський князь с. 105, 184, 300, 323, 332.
- Іємнієл с. 122.
- Італійці с. 56, 155.
- Кавань с. 276.
- калішеське воєводство с. 67, 93, 112, 366.
- Катуга с. 123.
- Камінець с. 4, 35, 37, 137, 146, 149, 150, 162, 163, 205, 208, 218, 243, 244, 248; камінецький гостинець с. 239; замок с. 265; каштелян с. 223; підсудок с. 148, 153; соймик с. 195; староста с. 89, 90, 144, 146, 147, 150, 210, 222, 223, 247, 263, 265, 266.
- Камінка с. 61, 207.
- Капів с. 49, 168, 296, 304, 305; капівський староста с. 145.
- Карагилляр с. 3.
- Караїмн с. 149.
- Карамаї с. 1, 3; карамапський баша с. 236.
- Кафа с. 235, 335, 337; кафеїнський баша с. 236; дорога с. 28; порт с. 334.
- Київ с. 21, 23, 49, 145, 146, 157, 176, 190, 269, 285, 289, 297, 305, 306, 347, 366; київський біскуп с. 110, 260, 261; воєводство с. 72, 252, 256, 258, 343, 366; воєвода с. 55, 128, 142, 144, 150, 165, 176, 184, 189, 222; гродський уряд с. 71, 73; земля с. 205; каштелян с. 257, 258, 262; міщане с. 183; підвоєвода с. 183, 301; пошти с. 69.
- Киїля с. 7, 12, 122, 207, 227, 228, 319, 320, 329; киїльський каділ с. 13.
- Кипчак с. 44; кипчацькі поля (степи) с. 334.
- Кодзина с. 14.
- Кожани с. 127.
- Козлів с. 58, 60, 64, 149, 340.
- Коломискин с. 227.
- Коморів с. 113.
- Конинь с. 77, 79.
- Константинополь с. 10, 22, 25, 29, 31, 33, 36, 39, 42, 46, 47, 51, 52, 60, 94, 96, 119, 121, 122, 147, 148, 157, 166, 173, 187, 192, 193, 197, 200, 205, 210—212, 224, 225, 227, 231, 262, 263, 266, 272, 283, 338, 339, 340, 341, 350—352, 354, 363, 365; дів. Царгород.
- Корштинці с. 110.
- Коркирійці с. 110.
- Кормин с. 126.
- Корсунь с. 89, 133, 234, 289, 346.
- Корчня с. 101; корчинський каптур с. 105.
- Кочманський Шлях с. 111.
- Копинці с. 109; Кошичане с. 227.
- Краків с. 55, 79, 120, 193, 333, 334, 340; краківський біскуп с. 222; воєвода с. 222; воєводство с. 68, 205, 366; жупа с. 56; замок с. 55, 57; земля с. 148; купці с. 55; каштелян с. 105, 121, 141.

- 144, 149, 185, 175, 222, 223, 291, 334, 358.
- Красний Став с. 60, 223.
- Кремінець с. 183, 219: кремінецький староста с. 349.
- Крим с. 42, 46, 47, 49—51, 107, 108, 275, 279, 280, 325, 329, 337—339, 352: Кримці с. 231, 341, 342 див. Татаре; кримська столиця с. 334, 335; цар с. 65, 178, 179, 183, 204, 275, 322, 323, 325, 329, 330; царство с. 132, 337, 350.
- Куляр с. 121.
- Куруків с. 293, 345, 346, 348; куруківська комісія с. 355, 356, 358, 366.
- куявський біскуп с. 222.
- Латинські листи с. 148: мова с. 150.
- Латичів с. 90; латичівський град с. 70.
- Львів с. 61, 122, 173, 224, 232, 248, 252, 253, 257—259, 263, 267.
- Ленчинський воєвода с. 246; воєводство с. 366.
- Лиман (дніпровий) с. 156.
- Литва с. 23, 274: литовське велике князівство с. 60, 65, 71—78, 86, 87, 92, 101—103, 105, 153, 160, 168, 180, 185, 191, 206, 212, 213, 219, 222, 225, 270, 290—292, 360; великий князь с. 184, 248, 300, 323, 332; військо с. 85, 234, 248; гетьман с. 201, 222; канцлер с. 359; Литовці с. 157; див. Татаре.
- Лігуриєць с. 358.
- Лідський староста с. 86; повіт с. 84, 101; писар земський с. 84.
- Лойова гора с. 65.
- Лубин с. 89.
- Лулин с. 126.
- Луцьк с. 181, 219; біскуп с. 222; владика с. 221.
- Люблин с. 54, 58, 83, 135, 223; люблинське воєводство с. 367; воєвода с. 89, 241, 242; замок с. 56; староста с. 25; шляхта с. 83.
- Лінець с. 181.
- Ляхи с. 357.
- Маври с. 128.
- Мазовія с. 212, 213, 367; мазовецьке воєводство с. 97; князівство с. 153; князь с. 184, 300, 323, 332.
- Македонія с. 140.
- Мала Польща с. 219, 291, 367.
- Мальборґ с. 213.
- Медвежичі с. 101.
- Медина с. 1, 3.
- межиріцький каштелян с. 57.
- Мезопотамія с. 3.
- Мекка с. 1, 3.
- меховський пробанс с. 57.
- Мінськ с. 84, 85; мінське воєводство с. 84; воєський с. 84; повіт с. 101; староста с. 84; суддя с. 85.
- Миншурів с. 327.
- Могач с. 95.
- Могилів с. 87; могилівський економ с. 275.
- Можайськ с. 123, 186, 201.
- мозирський повіт с. 101.
- Молдавіщина с. 60, 95, 119, 139, 154, 164, 210, 224, 225, 259, 315, 326; молдавський воєвода с. 97, 169, 189, 210, 212, 232, 240, 292; військо с. 228.
- Молдаване с. 119, 131, 136, 224, 226, 227, 332, 363.
- Молкадь с. 101.
- Молокош с. 112.
- моравські вина с. 218.
- Мороз с. 41.
- Москва с. 2, 23, 33, 49, 51, 56, 65, 111, 122—124, 128, 130, 151, 154, 170, 176, 185, 186, 189, 191, 209, 223, 261, 276, 278, 285, 357, 359, 362; мо-

сковський велкий князь с. 56, 57, 62, 114, 304 (див. руський); посол с. 64, 130, 148, 341.

Москвичі с. 119, 124, 126, 131, 139, 161, 362, 363.

мохитський староста с. 326.

Нагаїці с. 163, 204, 231, 318, 342; нагаїська держава с. 340; цар с. 105, 162, 275 див. Татаре.

Надбоже с. 141.

Несвиж с. 76, 87.

Низ с. 56, 66, 72—74, 151, 209, 268, 282; Низовії с. 65, 72, 83, 85; низові козаки с. 53, 58, 59, 65, 67, 68, 70—74, 93, 100, 101, 110, 168, 283.

Нідерляндії с. 175; нідерляндський князь с. 226; посол с. 193; стрільба с. 281.

Німці с. 56, 76, 109, 123, 224, 225, 227, 238, 242, 243, 340; німецькі замки с. 95.

Новгород Нижній с. 124.

Новгородок с. 103; новгородське воєводство с. 101, 356; повіт с. 74, 79, 126.

Нове Місто с. 181.

Новосіло с. 122.

Облуччя с. 122, 180, 228.

Озіїв с. 319.

Орґеїв с. 320.

оршанський повіт с. 77; староста с. 84, 246.

Острог с. 64, 112, 121, 144.

Очаків с. 4—6, 9, 10, 12—15, 17—26, 28, 36, 38, 41, 43—45, 133, 141—143, 150, 154, 163, 170, 188, 280, 298, 309, 311—316, 319—321, 337, 340, 351, 353, 359.

ошмянський повіт с. 101; підкоморій с. 87.

Перекоп с. 60, 63, 337, 341, 342; перекопський хан с. 40, 62,

64, 90, 113, 114, 120, 129, 230, 250, див. Татаре.

перемиський канцеляр с. 55; повіт с. 250.

Переяслав с. 49, 67, 69, 89, 298, 300, 303, 304; переяславський староста с. 141.

Переп с. 62, 147, 148, 169, 175, 185, 200, 214, 226, 227, 283, 287, 311.

Персія с. 64, 147, 191; перський король с. 122, 147, 228.

петригорський цар с. 162.

Пинськ с. 126; пинські козаки с. 126; повіт с. 77; староста с. 79, 120; староство с. 334.

Піотрків с. 146; піотрківський сойм с. 156.

підгірський край с. 206.

Підляшє с. 367; підляський воєвода с. 91.

плотський біскуп с. 222; воєводство с. 367.

Поділля с. 60, 105, 125, 165, 323, 367; подільський генерал с. 144; воєвода с. 111; воєводство с. 324; підчашний с. 230; стольник с. 43; подільська Україна с. 166.

познанський біскуп с. 222; воєводство с. 67, 93, 112, 247, 358, 359, 366.

Покуть с. 197, 198, 263.

Поліссє с. 334.

Половиця с. 228.

Половці с. 158; полоцьке воєводство с. 291; замок с. 291; канцеляр с. 84, 237; підкоморій с. 84.

Польща *passim*.

Поляки с. 22, 25, 52, 114, 131, 157, 158, 293, 309, 355.

поморські гранці с. 357.

Принеть с. 127.

Провадія с. 230.

Провишні с. 272; прововишський сойм с. 86, 284, 355.

Прусія с. 66, 153, 206, 212, 213, 219, 274, 282, 289, 357, 367; пруська земля с. 213; князь с. 105, 184, 300, 323, 332, 334; міста с. 218.

Прут с. 228, 243.

Пьол с. 123.

Піперембс с. 326.

Равське воєводство с. 367; замок с. 366; староста с. 367. радзівовський соймак с. 115. радомський канцеляр с. 367; трибунал с. 289, 290.

Ракушане с. 56, 59.

Рапків с. 313; рапківський підстароста с. 112.

Решкула м. с. 228.

речиський повіт с. 101; староста с. 76.

Рига с. 53.

Римляне с. 226, 358.

римський корабль с. 181; цісар с. 344.

Рідка Дуброва с. 142.

Родос с. 164.

Роземберг с. 56.

Романія с. 162; Ромашці с. 136.

Росава с. 326, 327.

Румелія с. 1, 2, 44, 336; румелійський банна с. 164, 236; белтерберг с. 131, 144, 150, 154, 164, 168, 231, 293, 340; військо с. 353.

Русь с. 105, 125, 277, 279, 280, 288, 367; руський воєвода с. 55, 90, 245; князь с. 184, 300, 323, 332, 334; листи с. 148.

руський (московський) в. князь с. 44, 45.

Руські Ворота с. 156.

Русини с. 25, 119 (Russi), 158 (Rossi).

Рязань с. 123.

Савраї с. 15, 17, 280.

Садринь с. 52.

Сайд с. 3.

Сакмар с. 227.

Самбір с. 97.

Сандомир с. 54; сандомирський воєвода с. 286, 295, 323, 347, 355, 356, 358, 359, 362, 364, 366; воєводство с. 205, 361.

Саси с. 227.

Сатанів с. 244.

сахачівський каштелян с. 367.

Семигород с. 56, 153, 211, 224, 317; семигородський воєвода с. 56, 164, 169, 187, 189, 262; Семигородці с. 154, 227, 363.

Сербі с. 187, 225.

сєрадзьке воєводство с. 67, 366; воєвода с. 323, 324; каштелян с. 324, 326; підсудок с. 367.

Сибір с. 276.

Силістрія с. 9, 12, 13, 15, 16, 19, 21, 43, 61, 187, 227, 283.

Сіям с. 1.

сіверське князівство с. 304.

Синопе с. 133, 143, 147, 149, 150, 164.

Скити с. 155.

Славний потік с. 15.

Слуцьк с. 76, 126; слуцький доктор с. 83; замок с. 76.

Случ с. 127.

Слов'яне с. 155, 157.

слонімський з'їзд с. 160; повіт с. 123.

Смоленськ с. 123, 124; смоленський воєвода с. 86; жовнірі с. 127; князівство с. 304.

Святин с. 61, 219, 240; святинський староста с. 69, 326.

соліцький каштелян с. 124; староста с. 78, 86.

Соломця р. с. 90, 93.

Сорока с. 230.

Софія с. 150.

Стамбул с. 14, 279, 280.

судерманський князь с. 339.

Сул'я с. 308, 309, 312, 321.
 Сучава с. 228.
 Сян с. 250.
 сяніцький підсудок с. 367.

Тавань с. 156.
 Таврійський Херсонез с. 58, 155, 156, 158, 220, 280.
 Тарганів Став с. 326, 327.
 Тарнів с. 54, 55, 246; тарнівський староста с. 245.
 Татаре с. 3, 6, 9, 10, 12, 15, 17, 18, 32, 33, 36, 38, 41, 43, 44, 47—53, 56, 58, 60—66, 90, 93, 96, 104, 105, 111, 112, 114, 116, 117, 119, 120, 123, 125, 128, 129, 133, 136, 137, 139, 141, 143, 153—155, 157, 161—163, 166, 167, 173, 174, 179, 187, 188, 191—194, 196, 197—199, 202—205, 207—209, 215, 219—224, 227, 229—236, 238—240, 242—243, 248—250, 263, 264, 265, 270, 274, 276—280, 283, 284, 287, 289, 290, 291, 296—298, 310—312, 314, 315, 317—320, 324, 325, 329, 330, 332, 334, 338—340, 342, 344, 350—253, 355, 356, 359—360, 362, 363, 365; Татаре білгородські с. 7, 40—42, 94, 231, 319, 329; буджацькі с. 314, 315, 325, 329; добруджєські с. 7, 58, 325, 337; кримські с. 325; литовські с. 85, 87, 88, 276; пагаїські с. 105; перекопські с. 58; тегинські о. 329; татарський хан с. 28, 29, 32, 33, 60, 96, 116, 141, 166, 169, 179, 183, 204, 214.
 Тати с. 335.
 Тегиня с. 8, 12—15, 26, 47, 57, 60, 133, 134, 141, 150, 152, 171, 195, 207, 220, 230, 309, 320, 339.
 теробовельський староста с. 69, 202.

Терехтемпрів с. 100: терехтемпрівський монастир с. 145; шпиталь с. 254.

Терсава с. 354.

Тикотин с. 56.

Тракія с. 140.

Транезуит с. 142.

Тришкіле с. 67, 70, 73.

троцький воевода с. 76; воеводина с. 84; підкоморій с. 86.

Трубсж с. 89.

Турів с. 127.

Туреччина, Турки с. 17, 27, 54, 57, 58, 61, 63, 64, 69, 75, 93, 97, 104, 109—111, 113, 115, 118, 122, 124, 128, 133, 138, 139, 141—143, 147, 148, 154—155, 160, 161, 164—168, 170, 173—175, 189—192, 196—203, 205, 206, 209—211, 213—215, 220, 224—227, 229—236, 238—243, 248—251, 253, 259—264, 266, 272, 274, 275, 280, 283, 284, 286, 289, 292, 296, 308, 310, 316, 317, 319, 321—325, 328, 331, 332, 338, 340, 341, 345, 355, 356, 358—365; турецький везир с. 132; купці с. 60; шємо с. 211; султани с. 59, 60, 64—66, 75, 96, 97, 116, 119, 120, 129, 132, 140, 141, 153, 155, 165, 166, 168, 185, 188, 206; шляхта с. 122; язик с. 355.

Угорщина с. 76, 90, 92, 95, 96, 109, 110, 153, 199, 205, 218, 224, 227: угорський король с. 181.

Угри с. 109, 161, 226, 232, 238, 244, 259.

Україна с. 4, 8, 9, 18, 25—28, 30—35, 41, 43—49, 51—54, 64—67, 72, 73, 95—97, 112, 113, 121, 128, 141, 145, 148, 149, 151, 154, 155, 164—167, 176, 185, 187, 188, 190, 203, 205, 217, 219, 222, 224,

230, 234, 235, 252, 264, 267—
269, 280, 281, 286, 289, 291,
296, 306—308, 310—312, 321,
323, 324, 327, 334, 339, 341,
344, 347, 351, 355—359;
України с. 92, 188, 262.
уланівський староста с. 351,
356, 360, 362.
упицький повіт с. 85.
Уроцище с. 3.
усвяцький староста с. 124.

Ферарський князь с. 56.
флорентинський князь с. 227.
Фляндриї с. 175.
Франція с. 55, 57: французькі
вина с. 218; король с. 175.
Французи с. 55, 225.

Хаджі-Турхан с. 44.
Хальче с. 89.
Хеджаг'ль с. 228.
Херсонез таврійський див.
Таврійський Херсонез.

Хмельник с. 113: хмельниць-
кий староста с. 113, 124.
Хотинь с. 35—38, 147, 148,
164, 165, 223, 229, 230, 241—
244, 248—250, 252, 259, 279,
283, 278, 325, 351, 358: хо-
тинський буркулаб с. 187;
замок с. 232.

Хумами с. 205.

Царгород с. 115, 164, 175, 225,
227, 230, 231, 219, 315 див.
Константинополь.

Цецора с. 230, 231, 293.

Чанчаклей с. 141.

Чанчак с. 313.

Черемиси с. 276.

Черкаси с. 21, 23, 49, 133,
146, 156, 157, 168, 307: чер-
каський староста с. 69, 223;
Черкаси с. 204.

Черкеси с. 44, 231, 318, 334;
черкеський цар с. 105, 275.
чернігівське князівство с. 304.
чернівецький каштелян с. 35, 37.
чеський король с. 181: посол
с. 227.

Чорне Море с. 1, 2, 14, 15, 60,
142, 147, 157, 166, 168, 170,
171, 175, 178, 179, 191, 193,
203, 211, 225, 251, 284, 313,
328—330, 336, 337, 340, 351,
354.

Чорний Шлях с. 111, 182, 183,
199.

Чурни (Цорни) с. 101.

Шаргород с. 111.

Шведи с. 212, 213; шведське
королівство с. 79: король
с. 58, 105, 184, 300, 323,
332; королева с. 57; коро-
левич с. 304.

Шерлівець с. 182.

Шин'от с. 75.

Шкляні с. 306, 307, 308.

Шреда с. 355: шредський соф-
мик с. 35, 55.

Ягпатин с. 183.

Ягоринк с. 14.

Язвинки с. 127.

язловецький ярмарок с. 332.

Яр'рив с. 149.

Яеси с. 149, 210, 211, 227, 230,
272, 322—325, 331, 332.

Похибки.

Козаччина і Баторієві вольности.

ГОР.	Рядок:	НАДРУКОВАНО:	МАЄ БУТИ:
5	12 в гори	Льонлині	Льонлині
13	8—9 "	міцне відріжняюь ся	міцнн відріжняють ся
13	6 в долу	переповдає	переповідає
16	11 в гори	ся	ся,
20	16 "	оселею	оселею
22	6—7 "	тскою	такою
24	6 "	утоплене	утопленнє
28	1 "	зорганізовала	зорганізована
31	8 в долу	козакми	козаками
31	17 "	таксамо	в одну
34	7 в гори	козаком	козакам
38	6 в долу	zwłszcza	zwłszcza
42	13—14 "	приставсів	приставств
43	16 в гори	faciunt	faciunt

А К Т И. 1)

2	8 в долу	Machmeta	Machmeta
12	15 в гори	chlupiat	chlupiat
12	19 в долу	miewaia	miewaia.
13	14 в гори	nasz,	nasz.
16	9 "	pisali	pisali,
16	12 "	silistryiskiem	silistryiskiemu
16	4 в долу	sieba	sieban
24	17 "	harano	karano.
32	17 в гори	bogow	begow
33	6 "	Augusta	Augusta
34	8 "	Augustow	Augustowi

1) Деякі з поправлених тут похибок не помилки друкарські, а похибки істині, з яких видно документи, але ми внаслідок потрібним счлввати їх тут для зрозуміння тексту.

СТОР.	РЯДОК:	НАДРУКОВАНО:	МАБ ВЪТІС:
47	9 в долу	poslanen	poslanca
65	2 "	cesarzem	cesarzom
69	20 в гори	putriac	patriac
70	19 в долу	vkrzywali;	vkrzywali
70	19 "	constituticy	constituticy
81	18 "	Adan	Adam
82	15 в гори	Odarzewski	Podarzewski
83	9 "	Pan	Pan
91	15 "	sieli	scieli
92	10 "	kedac	bedac
96	16 в долу	maltanskiogo	maltanskiogo
95	2 "	maltanska	maltanska
98	7 "	Z tego	2-do
108	5 в гори	105.	108.
116	9 "	woryrowi	woryrowi
123	13 "	Impostor(?)	Impostor
128	18 "	dojdzie	dojdzie
132	6 "	Dzian Bogerei.	Dzianbeg Geroi
133	8 "	Hezynio	Telynie
148	17 в долу	Conststnopoliu	Constantinopoliu
148	7 "	woinic	woinie
155	7 "	insedesunt	insederunt
155	4 "	Posi,	post
163	9 в гори	siedno	siedm
166	5 "	шредський	шредський
168	12 в долу	Uczynek	Uczynit
168	11 "	zalosny,	zalosny
183	2 в гори	ieden	ieden
192	9 в долу	Maiasnicyszy	Naiasnicyszy
215	11 "	A.	I.
226	18 в гори	przoprawiac	przeprawiac
227	2 "	Шаховским	Шахивским
231	10 "	serdatem	serdarem
232	6 в долу	samym, Andrzejem	samym Andrzejem
232	9 "	kozeckich	kozackich
233	1 "	на о	na to
234	13 "	znami	z nami
247	17 "	honi	koni
264	19 "	omieszkiwał	omieszkiwał,
270	11 в гори	Kitewskie	Litewskio
275	13 "	woiniac	woiniac
281	20 в долу	vsaszo	vsarzo
285	8 "	przymienia	przymierza
287	2 в гори	Криштоф	Игум
287	11 в долу	moskiewski	tatarski
287	5 "	eucomia	encomia
288	5 в гори	libentiores	liberatores
288	14 "	incendim	incendium

СТОР.	РЯДОК:	НАДРУКОВАНО:	МАЄ БУТИ:
288	22 в долу	rochob	rochup
301	6 "	urzdycia	urizdyctia
324	3 в горі	vosnodi	каштеляна
328	6 "	zwyczajnch	zwyczajnych
332	13 "	zamyslwo	zamyshuc
334	14 в долу	Константинополь,	Бел жєци,
345	20 в горі	Murtera	Murtoza
349	2 в долу	woiskk	woisk

Невважаючи на велику обережність, не udało ся устерегти, при цє-
лєкїх розпорошеннєх матеріалїв, щоб в отєю збірку не вїїшли деякі листи,
з иньших копїї уже друкованї. Так листи ч. 161 і 171, писанї Ю. Зба-
разьким, вїїшли в збірку його листів (ч. 22 і 38); королївська інструкція
ч. 172 вїїшла в збірку Нежцевїча (Zbiór ramiętników, VI); лист Зба-
разького під ч. 179 в уривку, з хибною датою був виданий в Матерїалах
Куліша.

Користасьмо також в нагодї, щоб ближе означити дати деяких доку-
ментів. Документ під ч. 101 належить не до першої, а до другої половини
1614 р. Дата ч. 121 подана в копїї суперечить датї сойму. Док. 128 на-
лежить до р. 1618.

З М І С Т.

сторінка

Перенне слово до „Матеріалів до історії української коза- чини“, М. Грушевського	V—VIII
Вступне слово до I т. „Матеріалів“, Ів. Крип'якевича	IX—XI
Козаччина і Баторіві вольности, студія Ів. Крип'якевича	1—46
Акти	1—368
1. Ібрагім баша везир до Жигмонта I; просить зробити спра- ведливість з свовольними людьми в Україні, що пограбили волось- ку землю. — Без місяця, жовтень—надоліст 1531 р.	1
2. Султан Сулейман до Жигмонта I; просить покарати людей, що убили в Камінецькім повіті турецького купця з товаришами. — „На урочиську“, липень—серпень 1534 р.	2
3. Султан Сулейман до Жигмонта I; жадає кари на Українців, що зробили нахід на Очаків. — Без місяця, март—цвітень 1538 р.	4
4. Султан Сулейман до Жигмонта I; жадає справедливости з браславських підданих, що убили і пограбили нівчарського писаря. — Адріаноць, червень—липень 1533 р.	5
5. Султан Сулейман до Жигмонта I; жадає справедливости для Турка Мустафи, котрому якийсь хорупчий в Польщі убив батька, а його самого тривав в в'язниці. — Без місяця, серпень 1538 р.	5
6. Султан Сулейман до Жигмонта I; приркам, що не буде нападів з боку Татар. — Без місяця, 19 мая 1539 р.	6
7. Султан Сулейман до Жигмонта I; жадає кари на свово- вольних людей, що разом з Волохами зробили нахід на Білгород і Тегиню. — Без місяця, к. 10 півітня 1541 р.	7
8. Султан Сулейман до Жигмонта I; жадає справедливости з свовольних людей, що кілька разів напали на степових меш- кавців, на Очаків і все надморє. — Константинополь, кінець мая 1541 р.	9
9. Султан Сулейман до Жигмонта I; жадає покарання свово- вольних, що находили кілька разів на степову людність і на Очаків. — Без місяця, жовтень—надоліст 1542 р.	11
10. Осман бей, свлістрійськїй санджак, повідомляє, що не вміг означити границь від України, бо литовські комісарі не явились, за те прийшло 20.000 війська. — Без дати, 1542 р.	13

11. Султан Сулейман до Жигмонта I; снілстрийський санджак не міг означити границь від України, бо против нього вийшло велике польське військо. — Б. н., кінець падолиста 1542 р. . . . 14
12. Султан Сулейман до Жигмонта I; домагає ся справедливости з тих Укріміців, що здоганяючи Татар, пограбили Очаків; особливий меснокій йде від пана Претевича. — Б. н., початок марта 1543 р. . . . 17
13. Султан Сулейман до Жигмонта I; люде з Черкас, Переяслава, Кііна, Браєслава і ниших замків разом з українськими панами прийшли водою на Очаків і зробили великі шкоди. — Константинополь, половина січня 1546 р. . . . 20
14. Султан Сулейман до Жигмонта I; домагає ся справедливости з людей, що пограбили Очаків. — Б. н., кінець лютого 1546 р. . . . 23
15. Султан Сулейман до Жигмонта I; приймає до відомости, що покарано 100 свосвольників, з тих, що ходили на Очаків; жадає звороту покраденого мизи найва. — Б. н., кінець червня 1546 р. . . . 23
16. Султан Сулейман до Жигмонта Августа; домагає ся справедливости з свосвольників, що зробили шкоди коло Очакова. — Константинополь, січень—лютий 1550 р. . . . 24
17. Султан приказує пустити на волю невольників з України. — Без дати 1552 р. . . . 25
18. Султан Сулейман до Жигмонта Августа; не доваляє брати онлат від мусульманських пастухів в степах. — Аленно, початок цвітня 1554 р. . . . 26
19. Султан Сулейман до Жигмонта Августа; князь Дмитраш (Вишневецький) бере податки з мусульманських пастухів і робить шкоди Туркам; пограбив Очаків. — Константинополь, к. 20 вересня 1556 р. . . . 27
20. Султан Сулейман до Жигмонта Августа; Польща має нагородити школи заповідні Туркам і стринати свосвольників, особливо князя Дмитраша (Вишневецького). — Константинополь, к. 10 вересня 1557 р. . . . 29
21. Султан Сулейман до Жигмонта Августа; князь Дмитраш (Вишневецький) робить меснокій на границях. — Константинополь, к. 20 мая 1558 р. . . . 31
22. Султан Сулейман до Жигмонта Августа; домагає ся справедливости для турецького посла, котрому пан Разгускай забрав гроші. — Б. н., к. 25 цвітня 1563 р. . . . 33
23. Сулейман до Жигмонта Августа; свосвольники з України нападають на пастухів в білгородських степах; з сеї причини підупала годівля овець. — Б. н., середина серпня 1563 р. . . . 34
24. Султан Сулейман до Жигмонта Августа; чабани в очаківських степах мають подавати турецьким і українським урядникам ресстрв своїх отар і платити податок обои сторонам. — Константинополь, початок жовтня 1564 р. . . . 35

25. Султанський приказ Гассану, білгородському сантжакови; степові чабани мають списувати ся; свовольників треба карати, а найно і невольників видавати. — Б. д., перша половина 1565 39
26. Султан Селім до Жигмонта Августу; степові пастухи мають платити пошток обох державам; свовольників треба карати по обох боках, кривди нагороджувати і видавати побраних невольників. — Константинополь, к. 10 серпня 1565 40
27. Султан Селім до Жигмонта Августу; різні українські пани, здогаваючи Татар, напали на Очаків і пограбили великі стада волів, овець і ми. — Б. м., к. 25 липня 1568 р. 43
28. Султан Селім до Жигмонта Августу; жадає стриння українських панів від походів на улуси. — Константинополь, початок цвітня 1569 р. 44
29. Султан Сулейман до Жигмонта Августу; приймає до відомости, що рушено в границь свовольних панів. — Константинополь, початок червня 1570 р. 46
30. Мехмед баша везир до Жигмонта Августу; жадає запокосня границь. — Б. м. і д., червень 1570 р. 47
31. Султан Сулейман до Жигмонта Августу; жадає кари на українських козаків, що граблять Татар. — Константинополь, кінець падолиста 1570 р. 48
32. Султан Сулейман до Жигмонта Августу; домагає ся кари на людей, що пограбили Татарам візці. — Константинополь, к. 5 жовтня 1571 р. 51
33. Султан Сулейман до Жигмонта Августу; питає ся, яка причина, що польське військо приближило ся до волоської границі. — Адріанополь, к. 15 січня 1572 р. 52
34. Стефан Баторій до українських урядників; в поводу жалів згнорюльких козаків збороняє урядникам виконувати юрисдикцію над козаками, накладати на них податки, забирати по померших найно. — Рига, 9 цвітня 1582 р. 53
35. З рішень повітового соймику в Белзі; про україну своволю. — Б. м, жовтень 6. р. (1584) 53
36. З ухвал люблинського соймику; про свовольних людей, що несуть мир в Туреччину; 1584 р. 54
37. Шафлет на Яна Замоиского; закидає ся, що він послав козаків під Тегню. — Б. д. (1586) 54
38. З промови підканцлера на сойні; козаки знищили кілька турецьких кораблів і пограбили Козлів. — 9 вересня 1589 р. 57
39. З королівської інструкції на соймики; козаки розбили турецькі кораблі на Чорнім морі, зруйнували й пограбили Козлів. — 23 грудня 1589 р. 58
40. Оповідання шля. С-кляцкокого про відносини Татар до Польщі. — Без дати (1589/90) 64

41. З інструкції виленської шляхти на варшавській сойм — про козацьку своєволю 1590 р.	65
42. З інструкції виленського соймику про турецькі, татарські і козацькі справи 1590 р.	65
43. З королівської інструкції на соймниці, поданої 6 липня 1592 р. — про турецькі і татарські відносини й про козацьку своєволю	65
44. З інструкції срадцького воєводства на сойм — про українську своєволю, 4 серпня 1592 р.	66
45. З інструкції воєводств познанського і калішського на сойм — про козацьку своєволю, 4 серпня 1592 р.	67
46. З інструкції краківського воєводства на сойм — про козацьку своєволю, 11 серпня 1592 р.	68
47. З інструкції камінецького соймнику на сойм 1592 р.; про козацьку своєволю	68
48. Проект конституції на козаків, предложений на соймі 1592 р.	68
49. З конституції сойму 1592 р.; вносять ся уряд козацького старшого на користь гетьмана коронного; постановляе ся комісія до судів в справах козацьких злочинів	71
50. Проект конституції на козаків — без дати (по 1592 р). Козаки мають бути зведені на Запороже, піддані під королівського старшого і звіттан не вільно їм виходити; урядникам і шляхті збороняе ся спонягати їх харчами й оружжя	72
51. З постанов виленського вієду — про козацьку своєволю; листень 1593 р.	74
52. З постанов шляхти новгородського повіту — в справі оборони в. кн. Литовського перед козаками; 1 падолиста 1593 р.	74
53. Причини, для котрих треба приготовляти ся до війни — ніж вишии козацькі напади на Туреччину; 1594 р.	75
54. Криштоф Радивил і ин. до шляхти витебського воєводства; повідомляе, що Натанайко пограбив Слуцьк; закликае шляхту йти в поміч. — Несвж, 4 грудня 1595 р.	76
55. Берестейська шляхта до Криштофа Радивиля, виленського воєводи; просять помочи против козаків, що наїхали Литву. — Бересте, 4 лютого 1596 р.	77
56. Жигмонт III до виленського городничого; приказуе видати Криштофу Радивилу гарзата і инші воєнні прилади, потрібні до походу на козаків. — Краків, 8 лютого 1596 р.	77
57. Спис новгородської шляхти, що ставила ся против козаків. — Кошиль, 12 лютого 1596 р.	79
58. З інструкції люблянської шляхти на соймнику — про оборону Люблина від козаків. — Люблин, 21 лютого 1596 р.	83
59. Спис шляхотських відділів, що ставили ся против козаків. — Мниськ, 24 і 27 лютого 1596 р.	84

60. Списо названого війська проти козаків. — Б. н. (Минськ, лютий 1596 р.) 8
61. З інструкції прошевицького сойника — про козацьку своєволю; 4 марта 1496 р. 8
62. Дмитро Халецький носьвідчає, що Криштоф Радивих ажожив йому рахунок в видатків на війну з козаками. — Варшава, 9 мая 1596 р. 8
63. Микола Гербурт, руський воєвода, до шл. Тараповского; козаки тікають до Луоен, королівське військо йде за ними. — Б. н., 31 мая 1596 р. 8
64. Станіслав Жолкевський до Жигмонта III; повідомляє про хід війни, про битву над р. Солоницею і мир з козаками. — Табор над Соловицею, 10 червня 1596 р. 9
65. З інструкції воєводств калішського і познанського — про турецько-козацькі справи, — жовтень 1596 р. 9
66. Султан Могомед до Жигмонта III в волоських, татарських і козацьких справах. — Константинополь, жовтень—падолист 1596 9
67. З інструкції виленьського візду — про козацьку своєволю. — Вильна, 20 грудня 1596 р. 9
68. Султан Могомет до Жигмонта III в різних справах; татарські нападн будуть стримані, як козаки пересгануть своїх походів. — Константинополь, жовтень—грудень 1597 р. 9
69. З інструкції генерального варшавского сойника — про своєволю жовнірів і „козаків“, 14 лютого 1598 р. 9
70. З королівської інструкції на сойник; козаки роблять школи Туркам і підпомагають мультанського воєводу. — Варшава, 29 грудня 1599 р. 9
71. З інструкції белзької шляхти; про своєволю козаків; 1599 р. 9
72. Самійло Кошка до Жигмонта III; козаки готові йти на війну (волоську), але натомісь жадають: знести баніцію, вернути вольности короля Баторія, оборонити старостаю робити кривди козакам, збільшити платню, дати хоругву. — Запороже, 1 липня 1600 100
73. Жигмонт III до козаків; приймає охоту козаків до служби, обіцяє полагодити їх просьби і посилає їм безпечности. — Б. н., 1 серпня 1600 р. 100
74. Відповідь Жигмонта III козакам; король прирікає полагодити прихильно декотрі козацькі поступати. — Корчин, 25 жовтня 1600 р. 100
75. З інструкції новгородського воєводства; козаки і інші війська, що вертають ся з інфлянтської війни, шшцать литовські новіги. — Новгородок, 13 грудня 1602 р. 101
76. З королівської інструкції на сойник — про своєволю в річипсполнатій; козаки зруйнували Туркам три міста. — Краків, 30 вересня 1604 р. 103

77. З інструкції галицького сойника — про потребу орди-
нції на козаків; 20 січня 1604 р. 105
78. З інструкції київського воєводства; а козаків не було
в Україні, підвряють царевича і т. в.; 10 грудня 1604 р. 105
79. З інструкції вишньовського сойника — про козацьку сво-
волю; 14 грудня 1604 р. 107
80. Хан Казим Герай до Жигмонта III в справі відповлення
вкраї; снокій є годі, як нема на Дніпрі козаків. — Бахчисарай,
1 д. (1604 р.) 107
81. З королівської пропозиції на сойм — про козацьку сво-
волю, турецькі й угорські відносини. — Без дати (1604—5 р.) 109
82. З промови Януша Острожського на соймлі 1605 р.; козаки
рознісуть універсали і кажуть складати собі гроші 110
83. З соймаового діярія: королівська пропозиція про Турків,
Татар і козацьку своволю; 20 серпня 1605 р. 111
84. Януш Острожський до Жигмонта III; про побіду коро-
лівського війська і козаків над Татарами. — Острог, 26 грудня
1605 р. 111
85. З інструкції сойника воєводств познанського і калішського;
про козацьку своволю; 9 лютого 1606 р. 112
86. Микола Струсь до варшійського біскупа про селянський
рух на Україні, про Татар і т. в.; великдень 1606 р. 112
87. Султан Ахмед до Жигмонта III; Татарами і турецькими
урядниками приказано жити в слокою з Україною; козаків треба
карати. — Б. в. і д. (перед листоном 1606 р.) 113
88. Справоздання Станіслава Вітовського з посольства в Ту-
реччині 1606 р. 115
89. Султан Ахмед до Жигмонта III; домагає ся видачи Бо-
гдана, сина волозького воєводи, що втік на Україну і збирає коза-
ків до походу на Туреччину. — Константинополь, кінець цвітня
1607 р. 118
90. Жигмонт III до султана Ахмеда; козаків не може король
покарати, бо вони не підлягають нічній власті. — Краків, 8 па-
дохвста 1607 р. 119
91. З інструкції пивської шляхти — про потребу стринати
козаків від нападів на Турків і Татар; 1607 р. 120
92. Януш Острожський до Жигмонта III — про козацьку
своволю і конісію на козаків. — Острог, 6 вересня 1609 р. 121
93. Безіменний лист про турецькі справи; козаки ходили
16 чайками на море і пограбили побережні міста. — Б. в., лютий
1610 р. 121
94. Лист Самуїла Тартовського до варшійського біскупа —
про облогу Смоленська і участь козаків у ній. — Під Смолен-
ськом, 26 червня 1610 р. 122

95. Звістки з московської війни — в королівській війську є полковники Наливайко і Шарай та 300 козаків. — Під Смоленськом, 9 лютого 1611 р. 123
96. Жигмонт III до везира; Татари своїми нападами збільшують на Україні число козаків. — Без дата (1612) 124
97. З листу шл. Загорського — про своєволю козацьких полковників Шутавльця, Яцька, Мітли, Толпиги і сотника Іллі Варшавського, що граблять Пищину. — Язвінки, 4 грудня 1613 р. 126
98. Проновн виленського біскупа Шашковського на варшавським соймі: козаки граблять Литву. — 5 грудня 1613 р. 127
99. Інструкція послони до Туреччини в ріжних справах; козаки будуть покарані за своєволю; але причиною кресту козацтва є татарські походи на Україну. — Б. д. (1613 р) 128
100. Султан Ахмед до Жигмонта III; домагає ся рішучої мари на козаків, що роблять великі шкоди турецькій державі. — Б. м. і д. (перша половина 1614 р) 131
101. Турецький везир до Жигмонта III; повідомляє, що розбив козаків на морі і жаде кари на своєвольних. — Під Тегнією, 6. д. (перша половина 1614 р.) 131
102. Члени люблінського трибуналу до Жигмонта III; повідомляють, що дають прохлонґіцію речниць членам комісії на козаків. — Люблин, 30 червня 1614 р. 134
103. Жигмонт III до султана Ахмеда; на козаків виправлено комісію, що має покарати їх своєволю. — Варшава, 8 липня 1614 135
104. Фелікс Криский, канцлер, до великого везира: козаки будуть невдової покарані королівським військом. — Варшава, 8 липня 1614 р. 138
105. Станіслав Жолкевський до членів трибуналу в Пйотркові; повідомляє, що козаки пішли на море перед 2 місяцями, але не вернули ся дотепер. — Рідка Дуброва, 26 вересня 1614 р. 140
106. Румелійський бейлербег до Станіслава Жолкевського; козаки пограбили Синопу, були побиті Турками і частина їх тікла в Польщу; жаде покарання своєвольних. — Бендер, 6. д. (1614) 142
107. Королівська комісія повідомляє, що розпочала переговори з козаками. — Житомир, 15 жовтня 1614 р. 144
108. Станіслав Жолкевський до Жигмонта III; козаки мають дати відповідь на постулати королівської комісії протягом 5 веділь. Вар, 30 жовтня 1614 р. 146
109. Станіслав Жолкевський до Ахмет-баші, румелійського бейлербега; висказує радість з причини погрому козаків і заявляє, що королівське військо також побил козаків. — Б. м. і д. (осінь 1614 р.) 150
110. З королівської інструкції на соймики; про своєволю в Річпосполитій і небезпеку турецької війни. — Варшава, 18 листопада 1614 р. 152

111. Безіменний проєкт оборони України. — Без дати (1614) 155
112. Турецький везир до Жигмонта III; жадає покарання козаків, що нападають на Туреччину і продають в Польщі добуту здобичу. — Б. д. (1614—1616) 158
113. З інструкції слониського візду — про козацьку своєволю в Литві; 29 січня 1615 р. 160
114. Жигмонт III до султана; король не в силі стримати козаків, від нападів на Туреччину. — Варшава, 15 липня 1615 р. 160
115. Татарський хан до короля; в Польщі прийшло 12.000 людей, пограбили Татар і добували Очакова. — Без дати (1615) 162
116. З королівської пропозиції на соймі — про турецькі, татарські і козацькі справи; 1615 р. 163
117. Королівська інструкція на шредський соймик — про відносини до Татар й Турків і про козацьку своєволю; козаки зросли до 40000. — 20 січня 1616 р. 166
118. З інструкції омилянського повіта — козаки пограбили маєтності коло Слудька; 15 марта 1616 р. 168
119. З королівської пропозиції на соймі — козаки ходять на Чорне море, на Очаків і в Волощину. — 26 цвітня 1616 р. . 168
120. Великий везир до Жигмонта III; жадає видачі волоських бояр, що при ночовці козаків хотіли осадити на Волощині сина воеводи Бренії. — Константинополь, початок липня 1616 р. . . 170
121. З промови на соймі; козаків треба ввести в порядок відповідно до комісії (1614 р.) або карати великими карами. — Б. н., 12 вересня 1616 р. 173
122. Способи стримання козацької своєволи; збороняти ходити в козацтво, а непослушних карати конфіскаціями маєтностей. — Б. д. (1617 р.) 176
123. Султан Ахмед до Жигмонта III; домагає ся кари на козаків; як Татаре дістануть гарач, не нападати на річносолиту. — Б. н., 10 марта 1617 р. 179
124. З інструкції головного візду шляхти в. кн. Литовського — про своєвольних людей на Литві; 12 цвітня 1617 р. 180
125. Станіслав Жолкевський до королевича Владислава; козаки не мають довіря до Жолкевського. — Бар, 30 липня 1617 р. 181
126. Каймакан до Жигмонта III; просить стримувати козаків від походів. — Б. н., 13 серпня 1617 р. 183
127. Жигмонт III по канцлера Льва Сапіги; король скликає соймі і жадає поради в справах татарській, турецькій, козацькій і ин. — Варшава, 22 вересня 1617 р. 184
128. Станіслав Жолкевський до Жигмонта III; повідомляє, що післав до козаків вєславника, щоби скорше йшли в Московщину. — Б. н., 29 цвітня 6. р. (1617—18 р.) 185

129. З королівської пропозиції на варшавській соймі 13 лютого 1618 р.; козацькі походи привели на Річчосполиту небезпеку турецької війни; але козаки введені вже в порядок 188
130. З соймової промови Емстахія Воковича, біскупа вилецького про відношення до Турків й Татар і про козацьку свободу. — Без дати (лютий 1618 р.) 191
131. а) Станіслав Жолкевський до Жигмонта III про близьку небезпеку турецької війни. — Жовква, 28 червня 1618 р.; б) Безіменний лист про турецькі записи; донські козаки зробили шкоду в Туреччині, Турки підозрівають, що се були козаки з Польщі 192
132. Махмет баша киймакан до Жигмонта III; просить стримати козаків від походів в турецькі землі і віддати Татарам гарач. — Б. м., початок вересня 1618 р. 194
133. З королівської інструкції на камінецький соймик; про татарський набіг, про небезпеку турецької війни й козацьку свободу; 26 жовтня 1618 р. 195
134. З інструкції слонимського повіта на сойми; козаків треба привести до послуху, але без тягарів на річчосполиту; 1618 р. 201
135. Умовини дворічного перемир'я подані султаном: Татаре не будуть входити в річчосполиту, козаки протягом сього часу будуть покарані. — Б. м. і л. (1618 р) 202
136. Станіслав Жолкевський до Жигмонта III; Скиндер баша листом завзивав козаків до повстання против Польщі; козаки приборкани комісією перевели між собою висис. — Каміньки, 15 падолиста 1619 р. 203
137. Ради Станіслава Жолкевського в справі війни в Туреччиною і дискусія в сього приводу; козаків треба вислати на чорноморські міста. — Б. м., 1619 р. 207
138. Два листи до короля — про турецьку війну; козаки пригтовляють ся до походу в море в 300 чайок. — Жовква, 21 лютого 1620 р. 210
139. Жигмонт III до котрогось з духовних сенаторів — про війну турецьку і потребу зложити сойм. — Варшава, 17 марта 1620 212.
140. Жигмонт III до котрогось з духовних сенаторів; повідомля, що сойм в справі турецької війни відбуде ся 13 жовтня. — Варшава, 25 липня 1620 р. 213
141. З сумарія королівської інструкції на соймики; про козацький похід на море. — Без дати (липень 1620 р.) 215
142. Трактат про оборону польської річчосполитої перед Татарями й Турками. — Без дати (кінець 1620 р.) 215
143. Ян Ходкевич, вилецький воевода, до канцлера Льва Сапєги; козаки йдуть на повіч королівськоу війську; Турки боять ся козацького походу на море. — Львів, цвітень 1621 р. 224
144. Звістки про турецькі справи, подані шля. Юрієм Вороцьким; козаки спалили в Царгороді одну вежу і пограбили чорноморські побережа; 16 липня 1621 р. 225

145. Звістки про турецькі справи, подані шл. Шахневским; козаки розбили Турків під Трапезутом. — Б. д. (1621 р.) . . . 227
146. Реляції шпіона про турецькі справи, 30 червня до 14 липня 1621 р.; козаки побили Турків на морі 227
147. Ян Кароль Ходкевич до короля; Турки в переговорах будуть ставили найбільші домагання в точці про козаків. — Під Хотином, 4 серпня 1621 р. 229
148. Звістки, листи і днівник турецької війни; 13 липня до 22 жовтня 1621 р. 229
149. Ян Кароль Ходкевич до Жигмонта III; про турецький напад на козацький табор. — Під Хотиноч, 5 вересня 1621 р. . . 248
150. Лист хелмінського воеводи Вайгера — про хотинську каніанію 28 серпня — 18 вересня 1621 р. 249
151. Спис козацьких полковників в хотинським поході 1621 р. 250
152. Козацька інструкція послан до короля; козаки просять збільшити платню, успокоїти грецьку віру, потвердити вольности, дати для калік Баряшпіль; жадають дозволу нешкати в шляхотських маєностях, свободи ловів, стацій в містах, спокою від жовнірів. — Б. н., жовтень 1721 р. 251.
153. Інформація комісії до переговорів з козаками. — Львів, 28 (18) жовтня 1621 р. 252
154. Жигмонт III до козацького полковника Русиновського; приказує розпустити військо і не робити шкід в квітських воеводствах. — Варшава, 5 січня 1622 р. 256
155. Жигмонт III до квітського каштеляна. До козаків вислани листи, щоб розіхали ся на свої місця і не робили шкід в квітських воеводствах. — Варшава, 5 січня 1622 р. 256
156. Жигмонт III до шляхти квітського воеводства; жаліє, що діють ся кривди від козаків і від полку Русиновського. — Варшава, 5 січня 1622 р. 258
157. Жигмонт III до гетьмана Станіслава Конєцпольського; козаків треба вивести з волости і стринати від походів на море. — Варшава, 22 мая 1622 р. 258
158. Жигмонт III до квітського біскупа; просить стринувати козаків від походу в море. — Варшава, май 1622 р. 260
159. Жигмонт III до квітського біскупа; повідомляє про кінець комісії з козаками і просить помагати комісарам. — Варшава, май 1622 р. 260
160. Жигмонт III до козацької комісії; приказує не допускати до вірвання мира з Туреччиною. — Варшава, май 1622 р. . . . 261
161. Безіменний лист до короля; козаки ходили в море 5 човнами. — Б. н., 8 червня 1622 р. 262
162. Жигмонт III до козаків; завизує до послуку комісії і приказує стринати си від війни з Татарани і Турками. — Варшава, червень 1622 р. 264

163. Жигмонт III до камінецького старости; приказує покарати підданих, що зруйнували монастир в Волощині. — Варшава, червень 1622 р. 265
164. Жигмонт III до браславського старости; приказує покарати підданих, що знищили монастир в Волощині. — Варшава, червень 1622 р. 265
165. Жигмонт III до неназваної особи. Козацький похід на море може довести до війни з Туреччиною, треба покарати свевольних козаків. — Варшава, червень 1622 р. 266
166. Жигмонт III до неназваної особи; повідомляє про іменування нової комісії в козацькій справі. — Варшава, червень 1622 р. 267
167. Жигмонт III до коронного підчашого; комісія з козаками дійшла до некорисних для правительства вислідів; король іменує нову комісію. — Варшава, червень 1622 р. 267
168. Жигмонт III до коронного підскарбія; приказує вислати козакам платню, назначену комісією. — Варшава, червень 1622 р. 269
169. З королівської інструкції на соймяк; про козацьку свеволью — Б. л. (червень 1622 р.) 270
170. Жигмонт III до козацької комісії; висказує невдоволення, що троблено за великі уступки козакам. — Варшава, червень 1622 р. 270
171. Лист до шляхти на соймяку в Прошевицах; про потребу стринати козаків від походів в море; 1622 р. 272
172. З королівської інструкції на соймяки; про вислід козацьких комісій. — Варшава, грудень 1622 р. 273
173. Жигмонт III до Льва Сапіги; козацької комісії не було, бо комісарі не зіхали ся; козаки ходять на Татар і Турків. — Варшава, 18 надоліста 1623 р. 274
174. Реляція з посольства Криштофа Кравцовского в Крині і діярії кривських справ; черпень липень 1623 р. 275
175. Способи оборони України, предложені на соймі; королівська комісія має стринати козацьку свеволью і взяти 5000 козаків на службу річпосполитої під присудом гетьмана кор. — 1623 р. 281
176. З королівської інструкції на соймяки; про потребу стринати козаків від походів на море — 1624 р. 283
177. З інструкції прошевицького соймяка; про козацьку свеволью; 26 надоліста 1624 р. 284
178. З королівської інструкції на соймяки; козаки зносять ся з Татарами і з Москвою; шляхта від них в небезпеці, убили київського віята, ходять на море. — Варшава, грудень 1625 р. 285
179. Криштоф Збаражський до Жигмонта III; подає ради, як поводити ся з козаками — 25 липня 1625 р. 287
180. З інструкції опатовського соймяка; треба покарати військом козацьку свеволью — 19 грудня 1625 р. 289
181. Проект оборони України; козацьке військо одержать платню із жидівського поголовного і ин. доходів — 1626 р. 289

182. З промови Станіслава Конєцпольського на сеймі: про потребу платні козакам — 1626 р. 291
183. Промова Якуба Собєського, маршалка посольського, на сеймі — 27 січня 1626 р. 292
184. Козаки до Станіслава Конєцпольського; привікають додержати точок куруківської комісії, попалити човни і карати свовольних та подають свої бажання. — Б. м. і д. (весна 1626 р.) . . . 293
185. Козацька інструкція послам; козаки жадають збільшення платні і фондів на військові потреби. — Б. д. (весна 1626) . . . 295
186. Станіслав Конєцпольський до кайнакана; король знищив козацьку своволю, те саме повинні зробити й Турки з Татарами. — Бар, 6 липня 1626 р. 296
187. Михайло Дорошенко до Жигмонта III; жалус ся, що король не виповнив козацьких бажань; посилає послів з своїми поштулятами. — Переяслав; 3 січня 1627 р. 298
188. Інструкція послам запорожського війська — в справі збільшення платні і мн. — Б. м. і д. (3 січня 1627 р.) 300
189. Михайло Дорошенко до королевича Володислава; жалус ся, що король не сповнив козацьких бажань; проєнь королевича підирати посольство, що послає ся до короля. — Переяслав, 3 січня 1627 р. 303
190. Михайло Дорошенко до Томи Шинковича Шкльїнського; козаки збороняють ся йти в королівську службу (в інфлянтський похід). — Камін; 18 лютого 1627 р. 304
191. Тома Шинкович Шкльїнський до Жигмонта III; човни на перевіз козаків заховані під Києвом; платню треба післати на час. — Шкляни, 19 лютого 1627 р. 305
192. Тома Шинкович Шкльїнський до Жигмонта III; роблять ся приготвлення до перевозу козаків до Інфлянт; реєстрові козаки не хочуть йти в похід. — Шкляни, 2 марта 1627 р. . . . 307
193. Стефан Хмельський до Жигмонта III; Турки хотіли ставити на Дніпрі замок, але дали наклонити ся до переговорів. — Над Сурією, 23 липня 1627 р. 308
194. Інструкція Стефана Хмельського для Балтазара Вітковського до переговорів з Турками. — Б. д. (к. 23 липня 1627 р.) 310
195. Справоздання з переговорів, котрі вів з турецьким правительством Балтазар Вітковський, вєсланик Стефана Хмельського. — В таборі над Сурією, серпень 1627 р. 312
196. Справоздання Александра Хоцівірського з посольства до Гассан намі. — Під Очаковом, 14 вересня 1627 р. 316
197. Мирон Бернавський Могіла, вєвода волоський, до Стефана Хмельського; Шагин Герай обіцяв затримати Татар цілий рік, коли козаки не будуть їх нападали. — Під Очаковом, 14 вересня 1627 р. 319

198. Стефан Хислєцький до Жигмонта III; про переговори в Туреччию. — На Сурію, 12 вересня 1627 р. 321
199. Мирон Бернавський Могіла до Жигмонта III; козаки пішли в кількадесять човнів на море. — Яссь, 15 жовтня 1627 р. 322
200. Мирон Бернавський Могіла до Максимиліана Пшерембського, срацького каштеляна; козаки пішли на море в 86 човнів. — Яссь, 15 жовтня 1627 р. 324
201. Михайло Дорошенко до Жигмонта III; козаки посиляють посольство до короля в своїм бажанням. — У Тарганового стабу над Росавою, 22 жовтня 1627 р. 326
202. Султан Мурад до Жигмонта III; козаки двічі ходили в море. — Б. м., кінець жовтня 1627 р. 328
203. Мирон Бернавський Могіла до Жигмонта III; просить зробити справедливість волоським купцям, котрим пограбив воли житомирський староста. — Яссь, 10 листопада 1627 р. 331
204. З соймового діяря 17, 19 і 23 листопада 1627 р.; козацьке посольство на соїмі 332
205. Януш Збаражський до Жигмонта III; про своєвольних людей в Пшищні. — Краків, 9 грудня 1627 р. 333
206. Девлет Герай до Жигмонта III; повідомляє про побіду над Мехмет і Шагни Гераями і жадає кари на козаків, що їх підпирали. — Б. м., початок липня 1628 р. 334
207. Султан Мурад до Жигмонта III; домагає ся кари на козаків, що вичаць побережа Чорного моря. — Константинополь, к. 15 липня 1628 р. 336
208. З королівської інструкції на шведській соїмі; козаки підпирають Шагни Герая; небезпека від Туреччини. — 20 листопада 1628 р. 338
209. Звістки з України; Махмет і Шагни Герай йдуть з своїм військом і в 6000 козаків на Крии; за полич обіцяли козакам по 10 вол., козухи та пагайське царство — 8 грудня 1628 р. 339
210. Королівський секретар до кувяського біскупа — про турецькі справи; на море пішло 800 козаків; треба іслати против них комісію. — Б. м., 28 мая 1629 р. 340
211. Лист білоцерківського старости; козаки, що підпирали Шагни Герая побиті під Переконом. — Біла Церква, 10 червня 1629 341
212. Жигмонт III до козаків; боярин Острияни, що возив в Диких Піль салітру шл. Обалковскому, втік до козаків; король приказує його видати. — Варшава, 9 лютого 1630 р. 342
213. Жигмонт III до козаків; збороняє йти походом на Чорне море. — Варшава 5 марта 1630 р. 343
214. Муртез баша, везир, до Стаїслава Конєїпольського; жадає кари на козаків, бо буде примушений сам їх карати. — Б. м., к. 10 червня 1630 р. 343

215. Услівя мира предложені козакам королівською комісією. — Б. н. (8 червня 1630 р.) 345
216. Антін Конашевич гетьман до Станіслава Конецпольського; подає козацькі домагання — Б. д. (червень 1630) 347
217. Ки. Вишневецький, кременецький староста до неазваної особи; посилає лист шл. Ратовського про кінець війни з козаками. — Б. н. I д. (червень 1630) 349
218. Авоїлний лист про угоду з козаками; козаки не робити- нуть повстань, при виборі гетьмана треба згоди всього війська, ресстр буде збільшений на 8000 — 20 червня 1630 р. 349
219. З листу султана до Жигмонта III; султан домагає ся покарання козаків, що намагають турецькі і татарські землі. — Константинополь, к. 20 серпня 1630 р. 350
220. Везир Муртез баша до Якуба Заліка, кор. секретаря; домагає ся успокоєння козаків й чате прирікає вигнати Татар з їх осель. — Б. н., вересень—жовтень 1630 р. 351
221. Гассан-баша, морський капутан до Станіслава Конец- польського; козаків треба стривати. — Константинополь, 6. д. (1630 р.) 352
222. З королівської інструкції на сойники; про потребу за- вести військо на Україні, щоби затримати козаків в порядку — 1630 р. 355
223. Пролова арцабіскупа Венжика на шредській сойнику; козаків треба впорядкувати по куруківській комісії й лишити воль- ности тин, що будуть на королівській службі — 1630 р. 355
224. З інструкції прошевицького сойнику; про козацьку війну — 4 вересня 1630 р. 355
225. З інструкції повгородського возводства на сойи; про потребу стривати козацьку своєволю — кінець 1630 р. 356
226. З королівської пропозиції на сойні; Україну треба обсадити військом, щоби не допустяти козаків до своєволі — 19 січня 1631 р. 356
227. З сойнового діарія; дискусія про козацькі справи — 1631 р. 357
228. Жигмонт III до козаків; збороняє козакам йти походом на море. — Варшава, 11 лютого 1631 р. 360
229. Сойнові послы до козаків; перестерігають, щоби не йшли на море і не робили наїздів на Польщу. — Варшава, 11 лю- того 1631 р. 361
230. Жигмонт III до каймакана; Татари і козаки будуть по- карані як вороги обох держав; третій ворог се Москва, що за- охочує козаків до борби з Туреччиною. — Варшава, 18 марта 1631 р. 362

231. Канцлер до каймакана; козаків побідило королівське військо, треба покарати й Титар, щоби настав мир між обома державами. — Варшава, 19 марта 1631 р.	363
232. Жигмонт III надає старшинство над козаками Іванови Петрижицькому. — Варшава, 22 вересня 1631 р.	366
233. Рахунок з кварти 1631 р.; на козаків видано 66.600 сол. — 19 червня 1632 р.	366
Показчик імен осіб	369—380
Показчик географічних і етнографічних імен	381—389
Похибки	391—392

22

2

КНИГАРНЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА

у Львові, Ринок ч. 10,

має на складі між иншими отсі книжки:

	Корон
Адріян. Аграрний процес у Добростанах	1.—
Антонович В. Польсько-українські відносини XVII ст.	0-40
„ Чари на Україні	0-45
Барвінський В. Досліди з поля статистики	0-20
Боднянський О. Українські казки, зі вступом і поясненнями	0-50
Боровиковський Л. Маруся, том	0-26
Брайтенбах В. Візольія в XIX в.	0-26
Будяновський В. Хлопська послігсть в Галичині	2.—
О. Вайснаер. Про туберкульозу	0-90
Верн М.. Віблія, студія	0-40
„ Євангеліє, студія	0-40
Верхратський Ів. — Начерк соматології	3.—
„ Знадоби для пізнави угро-руських говорів, т. 1—2 по	2.—
„ Про говор долівський	1-30
Візнер Ю. Житє рослини у морі	0-10
Гнатюк Вол. Словацький опришок Яношів в народній пісані.	0-50
„ Русини Пряшівської епархії і їх говори	0-70
„ Словаки чи Русини?	0-80
„ Hungarico Ruthenica	0-20
„ Пісенні повотвори в укр.-р. народ словесности	0-55
„ Угросоруські духовні вірші	2-50
„ Зіосини Українців із Сербіями	0-80
„ Народна пожива на Бойківщині	0-40
„ Як цистя заіменання ся при дієсловах	0-40
Грушевський М. Історія України-Руси, т. I, II, III і IV вид. 2, по	7-50
„ т. V—VI вид. Збірник іст.-філ. секції.	
„ Ілюстрації королівщини в руських землях XVI в., т. I—IV —	
„ вид. Жерела.	
„ Вітнки з жерел до історії України-Руси: ч. I, до пол. XI в.	2-00
„ Розвідки й матеріали до історії України-Руси, II—V	12-00
„ Останній роман Г. Сінкевича	0-40
„ Вступний виклад в історії давньої Руси	0-20
„ Хмельницький і Хмельницщина	0-20
„ Звенигород галицький	0-70
„ Похоронне поле в с. Чехах	0-60
„ Опис Ратенського староства	0-60
„ Хронологія подій Галицько-волинської літосис	1-00
„ Чи маємо автентичні грамоти ки. Льва?	0-50
„ Економічний стан селян в Львівській королівщині XVI в.	0-50
„ Значайна схема „руської“ історії й справа раціонального укладу	
„ історії східнього словянства	0-20
„ Етнографічні категорії й культурно-археологічні типи в сучасних	
„ студіях східньої Європи	0-30
„ Сирні питання староруської етнографії	0-50
„ Справа українсько-руського університету у Львові	0-50
„ Справа українських кафедр і наукові потреби українства	0-45
„ Про давні часи на Україні (коротка історія України в ілюстр.)	0-60
„ Матеріали до історії суспільно-політичних і економічних відно-	
„ сени на Україні	3-00
З. Інтер. Історія географічних відкрить у XV—XVI ст.	2-20
Драгоманів М. — Листочки до візка на могилу Шевченка	0-20
„ Рай і посту 2 вид.	1-00
„ Микола Ів. Костомарів	0-16
„ Літературно-суспільні партії в Галичині	1-80
„ Козаки	0-30
„ Листи до Ів. Франка і інших т. I	3-40
„ Листи до Ів. Франка і інших, т. II	4-40
„ Шевченко, українофіли й соціалізм	3-00
Еман К. Економічне положенє руських селян на Угорщині	0-26
Ентальс Ф. Людвіг Фаєрбах	0-50
Ентальс Ф. Початки родини, приватної власности і держави	1-5

Етнографічний збірник т. I—IV, VII—X і XII по 3— кор., т. V, VI XIII—XV XVIII—XIX по 4-00 кор., т. XVI і XXIII по 5 кор. т. XI, XXI—XXII по	6-00 0 30
Бфренос С. Національне питання в Норвегії	
Жереміадо історії України-Руси, т. I. — Люстрації королівщин в землях Галицькій і Перемишльській	4-00
т. II: Люстрації королівщин в землях Перемишльській і Одиноцькій	4-00
т. III: теж — в землях Холмській, Львівській і Бельській	5-00
т. IV: Галицькі акти в р. 1648—9	4-00
т. V: теж — в р. 1649—51	4-00
т. VII: — Люстрація королівщин в р. 1670	4-00
Життя і Слово, вістник літератури історії і фольклору, рік 1 і 2 по 10, рік 3 по	5-00
Заліський Ром. — Чи можна Федьковича Косованом знати?	0 40
Заневч — Зяссене панщини в Галиччині	1 00
Заліський Наукового Товариства імени Шевченка т. I—XXII, XXV—XXX, XXXIII, XXXIV, XXXVII—LXXXII по 3-00, т. XXIII—IV, XXXI—II, XXXV—XXXVI по 5-00, томлясти I—XX по 48-00, I—L по	120-00
Збірник філософичної секції т. I: Т. Шевченко, хроніка його життя, т. I., нап. О. Коняський, 3—, на ліпшій папері 4-00, в образі	5-00
т. II: Розвідки М. Драгоманова, про українську народню словес- ність і письменство, т. I. 3-00, на ліпшій папері	4-00
т. III: Розвідки М. Драгоманова т. II 3-00, на ліпшій папері	4-00
т. IV: Т. Шевченко, хроніка його життя, т. II., нап. О. Коняський	4-00
т. V: Про говор галицьких Лемків, нап. І. Верхратський	5 00
т. VI: Помертні праці М. Дикарева	4-00
т. VII: Розвідки М. Драгоманова про українську народню сло- весність і письменство, т. III.	4-00
т. VIII—IX: Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850—1862	7 00
т. X: Розвідки М. Драгоманова про українську народню сло- весність і письменство	4 00
Збірник історично-філософичної секції т. I—IV ройішали ся (Історія Укра- їни-Руси, нап. М. Грушевський, вид. друге, див. М. Грушевський)	
т. V: Матеріали до історії духового життя Галицької Руси XVIII— XIX віку	4 00
т. VI і VII: Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, т. IV. 4-50, на ліпшій папері	5-50
т. VIII і IX: Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, т. V	7-50
т. X і XI: Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, т. VI	7-50
Збірник математично-природописно-лікарської секції, т. I, II, III і IX по 3—, т. IV—VIII (кождий в двох окремих випусках) і IX—X по 3-00, т. XI	5-00 10-00
„Зоря“, місяць літературно-науковий, р. II і V по 6 00, р. VI і IX по літерат.-наук. ілюстроване, рік. XIII, XV—XVIII по	12 00
Зубрицький М. Слово Мшанець, Старосамб. пов.	3-00
Велика родина в Мшанці, Старосамб. пов.	0-10
Пачкарство бану в горах у Галиччині в XIX ст.	0-60
Причинки до історії рекрутчини в Галиччині	0-20
Тісні роки. Причинки до історії Галиччини 1846—1861 рр.	0-20
Історична бібліотека:	
т. I. О. Качала — Коротка історія Руси	2-40
т. II. М. Костомаров — Дві рус. народности в ин. статі	4-00
т. III. і IV. Д. Лозацький — Книжний період України-Руси	6-80
т. V. М. Омнрив, М. Дашкевич, І. Шараневич — Гал. Русь	3-00
т. VI. Антонович Вол. і Лозацький Д. — Історія нед. ин. лн- товського	3-20
т. VII. Іван Линиченко: Суспільні веретая Галицької Руси XIV—XV вв.	2-20
т. VIII. Розвідки про церковні відносини на Україні-Руси XVI— XVIII вв.	2-00
IX—XII. М. Костомаров — Богдан Хмельницький	12 80
XIII. М. Костомаров — Гетьмановане Виговського і Ю. Хмель- ницького	3-20
XIV—XVI. М. Костомаров — Руїна	3-40
XVII—XVIII. М. Костомаров — Мазепа і Мазепинці, В. Анто- нович. Останні часи козаччини на Правобережні	6-60

	Корон
Раковський І., Вія вашої землі	0-10
Вульварі	0-30
Рудницький С. — Українські козаки в 1625—1630 р.	1-00
Руські землі Польської Корони при кінці XV в.	0-80
Сенькоб Ш., Австрія в XIX ст.	0-20
Міжнародні революційні партії	0-40
Церква й католицькі партії в XIX ст.	0-45
Ф. Стрко. Тарас Шевченко і його думки про громадське життя	0-60
Список творів Ів. Франка за 25 літ його літературної діяльності	1-00
П. Стороженько. Історія західно-європейських літератур до кінця XVIII ст.	4-40
Стоцький О. — Буковинська Русь	2-40
Студинський К. Др. — Лірники, студія	0-40
Пересгородка, історично-літературна студія	2-00
Тем Г., Філософія штуки	1-00
Нарис із старинного світа	0-65
Герцезький О. Мосивофіли й народовці	0-80
Томашівський С. Народні рухи в Галичній Русі 1648 р.	2-00
Податкові ухвали за Казимира Ягайловича в Польщі	3-00
Київська Козаччина 1835 р.	0-10
Маруся Богуславка в українській літературі	2-00
Уайт Д. А., Розвій географічних поглядів	0-80
Розвій астрономічних поглядів	0-46
Розвій поглядів на ляху	0-20
Розвій поглядів на роселону	0-90
Розмови в Л. Толстим	0-30
Українсько-руський Архіа. Т. I: Др. Ів. Овещицький, Опис рукописів	4-00
Народного Дому	4-00
Т. II: Др. І. Франко, Громадські шпихаїри в Галичині 1784—1840 р.	4-00
Українсько-руська бібліотека т. I, 6-00, II, 4-00, IV, 8-00, опрацьовано 1-20 дорожши.	12-00
Уманець і Спілка — Словарь російсько-український т. I—IV	12-00
Фер Л. Будда і Буддизм	0-80
Феррієр Е. Дарвінізм	1-80
Фляшаріон К. Про небо	2-00
Франко Ів. Нарис історії філософії	0-60
Наші погляди	0-40
Іван Вишенський	2-00
Про панщину і її знесення 1848 р.	0-60
Хмельниччина 1648—9 р. в сучасних віршах	2-00
Слово о Лазареві воскресінні	0-50
Апокрифічне євангеліє Псевдо-Матвія	0-20
Шевченко героєм польської революційної легенди	0-40
Карпато-руське письменство XIII—XVIII в.	2-00
Лудиян Кобилниця	0-40
Козак Шлахта	0-40
Король багатулів Антін Шашкевич і його українські вірші	0-35
Матеріали до історії козащини	0-40
Назваймо в мідний биці	0-35
Шлях про правду і неправду	0-80
Громадські шпихаїри в Галичині 1784—1840.	1-00
До біографії Івана Вагилевича.	1-00
Прийчини до студій над Острожською Вибліотю	0-80
Др. А. Форель. Гігієна нервового і духового життя	2-40
Про алькоголізм	0-80
Е. Фрає. Нарис теології	1-60
Е. Цеклер. Бєуїти	0-75
Целевич Ю. Др. — Історія Свату Манявського	2-40
Целевич О. Причини до зносни П. Дорошенка в Польщю	0-40
Участь козаків в Смоленській війні 1633—4 рр.	1-00
Е. Шірер. Політична історія Палестини	3-50
Др. В. Шурат Чернеца рєпублика на Афоні	0-20
"Чернець" Т. Шевченка, студія	0-20
Увільнене злочинці діачкою в Врєдах 1727 р.	0-10

JK

